

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

X

A miskolci Herman Ottó Múzeum ezzel a kötettel a tizedik évkönyvét bocsátja a történeti tanulmányok iránt érdeklődő olvasók rendelkezésére.

A közölt tanulmányokból és ismertetésekből megismerhetők azok az eredmények, amelyeket muzeológusaink és a múzeumok célkitűzését megvalósító külső munkatársaink újabb kutatásaikkal, tudományos munkásságukkal elértek. A külső munkatársakkal kialakuló kapcsolatok egyre jobban bővülnek, a jelenkori muzeológiai szaktudományok körébe tartozó tanulmányok szaporodnak s jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy múzeumunk a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tájegység tudományos problémáival az eddiginél több szempontból foglalkozó tudományos-népművelő intézményként szerepeljen.

A hagyományokhoz ragaszkodva első tanulmányunk múzeumunk névadójának, Herman Ottónak a tudományos közélet szervezése terén végzett tevékenységével foglalkozik.

A régészeti tanulmányok a gáva kultúrának és a szarmata kornak múzeumunkban található leleteiről szólnak.

A néprajzi és ipartörténeti tanulmányok változatos témái szintén gazdagítják tudományos eredményeinket.

A Magyar Tanácsköztársaság borsodi történetének alaposabb megismerése céljából gazdag forrásanyagot közlünk, amelynek első része a nyolcadik évkönyvünkben jelent meg.

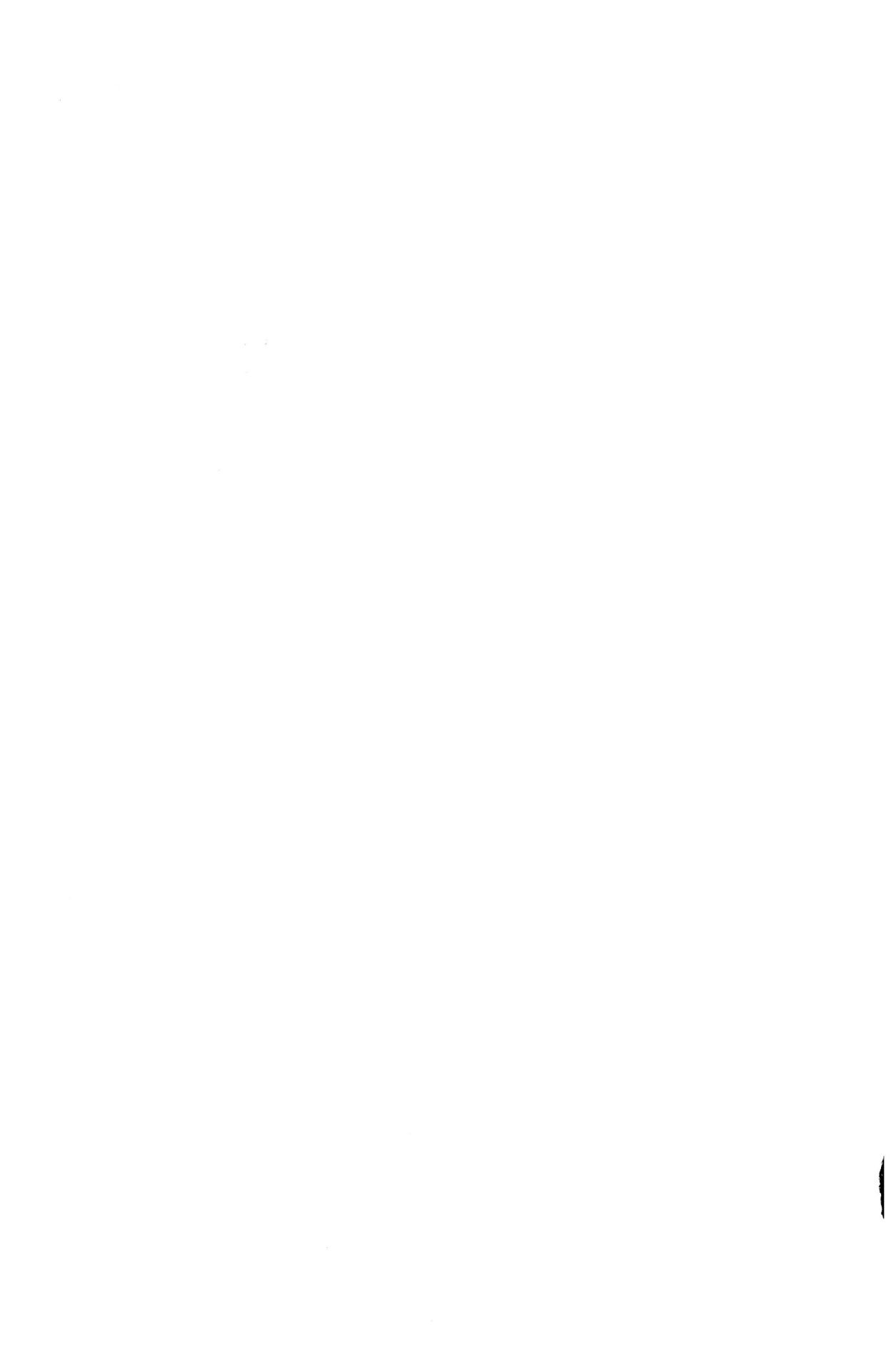
Egy történeti tanulmányunk megyénk politikai történetének századfordulókori eseményeire világít rá.

Kötetünkben több tanulmány foglalkozik megyei közművelődési és munkás-kulturális témával. Ezek a témák új szint jelentenek tudományos munkásságunkban, mert az eddig megjelentetett írások főleg a munkásmozgalmak eseménytörténeti feldolgozását nyújtották.

ANNALES
MUSEI
MISKOLCIENSIS
DE HERMAN OTTÓ
NOMINATI
1971

ANNALES MUSEI MISKOLCIENSIS DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

X

1971

A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve
Анналы Музея им. Отто Хермана Мишкольц (Венгрия)
Jahrbuch des Herman Otto Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Otto Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales de musée Herman Otto, Miskolc (Hongrie)

Szerkesztette:

ZÁDOR TIBOR

A Herman Ottó Múzeum kiadása, Miskolc
A kiadásért felelős a múzeum igazgatója

71.7101.66-19-2 Alföldi Nyomda, Debrecen. Felelős vezető: Benkő István
92703 — 1971 — 700 példány

**HERMAN OTTÓ FOLYÓIRATÁNAK
MÁSODIK KÖTETE
1878**

HUSZTY SÁNDOR

1877-ben elkészült és lezáródott a Természetrizsi Füzetek első kötete. Ennek az eseménynek nemcsak azért van tudománytörténeti és kulturális jelentősége, mert első kísérlete az olyan önálló természettudományi szakfolyóiratnak, mely határozott szándékkal be akarja kapcsolni a magyar tudományosságot a világ tudományába, hanem azért is, mert éppen Herman Ottó harcossága hajtotta végre. Öt és fél esztendőt töltött Herman Ottó a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatában. Életének erre a szakaszára a Pókfauna mellett egyenlő mélyen a Természetrizsi Füzetek megtervezése, elindítása, szerkesztése, sikere és megtartása nyomja bélyegét.

Kétség sem férhet hozzá, hogy a XIX. század végére a magyar tudomány színvonala európaivá nőtt. A kortársak is tudták ezt, mert nem volt nehéz lemérni. Tudósaink tudósul értették az idegen nyelveket, olvasták a külhoni szerzők publikációit, s ugyanakkor eredetit, egyenértékűt alkottak a maguk területén. Viszont a közlés eszközéről, módjáról véleménykülönbség támadt közöttük. Mindenki azt várta és óhajtotta, hogy legelőször a magyar tudomány vezető testülete, az Akadémia biztosítson nekik publicitást. De nem tette. A türelmetlenek, annak láttán, hogy dolgozataikat szívesen fogadja a külföldi szaksajtó, akár el is fordultak volna a hazai, a magyar olvasóközönségtől. Látványos példája ennek a maga franciás műveltségével Horváth Géza, aki félrehúzódva, érdektelenül, olykor ellenségesen szemlélte a vita alakulását. Az ő tudományos működésének nem volt gátja, hiszen publikálni szándékozott dolgozatainak mindig talált külföldi szakmai folyóiratot, széles külföldi ismeretsége és elismertsége szinte bárhol utat nyitott számára.

Az érdekeknek, nézeteknek és indulatoknak ebbe a forgatagába lépett be Herman Ottó. Éppen idejében. A tudósok kutattak, alkottak, s akkor jött valaki, aki az eredményeket kritikusan, korszerű formában tárta a világ elé. Kockázatos vállalkozás volt. Hány meg hány tudományos folyóirat futott eladdig zátonyra és süllyedt el a belföld érdektelensége miatt! Többek között éppen az a fölényes és indolens Horváth Géza undorodott meg hosszú időre a folyóiratkiadástól néhány évvel később, aki Herman Ottó vállalkozásánál rokonzenével, de egy kissé szkeptikusan tüsténkedett. Első tíz esztendejében járt már a Természetrizsi Füzetek, amikor 1884-ben elindította folyóiratát, a Rovartani Lapokat. Ráköltötte a keresetét meg a felesége hozományát, és mégis megbukott a vállalkozása két

évi fennállás után. Csak így és csak akkor lehet igazán értékelni a Természetrizai Füzetek sikerét, ha a pezsgő közlési vágy, a türelmetlen kitárulkozás ilyen bukott kortársi formáihoz mérjük.

Nemcsak az utókor, de maga Herman Ottó is irodalmi működése egyik jelentős alkotásának tartotta a Természetrizai Füzeteket. Látni fogjuk alább, hogy jóllehet már megválnak a Múzeumtól, utódjául új szerkesztő is ajánkozott volna, mégis vitte még egy évtizedig a lapot. Ennek tudatában megérdemlik a folyóirat születésének előzményei, hogy alaposabban taglaljuk, mert ilyképpen lehet igazán meglátni a benne rejlő újat, forradalmat.

1874-ben Bécsben dolgozott Herman Ottó. Anyagot gyűjtött a Pók-faunához. A megbízásról, mely őt odavezette, ma mindenki tud, de a nehézségeit azóta elborította a múlt. Már Bécsből írja.

„E napokban gyönyörködtem legelőször abban az ósz hajszámban, mely szakállomban megjelent.

No, most már nyélbe ütött ember vagyok, gondolám — s szeretném látni azt a nagyságot, amely vagy aki nekem oktató prédikációt tartson.

No, megláttam emberemet. — Szent Jehovák! mily ihlet! mily gyűjtő lelkesedés! — És én balga pessimista, már már kétségbe akartam esni, azt hittem, hogy hazám ifjúsága már nem tud lelkesülni a szép és jóért!

Az én rettenetes pessimismusom agyrémeket rajzolt előmbe s én, egy Luther Marczy redivivus, feléjük dobtam valódi Alizarin tintával csordultig töltött bosszúkalamárisomat!

Képzelve csak! az fúrta az agyamat, hogy ellenem összeesküvés létezett, mely megbízhatatlanságomat kinyilatkoztatva, azt tűzte ki célul, hogy engemet ne bocsásson fel Bécsbe, hanem arra kényszerítsen, hogy Pesten, felügyelet alatt végezzem el munkámat!!

Biz'isten, én örvendek annak legislegjobban, hogy leveléből meggyőződhettem, miszerint agyrém volt az egész! —

Agyam rémkedései (:Sanctus Brassai bácsi ora pro nobis:) annyira mentek, hogy rikácsoló hangokat hallottam, melyek azt mondták, hogy Ottóval jó a Gseft, mert amit ő egészsége koczkáztatásával összegyűjtött, azt mi majd jó nyereséggel eladhatjuk a Brittish múzeumnak.

Sőt annyira ment rémkedésem, hogy gyűlésben képzeltem magamat s ott szónoklatom vehemens tüzével kivittem, hogy fáradságom gyümölcse maradjon meg annak a nemzetnek, mely életemnek egyetlen szerelme!

Belátom, hogy nagy baj az ilyen betegség — de hát mit tegyek ellene? Amióta a Htina havason megvert a Kárpáti fergeteg, fülem folyton gennyed; Burger Dr. azt mondja, hogy mennem kell a kórházba, mert megsüketülök egészen. *Nem megyek, mert elvállalt dolgomat el fogom végezni az örök sükettség árán is.*

Reményelem, hogy ezek után érteni fogja lelkem állapotát — ami-

nő az eddig volt. — Most már nyugodt vagyok — bár csak „privative” szólt hozzám, tudom mibe vegyem.

Jó akaratát s a kimutatást köszönöm, most már tudva: mihez tartsam magamat. — Tisztelt ellenőrömhöz legközelebből kimerítő jelentést intézendek, hogy minden rendben legyen. Lelkem keserősége nem szállott a munkára s egész higgadtsággal kutatom vajjon a „metatarsi 4ti paris calamistro carent” vagy nem — valahányszor ezeket vizsgálom még József császár sem jut eszembe, daczára annak, hogy szobra mindig szemem ügyében van.

Barátom Gyula! (:most már annak a Kis-Tokaji nagy falónak a nyergéből beszélek:) nincs nekem agyrémem egy csepp se — hiheti, sőt azt hiszem, most már hiszi is. Az Ön érzelmei még szüzek, intentiói is azok. Az én érzelmeimbe belémarkolt már sok de sok szennyes kéz s minthogy gyáva nem voltam — hát bizony megnőtt az agyaram. Önnel szemben — hiheti, hogy igaz rokonszervből ezennel glacitokat teszek agyaramra — legyen belőlük — kézzorítás, mellyel vagyok igaz híve.”¹

Míg Herman Ottó Bécsben dolgozik, Horváth Géza a Múzeum állattárának munkatársa. 1874 januárjában írt levelében beszámol Herman Ottónak a pesti dolgokról.

„Kassáról, hol a karácsonyi és újévi ünnepeket töltöttem, visszatérve — asztalomon találtam Önnek valóban becses levelét, mely, felesleges mondanom, engem igen-igen megörvendeztetett. Most mióta ide ebbe a magyar fővárosba vert a sors keze, kétszeresen érzem a tudományos levelezések becsét és értékét. Egyedül tartogatja itt még az emberben a lelket, és ha nem lennének tudományos összeköttetéseim kifelé, már rég megszöktem és bele öltem volna magamat a vidéki praxis húsos fazekába.

Örvendek, hogy munkájával halad; amit én a magaméról ugyan nem mondhatok. Mert itt annyi sok a folyó munka, hogy az ember nem jut hozzá a rendes dolgozáshoz. — Hogy a sok betúrágó auctor különben nemcsak az arachaidáknál, de a hemipteráknál is nem kis confusiókat csinált, azt elképzelheti. Mesterek ebben főleg a németek az ő hírhedt „deutsche Gründlichkeit”-jokkal.

Hogy nálunk miként folynak az ügyek, erről nem írok; először mert ügyis jól tudja, másodsor mert a felsőbbiséget minden legális állampolgárnak tisztelnie kell. Én pedig az vagyok még!/? Elég legyen annyi, hogy Fridvaldszky a bogaraknál, Dr. Karl a halaknál, én a hemipteráknál, Mocsáry — hol is van csak? most hirtelenében nem tudom.

Kassán létemkor excursiót is csináltam s Ön számára is gyűjtöttem egy üvegce pókot. Ne küldjem fel?”²

Bécsben sem mentek azért simán a dolgok. Onnan írja Herman Ottó.

„Múlt vasárnap felszólítást kaptam, hogy a Cabinet gyűjteményét is rendezzem. Egyáltalán sok a kísérlet az itt marasztalásra. Nekem persze egy a dolgom, az: hogy a term. tud. társulattal szemben elvállalt kötelezettségnek eleget tegyek; mikor ez meglesz, jöhet

akármilyen. Őszintén megvallva viszketegem van a rendezésre, nem a „dicsőségért”, hanem azért, mert tudják, hogy magyarul írom a munkámat, tehát a *német* nevem mellett is magyar vagyok — és mégis kínálnak.”³

Tehát világosan kitűnik, hogy Herman Ottó magyarul akart publikálni, jóllehet német nyelvtudása számára is teremtett volna alkalmat nyugati folyóiratok támogatására, miként Horváth Gézának a francia.

Nem sokkal későbben kapta meg Horváth Gézának azt a levelét, mely pletykálgat a magyar főváros tudományos életének folyásáról, azon belül az Akadémia tiptródásáról egy nemzetközi tudományos folyóirat megindítása körül.

„Szíves soraira csak egy fél hónap múlva küldöm válaszomat; ne az én hibámul tudja be. Több ízben vettem kezembe a tollat, de nem voltam képes írni, oly ideges, oly ingerült voltam most már néhány hét óta. Rettenetes állapotok vannak itt mindenhol, amerre csak fordulunk! — Ázsiai indolentia, primitív tudatlanság és modern schwindel, ez itt ama háromág, mely, mint Ön is jól tudja, itt mindent mozgat és betölt. Az itteni viszonyoktól való megundorodás paroxysmusonként szokott nálam jelentkezni; így legutóbb is egy ily nagyobb roham fogott el és ez hátráltatott a levélírásban.

Most ismét elmúlt; mert pár napja tavaszodni kezd, az ember a szabad természethez fordulhat, ahol elfeledi a nyomorult embereket és meggyógyul. Bárcsak jönne már az április, hogy kiszabadulhatnék ebből a Babylonból és mehetnék Csongrád homokpusztáira! —

Az emberekkel való érintkezésemet most a minimumra redukáltam; azért alig tudok valami oly újdonságot közölni, melyről a napi lapokból nem értesült volna. Érdekelni fogja talán az, hogy az akadémia felfedezte már, hogyan lakják jól a kecske, de hogy azért a káposzta is megmaradjon. Többször felmerült már ugyanis az akadémiában azon kérdés, miként lehetne az akadémia tudományos munkásságát a külföld előtt is érthetővé tenni. Azt, hogy a kiadványok ne legyenek kizárólag magyarok, és hogy idegen nyelvű értekezések is felvetessenek, a priori felháborodással visszautasíták. A második indítvány, hogy adjon ki az akadémia egy idegen nyelven szerkesztett értesítőt, melyben a valamire való dolgozatok legalább kivonatban közöltessenek, detto; mert az akadémia alapszabályai ezt is egyenesen kizárják. Ekkor jelent meg mint Retter in der Noth, egy élelmes német, Lintner a „Pester Lloyd” tud. referense, ki megkönyörülven a tudós akadémikusokon, elvállalta egy ily értesítő kiadását német nyelven az akadémia cége nélkül, ha az akadémia évenként egy-két ezer forinttal segíyezi. Nagy most tehát az öröm Izraelben, és az akadémiai palota környékén az európai hírnév és dicsőség álomképei kísértenek.”⁴

Tudjuk, hogy Herman Ottó 1875-ben Bécsből hazatért és március 1-én a Múzeum szolgálatába szegődött. Nem kellett bejárnia a munkahelyére, hanem otthon dolgozhatott. S most talán valamit arról is, hogyan teltek munkás napjai. Nyáron meginvitálta magához Miskolcra Horváth

Gézát, látogatná meg, aki akkor már Forrón hasznosította orvosi diplomáját és onnan írt Herman Ottónak.

„Szíves meghívásához képest hétfőn azaz: aug. 2-án este Miskolcra indulok. Arra nem kérem, hogy az indóházhoz fáradjon; — de igenis arra, hogy a nevezett nap estéjén lakásán tartózkodjék. Mert én Miskolczon még soha nem voltam; s szíves mentorsága nélkül talán éjjeli tanyára sem tudnék szert tenni!? S aztán nagyon óhajtanám, hogy az estét is együtt töltsük; mivel halmozott teendőim miatt Miskolcson úgy sem maradhatok sokáig.”⁵

Az utazás napján adott postára Herman Ottónak egy levelet Frivaldszky János is.

„Ide mellékelve küldöm a 41 forintot. Záborszky minden hó 25-én megyen át Budára, jó lesz tehát akkorára beküldeni a nyugtát. Murkájához sok türelmet kívánok.”⁶

Horváth Géza látogatása valóban nem tartott soká Miskolcon. Másodnapra már Forrón keltezi levelét.

„Itt küldök nehény hygaeus equestrist; a piros jegyűek nőstények, a többiek hímek. A test idomát leghívebben és legtermészetesebben mutatja nézetem szerint a dátumal ellátott hím példány. Ha lehetséges, tessék ennek pardont adni; míg a többiek felkonczolhatók, összedarabolhatók és keréketörethetők. A thorax elő részén levő két harántosan futó ~ idomú barázda jellemzetes; ez a schematikus rajznál talán kikerülhetné figyelmét.

Hogy mikor rándulok ismét le, még most nem tudhatom, de valószínűleg még e héten. Akkor majd leviszem magammal a többi le-rajzolandó fajt is.

Betűztem egy pár, kertemben fogott Odonturát is, mely valószínűleg azonos az Avas tövében talált példányokkal.”⁷

Többszöri de be nem váltott ígéret után augusztus végén megint felkeresi őt Horváth Géza.

„Ha nem jön valami közbe, ma este Miskolcra megyek, ahol egyenesen Fehérhez fogok szállni. Ha tehát ideje engedi, szíveskedjék engem vagy még ma este vagy pedig holnap reggel ott felkeresni.

A diósgyőri kirándulásból ez úttal semmi sem lehet, minthogy holnap d. u. 2 órai vonattal Pest felé tovább utaznom kell.”⁸

Szeptember elején szabályszerűen és pontosan megérkezik az újabb pénzküldemény a Múzeumtól.

„Ide zárva küldöm a 41 forintot. A jövő havi nyugtát legyen szíves Dr. Karlnek vagy Czanyugának beküldeni, mert én akkor alkalmasint már Bécsben leszek. Reményilem, hogy munkáján szorgalmasan dolgozik s hogy október végéig be is végzi.”⁹

Horváth Géza szeptember hónapban is tisztességgel hol csak ígéreti, hol meg is látogatja Herman Ottót.

„Holnap [szept. 26.] azaz kedden este — Jove favente — ott leszek és Szombathyhoz szálllok, ahol talán kevésbé leszek kedvencz állatkáim forró csókjainak kitéve.”¹⁰

Tudni kell, hogy Horváth Géza éppen a poloskákat választotta tanul-

mányozni a gazdag állatvilágból. Most ugyan nem a Fehér-féle fogadó hivatalan vendégei riasztották el őt, hogy találkozzék Herman Ottóval.

„Bocsássa meg, hogy tegnap este nem lehettem ott, de hivatalos ügyek Kassára szólítottak. Azonban ma este igyekezni fogok Miskolcra lenni, minél fogva kérem, ne rösteljen este Szombathy vendéglőjébe elnézni, ahová szállandó vagyok. Azon esetben, ha ma este sem mehetnék, holnap este már minden bizonnyal ott leszek.”¹¹

Herman Ottó rajztehetségét nemcsak a maga gyönyörűségére vagy munkáinak illusztrálására gyakorolta, hanem másnak is segítségére volt. Horváth Géza éppen egy poloska-monográfián dolgozott akkor, melyhez a táblákat Herman Ottótól kérte. Októberi levelével postára adta a bogarat is,¹² majd tüstént küldi az elismerő sorokat.

„Fogadja hálás köszönetemet a rajzok mesteri elkészítéséért, Meg vagyok győződve, hogy most minden megvan „comme il faut”; azért kérem legyen szíves azokat Hartingerhez felküldeni, s vele a költséglelőirányzatot elkészíttetni.

Itt ma vásár van; emiatt sok a dolgom, sokat nem írhatok. Csak még annyit, hogy tegnap kaptam meg a magyarországi Kárpátgyűlés eddig megjelent évkönyveit. Sok érdekes és tanulságos dolog van bennök — magyar és német nyelven, úgy amint Ön a magyar állatnövénnytani társulat leendő kiadványait tervezi. Adja az ég, hogy sikerüljön!”¹³

Így élt Herman Ottó zaklatottan és önmagát örömmel hajszoltan a folyóirat tervezetének benyújtása előtti másfél esztendőben. Gyanakvó sürgetés a Pókfaunáért, levelezések, apró kötelezettségek, jóízű barátságos beszélgetések. Panasz nélkül. Eközben állott össze a folyóirat terve, készült és határozódott el végleges konstrukciója. Horváth Géza jószándékú emlékeztetése a Kárpátgyűlés évkönyvének kétnyelvű formájára már csak megerősítése lehetett Herman Ottó elképzelésének. Nem követendő példaként. Mert Magyarország északi és déli részén a kétnyelvű publikáció etnikai szükséglet. Hanem tanulságképpen. A bennük közreadott kétségtelenül értékes, de vicinális vonatkozású és vegyes tárgyú dolgozatok a német tudományosság részévé és ezzel világszerte megismerhetővé váltak.

A folyóirat tervezete tehát elkészült. Rangját és súlyát elsősorban a munkatársak személye határozza meg.

„A megindítandó folyóirathoz.

Munkatársak:

I. Fűvészet és fűvészeti phaenológia.

1. Janka Győző múz. ör, Budapest.
2. Hazslinszky Frigyes tanár, Eperjes.
3. Feuchtinger Sándor főorvos, Esztergom.
4. Dr. Tauscher Gyula orvos, Ercsi.
5. Richter Lajos nevelő, Budapest.
6. Staub Mór tanár, Budapest.
7. Simkovits János tanár, Nagyvárad.
8. Freysz H. mérnök, Póla.
9. Lojka Hugó, Budapest.
10. Bohátsch Ferdinánd vasúti főnök, Budapest.

II. Állattan.

1. Frivaldszky János múz. ig. ör, Budapest.
2. Dr. Karl János

III. Az első füzet leírása.

Magyar Flora és Fauna.

A magyar állat- és növénytan iránti érdeklődés
született kávi feljával.
(2 táblával).

I. Állati, ezéeti irántériséel, Állandi rovat.

1. Paganum. A Pilleitögy füvészi Kötéulegység.
Tanda Gyöze mun. ér.
2. Egy új léhészöpu nem (genus) i táblával.
Friswaldsky Janos mun. új. éröl.
3. Magyarorszáé raktöpolokhai (Reduvidae), 3 rajssal
Dr. Horváth Péteröl.
4. A Karsisölloé saít (Ichneus leptodactylus)
ellorsülárai és fölszáti ellorjédsé. rajssal.
Dr. Karl Janos mun. éröl.
5. Pörséel a pótkörsé és pótkörsé, rajssal.
Herman Ottó mun. éröl.

II. Széitömsééé séé. Állandi rovat.

1. Szadalmi kéttai.

Beszerelés: az állat-növénytan iránti érdeklődés.
Ez mintául. Fischer J. H. (Friburgisúis) Orthoptera
europaea' eximie müned Magyarorszáéa vonatkozó
adatal. Herman Ottó.

Egy uszféleté növénytan müned karsóli földölge.
zaia. Elvölalla Staub öör.

III. Úé iródalom. Állandi rovat.

Állattan: Dr. Karl Janos

Növénytan: Staub öör és Richter Janos.

IV. Apré Köslömsééé, lexléis öb. Állandi rovat.

A négydömsééé uszféleté, Revue' mélyé fölgörölöl münéti láé.
gyóit: uszféleté és Késjölöl Fritsch Janos és Herman Ottó.

múz. ór, Budapest. 3. Dr. Horváth Géza ker. orvos, Forró. 4. Csató János alispán, N. Enyed. 5. Dr. Entz Géza egyet. tanár, Kolozsvár. 6. Kriesch János műegy. tanár, Budapest. 7. Dr. Szmolay Vilmos, Temesvár. 8. Dr. Jeitteles Henrik, Bécsben. 9. Parády Kálmán tanár, Kolozsvár. 10. Brancsik Károly, Temesvár. 11. Geyer Gyula tanár, Iglón. 12. Pungur Gyula ref. pap, Sz. Nagyfaluban. 13. Mocsári Sándor múz. s. ór, Budapest. 14. Herman Ottó múz. s. ór, Budapest. 15. Steffek Adolf ker. orvos, Budapest.”¹⁴

A javaslatot akkor félretették. Majd 1876-ban újra előkerült. A folyóirat tervezetének két formája és szövege között eltérés mutatkozik. Főként azért, mert a megvalósulás közeledtével Herman Ottó csak a lényegét, a valóban újat, a folyóirat sajtósági szerepét és jellegét meghatározó vonásokat rajzolta újra a második tervezetben. Előkészítette a Múzeumot a várható kiadásokra is.

„Előleges költségvetés.

A legkisebb kiadás 200 példány, ereje 12 ív.	
Nyomda ./ melléklet szerint	320 frt.
Műmellékletek füzetenként 80 f.	320 frt.
Írók tiszteletdíja ívenként 20 f.	240 frt.
Szerkesztői tiszteletdíj	300 frt.
Összeg	1180 frt.

A füzetek előfizetésre bocsáttatnak.

Előfizetés egy évre . . . . . 4 frt.

Az előfizetések jövedelme a „Szemle” posta és iroda költségeire, továbbá a kiadási számnak esetleges emelésére fordíttatik. A mutatkozó felesleg a folyóiratnak tartalom és műbecs szerint való fejlesztésére szolgál.

Budapestes 1876. november 14kén. Herman Ottó m. s. ő.”¹⁵

Tudjuk, hogy a dotáció végül is évente 1600 forintra, a honorárium ívenként 30 forintra nőtt, az előfizetés pedig 3 forintra csökkent. A folyóirat neve viszont „Magyar Flóra és Fauná”-ból „Természetráji Lapok”-on keresztül végül megállapodott a „Természetráji Füzetek”-nél.

Herman Ottónak a folyóirat szerkesztése során az első időben mindig vonszolni, maga után húzni kellett a munkatársakat. Ismerte képességüket s a kiválasztott vagy elfogadott szerzők tehetségéhez kétség sem férhetett, hiszen amit feltártak és alkottak modern volt, megütötte az európai tudomány és Herman Ottó folyóiratának színvonalát. A vele nyíltan szembenállókkal fölényesen, könnyedén elbánt, mert azok munkája áthullott az önzetlen tudományosság rostáján. A tehetséges tétovázó tartózkodók visszahúzódnak nem tudta mivel magyarázni. Nem hihette, hogy ezek mérlegelik vajon milyen kihatással lehet sorsukra, ha Herman Ottó munkatársául szegődnek. Még az első kötet idején aggódott Horváth Géza egyik remélt munkatársáért.

Tervezte

egy a magyar nemzeti múzeum termékeiről szóló
 sorozat kiadását megindítani, a leíró ter-
 mékeiről készíteni a szükséges iratokat.
 des folyóiratnak.

Általános elv.

A folyóirat a m. n. múzeum illető sorozatának
 saját költője; de vonatkozásban termékeiről készíteni
 a felkeltett iratoknak általános magyar közege
 kíván lenni.

Minthogy igen nagy a mindazon iratoknak készült
 iratai termékeiről munkálatainak, kik vizsgáló.
 zárait eredményt megkapott időben a viszonyokhoz
 képest gyorsan kiadni kívánják.

A folyóirat mindenképpen kitagított adás lenni, s
 ezáltal nagy érdeklődés, ha a felkeltett iratok költő-
 be tartozó legkisebb költészetnek, egyes adatnak is
 képez ad; mint a megkeltett iratok, közzéadás
 felhív, iratok időben kiadásra megjelölt közege a
 magyar iratoknak köztük ma is hiányzik.

A magyar termékeiről viszonyokhoz vonatkozó
 költészet illi sorozat tartoznak.

A szerkesztés munkásság kiállítás, a szerkesztés
 mellett egy magyar termékeiről stílusnak igazsá-
 ges alapon való fejlesztés, főfeladatot képeznek.

A világirodalommal való kapcsolatot egy feladat.
 Minthogy is nélkülözhetetlen kiadások szemléltetők,
 melyben a kultúránkhoz képest szabadságot állunk,
 a mely a folyóirat tartalmának kiadásra kívánunk,

fontos esztendő a közleményeket egyik lejtődelűk-
ben adja.

Cím: „Természettudományi Lapok” a leírás által-
nános, átvány. is jelölés közlő.

Kiadja a m. n. múzeum természetrajzi
osztálya.

Az osztálybeli leírások közreműködése
mellett szerkeszti.

Megjelenik minden évszázad első napján.

Rovatok.

- I Kisebbségi lejtődelű, önálló, eredeti
írások.
- II Rövid közlemények is egyes adatok.
- III Belföldi tudósítások (ismeretlel).
- IV Külföldi tudósítások. Szemle, oly
mesterek, a minőség a múzeum
szakállnyv. társaság gyarapítja.
- V A külföldi tudósításokban talál-
gall hungaricumok jelölés.
- VI Közlönyök, tudományos élet munka,
nata, személyi hírek stb.
- VII A m. n. múzeum természetrajzi
osztályának belső közlő közlő
osztály.

„Szegény kis doktor! Igazán őszintén sajnálom, hogy egy ilyen alapos készültségű embert kedélyileg ennyire tönkretenni sikerült. Azelőtt még csak volt néha egy-egy sarcasticus mosolya; de most minden iránt közönyös és fogékonytalan, akár egy automata. Ő igazán a múzeum áldozata!”¹⁶

Bár ő maga is csak alig emelkedettebb kedélyállapotú.

„Igen köszönöm úgy saját, mint nóm nevében szíves szerencsekívánatait házasságunkhoz. Bárcsak én is viszonzozhatnám Önnek egyszer ezen jó kívánságokat! Talán Ön képes lenne magyar zoológusokat nemzeni, mert én az olyan Kraatz-féle ideákkal lévén eltelve, bajosan fogom ezt tehetni, s ha talán majd zoológus magzatokat fognék produkálni, azok is csak oly korlátolt felfogásúak lesznek, mint jó magam. Ez ist der Fluch der bösen That, dass sie forwährend Böses muss gebüren — tovább fog öröklődni az én hazafiatlan meggyőződése is, hogy a tudományt nem egy-pár magyar szaktárs kedvéért, hanem az összes emberiség érdekében kell művelni, s hogy ennél fogva a közlésre oly közeget, oly nyelvet kell használni, amelyet a világ minden szakembere vagy legalább legnagyobb része megért. Lám, már csak hazafiságból is Hymen járma alá hajthatná nyakát! — Vannak ott Pesten miniszteriális hajadonok (20—50 évig) szép számmal, akik hozományul kisebb-nagyobb mérvű protekciót nyújtva, bizonyára hajlandók lennének Önnel e tekintetben contrahálni. —

No, de félre a tréfával! Csak azért hoztam mindezt fel, hogy megcáfoljam Dr. Karlnek kedélyhangulatomra vonatkozó téves hírét. Meglehet, hogy éppen akkor, amidőn vele együtt voltam, a múzeumi és budapesti nyomorúságok láttára rossz kedvem volt és egy kicsit káromkodtam; de különben, hála a kis feleségemnek és a Budapesttől való távolságnak, poloskáim körében a legjobb kedélynek örvendek. Vetődjék csak egyszer (de kérem, minél előbb) ide fészkembe és meg fog győződni, hogy tökéletesen ép és egészséges humorral kacagom a nagyvilág komédiáisait és szellemi iparlovagjait. Különben csendesesen dolgozgom és fogyasztom pincém tartalmát. Siessen, még van vagy másfél hordóval!”¹⁷

Egy esztendő múlva sem biztatóbb a helyzet.

„Amit Ön belmunkatársairól ír, az is mindeniktől előre várható volt. Csak egyben, a kis doktorban csalódtam. Azt hittem, hogy benne csak a vezérszerephez hiányzik a kellő erély, de hogy, ha vezető van egyszer, akkor a legélénkebb részvétet és munkásságot fogja kifejteni. És ő még most is csak — passív. Szomorú dolog!

Íme a példa, hogy mennyire megviselheti a legjóra valóbb embert az a maszlagos budapesti illetőleg múzeumi atmoszféra. Ha már azok is csak passíve viselik magukat a vállalat irányában, akiknek pedig bőven megvan tehetségük az aktív támogatásra, sőt akiknek ez a támogatás még ex offo kötelességük is volna — mit tehetünk akkor mi vidéki gentes minores? Félek, nagyon félek, hogy Ön előtt ismeretes pessi-

mistikus nézeteim e tárgyra nézve még is csak igaznak fognak bizonyulni. De azért én is azt mondom: küzdeni kell körömszakadtáig!”¹⁸

Herman Ottó helyében más már régen megfutamodott volna a sok jószándékú károgás, kishitűség, gyávaság és arisztokratizmus hallatán, ami a folyóiratnak a fészket készítette. Horváth Géza, az européer, a nemzeti tudományt akár fel is áldozta volna. Ő volt az, aki exportálni ajánlotta a magyar tudósok szellemi termékeit. Nem akarta elismerni, hogy a nemzeti vállalatnak kell olyan formát és rangot teremteni, hogy a külföldi szerző érezze megtiszteltetésnek, ha dolgozatát elfogadja a folyóirat.

„Keresnünk kell oda künn munkatársakat. Küldjön kérem Jeittelesnek is egy példányt a füzetekből. Reá fogom őt venni, hogy hébe-korba valamivel támogasson, nevezetesen hogy legelőször is a neki Lóczy által felküldött őskori kutyamaradványokat a füzetek számára feldolgozza.”¹⁹

Nos, a folyóirat teljes sikert aratott. Azzá lett, amivé lenni Herman Ottó akarta. 1878 júniusában teljes biztonsággal és elégtétellel vegyes büszkeséggel írja Horváth Gézának.

„Sok külföldi dolgozat is jött már. Dr. Hackel a Festucákról írt tanulmányt beküldte s minthogy sok a Kitaibel benne, el is fogadtam.

Szóval még mindig köpöm a markomat, tolom azt a tudományos taligát, amíg szusszal győzöm s Önök forspontolnak.”²⁰

Ezt mondja Herman Ottó. De valóban aratott-e sikert? Ő maga már igen, mert 1877 tavaszán Török József debreceni professzor levelező tagnak ajánlja az Akadémián a matematikai és természettudományi osztályba

„Herman Ottó múzeumi őrt s a m. kir. természettudományi társulat választmányi tagját, ki „Magyarország pók faunája” című művével s számos értekezésével köz elismerést vívott ki magának.”²¹

Valakitől megtudhatta Herman Ottó, hogy mi készül az Akadémiában, mert tiltakozott a megtiszteltetés ellen s erre érkezett kéretlen protektorának levele.

„Az akadémia alapszabályai szerint az akadémiai tagságot ambiálni nem szabad. Ennélfogva történik az, mikor szabályszerűleg történik, hogy az illetőket meg nem kérdezve, tehát tudtokon kívül ajánljuk. Ezt tettem Than, Margó tanárokkal, anélkül, hogy azért neheztelést vontam volna magamra. — Nagyon sajnálom, hogy a Tekintetes Úrnak ezzel kellemetlenséget okoztam és sietek ezt ajánlatom visszavételével jóvátenni.”²²

Még aztan meg is írta Szabó Józsefnek, az Akadémia osztálytitkárának,

„Herman Ottó úrra vonatkozólag tagajánlásomat feltétlenül visszavonom. Kérem ennélfogva ezen ajánlatot nem történtenek tekinteni.”²³

Hát a folyóirat aratott-e sikert? Ezt lemérni csak a reflexiókból lehet.

Már az első kötet első füzete is eseményszámba ment belföldön. A kötelező udvariasságnál jóval több a lelkesedés Horváth Géza levelében.

„Végre nagy nehezen írhatok Önnek is. Különben nyakig benne vagyok a tüdőgyulladásban (már mint t. i. pátienseim tüdőgyulladásai-

ban) s bizony szűken jut idő a privátpassiókra. De ha megkésve is, remélem azért hinni fog szavaim őszinteségének, midőn azt mondom, hogy az első füzet remekül sikerült és egészen meglepett. — Szívemből gratulálok hazzá!”²⁴

Herman Ottó meglepődéssel nyugtázza forduló postával az elismerést. Nem is várt mást, hiszen ő is tudta, hogy valóban elsőrangút alkotott.

„A füzet mindenütt meglepett úgy tartalomra mint kiállításra mint beosztásra nézve. Úgy áll a dolog, amint mondtam: utána kell lenni, akkor megyen, s ha elindul, akkor sok dolgon javítani is fog. Lám Borbás és Janka már megférnek, mind a kettő passióval van az ügy mellett. Én e kellemetlen társadalmi viszonyok jóra való fordulásának jobban örülök, mint bármi másnak!”²⁵

A folyóirat belföldi sikerét pillanatig sem vonta kétségbe Herman Ottó. Mondanivalója mindig volt annyi és olyan értékű, ami figyelmet ébreszt. Sokkal inkább várta a külföld visszhangját. A magyar tudományosságot akarta mérlegre tenni, hogy lám mennyit nyom. Még a kezdő, bemutatkozó füzet szerkesztésével együtt megfogalmazta a cserefelhívást. 1877 január elején írt Horváth Gézának.

„Levelére csak pár szóval s egy kéréssel válaszolhatok.

A correcturát elküldöm.

Arra kérem fogalmazzon nekem francziául körülbelől a következő „Avis”-t:

Mindazon tudományos testületek, társulatok és intézetek, amelyek a magyar nemzeti múzeum vállalatával csereviszonyba kívánnak lépni, tiszteletteljesen felkéretnek, hogy ezt *brevi manu* a cserepéldányok átküldésével eszközöljék. A Természetrizji Füzetek szerkesztősége a maga cserepéldányát rögtön útnak indítja

A szerkesztőség

De siessen kérem, mert az Avis a borítékra jön.”²⁶

Horváth Géza igyekezett a válasszal s talán ezért nagyolta el a fordítást.

„48 óráig nem voltam itthon s emiatt sürgős soraira csak 24 órai késedelem után válaszolhatok. Íme itt a kívánt fogalmazvány:

Avis

Les sociétés scientifiques qui désireraient entrer en relations. d'échanges avec nous, sont priées de nous adresser leurs envois au Musée National de Hongrie à Budapest. Nous nous empresserons de leur faire parvenir immédiatement notre journal.

La rédaction”²⁷

Megjelent a legelső füzet, Horváth Géza is szállítja néhány jelesebb külföldi poloskász adresszét, de azért hozzáfűzi, mintha lohasztani akarná Herman Ottó lelkesedését és félténé a csalódástól.

„Stál adressét különben is tudni fogja. Ha a londoni Entomolog. Monthly Magazin kapott már példányt, akkor Douglasnak felesleges küldeni. A többi poloskász többnyire egyes társulatokkal áll szorosabb viszonyban s ezek útján szerzett tudomást nemzeti vállalatunkról.”²⁸

A visszhangra mindig várni kell, időbe telik, amíg megteszi útját odavissza. Mégis az első kötet befejezése után alig néhány hónappal már írhatja Horváth Géának.

„Pulszky igen jó kedvű volt s támogatását rögtön följánlotta, annyival is inkább, mert a külföld részéről nagy tisztelet ért bennünket. Ugyanis a *Revue des sciences naturelles* márcziusi füzetében a Term. r. füzetek minden cikkét ismerteti, épen úgy mint bármely más híres forrását. Ismerteti az első kötetet (1877) egészen!

Ez mindenfelé igen jó benyomást tesz (Krenner kivételével, aki evvel is úgy járt, mint az artézi kúttal, amelytől a vizet eltagadta.)”²⁹

Az első kötet ismertetése azért is esik jól Herman Ottónak, mert kísérlete sikerét bizonyította, azért, amit az Akadémia nehézkessége, tétovázása nem mert előkészíteni. De mégsem alkotná szívesen egy részét abban a folyóiratban a német és olasz szemlének. Ír is Horváth Géának.

„Most pedig kedves uram én jövök Önhöz egy kéréssel, melynek teljesítése nagyon is szívesen fekszik.

A francia *Revue des sciences naturelles* ez évi májusi füzete a „*Revue Allemande et Italienne*” rovatban cikkről cikkre ismerteti a mi füzeteink első kötetét (1877) anélkül, hogy részemről lépés történt volna. Az egész dolog természetes következménye a mi *Revue*-nknek.

De egy kis baj is van a dolog körül, mert hát az a francia genialitás fene dolgokat csinál a nevekkel és tárgyakkal. Amilyen könnyen metamorphosálja Csatót Zalo-vá, épen olyan gratiával csinál Entznél proliferából perliferát, *Plectrophrys*-ből *Plactophrist* stb. stb.

Én a dologgal annyira vagyok, hogy a szerkesztő, M. Dubrueil először is kész e „*Revue hongroise*”-t külön kezelni és úgy elfogadni ahogyan beküldjük neki.

Az a kérésem van, hogy vállalja el a *Revue* elkészítését rendesen és ha igen, akkor én Önt a szerkesztővel összeköttetésbe hozom.

Hogy tisztán lássa miről van szó, ide írom, hogy nem tüzetes ismertetés, hanem csak jelzés szükséges.

Az ember ezt úgy olvasás közben oda veti s készen van. Dubrueil persze nem honorál, de én reménylem, hogy valami szerénységet ki tudnék szűrni, sőt ha a füzetek cassájából nem telnék, hát eszközölném.

Kérem nyilatkozzék eziránt minél hamarabb, hogy a kellő intézkedéseket megtehessem.”³⁰

Bizonyára nem egyedi jelenség az, amiről Horváth Géza beszámol Herman Ottónak midőn alig egy héten belül válaszol erre a levélre és szinte dühödt lelkesedéssel nyújtja segítségét.

„Felszólítását örömmel fogadtam és sietek Önnek kijelenteni, hogy szíves készséggel vállalkozom a *Revue hongroise* kezelésére. Különben is szívesen vállaltam volna el; de még nagyobb készséggel teszem ezt most, mióta egy francia annyira csúffá tett. A múlt napokban kaptam meg ugyanis a *Société Linnéenne du Nord de la France* bulletinjének

júniusi számát, melyben M. Dubois (akivel különben semmiféle összeköttetésben nem állok) teljes fordításban közli az Entomolog. Nachrichten-ben minap megjelent cikkemet a hemipterák gyűjtéséről és preparálásáról. A fordítás előtt a fordító néhány sorban kifejti, hogy miért tartotta érdemesnek cikkemet egész terjedelmében lefordítani és végre ezeket írja: ce travail émane de la plume d'un des meilleurs hémiptéristes de l'Allemagne.

Nesze magyar! —

Bizony igaza volt Önnek, midőn azt írta, hogy a kisebb nemzetek írói a külföldi irodalmakban bajosan tarthatják fenn nemzeti individualitásukat s mihamar oda soroztatnak egyik-másik nagyobb nemzet írói közé. Igaza volt! És minő satyra, engemet éppen németnek néznek. Ez dupla malheur!

Mióta rajtam ez az eset megesett, kétszeres örömmel vagyok kész felszólításának megfelelni. Csak kérem majd alkalmilag az illető francia folyóirat valamelyik füzetét, melyből az irandó szemle terjedelmét, beosztását, szellemét stb. megítélhessem és magamat minderről kellőleg tájékozhasssam. Legjobb lesz talán azt a májusi füzetet hozzám küldeni, melyben bennünket németnek néznek, és melynek egyes hibás adatait talán majd helyreigazíthatni fogom. —

M. Dubrueil és Önnek rendelkezésére áll üdvözlő híve³¹

A külföld rezonál, a szakemberek számontartják, hogy új folyóirat született, melyet ha tetszik, ha nem, el kell olvasni. Nemcsak a magyar zoológusok dolgozatai miatt, akik akkor már tekintélyt szereztek maguknak a tudományágban, érdeklődési körük, kutatási területük annyira kitágult, hogy bármelyik pillanatban mondhattak olyan újat, ami elhatározó lehet a rendszerek felépítésében. Még azt a rengeteg munkát is bírták, ami kellett, hogy felzárkózzanak az európai tudományhoz. Mert bírniok kellett a világban már használatos rendszereket, dolgozni velük, ugyanakkor megteremtteni a saját, magyar nomenklatúrát és szaknyelvet. Hanem a külföldi szerzők miatt is, akik publikáltak a Természetráji Füzetekben. S a cserepartnerek, az érdeklődők egyre gyűlnek és igénylik a hirtelen híressé lett folyóiratot.

„Tegnap kaptam Reutter finn hemipterológus levelét — írja Horváth Géza — melyben a többi között arról is tudakozódik, hogyan kaphatná meg a Természetráji Füzeteket? Nagyon óhajtaná minél előbb megszerezni és cserébe ajánlja „Hemiptera Gymnocerata Europae” című munkáját. Igen kérem ennél fogva az eddig megjelent füzeteket az illetőnek megküldeni.

Egyúttal arról is kérdezősködnék, hogy vajjon nem lenne-e hajlandó a szerkesztőség a Societas pro Fauna és Flora Fennica nevű társulattal csereviszonyba lépni? Ha tehát Ön a csereviszonyt elfogadja, a Reuternek szánt példánnyal együtt küldhetné majd a cserepéldányt is.

Ha ideje engedné, még két helyre kérném a Füzeteket megküldeni. Az egyik Dr. Aug. Puton à Remiremont (Vosges). — A másik Jeitte-

les, kinek ígéretét bírom, hogy a felső-dobszai praehistorikus állatcsontokat még a jelen szünidők alatt feldolgozza a Term. Füzetek számára.³²

Ennyit most a Természetrizsi Füzetek kezdeti történetéről. Már eddig is többször emlegettük azt a határozottságot, céltudatosságot, rezdüléstelen iránytartást, mely a folyóirat sikerét hozta. Herman Ottó nemcsak az írásnak, hanem a szónak, az előadásnak, a vitának is mestere volt. Kereste az alkalmat, ahol meggyőződését előszóval is hirdetheti s ilyenkor az igazságban vetett hite felfúti hangját.

„A cyclus is jól ment és a bezáró előadáson olyasmi történt, amittől nem egy egyetemistának megmeredt a szeme. A skepsis és dogmatismus tárgyalása tűzbe hozott s oly passust vágtam ki töllem telhető határozottsággal, hogy a nagy auditorium „nyílt jelenetben” megtapsolt és megéljenzett. Egy-két ember azóta olyan ijedős szemmel néz rám s ez kellett nekem!

Ha másként nem lehet, igyekezzék a m. o. és term. vizsg. gyűlésére eljönni s engem a propagandában támogatni.³³

S ennek a szilárd világnézetnek, tudományos meggyőződésnek, igazságnak árúal minden alkalommal egész egzisztenciáját, hivatali rangját, polgárosodó életkörülményeit vetette a mérleg másik serpenyőjébe. De honnan ez a prófétai bátorság, a társasági formák nyűgétől szabadult me-részség? Mindez azé a szabad emberé, akit az anyagi előny, a kényelem, a hiúság nem kötöz meg és kényszerít megalkuvásra. Egy ifjú embernek írja.

„Mondok én Önnek valamit: ha engemet ma elcsapnak — előbb-utóbb megteszik, mert akarom — s nem bírok a tollnak eszem és meggyőződésem szerint való munkája után megélni, egy perczig sem fogok habozni; Szeged utcáján hajtani fogom a Bakay kötélverő kerekét — becsületes munka után megélek becsületesen. Ne vegye ezt hóbortos ötletnek, mert ha ezt teszem, nem teszem először, még bizonyítványaim is vannak, hogy tettem. És én ezt megteszem 40 éves koromban; és épen ezért legfeljebb gúnyolódom az olyan ép kezű 26 éves emberek megélhetési kínjai felett, akik valójában csak ízlésöknek megfelelő módon és *mindenáron* így akarnak élni és tényleg így élnek is.³⁴

A magyar tudományos élet másik szárnya — olykor nyugtalankodva ugyan — a szokványos formákban folytatta munkáját. A levegő megtelt villamossággal, s az összecsapásnak előbb-utóbb ki kellett robbanni.

Megjelent a 2. kötet negyedik füzete és hozta Herman Ottónak két akadémiai beszéd kapcsán felébredt reflexióit. Haraggal telt mennydörgés, kristálytisza logika, könyörtelen meggyőződés, megingathatatlan hit az igazságban.

„Képzelem én azt, hogy csodálkozik Ön hosszas, makacs hallgatásomon — él kis körében és sejtelmével sem bír arról a harcáról, amelyet én álló három hét óta a magyar glóbusz összes vakond királyai-
val

vívok; éjjelt és nappalt összetéve, minden levelezést felfüggesztve, folytonos ingerültség közepette — de eddig győztesen.

Az utolsó füzet cikke a darázsfaszék kellő közepébe talált s nincs Önnek halavány fogalma arról a sziszegésről, fulánkfenésről s támadásról, amely erre reám bekövetkezett.

Voltak olyan darázsok és vakondok, akiket a guta környékezett, olyanok, akiknek megállott az eszök és olyanok, akik legott rohantak érsekhez, miniszterhez, hogy esküdjözenek, hogy semmit sem tudtak a dolgról, hogy azt kárhoztatják. Fraknóinál tanácskozás volt Haynald jelenlétében s arról tanácskoztak, ki vegye fel a kesztyűt? *Nem merte tenni egy se!!*

Igen, de csak úgy nem hagyhatták — folyt a beszéd ide-oda napokon át, míg végre Csontosy figyelmeztette „Ottó bátyját”, hogy hát az a hang talán mégse volt helyén. Én kurtánfurcsán azt mondtam, hogy szóbeli kritikát nem fogadok el, üljenek le és írjanak ellenem, kiadom. Szóval nem tágítottam s nyugton vártam a továbbit.

No bekövetkezett. Egyszer csak előhívat Pulszky, bevisz a sanc-tissimumába s azt mondja, hogy „mint jó barátom” figyelmeztet, hogy állásom tarthatatlan s jól teszem, ha beadom lemondásomat.

Azt kérdeztem, miért? A cikkért, mert Haynald mindenütt lár-mázik és a miniszter elégtételt ígért neki. No nekem sem kellett egyéb. Azt mondtam, hogy se a Haynald szép szeméért, sem a miniszter ígéretéért nem mondok le, mert ez elvi kérdés; ha bajuk van, ám indítanak fegyelmi vizsgálatot s ítéljenek el.

Erre Pulszky egészen dühbe jött; nem lehet vizsgálatot indítani, mert nem csak az érsek, ne mcsak a miniszter, hanem a — — — — király kívánja elmozdítatásomat! „Bange machen gilt nicht” gondoltam magamban s azt mondtam, hogy csak azért sem, az igazságra támaszkodva harczolok a király ellen is s még hozzátettem, hogy rendkívül nagyra tartom azt, hogy hatszáz forintos mivoltom s rongyos kabátom ellen ily fölséges hatalmak szállnak síkra. Sarkon fordultam s mentem dolgaim után.

Erre Pulszky előhívatta Jankát s azt is felszólította a lemondásra; ez legott hozzám jött s én azt mondtam, hogy ne tegye, álljon a hátam mögé, majd verekszem én érte is.

Erre Pulszky elment Frivaldszkyhoz s meghagyta neki, hogy tegyen ellenem relatiót.

Én Pulszkyval újból találkozva, megmondtam neki, hogy bejárom az embereimet s indítom a csatát; mire azt felelte, hogy ha nyilvánosságra kerül az, amit a királyról mondott, akkor kihív engemet pisztolyra. Nagy szárazon azt mondtam: tessék!

Ez a terrorizálási erőlködés persze megnyitotta a szememet s én láttam, hogy valaki az én hátamon akar kibújni a bajból. Pulszky t. i. megírta a „válságot” a „Havi Szemlében”, ahol Andrassy és Tisza ellen kikelt, nemcsak hanem alternatívé felállította a *personál uniót*.

Ez a dolog tényleg a király előtt volt s Pulszkyra rá kezdett járni

a rúd; következett tehát, hogy „kedveskedésekkel” javítson a *magá* helyzetén. Minden concessió, amelyet az udvarképes érseknek és miniszternek tesz, persze, javít rajta.

Ez bizony szépen volt kigondolva és initiálva, csak ne lennék én oly kipróbált rókavadász.

24 óra alatt megtettem minden intézkedést a sajtónál; sőt ajánlatot kaptam egy lap megindítására! Schmidt Sándor megkezdte az agitációt a segédezők között — *sikerrel!* A term. tud. társulatnál két tag kivételével mindenki velem volt. No most jöhettek.

Jött — Frivaldszky, hogy kérdezze, mit írjon a relátióba? — Az igazat — feleltem neki.

Hogy teljes szabad kezem legyen a küzdelemben, rávettem magamat a könyvre s 11 nap alatt teljesen befejeztem azt, írván naponként 22—25 oldalt. Folytonosan zárva tartottam ajtómat.

Egyszer előhívat Pulszky s azt mondja, olvassam el a miniszterterhez küldendő előterjesztést! „Nem vagyok rá kíváncsi” — feleltem neki, meghajtottam magamat s ki akartam menni, de ő beszédbe fogott s hallgatta tőlem, hogy a múzeum nem tartozik a kalocsai érsekiségbe s nekem a miniszterrel semmi dolgom, mert én az osztályőr alatt állok, hogy Haynaldal mint érsekkel semmi dolgom, de Haynald a *botanicus* annyit ér amennyit bizonyít — én is annyit, itt tehát egyenrangúak vagyunk s végre, hogy csodálkozom, hogy ahányan vannak nem sülyjednek szégyenökben a föld alá — ők a hatalmasok, mikor segédezők ellen olyan apparátussal rohannak, mint aminővel rohanak Szarajevóra.

Annyit kivettem, hogy lapul, simul a dolog s hogy jó az a határozottság és bátorság. A relátiót nem olvastam; de Dr. Hampel felkéréselt s mondta, hogy az csupa elismerés volt.

Most odafenn van az actus és a szélcsend rendkívüli. Várom a dolgokat.

Igen! mikor látták, hogy sem király sem pisztoly nem ingat meg, hát *nőket* küldtek reám, hullott a könnyzáró egy aczélbronz-szívre, hiába!

Ez a három hétnek dióhéjba szorított históriája, szerfelett épületes és veszettül reakció szagú. Ez utóbbi miatt megtettem az intézkedést a képviselőházban is, hol adott esetben interpelláltatni fog a dicső had. Most hát tudja, hogy miért nem feleltem.

A Xántus dolgát illetve, itt küldöm a lelhelyeket; de a dolgozat nem jelenhet meg az első füzetben, mert az már teli van s én nem is érek rá a rajzolásra. Hagyjuk akkorra, amikor ebből a dologból kivágom magamat. De jó lesz ha az értekezést befejezi s ide küldi, hogy eljárassak vele a tábla költségeinek dolgában.”³⁵

A következő évben, 1879-ben Szeged alsóváros képviselőjéül választotta. Múzeumi állásáról természetesen nyomban le kellett mondania, s ezt az igazgató elfogadta.

„Ezennel bizonyítom, hogy Herman Ottó úr október végével 1879

lemondott azon segédi hivatalról, melyet a magyar nemzeti Múzeumnál viselt, s hogy azon naptól fizetése, melyből az adó, hivatalból levonattott, meg lett szüntetve, s hogy ekként mint múzeumi tisztviselőnek adóhátráléka nem lehet amint ez a ./. alatt másolatban idézett miniszteri rendeletből világos.

Budapest, 1880. ápril hó 14-én

Pulszky Ferenc

a M. N. Múzeum Igazgatója³⁶

A mellékletként hivatkozott és Pulszky Ferencnek címzett miniszteri rendelet pedig így szólt.

„A központi m. kir. állampénztár egyidejűleg oda utasítottott, hogy Herman Ottó múzeumi állattári segédnek ezen állomásról történt lemondása folytán az 1875. évi ápril hó 6-án 7.869 sz. alatt kelt miniszteri rendelettel utalványozott évi 600 frt fizetését 1879 october végével, és 200 frt lakpénzét 1879 deczember végével az utolsó felvétel napjáig végleg szüntesse be.

Miről Méltóságod f. é. october hó 28-án 1362 szám alatt kelt jelentésére hivatkozással megfelelő további intézkedés végett ezennel értesítettik.

Budapesten 1879 deczember hó 31-én

Terfort m. p.³⁷

De mi lesz most a Természetrajzi Füzetek sorsa? Még korábban, 1877 végén siránkozott Horváth Géza.

„E perczben olvastam a „Föv. Lapok” ama hívét, hogy Ön a múzeumtól megválva Budapestnek is búcsút mondani szándékozik. Nem tudom, mi igaz e hírből, mi nem? De szívemből óhajtom, hogy egy betűje se legyen igaz.

Gondolja csak meg, hogy mi lesz akkor a magyar zoológiából? mi lesz belőlünk? Hová lesznek a „Természetrajzi Füzetek” s az azok által támasztott szép remények? Ön tudhatja legjobban, hogy visszavonulásával a megindult mozgalom ismét megakad s minden ismét a régi lethargiába süllyed.

Nem érzem magamat jogosultnak, hogy Önt elhatározásában befolyásoljam; de bocsássa meg egy a hazai zoológia ügyét szíven hordozó szerény munkás eme jajkiáltását és engedje remélnem, hogy azt a helyet, melyet ez idő szerint csak is Ön tölthet be, nem fogja mindnyájunk és a közügy kárára elhagyni.

Égek a vágytól bizonyosat tudni; kérem ezért mielőbbi tudósítását.

Megyei főorvosi megválasztásom a szavazatok szétforgácsolódása s különféle fondorkodások miatt fájdalom nem sikerült; de Forrórt mindamellett véglegesen elhagyom s pár nap múlva már Kassára költözöm.

Karácsony után vagyis a jövő héten 2—3 napra Bpestre megyek. Remélem és óhajtom, hogy akkor még a múzeumban találkozni fogunk.

Még egyszer — ne hagyja árván a hazai zoológiát s tudósítsa ez ügyben minél előbb megrettent hívét.³⁸

Nos, bekövetkezett 1879 októberében az, amitől a magyar zoológusok félték, ám oktalanul.

„Az »Egyetértés« ma érkezett számában olvasom az Ön szegedi képviselő jelöltségét. Minthogy fel kell tennem, hogy a kijelölés az Ön beleegyezésével történt s ennél fogva Ön a bizonyos megválasztást is el fogja fogadni, engedje meg, hogy mostani nagy elfoglaltsága daczárá néhány perczét e sorokkal igénybe vegyem.

Nem a megtiszteltetéshez akarok én gratulálni, mely Önt ama választás által érni fogja; mert hiszen legjobb kívánataimról úgy is meg lehet győződve. Hogy épen most alkalmatlankodom Önnek, arra engem leginkább egy korábbi, még a szarvasi választás alkalmából nekem tett szóbeli nyilatkozata indít, t. i. hogy ha képviselővé választatik, akkor múzeumi tisztségét leteszi. Áll-e most is akkori elhatározása? Két oknál fogva kérdem ezt

Iször Ki veszi át akkor a „Természetráji Füzetek” szerkesztését? 2szor Ki lesz az Ön utódja?

Hogy én az első kérdés, illetőleg a „Term. Füz.” sorsa iránt érdeklődöm, azt igen egyszerűnek és természetesnek fogja találni. De hogy mit érdekel engem az utód kérdése, azt bővebben kell kifejtenem:

Ön jól ismeri a kettős indokot, mely engemet 1874 végével a múzeumot elhagyni készített. Befolyt erre egyfelől nősülési szándékom, másfelől az élettapasztalat hiánya, mely előttem a múzeumi állapotokat tűrhetetlennek, a vidéki orvosi praxist ellenben oly rózsásnak tüntette fel. Azt hittem, hogy így a vidéken kedvező anyagi helyzetben egész kényelemmel fogok majd kedvencz szakomnak élni, csak úgy, sőt még jobban mint a fővárosban. Most már közel öt év tapasztalatai állanak mögöttem. Ez az idő megtanított arra, hogy derék, sikeres munkásságot itt a vidéken, a fővárostól távol kifejteni lehetetlen. Hiányzik erre nemcsak a kellő szabad idő, mert ilyet a vidéki praxis alig enged, hanem hiányzanak a szükséges irodalmi és egyéb segéd-eszközök, és kivált az a folyamatos érintkezés a tudományos körökkel, mely nélkül az ember szellemi látóköre mind összébb szorul. Alig képzelheti, hogy mily nagy erőfeszitésembe került az a csekély irodalmi munkásság is, melyet vidéki tartózkodásom óta kifejtettem; de legalább sejtethi, ha visszaemlékezik, hogy hányszor kellett Önt is minden dolgozatom praeludiumaképen holmi apró-cseprő commisiókkal, diagnózisok, citatumok stb. kijegyzésével zaklatnom. Bizony akadémiai székfoglalómmal sem késtem volna így el, ha csak hozzá juthattam volna megírásához!

Ön írta nekem egyszer, hogy a világ már olyan, hogy az senki kedvének, csak magának forog s így nekünk kell lesnünk azt a pillanatot, amelyben a forgásba belé ugorhatunk. Nem gondolja-e Ön, tisztelt uram, hogy ez a pillanat az Ön netáni visszalépése alkalmával reám nézve meg fog érkezni? — Én azt hiszem, hogy igen. Vagyis más szavakkal kifejezve: nekem határozott óhajvásom volna, abban az esetben, ha Ön leköszön, a múzeumba ismét visszatérni.

Nem a türelmetlenség, nem az elkeseredés szól belőlem, kedves uram! Nem pillanatnyi elhatározás ez, hanem rég megfontolt és megértelt eltökélés, mely csak alkalomra várt. Ön tudja, hogy én az orvosi praxisba nem voltam és nem vagyok szerelmes, s hogy én már akkor, amikor a pancsovai phylloxera-állomás jött szóba, kész lettem volna Aeskuláp mesterségének búcsút mondani. Tudom, a világ összecsapná kezét, hogy én egy jövedelmező állást elhagyok és ismét visszatérek a tudomány szerényen díjazott szolgálatába. De így járt Petényi is, amidőn czinkotai parochiáját odahagyta és Pestre jött.

(Megjegyezhetem még azt is, hogy Hadik grófnéval, az én mostani patrónámmal emiatt nem jönnék összeütközésbe, mert ő maga többször mondta már nekem: kár volt magának a múzeumtól eljönni! meglátja, még maga vissza fog oda menni!)

Azonban nemcsak tudományos érdek vezetett engem erre az elhatározásra, hanem még más privát körülmények is. Nevezetesen: nőm nem tud ehhez a tót vidékhez szokni és legfőbb vágya volna, minél közelebb lakni szüleihez. Kis fiam is nő és az ő neveltetése miatt úgysis előbb-utóbb nagyobb városba kellene telepednünk.

Ami a fizetést illeti, 800 forint édes kevés ugyan egy család fenntartására; de én ahhoz még hazulról is kapnék annyi segítséget, hogy ott szerényen bár, de megélhetnénk. S amellet, hogy tollal is bírnék még valamicskét szerezni.

Tisztelt uram! Előadtam Önnek nyíltan és őszintén mindennemű viszonyaimat. Előadtam pedig azért, hogy ha jónak látja, engem törekvéseimben támogasson. Feljogosít engem erre a bizalmaskodásra nemcsak a közöttünk évek óta zavartalanul fennálló jó viszony, hanem azon körülmény is, hogy baráti szívességét úgysis már nem egyszer, így mostani állásom elnyerése alkalmával is, volt szerencsém tapasztalni.

Ha tehát a körülmények úgy hoznák magukkal, hogy Ön csakugyan lemondana, akkor kérném a dolgot a kellő időben és helyeken, nevezetesen Frivaldszkynál szóba hozni.

Azt hiszem, hogy utódjául eddig talán csak nincs még senki sem in petto kiszemelve, hogy én sem vagyok még a múzeumnál annyira decreditálva, hogy oda vissza ne térhetnék, és hogy a „Term. Füv.” szerkesztését reám ne bízhatnák. — Azonban ha Ön megmarad a múzeumnál, akkor kérem térjen napi rendre e levél felett és tekintse azt nem létezőnek.

De úgy az egyik, mint a másik esetben kérem az ügyet discret természeténél fogva egyelőre csak négy szemközti eszmecserének venni.

Jelen alkalmatlankodásomért kegyes bocsánatát remélve, legalább pár sornyi választ kérek és maradok szíves üdvözlettel őszinte híve Dr. Horváth Géza³⁹

A sors úgy akarta, hogy jóval későbbben a levél írójának életútja azután mégis csak visszakanyarodjék a Múzeumhoz. S midőn Herman Ottó

után Schmidt Sándor, majd Mocsáry Sándor kezén 1902-ben elhalt a Természettudományi Füzetek, utódját és folytatását, az új néven 1903-ban induló múzeumi folyóiratot, melyet akkor már az Akadémia is támogatott, Horváth Géza vállalta el szerkesztésre.

J E G Y Z E T E K

1. Herman Ottó levele Petrovics Gyulának, Bécs, 1874. jan. 9.
2. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Bp., 1874. jan. 24.
3. Herman Ottó levele Hory Bélának, Bécs, 1874. jan. 27.
4. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Bp., 1874. febr. 26.
5. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. júl. 30.
6. Frivaldszky János levele Herman Ottónak, Bp., 1875. aug. 2.
7. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. aug. 4.
8. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. aug. 17.
9. Frivaldszky János levele Herman Ottónak, Bp., 1875. szept. 2.
10. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. szept. 27.
11. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. szept. 29.
12. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. okt. 1.
13. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1875. okt. 4.
14. Herman Ottó folyóirattervezete, 1875.
15. Herman Ottó folyóirattervezete, 1876.
16. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1876. ápr. 23.
17. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1876. jún. 8.
18. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. ápr. 25.
19. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. ápr. 25.
20. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1878. jún. 17.
21. Török József akadémiai tagajánlása, Debrecen, 1877. márc. 29.
22. Török József levele Herman Ottónak, Debrecen, 1877. máj. 18.
23. Török József levele Szabó Józsefnek, Debrecen, 1877. máj. 18.
24. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. febr. 20.
25. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1877., febr. 20.
26. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1877. jan. 8.
27. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. jan. 10.
28. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. márc. 16.
29. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1878. máj. 24.
30. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1878. jún. 17.
31. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Varannó, 1878. jún. 23.
32. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Varannó, 1878. aug. 19.
33. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1877. febr. 20.
34. Herman Ottó levele Bartók Lajosnak, h. és k. n. fogalmazvány
35. Herman Ottó levele Horváth Gézának, Bp., 1878. dec. 31. Ezt a levelet Székely Sándor is ismerte és Herman-monográfiájában feldolgozta, midőn ott rendkívüli megjelenítő erővel ábrázolta ennek alapján azt a feszültséget, melyben Herman Ottó és Pulszky Ferenc szópárbaja lefolyhatott. Ennek ellenére nem véljük haszontalannak a forrás szövegének közlését.
36. Pulszky Ferenc bizonyítványa Herman Ottó leköszönéséről, Bp., 1880. ápr. 14.
37. A vkm. utasítása az állampénztárnak, Bp., 1879. dec. 31.
38. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Forró, 1877. dec. 19.
39. Horváth Géza levele Herman Ottónak, Varannó, 1879. szept. 26.

**DER ZWEITE BAND DER ZEITSCHRIFT VON OTTÓ HERMAN
(1878)**

Das Erscheinen des ersten Bandes der „Természetráji Füzetek“ (Naturhistorische Hefte) war ein Wendepunkt in der Geschichte der ungarischen Fachzeitschriften. Das war der Zeitpunkt, da sich das ungarische wissenschaftliche Leben in den wissenschaftlichen Kreislauf der Welt einschaltete: nicht mehr vertreten durch die eine oder andere hervorragende Persönlichkeit, vielmehr durch die Ergebnisse einer ganzen Schar von Forschern und Wissenschaftlern, die das wissenschaftliche Leben Ungarns mitzugestalten halfen. Der Aufstieg der ungarischen Naturwissenschaften zum Weltniveau ist das Verdienst Ottó Hermans, der — sich über die saumselige Rückständigkeit der Ungarischen Akademie der Wissenschaften hinwegsetzend — im Ungarischen Nationalmuseum seine Zeitschrift herausbrachte, die dann die ganze ungarische Forschung gleichsam aufrüttelte. Nicht nur von der Nachwelt wird diese Zeitschrift also gewertet, denn schon die Zeitgenossen hielten sie für das Sprachrohr, durch das alle Fragen der Naturwissenschaften frei und unbeeinflusst zur öffentlichen Aussprache gebracht werden konnte.

Am 1. März 1875 wurde Ottó Herman Mitarbeiter der zoologischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, in jener Zeit, als der erste Band seiner weltweit grosses Aufsehen erregenden und Anerkennung auslösenden Monographie „Magyarország pókfaunája“ (Ungarns Spinnen—Fauna) vor der Beendigung stand. In demselben Jahr hatte er den Entwurf für eine naturwissenschaftliche Zeitschrift angefertigt, die unter dem Titel „Magyar Flora és Fauna“ (Die Pflanzen- und Tierwelt Ungarns) erscheinen sollte und deren Mitarbeiter ungarische Naturforscher von Rang und Namen, aber auch solche wissenschaftsfreudige begabte junge Leute hätten sein sollen, die erst am Beginn ihrer Laufbahn standen. Bereits damals plante er die Einschaltung fremdsprachiger Resümées der veröffentlichten Studien und Artikel in die Zeitschrift, doch konnte er sein Vorhaben in jedem Jahr aus finanziellen Gründen nicht verwirklichen. Erst 1876, nachdem er den ersten Band seines Werkes über die Spinnen Ungarns beendet hatte, wandte er sich mit voller Energie der Organisation der Zeitschrift zu, deren finanzielle Grundlage nunmehr gesichert war. Ottó Herman wollte die Zeitschrift unter dem Titel „Természetráji Lapok“ (Naturgeschichtliche Blätter) herausgeben, doch sollte der Kernpunkt der Zeit-

schrift die fremdsprachige informative „Rundschau“ für das Ausland sein. Ottó Herman hatte sich — als die Zeitschrift 1877 endlich erscheinen konnte — für den Titel „Természetrázi Füzetek“ (Naturhistorische Hefte) entschieden.

Ein Teil der Rückständigen des ungarischen wissenschaftlichen Lebens beobachtete mit offensichtlicher Feindseligkeit die Tätigkeit Ottó Hermans. Sie vermochten es durchzusetzen, dass einige namhafte Wissenschaftler seine Zeitschrift nicht unterstützten. Trotz dieser Feindseligkeiten erschien — dank der wagemutigen wissenschaftsfreudigen jungen Forscher — der erste Band der Zeitschrift, und fand — wie auch alle weiteren Nummern — im ganzen Land lebhaften Widerhall.

Die vier Hefte des ersten Bandes und das ihm zur Verfügung stehende erste Jahr benützte Ottó Herman dazu, um die internationalen Beziehungen für seine Zeitschrift auszubauen. Es war erfreulich, wieviele Bibliotheken, Forschungsanstalten und Vereine der von ihm angebotenen Tauschaktion freudig zustimmten und ihm dann für seine Zeitschrift ihre Verlagswerke zustanden.

Die Redaktion des zweiten Bandes im Jahre 1878 bereitete Ottó Herman viel mehr Sorge, denn es mussten noch alle jene Wissenschaftler und Forscher von Rang, die sich noch fernhielten, für seine Zeitschrift gewonnen werden; aber auch die Sicherstellung der nötigen Geldmittel bereitete ihm Kopfzerbrechen, und noch wusste er nicht, wie die wissenschaftliche Welt des Auslands reagieren werde. Dennoch veröffentlichten er im zweiten Band seinen Artikel, in dem er sich scharf dagegen verwahrt, dass machthaberische Autorität die wissenschaftliche Forschung und Systematisierung in Fesseln schlage. Er verlangte, dass man die wissenschaftlichen Versuchsergebnisse auch dann frei heraus sagen dürfen soll, wenn diese Wahrheiten gesellschaftliche Interessen verletzen.

Seine Zeitschrift, die „Természetrázi Füzetek“ (Naturhistorische Hefte) hatte im Ausland einen Erfolg, der alle Erwartungen übertraf. Die „Revue des Sciences Naturelles“ machte in ihrer Mai-Nummer alle Artikel des ersten Bandes bekannt. Ottó Herman war fest davon überzeugt, dass dies dem fremdsprachigen Resümee zu verdanken war. Die Tatsache aber, dass das französische Blatt die Bekanntmachung den Resümee der deutschen und italienischen Fachzeitschriften eingeordnet hatte, trübte Ottó Hermans Freude über den Erfolg. Daraufhin ersuchte er Géza Horváth, den weltbekannten Hemipterologen, dass er die Schriftleitung der „Revue Hongroise“ für das angesehene berichterstattende Blatt übernehmen möge. Aber nicht nur dies bezeugte die Würdigung der ungarischen Zeitschrift durch das Ausland und bestätigte das Ansehen, das sie jenseits der Landesgrenzen genoss, vielmehr die Tatsache, dass die Zahl der ausländischen Forscher und Wissenschaftler, die Ottó Herman Studien und Artikel zur Veröffentlichung sandten, immer grösser wurde.

1879 wurde Ottó Herman zum Landtagsabgeordneten gewählt, deswegen gab er sein Amt im Ungarischen Nationalmuseum auf, aber seine Zeitschrift „Naturhistorische Hefte“ redigierte er weiter, und zwar noch

acht Jahre lang. Während dieser Zeit legte und festigte er die wissenschaftliche und weltanschauliche Grundlage seiner Zeitschrift, von der auch die Fortsetzung derselben, die „Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici“ nicht abgewichen ist.

Sándor Huszty

A GÁVA KULTÚRA LELETEI A MISKOLCI MÚZEUMBAN

KEMENCZEI TIBOR

A mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén a bronzkor utolsó időszakában két népcsoport, a Kyjatice és a Gáva kultúra népe élt. Az előbbi a hegyvidéknek a Hernádtól nyugatra eső részét tartotta birtokában, míg a Gáva kultúra lakossága a Hernádtól keletre eső területeket és a megye sík, déli részének a Tisza menti vidékeit szállta meg. A Herman Ottó Múzeum évkönyvének előző kötetében a két egymás mellett élő népcsoport hagyatékából, a Kyjatice kultúra leleteit már ismertettük,¹ s most a Gáva kultúra Borsod megyei településeiről, temetőiből származó emlékanyagot tesszük közzé.

I.

Lelőhelyek:

1. Ároktő és Tiszadorogma között (mezőcsáti j.).

A lelőhely közelebből nem azonosítható. Megay Géza 1931-es gyűjtéseként egy csésze és hét, valószínűleg leletegyüttest alkotó bronztárgy került be a múzeumba. A csésze félgömb alakú, füle szögletes átmetszetű, alja omphalosos. M. 3,9, szá: 10,3, fá: 4 cm (I. t. 1.). A bronzlelet a Hallstatt B₁ korszakból származik,² a csészével való kapcsolata nem tisztázható.

2. Tiszakeszi (mezőcsáti j.).

A község területéről a Gáva kultúrának több lelőhelye is ismert. Legjelentősebb köztük a Tiszakeszi és Ároktő között, a Tisza partján elhelyezkedő *Szódadomb*. Itt több korszak népe is megtelepedett. A korabronzkori hatvani kultúra népéé volt a legjelentősebb település, egy nagy kiterjedésű tell telep. Emellett azonban előkerültek újkőkori telepleletek, a középsőbronzkori bodrogkeresztúri és középsőbronzkori bodrogszerdahelyi csoport temetkezései, a későbronzkori halomsíros kultúra telep és hamvasztásos sírleletei, a bronzkorvégi pillinyi és Gáva kultúra településnyomai, egy prészkita csontvázas sír, népvándorlás és honfoglaláskori sírleletek.³ A gazdag lelőhely kutatása már korán megkezdődött. 1900-ban Gállffy Ignác a miskolci múzeum igazgatója végzett először ásásokat itt. Két temetke-

zést tárt fel. Az egyik honfoglaláskori, míg a másik őskori sír volt. Az utóbiban zsugorított helyzetben, jobb oldalán, K—Ny-i tájolású váz feküdt. Kezei a feje elé voltak hajlítva. Térdénél egy nagy urna, annak vállánál egy csésze volt. A bal medencecsontnál átfúrt csiszolókövek feküdt. A koponya előtt állatcsontokat, az egykori leírás szerint marhalapocka csontot is, találtak. Az ásató a temetkezésről vázlatrajzot is készített (1. kép).⁴ A sírban talált urna a Gáva kultúra edénművességének formai jegyeit mutatja. A leletek (lelt. sz.: 53.295.1—3) a következők: 1. Urna, nyakát vízszintes, vállát függőleges árkolás és hosszú bütykök díszítik. Egyfülű, kívül fekete, belül barna színű. M: 31, szá: 22,5, fá: 12 cm; 2. Csésze, pereme a fül felett felmagasodik. M: 7,9, szá: 13—15 cm; 3. Fenékö, egyik vége átfúrt. H: 18,8 sz: 2,8 cm (2. kép).

Ugyancsak Gálffy Ignác szódadombi ásatásából származónak tüntet fel a múzeum régi leltárkönyve egy későbronzkorra jellemző bögrét. Színe barnásszürke, M: 7, szá: 10,5 cm (I. t. 3.) Lelt. sz.: 53.592.2.

A Szódadombon a kutatásokat Tompa Ferenc folytatta, bronzkorvégi lelet azonban ásatásaiból nem került elő. Újabb feltárássra 1964-ben került sor. A Szódadombnak a Tiszagát felé eső részénél lévő tanyaépületek között homokbányát nyitottak, s a homokkitermelés során későbronzkori település maradványai kerültek elő. A leletmentő ásatás itt négy korszak emlékeit tárta fel: korabronzkori, a hatvani kultúrához tartozó településrészletet, a halomsíros és Gáva kultúra telepleleteit, valamint szarmata gödröket. A lelőhely jelölése: Szódadomb 2. Az 1. lelőhelyen a bodrogszerdahelyi csoport néhány csontvázas sírját, a halomsíros kultúra egy hamvasztásos temetkezését, s szarmata telepleleteket tártunk fel. A 2. lelőhelytől 80 m-re nyugatra a 3. számú lelőhelyen silógödörök ásásakor találtak a Gáva kultúra leleteire. Itt is településnyomokat hozott a felszínre az ásatás. A 4. számú szódadombi lelőhely a korabronzkori tell telep, míg az 5. számú helyen a felszínen gyűjtöttünk a Gáva kultúrába tartozó edénytöredékeket.

Az 1964-ben a Szódadombon végzett ásatáskor a 2. számú lelőhelyen (3. kép) a Gáva kultúra emlékműve csak kevés számban került a felszínre. Edénytöredékek szórvaosan a feltárt tíz szelvény közül a III—V., VII—X. szelvények második-harmadik ásónyomában jelentkeztek. A telepjelenségeket mindössze négy kisebb gödör képviselte. Az előkerült kerámiaanyag jellegzetes darabjai a következők: A III. szelvény 20—50 cm közötti réteg leletei: árkolt vállú, nyakú, bütyökdiszes urna töredékei. Színe kívül fekete, belül barna (III. t. 1—2.); vízszintes vonalkázással díszített nyaktöredék, barna (III. t. 5.); kissé kihajló peremrész belső oldalán bütyökkel (III. t. 3.).

A IV. szelvény 20—50 cm között kerültek elő: kihajló peremrész, barna (III. t. 4.); árkolt vállú, nyakú, bütyökdiszes urna oldalrésze, kívül fekete, belül barna (III. t. 6.).

A IV/a gödör leletei: kihajló peremű nyakrész, kívül szürke, belül barna (III. t. 7.); domború, árkolt vállrész, kívül fekete, belül barna (III. t. 8.).

A VII/b gödör csak néhány egyenes peremű oldalrészt tartalmazott.

A VII. szelvényben 20—50 cm között szintén csak néhány töredék volt: nyakrész füffel, szürkésbarna (IV. t. 2.); keskeny, árkolt vállú oldalrész, fekete (IV. t. 3.); kihajló peremrész, téglaszínű (IV. t. 4.).

A VIII/a gödör tartalma: egyenes peremű tál oldalrésze, szürke (IV. t. 1.); tál keskeny, bütykös vállrésze szürke (IV. t. 6.); oldalrész keskeny vállal, fekete (IV. t. 7.); kis csésze oldalrésze, keskeny vállá árkolt, fekete (IV. t. 8.); nagy korsó töredékei, vállát és nyakát pontsorrall keretezett ke-rek mélyedések, vállát még bütykök és árkolás díszíti, fekete (III. t. 9—11.). Ennek a gödörnek nagyobbik része a X. szelvényben folytatódott. Leletei: keskeny vállú, kettős bütyökkel díszített oldalrész, sötétszürke (V. t. 1.); behúzott peremű tál oldalrésze, a fül felett bütyök van, barna (V. t. 2.); egyenes peremű tál oldalrésze bütyökkel, barnásszürke (V. t. 3.); egyenes peremű tál oldalrésze, szürke (V. t. 4.); keskeny, árkolt vállú edény oldalrésze, fekete (V. t. 5.); árkolt vállú, nyakán köralakú pontsorrall díszített oldalrész, fekete (V. t. 6.); kihajló peremű tál oldalrésze, fekete (V. t. 7.); keskeny, bütyökdiszes vállú csésze oldalrésze, barnásszürke (V. t. 8.); kihajló peremű, bütyökdiszes vállú kis oldalrész, szürke (V. t. 9.); behúzott, síkozott peremű oldalrészek, feketék (V. t. 10—11.); függőlegesen bekarcolt vonalakkal díszített vállrész, szürke (V. t. 12.); gömbölyded testű, füles csésze oldalrésze, fekete (V. t. 13.).

A IX. szelvény második ásonyomából egy bütyökkel díszített peremrészről említhetünk meg (IV. t. 5.). A fenti leletek leltári száma: 65.62.61—190.

A 3. számú *lelőhelyen* silógödör ásásakor bolygatták meg a Gáva kultúra települését. A silógödör mellett, közvetlenül a felszín alatt egy csomóban két urnához tartozó töredékek feküdtek: árkolt nyak és vállrészek; kihajló, belül síkozott peremtöredékek, bütyökdiszes oldalrészek (VI. t. 1—7.). Ezek valószínűleg a silógödör ásásakor kerültek a találási helyükre. Az ásatás során megállapíthattuk, hogy a Gáva kultúra településére 40—60 cm vastag szarmata kori cserepeket tartalmazó réteg rakódott le. Bronzkorvégi kerámia a 40—130, 150 cm közti mélységből került ki, rétegeket azonban nem lehetett megfigyelni.

A B szelvényben 40—80 cm közötti mélységből a következő leletek kerültek ki: kihajló peremrész, barna (VII. t. 2.); kihajló peremű tálka oldalrésze, fekete (VII. t. 3.); behúzott peremű tál oldalrésze, szürke (VII. t. 4.); rovátkolt, behúzott peremű tál oldalrésze, sötétszürke (VII. t. 5.); oldalrész ujjbenyomásos bütyökdiszel, barnásszürke (VII. t. 6.); nyomott gömbtestű bögre, szürke, fá: 3 cm (VII. t. 7.); öntőminta, lapos homokkőből készült, rúd alakú tárgy öntésére szolgált, H: 6,4, sz, 4,5 cm (VII. t. 8.); bögre, barna, fá: 3,9 cm (VII. t. 11.).

A B szelvény 80—120 cm közötti réteg leletei: kissé kihajló peremű csupor oldalrésze ujjbenyomásos bordadisszel, szürkésbarna (VII. t. 9.); behúzott, síkozott peremű tál oldalrésze, szürke (VII. t. 12.).

A B szelvényben 110—130 cm közötti paticsfolt jelentkezett. E mellett és alatt talált edénytöredékek a következők: egyenes falú oldalrész (VII. t. 10.); turbántekercses peremű oldalrészek, szürkék (VII. t. 13—15.); kihajló, belül síkozott peremrész, szürkésbarna (VIII. t. 1.); behúzott peremű tál

oldalrésze bütyökkel, barnásszürke (VIII. t. 2.); behúzott peremű, síkozott oldalrész, barnásszürke (VIII. t. 3.); vékony falú edény oldalrésze, fekete (VIII. t. 10); kis oldalrész ujjbenyomásos bütyökdísszel, szürke (VIII. t. 11.); 5.); nagyobb edény domború vállrésze, barna (VIII. t. 6.); csésze omphalosos alja, fekete (VIII. t. 7.); csupor oldalrésze peremén bütyökkel, szürke (VIII. t. 8.); csupor oldalrésze peremén bütyök, oldalán ujjbenyomásos bordadísszel, barna (VIII. t. 9.); ujjbenyomásos bordával díszített csupor oldalrésze (VII. t. 10); kis oldalrész ujjbenyomásos bütyökdísszel, szürke (VIII. t. 11.); oldalrész ujjbenyomásos bordadísszel, barna (VIII. t. 12.); edény, vállá többszörösen síkozott, fülét függőleges bordák díszítik, fekete (I. t. 6.).

A 130 cm mélyen lévő altalajba egy gödör mélyedt be. Néhány bronzkorvégi, jellegtelen edénytöredéket tartalmazott.

A Gáva kultúra telepleletei megtalálhatók a Szódadombon a Tiszagát melletti részben is (5. számú lelőhely). Itt a felszínről gyűjtöttük a következő darabokat: ujjbenyomásos bordadíszű vállrész, szürke (IV. t. 9.); vízszintesen árkolt nyakrész, fekete, belül barna (IV. t. 10.); egyenes peremű csupor oldalrésze füllel, szürke (IV. t. 11.); kihajló peremű oldalrészek, barnák (IV. t. 12, 14.); kihajló peremű tálak kis peremrészei, szürkék (IV. t. 13, 15.).

A Szódadomb és Tiszakeszi közötti Tisza kanyar kezdetén a part melletti terepbejárás során mintegy 100 m hosszúságban és 15 m szélességben apró töredékekből álló cserépcsomókat figyeltünk meg (*Tiszakeszi—Tiszapart I. lelőhely*). Néhányukban kalcilált csontok is voltak. Ezen a területen árvíz során földgyaluval kis gátat emeltek, s eközben pusztítottak el egy bronzkorvégi urnatemetőt. Itt is végeztünk ásatást, azonban a kiásott szelvényekben nem mutatkozott régészeti jelenség. A temető partmenti részét a talajgyalulásakor pusztították el, nagyobbik felét a Tisza mosta el. A lelőhelyen a felszínen gyűjtött leletanyag a következő: kihajló, belül síkozott peremű nyakrészek, szürkék (IX. t. 1, 2.); egyenes peremű csuprok oldalrészei, barnák (IX. t. 4—5.); kihajló peremű, ujjbenyomásos díszű nyakrész, durva felületű, szürke (IX. t. 3.); egyenes peremű csupor oldalrésze, durva felületű, szürke (IX. t. 6.); csuprok ujjbenyomásos bordával díszített oldalrészei, barnák (IX. t. 11, 12.); oldalrész, a nyak belül, a váll kívül vízszintesen síkozott, barna (IX. t. 8.); vízszintesen árkolt nyakrész, fekete (IX. t. 7.); turbántekercses, behúzott peremű kis oldalrészek, szürkék (IX. t. 16, 17.); behúzott peremű, síkozott peremrész, szürkésbarna (IX. t. 14.); behúzott peremrész, barna (IX. t. 15.); árkolt, domború vállrész, szürkésbarna (IX. t. 9.); csésze nyakrésze fülcsonkkal, szürke (IX. t. 13.); háromszög átmetszetű fül, barna (IX. t. 10.). Leltári szám: 69.24.1—15.

Az előbbi lelőhelytől mintegy 800 m-re a Szódadomb felé, a *Tiszakeszi—Tiszapart III-as jelzésű helyen* szintén előkerültek a Gáva kultúra leletei. Itt a Tisza partszakadásában újkőkori és rézkori gödrök körvonala rajzolódott ki, s ezek feltárására végeztünk 1965-ben ásatást. A közvetlenül a part mentén kiásott szelvények 30 m hosszú és 3 m széles területén az első két ásónyomból kerültek ki a Gáva kultúra kerámiaművességre jellemző edénytöredékek. Más településnyom nem mutatkozott. Mélyebben

a rézkori település objektumai helyezkedtek el. A Gáva kultúra telepét a Tisza mosta el, s az ásatás során talált leletek már csak a szélét jelezték. A következő jellegzetesebb darabok kerültek a felszínre: VI. szelvény 0—40 cm: nyakrész kihajló peremmel, barna (X. t. 1.); nyakrész kihajló, ujjbenyomásos peremmel, szürke (X. t. 2.); nagy kihajló peremrész, belül enyhén síkozott, barnásszürke (X. t. 3.); kihajló peremrész, belül síkozott, szürkésbarna (X. t. 4.); VII. szelvény 40—60 cm: urna nyakrésze kihajló peremmel, vízszintesen árkolt, sötétszürke-barna (X. t. 5.); nyakrész kissé kihajló peremmel, sötétszürke-barna (X. t. 6.); függőlegesen árkolt vállrészek, sötétszürkék, belül barnák (X. t. 7, 8.); behúzott, síkozott peremű oldalrész, szürke (X. t. 9.); ujjbenyomásos bordadiszű oldalrész, szürkésbarna (X. t. 10.); VIII. szelvény 0—40 cm közötti mélység leletei: vízszintesen árkolt nyakrész, sötétszürke (X. t. 11.); csésze oldalrésze a fül felett felcsúcsosodó peremmel, sötétszürke (X. t. 12.), X. szelvény 0—50 cm közötti töredékek: síkozott peremű oldalrészek, sötétszürkék (X. t. 13—16.); turbántekercses peremű oldalrészek, szürkésbarnák (X. t. 14—15.); nagy kihajló peremrész, belül síkozott. A nyakrész vízszintesen árkolt, fekete, belül barnásszürke (XI. t. 1.); kihajló peremű tál nagy oldalrésze, szürke, egyenes peremű csupor oldalrésze, a perem alatt ujjbenyomásos borda, durva felületű (XI. t. 2.); urna hengeres nyakrésze a vállon fülcsonkkal, fekete, belül barna (XI. t. 3.); árkolt vállrésze, fekete, felül barna (XI. t. 4.); szürkésbarna (XI. t. 5.). A XIII. szelvény 0—40 cm közötti leletek: kihajló, belül síkozott peremrész (XI. t. 6—7.); szürke, ujjbenyomásos, bordadiszű oldalrész, barna (XI. t. 9.); vízszintes síkozással díszített oldalrész, sötétszürke (XI. t. 8.); behúzott turbántekercses peremrészek, sötétszürkék (XI. t. 10—11.); függőlegesen árkolt oldalrész (XI. t. 12.). Leltári szám: 69.1.84—330.

1959-ben Tiszakeszin a *Tisza utcában* talált urnát ajándékozták a múzeumnak. Ennek szélesen kihajló pereme van, vállát ívelt árkolással összekötött bütykök díszítik. Színe kívül fekete, belül barna. M: 21,8, szá: 20,3, fá: 9,7 cm (I. t. 2.). Leltári szám: 60.17,1.

A Magyar Nemzeti Múzeum őrzi a *Tiszakeszi-Tatárdombról* előkerült gávai típusú csésze és urnatöredékeket. A csészéket Mérey Kádár E. közölte.⁵

3. Mezőcsát.

1928-ban a *Burokhalmon* Lengyel Andor végzett kutatást, s a talált leleteket átadta a miskolci múzeumnak. A régi leltárkönyvi bejegyzés szerint ezeket „égett csontvázakkal és hamvvedrekkel” együtt találták. A múzeumban lévő tárgyak a következőek: csésze, füle letört, alja omphalosos. Vállát félig árkolt bütykök díszítik, szürke. M: 8,8, fá: 2,2 cm (II. t. 7.); sarkított balta, H: 10 cm (II. t. 11.); karperec, átmetsete kerek, megismétlődő függőleges vonalcsoportok díszítik, átm.: 8,5 cm (II. t. 12.); karperec, lapos, ovális átmetsetű, díszítetlen. Átm.: 8 cm (II. t. 13.); Leltári szám: 53.594.1—4.

A *Pásthy domb* 1935. évi ásatási leletei között egy, a Gáva kultúra agyagművességére igen jellemző kis csupor is van. Pereme négy karéjos, oldalát négy bütyök és bekarcolt hullámvonalak díszítik, világosbarna. M: 10,8, szá: 11,5, fá: 4,7 cm (I. t. 7.). Előkerülési körülményei ismeretlenek, így nem tudjuk, hogy telep vagy sírlelet. Leltári száma: 53.833.1.

4. *Hejőkürt* (mezőcsáti j.).

A község keleti részén Nagykenyeltónak nevezett domb északnyugati végén homokbányászás közben két csészét találtak. 1. kihajló peremű csésze, pereme belül síkozott, válla keskeny, szürke. M: 5, szá: 12,5, fá: 3,5 cm (I. t. 5.). 2. Egyenes peremű csésze, füle kiegészített, barnásszürke. M: 5, szá: 7, fá: 3 cm (I. t. 8.). Leltári szám: 62.39.1—2.

5. *Mezőkeresztes* (mezőkövesdi j.).

Ajándékként került a múzeumba a község határában talált csésze. Omphalosos aljú, sötétszürke. M: 5,5, szá: 6,2, fá: 2 cm (I. t. 4.). Leltári szám: 53.590.1.

6. *Muhi* (mezőcsáti j.).

A község területéről három helyen is kerültek elő olyan leletek, amelyek a Gáva kultúra népének hagyatékaik lehetnek.

A *Nagyhomokdülőben* talált tárgyak sírlelethez tartozhattak. 1. Csésze, keskeny vállát függőleges vonalak és bütykök díszítik, barnásszürke. M: 8, szá: 11,2, fá: 4,5 cm (II. t. 5.). 2. Kis csupor, barna. M: 4,2, szá: 4,1, fá: 2,3 cm (II. t. 6.). 3. borotva, h: 8,7 cm (II. t. 8.). 4. Karika sodrott huzalból, átm.: 1,7 cm (II. t. 10.); 5. huzalkarika, átm.: 1,8 cm (II. t. 9.). Leltári szám: 53.534.1—5. A lelethez még bronzlemez töredék, tű hegyének töredéke és kis huzaldarab tartozik.

A *Jászoltó dülőben* 1931-ben bukkantak egy bögrére. Vállán rovátkolt borda fut körbe, szürkésbarna. M: 9,1, szá: 11, fá: 6,8 cm (I. t. 11.) Leltári szám: 53.531.2.

A pilinyi kultúra Muhiról származó leletei között szerepel a miskolci múzeum leltárkönyvében egy azoknál fiatalabb korú csésze. Pereme rovátkolt, belül síkozott. Alja omphalosos, belül félköralakú, s azokból kiinduló az omphalost körülvevő vonalakig futó vonalcsoportok díszítik. Szürke M: 4, szá: 10,9, fá: 2 cm (I. t. 12.). Leltári szám: 53.537.50.

7. *Ónod* (miskolci j.).

A Rétföldnek nevezett lelőhelyről egy nagyméretű, lapos bütykökkel és ujjbenyomásos bordával díszített fazekat hoztak be a múzeumba. Színe barna. M: 26,8, szá: 22,4, fá: 12 cm (I. t. 9.). Leltári szám: 53.730.1.

8. *Köröm* (miskolci j.).

1969-ben a Rákoczi dombon a Gáva kultúra népének egyik településén végeztünk leletmentő ásatást. Kisméretű gödörházak, tűzhelyek, gödrök kerültek a napvilágra. A települési szint vastagsága 40—60 cm volt. Az előkerült leletanyag a Hallstatt A korszakból származik.

9. *Prügy* (szerencsi j.).

A község északi végében, egy mocsaras állóvíztől csaknem teljesen körbefogott emelkedésen, az ún. Tököföldön a Gáva kultúra népének régóta ismert települése fekszik. Innen kerültek be már leletek a nyíregyházi, miskolci és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe is. 1967-ben a szántás által erősen megrongált településrészen leletmentő ásatást végeztünk. A települési réteg legnagyobb vastagsága 80 cm volt. Alatta gödörházak, tűzhelyek, gödrök helyezkedtek el. A talált leletanyag alapján a feltárt település a Hallstatt A periódus alatt lakták.

10. *Taktabáj* (szerencsi j.).

Az Erdőalján először 1929-ben találtak urnasírookra, s akkor a leletek egy része a Nemzeti Múzeumba került. Ezeket Tompa Ferenc közölte is.⁶ A lelőhelyet Patay Pál negyven év elmúltával azonosította, s útmutatása alapján 1969-ben ásatást végeztünk ott. Egy csoportban 17 urnasírt tártunk fel. Az ásatás eredményeképpen megállapíthattuk, hogy a Gáva kultúra népe ott vagy igen kis temetőt létesített, vagy egy nagyobb temetőben a sírcsoportokat jelentékeny távolság választja el egymástól. Az urnákat tállal fedték le, a hamvak tetejére esetenként kisebb tálkákat, csészéket, töredékes bronz ékszereket helyeztek. Néhány sír állatcsontot is tartalmazott. A 12. sírban talált pajzsos hátú fibula alapján a temetőt a Hallstatt A periódusra keltezhetjük.

11. *Tokaj környéke* (szerencsi j.).

A helyi iskola tanára, majd a helytörténeti gyűjtemény vezetője, Pap Miklós hosszú évek során gyűjtötte a község környékéről származó régészeti anyagot, amely között több bronzkorvégi lelet is van. Pontos lelőhelyüket ma már nem lehet megállapítani. Többségük településről származhat, az ép edények esetleg temetőből kerültek ki. A leletek a következők: nagy csupor, egyik füle hiányzik, szürke. M: 17, szá: 15, fá: 10,5 cm; kétfülű csésze, fülei kiegészítettek, vállát vízszintes síkozás és bütyök díszíti, barna. M: 6,3, szá: 8,5 cm (II. t. 10.); csésze, füle kiegészített, vállát bütyök díszíti, barna és fekete. M: 5,6 cm; csésze, füle kiegészítés, keskeny vállát árkolás és bütyök díszíti, szürke, M: 6 cm (II. t. 13.); függőlegesen árkolt, hosszú fül, fekete, belül barna (XII. t. 1.); belül többszörösen síkozott kihajló perem, barna (XII. t. 2.); domború kis vállrész ovális

bordával, fekete, belül barna (XII. t. 3.); hosszú, hajlott végű, vízszintesen árkolt bütyök, barna (XII. t. 4.); nagy árkolt bütyök, belül üreges, barnás-szürke, belül barna (XII. t. 5.); csésze oldalrésze, nyak vízszintesen, vállá függőleges árkolt és bütyökdiszes, füle hiányzik, sötétszürke (XII. t. 9.); egyenes peremű csupor oldalrésze füllel és ujjbenyomásos bordával, szürke (XII. t. 7.); behúzott peremű, bütyökkel és árkolással díszített oldalrész, szürkésbarna (XII. t. 8.); behúzott, függőleges árkolt peremű oldalrész, barna (XII. t. 10.); talpas edény alja, barna, belül fekete (XII. t. 6.); nagy edény peremrésze, szürke (XIII. t. 1.); ferdén árkolt nagy edény öble, sötétszürke (XIII. t. 3.); kisebb csupor egyenes peremű, bütyök oldalrésze, szürke (XIII. t. 2.); ujjbenyomásos peremű, bütyök és bordadíszes nagy csupor oldalrésze, barna (XIII. t. 5.); ujjbenyomásos bütyök és bordadíszes, egyenes peremű csupor oldalrésze, barna (XIII. t. 4.). Leltári szám: 68.7.89—127.

12. Szerencs.

A községtől keletre, a Szerencs patak mellett fekvő Hajdúréten 1950-ben kerültek elő a Gáva kultúra népének településnyomai. Műutat építettek itt, s a leletmentési munkákat Mithay Sándor végezte. Megfigyelése szerint a bornzskorvégi kultúrréteg vastagsága 60—70 cm volt. Az altalajban gödrök, gödörházak nyomai látszottak. A későbronzkori településnyomok mellett még újkőkori, későrézkori telepleletek és a bodrogkeresztúri kultúra temetkezései kerültek a felszínre.⁷ A Gáva kultúra hagyatéka közé a következő leletek tartoznak: belül síkozott, kihajló peremrész, fekete, belül barna (XIV. t. 1.); nyakrész erősen kihajló peremmel, szürke, belül barna (XIV. t. 2.); nagy oldalrész széles, bordázott füllel, barna (XIV. t. 14.); csupor oldalrésze, szürke (XIV. t. 5.); kihajló peremrész, barna (XIV. t. 6.); domború árkolt vállrész füllel és bütyökdísszel, fekete (XIV. t. 7.); egyenes peremű nyakrész, sötétszürke, belül barna (XIV. t. 3.); kihajló, belül síkozott peremrész, szürke, belül barna (XIV. t. 9.); vízszintesen árkolt nyakrész, fekete, belül barna (XIV. t. 10.); egyenes peremű csupor oldalrésze füllel, szürkésbarna (XIV. t. 8.); Leltári szám: 53.574.1—7. 575.1—4.

13. Megyaszó (szerencsi j.).

A községben az Állami Gyermekeotthon területén az általános iskola építésénél 1955-ben találtak régészeti leletekre. A pilinyi kultúra két urnasírja mellett, azoktól távolabb bronzkorvégi településnyomokra is bukkantak. A következő leleteket hozta be a múzeumba a leletmentést végző Kazacsay Ferencné: nagyméretű, egyenes peremű oldalrész, széles kiugró bordavállal lyukkal áttört, barna (XV. t. 5.); csuprok kihajló peremű oldalrészei, barnák, (XV. t. 7—8.); ujjbenyomásos bordadíszes oldalrész, barna (XV. t. 6.); kihajló peremű nyakrész, barnásszürke (XV. t. 1.); oldalrész kiugró, árkolt vállal, szürkésbarna (XV. t. 3.); behúzott, síkozott peremű oldalrész, sötétszürke (XV. t. 2.); ívelt árkolással díszített oldalrész, barna (XV. t. 4.). Leltári szám: 62.74.1—6.

14. *Tállya* (szerencsi j.).

Tállya és Golop között 1967-ben a Gáva kultúra kerámiaművességére jellemző urnában egy bronzkincset találtak. A lelet a Hallstatt A periódus középső időszakából származik.⁸

15. *Boldogkőváralfa* (encsi j.).

A Tekerés patak völgye kezdeténél lévő erdészházzal szemben 1962-ben útépitésnél kerültek elő bronzkorvégi leletek, amelyeket a sárospataki múzeum akkori igazgatója, Filep Antal gyűjtött össze. Ezek a következők: két ívelt bordával, vízszintes és függőleges árkolással díszített oldalrész, barna (XVI. t. 3.); vízszintesen árkolt nyakrész, fekete (XVI. t. 2.); vízszintesen árkolt nyakrész pontdíszítéssel, barna (XVI. t. 4.); behúzott peremű oldalrész, fekete (XVI. t. 6.); gombos végű sarló, H: 19,5 cm (XVI. t. 5.); vonalcsoportokkal díszített karperecek (XVI. t. 7, 8, 9.); Átm: 7,5 6,5 4,7 cm; anyagsorok (XVI. t. 10—13.). Leltári szám: 63.19.3—4, 9—13, 20.1—2.

1963-ban a fenti lelőhellyel csaknem szemben, a Tekerés patak másik oldalán újkőkori településen végeztünk leletmentő ásatást. Ennek első ásónyomaiban és egy gödörben találtunk bronzkorvégi edénytöredékeket. A II. szelvény 0—20 cm között kerültek elő a következők: domború vállrész fülcsonkkal, fekete (XVII. t. 2.); behajló, ferdén rovátkolt peremű tálka oldalrésze, barna (XVII. t. 3.); egyenes peremű csupor oldalrésze, barnásszürke (XVII. t. 5.); egyenes peremű csupor oldalrésze bütyökkel, barna (XVII. t. 1.); behúzott peremű tál oldalrésze, egy helyen átfúrt, szürkésbarna (XVII. t. 4.); behajló peremű oldalrész, fekete, belül barna (XVII. t. 6.); A II. szelvény bronzkorvégi gödrének leletei: nagyméretű csupor oldalrésze ujjbenyomásos bordával, szürke (XVII. t. 9.); kihajló peremű nyakrész, fekete, belül szürke (XVII. t. 7.); egyenes peremű csupor oldalrésze ujjbenyomásos bordadíszű, barna (XVII. t. 8.); orsógombok, átm: 3 és 3,7 cm (XVI. t. 14—15.); tál, pereme négy helyen felcsúcsosodik, kiegészített, sötétszürke (II. t. 4.). Leltári szám: 64.9.36—42, 139, 213—216.

16. *Zalkod* (sátoraljaújhelyi j.).

A Holt-Tisza mellett húzódó homokdombon, a Régitemetőnek nevezett helyen Gömöri János gyűjtött a felszínen bronzkorvégi edénytöredékeket. Ezek településről származnak.

Borsod megye.

Közelebbi lelőhely-megjelölés nélkül a következő leleteket őrzi a miskolci múzeum: árkolással és bütyökkel díszített tál. Belül alja körkörösén árkolt, középen felcsúcsosodik, barna, M: 5,8, szá: 16,5 cm (II. t. 3.). Leltári szám: 53.625.1.; árkolt díszű urnatöredékek (II. t. 1,2.); leltári szám: 63.36.1.

A miskolci Herman Ottó Múzeumban őrzött emlékanyagon kívül a Magyar Nemzeti Múzeumban is vannak a Gáva kultúra népének Borsod megye területén előkerült leletei. Oda az alábbi helyekről került be leletanyag:

17. *Rátka* (szerencsi j.).

Korek József gyűjtése egy belső díszítésű csésze és egy bögre töredék. Lelt. sz.: 1951.5.7—8.

18. *Mád* (szerencsi j.).

Az iskolaudvaron találtak urnatöredékeket. Lelt. sz.: 1961.7.1—2.

19. *Tarcal* (szerencsi j.).

Az Állami Gazdaság területén mezőgazdasági munkák során egy bronz kocsi tengelyvég, árkoltdíszű urnatöredékek, s egy félgömbalakú csésze került elő. Lelt. szám: 1963.20.1—18.⁹

20. *Bodrogkeresztúr* (szerencsi j.).

A község pontosan meg nem határozható helyéről került be a Nemzeti Múzeumba egy nagyméretű urna és egy turbántekercses tál. Lelt. sz.: 44.1937.51,59.¹⁰

21. *Tolcsva* (sátoraljaújhelyi j.).

A Nagytolcsvai patak mellől árkolt urna és síkozott peremű táltöredékek származnak. Lelt. sz.: 58.20.1—5.

22. *Alsóbereczki* (sátoraljaújhelyi j.).

Jellegzetes gávai urna töredéke ismert innen. Lelt. szám: 74.1905.35.

A fentiekén kívül vannak a Nemzeti Múzeumban a Gáva kultúrájának olyan lelőhelyéről származó leletei is, amelyekről a miskolci múzeumba is kerültek be tárgyak. Ezek a következők: Tiszakeszi—Szódadomb, lelt. sz.: 1963.11.43—48,54; Tiszakeszi—Tatárdomb, lelt. sz.: 17.1947.4—21, 61.13.1—3; Prügy—Tököföld, lelt. sz.: 1936.37.1, 1960.24.1—5, 1961.9.1—8, 1962.41.1—21; Taktabáj, lelt. sz.: 1949.16.1—5; Megyaszó, lelt. sz.: 88.1952.250—261.

A Bodrogközben végzett terepjárásai során Valter Ilona a következő helyekről gyűjtött a felszínről a Gáva kultúrába tartozó edénytöredékeket: 23. Sárospatak—Apróhomok, Sárospatak Páterhomok; 24. Bodroghalom—homokbánya, Nagyeresztvény, Nagycsonkás völgyes; 25. Karcsa—Magaspart, Béke homok, Tsz szőlő; 26. Tiszakarád—Bábahomok, Kishomok; 27.

Kenézlő-Gicepart, Fazekaszug, Botzás lapos; 28. Viss-Kenderföldek, Csonkadülő; 17. Zalkod—Régitemető, Csenke dülő, Jakab domb. Szegfarka.¹¹ A lelőhelyekről származó anyag a MTA Régészeti Intézetében van.

Meg kell említenünk, hogy a Gáva kultúrának előkerültek szórványosan leletei Észak-Magyarországon a Kyjatice kultúra elterjedési területén is. Így az aggteleki barlangban árkolt bütyökdíszes urnatöredék, Borsodharsányon csupor,¹² Miskolcon és Sajószentpéteren bekarcolt vonalakkal díszített oldalrészek,¹³ Aldebrón nagy urna¹⁴ került a napvilágra.

II.

A Gáva kultúra legjellemzőbb urnatípusával már akkor több kutató foglalkozott, mikor ezt az urnát készítő népcsoport más emlékényaga jóformán ismeretlen volt. Az érdeklődés fő oka abban a formai hasonlóságban rejlett, amely a Gáva típusú és az itáliai korai villanova urnák között fennáll. V. G. Childe ezt a formai megegyezést a magyar és itáliai területek párhuzamos bronzkorvégi fejlődésével magyarázta.¹⁵ A kérdést legrészletesebben G. v. Merhart tárgyalta, aki az itáliai protovillanova urnaforma eredetkérdésének megoldásában a dubováci, vattinai, erdélyi, macedonai urnákra utalt.¹⁶ Gallus Sándor szerint magyarországi népcsoportok vitték magukkal a korai villanova urnatípust Észak-Itáliába.¹⁷

A Gáva kultúra történetének kutatása jelentősebb mértékben az utóbbi évtizedben indult meg hazánkban. Elsőként Mozsolics Amália érintette egy nagyobb összefoglaló munkájában ezt a kérdést. Megállapítása szerint a Szabolcs megyei Gáva községben talált urnákkal jellemezhető leletcsoport a bronzkor V. periódusából származik. Északkelet-Magyarországon kívül ismert még Erdélyből, Olténiából, Munténiából, Moldvából. Egyik jellemző lelete a pécskai bronz kincslelet edénye.¹⁸

A gyulaházi—nyirkarázi bronzlelettel foglalkozó cikkében Mozsolics Amália megállapította, hogy Északkelet-Magyarországon és Erdélyben a Gáva kultúra a felsőszőcsi, egyeki és Noa kultúrát követte a BV periódusban. A Gáva kultúra keletkezésének területét ismeretlennek tartotta, s feltételezte, hogy lokális csoportokra oszlott.¹⁹

A Gáva kultúra nagykállói települése során talált bronz kincslelet korát Mozsolics Amália a bronzkor V periódusában határozta meg.²⁰ A tiszakarádi bronzlelet értékelése kapcsán annak a véleményének adott kifejezést, hogy a B VI periódus első fele (Hallstatt B₁) már a Gáva kultúra utáni kort képviselte.²¹

Bóna István a gávai típusú leleteket először a Muhi—Gáva—Dombrád kultúra keretébe vonta össze, később azonban elválasztotta ezeket a Muhi—Berkesz—Demecser típusú leletanyagtól.²²

Egy, a dunántúli váli csoport neszmélyi temetőjében talált urnával kapcsolatban Patek Erzsébet részletesen foglalkozott a Gáva kultúra jellemző „protovillanova” típusú urnájával. Ennek legkorábbi darabjait (pl. Szőreg, Szeged környéke stb.) a Hallstatt A periódusra keltezte, s eredetét

Délkelet-Magyarország, Északkelet-Jugoszlávia és Erdély területén kereste. A Bánát—Maros területéről ennek az urnatípusnak használata eljutott Északnyugat-Magyarország, Szlovákia, Erdély, Olténia területére, a Balkán félszigetre és Itáliába is. Északkelet-Magyarországon a Gáva—Muhi csoport emlékanyagából ismert. Itáliába a korai villanova időkben kisebb, északról dél felé vonuló népcsoportok vitték magukkal. Északkelet-Magyarországon használata még a Hallstatt B periódus végén, HC elején is tartott.²³

Részletesen tárgyalta a protovillanova urna kérdését Trógmayer Ottó is. Tagadva ennek itáliai összefüggéseit, pseudovillanova típusnak nevezte. A Gáva kultúra emlékanyagán kívül ez a forma a dél-alföldi csorvai csoport lelőhelyein is előkerült. Oda az egykorú Dubovác—Zutó Brdo csoportok délebbre fekvő területéről került, ahol a halomsíros kultúra vándorlása után is használatban maradt ez az urnaforma.²⁴

Egy másik cikkében Trógmayer Ottó, hasonlóan mint korábban Párducz Mihály,²⁵ a csorvai, gávai kerámiaformák szerepére a szkítakori kerámiaművesség kialakításában hívta fel a figyelmet.²⁶

Kalicz Nándor a Heves megyei régészeti leleteket tárgyalva, a Gáva kultúra emlékei közé osztotta be az arról a területről származó Hallstatt A—B kori leletanyagot.²⁷ Valójában ez a Kyjatice kultúra népének hagyatéka.

A kelet-kárpát-medencei későbronzkor kérdéseivel Foltiny István két tanulmányában is foglalkozott. Négy csoportot különböztetett meg. A Gáva csoport Kárpát-Ukrajnában, Északkelet-Magyarországon, Kelet-Szlovákiában és Északnyugat-Romániában, a Pécska-késő vattinai csoport Délkelet-Magyarországon, a Bánátban, Erdélyben, Dél-Bácskában és Sírmiában, a Dubovác—Zuto Brdo csoport az Al-Duna mellett, a Reci csoport Délkelet-Erdélyben terjedt el. Kerámiaművességük jellegzetes típusának a pseudovillanova urnaformát tartotta, amelynek több időrendileg és területileg eltérő variánsát különböztette meg. Ezeket a Reinecke BD—HA—HB periódusokra keltezte. Összefüggésüket az itáliai protovillanova urnákkal határozottan tagadta. Az egyes csoportok keletkezésében a területüknek megfelelő bronzkori kultúrák (Füzesabony, Egyek, Berkesz—Demecser, Noa, Felsőszócs, Ottomány, Wiettenberg, Vattina, Gírla-Mare, Dubovác, Vátya) játszottak szerepet.²⁸

M. Gimbutás a Tisza csoport név alatt foglalta össze a Gáva és rokon kultúrák leletanyagát. A csoport kialakulását a helyi bronzkori kultúrák fokozatos fejlődése eredményének tartotta, s ebben jelentős szerepet tulajdonított a pilinyi kultúrának. Első szakaszát az urnamezős I. periódussal tartotta egykorúnak, s a sajógömöri kincs kardjai alapján a későhellási III. B—C periódusokkal párhuzamosítva az i. e. 1250—1200-as évekre keltezte. Részletesen foglalkozott M. Gimbutás a Földközi-tenger keleti medencéjét és az Appennini félszigetet érintő nagy vándorlás kérdésével, amelyben véleménye szerint részt vett a Tisza csoport népe is. A nagy vándorlás népei közül a phrygiaiakat azonosította a keleti Kárpát-medence későbronzkori lakóival.²⁹

A csehszlovák régészeti kutatásban J. Solle vezette be a Gáva kultúra elnevezést, s írta le ennek legjellemzőbb kerámiatípusát.³⁰

L. Hajek a Barca I. településen feltárt, s a Gáva kultúra leletanyagát tartalmazó gödröket, valamint a somotori Hallstatt B periódusból származó leleteket a pilinyi kultúra hagyatékának tartotta.³¹

A Bárcán feltárt gávai típusú edényekkel Ě. Jilkova a pilinyi kultúra ottani temetőjének záródását keltezte.³²

Kelet-Szlovákia legfontosabb kora hallstattkori leletanyaga Somotoron került elő. Először I. Pleinerova és H. Olmarova publikált innen hamvasztásos sírokból származó urnákat, amelyeket Este II. és a Dálj-i urnatemetőkből származó kerámialeletekkel hasonlítottak össze és a Hallstatt B—C periódusokba kelteztek.³³ Ugyanerről a lelőhelyről J. Pastor telepleteket közölt, amelyek korát a Hallstatt A korszaktól a szkita periódusig tartó időszakban határozta meg.³⁴ Ezek között a Gáva kultúra agyagművességére igen jellemző karéjos szélű, bekarcolt hullámvonalakkal díszített talak, csuprok is előfordulnak. Fontos keltező értékűek a somotori telepen talált rovátkolt díszű arany karperecek, amelyeknek párhuzamát a Hallstatt B₁ korú bardoci és tiszakarádi kincsleletekből ismerjük.³⁵ Ugyancsak onnan előkerült egy ugyanebből az időszakból származó bronz kincslelet is.³⁶

A Kelet-Szlovákia régészetét összefoglaló kötetben J. Paulik a Gáva kultúra kialakulási területének Erdélyt, fejlődésének alapjaként pedig a későottományi kultúrát határozta meg. Kelet-Szlovákiában a déli területeken fordulnak elő lelőhelyei, s azok között a legjellemzőbb a somotori hegyi telep. A Hallstatt B korszakban Kelet-Szlovákiában a lausitzi kultúra népe (Bracovce, Kehneć), majd Kislengyelországból nyugat-kárpáti lakosság nyomult be. A különböző összetevőkből kialakult népesség kultúráját nevezte J. Paulik Somotor típusnak. Véleménye szerint a Gáva kultúra népessége között kimmerék is voltak.³⁷

J. Paulik a Gáva kultúra kelet-szlovákiai emlékanyagáról egy összefoglaló tanulmányt is írt. Ebben a jellegzetes „koravillanova” típusú urnaforma használati idejét a Reinecke BD—HA—HB periódusokban szabta meg. A kísérőleletek figyelmen kívül hagyásával két altípusra osztotta ezt az urnaformát, s tipológiai alapon kronológiai különbségeket állított fel az egyes változatok között. Előzményeit a későottományi és a déli Vattina—Vrsec—Cirna kultúra emlékanyagában kereste. Déli eredetűnek határozta meg a Gáva kultúra néhány más kerámiaformáját is. A kultúra kibontakozásának idejét a Reinecke BD periódusra helyezte. Ebben a korban a korai Gáva kultúra hatást gyakorolt a nyugat-kárpát-medencei elő-Čaka kultúrára, s ezzel megindította a Čaka kultúra kibontakozását. Ugyanekkor változást okozott a felvidéki pilinyi kultúra fejlődésében is, s ez később a Kytajice kultúra kialakulásához vezetett. Ezután a nyugat-kárpát-medencei népcsoportok expanziója érte a Gáva kultúra területét (csorvai temető fiatalabb fázisa). A Hallstatt A periódus végén ismét a Gáva kultúra terjeszkedése figyelhető meg a Kárpátoktól keletre és délre (Kárpát-alja, Oltenia, Moldva). Erre a korszakra tehetőek az észak-itáliai gávai típushoz hasonló urnák és a Nyugat-Kárpát-medencében megjelent gávai elemek.

A Hallstatt B₃ periódusban a nyugat-kárpát-medencei podoli kultúra hatása figyelhető meg Kelet-Szlovákiában, ahol ennek nyomán a Somotor típus alakult ki. Ennek fejlődése a szkíta-korig, a Kustanovice kultúra megjelenéséig tartott.³⁸

A Gáva kultúra tiszta-vidéki leleteivel szinte megegyező emlékmennyiség ismeretes a Szovjetunió Kárpátok menti területeiről, a Középső-Dnyeszter jobb parti. Moldava Prut—Dnyeszter közti vidékéről. Kárpátaljáról az első gávai típusú leletet, egy urnát Munkácsról I. Zatlukál közölte,³⁹ majd Bernjaković Ungvárról,⁴⁰ és Potusnjak több lelőhelyről publikált leleteket.⁴¹ G. I. Szmirnova és K. V. Bernjaković a kárpátaljai szkítakori kustanovice kultúra eredetével kapcsolatban vizsgálta meg a helyi előzményeket, a korra hallstattkori leletanyagot. Több település és földvár kerámialeleteit ismertetve a Gáva kultúra és a nyugat-ukrajnai goligrádi típus egyezéseire mutattak rá. Ezeknek a leleteknek a korát a II—I. évezred határától a VI. század kezdetéig terjedő időszakra szabták meg. A kárpátaljai trák-hallstatt kultúra végét a podoliai erdős-sztyeppéről nyugatra nyomuló, s ott a kustanovice kultúrát kialakító törzsek okozták.⁴²

Az ukrajnai erdős-sztyepei törzsek ellen emelték G. I. Szmirnova szerint a kárpátaljai hallstattkori földvárakat (Ardonovo, Selestovo). Az ezekről előkerült kerámialeleteket a kifejlett hallstattkor hagyatékának tartotta, s az i. e. VII.—VI. század fordulójára, a VI. század kezdetére keltezte.⁴³

A Középső-Dnyeszter vidéki hallstattkori leleteket először T. Sulimírski említette, s goligrádi típusnak nevezve, azokat a trák-kimmer kultúrkörbe sorolta. Véleménye szerint a trák-kimmer típusú tárgyakat egy i. e. 700 körül Erdélyből kiindult néphullám juttatta el Nyugat-Podólia területére. Ennek hagyatékához tartozott a michalkovói kincs is. A trák—kimmer időszak végét a szkíta kor kezdete, az i. e. 560-as évek jelentik.⁴⁴

A goligrádi csoport átfogó jellemzését elsőként A. J. Meljukova adta. Településekről származó kerámia elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy annak legközelebbi párhuzamai a Közép-Duna vidék i. e. IX—VII. századi lelőhelyein fordulnak elő. Szerinte ezt a keltezést támasztják alá a bronztárgyak, két Peschiera fibula és egy erdélyi típusú bronzbalta öntőmintája is. A csoport temetkezési rítusa a hamvasztás volt, két esetben halomsírokat is találtak. A goligrádi csoport hagyatékához sorolta Meljukova a Gruskáról, Olasevről, Goligrádról és Michalkovóról származó kincseket is. Ezeknek tárgyai között is több Duna-vidéki, erdélyi származású típust sorolt fel. Az egyezések alapján dél—északi irányú, a Kárpát—Duna vidékéről az északi Dnyeszterig eljutott népmozgást állapított meg.⁴⁵

I. Szvesnyikov a goligrádi csoport emlékeit az i. e. X—VII. század első fele közé keltezte. A kerámialeletek legközelebbi párhuzamait Dél-Szlovákia hetényi és Északnyugat-Magyarország váli kultúrájának anyagában vélte felfedezni. A Kárpátok menti és moldavai hallstattkori emlékeket is ehhez a csoporthoz sorolta. Eredetük tisztázását nem tartotta lehetségesnek. A goligrádi csoport véleménye szerint az i. e. VII. század második felében a Dnyeper vidéki szkíta törzsek előrenyomulása következtében szűnt meg.⁴⁶

A Prut melletti Magala településen 1955—62-ben nagyméretű terv-ásatást végzett G. I. Szmirnova. Három települési horizontot tudott megkülönböztetni: a Noa kultúra, az idősebb trák hallstatt, s a fiatalabb trák hallstattkor, azaz a Goligrád csoport leleteit tartalmazó rétegeket. Összehasonlítva ezeket, megállapította, hogy az első és a második réteg között éles törés van, míg a második és harmadik leletanyaga folyamatos fejlődést tükröz. A hallstattkor emlékei az észak-magyarországi Gáva típusú és a szlovákiai somotori leletekkel egyeznek meg. Ez alapján a Kárpátokon, az uzsoki, vereckei és jablonicki szorosokon át a Felső-Tiszavidékről a gávai kultúra népcsoportjainak a Kárpátaljára, Középső-Dnyeszter vidékére való vándorlását tételezte fel. A moldavai hasonló típusú leletanyagot más eredetűnek, a Gáva kultúra keleti elterjedésterületéről származónak gondolta. A népmozgás időpontját, a legidősebb goligrádi típusú leleteket a X. századra, a legfiatalabbakat a VII. század második felére tette. Keltezési alapnak a Magala település egyik idősebb hallstatti gödrében talált sujtásos fibulatöredéket, s egy a Noa kultúra leleteivel együtt talált lapos bronz nyílhegyet tartotta, amelyet a Hallstatt A₂ periódusra, azaz a XI. századra keltezett. Ugyancsak a Noa kultúra XII—XI. századi datálásának bizonyítékát vélte megtalálni a nyírkarász—gyulaházi és ópályi bronz kincsleletekben, amelyeket a Hallstatt A₁ periódusból származónak vélt. A goligrádi csoport végét a dnyeperi erdős-sztyeppe szkitakori leleteinek nyugat felé terjedése jelzi a VII. század második felében.⁴⁷

Moldava területének kora hallstattkori emlékeivel részletesen A. I. Meljukova foglalkozott. A soldanesti, lukasevkai és kisinevi telepek kerámiaanyagának és a soldanesti urnatemető leleteinek elemzése alapján hasonlóságot vett észre azok és a Kárpátok, Duna vidékének bronzkor végi, kora vaskori emlékének között. Az i. e. IX—VII. század volt szerinte az az időszak, amelyből a moldavai hallstattkori leletek származnak.⁴⁸

A Prut—Dnyeszter közötti moldavai területek prészkíta korszakát külön tanulmányban, részletesen is tárgyalta A. I. Meljukova. A prészkíta kort itt két szakaszra választotta szét, a későbronzkori Noa kultúra idejére, amely a XI—IX. századot öleli fel, s a IX. század második fele — VIII. századi trák-hallstatti kultúra korszakára. Az utóbbi emlékéanyagát (pl.: kisinevi település) a román Moldva területén előkerült azonos korú kerámiával tartotta megegyezőnek, amelyek a kárpát—dunai hallstattkori kultúrához tartoztak. Ugyanide sorolta a goligrádi csoportot is. Megállapította, hogy a Prut—Dnyeszter vidékén a Noa és a trák-hallstatti kultúra leletei között nincs genetikus kapcsolat. Az új formák elterjedése erre a területre a Duna-medence déli területeiről történhetett, azonban ebben Meljukova nagyobb szerepet tulajdonított a kulturális kapcsolatoknak, mint népmozgásnak. Ez a IX. század végén, VIII. század elején ment végbe. A trák-hallstatti kultúra fiatalabb szakaszát Moldava erdős-sztyeppés vidékén a soldanesti telep és temető képviseli. Ez a romániai Balta Vedre, Stoinca, Poiana, Popesti lelőhelyek anyagával árulja el a legtöbb rokonságot. Kora az i. e. VIII. század második fele. A VII. század kezdeti szakaszából az erdős-sztyeppés területeken már a korai szkíta kor emlékei kerültek elő.⁴⁹

Oroszország őskoráról írt könyvében T. Sulimirski Moldova, Bessarabia, Dél-Podolia kora hallstattkori leletanyagát egyaránt a Goligrád kultúra keretében tárgyalta, ellentétben a szovjet kutatással, nem téve különbséget az egyes területekről származó leletek között. A kultúra kezdetének idejét az i. e. XI. században szabta meg két Peschiera típusú fibula alapján, amelyeket a Novosiolka Kostiakova goligrádi típusú település ásatásakor találtak. Vitatottnak tartja a Goligrád kultúra eredetét, s Svesnyikov véleményét idézte a magyar alföldről kiindult, s a Kárpátokon áthaladt népmozgással kapcsolatban. Emellett a tripoljei és goligrádi kultúra településformáját, kerámiaművességét is hasonlónak tartotta. A nyugati hatás bizonyítékeként Sulimirski a Podoliában talált magyar típusú bronztárgyakat említette. Szerinte a VIII. században a Közép-Dnyeper vidékéről támadás érte a goligrádi kultúra lakosságát, s bár ezt visszaverték, fokozatos hanyatlás következett be, amit a Wysocko kultúra benyomulása Podolia területére is bizonyít. A továbbra is fennállt nyugati kapcsolatokat egy Villanova típusú bronzsisak előkerülése tanúsítja Krzemiennánál. A Goligrád kultúra végét a michalkovói kincslelet földbekerülése adja meg, amelyet a szkíták támadása elől rejtettek el 600 körül.⁵⁰

A mai Románia területén a Gáva kultúra leleteivel rokon emléktárgyak kutatása már igen korán megindult. A század elején Erdélyben, Marosvásárhelyen került elő egy szép, gávai típusú urna, amelyet Kovács István az i. e. X—IX. századra keltezett.⁵¹

1925-ben D. Popescu közölt Erdélyből, Lechința Mureșről (Maroslekenca) igen jellegzetes gávai típusú telepanyagot, többek között hullámvonalas díszítésű edénytöredékeket, kis állatszobrocskákat. Ugyanekkor adta közre V. Christescu a boiani telep ásatásának leleteit, amelyek között hallstattkori kerámiát is találunk.⁵²

Románia őskoráról írt összefoglaló munkájában J. Nestor a Bordeierestrau lelőhely után nevezte el a hallstattkori leleteket. Ide sorolta a marosvásárhelyi, dubováci urnákat és a Boian B település megfelelő rétegeit. Ezt a kultúrát egészen a szkítakorig keltezte. Valószínűnek tartotta, hogy a Bánátban és Északnyugat-Szerbiában otthonos Kličevac kultúra urnatípusa lehetett a villanova forma elődje. Az utóbbi kialakulásának folyamatát Nestor szerint legjobban a dubováci kerámialeletek tükrözik. Ebbe a körbe sorolta a pécskai bronz kincsleletet is, amelyet a zagyvapálfalvi urnatemető urnáival hasonlított össze. Véleménye szerint a kettős kónikus urnák változatai az Al-Duna vidékén sokfelé készülhettek.⁵³

Erdély területéről Roska Márton is közreadott néhány bronzkorvégi kerámialeletet (Pécska, Valea lui Mihai).⁵⁴

A romániai hallstattkor kutatása az 1950-es évek végétől kezdett jelentősebb eredményeket hozni. Először kisebb anyagpublikációk jelentek meg, majd nagyobb munkák foglalkoztak a korszak alapvető időrendi és történeti problémáival.⁵⁵

Erdély bronzkorának legfontosabb kérdéseit tárgyaló dolgozatában D. Popescu a Hallstatt A—B periódusokban határozta meg a Lechința de Mureș (Maroslekenca) mellett 1951-ben végzett telepásatás leleteinek korát.

Egyes formákat a Dálj-i kultúra Közép-Erdélyig történt előrenyomulásával hozott kapcsolatba. Véleménye szerint a hallstattkor a Noa, s egyes területeken a Wietenberg kultúra után következett Erdélyben.⁵⁶

Az erdélyi Hallstatt A periódusból származó leletanyagot M. Rusu a Sîntana-Lăpus-Pecica kultúra név alatt foglalta össze. Ennek kialakulását a Gáva kultúra Erdélybe való előrenyomulása következményének tartotta. Úgy gondolta, hogy e népvándorlás elől rejtették el az erdélyi és bánáti területek lakossága a Cincu-Suseni típusú, Hallstatt A₁ korú bronz kincsleleteket. A Gáva kultúra népének bölcsője a Körös vidékén volt, s onnan nyomult a Maros és a Szamos völgyén át Erdélybe. Ugyanakkor elfoglalta a Dél-Bánátot is. A Körös vidékéről és a Tisza mellékéről a népmozgás már az előző korszakban megindult, s ez készítette az ottományi kultúra népét a terjeszkedésre. A Hallstatt A₁ periódusban ez a vándorlás erőteljesebbé vált, s egészen Itáliáig elért. Ekkor foglalták el teljesen Erdélyt is. A nyugati típusú bronztárgyak egész sora bizonyítja ezt a népvándorlást.⁵⁷

Kurt Horedt több tanulmányában is tárgyalta az erdélyi hallstattkori leletanyag kérdéseit. A Lechința de Mureș-i településen végzett ásatás során feltárt kis agyag állatszobrocskákat a velük talált edénnyel együtt a Hallstatt B—C periódusból származónak gondolta. Az edényt és egy másik, Dejen talált csészét a Dálj-i csoport kerámiaművességére vezette vissza, s ez, valamint egyes bronztárgyak alapján nyugati hatásra következtetett Erdélyben.⁵⁸

A Gáva kultúra eredetkérdését részletes elemzés nélkül tárgyalva K. Horedt annak a véleményének adott kifejezést, hogy ez a kultúra a pilinyi, egyeki és ottományi csoportokból keletkezett. A kerámia jellegzetes árkkolt bütyökdíszítése az egyeki és ottományi, a kettős, kívül fekete, belül barna színe pedig a pilinyi kultúra eleme a Gáva kultúra agyagművességében. Erdélyben a Gáva kultúra a Hallstatt A periódusig élt Wietenberg és Noa kultúrát követte. A Maros vidékének egykorú leletanyaga nem a Gáva kultúrához tartozik, ott a kerámiaművesség jellege más volt.⁵⁹

Erdély bronzkorának kérdéseit tárgyalva K. Horedt részletesebben is kifejtette a Gáva kultúra kialakulásáról vallott elképzeléseit. Szerinte az ottományi kultúra népe a halomsíros kultúra lakosságának vándorlása elől a Körösök vidékére húzódott vissza, s ott a Hallstatt A periódus elejét is megérte, s akkor részt vett a Gáva kultúra kialakításában. Érvként ennek az elméletnek az alátámasztására azt hozta, hogy az ottományi és Gáva kultúra korszaka között ott nem mutatható ki más típusú leletanyag. A bronzkori kultúrák töretlen fejlődését tételezte fel a Bánát területén is. Itt azonban bizonyító anyag is van, a cruceni és bodai temetők leletei. A cruceni temető első szakasza még a vattina kultúrához tartozik, míg a második leletein már a halomsíros kultúra hatása tükröződik. Kora Reinecke BB—BD periódus. A bobdai temető kezdete a Cruceni I-gyel párhuzamos, míg a Bobda II. leletanyagában már a Gáva kultúra kerámiaformáira emlékeztető edénytípusok vannak. Így ez a Reinecke BD—HA korszakokba tartozik. K. Horedt szerint azonban a Cruceni-bodai temetőket hátrahagyó népcso-

port nem sorolható a Gáva kultúrába, s nem játszott szerepet annak kialakításában.⁶⁰

A romániai hallstattkor történetének legfontosabb kérdéseiről E. Zaharia és S. Morintz közös cikkben értekezett. Ennek az időszaknak az első fokozatát két részre osztották. A Sîntana-Pecica-Lăpus kultúrát Erdély nyugati részében a Hallstatt A₁ periódusra keltezték, míg a Hallstatt A₂ korba Dobrudzsába a Babadag I. lelőhelyet tették. A második fokozatot a Reci (Réty) telepről nevezték el. Erdélyben a Mediaş, Dobrudzsában a Babadag II. lelőhelyet sorolták ide. A Reci fokozat kerámiaművességét a késő-bronzkori Wiettenberg, Girla-Mare, Monteoru kultúrákból származtatták, míg a Babadag I. típusú kerámiát Trója VII/b-2 réteg leleteivel vetették össze, s így az i. e. XI. századra keltezték.⁶¹

A Reci lelőhely, s két más település — Cernatu és Porumbenii Mari — leleteit Székely Zoltán közölte. A Reci telep két szintjét a Hallstatt A és B periódusra keltezte. Ugyanezen a lelőhelyen urnatemetkezéseket is feltárt. A kerámiaformák prototípusait a bronzkori Girla Mare, Monteoru, Wiettenberg kultúrák emlékéanyagában kereste. Emellett Görögországból és Közép-Európából származó hatásokat is feltételezett. A Porumbenii Mari erősített település leleteit a Hallstatt B periódushoz sorolta, egykorúnak tartva azokat Mediaş és Lechința de Mureş emlékéanyagával.⁶² Székely Zoltán Cernatu megerősített telepen egy kunyhóban vastárgyakat és egy bronz Peschiera fibulát tárt fel, s ez alapján a Hallstatt B korszakra helyezte Erdélyben a vasművesség kezdetét.⁶³

A dél-erdélyi Mediaş (Meggyes) településen végzett feltárás leleteit E. Zaharia közölte. Korukat a Hallstatt B periódusban határozta meg, egyidősként a Babadag II. lelőhellyel, a Reci teleppel. A kerámiaművesség emlékein a Noa, Wiettenberg és késői Vattina—Pécska kultúrák hatását, hagyományait figyelte meg.⁶⁴

A román Moldva hallstattkorának kérdéseivel legalaposabban, legtöbbször M. Petrescu-Dimbovița foglalkozott. Több cikkében a Gáva kultúra emlékéanyagához igen hasonló leleteket a X—IX. századra keltezett.⁶⁵ A Moldva régészeti emlékeit közlő kötetben összegyűjtötte az összes hallstattkori lelőhelyet, s azokat a Hallstatt A₂—B—C periódusokra helyezte, megállapítva, hogy a fejlődés ezalatt töretlen volt. A korszak végére a Stoicani-i temető leletanyagát tartotta jellemzőnek, amelyben a Besarabi kultúra hatása érződik.⁶⁶

M. Florescu Moldvában és Erdélyben a Noa kultúra és a hallstattkor határát a XIII. század, azaz a Reinecke BD periódus végén húzta meg.⁶⁷

Románia Al-Duna menti területei közül Dobrudzsában a hallstattkor első felében a Babadag kultúra népe élt. Ennek leletanyagában S. Morintz a bronzkori Girla-Mare kultúra hagyományait figyelte meg. A Babadag I. periódust a Trója VII/b-2 rétegének kerámiájával megmutatkozó rokon vonásokat alapul véve a XII. századra keltezte, míg Babadag II. periódust a Hallstatt B korszakkal párhuzamosította.⁶⁸

Olténiában, Munténiában D. Berciu szerint a bronzkori Vattina, Dubovác, Verbicioara, Tei kultúrák töretlenül folytatódtak tovább a hallstattkor

első felében is. Ezen a területen a Dubovac, Balta Vedre típusú leletanyagot helyezte a Hallstatt A periódusra, míg a Hallstatt B₁ korszakra a Virtop — elő Besarabi horizontot tartotta jellemzőnek. A Hallstatt B₂-ben egész Románia területén, Észak-Szerbiában és Észak-Bulgáriában elterjedtek a besarabi típusú leletek. Ezen kívül délkeleti, keleti hatásra jelentek meg a trák-kimmer típusú fémtárgyak. A Besarabi kultúra folytatódása figyelhető meg a Hallstatt B₂—C—D periódusokban is. Dobrudzsában a Hallstatt C periódus alatt a Babadag III., Moldvában Stoianci, Dél-Olténiában a Balta Vedre típusú leletanyag a jellemző.

A romániai hallstattkor eredetét D. Berciu a helyi bronzkori kultúrára vezette vissza. Szerinte a Bánát, a Körösök folyásterülete, Olténia, Munténia és ÉNy-Románia volt az a terület, ahol a hallstattkor kultúrája keletkezett. Ennek kialakításában az egyes területeknek megfelelően több kultúra (Vattina, Dubovac, Gírla Mare, Pecica, Ottomani, Suciú, Noua, Verbicioara) vett részt. Emellett délnyugati és nyugati eredetű hallstatti formák nyomultak be Közép-Erdélybe, Munténiába és az Alsó-Dunához. A hallstattkor legidősebb szakaszát ÉNy-Romániában, Erdélyben, Moldvában, Olténiában és Munténiában a Pecica-Suseni kultúra képviselte.⁶⁹

Délnyugat-Románia területén újabban S. Morintz és P. Román körvonalazott egy új hallstattkori csoportot. Ezt a Duna Banalui szigetéről nevezték el, ahol a csoport egyik telepét tárták fel. A csoport lelőhelyei a Dunának a bolgár—jugoszláv—román határ találkozásánál lévő szakaszánál helyezkednek el. A leletanyagban a Zutó—Brdo—Gírla Mare kultúra tradíciói figyelhetők meg. Kora Hallstatt A—B periódus.⁷⁰

A Dél-Kárpát-medence bronzkorvégi kultúrájához csatlakoznak Észak-kelet-Bulgária egykorú lelőhelyei. A Raskopanitzsa kultúra Dobrudzsa, Olténia és Erdély területével mutatja a legszorosabb összefüggéseket,⁷¹ hasonlóan a P. D. Dimitrov és M. Csicsikova által közölt leletanyaggal.⁷² P. D. Dimitrov ezt Trója VII.b.2 rétege kerámiája alapján az i. e. XIII. századra keltezte.

Jugoszláviában a Vojvodina területe volt az, amelynek bronzkorvégi története szorosan kapcsolódott Kelet-Magyarorszáéhoz. Ott, Dél-Romániához hasonlóan a kora a vaskorig tartott a középsőbronzkori lakosság élete. Ennek anyag és fémművészete számos idegen elemet vett át, s az így kiforrálódott kultúra az egész keleti Kárpát-medence későbronzkori történetében meghatározó szerepet játszott.

A bronzkor második felében Vojvodina területén a Vrsec—Vattina és a Dubovac—Zuto Brdo kultúrák népe élt. M. Garašanin az előbbit a Bánát, míg az utóbbit a Duna mentére lokalizálta. Származásukról és pontos korukról több vélemény alakult ki. Ezeket 1958-ig M. Garašanin foglalta össze, arra a következtetésre jutva, hogy mindkét kultúra a középsőbronzkortól a koravaskorig terjedő időszakra keltezhető.⁷³ Azóta több kutató foglalt állást ebben a kérdésben. Bóna István a Szeremle—Kubin—Círna csoportok keletkezését a halomsíros kultúra népének támadása elől elmenekült észak-dunántúli mészbetétes edények kultúrájának népcsoportjaival hozta összefüggésbe.⁷⁴ Mozsolics Amália szerint viszont a Círna (Sze-

remle) kultúra a koszideri dephorizont korával egyidős.⁷⁵ V. Dumitrescu a círnai temető használatának korát a Reinecke BB—BC periódusokban határozta meg.⁷⁶ A halomsíros kultúra népének a dél-alföldi előrenyomulását tartotta Trógmayer Ottó a Vattina—Versec kultúra megszűnése okának, megjegyezve, hogy annak népessége hosszú ideig élt még.⁷⁷ Több tanulmányában tárgyalta N. Tasić is ezt a kérdést. A Belegišen feltárt urna-temető⁷⁸ után Belegiš csoport, illetve „Flachfelder-Urnenkultur” név alatt foglalta össze a Vojvodina későbronzkori leleteit. A gomolavai településen végzett ásás alapján a Penčevo—Omoljica, Vattina és a Belegiš csoport két fázisa között folyamatos fejlődést állapított meg. A két csoport közti átmeneti rétegben talált, a dunántúli mészbetétes típusú edénytöredékek, tüskés-bordázott korongsüngők, valamint a Belegiš csoport fiatalabb rétegéből előkerült, egyenes, vonaldíszes fejű tűk alapján a Reinecke BC—Hallstatt B periódusokra keltezte ezt a kultúrát.⁷⁹ Ennek keletkezésében N. Tasić szerint a dél-dunántúli mészbetétes edények kultúrája is szerepet játszott. Több vojvodinai lelőhelyről közölt mészbetétes díszű kerámiaanyagot, amelynek odakerülését a halomsíros kultúra népének dunántúli előrenyomulásával hozta kapcsolatba.⁸⁰ Az „urnaezős kultúra” kerámiaművességének fejlődésének vonalát a zsinédíszítésű urnáktól az árktól díszítésű edényekig húzta meg. Lelehelhelyeinek elterjedését a Szerémségben, Bánátban, Bácskában, valamint a román Bánátban figyelte meg.⁸¹

Részletesen elemezte a Kárpát-medence déli területeinek bronzkori leleteit B. Hänsel is. A Versec—Dubovác csoport legidősebb emlékeit a Reinecke B₁ korszakra keltezte, s ettől folyamatos fejlődést látott egészen a Reinecke BD periódusig.⁸²

A Vattina és Dubovác csoportok urnatípusa volt Foltiny István szerint Hallstatt A—B kor urnaformájának elődje Északkelet-Jugoszláviában. Ennek lelőhelyeit is felsorolta.⁸³

A Délkelet-Dunántúlon és a Duna—Tisza közének déli részén elterjedt Szeremle csoport történetének vizsgálata során újabban Bándi Gábor és Kovács Tibor érintette a Dubovác—Círna csoport kérdését. Szerintük a Reinecke BB₁ periódus közepén az észak-dunántúli mészbetétes edények kultúrájának népe délebbre húzódott, kialakítva a Szeremle csoportot. A Reinecke BB₁—BB₂ periódusok fordulóján ez a csoport a halomsíros kultúra népének előrenyomulása elől tovább vándorolt dél felé, s a Dubovác—Círna kultúra alapja lett. A Dubovác csoport végét a szerb Dunaterületen és a Dél-Bánátban sajátos halomsíros csoport fellépése okozta a Reinecke BC periódusban.⁸⁴

III.

A Gáva kultúra legjellemzőbb kerámiaformáinak előzményei Északkelet-Jugoszlávia és Délnyugat-Románia területéről, a Vattina—Versec, Dubovác kultúrák körébe sorolt lelőhelyekről ismertek. Ezeknek a kultúráknak koráról, eredetéről az egyes kutatók előbb ismertetett véleményei annyira eltérnek, hogy részletesebben kell tárgyalnunk ezt a kérdést.

A Pančevo—Omoljica középsőbronzkori kultúra a kerámiaformák egyezése révén egykorú a pécskai telep XIII—XIV. rétegével, azaz egyidős a hajdúsámsoni depothorizont korával. A következő korszakot képviseli azon a területen egy Verseccen talált sír, amelyet egy „Hülsennadel” keltez.⁸⁵ A gomolavai településen a Pančevo—Omoljica kultúra rétege után olyan szint következett, amelyből tüskés-bordázott korongcsüngő és dunántúli származású mészbetétes díszű edénytöredékek kerültek ki. Az ennek a szintnek a szerves folytatását alkotó réteg, amelyet N. Tasić és Belegiš csoport idősebb horizontjához sorolt, a lovasi koszideri típusú kincslelet korszójával megegyező edényeket és zsinegdíszes cserepeket tartalmazott.⁸⁶ Zsinegdíszes korszó egy vattinai sír tartozéka is, amelyhez hasonló az idősebb kárpát-medencei halomsíros kultúra Dolný-Peteren feltárt temetőjének leletei között fordul elő.⁸⁷ Zsinegdízítésű urnák nagy számban találhatóak Vojvodina több urnatemetőjében, amelyeket N. Tasić a Belegiš csoport, illetve az ottani „urnamezős kultúra” idősebb fokozatába osztott be.⁸⁸ A Ritopeken feltárt urnatemetőben is találtak ilyen urnát. Ez két bronzlelet, egy pecsétfejű tű és egy tölcsercsüngő alapján nem keltezhető korábbra, mint a Reinecke BC₁ periódus.⁸⁹ B. Hänsel is arról tett említést, hogy a Beograd—Karaburmai urnatemetőben pecsétlősvégű karperecek, átfúrt nyakú tűk, tehát hasonló korú bronzleletekkel együtt fordulnak elő zsinegdíszes urnák.⁹⁰ Az ilandzai urnatemető leletei között Reinecke BC₂ korú tű társaságában volt ilyen urna.⁹¹ Vojvodinában a zsinegdíszes urnákkal jellemezhető csoport emlékei között több helyről kerültek elő a dunántúli mészbetétes edények kultúrájának kerámialeletei is.⁹²

A Reinecke BB periódustól töretlenül folytatódott a román Bánát lakosságának élete is. Ezt a cruceni és bobdai urnatemetők kerámiaanyaga tükrözi, amely a vattinai korszaktól a Hallstatt A periódusig folyamatos fejlődést mutat.⁹³

Az említett leletek azt bizonyítják, hogy a Kárpát-medence déli területein a halomsíros kultúra vándorlása ugyan jelentős hatást gyakorolt, de nem semmisítette meg az ott élt lakosságot. Igazoltnak látjuk ezek alapján Bóna István véleményét, hogy a halomsíros kultúra népének első hulláma (Dolný—Peter típusú leletanyag) elől menekülő észak-dunántúli mészbetétes edények kultúrájának népcsoportjai a helyi lakossággal egybeolvadva a Duna—Tisza közén a Szeremle, míg az Al-Dunánál a Kubin—Círna csoportot alakították ki. A két csoport részbeni egyidejűségét kétségtelenül bizonyítja a verseci és Bjelo-brodoi sír dubováci típusú kerámiával és Reinecke B₁ periódusra keltezhető bronzmellékletekkel. Nem tarthatjuk tehát elfogadhatónak Bándi Gábor és Kovács Tibor álláspontját a Dubovác csoport keletkezésének és eredetének kérdésében. A Vojvodinában talált dunántúli származású mészbetétes díszű edények kétségtelenül bizonyítják népcsoportjaik közvetlen megjelenését azon a területen. Már ekkor eljutottak oda halomsíros eredetű elemek is. Erről egy Pančován talált korszó, a gomolavai telepen feltárt tüskés-bordázott korongcsüngő, s Dél-Alföld néhány leletegyüttese tanúskodik. Ott a Baks-homokbányai ásatás során a fiatalabb vatyai kultúra rétege feletti, a halomsíros kultúra hatását mutató

szintből kerültek ki észak-dunántúli mészbetétes edénytöredékek, míg Kiskunmajsán a vatyai kultúra temetőjében mészbetétes és halomsíros kerámia egyaránt előkerült.⁹⁶ Ez a népmozgás vezetett Olténiában a Cırna, Gırla Mare, míg Vojvodinában a Vattina—Versec és a Dubovác kultúra kialakulásához. Mindkét területen helyben maradt az őslakosság, a Verbicioara, illetve a Pančevo—Omoljica csoport népe, s a leglényegesebb alkotóeleme lett a kibontakozó új kultúráknak.

A Kárpátmedence keleti felében a halomsíros kultúra újabb előrenyomulása jelentett jelentős változást. Megszűnt a helyi középsőbronzkori népcsoportok többségének önállósága, s területüket a halomsíros kultúra népe vette birtokába. A támadók elől a lakosság a Kárpát-medence peremvidékeire vonult vissza, ahol a halomsíros kultúra részvételével új kultúrákat alakított ki (pilinyi kultúra, Berkesz—Demecser, hajdúbagosi csoport).⁹⁷ Leghatározottabban ez a déli területeken figyelhető meg. Ott a halomsíros kultúra emlékényaga a Duna—Tisza közén a Bogojevo—Zombor—Zenta vonaltól északra került elő,⁹⁸ ettől délre a Vattina—Versec, Dubovác csoportok leletei ismertek. Köztük a halomsíros típusú fémtárgyak importnak tekinthetők. Az Alföld déli részén a Tiszától alig távolodtak el keletre a halomsíros népcsoportok, s csupán néhány urna ismert szórványos leletként Nagyváradról.⁹⁹ A Bánát, Vojvodina területén, az Al-Duna mentén tovább folytatódott az előző korszakban kialakult kultúrák népének élete. A halomsíros kultúra szomszédsága jelentős hatást gyakorolt agyag és fémművességére.¹⁰⁰ A halomsíros típusú leletek alapján a Reinecke C₁—₂ korszakokban zavartalanul virágzott az itt élt népek kultúrája, míg kerámiaművességük a helyi formákat készítette tovább. Ezek között találjuk a pszeudovillanova urna, a Gáva csoport felcsúcsosodó tájának, csuprának alaptípusát, a hullámvonalas minta és a girlandmotívum előzményét.¹⁰¹

A délvideki helyi lakosság kultúrája fejlődésének a halomsíros kultúra legfiatalabb néphulláma (Čaka kultúra) adott új irányt. Trogmayer Ottó a dél-alföldi csorvai temető feldolgozása során olyan leletcsoportot különített el, amely a dunántúli későhalomsíros kultúrával mutatott összefüggést. Ennek hagyatékában jelent meg először a Dunától keletre a sikozott és turbántekercses kerámiadiszítés, amely a Gáva kultúra kerámiaművességének is kedvelt motívuma lett.¹⁰² A Dunától nyugatra ez a diszítésmód már a Reinecke BD periódus elején általánossá vált.¹⁰³ Patek Erzsébet megállapítása szerint az utóbbi periódus folyamán nyomultak be a Dunántúlra az urnamezős kultúra első népcsoportjai.¹⁰⁴ Lehetséges, hogy ez a vándorlás lehetett a kiváltója a késői halomsíros kultúra népének keletre vonulásának. Ott a Duna—Tisza közének déli részén ugyanazon a területen telepedett le, mint a megelőző korszak halomsíros lakossága. Attól eltérően azonban leletei nagyobb számban kerültek elő délebbre és keletebbre. A vojvodiai Jakovon feltárt későbronzkori település leletei között a késői halomsíros kultúra kerámiaművességének típusai vannak túlsúlyban. Emellett előkerültek a helyi agyagművesség formái is. N. Tasic ezt a leletanyagot a Bayerdorf—Velatice kultúrával hozta kapcsolatba és a Hallstatt

A—B periódusokra keltezte.¹⁰⁵ A településen előkerült bronzlelet azonban egyértelműen a Reinecke BD korszakból származik, s ez meghatározza a lelőhely korát is. A fiatalabb halomsíros kultúra hatása megmutatkozik a vojvodnai urnatemetők kerámiaformáinak változásában. A kapcsolat kétoldalú voltát bizonyítja a csorvai temetőben talált pszudovillanova urna, s az ívelt vonalkötegekből álló díszítóminta.¹⁰⁶ A Bánátban a késői halomsíros kultúra hatása mindenekelőtt a cruceni és bobdai temetők anyagában jelentkezik. A cornuteli és pécskai bronzleletek alapján a pszudovillanova urnák kialakult típusa ezen a területen is a Reinecke BD korszakba tartozik.¹⁰⁷ A Dubovác—Zuto Brdo, Gírla Mare csoport területén a későhalomsíros kultúra elemei új kerámiaművesség kialakulásához járultak hozzá. Ennek emlékeit S. Morintz és P. Román Banalui csoport név alatt foglalta össze, s a Hallstatt A—B periódusokra keltezte.¹⁰⁸

A Reinecke BD korszakban a Bánát és Vojvodina területén a későhalomsíros és a helyi lakosság elemeiből kialakult kultúrát N. Tasić „Flachfelder-Urnenkultur” név alatt említette, míg Foltiny István a Pécska-késővattinai, illetve a Dubovác—Zuto Brdo elnevezést használta fel. Az előbbi túl általános volta miatt nem helyeselhetjük, míg az utóbbiak, bár nem eléggé emelik ki, hogy egy új fejlődési periódusról van szó, a késői jelző használatával együtt, jobban kifejezik, az egyes csoportok területi és időrendi helyzetét.

A Pécska-késővattinai és késődubováci csoportok területéről még a Reinecke BD periódus alatt, lehetséges, hogy a dél-alföldi Csorva csoport népe elől, népcsoportok indultak el észak és kelet felé. Elfoglalták a Középső- és Felső-Tiszavidéket, a Körösök és a Maros mentén pedig Erdélybe nyomultak be. A Középső-Tisza vidékén a hajdúbagosi csoport, a halomsíros kultúra, a Felső-Tisza mentén a Berkesz—Demečser, Észak-Magyarországon a Hernád és a Tisza között a pilinyi kultúra, Közép- és Nyugat-Erdélyben a Noa kultúra területét vették birtokukba. Támadásuk nyomán kerültek a földbe a Reinecke BD periódusra keltezhető ópályi típusú kincseleletek.¹⁰⁹ Egyelőre teljes bizonyossággal nem dönthető el, hogy a Körösök vidékén és Kelet-Erdélyben milyen népcsoportot találtak. A román kutatók szerint ott egészen a korai vaskor kezdetéig élt az ottományi és Wietenberg kultúra népe.¹¹⁰ Erre megbízható bizonyíték nincs, a Reinecke BC₁-nél fiatalabb középsőbronzkori típusú kerámialeletet nem ismerünk innen (Valea lui Mihai edénylelet, Pir-i temető).¹¹¹ A Kárpát-medence déli területeinek példája alapján esetleg feltételezhető, hogy itt is túlélhették a halomsíros kultúra népének vándorlását középsőbronzkori népcsoportok.

A Pécska-késővattinai, késő-Dubovác népcsoportok az elfoglalt területeken magukba olvasztották az ott talált lakosságot. A hódítók és a helyi lakosság elemeiből új, számos közös vonással rendelkező kultúra bontakozott ki. Ez a helyi előzmények különbözősége alapján csoportokra bomlott. Északkelet-Magyarországon a Gáva csoport, Erdélyben a Lăpus-Reci, a Bánátban a Pécska-késővattinai csoport, a szerb Dunaszakas mentén a késő-Dubovác csoport helyezkedett el. Az előbbi területekről a Hallstatt A periódus elején újabb népcsoportok vándoroltak kelet felé, Kárpát-Ukrajná-

ba, a Középső-Dnyeszter vidékére, a román és a szovjet Moldvába, míg az utóbbi csoport déli, délkeleti irányba érezte hatását (Banalui, Raskopanitza csoport).

A Gáva csoportnak a miskolci múzeumban őrzött leletei két nagy földrajzi tájegységről származnak. Egyrészt a hegyvidékről, a Hernád és a Bodrog közti területről, másrészt az Észak-Alföldről a Tisza mentéről, s az ehhez csatlakozó alföldi jellegű Takta és Bodrogtörsényről. Az észak-alföldi leletek azt bizonyítják, hogy a Gáva csoport népe csak a közvetlenül a Tisza menti sávot vette birtokába, attól nyugatra nem hatolt előre. A hegyvidéken a Hernád képezte a határt a Gáva csoport és a Kyjatice kultúra népe között.¹² Gávai típusú leletek az utóbbi kultúra területére csak importként kerültek (Miskolc, Borsodharsány, Sajószentpéter, Aldebrő, Aggtelek).

Észak—Magyarországon a pilinyi kultúra agyag és fémművességének hagyományai jelentős mértékben jelentkeznek a Gáva csoport emlékanyagában. Különösen megmutatkozik ez a Tiszakeszi-Szódadombon feltárt település leletei között. A jellegzetes, déli eredetű gávai típusú kerámia (III. t. 1—2, 6, IV. t. 10, VI. t.) mellett a benyomott pontdíszű korsó (III. t. 9—10.) és csuportöredékek (V. t. 6.), keskeny árkvallú tálak és csészék csepepei (IV. t. 3., 6., 7., 8., 13., V. t. 5.) a pilinyi kultúra agyagművességének jellegzetes termékeit képviselik.¹³ Részben a pilinyi kultúra közvetítésével kerülhettek a gávai típusú emlékek a belül díszített csészék legidősebb darabjai is (Rátka), bár ez a kerámia forma eredetileg a lausitzi kultúra formakörébe tartozott.¹⁴ A fiatalabb korú belső díszítésű csészék (Muhi, I. t. 14.) a lausitzi és Kyjatice kultúráktól egyaránt származhatnak. A Felvidékről ez a kerámiaforma eljutott Erdély és a Bánát területére, sőt a Középső-Dnyeszter vidékére is.¹⁵ K. Horedt szerint a pilinyi kultúra agyagművességétől vette át a Gáva csoport népe a kettős színű, kívül fekete, belül vörössesbarna edények készítésének szokását.¹⁶ Meg kell azonban állapítanunk, hogy ezt az edénykészítési eljárást legelőször a kárpátmedencei halomsíros kultúra népe használta,¹⁷ s így nem szolgálhat alapul a Gáva csoport keletkezési területének a pilinyi kultúra területén való keresésére.

Nagy számban fordulnak elő a Gáva csoport Borsod megyei anyagában a síkozott peremű urnák, tálak, csészék, turbántekercses peremű tálak töredékei is (pl.: V. t. 10—11., VI. t. 5., VII. t. 12—15., VIII. t. 1., 3., 5. stb.). Ezeket a díszítésmódokat a dél-alföldi későhalomsíros néptől vette át a Pécska-késővattinai csoport népe, illetve a Gáva csoport agyagművessége. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt sem, hogy az Észak-Alföldön ebben a korban megjelent a dunántúli urnamezős kultúra egy kisebb csoportja is, amelynek kerámiaipara szintén ismerte és alkalmazta a síkozás és turbántekercses díszítést. (Mezőcsát).¹⁸ Ugyanebbe a formakörbe tartozik egy Tiszakeszi—Szódadombról előkerült síkozott vállú korsó (I. t. 6.) és egy Hejőkürtön talált csésze (I. t. 5.).¹⁹

Az ujjbonyomós bordadíszű csuprok a bronzkor végének általános kerámiatípusaihoz tartoznak a Kárpát-medencében (pl.: IV. t. 9., VII. t. 6., 9., VIII. t. 9—12. stb.). A Vattina—Versec, Dubovác csoportok leletanyagában azonban nem fordulnak elő, így a csorvai, pilinyi és Berkesz—Deme-

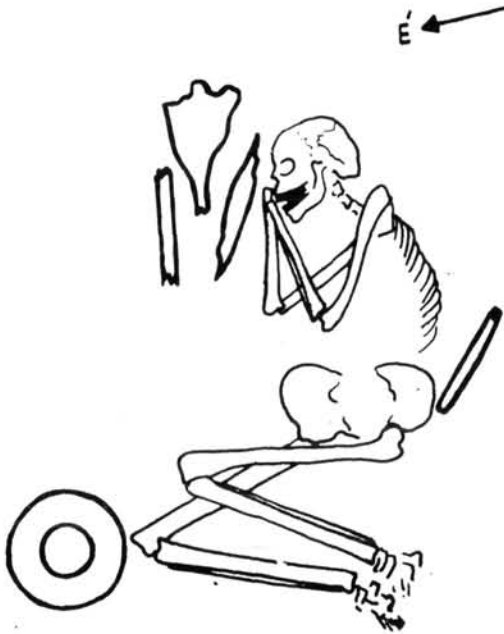
cser csoportoktól egyaránt átvehette a gávai agyagművesség. Szintén általános későbronzkori kerámiaformák a behúzott és kihajló peremű tálak (pl.: IV. t. 1., 6., 13—15., V. t. 1—4., 7., VII. t. 3., 4., 5., VIII. t. 2 stb.). kihajló és egyenes peremű fazekak. (pl.: II. t. 3—4., 6., IV. t. 5., 11., 12. stb.).

Egyelőre nem lehet pontosan meghatározni a Gáva kultúrának több lelőhelyéről előkerül agyagorsók és kis állatszobrocskák eredetét (Boldogkőváralja: XVI. t. 9—12., Prügy—Tököföld). A Kárpát-medence területéről még Erdélyből ismertek.¹²⁰ Semmiesetre sem tartoznak a déli eredetű tárgyak közé. A Kárpát-medencén kívül a Középső-Dnyeszter vidékéről a goligrádi csoport és Moldava bronzkori lelőhelyein is előkerültek. Ott a Hallstatt A kornak megfelelő leletekkel együtt kerültek felszínre.¹²¹ Kis állatszobrocskákat a Gáva—Goligrád csoporttal egykorú időből a Dnyeszter bal partjának erdős-sztyeppés vidékéről, a belogradovi és csernoleszki kultúra területéről ismerünk.¹²² Lehetséges tehát, hogy mindkét tárgytypus keletről származik, s a Goligrád csoport közvetítésével került a Kárpát-medencébe.

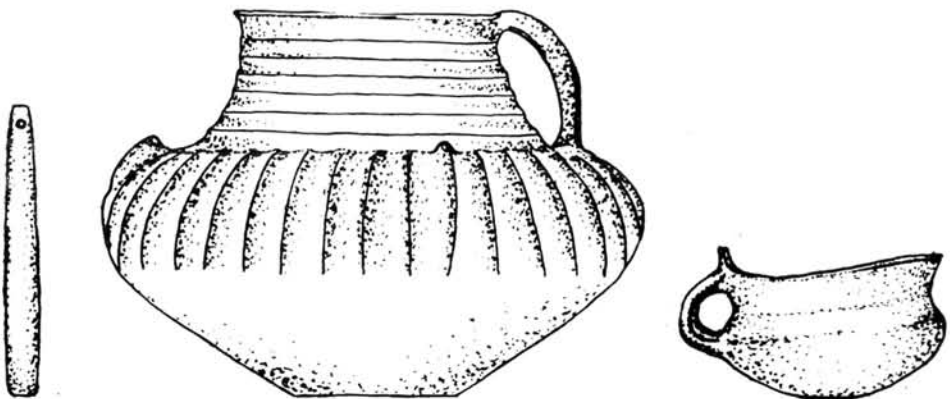
A Gáva csoport Borsod megyei elterjedési területéről néhány olyan szórványlelet is került elő, amely már a prészkita korszak kerámiájával mutat rokonságot.¹²³ Ide tartoznak a Tokaj környéki csészék (I. t. 10., 13.), Tiszakeszi Tisza utcából származó urna (I. t. 2.). Ezeknek pontos kulturális besorolását, tekintettel a gávai és prészkita kor agyagművességének számos közös vonására, nem lehet elvégezni. Kétségtelen azonban, hogy már a Hallstatt B korszakot képviselik.

A Felső-Tiszától nyugatra előkerült gávai típusú leletek között nincs olyan, amely alapján pontosan meg lehetne állapítani ezen a területen a Gáva csoport népének megjelenési idejét. Ezért erre a megelőző pilinyi kultúra záródásának korát kell figyelembe venni, amelyet a rimaszombati típusú raktárleletek alapján a Reinecke BD—Hallstatt A periódusok fordulójára lehet keltezni. Ugyanezt az időpontot erősítik meg a pilinyi kultúra Tiszakeszi—Újszőlőkben talált kerámialeletei is, amelyek a legegyszerűbb típusú belső díszű csésze alapján a Reinecke BD korszakból származnak.¹²⁴ A Gáva csoport népe tehát ezen a területen a Reinecke BD—Hallstatt A periódusok fordulója körüli időben lépte át a Tiszát. Itt a legkorábbi leletei közé a tiszakeszi—szódadombi kerámiaanyag tartozik, amelyben még jelen vannak a pilinyi agyagművesség elemei is. Ekkor jelenhettek meg az Észak-Alföldön a dunántúli urnamezős kultúra kisebb népcsoportjai is (mezőcsáti telep), amelyeket később, még a Hallstatt A periódus alatt a Gáva csoport népe olvasztott magába (mezőcsáti gávai típusú leletek.) Északabbra, a hegyvidéken a Kyjatice kultúra népébe olvadtak bele az urnamezős népcsoportok.

A Hallstatt A periódusra a Gáva csoportnak több leletét keltezhethetjük. Ebből a korszakból származik a Muhin talált hamvasztásos temetkezés borotvája (II. t. 8.).¹²⁵ A Hallstatt A korszak hagyatéka a Tállyán előkerült bronz kincslelet is, amelyet egy gávai típusú urnában rejtettek el.¹²⁶ A Gáva csoport kerámialeleteivel együtt került a felszínre Tarcalon egy bronz kocsitartozék, amelyet Mozsolics Amália a Hallstatt A periódusnak megfe-

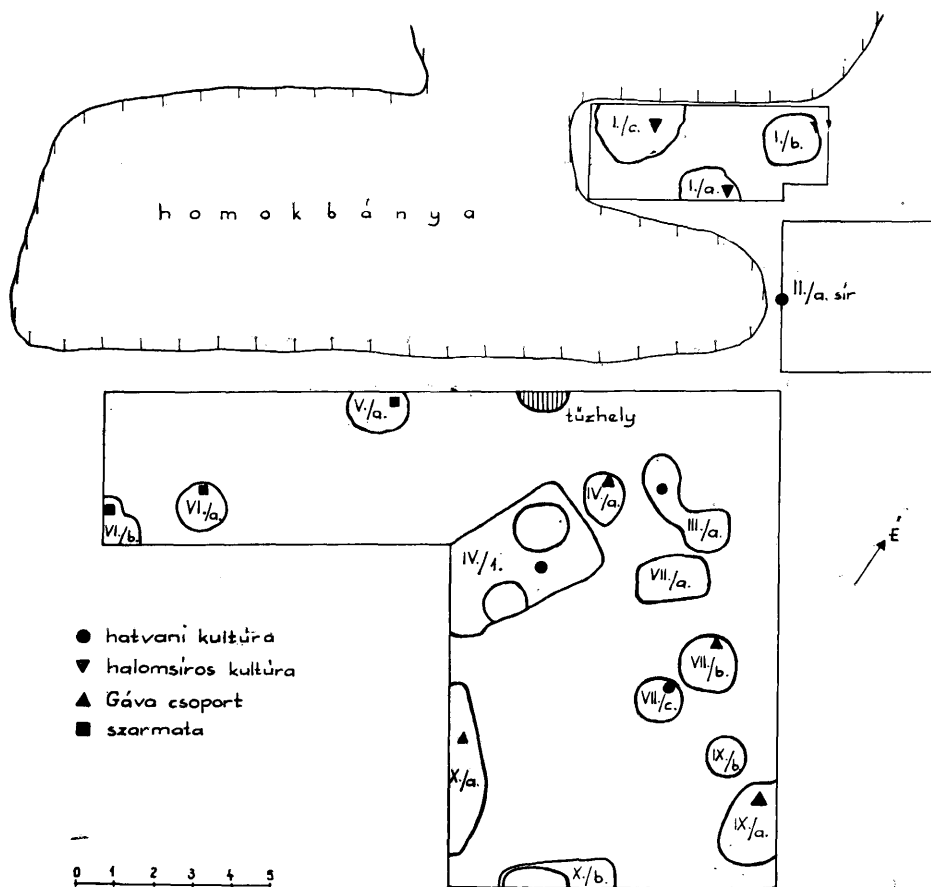

1. kép. A tiszakeszi-szódadombi préskita sír rajza (Gálffy Ignác után)

2. kép. A tiszakeszi-szódadombi sír leletei.

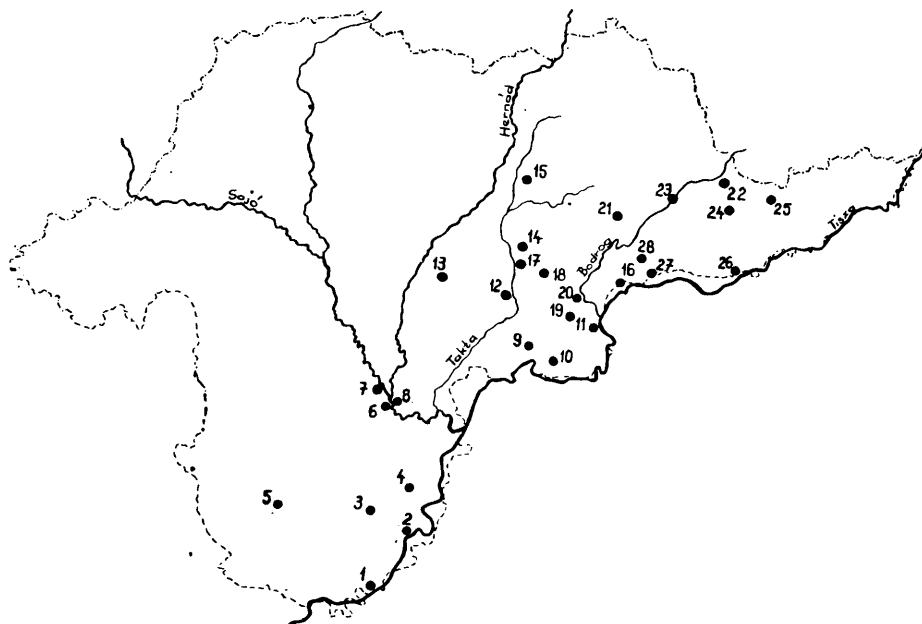

3. kép. Tiszakeszi-Szódadomb 2. lelőhely ásatásának alaprajza

lelő korszakra keltezett.¹²⁷ Bár korábban is előfordultak, de jól ismert tárgy-típusai ennek a korszaknak a boldogkőváraljai telep leletei között lévő bronztárgyak, karperecek és sarló is (XVI. t. 5., 7—9.).

A Délvidék és Erdély területére a régészeti kutatás egyértelműen állapította meg, hogy a Hallstatt B periódusban is folytatódott a korábbi kor csoportjainak élete.¹²⁸ A Gáva csoporttal kapcsolatban viszont Mozsolics Amália azt a megállapítást tette, hogy annak élete csak a Hallstatt A periódusra korlátozódott.¹²⁹ A jelenlegi ismert leletek valóban egységes típusúak, ez azonban véleményünk szerint annak következménye, hogy a Hallstatt A és B periódusok között nem volt törés, szerves egységet alkottak. A miskolci múzeumban őrzött leletek közül ezzel kapcsolatban a Tiszakeszi—Szódadombon feltárt temetkezésre hivatkozhatunk. Ebben zsugorított helyzetben fekvő csontváz mellett urnát, csészét, állatsontokat ta-

4. kép. A Gáva csoport Borsod megyei lelőhelyei

láltak (1. kép). A temetkezési mód eltér a Gáva csoport hamvasztásos ritusától, de részben megegyezik a prészkita mezőcsáti csoportéval. A csésze, a fül felett felcsúcsosodó peremmel, jellemző típusa a Hallstatt B korszaknak¹³⁰ (2. kép 2). Az urna viszont a Gáva csoport agyagművességének jellegzetes vonásait viseli magán. A sirt a Hallstatt B periódus közepén az Észak-Alföldön letelepedett prészkita csoport hagyatékának tartjuk, de a benne lévő urna azt bizonyítja, hogy akkor a Gáva csoport hagyományai elevenen éltek még, azaz a csoport népe megérte a prészkita lakosság észak-alföldi letelepedésének idejét.

A Gáva csoportnak a Hallstatt B korszakban való továbbélésére kétségtelen bizonyítékot nyújtanak a kelet-szlovákiai Somotoron feltárt kerámia és telepletek.¹³¹ Noha ezek ekkor már sajátos jellegű, különálló csoportot képviselnek, gávai előzményük kétségtelen. Egyetérthetünk J. Pauliknak azzal a véleményével is, hogy ez a csoport megérte a Kustanovice csoport megjelenését.¹³² Ugyanezt állapította meg G. I. Szmirnova és K. V. Bernjakovic a Kárpátok menti, A. J. Meljukova és I. Szvesnyikov a Közép-Dnyeszter vidéki csoportokról.¹³³ Ez az időrendi helyzet azonban nem érvényes a Gáva csoport teljes területén. Az Észak-Alföldön a Hallstatt B korszak közepén keleti származású, prészkita lakosság telepedett le.¹³⁴ Valószínűleg ez a népmozgás készítette a Gáva csoport népét a Hallstatt B₁ korú, hajdúböszörményi típusú bronz kincsleletek elrejtésére.¹³⁵ A Középső-Tisza vidéken eddig sem a gávai csoport továbbélésére, sem

a prézkita lakosság letelepedésére nincs adat. A prézkita csoport kelet-nyugati vándorlása azonban kétségtelenül törést jelentett a Kelet-Kárpát-medencei lakosság életében.

A Tiszakeszi—Szódadombon, Köröm—Rákóczi dombon és Prügy—Tökföldön feltárt településnyomok, a Taktabájon kiásott sírok alapján képet nyerhetünk a Gáva csoport népének településformáiról, temetkezési szokásáról. A telepásatások során földbeásott kunyhó maradványai, tűzhelyek, gödörrendszerek bontakoztak ki. A települési szint mindenütt egyrétegű, 40—60 cm vastag volt. A nagyszámú állatcsont, örlőkövek alapján a földművelés és állattenyésztés volt a lakosság megélhetésének fő forrása. A temetkezési rítusban a hamvasztás uralkodott. A taktabáji sírok sajátossága az urnák mellett, vagy az urnákban, a hamvak tetején fekvő állatcsontok. Kisebb csészéket is helyeztek az urnákba, bronztárgyat viszont csak igen ritkán. A taktabáji ásatás alapján a Gáva csoport temető kis sírcsoportokból állhattak.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a miskolci múzeum most közölt gávai típusú leletanyaga olyan népcsoport hagyatékát alkotja, amely a Kárpát-medence déli területeiről vándorolt Borsod megye területére. Ittléte a Hallstatt A és B₁ periódusok időszakát öleli fel, azaz i. e. XII—X. századokat.

J E G Y Z E T E K

1. *Kemenczei T.*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 9. (1970)
2. *Kemenczei T.*, A Herman O. Múz. Évk. 6. (1966.) 99., XIII. t.
3. *Tompa F.*, Bericht der Römisch—Germanischen Kommission 24/25 (1934—35) 53, 58.; *Patay P.*, Herman O. Múz. Évk. 1 (1957) 39., IV. t. 9—10.; *Bóna I.*, Acta Arch. Hung. 9 (1958) 214—216., IV. t.; *Bóna I.*, Herman O. Múz. Évk. 3 (1959—61) 15., I. t. 1—6., III. t. 1—8., V. t. 1—2.; *Kalicz N.*, Die Frühbronzezeit in Nordostungarn (Budapest 1968) 118.; *Kemenczei T.*, Archeológiai Értesítő 90 (1963) 172.; *K. Végh K.*, Herman O. Múz. Évk. 9 (1970)
4. *Gálffy I.*, A Borsod—miskolczi Közművelődési Egyesület 1901. évi Évkönyve. 45.
5. *Mérey Kádár E.*, Arch. Ért. 76 (1949) 116., XXXII. t.
6. *Tompa F.*, BRGK 24/25 (1934—35) XLVIII. t. 4—6.
7. *Korek J.—Patay P.*, A bükkü kultúra elterjedése Magyarországon. Régészeti Füzetek ser. II/2 (1958) 34.;
Patay P., Herman O. Múz. Közleményei 1956. 4—14.;
Banner J., Die Peceler Kultur (Budapest, 1954.) 104.
8. *Kemenczei T.*, Herman O. Múz. Évk. 8 (1969) 31., 3. kép.
9. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 7 (1956) 13.
10. Arch. Ért. 1944—45. IX. t. alul 1.
11. *Valter I.*, A Bodroghöz régészeti településtörténete. Kézirat.
12. *Nyáry J.*, Az aggteleki barlang mint őskori temető (Budapest, 1881.) 119., 248—249. kép; *Récsey V.*, Arch. Ért. 10 (1890) 64.;
13. *Kemenczei T.*, Herman. O. Múz. Évk. 9 (1970) V. t.
14. Az egri Dobó István Múzeumban.
15. *Childe, G.*, The Danube in Prehistory (Oxford, 1929) 291, 386—837.
16. *Merhart, G.*, Bonner Jahrbücher 147 (1942) 1—90.
17. *Gallus S.*, Arch. Ért. 1944—45. 52.
18. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 8 (1957) 121, 146.
19. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) 123.
20. *Mozsolics A.*, Arch. Ért. 90 (1963) 259.
21. *Mozsolics A.*, Arch. Ért. 96 (1969) 65.
22. *Bóna I.*, Acta Arch. Hung. 9 (1958) 242.; Herman Ottó Múzeum Évk. 3 (1959—60) 27.
23. *Patek E.*, Acta Arch. Hung. 13 (1961) 67—69.
24. *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) 104—106.
25. *Párducz M.*, Dolgozatok, Szeged, 1940. 79—94.
26. *Trógmayer O.*, Móra F. Múzeum Évkönyve, 1963. 60.
27. *Kalicz N.*, Heves megye műemlékei (Budapest, 1969) 33.
28. *Foltiny, St.*, Apulum 6 (1967) 49—71.; Origines 2 (1968) 49—71.
29. *Gimbutas, M.*, Bronze Age cultures in Central and Eastern Europe (The Hague 1965) 325.—
30. *Solle, J.*, Archeologické Rozhledy 9 (1957) 234.
31. *Hajek, L.*, Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit (Nitra 1958) 75.
32. *Jilkova, E.*, Slovenska Archeologia 9 (1961) 106.
33. *Pleinerova, I.—Olmerova, H.*, Slov. Arch. 6 (1958) 109—119.
34. *Pastor, J.*, Slov. Arch. 6 (1958) 314—346.
35. *Mozsolics A.*, Arch. Ért. 96 (1969) 65.
36. *Andel, K.*, Arch. Roz. 7 (1955) 445—447.
37. Pravek vychodného Slovenska (Kosice 1966.) 305—306.
38. *Paulik, J.*, Zbornik Slovénskeho Národného Múzea LXII (1968) 3—43.
39. *Zatlukal J.*, Adatok podkarpatszka Rusz praehistoriájához (Munkács, 1937.) 151., 21. kép.
40. *Bernjakovics, K. V.*, Naucsnije zapiski 13 (1955), Uzsgorod, 171., II. t. 4.
41. *Potusnjak, F. M.*, Archeologicsni znachidki bronzovogo ta zaliznogo viku v Zakarpatti (Uzsgorod, 1958.) IX. t. XX. t., L. t. 4—5, LXVIII. t.
42. *Szmirnova, G. I.—Bernjakovics, K. V.*, Archeologicsszkij zbornik, Leningrad, 7 (1965) 89.—

43. *Szmirnova, G. I.*, Slov. Arch. 14 (1966) 397.
44. *Sulimírski, T.*, Wiener Prehistorische Zeitung 25 (1938) 129.—
45. *Meljukova, A. I.*, Materiali i Izsledovanija po Archeologii SzSzSzR 64 (1958) 20—31.
46. *Szvesnikov, I. K.*, Materiali i doszlidzsennja z arheologii Prikarpatija i Volini 5 (1964) 40—66.: I. Miedzynarodowy kongres archeologii slowianskiej 2 (1969) 47—48.
47. *Szmirnova, G. I.*, Kratkie szoobscsenija insztituta isztorii materialnoj kulturi 70 (1957) 99—107.; Drevnie frakijci v szevernom Pricsenomore, MIA 150 (1969) 7—34.
48. *Meljukova, A. I.*, MIA 64 (1958) 72.
49. *Meljukova, A. I.*, MIA 96 (1961) 35.—
50. *Sulimírski, T.*, Prehistoric Russia (Dublin 1970) 353—355.
51. *Kovács J.*, Dolgozatok, Kolozsvár, 1915. 248. 22. kép.
52. *Popescu, D.*, Dacia 2 (1925) 313., I—V. t. stb.; *Christescu, V.*, Dacia 2 (1925) 286., XVII. t. 1—6.
53. *Nestor, J.*, BRGK 22 (1932) 110., 113.
54. *Roska M.*, Erdély régészeti repertoriuma (Kolozsvár 1942.) 223., 268. kép; Anuarul 1 (1928—32) 77., 5. kép 1—2.
55. Erdély és a Bánát területéről, a később tárgyalandó irodalmon kívül az alábbi helyekről közölték leletanyagot: Renta: *Berciu, D.*—*Berciu, J.*, Apulum 2 (1946) 14. kép 5; Sincraieni: *Vulpe, R.*, SCIV 6 (1955) 561., 2., 3. kép; *Preda, C.*, MCA 6 (1959) 835., 7—8. kép; Várfele—Porumbenii Mari: *Székely Z.*, MCA 6 (1959) 195., 6. kép; Tuşnad: *Preda, C.*, MCA 6 (1959) 858., 33. kép; Remetea Pogonici: *Stratan, I.*, MCA 7 (1961) 167., 4—5. kép; Medias: *Nestor, I.*—*Zaharia, E.*, MCA 7 (1961) 174., 1—2. kép; Dacia 9 (1965) 83—104.; Ceteta: MCA 7 (1961) 183., 5. kép; Oradea—Salca: *Rusu, M.*, MCA 8 (1962) 162., 7. kép 3—4; Reci: *Székely Z.*, MCA 8 (1962) 327., 1—2. kép; Sărătel: *Vlassa, N.*—*Dănila, St.*, MCA 8 (1962) 343., 3—4. kép; Drimbar—Teleac: *Horedt, K.*—*Berciu, I.*—*Popa, A.*, MCA 8 (1962) 357., 6—7. kép; Apulum 5 (1964) 21.—; *Mitrofan I.*, Acta Musei Napocensis 4 (1967) 434—435., 2—3. kép; Cornutel: *Stratan, I.*, SCIV 15 (1964) 523—527.; Seica Mica: *Horedt, K.*, SCIV 15 (1964) 198., 6—7. kép; Cioclovino: *Coşea, E.*, Acta Arch. Carp. 8 (1966) 169—174.; Lechința de Mureş—„Saliste”: *Vlassa, N.*, Acta Musei Napocensis 2 (1965) 35., 12. kép; *Horedt, K.*, u. o. 3 (1966) 409., 9. kép 11.
56. *Popescu, D.*, Acta Arch. Hung. 7 (1956) 316.
57. *Rusu, M.*, Dacia 7 (1963) 189.
58. *Horedt, K.*, Dacia 7 (1963) 527—534.
59. *Horedt, K.*, Așezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmației (Baia Mare, 1966.) 23.; Germania 45 (1967) 42—50.
60. *Horedt, K.*, Acta Arch. Carp. 9 (1967) 15—25.
61. *Zaharia, E.*—*Morintz, S.*, SCIV 16 (1965) 451—458.
62. *Székely Z.*, Așezări din prima Vîrstă a fierului în Sud-estul Transilvaniei (Brașov, 1966) 39—41.
63. *Székely, Z.*, Dacia 10 (1966) 209.
64. *Zaharia, E.*, Dacia 9 (1965) 83—104.
65. *Petrescu—Dimbovița, M.*, SCIV 4 (1953) 3—4.; Dacia 4 (1960) 151.—; Arch. Mold. 2—3 (1964) 266.
66. *Zaharia, M.*—*Petrescu—Dimbovița, M.*—*Zaharia, E.*, Așezări din Moldova (București, 1970.) 46—47.
67. *Florescu, M.*, Arch. Mold. 2—3 (1964) 200.
68. *Morintz, S.*, Dacia 8 (1964) 101.
69. *Berciu, D.*, Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte Rumäniens (Bonn, 1966) 41—47.
70. *Morintz, S.*—*Roman, P.*, SCIV 20 (1969) 393—423.
71. *Detev, P.*, Apulum 7 (1968) 87—90.
72. *Dimitrov, P. D.*, Arheologija 10 (1968) 1—14.; *Csicsikova, M.*, Arheologija 10 (1968) 15—27.
73. *Garașanin, M.*, Bericht der RGK 38 (1958) 75—88.

74. *Bóna I.*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae 3 (1961) 14.
75. *Mozsolics A.*, Bronzefunde des Karpatenbeckens (Budapest, 1967.) 124.
76. *Dumitrescu, V.*, Necropola de incineratie din epoca bronzului de la Cırna (Bucuresti, 1961.) 356.
77. *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) 106, 121.; *Móra F. Múz. Évk.* 1963. 60.; u. o. 1966—67. 25.
78. *Trbuuović, V.*, Starinar 11 (1960) 180.; *Tasić N.*, Arheoloski Pregled 1962. 46—50.
79. *Tasić, N.*, Rad Vojvodinskih Muzeja 14 (1965) 226—228.
80. *Tasić, N.*, Rad Voj. Muz. 14 (1965) 64—65.
81. *Tasić, N.*, Starinar 17 (1966) 25—26.
82. *Hänsel, B.*, Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken (Bonn, 1968.) 134—142.
83. *Foltiny, St.*, Apulum 6 (1957) 56.; *Origines* 2 (1968) 352.
84. *Bándi G.*—*Kovács T.*, Acta Arch. Hung. 22 (1970) 37.
85. *Garašanin, M.*, BdRGK 39 (1958) 81.; *Hänsel, B.*, Beiträge . . . 134.
86. *Tasić, N.*, Rad Voj. Muz. 14 (1965) 227.
87. *Hänsel, B.*, Beiträge . . . 137., XV. t. 20; *Dusek, M.*, Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei (Bratislava, 1969.) 55. 6. kép 13.
88. *Tasić N.*, Starinar 17 (1966) 25—26.
89. *Todorović, I.*, Starinar 17 (1966) 161., I. t. 4—5.
90. *Hänsel, B.*, Beiträge . . . 136.
91. *Marijanski, M.*, Rad Vojv. Muz. 6 (1957) 17., I. t. 8.
92. *Tasić, N.*, Rad Vojv. Muz. 14 (1965) 64—65.
93. *Horedt, K.*, Acta Arch. Carp. 9 (1967) 18—19.
94. *Brunsmid, J.*, Hrvatske sredovjecne starine, Zagrab, 1903, 35—36., 24—27. kép.
95. *Garašanin, M.*, Bericht der RGK 39 (1958) XVI. t. 5.; *Tasić, N.*, Rad Vojv. Muz. 14 (1965) 197., 8. kép.
96. *Bándi, G.*, Móra F. Múz. Évk. 1969—2. 59.
97. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 8 (1958) 120.; *Kemenczei T.*, Arch. Ért. 95 (1968) 159.; *Kovács T.*, Folia Arch. 13 (1966—67) 27.—; Arch. Ért. 93 (1966) 159.—; Fol. A. 21 (1970) 27.—
98. *Trógmayer O.*, Móra F. Múz. Évk. 1963. 49.; *Foltiny, St.*, Musaica 8 (1968) 3—16.; *Bándi G.*—*Kovács T.*, Acta Arch. Hung. 22 (1970) 32., 2. kép.
99. *Horedt, K.*, Germania 45 (1967) 44.
100. *Milleker B.*, A vattina őstelep (Temesvár, 1905.) I. t.; *Garašanin, M.*, Bericht der RGK 39 (1958) 80—81., 13—14. kép. — Vattina; *Milleker B.*, Arch. Közl. 20 (1897) 42., I. t.; *Foltiny I.*, Régészeti Füzetek 4 (1957) IV. t. 16. — Versec; *Garašanin, M.*, Bericht der RGK 39 (1958) XVI. t. 4. — Tolvadia; *Marijanski, M.*, Rad Vojv. Muz. 6 (1957) 17., I. t. 3., 6. stb.; *Trubohović, V.*, Starinar 11 (1960) 172., 21., 25. kép. — Belegiš; *Tasić, N.*, Rad Vojv. Muz. 14 (1965) 216., XI. t. 6., XVII. t. 1—2. — Gomolova; *Todorović, J.*, Starinar 17 (1966) 161., II. t. 1., 4—5. — Ritopek.
101. A Pécska-késővattina, késődubovác és gávai típusú urnák formai hasonlóságát több kutató tárgyalta. Ezt tanulmányunk kutatástörténeti részében már tárgyaltuk. A hullámos peremű tál gyakori kerámiaformája a déli területeknek; *Milleker B.*, Arch. Közl. 20 (1897) 40., III. t. 4; *Dumitrescu, V.*, Necropola . . . CVIII. t.; A hullámvonalas minta a Dubovác csoportban a leggyakoribb: *Dumitrescu, V.*, Necropola . . . CXVI. t. 416—417. stb.; *Kosorić, M.*—*Todorović, J.*, Starinar 13—14 (1962—63) 269., 3—4. kép.; A girlandminta, noha korábban már a halomsíros kultúra is ismerte, délen a leggyakoribb díszítés a Kárpát-medencei későbronzkori csoportok agyagművéségében: *Tasić, N.*, Rad Vojv. Muz. 11 (1962) IV. t. 9.; *Marijanski, M.*, Rad Vojv. Muz. 6 (1957) 17., I. t. 1.; *Dumitrescu, V.*, Necropola . . . CXXXVIII. t. 77., 350. stb.; *Morintz, S.*—*Roman, P.*, SCIV 20 (1969) 402., 9. kép 7. stb.
102. *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) XI. t. 8. stb.
103. *Paulik, J.*, Slov. Arch. 10 (1962) 52., 34. kép; Slov. Arch. 11 (1963) 279., 8. kép 1. stb.; *Kőszegi F.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) 150—151.
104. *Patek E.*, Die Urnenfelderkultur in Transdanubien (Budapest, 1968) 116.

105. *Tasić, N.*, Rad Vojv. Muz. 11 (1962) 144., IV. t. 9—10. stb.
106. *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) X. t. 5. stb.
107. *Roska M.*, Erdély ... 224.; *Stratan, J.*, SCIV 15 (1964) 523—527.
108. *Morintz, S.—Roman, P.*, SCIV 20 (1969) 423.
109. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) 123.
110. *Horedt, K.*, Acta Arch. Hung. 9 (1967) 16.; *Berciu, D.*, Neue Forschungsergebnisse ... 37.
111. *Ordentlich, I.*, Studii si comunicari, Sibiu 12 (1965) 192—194.; *Székely Z.*, SCIV 17 (1966) 128., 4. kép.
112. *Kemenczei T.*, Herman O. Múz. Évk. 9 (1970)
113. *Kemenczei T.*, Arch. Ért. 93 (1966) 75., 8. kép 6., 15. kép 13.
114. *Porubský, J.*, Slov. Arch. 6 (1958) 95., II. t. 10.; *Studijné zvesti 3* (1959) 67., V. t. 3; *Pivovarova, Z.*, Slov. Arch. 14 (1966) 340., 5. kép 3.
115. *Horedt, K.*, Dacia 7 (1963) 530., 7. kép; *Székely Z.*, MCA 6 (1959) 195., 6. kép 2; *Zaharia, E.*, Dacia 9 (1965) 91., 6. kép 4.; *Szvesnikov, I. K.*, Materiali ... 49., t. 12., 18.
116. *Horedt, K.*, Germania 45 (1967) 49.
117. *Kemenczei T.*, Arch. Ért. 95 (1968) 183.
118. Mezőcsáton Patek Erzsébet tárta fel a dunántúli eredetű urnamezős kultúra településrészletét: Zehn Jahre Archäologische Forschung, Mitteilungen des Archäologischen Institutes der UAW 1 (1970) 120.
119. *Patek E.*, Die Urnenfelderkultur ... V. t. 1., VI. t. 10.
120. *Horedt, K.—Berciu, J.—Popa, A.*, MCA 8 (1962) 6. kép 1—4.; *Mitrofan, J.*, Acta Musei Napocensis 4 (1967) 434., 2. kép 1—3.; *Popescu, D.*, Dacia 2 (1925) 342., XIX. t. 4—7.; *Horedt, K.*, Dacia 7 (1963) 529., 2. kép 1—11.
121. *Szvesnikov, I. K.*, Materiali ... 47., I. t. 16—17., II. t. 5—6; *Meljukova, A. I.*, MIA 64 (1958) 84.; MIA 96 (1951) 22.
122. *Terenozskin, A. I.*, Predszkifszkij period na dneprovszkom pravoberezse (Kiev, 1961.) 46—47. kép.; *Berezanszkaja, Sz.*, Archeologija, Kiev, 16 (1964) 65., 18. kép.
123. *Patek E.*, Móra F. Múz. Évk. 1966—67., 101—107.
124. *Kemenczei T.*, Arch. Ért. 93 (1966) 86., 16. kép 8.
125. *Pivovarova, Z.*, Slov. Arch. 14 (1966) 355., 2. kép 1.
126. *Kemenczei T.*, Herman O. Múz. Évk. 8 (1969) 31., 3. kép.
127. *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 7 (1956) 13.
128. *Tasić, N.*, Starinar 17 (1966) 25—26.; *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) 121.; *Foltiny I.*, Apulum 6 (1957) 67.; *Berciu, D.*, Neue Forschungsergebnisse ... 41—47.
129. *Mozsolics A.*, Arch. Ért. 96 (1969) 65.
130. *Kószegi F.*, Fol. Arch. 8 (1956) 55.; *Dušek, M.*, Slov. Arch. 5 (1957) 131.; *Patek E.*, Die Urnenfelderkultur ... 108.
131. Lásd a 33—34. jegyzetet.
132. *Paulik, J.*, Zbornik slovenského národného múzeum 52 (1968) 43.
133. Lásd 42—49. j.
134. *Patek E.*, Móra Ferenc Múz. Évk. 1966—67. 101.—107.
135. *Hampel, J.*, A bronzkor Magyarhonban. LXIV. t. 1. LXV. t. 1., 3., 4., XXXIII. t. 2., XXIII. t. 1., 4., 5., XXIV. t. 3., 5., XX. t. 2., 9.; *Mozsolics A.*, Acta Arch. Hung. 5 (1955) 38., 48.

FUNDE DER GÁVA GRUPPE IN MISKOLCER MUSEUM

Auf dem Gebiet des heutigen Komitates Borsod-Abauj-Zemplén lebten im letzten Abschnitt der Bronzezeit zwei Volksgruppen, und zwar die Völker der Kyjatice und der Gáva-Kulturen. Die Kyjatice Gruppe hatte die westlich vom Hernád-Fluss gelegene Gebirgslandschaft in Besitz, während die Gáva Gruppe den Landteil östlich vom Hernád und das Flachland an der Theiss im Süden des Komitates besetzt hielt. Im vorhergehenden Band des Herman Ottó Museum-Jahrbuches hatten wir von der Nachlassenschaft der beiden nebeneinander lebenden Kulturen die Funde der Kyjatice-Kultur bekanntgemacht,¹ diesmal berichten wir über das Denkmalgut der Gáva Gruppe, das sich im Komitat Borsod gefunden hat.

Fundorte (Abb. 4): 1. zwischen Ároktó und Tiszadorogma, 2. Tiszakeszi, 3. Mezőcsát, 4. Hejőkürt, 5. Mezőkeresztes, 6. Muhi, 7. Onod, 8. Köröm, 9. Prügy, 10. Taktabáj, 11. die Umgebung von Tokaj, 12. Szerencs, 13. Megyaszó, 14. Tállya, 15. Boldogkőváralja, 16. Zalkod, 17. Rátka, 18. Mád, 19. Tarcal, 20. Bodrogkeresztur, 21. Tolcsva, 22. Alsóberecki, 23. Sárospatak, 24. Bodroghalom, 25. Karcsa, 26. Tiszakarád, 27. Kenézlő, 28. Viss.

Funde, die denen der Gáva Gruppe ähnlich sind, gibt es in der östlichen Hälfte des Karpatenbeckens überall, doch hatten sich Entsprechungen auch in Gegenden jenseits der Karpaten gefunden. Eine eingehende Erforschung derselben hatte erst jüngst begonnen. In Ungarn erörterten A. Mozsolics,¹⁸⁻²¹ I. Bóna,²² E. Patek,²³ O. Trogmayer,²⁴⁻²⁵ N. Kalicz²⁷ knapp die Frage der Gáva Gruppe. Aber auch St. Foltiny²⁸ und M. Gimbutas²⁹ beschäftigten sich damit. Über die Funde der ausklingenden Bronzezeit in der Südslowakei berichteten J. Solle,³⁰ L. Hajek,³¹ É. Jilkova,³² I. Pleinerova,³³ J. Pastor,³⁴ J. Paulik.³⁷⁻³⁸ Das „thrakisch-hallstatter“ Denkmalgut aus gegenden östlich der Karpaten, aus dem Karpatenvorland, aus der mittleren Dnyestergegend und aus der Moldau veröffentlichten I. Zatlukal,³⁹ K.V. Bernjaković,⁴⁰ F. M. Potusnjak,⁴¹ G.I.Szmirnova,^{42-43, 47} T. Sulimirski,^{44, 50} A. J. Meljukova,^{45, 48-49} und I. Svesnikov.⁴⁶ Spätbronzezeitliche Funde aus dem heutigen Rumänien erörterten I. Kovács,⁵¹ D. Popescu, V. Christescu,^{52, 56} J. Nestor,⁵³ M. Roska,⁵⁴ M. Rusu,⁵⁷ K. Horedt,⁵⁸⁻⁶⁰ E. Zaharia,^{61, 64} S. Morintz,^{68, 70} Z. Székely,⁶²⁻⁶³ M. Petrescu-Dimbovita,⁶⁵⁻⁶⁶ D. Berciu.⁶⁹ Von den Arbeiten, die sich mit derartigen Funden aus dem nordöstlichen Teil Bulgariens beschäftigten, sind die Abhandlungen von P. Detev,⁷¹ P. D. Dimitrov und M. Csi-

csikova⁷² als die bedeutsamsten zu erwähnen. In Jugoslawien war es die Woiwodschaft die mit Ostungarn engstens verkettet war. Mit der Forschung der dortigen Vattina-Versec und Dubovác Kulturen befassten sich am gründlichsten M. Garašanin,⁷⁴ V. Dumitrescu,⁷⁶ N. Tasić,⁷⁹⁻⁸¹ B. Hänsel⁸² und St. Foltiny.⁸³

Die Vornahmen der bezeichnendsten Keramikformen der Gáva Gruppe stammen aus NO-Jugoslawien und aus SW-Rumänien, und sind von Fundorten bekannt, die dem Kreis der Vattina-Versec und Dubovác Kulturen angeschlossen wurden. Die ältesten dieser Funde können auf die Reinecke BB Periode datiert werden (Versec,⁸⁵ Gomolava,⁸⁶ Vattina⁸⁷). Aus dieser Epoche stammen die ältesten Gefäße mit Schnurverzierung, die N. Tasić der Belegiš-Gruppe beziehungsweise der ersten Stufe der „Flachfelderfelder Urnenkultur“ der Woiwodschaft eingeordnet hatte.⁸⁸ Dieser Art verzierte Urnen wurden auch noch in der Reinecke BC₁ (Ritopek,⁸⁹ Beograd-Karaburma⁹⁰) und in der Reinecke BC₂ Periode (Ilandza⁹¹) angefertigt. In der Woiwodschaft fanden sich an mehreren Fundstellen, für die die Keramik mit Schnurverzierung bezeichnend war, auch Funde der transdanubien Kultur der inkrustierten Keramik.⁹²

Seit der Periode Reinecke BB war der rumänische Banat ununterbrochen besiedelt. Dies ist durch die Keramik der Urnengräberfelder von Cruceni und Bobda bezeugt, deren kontinuierliche Entwicklung seit der Vattina-Epoche bis zur Hallstatt A Periode unverkennbar ist.⁹³

Die erwähnten Funde beweisen, dass die Wanderung des Volkes der Hügelgräberkultur in den südlichen Gebieten des Karpatenbeckens zwar einen starken Einfluss ausgeübt, aber die dort lebende Bevölkerung nicht vernichtet hatte. Dadurch sehen wir die Annahme von I. Bóna bestätigt, dass die vor der ersten Welle des Hügelgräbervolkes (Funde vom Dolný Peter Typus) flüchtenden nordtransdanubischen Gruppen des Volkes mit der inkrustierten Keramik mit der hier ansässigen Bevölkerung verschmolzen. Aus dieser Verschmelzung entstand in der Donau-Theissgegend die Szeremle-, an der unteren Donau die Kubin-Cirna-Gruppe. In der Woiwodschaft zeitigten diese Völkerbewegungen die Vattina-Versec und Dubovác Gruppen.

Im östlichen Teil des Karpatenbeckens verursachte das erneute Vordringen der Hügelgräberkultur bedeutende Veränderungen. Die Selbständigkeit der meisten lokalen mittelbronzezeitlichen Volksgruppen hörte auf, weil das Volk der Hügelgräberkultur diese Gebiete eroberte. Die einheimische Bevölkerung flüchtete vor dem eindringenden fremden Volk in die Randgebiete des Karpatenbeckens, wo mit Teilnahme der Hügelgräberkultur neue Kulturen entstanden (Piliny Kultur, Berkesz-Demecser, Hajdúbajos Gruppen).⁹⁷ Am offenkundigsten kann dies in den südlichen Gebieten beobachtet werden. Dort fand sich das Denkmalgut der Hügelgräberkultur im Donau-Theissgebiet nördlich der Linie Bogojevo—Zombor—Zenta;⁹⁸ südlich davon kamen Relikte der Vattina-Versec und Dubovác Gruppen zum Vorschein. Die Nachbarschaft der Hügelgräberkultur übte einen nachhaltigen Einfluss auf ihr Töpferhandwerk und ihre Metall-

schmiedekunst aus.¹⁰⁰ Wie es durch die Fundtypen des Hügelgräbervolkes bezeugt ist, entfaltete sich die Kultur der hier lebenden Völker ungestört weiter, während das Töpferhandwerk weiterhin die einheimischen Formen anfertigte. Unter diesen fand sich die Pseudo-Villanova-Urne, die Grundformen der Schüssel und des Töpfchens mit dem gezipfelten Rand der Gáva Gruppe (Taf. I, 7) und die Prototypen der Wellenlinienverzierung und des Girlandenmotivs.¹⁰¹

Für die weitere Entwicklung der Kultur der einheimischen Bevölkerung Südungarns war die jüngste Volkswelle der Hügelgräberkultur (Čaka Kultur) richtunggebend. Diese Volksgruppe siedelte sich im Süden der Donau-Theissgegend an, in demselben Gebiet, wo in der vorangegangenen Epoche das Hügelgräbervolk ansässig gewesen war. In ihrer Nachlassenschaft erscheinen ostwärts der Donau erstmalig Gefässe mit Turbanrollen- und fazettierten Verzierung, die zu gern angewandten Keramikmotiven der Gáva Gruppe wurden.¹⁰² Westwärts der Donau war diese Verzierungsart bereits zu Beginn der Reinecke BD Periode allgemein gebräuchlich.¹⁰³

In der Donau-Theissgegend kamen die bedeutsamsten Funde der späten Hügelgräberkultur in Csorva ans Licht. In der Woiwodschaft hatten sich unter den Funden der auf dem Jakovo erschlossenen spätbronzezeitlichen Siedlung Keramiktypen der späten Hügelgräberkultur gefunden. Der dort geborgene Bronze-Hortfund stammt aus der Reinecke BD Periode.¹⁰⁵ Im Banat kann man den Pseudo-Villanova-Urnetyp — gestützt auf die in Cornuteli und in Pécska zutagegekommene Bronze-Hortfunde — ebenfalls auf die Reinecke BD Periode datieren.¹⁰⁷

Die während der Reinecke BD Periode im Banat und in der Woiwodschaft aus der Verschmelzung von Elementen der bodenständigen und der späten Hügelgräberkultur entstandene Kultur nennt N. Tasić „Flachfelder-Urnenkultur“, während St. Foltiny sie unter dem Namen Pécska-Spätvattina beziehungsweise Dubovác-Zuto Brdo erwähnt. Die erste Bezeichnung halten wir — weil sie gar zu verallgemeinernd klingt — für nicht zutreffend, während die zweite — zusammen mit dem Attribut „spät“ — gleichzeitig das Siedlungsgebiet und die Chronologie der einzelnen Gruppen gut veranschaulicht.

Aus dem Siedlungsraum der Pécska-Spätvattina und der Spät-Dubovác Gruppen waren noch in der Reinecke BD Periode Volksgruppen nord- und ostwärts abgewandert. An der mittleren Theiss eroberten sie die Siedlungsgebiete der Flachland-Hügelgräberkultur (Egyek) und der Hajdúbagos-Gruppe; an der oberen Theiss das Land der Berkesz-Demecser-Gruppe; in Nordungarn — zwischen dem Hernád-Fluss und der Theiss — das der Pilykultur; im mittleren und westlichen Siebenbürgen die Siedlungen der Noa Kultur. Zur Zeit dieses Eroberungszuges gelangten die auf die Reinecke BD Periode datierbaren Hortfunde vom Opály-Typus in die Erde.¹⁰⁹

Die Pécska-Spät-Vattina, Dubovác-Gruppen gingen in der vorgefundenen einheimischen Bevölkerung auf. Aus den Elementen der Kulturen der Eroberer und der Besiegten bildete sich eine neue Kultur mit zahl-

reichen gemeinsamen Kennzeichen heraus. In NO-Ungarn liess sich die Gáva-Gruppe, in Siebenbürgen die Lapus-Reci im Banat die Pécska-Spätvattina Gruppe nieder, den serbischen Donauabschnitt hielt die Spät-Dubovác Gruppe besetzt. Aus den früher erwähnten Gebieten wanderten zu Beginn der Hallstatt A Periode neuere Volksgruppen ostwärts in die Karpaten-Ukraine, in das mittlere Dnjestr-Gebiet, in die rumänische und sowjetische Moldau, während die letztere Gruppe ihren Einfluss in südlicher und südöstlicher Richtung ausübte (Banalui, Spät-Raskopanitza Gruppe).

In Nordungarn bildete der Hernád die Grenze zwischen dem Siedlungsgebiet der Gáva-Gruppe und der Kyjatice Kultur. Funde vom Gáva-Typus gelangten nur als Importware in den Kyjatice-Raum (Miskolc, Borsodharsány, Aggtelek, Sajószentpéter, Aldebrő).¹²⁻¹⁴ Die Funde der nördlichen Tiefebene bezeugen, dass das Gáva-Volk nur den Landstrich an der Theiss besiedelt hatte und westwärts nicht vorgedrungen war.

In dem nordungarischen Denkmalgut der Gáva Gruppe herrscht das Pilinyer Erbe massgebend vor. Besonders offenkundig zeigt sich dies bei den Funden der in Tiszakeszi-Szódadomb erschlossenen Siedlung. Neben der typischen Gáva-Keramik südlichen Ursprungs (Taf. III, 1—2, 6, Taf. IV, 10, Taf. VI) begegnen auch Pilinyer Keramiktypen (Taf. III, 9—10, Taf. IV, 3, 6, 7, 8, 13, Taf. V, 5, 6).¹¹³ K. Horedt ist der Meinung, dass das Volk der Gáva-Kultur von der Pilinyer Töpferei die Anfertigung zweifarbiger Keramik — der aussen schwarzen, innen braunen Gefässe — übernommen habe. Anbei sei aber bemerkt, dass diese Art der Gefässe im Karpatenbecken erstmalig bei dem Hügelgräber-Volk gebräuchlich war, somit kann diese Keramik nicht als Grundlage bei der Suche nach dem Entstehungsort der Gáva-Gruppe auf dem Gebiet der Piliny Kultur dienen.

Im Komitat Borsod fanden sich im Fundmaterial der Gáva Gruppe zahlreiche Urnen, Schüsseln, Schalen mit fazettierten Rand, wie auch Bruchstücke von Schüsseln mit Turbanrolle-Rand (Z.B.: Taf. V. 10, 11, Taf. VI. 12—15, Taf. VIII, 1, 3, 5, usw.). Diese Verzierungsarten hatte die Volksgruppe von Pécska-Spätvattina beziehungsweise die Gáva Gruppe zutagegekommenen kleinen Tonwirteln (Taf. XVI, 9—12) und auch die Tierstatuetten (Prügy) stammen wahrscheinlich aus dem Osten. Ausser dem Karpatenbecken erschienen derartige Funde noch in den Fundorten der Goligrad Gruppe in der Gegend am mittleren Dnjestr, und in den hallstattzeitlichen Fundorten in der Moldau.¹²¹ Bekannt sind sie ausserdem aus den bewaldeten Steppengebieten am linken Ufer des Dnjestr, aus dem Siedlungsraum der Belogradov und Tschernolessk Kultur.¹²²

Unter den Funden vom Gáva-Typus, die westlich von der oberen Theiss ans Licht gekommen waren, befand sich kein einziges Relikt, aufgrund dessen das Erscheinen der Gáva Gruppe in diesem Raum datiert werden könnte. Als Anhaltspunkt könnte dabei das Aufhören der vorangegangenen Piliny-Kultur in Frage kommen, das durch die Depotfunde vom Rimaszombat-Typus auf die Wende von der Reinecke BD und Hall-

statt A Periode datiert werden kann. Bestätigt wird diese Zeitstellung auch durch die Keramikfunde der Piliny-Kultur aus Tiszakeszi-Újszőlök, die — wie es durch den einfachsten Typus der inwendigverzierten Schale belegt ist — der Reinecke BD Periode angehören. Demnach hatte das Volk der Gáva Gruppe schon zu Beginn der Hallstatt A Periode die Theiss in diesem Gebiet überschritten. Zu ihren frühesten Funden in diesem Raum gehört das keramische Denkmalgut von Tiszakeszi-Szódadomb, wo noch Elemente der Pilinyer Keramik klar erkennbar vorhanden sind. Um diese Zeit dürften im Norden der Tiefebene die ersten kleineren Volksgruppen der transdanubischen Urnenfelder-Kultur (Siedlung von Mezőcsát) erschienen sein,¹¹⁸ die später — noch während der Hallstatt A Periode — mit der Gáva-Volksgruppe verschmolzen (Funde vom Gáva-Typus in Mezőcsát). Im weiter nördlich gelegenen Berggebiet gingen die Urnenfelder-Volksgruppen in dem Volk der Kyjatice Kultur auf.

Mehrere, im Komitat Borsod zum Vorschein gekommene Funde der Gáva Gruppe lassen sich auf die Hallstatt A Periode datieren. In diese Zeit gehört auch das in Muhi in einem Brandgrab gefundene Rasiermesser (Taf. II, 8).¹²³ Eine Nachlassenschaft der Hallstatt A Periode ist auch der Bronze-Hortfund von Tállya, der in einer typischen Gáva-Urne verborgen war.¹²⁴ Zusammen mit Keramikfunden der Gáva Gruppe hat sich in Tarcál auch ein bronzener Wagenbeschlag gefunden, den A. Mozsolics auf die Hallstatt A Periode datiert hatte.¹²⁵ Zu den allgemein bekannten Gegenstandstypen dieser Epoche — die sich zwar auch schon früher gefunden hatten — gehören neben anderen Funden die Bronzegegenstände aus der Siedlung Boldogkőváralja (Taf. XVI, 5, 7—9).

Die archäologische Forschung hatte in Südungarn und in Siebenbürgen das kontinuierliche Weiterleben der Hallstatt-A-Volksgruppen auch in der Hallstatt B Periode einhellig festgestellt.¹²¹ Dagegen behauptet A. Mozsolics, dass sich das Bestehen der Gáva Gruppe nur auf die Hallstatt A Periode beschränkte.¹²⁷ Tatsächlich ist der Typus der uns bislang bekannten Funde einheitlich, dies ist aber unserer Meinung nach als ein Zeichen des ungebrochenen Überganges der Hallstatt B Periode, die eine organische Einheit gebildet hatten, zu werten. Im Zusammenhang damit können wir uns anhand der im Miskolczer Museum verwahrten Funde auf das in Tiszakeszi-Szódadomb erschlossene Grab berufen. Neben dem Skelett in Hockerlage fanden sich eine Urne, ein Schalengefäß, ein Wetzstein und Tierknochen (Abb. 1—2). Bei der Gáva Gruppe war die Brandbestattung üblich; die hier vorgefundene Bestattungsart stimmt gewissermaßen mit dem Grabritus der präskythischen Volksgruppe von Mezőcsát überein. Das Schalengefäß mit dem spitz hochgezogenen Gefäßrand oberhalb des Henkels ist ein bezeichnender Gefäßtypus der Hallstatt B Periode.¹²⁸ Demgegenüber trägt die Urne die unverkennbaren Merkmale der Keramik der Gáva Gruppe. Das Grab halten wir für die Nachlassenschaft jener präskythischen Volksgruppe, die sich um die Mitte der Hallstatt B Periode im nördlichen Teil der Grossen Ungarischen Tiefebene niedergelassen hatte, aber die Urne ist ein Beweis dafür, dass die Kultur der Gáva

Gruppe damals noch lebte, das heisst, dass die Gáva Gruppe die Einsiedlung der präskythischen Volksgruppe noch erlebte.

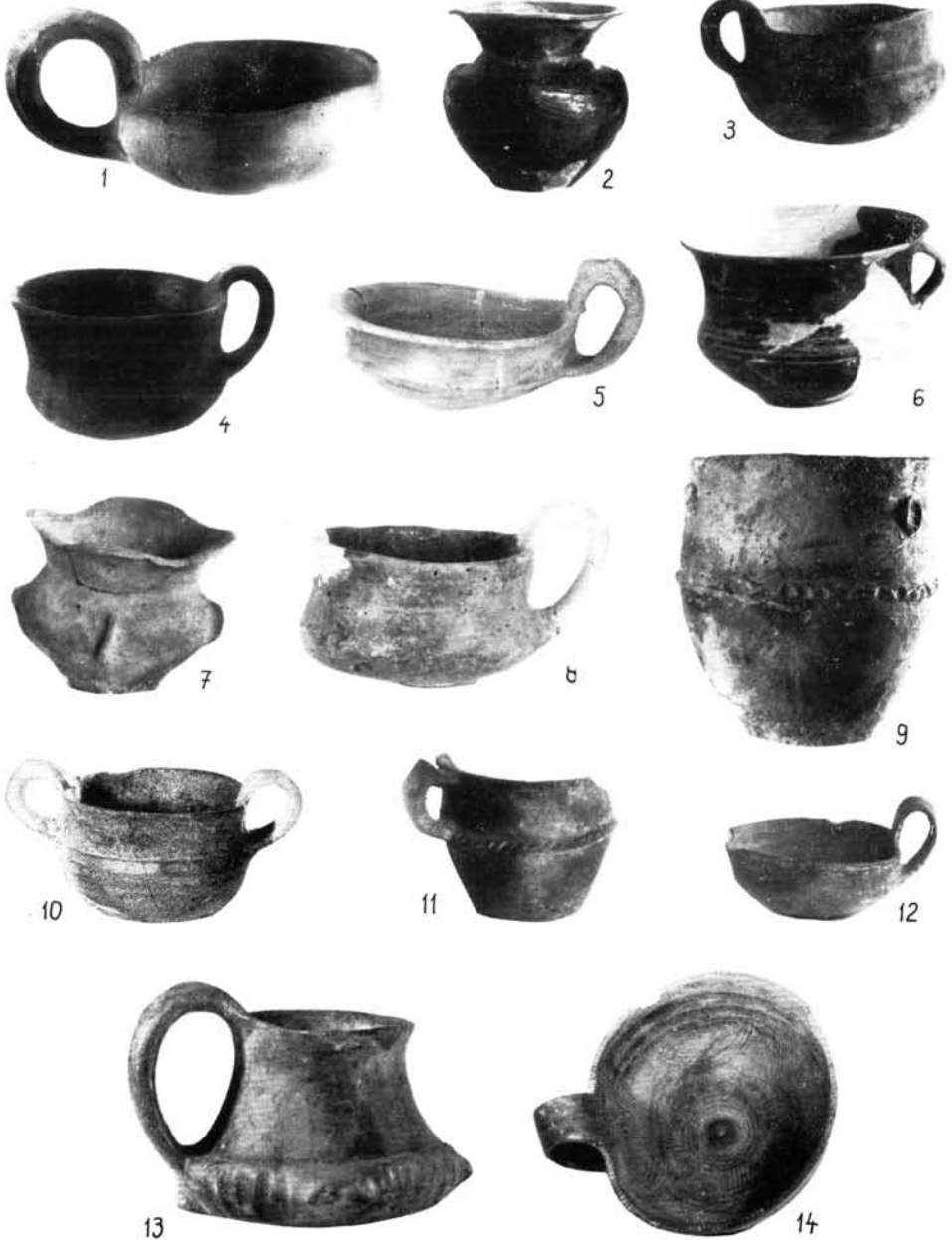
Das Weiterleben der Gáva Gruppe in der Hallstatt B Periode ist unbezweifelbar durch die Grab- und Siedlungsfunde von Somotor (Ost-Slowakei) bestätigt.¹²⁹ Obwohl ihre arteigene Ausprägung bereits eine selbständige Gruppe vermuten lässt, stammen die Prototypen ihrer Keramik unverkennbar von der Gáva Gruppe. Darin, dass diese Gruppe das Erscheinen der Kustanovice Gruppe erlebt hat, sind wir mit J. Paulik der gleichen Meinung.¹³⁰ Dasselbe hatten auch G. I. Szmirnova und K. V. Bernjaković von den Gruppen an der Karpatenlinie und A. J. Meljukova und I. Svesnikov von den Gruppen der mittleren Dnjestrgegend ermittelt.¹³¹ Doch ist diese Chronologie nicht auf das ganze Siedlungsgebiet der Gáva Gruppe gültig. Um die Mitte der Hallstatt B Periode liess sich im Norden der Tiefenebene eine aus dem Osten stammende präskythische Volksgruppe nieder.¹³² Wahrscheinlich war es diese Wanderwelle, die das Volk der Gáva Gruppe veranlasste, die Hallstat B₁-zeitlichen Bronze-Hortfunde vom Typus Hajdúböszörmény zu vergraben.¹³³ In der mittleren Theissgegend haben sich bis heute keine Beweise gefunden, die das Weiterleben der Gáva Gruppe oder aber die Ansiedlung der präskythischen Bevölkerung bezeugt hätten. Die O-W-Wanderung der präskythischen Volksgruppe hatte aber im Leben der im östlichen Karpatenbecken beheimateten Völkerschaften zweifelsohne einen Bruch verursacht.

Die in Tiszakeszi-Szódadomb, Köröm-Rákóczi domb und in Prügy-Tököld erschlossenen Siedlungsspuren, und die in Taktabáj freigelegten Gräber vermitteln uns eine Vorstellung von der Siedlungsform und den Bestattungsriten der Gáva Gruppe. Während der Erschliessung der Siedlung waren die Reste von eingetieften Hütten, von Feuerherden und Grubenystemen zum Vorschein gekommen. Die Siedlungsschichte ist überall einschichtig, etwa 40—60 cm stark. Bei der Totenbestattung herrschte die Brandbestattung vor. Eine Eigenart der Gräber von Taktabáj sind die neben den Urnen oder aber auf dem Leichenbrand in den Urnen liegenden Tierknochen. In den Urnen befanden sich auch kleine Schalengefässe, dagegen kamen Bronzegegenstände als Grabbeigaben nur selten vor. Die Ausgrabungen in Taktabáj lassen vermuten, dass die Gräberfelder der Gáva Gruppe aus kleinen Grabgruppen bestanden.

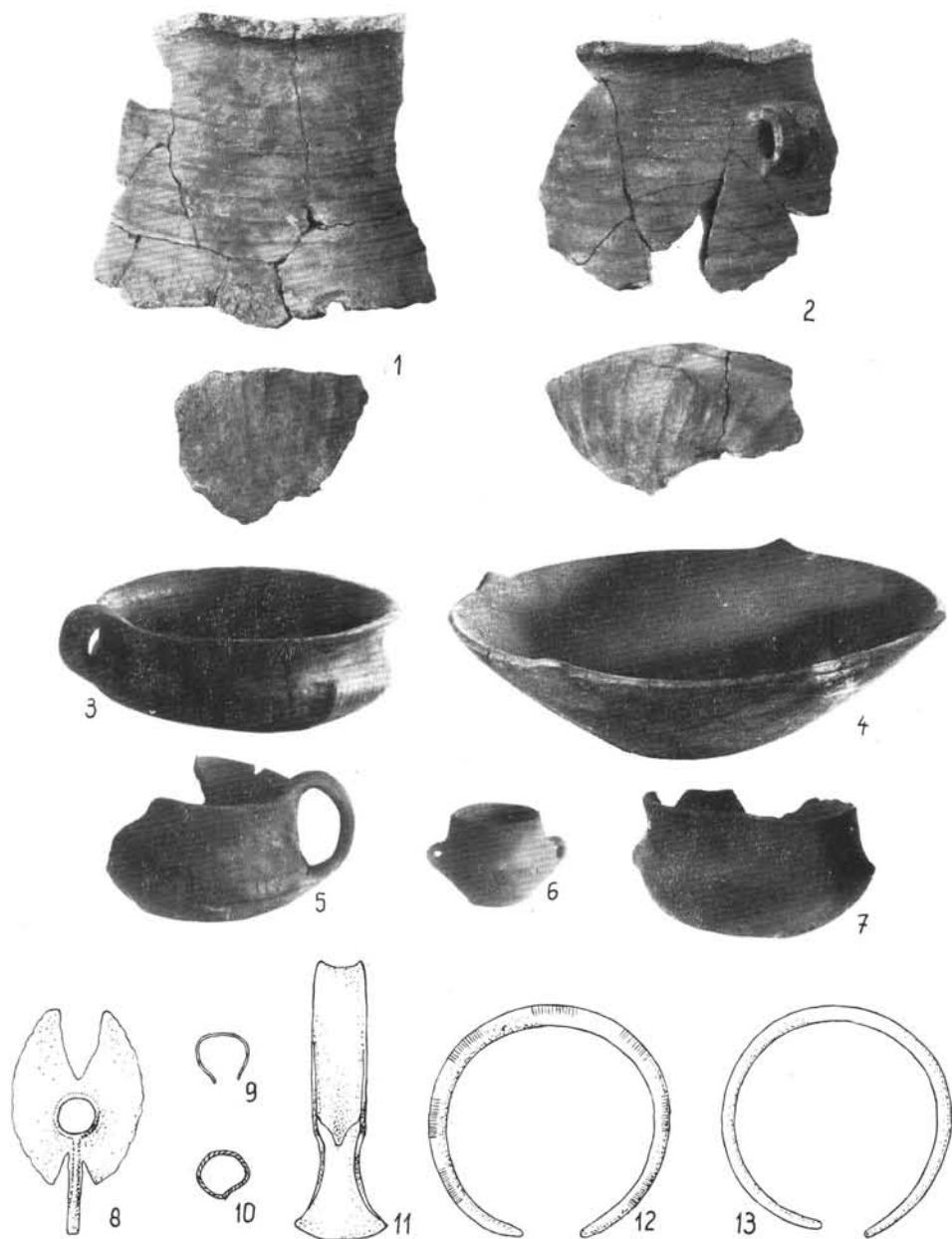
Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass das hier veröffentlichte Denkmalgut des Miskolcer Museums die Nachlassenschaft einer Volksgruppe ist, die aus den südlichen Gegenden des Karpatenbeckens in das Gebiet des Komitats Borsod eingewandert war. Sie lebte hier während der Hallstatt A und B₁ Periode, das heisst, in den 12—10. Jahrhunderten v. u. Z.

Tibor Kemenczei

I. tábla 1 — Aroktó és Tiszakeszi között; 2 — Tiszakeszi—Tisza utca; 3 — Tiszakeszi-Szódadomb; 4 — Mezőkeresztes; 5 — Hejőkürt; 9 — Ónod; 10 — Tokaj környéke; 11 — Muhi-Jászoltó dülő; 12, 14 — Muhi; 13 — Tokaj környéke

II. tábla. 1—3 — Borsod megye; 4 — Boldogkőváralja; 5—6, 8—10 — Muhi-Nagyhomokdülő; 7, 11—13 — Mezőcsát-Burokhalom

III. tábla Tiszakeszi-Szódadomb 2. lelőhely

1

2

3

4

5

6

7

8

9

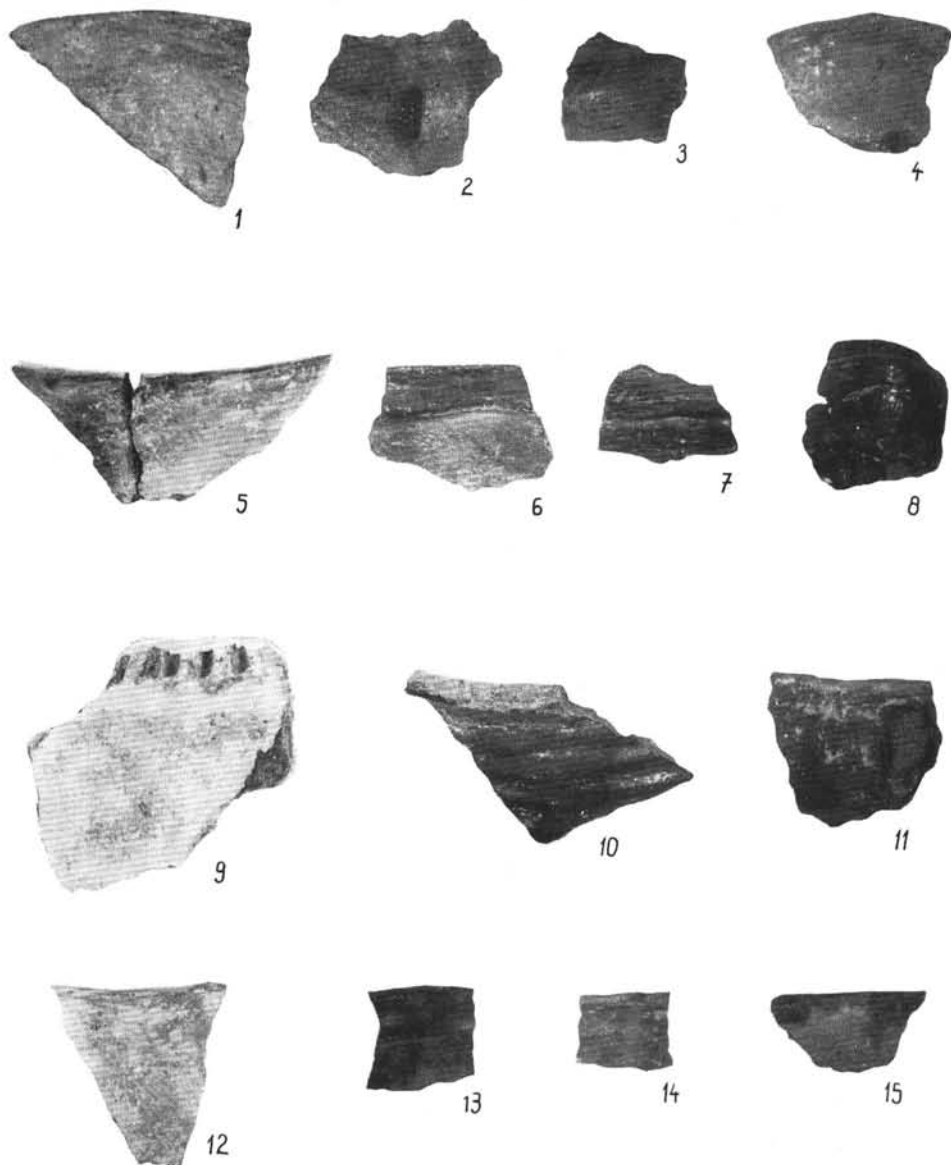

10

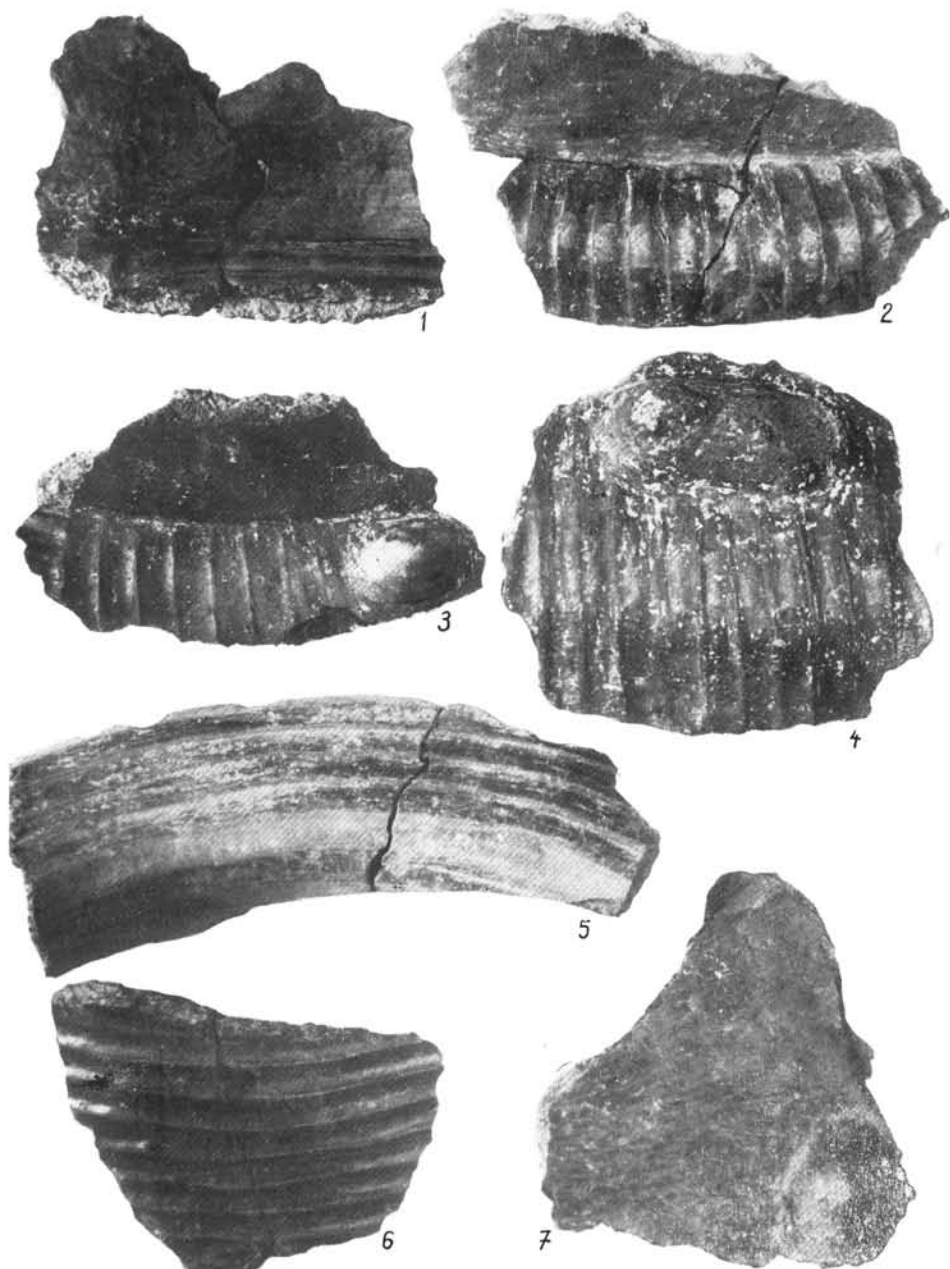
IV. tábla. 1—8 — Tiszakeszi-Szódadomb 2. lelőhely; 9—15 — Tiszakeszi-Szódadomb 5. lelőhely

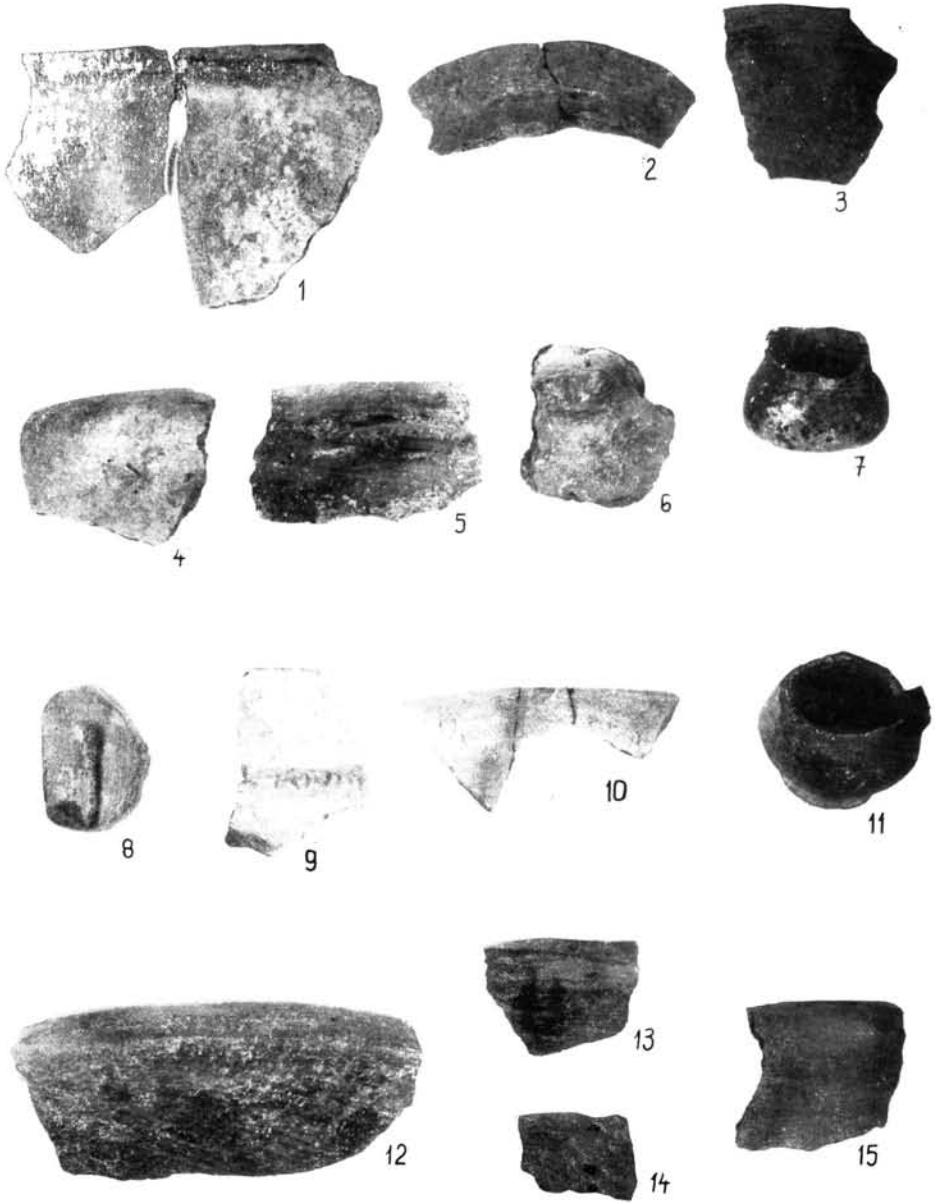
V. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb 2. lelőhely

VI. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb 3. lelőhely

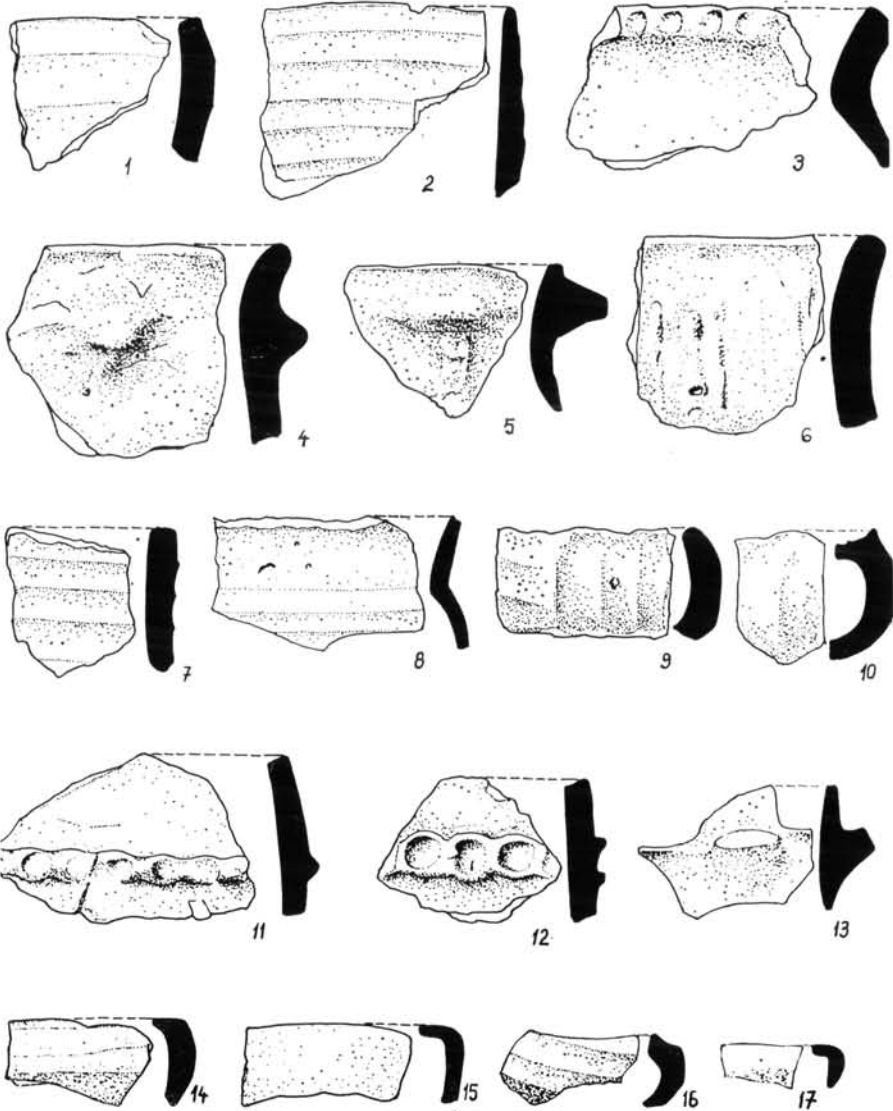
VII. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb 3. lelőhely

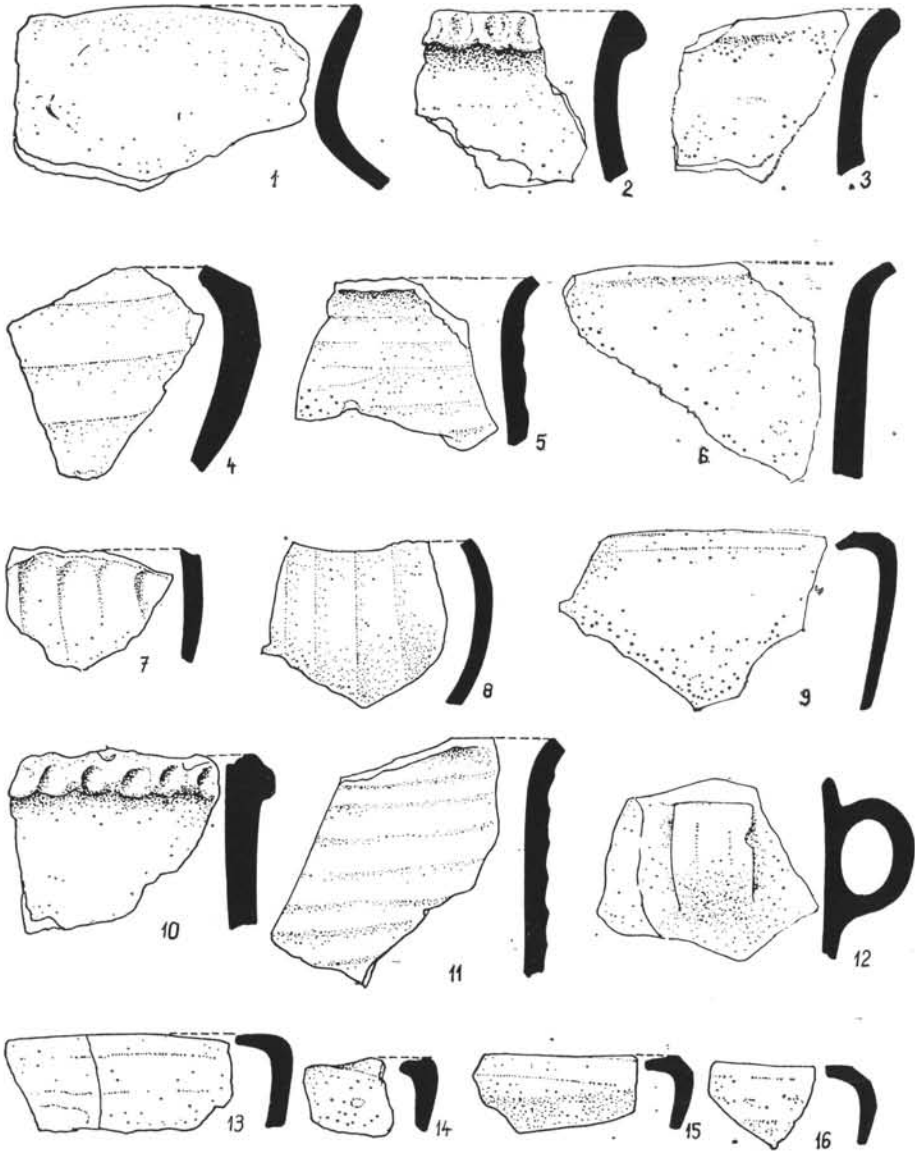
VIII. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb 3. lelőhely

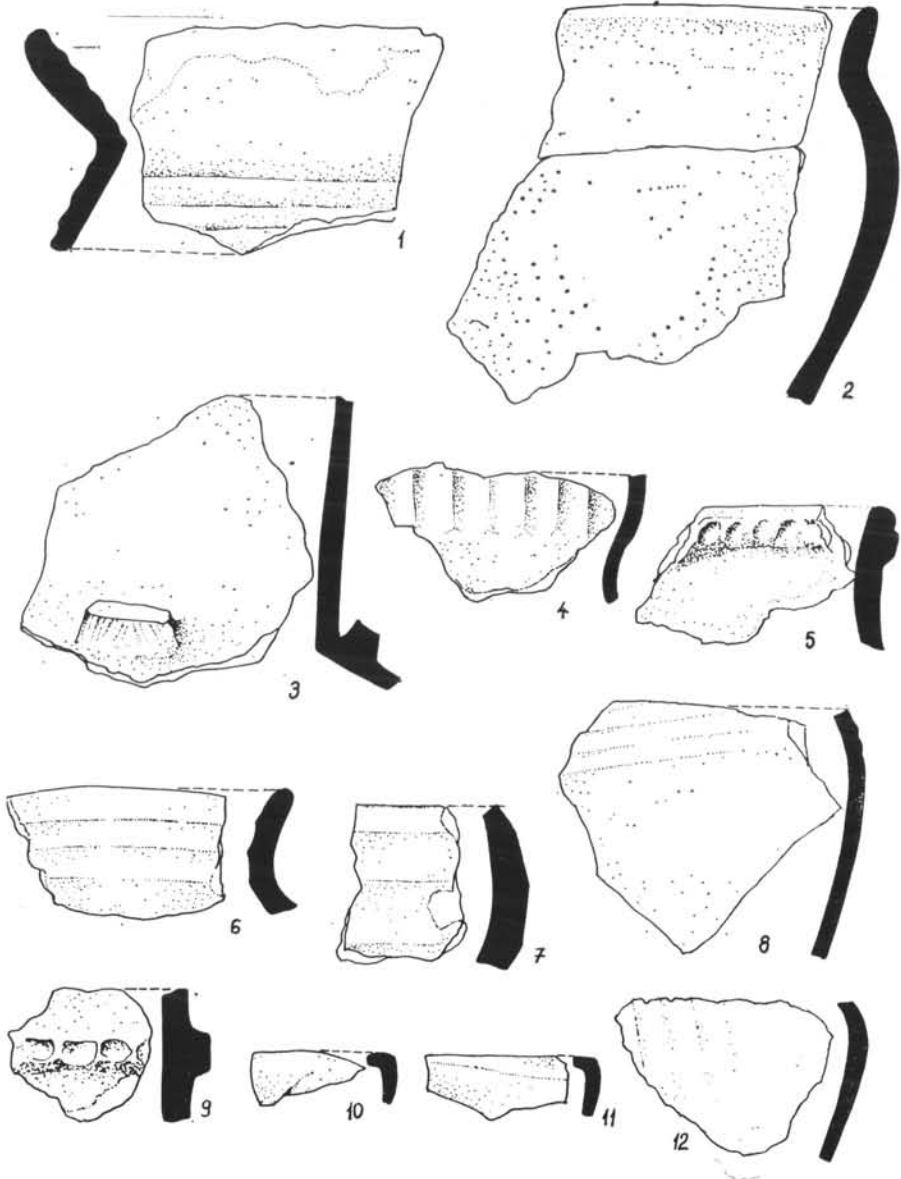
IX. tábla. Tiszakeszi-Tiszapart I. lelőhely

X. tábla. Tiszakeszi-Tiszapart III. lelőhely

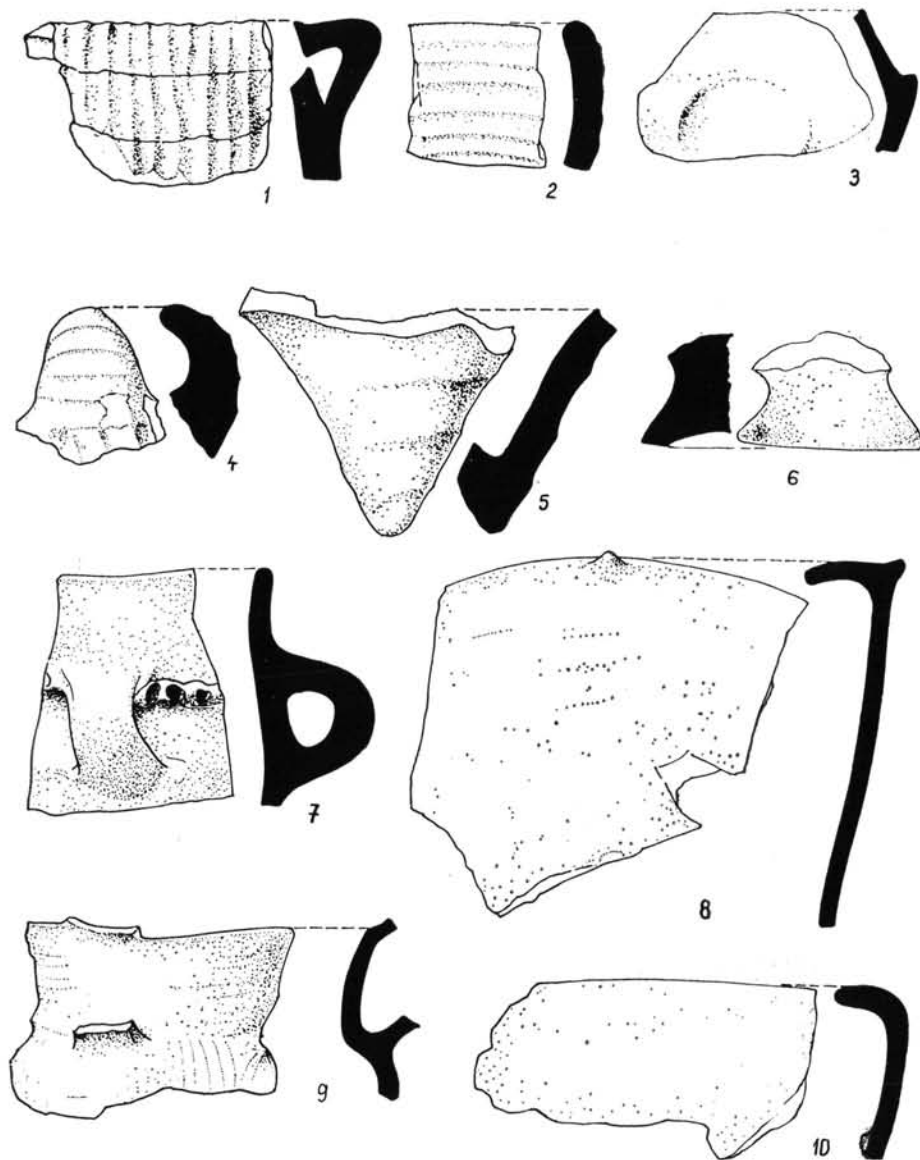

XI. tábla. Tiszakeszi-Tiszapart III. lelőhely

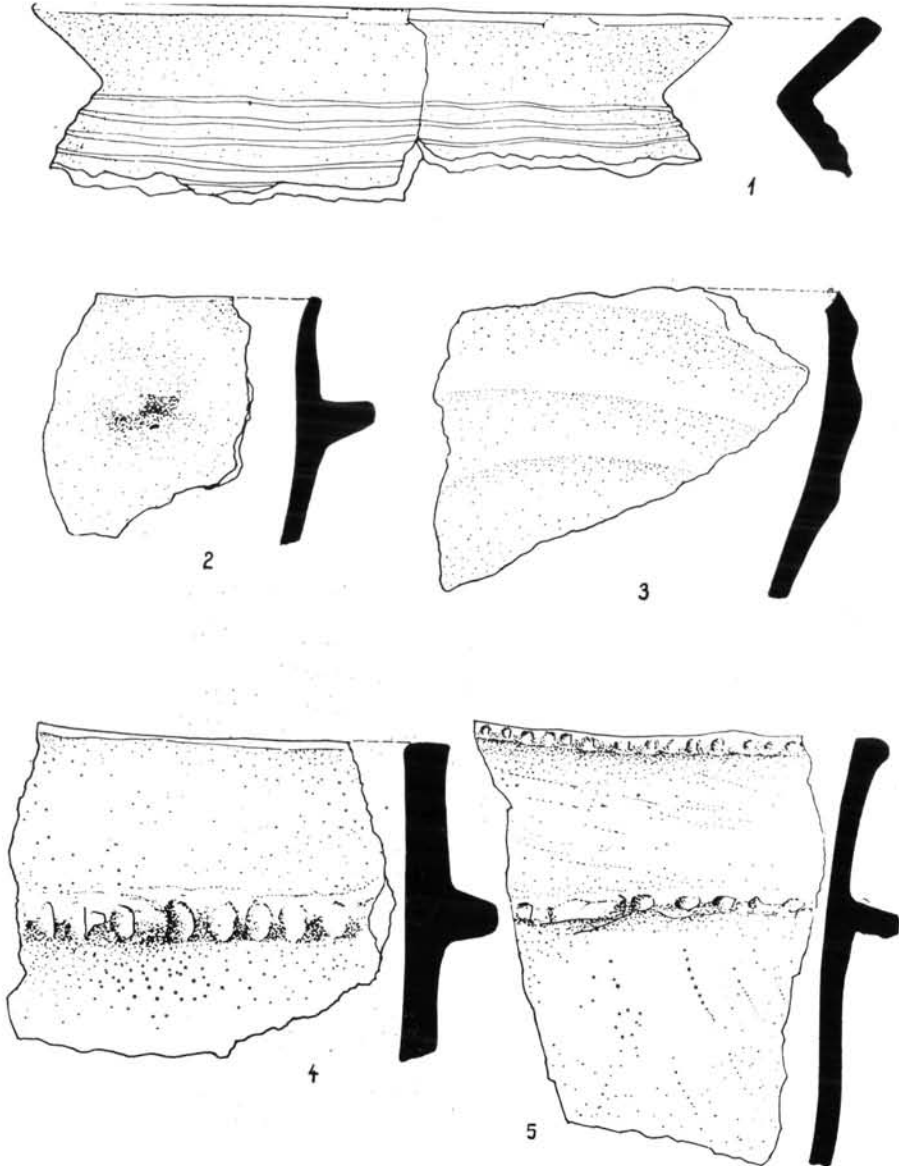

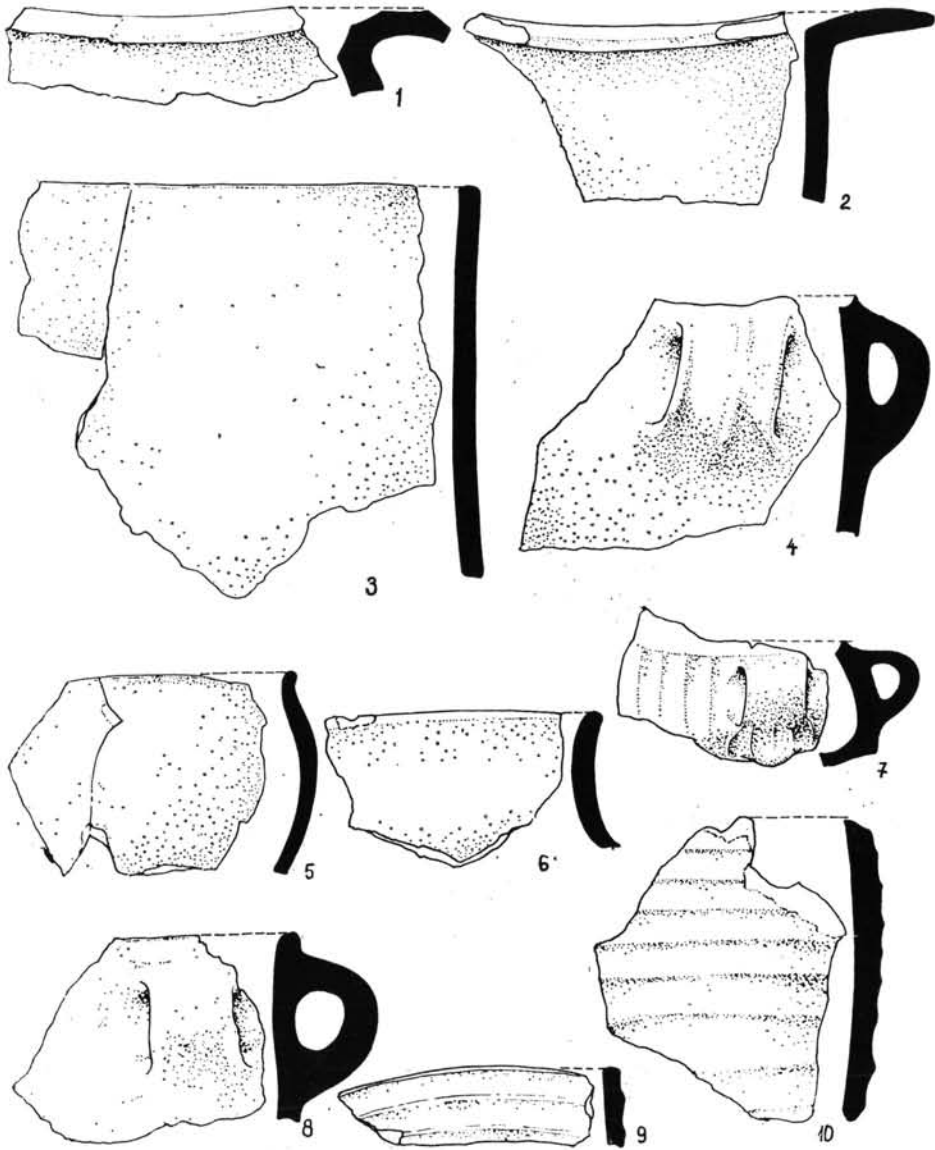
XII. tábla. Tokaj környéke

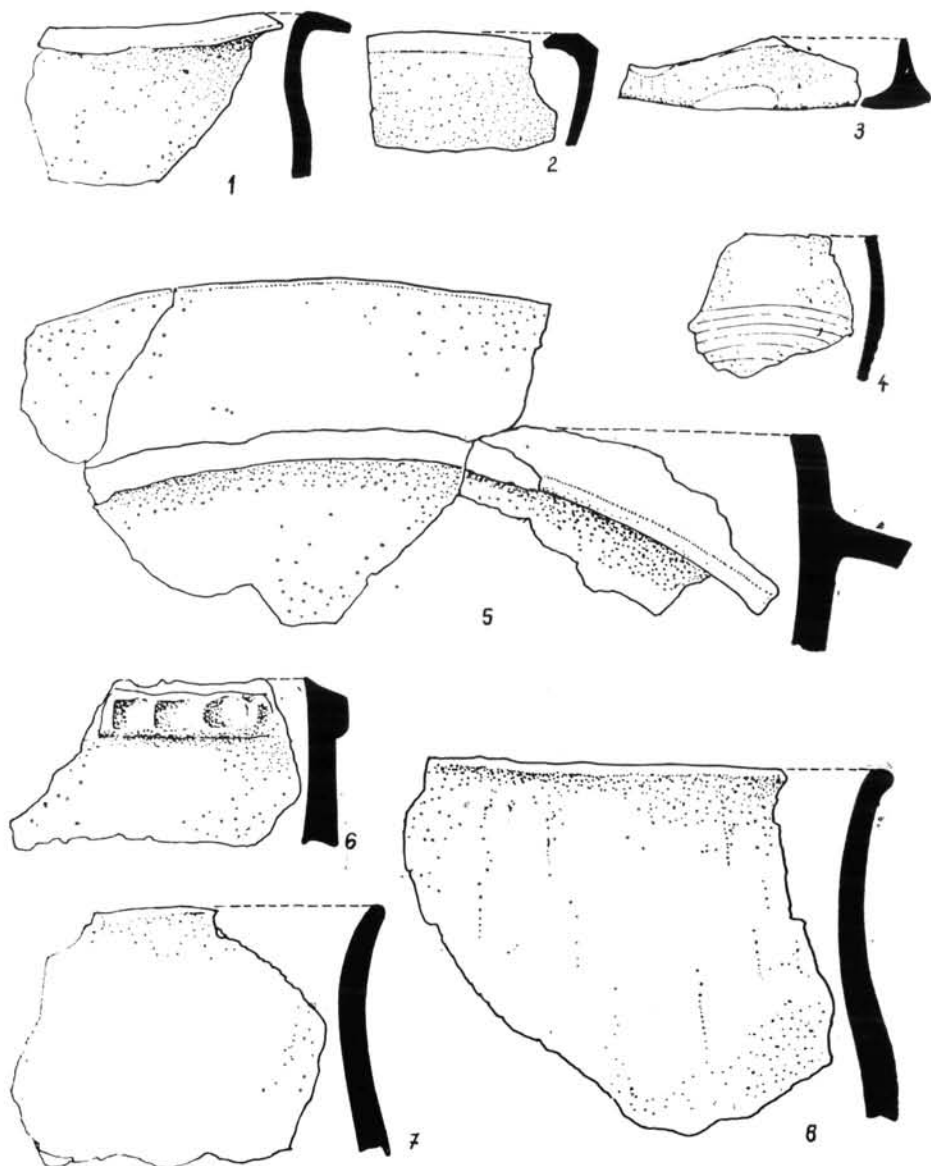
XIII. tábla. Tokaj környéke

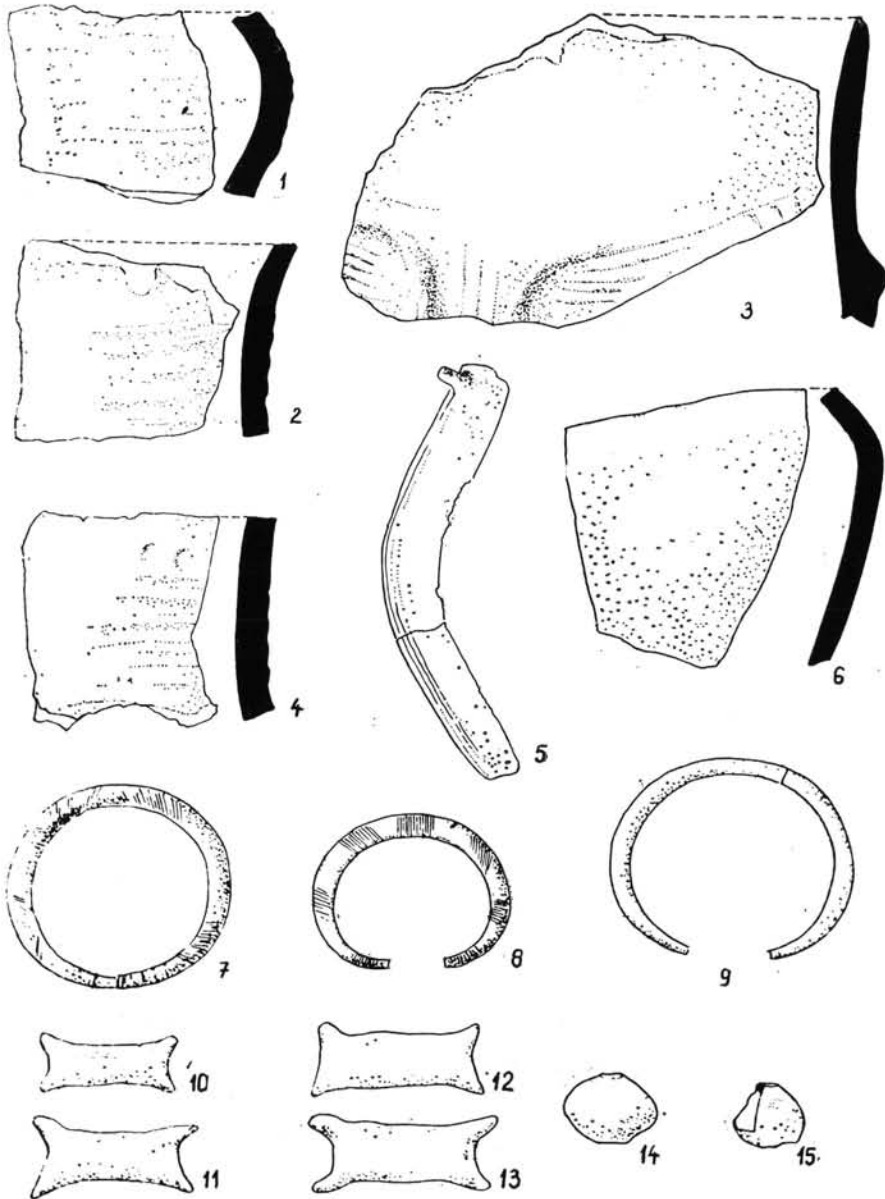
XIV. tábla. Szerencs-Hajdúrét

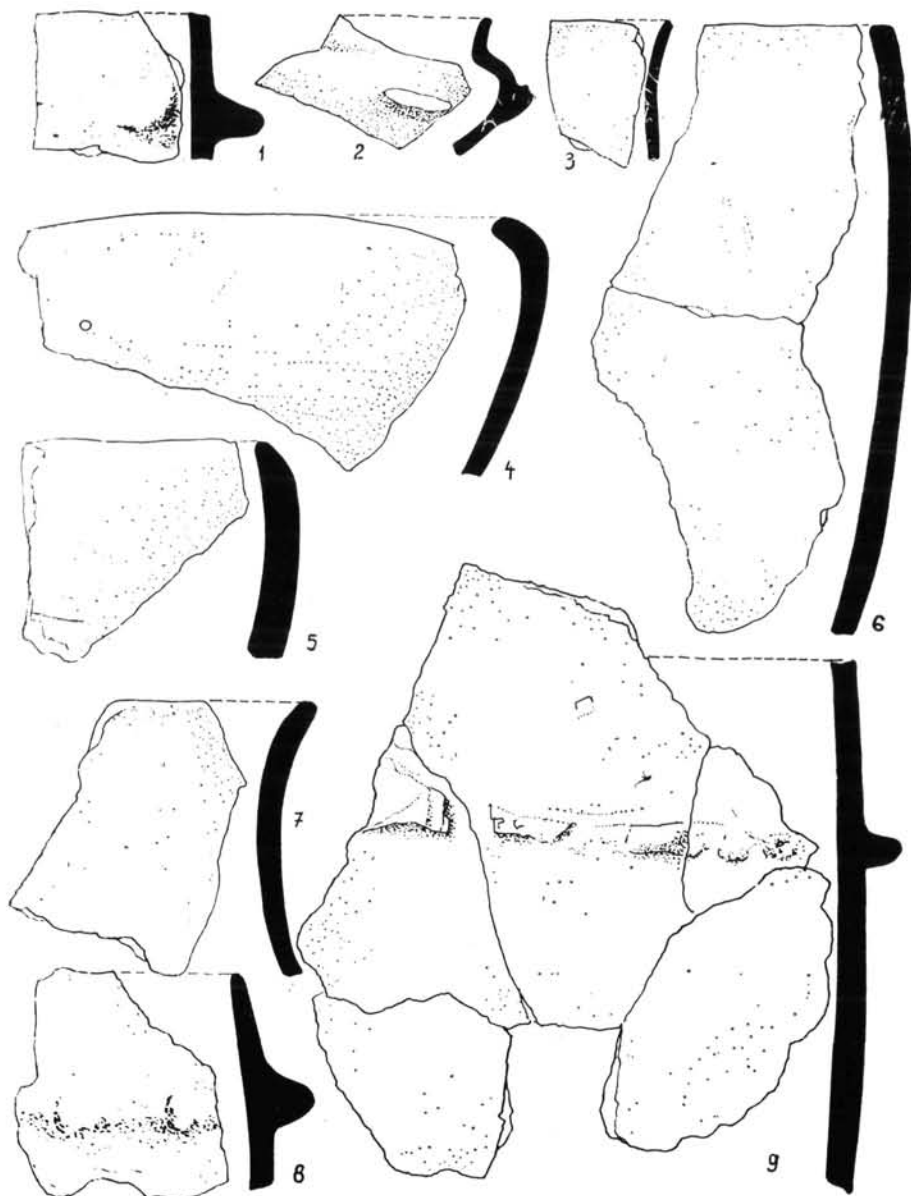
XV. tábla Megyaszó

XVI. tábla. Boldogkőváralja-Erdészház

XVII. tábla. Boldogkőváralja-Erdészház

**SZARMATAKORI LELETEK A MISKOLCI
HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN**

K. VÉGH KATALIN

Borsod megye szarmatakori leleteivel a régészeti kutatás eddig még nem foglalkozott. Párducz M. „A szarmatakor emlékei Magyarországon” című munkájában¹ az addig előkerült néhány tárgyat ismerteti, s meghatározza korukat. Az azóta eltelt mintegy két évtized alatt azonban sok új lelettel gyarapodott múzeumunk szarmatakori emlékanyaga, időszerűvé vált tehát a közreadása, hogy így a további kutatás számára hozzáférhetővé tegyük.

Munkánkban a teljesség céljából azokat a leleteket is ismertetjük, amelyeket Párducz M. már leközölt.

Bükkábrány (lelőhelytérkép 14).

Az 1930-as évek végén Alsó-Ábrány területén, a Káptalan-tanya melletti szántóföldön egy 125 × 130 cm átmérőjű, 90 cm mély gödörben találtak a következő tárgyakat: 8 db szürke edénytöredék, 4 db vastag edénytöredék, vöröses fültöredék, agyagtapasztások, orsógomb, salakdarabok, állatsontok.² Ezekből a következők vannak meg: 1) Vörösesbarna, korongolt tál oldalrésze kissé duzzadt peremmel (I. t. 1.). 2) Vörösesbarna, korongolt oldalrész. 3) 2 db vörösesbarna, vastag, tagolt szalagfültöredék. 4) Szürke, kissé kihajló peremű, korongolt oldalrész. Kívül sötétebb vonalakkal díszített. (I. t. 2.) Lelt. sz.: 53.1158.1—4.

Egerlövő (17).

Valószínű 1934-ben jutott a múzeumba ajándékként Egerlövőről egy kis edény. Sötétszürke, korongolt, kihajló peremű, kis talpon áll. M: 7,5 cm, szá: 8,3 cm, fá: 3,7 cm (I. t. 3.). Lelt. sz.: 53.1136.1.³

1964-ben Lipcsei János több, a Kanális-dülőben talált kerámiamaradványt hozott be a múzeumba: 1) Kis csupor. Szürke, kézzel formált, kissé kihajló peremű, hiányos. M: 8,3 cm, szá: 7,4 cm, fá: 4,8 cm. (I. t. 6.) 2) Edénytöredék. Kézzel formált csupor kihajló peremű oldalrésze. (I. t. 9.) 3) Vörösesbarna, korongolt tál oldalrésze, kissé duzzadt peremmel (I. t. 4.). Lelt. sz.: 65.22.1—3.

Múzeumunk régészeti adattára Megay Géza feljegyzésében őriz adatot

1. kép. Borsod-Abaúj-Zemplén megye szarmatakori lelőhelyei

és vázlatrajzot a Kanális-dülőben, Kiss József földjén 1941-ben feltárt szarmata gödörről. Méhkas alakú volt, m: 180 cm, szá: 65 × 80 cm, fá: 80 cm. Alján állatkoponyát, égett gabonaszemeket, vasdarabokat, hullámvonalas edénytöredékeket, terra sigillata töredéket, szürke, korongolt edénydarabokat leltek. A gödör fenekén hamu volt, s pirosra volt kiégve. A leletek nincsenek meg, elvesztek.

Közelebbi lelőhelyét nem ismerjük az 1931—32-ben leltározásra került gyöngyöknek: 1 db gömbölyű és 1 db hengeres piros paszta, 1 db hengeres fehér és 2 db hengeres zöld üveg (I. t. 5.) Lelt. sz.: 53.1154.1—4.

Gelejről származik még 2 db edénytöredék: 1. Szürke, korongolt, széles vízszintes peremrész (I. t. 7.). 2. Szürke, hullámvonalas, vastag oldalrész. Lelt. sz.: 62.44.9.

Hejőkeresztúr (5) és Sajósöged között.

Az 1930-as évek végén a dél-borsodi Ármentesítő Társulat által végzett földmunkák során került elő egy kis csupor. Szürke, korongolt, kihajló peremű, kis talpon áll. M: 5,7 cm, szá: 6 cm. fá: 4,2 cm (I. t. 8.) Lelt. sz.: 53.1147.1.

Hejőkeresztúr (5) és Mezőcsát között

A Hejőkeresztúr és Mezőcsát közti útvonal építésekor a volt zsidó temető területén, Vizsolyi Dániel földjéről származó edényt juttatott a múzeumba az 1930-as évek végén a dél-borsodi Ármentesítő Társulat. A csupor kézzel formált, barna, kihajló peremű. M: 12 cm, szá: 8 cm, fá: 6,3 cm. Lelt. sz.: 53.1288.1. (I. t. 10.)

Hejőkeresztúr

A hejőkeresztúri múzeum több szarmatakori kerámiamaradványt őriz a község homokbányáiból.

Hejőpapi (7)

Vétel útján jutott a múzeumba 1924-ben a Gyulai-dűlőben talált ezüst fibula. Lába legyezőszerű, feje áttört félkör alakú, gombbal. H: 6 cm. (II. t. 1.)⁴ Lelt. sz.: 53.1148.1. Ugyanitt 1953-ban gyöngyöket találtak: 18 db fehér üveg gyöngy, közülük 7 db lapos gömbalakú, a többi hengeres; 39 db zöld üveg, közülük 1 db gömbalakú, 1 db kettős hengeres, a többi hengeres; 32 db piros paszta gyöngy, közülük 1 db lapos gömbalakú, a többi hengeres; 14 db fehér, átlátszó hengeres; 1 db fehér, négyszögletes paszta. (II. t. 2—5.). Lelt. sz.: 53.1149.1—5.

Hejőszalonta (6)

1956-ban homokbányában, a Lencz-féle szőlő mellett került elő egy csupor. Szürke, korongolt, pereme duzzadt, válla enyhén kiemelkedő. M: 10 cm, szá: 8 cm, fá: 5 cm. (II. t. 6.) Lelt. sz. 58.27.1.

Kács (2)

A vár területéről néhány edénytöredék származik: 1. Sárgásbarna, széles, vízszintes peremű, korongolt oldalrész (II. t. 9.) és fenéktöredék. 2. Szürke, korongolt korsó kihajló, duzzadt peremű szájrésze (II. t. 7.) és szürke fenéktöredék (II. t. 8.). Lelt. sz.: 53.1159.1—3.

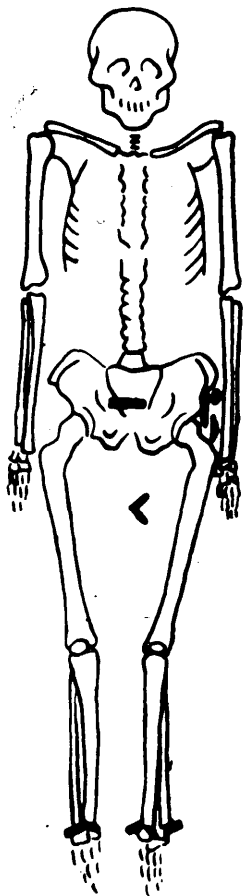
Mezőcsát (10)

Az 1930-as évek végén jutott a múzeumba Mezőcsátról, közelebbi lelőhely megjelölése nélkül több szarmatakori kis gyöngy: 2 db piros, lapos paszta, 3 db tagolt, hengeres piros paszta, 1 db tagolt, sárga, hengeres paszta, 8 db tagolt, hengeres, zöld üveg gyöngy (IV. t. 1.), 26 db lapos gömb alakú borostyán (IV. t. 2.). Lelt. sz.: 53.1152.1—5.

Mezőcsát és Tiszakeszi közti határrészen, a Tiszakeszibe vezető út mellett levő homokbányában 10 évvel ezelőtt temetőt pusztítottak el,

amelyben elmondás szerint gyöngyöket is találtak. Az akkoriban előkerült tárgyak közül most jutott a múzeumba egy arany csüngődísz: patkó alakú, nyitott, bordázott, keskeny aranylemez, végein kis aranylemez-foglatban fekete paszta. A karika közepén a felfüggesztésre véséssel tagolt kis szalagfűl szolgál, amely végén elől kis foglatat van, a paszta kiesett belőle. A karika átm.: 2,2 cm, m: 2,5 cm. (IV. t. 3.).

1964-ben Mezőcsát és Igrici között a Márkusdombon mélyszántással sírt forgattak ki. A leletmentés során még egy sír került elő, amelyről az eke már elvitte a földet. Irány: D—É, fejjel D-en. A váz hanyatt fekvő, a test mellett kinyújtott karokkal. (2. kép). Mellékletek: 1. A jobb lábfej mellett csupor. Szürke, kézzel formált, pereme kissé kihajló. M: 10,4 cm, szá: 8,4 cm, fá: 4,7 cm. (III. t. 12). 2. A jobb bokacsonton bronz csat. Két hosszú lemezből áll, amelyek közepén kapcsolódnak össze úgy, hogy a keskenyebbik lemez vége itt lyukas, s ide van belefűzve a másik, szögletes végű lemez, a hátoldalra visszahajtva. H: 8,1 cm. (III. t. 10.). 3. A bal bokacsont alatt két bronz csat: a) Erősen hajlított lemez, végein szegeccsel. H: 6 cm. (III. t. 7.). b) Ugyanilyen csat, amelyhez végein szegeccses bronz lemez is tartozik. H: 5,6 cm. (III. t. 1—2.) 4. A combcsontok között bronz csat, megegyezik a 2. számúval. Hátrahajtott lemez eltört. H: 9,5 cm. (III. t. 8—9.) 5. A medencén is bronz csat volt. A különálló kis csattestbe vékonyabb lemezt fűztek, s hátrahajlították. H: 8,7 cm. (III. t. 3—4). 6. A medence bal oldalánál kovadarab (III. t. 11.) és két vaskés volt: a) Egyenes, nyele letört. H: 9,4 cm. (III. t. 6.) b) Az előbbinél szélesebb pengéjű volt. Pengéje letört. H: 7,3 cm. (III. t. 5.). Lelt. sz.: 65.37.1—8.

2. kép. A Mezőcsát—márkusdombi sír rajza

A tsz-lucernás területén 1957-ben terepbejárás során Kalicz Nándor talált néhány szarmatakorú edénytöredéket: 1. Szürke, kézzel formált edény kissé kihajló peremrése, a perem alatt körömben nyomásokkal. (IV. t. 4.) 2. Szürke, korongolt aljrész. 3. Szürke, korongolt edény kihajló, duzzadt peremrése 4. Szürke, korongolt tál egyenes, duzzadt peremtöredéke, kissé kiugró vállal (IV. t. 5.) 5. Világosbarna, kézzel formált edény szélesen kihajló, vízszintes peremrése. (IV. t. 6.) 6. Szürke, vastag, durva kézzel formált edény, oldalrésze bekarcolt, egyenes, párhuzamos vonalakkal. Lelt. sz.: 62.53.8—12.

A Csincse-tanyai homokbányából származik néhány edénytöredék: 1. Vörösesbarna, korongolt edény vízszintes, erősen tagolt peremrése. (IV.

t. 8.) 2. Téglavörös, korongolt korsó szájrésze tagolt szalagfüllel. A perem vízszintes, kihajló. (IV. t. 7.). Lelt. sz.: 69.44.1—2.

Mezőkövesd (15)

Az 1930-as évek végén homokbányából került elő 13 db fehér, lapos gömbalakú paszta gyöngy, 1 db fehér, hengeres paszta és 6 db barnásvörös, lecsiszolt sarkú gyöngy. (V. t. 1.). Valószínű, hogy ugyanott találták a 158 db fehér, 64 db piros és zöld paszta gyöngyöt is. (V. t. 2., 3.). Lelt.sz.: 53.1153.1—2., 53.1155.1—2.

Mezőkövesd határában 1968-ban együtt találták az alábbi edénytöredékeket: 1. Terra sigillata töredék. Westerdorf, Helenius, 200—230 között.⁵ (V. t. 8.). 2. Téglavörös, korongolt, duzzadt peremű tál töredéke, (V. t. 9.). 3. Szürke, vastag, tagolt fül. 4. Szürke, korongolt oldalrészek és fenéktöredék. Lelt. sz.: 69.45.1—6.

Mezőkövesd és Egerlövő közötti út 4,4 km-kövénél 1966-ban árokásás során néhány edénytöredéket találtak: 1. Szürke, korongolt, széles, vízszintes peremű oldalrész. (V. t. 5.). 2. Szürke, korongolt, vastag oldalrész két bekarcolt vonallal. (V. t. 4.). 3. Vörösesbarna, virágcserep alakú, kézzel formált tálka töredéke. 4. Vastag, korongolt, szürke oldalrészek. 5. Barnászürke, durva anyagú, kézzel formált edény keskeny, vízszintes peremű hullámvonalköteges oldalrésze. (V. t. 6—7.). Lelt. sz.: 67.30.1—6.

Mezőkövesd környékéről való egy szürke, korongolt, talpas pohár. M: 9 cm, szá: 7,4 cm, talpátm.: 3,9 cm (VI. t. 1.). Lelt. sz.: 68.15.11.

Mezőnyárad (13)

1934-ben a Varga-malomnál kerültek elő a következő edénytöredékek: 1. Barnászürke, korongolt csésze töredéke. Kihajló peremű, vállán borda fut körbe. (VI. t. 2.). 2. Szürke, korongolt korsó kihajló peremű nyakrésze körbefutó bordával. (VI. t. 3.). 3. Vörösesbarna, korongolt, vastag oldalrész. Lelt. sz.: 53.1156.1—3.

1963-ban a községtől délre, vízlevezető árok ásásakor találtak több kerámiamaradványt: 1. 2 db szürke, korongolt, kihajló peremrész. 2. Szürke, korongolt edény vízszintesen kihajló, széles peremtöredéke. 3. Barna, korongolt edény kihajló peremrésze. 4. Szürke, kézzel formált edény körömbenyomásokkal díszített kihajló peremtöredéke. (VI. t. 4.). 5. Szürke, kihajló, egyenes peremű oldalrész plasztikus rácsmintával. (VI. t. 5.) 6. Szürke, korongolt, behúzott perem. 7. Szürke, korongolt oldalrészek. 8. Szürkésbarna, durva anyagú, kézzel formált edények fenéktöredéke. Lelt. sz.: 63.27.5—6., 8—12.

Muhi (4)

Muhiról egy hagymafejes fibulát ismerünk. Bronz, lábán kis bevágások vannak. Tüje hiányzik. H: 8,2 cm, sz: 5,9 cm (VI. t. 6.). Lelt. sz.: 53.1323.1

Négyes (18)

Nyárádkán 1936-ban a tiszai gát építésekor két edény és 3 db gyöngy került elő: 1. Szürke, korongolt edény, kihajló peremmel. M: 7 cm, szá: 8,1 cm, fá: 3,5 cm. (VI. t. 9.)⁶ 2. Szürke, kézzel formált bögre, kihajló peremmel, a perem alatt lyukkal. M: 12 cm, szá: 10,5 cm, fá: 7,7 cm (VI. t. 7.). 3. Gyöngyök: 2 db zöld üveg, hengeres és 1 db piros paszta. Lelt. sz.: 53.1138.1—2., 1139.1.

Négyesről, közelebbi lelőhely megjelölése nélkül, 1946-ban jutottak a múzeumba a következő kerámiamaradványok: 1. Tál. Barna, kézzel formált. M: 5,9 cm, szá: 14,3 cm, fá: 6 cm. (VI. t. 10.). 2. Vörösbarna, korongolt fenékrész. 3. Vörösesbarna, vízszintesen kihajló peremű oldalrész, korongolt. 4. Szürke, korongolt pohár alsó része. Fá: 3,7 cm. (VI. t. 8.) Lelt. sz.: 53.1141.1—3.

Nyékládháza (3)

Ládházán, a sajlóadi út mentén, a községi kavicsbányában 1929-ben találtak egy szürke, kihajló peremű, egyfülű korsót. M: 14,5 cm, szá: 8,8 cm, fá: 6,5 cm. (VII. t. 1.). Lelt. sz.: 53.1131.1.

A Rákostelepről származik, szintén 1929-ből egy kis korsó. Szürke, korongolt, egy füle van. M: 12,5 cm, szá: 3,5 cm, fá: 5,5 cm. (VII. t. 2.) Lelt. sz.: 53.1131.2.⁷

Oszlár (8)

1962-ben az oszlár—tiszapalkonyai út mentén, a 14-es km-kötől kb. 200 m-re Tiszapalkonya felé, földgázvezeték lefektetése során végzett földmunkáknál az árokásó gép egy nagy kiterjedésű telepet vágott át. Az út mentén kiásott 1 m széles és 1,20 m mély árok falában négyszögletes, méhkas alakú és szabálytalan formájú gödrök körvonalai látszottak. Az árokból előkerült edénytöredékek többsége szarmatakorai, de van köztük rézkori is. Sok állatsontot is találtak.⁸ A szarmatakorai edénytöredékek a következők: 1. 2 db szürke, korongolt, kihajló peremrész (VII. t. 3—4.). 2. Szürke, vastag, korongolt oldalrész. 3. Szürke, korongolt oldalrész bordával. 4. Vörösesbarna, korongolt oldalrész. 5. Barna, kézzel formált csupor kihajló peremrésze (VII. t. 6.) 6. Szürke, durva oldalrész, vízszintesen bekarcolt vonalkötegeggel (VII. t. 5.). Lelt. sz.: 63.26.6—9., 11.

Szentistván (16)

1968-ban a községnek a mezőkövesdi út melletti szélén homokbányászás közben néhány cserepet és állatsontot találtak. Edénytöredékek: 1. Sötétszürke, fényezett, kihajló peremrész és oldaltöredék. 2. Szürke, durva anyagú, kézzel formált edény kihajló pereme és seprűzött oldalrészei. Lelt. sz.: 69.42.1—3.

Tiszadorogma (20)

Az 1930-as évek végén gátépítés során került napvilágra néhány szarmatakori lelet, amelyeket a dél-borsodi Ármentesítő Társulat küldött be a múzeumba: 1. Edény. Szürke, korongolt, pereme kihajló. M: 22 cm, szá: 8,5 cm, fá: 7,5 cm. (VII. t. 8.). 2. Csupor. Sötétszürke, kettős csonkakúp alakú, pereme kihajló. Kis talpon áll. Felső része kiegészített. M: 11 cm, fá: 6 cm. (VII. t. 7.). 3. Gyöngyök: 3 db hordó alakú nagy kalcium (VII. t. 10.), 2 db kis hengeres kalcium, zöld paszta és fehér üvegyöngy (VII. t. 9.). Lelt. sz.: 53.1143.1—2., 1144.1—4.

Tiszakeszi (9)

A Tisza utcában 20 db gyöngy került elő, 1929-ben jutott a múzeumba.⁹ Közülük 4 db zöld hengeres üveg, 7 db hengeres, piros paszta, 8 db fehér, hengeres paszta, 1 db hasáb alakú, piros paszta (VIII. t. 1.). Lelt. sz.: 60.17.2.

Az Alkotmány Tsz Mezőcsát—Tiszakeszi műút mellett levő ún. Új szőlője területéről, felszíni gyűjtésből származik több bronzkori és szarmatakori lelet. 1959-ben Megay G. talált ott 5 db vörösesbarna és szürke, korongolt oldalrészt. (Lelt. sz.: 60.15.26.). 1963-ban terepbejárás alkalmával gyűjtöttük össze a következő tárgyakat: 1. 3 db terra sigillata oldalrész, Westerndorf, Helenius, 200—230 között (VIII. t. 4—6.). 2. Terra sigillata tál peremtöredéke, Rheinzabern, III. sz. első fele¹⁰ (VIII. t. 7.). 3. Letöredezett felületű terra sigillata oldalrész. 4. Szürke, korongolt edény kihajló duzzadt pereme (VIII. t. 8.). 5. Szürkésbarna, kézzel formált edény kihajló, vízszintes peremű oldalrésze, a perem alatt bevagdalt bordadísszel (VIII. t. 2.). 6. Szürkésbarna, kézzel formált, durva edény kihajló, benyomkodott peremű oldaltöredéke (VIII. t. 9.). 7. Barna, kézzel formált, durva, kihajló peremrész (VIII. t. 11.). 8. Bronz fibula, aláhajtott lábú. Eldeformálódott. (VIII. t. 3.). 9. Üvedény talpa, kékes-fehér. (VIII. t. 10.). Lelt. sz.: 63.14.22—23., 32—33. 1970-ben ugyanerről a lelőhelyről hoztak be a múzeumba egy terra sigillata táltöredéket. Westerndorf, Helenius, III. sz. első harmada. (IX. t. 1.).

Az Új szőlő mellett, a község felé eső részen, a műútnál egy régi homokbányából 1965-ben jutott a múzeumba néhány edénytöredék: 1. Szürkésbarna, korongolt korsó kihajló, vízszintes peremű szájrésze (IX. t. 2.). 2. Barna, kézzel formált edény kihajló peremű oldaltöredéke benyomkodott bordadísszel (IX. t. 3.). Ezeken kívül több szürke, kézzel formált edény töredéke került még elő, kihajló peremmel. Lelt. sz.: 65.69.1—4.

A Derzs-tanyánál került elő 1965-ben a következő két tárgy: 1. Csupor. Barnászvörös, korongolt, kissé kihajló, vízszintes peremmel. M: 10,2 cm, szá: 11,5 cm, fá: 7,1 cm. (IX. t. 4.). Szürke, korongolt, kihajló peremrész. Lelt. sz.: 65.68.4., 6.

A Szóladombról több szarmatakori leletet ismerünk. Régen került elő az alábbi két bögre: 1. Szürke, kézzel formált, kihajló peremű. M: 12,3 cm,

szá: 8,5 cm, fá: 6,6 cm. (IX. t. 5.). 2. Az előzőhöz hasonló, m: 13,3 cm, szá: 9,3 cm, fá: 7,3 cm. (IX. t. 6.). Lelt. sz.: 53.1133.1—2. Az 1930-as évek második felében ajándékoztak a múzeumnak egy tálkát és egy táltöredéket. A tál vörösesbarna, talpas, kettős csonkakúp alakú, pereme egyenes. M: 6,6 cm, szá: 12 cm, fá: 5,1 cm. (X. t. 1.). A töredék hasonló tálból származik, pereme alatt azonban barázda fut körbe (IX. t. 7.). Ugyancsak ekkor találtak egy bronz karperecet is. Négyszögletes bronzhuzalból készült, nyitott, végei felé kissé szélesedő, végei poncoltak. Átm.: 7,8 cm. (X. t. 3.). A leletek lelt. sz.: 53.1134.1., 53.1151.1., 53.1300.1. A Zimmerman-tanya területén került elő az 1930-as évek vége felé egy vörösesbarna, korongolt, duzzadt peremű tál. M: 7,7 cm, szá: 17,2 cm, fá: 5,7 cm (X. t. 2.). Lelt. sz.: 53.1142.1.

A Szódadombon, a Zimmerman-tanya, vagy mai nevén a Pap-tanya udvarán 1964-ben a Tisza II. Vízlépcső létesítésével kapcsolatos régészeti kutatások keretében végeztünk ásátást. A későbronzkori sírok feltárása során elszörtan kerekalakú szarmatakorai gödröket találtunk, de a kutató szelvények felső rétegeiben is találtunk szarmatakorai leleteket.

A leletek leírása: I. szelvény „a” gödör: 1. Szürke, korongolt táoldalrész kissé behúzott, duzzadt peremmel (X. t. 5.). 2. Szürke, kézzel formált, kihajló peremű töredék, oldalrész. 3. Szürke és vörösesbarna oldalrészek. — II. szelvény „a” gödör: 1. Több szürke, korongolt tál duzzadt peremű oldalrésze (X. t. 6.). 2. Szürke, korongolt, talpas edény oldalrésze (X. t. 8.). 3. Téglavörös, szürke, korongolt oldalrészek és fenékrész (X. t. 7.) 4. Szürke, korongolt oldaltöredék besimított hullámvonallal (X. t. 4.). 5. Szürke, behúzott peremű oldalrészei és fenéktöredékei. — III. szelvény, 20—50 cm mélység: 1. Vörösesbarna, korongolt, kihajló peremű táltöredék (X. t. 9.). 2. Téglavörös és szürke, korongolt oldalrészek. — IV. szelvény, 20—40 cm mélység: 1. Szürke, korongolt, duzzadt peremű táltöredék (X. t. 13.). 2. Téglavörös és szürke, korongolt oldalrészek. 3. Szürke, kézzel formált, durva, kihajló peremű töredékek. 40—60 cm mélység: 1. Téglavörös, korongolt, vastag oldalrészek. 2. Szürke, kézzel formált, kihajló peremű töredékek (X. t. 11.). 3. Szürkésbarna, kihajló, benyomkodott peremű, kézzel formált oldalrész (X. t. 10.). — V. szelvény, 20—50 cm mélység: 1. Vörösesbarna, korongolt, duzzadt peremű táltöredékek. 2. Téglavörös és szürke, korongolt oldalrészek. 3. Vörösesbarna, korongolt aljrész (X. t. 15.). 4. Szürke, korongolt talptöredék. 5. Szürkésbarna, kézzel formált durva, kihajló peremű oldalrész és fenéktöredékek. 50—90 cm mélység: 1. Téglavörös, korongolt, kihajló peremű töredék (X. t. 12.). 2. Szürke, korongolt, kissé behúzott, duzzadt peremű táltöredék (X. t. 14.). 3. Téglavörös és szürke, korongolt oldalrészek és aljtöredék. 4. Kézzel formált, barna, durva oldalrészek. „c” gödör: 1. Szürke és barna, korongolt oldalrészek. 2. Szürke, kézzel formált, kihajló peremű töredék. — Erről a területről szórványként került elő még egy szürke, kézzel formált tálka. M: 6,2 cm, szá: 14,6 cm, fá: 5,1 cm (XI. t. 3.).

A Pap-tanya udvara melletti homokbányában korábban a homokki-termelés során későbronzkori leletek kerültek elő. Az ásátás során a bánya mellett szintén találtunk elszörtan szarmatakorai gödröket, s ugyancsak vol-

tak a felső talajrétegben is cserepek. IV. szelvény, 20—50 cm mélység: 1. Szürke, korongolt, duzzadt peremű tál. M: 8,9 cm, szá: 20, 3 cm (XI. t. 10.). 2. Szürke, korongolt oldalrészek. 3. Szürkésbarna, kézel formált, kihajló peremű töredék bekarcolt hullámvonallal és egyenes vonalakkal. (X. t. 16.). 4. Barna, kézzel formált edény oldalrésze bekarcolt fenyőág-mintával (X. t. 17.). 5. Szürke, kézzel formált edény aljrésze. — V. szelvény, 30—70 cm mélység: 1. Sötétszürke, korongolt, duzzadt, kissé behúzott peremű táltöredék (XI. t. 1.). 2. Szürke, korongolt, kissé kihajló, duzzadt peremű táltöredékek (XI. t. 2.). 3. Barnásvörös és szürke, vastag korongolt oldalrészek. 4. Barnásszürke, kézzel formált, durva edény kihajló, benyomkodott peremű oldalrésze (XI. t. 4.). 5. Szürke, durva, vastag alj. — „a” gödör: 1. Szürke, korongolt fenéktöredék. 2. Barna, vastag, korongolt oldalrész. 3. Örlőkő. Lapos, kerek, közepén lyuk van. Átm.: 50 cm. — VI. szelvény, 30—80 cm mélység: 1. Szürke, korongolt, kihajló, duzzadt peremű szájrész (XI. t. 7.). 2. Szürke, korongolt, kihajló peremű töredék (XI. t. 8.). 3. Szürke, korongolt, kihajló peremű, kúpos nyakú, gömbölyű aljú tál oldalrésze (XI. t. 6.). 4. Szürke, korongolt edény duzzadt peremtöredéke. 5. Szürke, vastag, kerékmeteszétű fültöredék. 6. Szürke és barna, korongolt oldalrészek és fenéktöredékek. 7. Szürke, durva, kézzel formált csuprok töredékei kihajló peremmel. — VI. szelvény, „b” gödör: 1. Szürke, vastag, korongolt oldalrész. 2. Barnásszürke, kézzel formált, kihajló peremű oldalrész (XI. t. 9.). — X. szelvény, 20—55 cm mélység: 1. Szürke, korongolt, duzzadt peremű táltöredék. 2. Szürke, korongolt oldalrész lapos, bevagdalt bordával. (XI. t. 5.). 3. Szürke, korongolt táltöredék, belső oldalán besimított, körbefutó, egyenes és hullámvonallal. 4. Szürke, korongolt fenékrész. „a” gödörben koravaskori leletek között kevés szarmatakori cserép is volt: szürke, durva, vastag oldalrészek kihajló peremmel.

A homokbányától 80—100 m távol a régebben ásott silógödörökben őskori cserepeket találtak. Az itt végzett feltárás során a koravaskori leletek között szarmatakori is került felszínre. II. szelvény, 0—40 cm mélység: 1. Szürke, korongolt oldalrész. 2. Barna, korongolt, vastag, talpgyűrűs fenékrész. 3. Szürke, kézzel formált edények kihajló peremrészei. — III. szelvény, 30—60 cm mélység: 1. Grafitos, söprűzött, vastag oldalrészek. 2. Szürke, korongolt oldalrész besimított hullámvonalakkal (XI. t. 12.). 3. Barna, korongolt korsó nyakrésze bordával (XI. t. 13.). 4. Szürke, korongolt oldalrészek. 5. Lándzsahegy. Vas, tokos, hegye letört. H: 15,6 cm (XI. t. 11.). — A Szódadombon végzett ásatás során előkerült leletek lelt. sz.: 65.61.1 — 65.63.60.

Tiszakeszről, közelebbi lelőhely megjelölése nélkül, 1929-ből, Megay Géza gyűjtéséből származik egy Drag. 33. típusú terra sigillata csésze. 2 db félgöngy volt benne. A csésze m: 7 cm, szá: 10,8 cm, talpá: 4,2 cm. (XI. t. 14.). Westerndorf, III. sz. első fele. Lelt. sz.: 53.1132.1.¹¹

Ugyancsak nem ismerjük a pontos lelőhelyét az 1930-as évek elején beletározott szürke edénynek. A leltárkönyvi bejegyzés szerint csontváz mellett találták. Korongolt, kihajló peremű. M: 11,2 cm, szá: 7,9 cm, fá: 4,6 cm. Lelt. sz.: 53.1150.1.¹² (XI. t. 15.).

Tiszavalk (19)

Az ún. Kenderföldeken, a Tisza-gát melletti homokbányában 1954-ben végzett leletmentés során Mérey Kádár Ervin két rézkori lakógödrt tárt fel. Az 1. sz. lakógödorből néhány szarmatakori cserép is felszínre került, majd a 2. sz. lakógödörbe beásott szarmatakori hulladékgyödröt talált edénytöredékekkel. Az utóbbi lakógödörben volt egy szarmatakori, bolygatott csontvázas sír is, vascsattal és durva kerámiamaradványokkal.¹³ A leletek sajnos később összekeveredtek, pontos előkerülési helyüket így nem tudjuk. A beletározott tárgyak a következők: 1. Fazék. Vörösesharna, öblös, pereme duzzadt. Korongolt. M: 21,5 cm, szá: 19,5 cm, fá: 8,5 cm (XII. t. 1.). 2. Korsó szájának töredéke. Vörösesharna, korongolt, pereme kihajló, duzzadt. A perem alatt tagolt szalagfűl. Szá: 12 cm. (XII. t. 2.). 3. Korsó szájának töredéke. Vörösesharna, korongolt, erősen kihajló száj-rész (XII. t. 4.). 4. Vörösesharna, korongolt fenékrészek, az egyik lapos talp-gyűrűvel (XII. t. 5—6.). 5. Szürke és vörösesharna korongolt oldaltöredé-kek. 6. Vaskés, emelkedő nyélhújtvánnyal. A pengének a nyél felé eső részén lyuk van. H: 14,5 cm. (XII. t. 3.). Lelt. sz.: 62.73.1—6.

Ugyanezen a lelőhelyen 1966-ban földkitermeléskor rézkori sírok ke-rültek elő.¹⁴ A megmentett leletek között néhány szarmatakori edénytö-redek is volt: 1. Szürke, korongolt, kihajló peremű nyakrész (XII. t. 8.). 2. Szürke, korongolt fenékrész körbefutó barázdával (XII. t. 10.). 3. Szürke, kézzel formált tál behúzott pereme. 4. Szürke, vastag fűl, ovális metszetű. 5. Barna, kézzel formált, durva, egyenes, ujjbenyomásokkal díszített pere-mű oldalrészek (XII. t. 7., 9.). Lelt. sz.: 69.17.37—42.¹⁵

A felsorolt leleteken kívül még más múzeum is őriz megyénk-ből szár-matakori tárgyakat, így pl. Ároktőről, (21) Szomolyáról (1).¹⁶ Pár-ducz M. „A szarmatakor emlékei Magyarországon” c. könyvében még Do-mházáról, Külsőbőcsről, Prűgyről és Sátoraljaújhegyről említ ebbe a kor-szakba tartozó, nem a miskolci múzeumban őrzött leleteket,¹⁷ ezek azonban már nem az alföldi szarmata anyaghoz kapcsolódnak.

A felsorolt lelőhelyek közül csak néhányról állapítható meg, hogy te-mető vagy telep volt-e. A leletek alapján biztosan temető volt az alábbi lelőhelyeken: Hejőpapi—Gyulai dűlő, Mezőcsát—Tiszakeszi közti homok-bánya, Mezőcsát—Márkusdomb, Mezőkövesd—homokbánya, Négyes—Nyá-rádka, Tiszadorogma, Tiszakeszi—Tisza utca és egy közelebből meghatá-rozatlan lelőhelyű sír területe, Tiszakeszi—Szódadomb, Tiszavalk—Ken-derföldek. Települések: Bükkábrány—Káptalan-tanya mellett, Gelej—Ka-nális dűlő, Mezőkövesd—Egerlövő közti út mentén, Mezőnyárad községtől délre, oszlár—tiszapalkonyai út mentén, Tiszakeszi—Új szőlő és Szóda-domb, Tiszavalk—Kenderföldek. A többi lelőhelyről — a kevés leletanyag miatt — nem állapítható meg, hogy ott temető volt-e vagy település.

A lelőhelyek pontos korhatározását nem végezhetjük el, mert a kis-számú, nagyrészt szórványként kezelhető anyag ezt nem teszi lehetővé. Ezért csak a fontosabb leletegyüttesek, leletek korát állapítjuk meg.

Hejőpapin, a Gyulai-dülőben talált, legyezőszerűen kiszélesedő lábú, profilált fibula (II. t. 1.) a barbaricumban előforduló római provinciális leletanyag korai darabjai közé tartozik. E típusok használata főleg az i. u. I. sz. fordulójára esik.¹⁸ A sírt, amelyben még gyöngyök is voltak — tehát az I. sz. végétől — a fibula hosszabb használati idejét tekintve — a II. sz. első harmadáig keltezhetjük. A fibula pontos megfelelőjét nem ismerjük, egyszerűbb kivitelben gyakran fordul elő az alföldi szarmata területen.

A *Mezőcsát* és *Tiszakeszi* közti homokbányában előkerült arany csüngődísz (IV. t. 3.) meghatározza az elpusztult temető idejét. Ilyen patkó alakú arany csüngődíszet ismerünk Nagykörűről, Kiskörös—Vágóhídi dülő-Seregélyesről, Eger vidékéről és Kiskunfélegyháza—kecskeméti útról.¹⁹ E leletegyüttesek az i. u. I. sz. második felétől a II. sz. közepéig kelteződek,²⁰ tehát a mezőcsáti temető is a korai szarmatakorba tartozik.

A Márkusdombon feltárt férfi sír emlékanyagához (III. t.) hasonló leletek sok helyről ismerünk az Alföldről. Párducz M. szerint az ún. szarmata csatok a lábfejen a saru, a medencén a pásztorkészség (kés, kova) felerősítésére szolgáltak. Ez a csattípus a Pontus vidékéről származik, s divatjuk i. u. 141 és 222 közé keltezhető. A legtöbb jól meghatározható darab a II. sz. utolsó negyedéből származik, de ezek a csatok még 260 körül is használatban voltak.²¹ A márkusdombi sírt tehát az i. u. II. század második felétől a III. sz. közepéig terjedő időszakra tehetjük.

Mezőkövesdről egy homokbányából származó kuboktaéderformájú gyöngyöket (V. t. 1.) őriz múzeumunk, amelyek sok, jellegzetes szarmata-kori gyönggyel együtt fordultak elő. A kuboktaéderformájú gyöngyök a szarmata csatokkal és más, a szarmatakor II. periódusára jellemző leletekkel kerülnek elő,²² tehát szintén a II. sz. második felétől a III. sz. közepéig keltezhetők.

A *Mezőkövesd* határában talált néhány kerámiamaradvány korára a III. sz. első harmadában készült tera sigillata töredék (V. t. 8.) mutat.

A *Muhin* előkerült hagymafejes fibulatípus (VI. t. 6.) általános használata a IV. sz.-ban terjedt el Pannóniában.²³ A barbaricumból csak nagyon keveset ismerünk, Szentes—Sárgaparról és Kétegyházáról van hasonló.²⁴

Tiszakeszin az Új szőlő területén gyűjtött leleteket a terra sigillata töredékek (VIII. t. 4—7.) a III. sz. első felére keltezik. A tárgyak között van egy aláhajtott lábú fibula is (VIII. t. 3.). Ezek a fibulák a II. sz. végén jelentek meg, a III. sz.-ban általánosan elterjedt típus volt, egyes változatok azonban még a IV. sz.-ban is éltek.²⁵

A Szódadombon előkerült leletek között levő edények és karperec temető meglétére mutatnak. Az ép edények és a részben feltárt település edénytöredékei (IX—XI. t.) a Kiszombor—ernőházai csoport kerámiájával mutatnak rokonságot. Tiszakesziről, a III. sz. első feléből származik egy Drag. 33. típusú terra sigillata csésze (XI. t. 14.).

A többi lelőhelyről származó, szórványos kerámialelet a szarmatakor jellegzetes emlékanyagához tartozik. Korban a Kiszombor—ernőházai csoporthoz sorolhatók, pontosabb keltezésük nem lehetséges.

Ha a tárgyalt leletek keltezését vizsgáljuk, a kevés adatból is meg-

állapíthatjuk, hogy a szarmaták által a korai időktől a késő szarmata korig folyamatosan lakott volt megyénk déli, alföldi része.

A legkorábbiak a Hejőpapin és a Mezőcsát—Tiszakeszi közti homokbánya területén előkerült leletek. A legújabb kutatások eredményei szerint a korai leletek elterjedése alapján a szarmatakor I. periódusában három csoportot lehet elkülöníteni. Az első csoport a Felső-Tiszavidéken (Eger, Maklár, Mezőcsát stb.) helyezkedik el.²⁶ A Mezőcsát—Kintelen-szőlőkertből a Történeti Múzeumba került, még közöletlen tárgyak mellett a múzeumunkban levő kis aranycsüngő is bizonyíték a korai, i. u. I. sz-i megszálláshoz.

A Mezőcsát—Márkusdombon előkerült férfi sír leletegyüttese, a mezőkövesdi homokbánya gyöngyei a szarmatakor II. periódusába tartoznak, amelyekre jellemző a kis csatok, kuboktaéderformájú gyöngyök, gyűrűs és korongos markolatvégű rövid kardok megjelenése. Ezeknek a tárgyaknak az előző korszak emlékeanyagában nincs előzményük, megjelenésük okával kapcsolatban különböző vélemények alakultak ki. Harmatta J. szerint a változást nem etnikum-változás idézte elő, hanem a Pontus-szal való megélénkült kereskedelmi kapcsolat. Ez i. u. 180—260 közé tehető, tehát kezdete egybeesik a Dácián keresztül történő jazig—roxolán kapcsolatok újjáéledésével.²⁷ Mócsy A. új népelem, roxolán törzs bevándorlására következtet, amelynek kezdetét a markomann-quad háború kitörésének idejére (167—170 közé) teszi.²⁸ Párducz M. korábban 180—250 között a Pontus vidékéről egy új néphullámot tételezett fel.²⁹ Újabb tanulmányában az I. és II. periódus sok közös vonása miatt arra a megállapításra jutott, hogy a II. periódusban, i. u. 180 körül bevándorolt törzs, a Szentés—nagyhegyi csoport az I. periódus szarmata-jazig népességével rokon volt, annak az ol-téniai területeken visszamaradt népcsoportja.³⁰ A II. periódus, a szentes—nagyhegyi csoport idején (180—270) jelentek meg az Alföldön a Drag. 33. típusú terra sigillata csészék, az aláhajtott lábú fibulák is, így a Tiszakeszi-ről származó csészét, s a Tiszakeszi—Újszóló — terra sigillaták által ide keltezett — leleteit is e csoport hagyatékának tekinthetjük. A jól keltezhető terra sigillata töredékek révén ugyancsak idekapcsolódnak a Mezőkövesd határában talált tárgyak is.

A tiszakeszi—szóladombi, s a pontosabban nem keltezhető szórványleleteket a III. periódusba tartozó kiszombor—ernőházi csoportba soroltuk, amely Párducz M. kutatásai alapján i. u. 270—350 közé tehető.³¹ Az újabb kutatás a csoport III. sz. első harmadából származó terra sigillatái révén felhívja a figyelmet a korábbi keltezés lehetőségére.³² A III. periódusba tartozik még a Muhiról ismert hagymafejes fibula is. Megjegyezzük, hogy a tárgyalt leletek nem feltétlenül egy új korszakban létesült temető vagy telep emlékei, hanem az előző periódusból továbbélő lakosság hagyatékai is lehetnek. E kérdés tisztázására azonban a leletanyag kis száma miatt nincs mód.

A lelőhelyek földrajzi elhelyezkedése azt mutatja, hogy a szarmata-kori leletek elterjedése nagyjából fedi az ún. Csörsz-árok által határolt területet,³³ csak Szomolya, Kács, Nyékládháza, Hejőkeresztúr, Hejőszalonta és Muhi esnek ezen kívül. A sáncrendszer az újabb kutatások eredményei

szerint a szarmaták államát vette körül, s 322 körül építették.³⁴ A mezőkövesdi és oszlári szakaszon végzett ásatások során II—III. századi szarmata telep-maradványok kerültek elő a sánctöltés alatt, amely azt bizonyítja, hogy a sáncrendszer később épült.

Megyénkben a Bükk és a Sajó határolja a szarmaták által birtokolt területet.³⁵ A tőlük északra eső területeken ebben a korszakban a szarmata leletektől különböző, kelta továbbélést mutató, germán jellegű emlékművek jelentkeznek, amelyek közreadása további feladat.

J E G Y Z E T E K

1. *Párducz M.*, A szarmatakor emlékei Magyarországon I—III. *Archeologiai Hungarica* XXV (1941), XXVIII (1944), XXX (1950).
2. Miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti adattára, Megay G. feljegyzése.
3. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 60., CXL. t. 25.
4. *Patek E.*, *Dissertationes Pannonicae Ser. II.* 19. (1942) XXV. t. 14. sz. alatt ismeretlen lelőhelyüként közli.
5. A terra sigillaták meghatározását Gábler Dénesnek köszönöm meg.
6. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 61., CXL. t. 29.
7. U. o. 61., CXLI. t. 3.
8. Miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti adattára. Kemenczei T. jelentése.
9. U. o., Megay G. jelentése.
10. *Gábler D.*, *Archeológiai Értesítő* 95 (1968) 230., 218. 4. kép 1—2.
11. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 61., CXL. t. 27.; *Gábler D.*, i. m. 230.
12. *Párducz M.*, A szarmatakor ... 61., CXLI. t. 19.
13. Miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti adattára, Mérey Kádár E. jelentése.
14. U. o., Kemenczei Tibor jelentése.
15. A lelőhelyen 1966—67-ben a Magyar Nemzeti Múzeum részéről Patay P. végzett feltárást. Ennek során a rézkori temetkezéseken kívül szarmata sírok is előkerültek.
16. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 61., CXL. t. 28., CXLI. t. 12.; *Gábler D.*, i. m. 214., 221. 6. kép.
17. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 59., 60—61., CXL—CXLI. t.
18. *Párducz M.*, A szarmatakor ... II. 27.
19. *Párducz M.*, A szarmatakor ... I. XXII. t. 22., XXVIII. t. 9., XXIX. t. 29., XXXI. t. 1., 57., 61.
20. *Párducz M.*, A szarmatakor ... I. 39.
21. *Párducz M.*, *Acta Arch. Hung.* 7 (1956) 158.
22. U. o. 154.
23. *Korvig I.*, *Diss. Pann. Ser. II.* 4. 25., 28.; *Patek E.*, *Diss. Pann. II.* 19. 73—74.
24. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. XXVII. t. 4., LXXXII. t. 1.
25. *Patek E.*, i. m. 62—63.; *Korvig I.*, i. m. 21.
26. *Párducz M.*, *Acta Arch. Hung.* 7 (1956) 169, 179.
27. *Harmatta J.*, *Arch. Ért.* 77 (1950) 11.
28. *Mócsy A.*, *Acta Arch. Hung.* 4 (1954) 126—128.
29. *Párducz M.*, *Antiquitas Hungarica* I. 1947. 50—56.
30. *Párducz M.*, *Acta Arch. Hung.* 7 (1956) 172—174.
31. *Párducz M.*, A szarmatakor ... III. 106—107.
32. *Gábler D.*, i. m. 232.
33. *Patay P.*, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1969. 2. 110—111.; *Soproni S.*, *Arch. Ért.* 96 (1969) 44., 45.
34. *Soproni S.*, i. m. 46—52.
35. A szarmata szállásterület dél-bükki és Sajó menti határait már *Szabó J. Gy.* is rámutatott. Magyarország Műemléki Topográfiája VII. Heves megye régészeti emlékei II. 43.

SARMATENZEITLICHE FUNDE IM HERMAN OTTÓ MUSEUM VON MISKOLC

Noch hatte sich die archäologische Forschung mit den sarmatenzeitlichen Funden des Komitates Borsod nicht befasst. M. Párducz hatte in seiner Studie „A szarmatakor emlékei Magyarországon“ (Denkmäler der Sarmatenzeit in Ungarn)¹ die bis dahin zum Vorschein gekommenen spärlichen Funde bekanntgemacht, aber während der nahezu zwei Jahrzehnte, die seither vergangen sind, ist das sarmatische Denkmalgut unseres Museums bedeutend reichhaltiger geworden.

Nicht bei allen Fundorten konnte festgestellt werden, ob es sich um Siedlungen oder Gräberfelder gehandelt habe. Gräberfelder fanden sich in: Hejőpapi-Gyulai-dűlő, in der Sandgrube zwischen Mezőcsát—Márkus-domb, Mezőkövesd—Sandgrube, Négyes—Nyárádka, Tiszadorogma, Tiszakeszi—Tisza utca, Tiszakeszi—Szódadomb, Tiszavalk—Kenderföldek. Siedlungen gab es in Bükkábrány, in der Nähe des Meierhofes Káptalan-tanya, Gelej—Kanális-dűlő, entlang der Strasse zwischen Mezőkövesd—Egerlövő, südlich der Gemeinde Mezőnyárád, an der Landstrasse Oszlár—Tiszapalkonya, Tiszakeszi—Újszőlő und Szódadomb, Tiszavalk—Kenderföldek.

Die Datierung der Fundorte ist anhand der wenigen Relikte — die ausserdem zumeist Streufunde sind — einfach unmöglich. Wir konnten nur das Alter der wichtigeren Zusammenfunde und einiger Einzelfunde feststellen. Das Grab im Dorfflur von *Hejőpap* — Gyula konnte — gestützt auf die darin gefundene Fibel (Taf. II, 1) — auf die Zeit vom ausgehenden 1. Jahrhundert bis zum ersten Drittel des 2. Jahrhunderts u. Z. datiert werden. Der goldene Schmuckanhänger, der in der zwischen *Mezőcsát*—*Tiszakeszi* gelegenen Sandgrube geborgen werden konnte (Taf. IV, 3) bezeugt, dass das Gräberfeld seitder zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts bis zur Mitte des 2. Jahrhunderts u. Z. in Verwendung gewesen sein dürfte. Das auf dem Hügel *Márkus-domb* erschlossene Männergrab dürfte aufgrund der Schnallen (Taf. III, Abb. 2) aus der Zeit von der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts bis zu den fünfziger Jahren des 3. Jahrhunderts u. Z. stammen. Die in *Mezőkövesd* zum Vorschein gekommenen Perlen (Taf. V, 1) — die kuboktaederförmigen — wurden auf die Jahre von der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts bis zur Mitte des 3. Jahrhunderts datiert. Die spärlichen Keramikreste aus der Gemarkung von *Mezőkövesd* (Taf. V,

8—9) datiert das Bruchstück einer im ersten Drittel des 3. Jahrhunderts angefertigten Terra sigillata. Der in *Muhi* zutagegekommene zwiebelkopfförmige Fibeltypus (Taf. VI, 6) war im 4. Jahrhundert in Pannonien allgemein gebräuchlich.²³ Die in *Tiszakeszi* auf dem Gelände von Újszöllő gesammelten Funde (Taf. VIII, 2—11; Taf. IX, 1) datieren Terra sigillata-Bruchstücke auf die erste Hälfte des 3. Jahrhunderts. Die auf dem Hügel Szódadomb ans Licht gekommenen unversehrt erhaltenen Gefässe und die Gefässscherben der zum Teil erschlossenen Siedlung (Taf. IX—XI) sind der Keramik der Gruppe von Kiszombor—Ernőháza verwandt. Die von den übrigen Fundstellen stammenden keramischen Streufunde gehören dem charakteristischen Denkmalgut der Sarmatenzeit an. Zeitlich kann diese Keramik der Gruppe von Kiszombor—Ernőháza angeschlossen werden, eine genauere Datierung ist nicht möglich.

Obwohl es sich um zahlenmässig wenig Funde handelt, lässt eine nähere Betrachtung der Datierungen erkennen, dass die Tiefebene im südlichen Teil unseres Komitats seit der frühen bis zur späten Sarmatenepoche bevölkert war. Die frühesten Funde, die die zwischen Mezőcsát und Tiszakeszi gelegene Sandgrube freigegeben hatte, gehören der I. Periode der Sarmatenzeit an. Der kleine goldene Schmuckanhänger bestätigt die frühe, im 1. Jahrhundert u.Z. erfolgte Besetzung dieses Gebietes. In die II. Periode (180—270 u. Z.) — Gruppe Szentes — Nagyhegy — gehören der Zusammenfund aus dem Männergrab von Mezőcsát—Márkusdomb, die Perlen aus der Sandgrube von Mezőkövesd, die von Tiszakeszi stammende Sigillata-Schale vom Typus Drag. 33, die Funde von Tiszakeszi—Újszöllő, und die Relikte, die sich im Gemeindeflur von Mezőkövesd fanden. Der III. Periode (270—350 u. Z.) — Kiszombor—Ernőháza-Gruppe — ordnen wir die nicht genau datierbaren Streufunde von Tiszakeszi—Szódadomb und der anderen Fundstellen ein. Hierher gehört auch die von *Muhi* bekannte Zwiebelkopf-Fibel.

Die geographische Lage der Fundorte macht deutlich, dass die Verbreitung der sarmatenzeitlichen Funde im grossen und ganzen mit dem vom sogenannten Csörsz-árok (Csörsz-Graben) umgrenzten Gebiet übereinstimmt,³³ nur die Gemeinden Szomolya, Kács, Nyékládháza, Hejőkeresztur, Hejőszalonta und *Muhi* liegen ausserhalb dieser Linie. Dieses — um 322 errichtete Schanzensystem umgab — wie es neuere Forschungen ermittelt haben — den Staat der Sarmaten.³¹

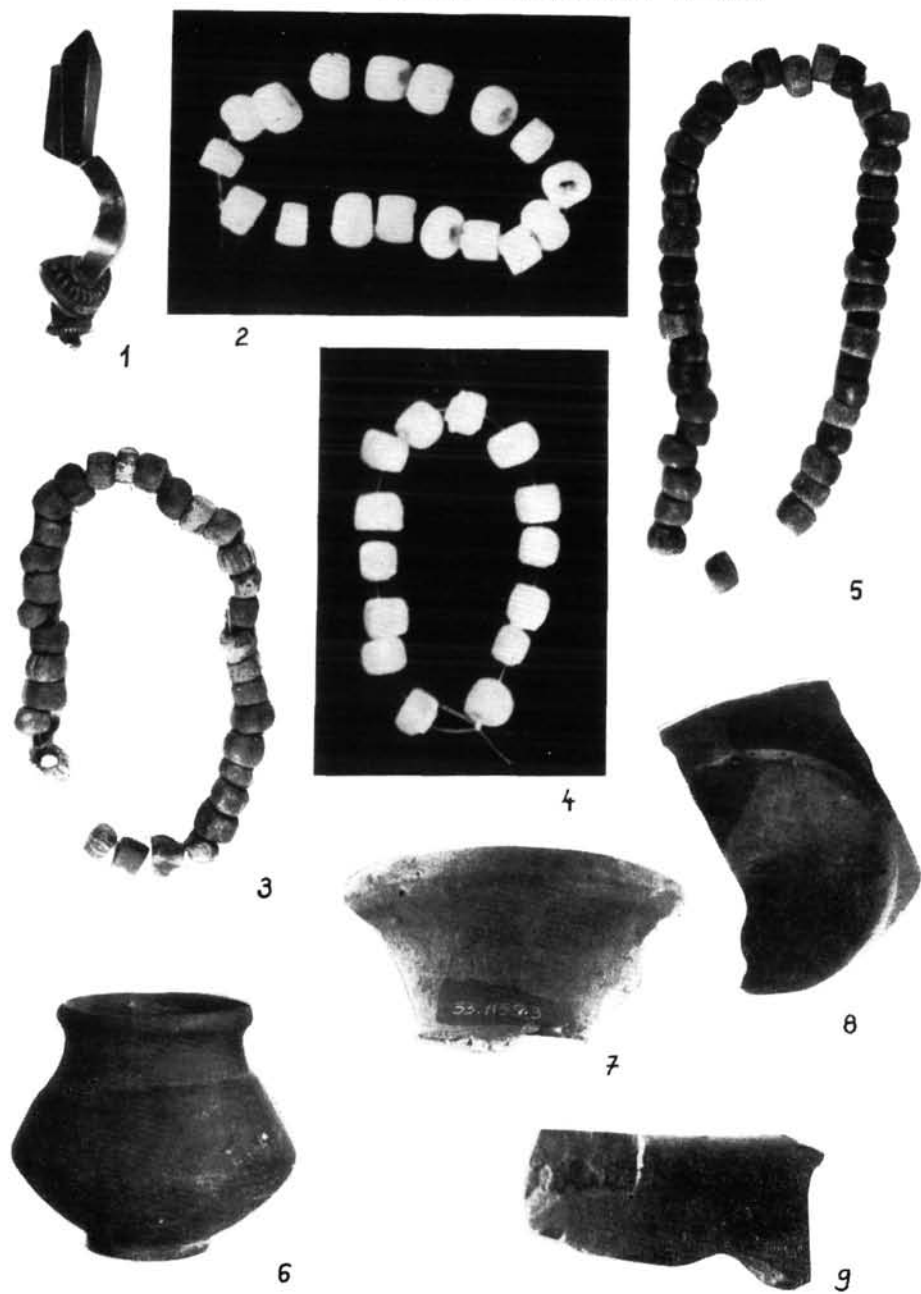
In unserem Komitat bildeten das Bükk-Gebirge und der Sajó-Fluss die Grenze des von den Sarmaten besiedelten Gebietes. In dem nördlich vom Sarmatenreich gelegenen Gebiet verweisen Funde germanischer Prägung, die sich von dem Denkmalgut der Sarmaten stark unterscheiden — und deren Publikation noch bevorsteht —, auf keltische Weiterleben.

Katalin K. Végh

I. tábla. 1—2: Bükkábrány, 3: Egerlövő, 4—7, 9: Gelej, 8: Hejőkeresztúr—Sajószöged között, 10: Hejőkeresztúr—Mezőcsát között

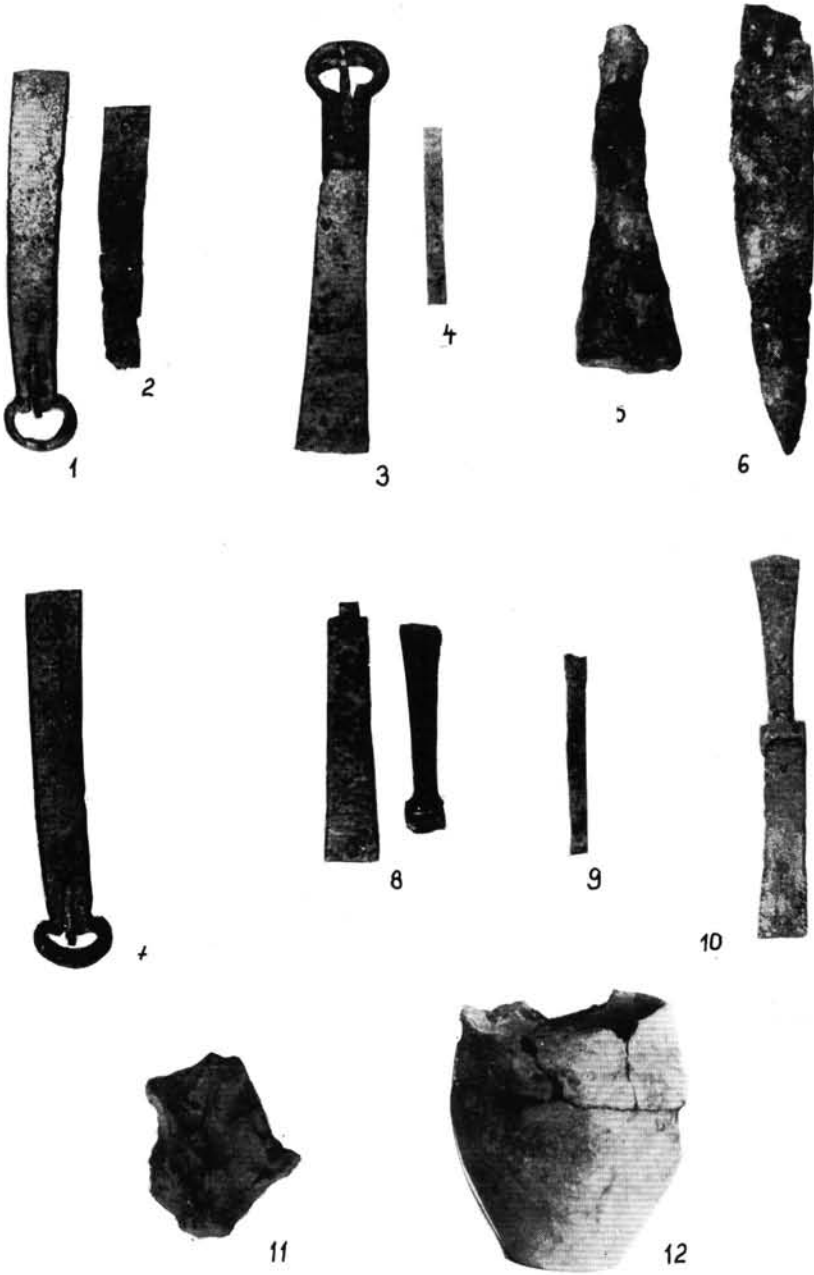

II. tábla. 1—5: Hejőpapi, 6: Hejőszalonta, 7—9: Kács

III. tábla. Mezősát

IV. tábla. 1—3: Mezőcsát, 4—8: Mezőkeresztes

1

2

3

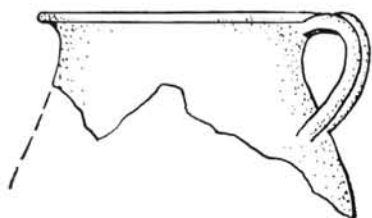
4

5

6

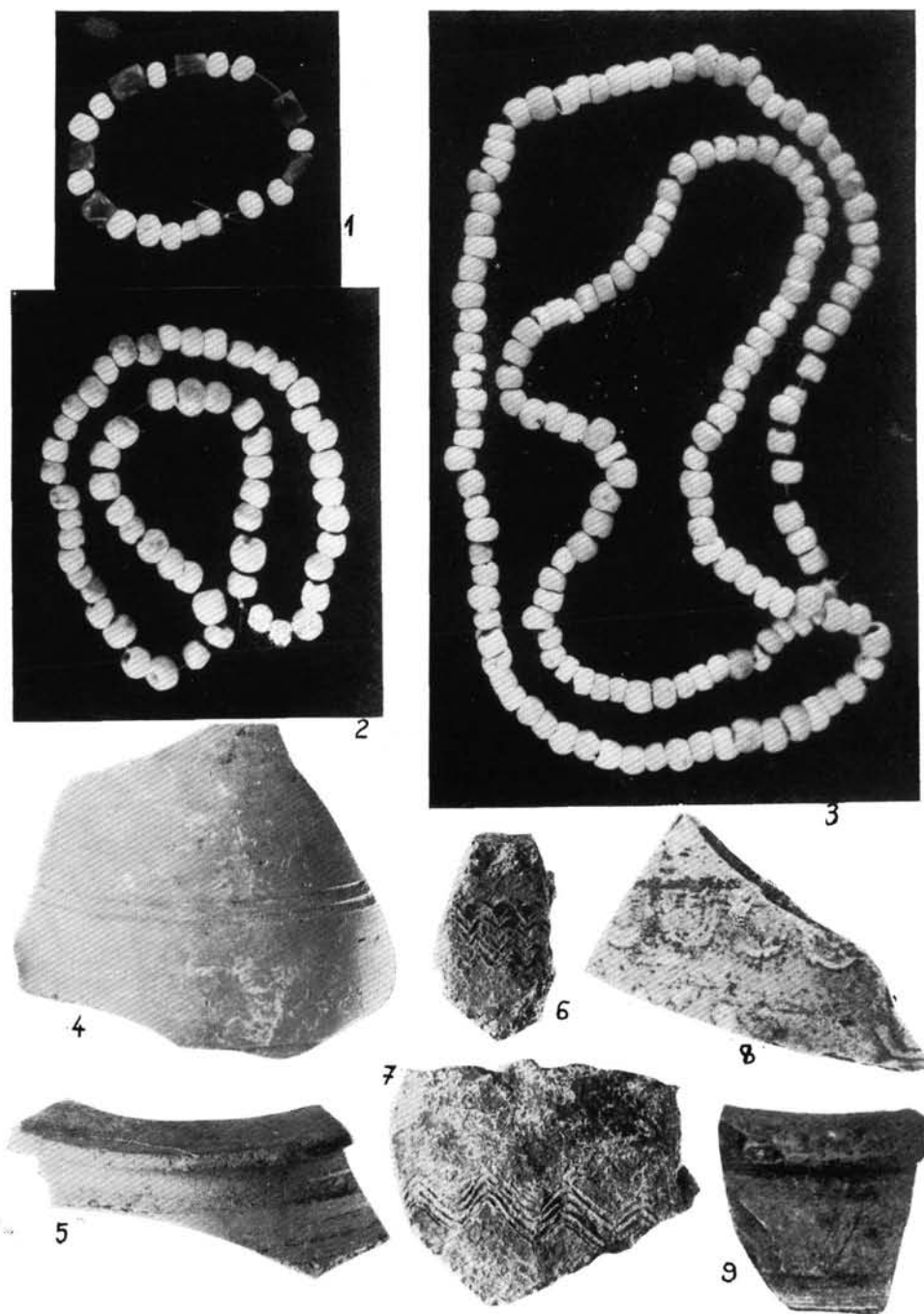

7

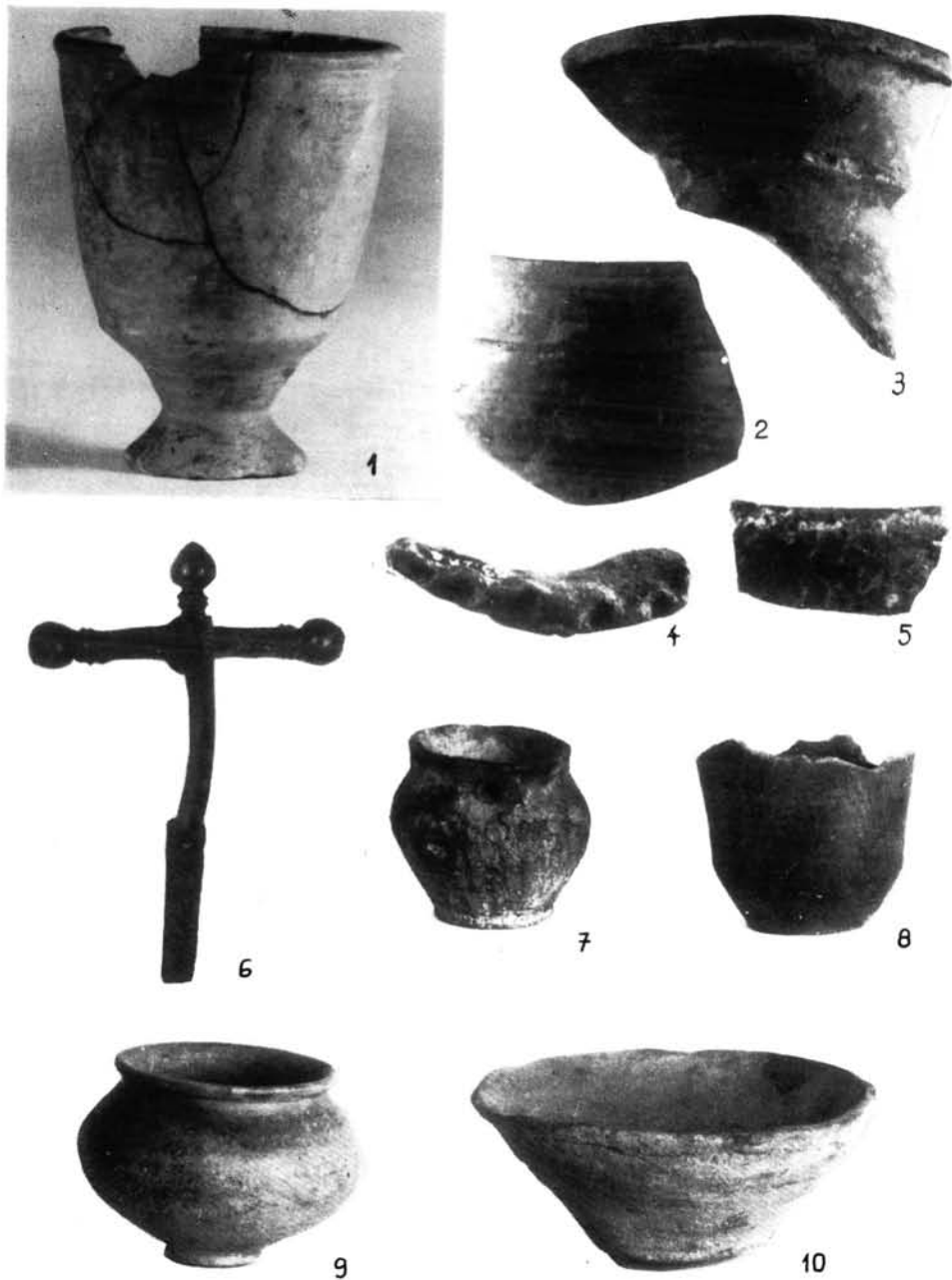

8

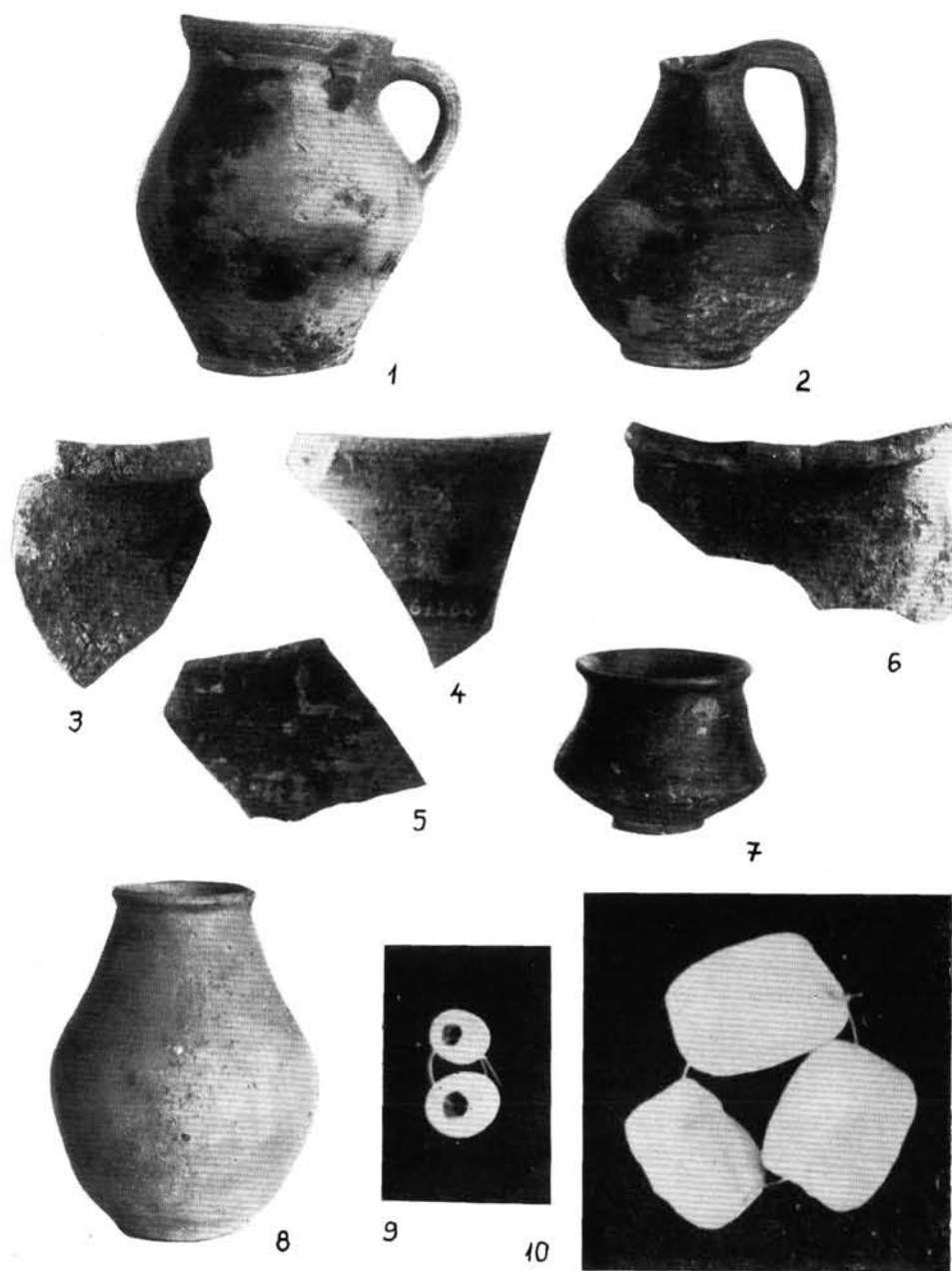
V. tábla. Mezőkövesd

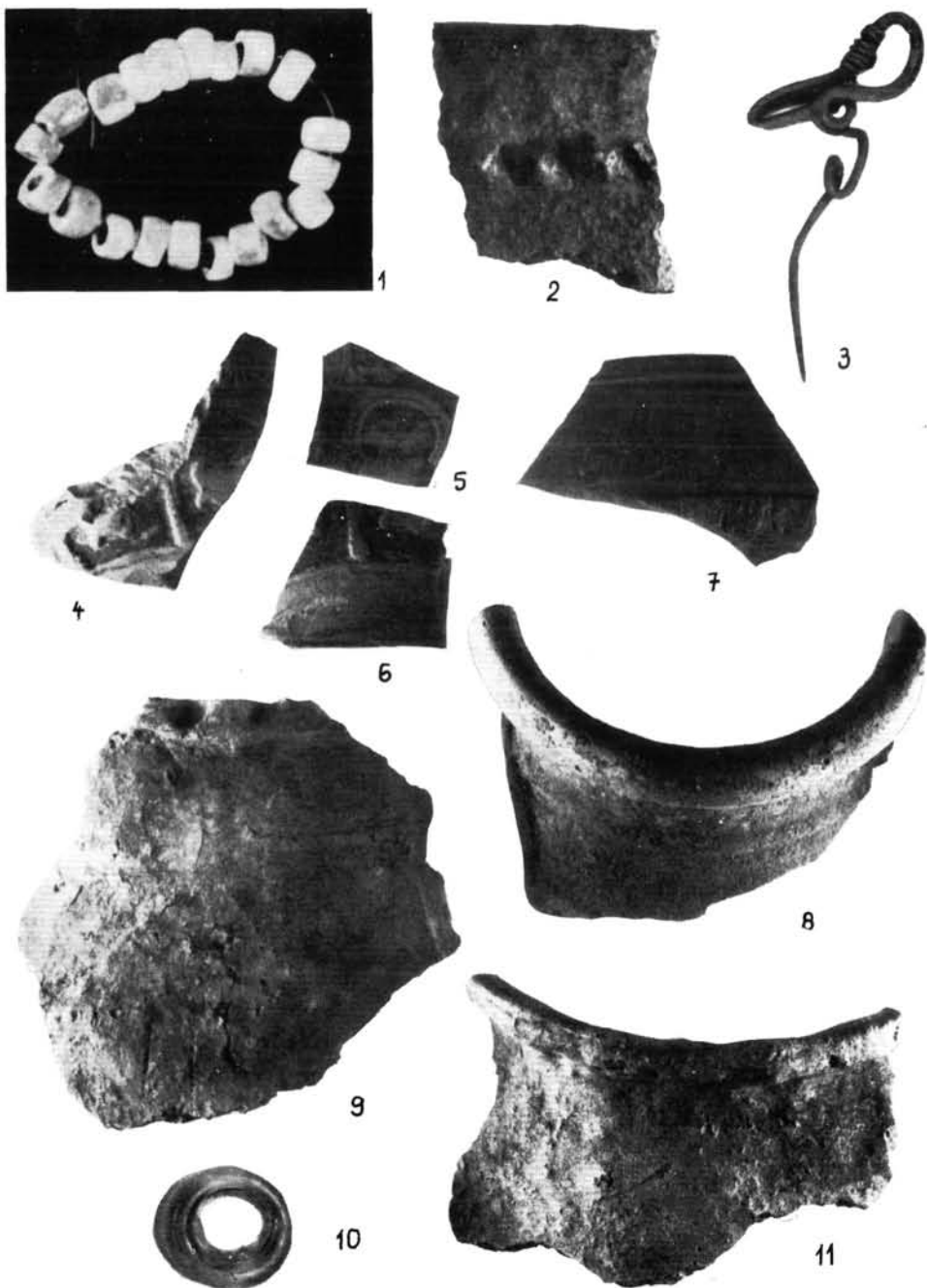
VI. tábla. 1: Mezőkövesd környéke, 2—5: Mezőnyárad, 6: Muhi, 7—10: Négyes

VII. tábla. 1—2: Nyékládháza, 3—6: Oszlár, 7—10: Tiszadorogma

VIII. tábla. Tiszakeszi

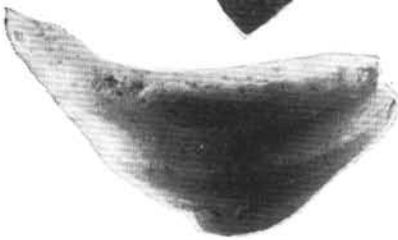
IX. tábla. Tiszakeszi

1

3

2

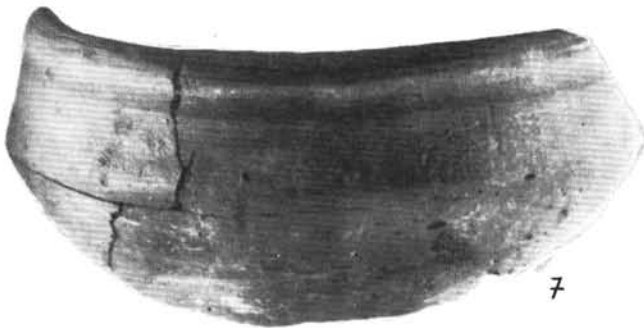
4

5

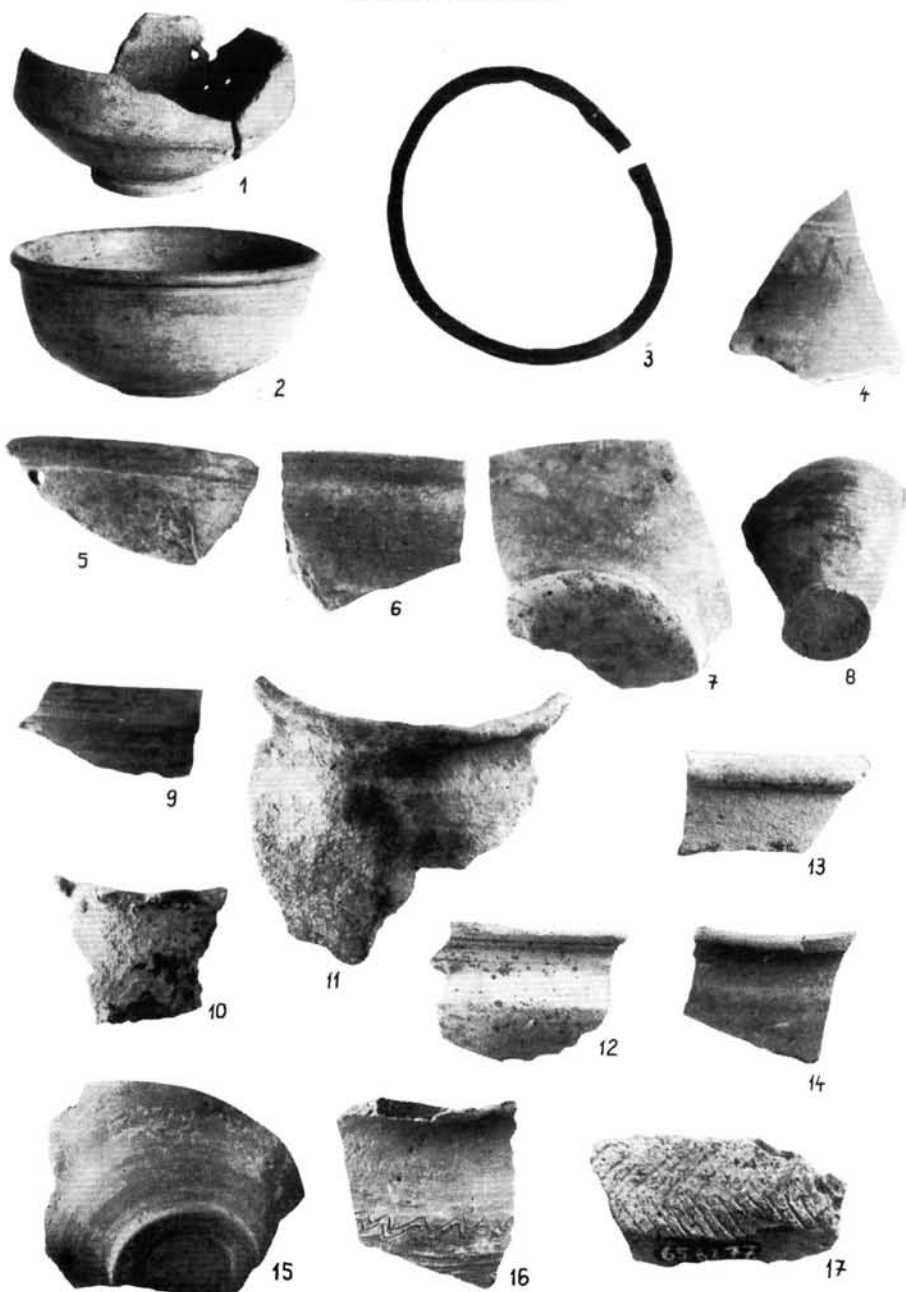

6

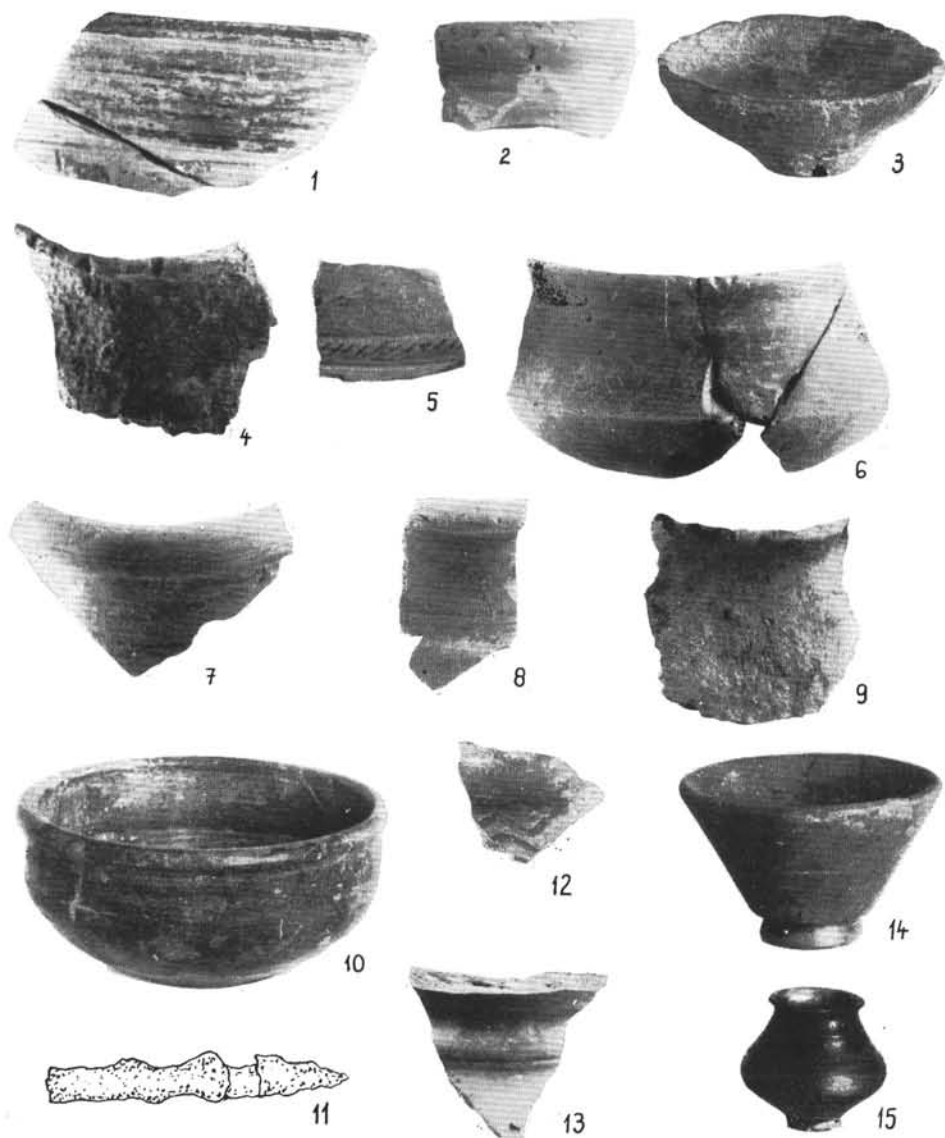
7

X. tábla. Tiszakeszi

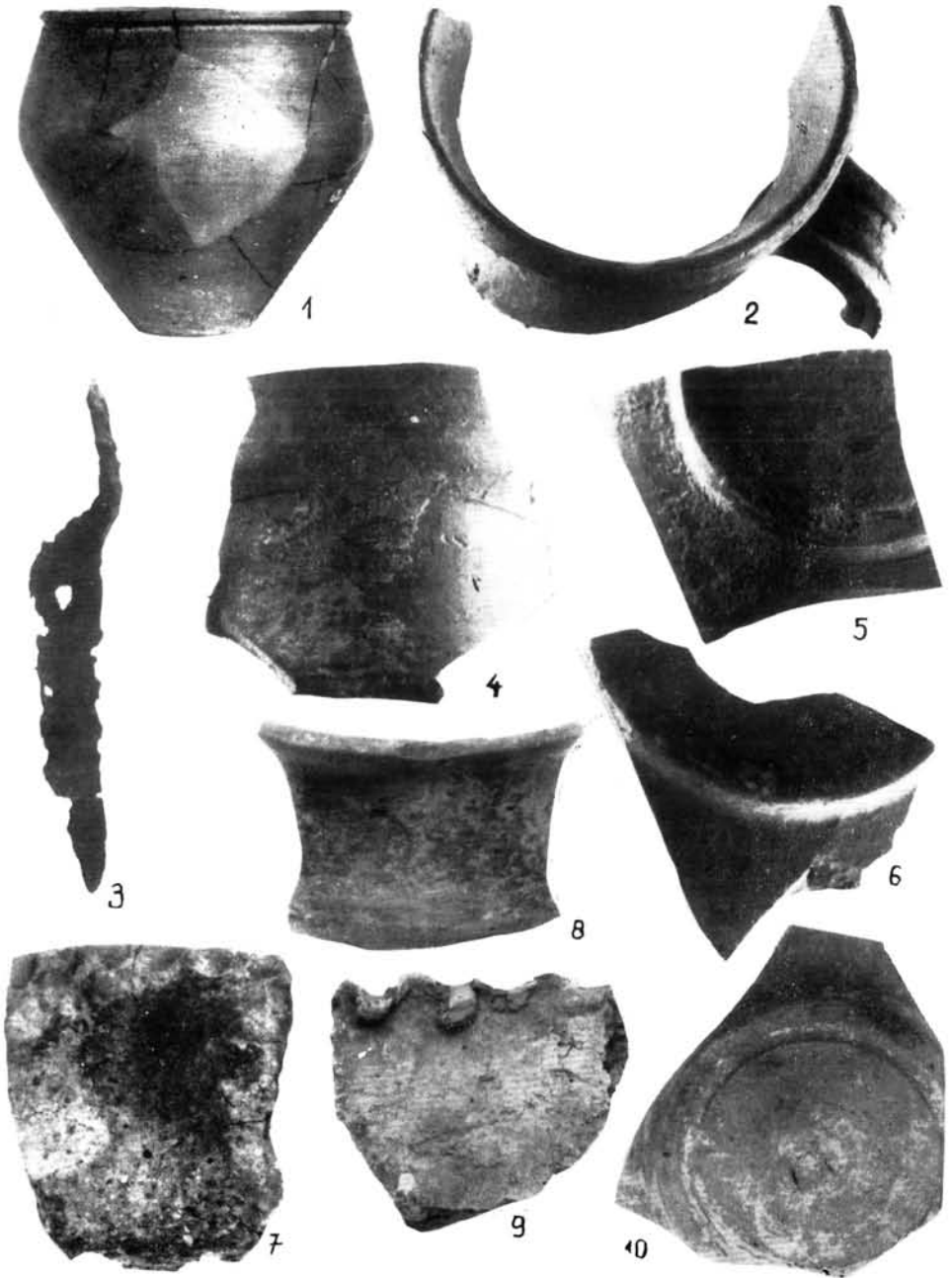

XI. tábla. Tiszakeszi

XII. tábla. Tiszavalk

ÚJABB ADATOK A MISKOLCI KŐEDÉNY- ÉS PORCELÁNGYÁR TÖRTÉNETÉHEZ

KATONA IMRE

Molnár László Porcelán és kőedénygyártás Miskolcon a reformkorban c., s a Herman Ottó Múzeum VI. (1966.) Évkönyvében (239—257 l.) megjelent tanulmányában a miskolci kőedény- és porcelángyártás számos kérdését felveti. Tanulmányunk ugyancsak a miskolci kőedény- és porcelángyár egyes történeti szakaszával foglalkozik, nézőpontunk azonban sok helyen eltér Molnárétól. Míg Molnár tanulmánya csak a reformkori — az ún. Butykay-féle — kőedénygyár kérdéseit öleli fel, tanulmányunkban a Butykay utáni időszak története és problematikája is helyt kap, sőt ezen túlmenően az 1880-as években alakult Koós-féle gyár időszaka is. Ily módon a miskolci kőedénygyártás közel fél évszázados története elevenedik meg az oldalakon.

Elsősorban a Molnár tanulmányában nem érintett kérdésekkel kívánunk foglalkozni, így a porcelángyártás kezdeteivel és a kőedény nyersanyagaival, a történelmi összefüggések érdekében ugyanakkor törekednünk kellett a teljesebb áttekintésre. Továbbá megkíséreltünk tisztázni a témában olyan kérdéseket is, melyeket Molnár csak jelez, vagy éppen hogy érint. Évek óta foglalkozom a miskolci kerámia történetével, problematikájával — benne a kőedénygyárával is. Az itt bemutatott anyag szerves része egy teljesebb áttekintésnek, melyet azért emeltem ki, mert a gyár történetének mindmáig legfeltáratlanabb, legkevésbé ismert szakaszait öleli fel, tartalmazza. Ezért közreadása gyakorlati célokat is szolgál, mert e szaktörténeti ismeretek elősegíthetik a miskolci kerámia egyes készítményeinek azonosítását, felismerését, lényegének megértését.

XIX. századi kőedénygyáraink között a miskolci is jelentős szerepet játszott. Nemcsak azért, mert egyike a viszonylag korábbi alapítású kőedénygyáraknak, hanem azért is, mert évtizedekig jelentős területek edényszükségletét fedezte. Ennek ellenére története alig ismert. Úgyszólván a közelmúltig csak annyit tudtunk róla, amennyit Szendrei János: Miskolc története c. munkája alapján¹ a különböző kézikönyvekben olvashattunk. Ezekből mindössze annyi derül ki, hogy a gyárat 1833-ban említik első ízben, bár Csányi Károly szerint (A magyar fajansz és porcelán jegyei) már 1829-ből van egy homályos adatunk róla. Alapítói közül névszerint Biszterszki Imrét és Butykay Józsefet ismerjük az egykori dokumentumokból. A korabeli miskolci kőedényeken azonban csak Butykay

nevét olvashatjuk. 1841-ben a gyár, illetve ennek tulajdonosa: Butykay József csődbe került. Gyára 1846-ban már Barkassy Imréné, akitől a Bach-korszak első éveiben a kassai Mildner Alajos birtokába kerül. 1862-ben a gyár leég, s ezzel története tulajdonképpen be is fejeződik. Mihalik Sándornak a Művészettörténeti tanulmányok 1954/55-ös kötetében² megjelent egyik tanulmányában érdekes vonatkozásokkal tűnik ki Miskolc. Már eddig is tudtuk, hogy Herend nem az első és mégcsak nem is a második művészi porcelángyáraink között, hiszen Holicson már a napóleoni háborúk éveiben állítottak elő (ha nem is nagy számmal) porcelánt. Ezen kívül Körnöcbányán, Kassán, Telkibányán, Miskolcon, sőt Pápán is készítettek Herendet megelőzően már az 1840-es évek előtt porcelán-árut.

Miskolcon 1838-ban készült először porcelán. Egy felhőkön álló, kínai alakokkal díszített porcelán tálon bukkant 1921-ben Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatója az első „Miskolc 1838”-as feliratra. Újabban két porcelán figura is előkerült „Miskolc 838”-as évszámmal. Mihalik tanulmánya nemcsak megállapítja, hogy már 1838-ban készült Miskolcon porcelán, hanem arra is igyekszik választ adni, hogy az alapanyagok hogyan és honnan kerültek oda. Molnár László miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyvében írt tanulmánya³ inkább szemelvény, mint teljességre törekvő összefoglalás abból a hatalmas adatanyagból, mely a gyárra és egykori tulajdonosaira a Miskolci, a Fővárosi és az Országos levéltárakban fennmaradt. Így is érdekes oldalról mutatja be egyik legnagyobb és legjelentősebb XIX. század eleji kőedénygyárunk múltját, történetét.

Az eddigiek csak az ún. Butykay-féle kőedénygyárra vonatkoznak, de már előljáróban megjegyezzük, hogy más kőedény- és porcelángyártó üzem is működött Miskolcon a század folyamán. Leszih Andor: „Egy kis kérelem a miskolci fajánsz-edények dolgában” című cikkében⁴ úgy tudja, hogy „Miskolcz városában három kőedénygyár is volt. A legrégebb, a Butykay-féle a múlt század első évtizedeiben működött, a másodikat Mildner Alajos Ferenc alapította a 19. sz. derekán. Ez a gyár a hatvanas években megszűnt. 1885-ben Koós István (!) állított fajánsz gyárat. Mihalik József említ olyan darabokat is — írja Leszih —, melyeken a Miskolcz név mellett még Novothny jelzés is van, de ezekről bővebb tudomásunk nincsen. Szendrei: Miskolcz város története IV. kötetének 734. lapján egy másik gyárról is megemlékezik. Szerinte 1863-ban „Mindégh József miskolcz lakos gépekkel felszerelendő porcellán készítő műhely és égető kemence felállítására kér engedélyt a várostól.” A Mindégh-féle üzembről ezen az egy adaton kívül semmit sem tudunk. Úgy látszik, rövid ideig állhatott fenn, mert a Borsod megyei Gazdasági Egylet 1871. májusi kiállításán nem szerepel a kiállítók között, noha ezen a város és megye minden rangosabb iparosa, termelője kiállította munkája, termelése legjavát.

Az elmondottakból azt hihetnénk, hogy a Biszterszki és Butykay által alapított kőedénygyár támadt fel újra és újra néhány évnyi, vagy évtizednyi szünet, pangás után, hiszen az eredetileg is kőedénygyár céljaira emelt épületkomplexum szinte csábíthatta a vállalkozókat edénygyár alapítására. Ezzel szemben több, egymástól független és különböző időben alapított edénygyárral állunk szemben. A Leszih által említett első és második, va-

gyis a Butykay és Mildner-féle gyár ugyanaz volt. A Butykay által alapított kőedénygyár került Barkassy Imre bukása után Mildner Alajos Ferenc kezébe, aki azt — mint később olvashatjuk — előbb felajánlja a városnak katonai laktanyául,⁵ majd — amikor ajánlatát nem fogadják el — megpróbálja elérvezettetni. Néhány évig azonban nem sikerül eladnia, így feltehető, hogy Mindégh János helybeli lakos ebben próbálja felállítani gépekkel felszerelt üzemét. 1867-ben végre sikerül az eladás a helybeli szegényárpolda céljaira. Legfeljebb tehát a Mindégh-féle üzem lehet kontinuitásban Butykay üzemével. Míg a Novothny-féle kőedénygyárról a Mihalik által említettekén kívül semmit sem tudunk, a Koós-féle üzembről már részletes leírásaink vannak.

A Butykay-féle gyár 1832-től 1862-ig néhány évnvi megszakítással 30 esztendőn át működött. Alapítását mindeddig 1833-ra tették.⁶ Ezzel szemben a gyár említésével első ízben 1832-ben találkozunk a Jelenkorban.⁷ A közlemény szerint építése annyira előrehaladt, „hogy már örlik a maszszát s a már kész minták reményt nyújtanak a mielőbb készülendő edény csinossága és tartósságáról.” Alapítókul Butykay József és Biszterszky Imrét említik. Közülük nemes Butykay József ismertebb, vagyis Biszterszkynek a gyár alapításán kívül egyéb szerepe nem volt. Mint kőedénygyáros csak a Honművész 1833-as híradásaiban szerepel.⁸ Eredetileg fűszer-, illetve vegyeskereskedő volt és csak a 30-as évek elején kapcsolódott vállalkozótársaként Butykayhoz. Már a 20-as évek közepén Miskolcon van, de csak 1828-tól szerepel a városi közéletben.⁹ 1831 és 1841 között városi tanácstag, majd mint a dédesi papírmalom bérlője tűnik fel. Butykay az Abaúj megyei Abaújszántóról került Miskolcra. Apja városi főfiskális s még 1825-ben is Abaújszántón lakik. 1822-ben már üzlete van Miskolcon. Előbb Hackenberger Sámuel üzlettársa, majd Biszterszkyvel társul a kőedénygyár alapítására. Már az 1820-as évek közepén számos kapcsolata van bécsi kereskedőkkel. 1830-ban a Libay-féle pénzhamisításban gyanúsítják, de a városi hatóság segítségével ebből hamarosan tisztázza magát.¹⁰ 1831-ben fognak a gyár alapításához, 1831. április 13-án kelt az az adás-vevési szerződés, mely szerint Butykay és Biszterszky kereskedők 320,— pengő forintért megveszik a diósgyőri koronauradalomtól azt a telket, melyen porcelángyárukat akarják felállítani. Az uradalom ennek ellenében megengedte, hogy a Szinván lévő malmot (mai Király-malom őse) átalakíthassák a porcelángyár szükségleteinek megfelelően.¹¹ A gyár azon a négy utcával körülhatárolt telken állt, ahol ma az Úttörőház épülete van. Egy 1863-as hirdetés szerint a gyári épületek „részint kő, részint téglából vannak építve, s cserép zsindegyel vannak földve...¹² A gyár első mesterei, szakmunkásai minden bizonnyal Besztercebányáról és Telkibányáról verbuválódtak. Ez nemcsak abból következik, hogy a besztercebányai és a telkibányai kőedénygyár egyaránt közel volt Miskolchoz — ahol a gyárnak lerakata volt —, hanem abból is, hogy míg az egyik alapító, Biszterszky körmöcbányai, s az ottani gyár lerakatának vezetője az 1820-as évek végén,¹³ — Butykay József szántói volt, mely ugyanúgy Breczenheim uradalmához tartozott, mint Telkibánya.¹⁴

A gyár első éveiből fenmaradt egy-két adat még közvetve sem kap-

csolható Butykayhoz, aki csak 1834—35-ben lehetett kizárólagos tulajdonosa a kőedénygyárnak. Szűcs Miklós tíz évvel később írt állítása szerint, Butykay azzal a nyilvánvaló szándékkal létesítette a porcelángyárat, hogy nehéz anyagi helyzetében „mentőszerül” használhassa.¹⁵ A fejlemények igazolták Szűcs Miklóst, mert alig egy-két évvel az alapítás után már jelentkeznek az adósságokból, illetve pénzügyleteiből adódó problémák. 1834-től kezdődően gyakran szerepel a megye közgyűlési jegyzőkönyvekben, mint kölcsönző, illetve hitelező. Ez is mutatja, hogy gazdasági erejét és adottságait meghaladó vállalkozásai már ekkor majdnem csődbe sodorták. Az ellene indított keresetek száma és összege olyan nagy volt, hogy vagyonát a nádor zároltatta. A zárlatot Fries és Zeppezauer bécsi kereskedők,¹⁶ valamint Pscherer Miklós és a Hirsch testvérek kérésére rendelték el.¹⁷ Miután Butykay és az említett kereskedőtársak egymással békésen megegyeztek, a nádor feloldotta a vagyoni zárt. Mint Butykay vallo-másából kiderül, Götz és Bähr pesti kereskedők hathatós anyagi és erkölcsi segítségével sikerült a csődöt kikerülnie. A periratok tanúsága szerint Götz és Bähr kereskedők oly módon segítettek 1836-ban Butykaynak, hogy elvállalták Fries és Zeppezauer követelésének visszafizetését. Ettől kezdve Butykay társviszonyba került Götz és Bähr pesti kereskedőkkel, akiket viszont Steiner bécsi bankár támogatott. Ily módon hatolt be az osztrák tőke Butykay vállalkozásába. Miután Steiner bécsi bankáros és Butykay között a két pesti kereskedőtárs tölti be a transzmisszió szerepét, érthető, hogy Butykay sorsa ugyanúgy, mint a Götz és Bähr társaké, Steiner akaratától és anyagi támogatásától függött. Az 1838-as pesti árvíz megrendítette a fejlődő magyar ipart és kereskedelmet, mert az osztrák bankok fokozatosan kivonták kölcsöneiket az árvíz sújtotta Pestről.¹⁸ Ennek esett áldozatul előbb Götz és Bähr, majd Butykay vállalkozása is. Amikor Götz és Bähr helyzete már végleg megingott, Butykay mindent elkövetett, hogy bajbajutott társait kisegítse. Ezért Götznek és Bährnek, majd Steinernek, illetve Povovszkynak zálogosította el miskolci kőedény- és porcelángyárat. Götzön és Bährén azonban már nem tudott segíteni, mert 1841. november 26-án csődbe kerülnek.¹⁹ Hozzájuk hasonlóan ő is csődbe kerül.²⁰ A csőd következtében a porcelángyár nehéz helyzetbe jut. Hónapokig vesztgel, majd 1843. tavaszán teljesen leáll, munkásai szétszélednek. Az üzemeltetés a tömeg-gondok, Gáspár Imre feladata egy ideig, majd a zálogtulajdonos, Povovszky János veszi gondjaiba a gyárat. 1845. végéig Povovszkyé a gyár zálogjoga. Ekkor azonban Povovszky is csődbe kerül.²¹ A megyei törvényszék tömeggondnokul az ismert miskolci naplóíró és publicistát, Szűcs Sámuel-t nevezi ki. Nehezítette a gyár helyzetét, hogy a Szinva partján álló masszamalját a folyó 1845-ös áradása súlyosan megrongálta.²² Povovszky csődje nem sokáig tartott, mert 1845. augusztus 29-én megegyezés történt a csődbejutott és Krandi László között.²³ Povovszky Butykaynak adott mintegy 20 000,— forint kölcsönét Bakassy Imre válalta magára. Ennek fejében ugyanez év végén már ő birtokolja zálogjogon a miskolci kőedénygyárat. Közben változatlanul folyik a Borsod megyei törvényszéken és a különböző fellebbviteli fórumokon — az Eperjesi Királyi Táblán, a Váltófel Törvényszéken és a hétszemélyes Táblán — Butykai pere.

1848-ban — hat évi huzavona után — ismét visszakerül az ügy a Borsod megyei törvényszékre, miközben már a második zálogtulajdonos, Barkassy is kudarcot vall vállalkozásával.²⁴

Az 1848—49-es szabadságharc miskolci eseményei akadályozzák a gyár üzemeltetését. Fényes Elek 1851-ben írt lexikona szerint a gyár még mindig tulajdonos nélkül vesztegel. Csak 1852-ben kerül Mildner Alajos Ferenchez, aki számos nehézség ellenére ismét hozzálát a porcelángyár működtetéséhez. Szakmunkásokat keres, akikkel az üzemelést hamarosan megkezdi. 1853-ban már áll a gyár. Épületeit az 1862. évi tűzvész nem rongálta meg, csak azt a részét károsította, melyen a tulajdonos, illetve az üzemvezető lakott. Ellentétben az eddigi véleményekkel, Mildner 1863 után nem költözött vissza Kassára — hiszen még a 60-as évek végén, a 70-es évek elején is gépraktára áll Miskolcon — hanem továbbra is Miskolcon lakott. Az üresen álló kőedénygyárat azonban hiába kínálja a városnak kaszárnya céljára, — ajánlatát visszautasítják. 1867-ben a szegényárpolda kapja meg a kőedénygyár egykori épületét.

*

Köztudott, hogy a miskolci kőedénygyártás kisebb-nagyobb megszakításokkal közel háromnegyed százados múltra tekint vissza. Molnár László szerint az első 1833-as adat „feltehetően a Butykay-féle gyárra vonatkozik.” Majd a Mildner és a Koós-féle üzemek nehézségeit bevezető mondatban nem két tulajdonosról, hanem „a XIX. század második felében alakult két gyár”-ról beszél. E szerint a Butykay-féle kőedénygyáron kívül még két másik kőedényüzem is működött Miskolcon, a múlt század második felében, illetve Butykay és Mildner nem ugyanazon, hanem két különböző edénygyár tulajdonosai voltak. Ezzel szemben más források is tanúsítják, hogy a XIX. század közepén is létezett Miskolcon kőedénygyár, a Mildner A. F-féle, „de ez teljesen megszűnt. Ezzel nem tévesztendő össze a mostani miskolci kőedénygyár, melyet 1885-ben Koós István (!) alapított”.²⁵

Molnár e kérdésben elfoglalt álláspontja Leszih Andor egyik cikkére támaszkodik. „Nálunk Miskolc városában három kőedény gyár is volt. A legrégebbi a Butykay-féle a múlt század első évtizedeiben működött. A gyár jegye — az edények aljába nyomott — BUTYKAY, vagy csak MISKOLCZ-felirat volt.

A másodikat Mildner Alajos Ferenc alapította a 19-ik század derekán, jegye: kétfejű sas, alatta gótikus vagy latin betűkkel Miskolcz, s alatta gyári számok. Ez a gyár a hatvanas években megszűnt. 1885-ben Koós István állított fajansz gyárat, az innen kikerült edények MISKOLCZ s alatta hatszögletű csillag jeggyel vannak ellátva.”

Ehhez hasonlóan vélekedett Szendrei János, Miskolc monográfusa is, egyik miskolci előadásában.²⁶ „Felhozza a miskolczi fajansz edénygyárakat — írja Leszih ismertetésében —, a legelső a Butykay-félét, mely a XIX. század elején keletkezett, s ízléses szép dolgokat produkált, azután a Mildner Alajos-félét, mely az ötvenes évek körül alapított. Mindegyik gyár termékeiből mutat be pár darabot.” A Koós és Mildner-féle gyárat egynek tekinteni ab ovo lehetetlen volt, hiszen a város ellentétes pontjain

álltak. Míg a Koós-féle üzem a Zsolczai kapuban, a Mildner-féle pedig a diósgyőri úton, a fáskerttel átellenben állt,²⁷ a mai Úttörőház helyén. Miután az első kőedénygyárt, az 1832. évit is a fáskerttel szembeni telekrészre, az ún. Benkőkertbe helyezi az első tudósítás,²⁸ kétségtelen, hogy a sokáig két különállónak hitt Butykay- és Mildner-féle gyár tulajdonképpen ugyanaz. A gyárépület Mildner Alajos Ferenc és felesége kezéből került 1867-ben a város céljait szolgáló szegényápoldához. Tehát az 1832. és 1867. közötti időszakban szereplő edény-gyárosok ennek voltak egymást követő tulajdonosai.

A Koós-féle gyár alapítására utaló első adatokkal 1882-ben találkozunk. Ekkor, szeptember 30-án adja tudtára „a nagyérdemű közönségnek”, hogy helyben a zsolczai kapu 5. szám alatt, tehát a Butykay-féle gyárral pont ellenkező irányban — egy üveg- és porcelánfestődét nyitott.²⁹ Nemcsak „kiegészítő tárgyak” készítését vállalja, hanem „a legegyszerűbbtől a legszebb művészi kivitelű monogrammok”, betűk, arc- és tájképek festését is. 1884-ben még mindig „porcellán festőde volt” a Koós-féle gyártelep, de mint a Borsod megyei Lapokban olvashatjuk, „gyárhelyiségét már ezévből teljesen átalakítandja nagyobb szabású majolika és porcellán gyárat, s égető kemenczét épített, hogy a nagyobbodó igényeknek is képes legyen megfelelni”.³⁰ Az átalakított gyár részletes leírását és az egykori berendezéséről készült rajzokat is megtaláljuk a Budapesti Látogatók Lapjában (1891). Koós Miksa gyára tíz évig üzemel, közben azonban 130 000 forintnyi tőkével átkerül az Agyagipar Részvénytársaság kezelésébe,³¹ melynek Koós Miksa az igazgatója egészen 1896. május 1-ig, amikor a gyár nehézségeinek okát elemezve, benyújtja lemondását.³² A miskolci majolika és kőedénygyár ugyanúgy részvénytársasággá alakul át, mint a herendi gyár, sőt abban is hasonlít a herendi porcelángyárhoz, hogy 1896-ban sok évnyi eredményes működés után bezárja kapuit és elbocsátja munkásait. A gyár hosszas vajúadás után új részvénytársasághoz kerül, mely 200 000 korona alaptőkével indítja el a pangó, hányódó üzemet. Ezt a vállalkozást azonban csak rövid ideig kíséri szerencse, mert Fleick Engelbert művezető minden fáradozása ellenére az 1900-as konjunktúrát váratlan hanyatlás követi.³³ A gyár 1902. április 2-án — amikor tűzvész fenyegeti — már „nincsen üzemben”. Koós Miksa, az alapító, azonban már nem érte meg a második részvénytársaság indulását, mert 1899. év elején, 49 éves korában meghalt. A Koós-féle üzem egykori munkáiból számos példány, illetve típus ismeretes, a második részvénytársaság rövid, alig egy éves periódusából azonban múzeumainkban, gyűjteményeinkben csak elvétve akad tárgyi emlék.

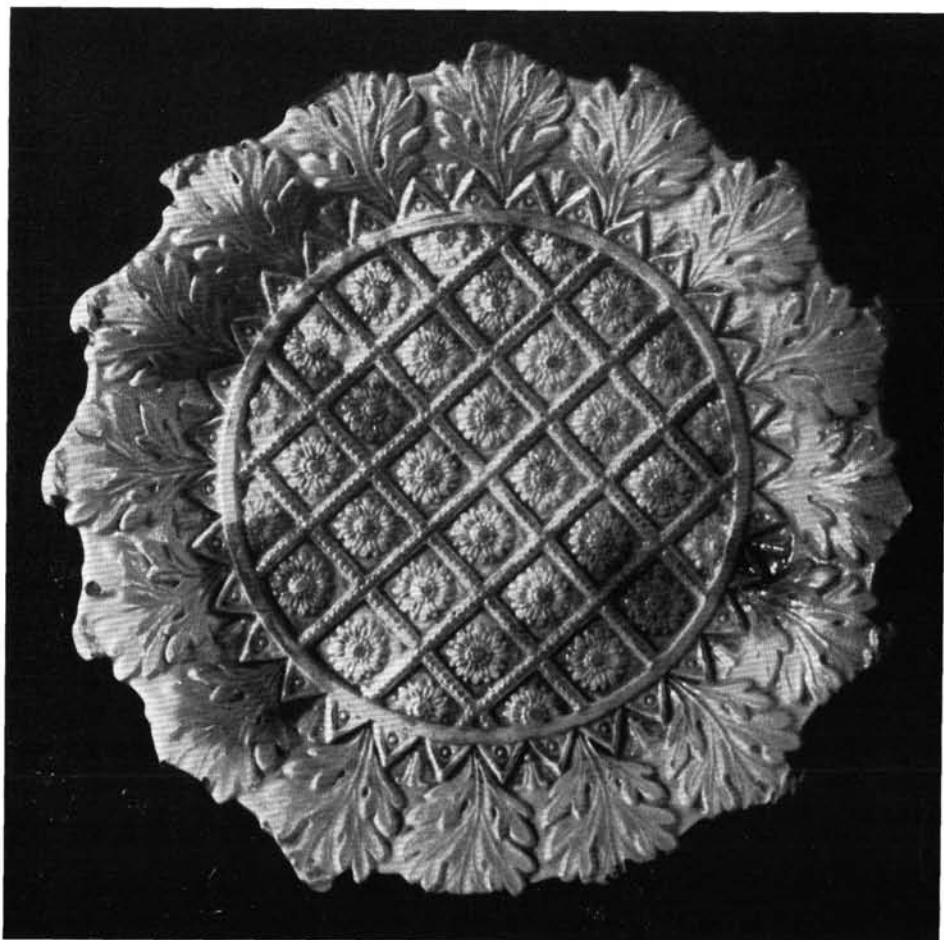
*

A porcelán „titka” és Hüttner József Miskolcon.

Az 1832. elején épült miskolci kőedénygyárat mint „Porcellán gyárt” emlegetik. Már az első közleményben kérdéses volt, hogy készítménye „valódi porcellán e vagy Kőedény Steingut, Wedgewood mint a’ pápai, vagy Fyence, majolika-félporellán e mint a’ tatai?”³⁴ A szerkesztői kérdés

itt-ott pontatlan, mert Tatán az 1820-as évek végén, a 30-as évek elején nem fajanszot, illetve „majolica-félporzellánt” készítettek, hanem ugyanolyan kőedényt, mint Pápán, Kassán, Körmöczbányán, Iglón vagy Rozsnyón. A nagyhirű tatai fajansz a XIX. század elején már lehanyatlott. A porcelánt inkább a fehér kőedényre, az ún. Wedgewood-árukra vonatkoztatták, melynek gyártásmódja, technológiája alig tért el az egyszerű kőedénytől. Egy bizonyos, az 1830-as évek elején — de még az 1840-es években is — gyakran összetévesztették a fajanszot a kőedénnyel, a Wedgewood-árut a porcelánnal. A 30-as, 40-es években alapított kőedénygyárakat — így a miskolcit is — „porzellán- és kőedény”, illetve „Kőedény- vagy porzellán gyárnak” nevezik. Ebből úgy tűnik, hogy a kőedény azonos, vagy a porcelánhoz hasonlóan készül. Ez persze nem így van, mert

1. Kőedénytál. Miskolc, 1839 körül

— többek között — míg a kőedény (a finom ugyanúgy mint a durva) égetése egyszintes kemencében történik, a porcelán égetéséhez 2, vagy 3 szintes kemencére van szükség. Ezt a szintek számától függően bécsi, vagy meisseni típusú kemencének, magyarul pedig „hármás szász kemenczének” nevezik. Ilyen épült Herenden is 1842-ben, amikor a gyárban megindult a rendszeres porcelángyártás. A finom kőedény, a Wedgewood-áru lévén anyag hasonló, mint az egyszerű kőedény — ugyanúgy készül, mint a közönséges kőedény. Ezért készítése, technológiája is ugyanolyan, mint az egyszerű kőedényé. Miután bebizonyosodott, hogy 1838-ban — évekkel előbb, mint Herenden — már készítettek Miskolcon porcelánt, szembe kell nézni azzal a kérdéssel is, hogy az első elnevezés alatt valóban porcelán értendő-e, vagy finomabb kőedény, az ún. (magyar) Wedgewood?

A gyárról és alapítójáról, Butykayról alig van adat az 1832 és 1838 közötti évekből. Az azonban a néhány szórvány adatból is kiderül, hogy nem két, vagy háromsztatú kemencéi voltak a gyárnak, — amilyent a porcelán égetése megkíván —, hanem egyszintesek. Csak így történhetett meg, hogy a „gyárnak kemenczéje felett való üregbe berakott fa” kigyulladt, mint ezt Horváth György és Jakab Ferenc panasza alapján Miskolc város 1834. április 4-i tanácsülésén Ács János és Dudor József tanácsnokok tárgyalják.³⁵

Az elmondottakból — főleg az 1834-es adatból, mely a gyár kemencéjének fajtájára, típusára utal — nyilvánvaló, hogy Miskolcon akkor még nem készült és kemence híján nem is készülhetett piacképes porcelánáru. Noha a szomszédos Telkibányán ezekben az években már készítettek porcelánt, Miskolcon 1838 előtt ilyent nem állítottak elő. A porcelán előállítására, illetve folyamatos gyártására való áttérés a gyár belső átalakítását újabb kemencék és különböző felszerelések beszerzését, hatalmas beruházást igényelt. Butykay József Borsod megye törvényszéke, mint illetékes csódbírótság előtt 1941. augusztus 21-én azt vallotta, „hogy az 1836-ik évi első megakadása”-tól mostanáig mintegy 40 ezer forintot investált „a’ porcellán gyárra”.³⁶ A vallomásban ugyan nem szerepel tételesen a beruházás, de az összeg jórésze minden valószínűség szerint a gyár korszerűsítése és a porcelán előállítására való felkészülést célozta.

1837. július 12-én a Hasznos Multságokban Papp Gábor tollából megjelent híradásból országszerte ismertté vált, hogy a Herenden letelepedett Stingl Vince nevű soproni keramikusnak végre, több mint tíz év után, sikerült a Herend mellett feltárt, tehát hazai kaolinból porcelánt előállítania. Nem tudjuk e hír hatott-e Butykayra, de annyi bizonyos, Butykaytól tudjuk, hogy „az 1837-ik évtől kezdve a porcellán gyára miatt több ízben (Miskolcra) elutazni kénytelen „volt”³⁷ s hogy egy évvel Stingl után 1838-ban már Miskolcon is állítottak elő jó minőségű porcelánt.

Ha a miskolci gyár első porcelánjait összehasonlítjuk azokkal, melyeket 1840 után Herenden készítettek, meglepő különbségeket tapasztalhatunk. Tudjuk, hogy Herenden 1840 után Fischer Móric különböző kijelentései ellenére sem hazai, hanem külföldi alapanyagokból (Sedlitz, Abilsberg stb.) állították elő rontott kőedény- és porcelánáruk beőrlésével a porcelánt. Éppen a gyár által használt drága és nehezen szállítható import-kaolin

linnal való takarékoskodás következtében került nem egyszer a szükségesnél is kevesebb kaolin az áruba, ezért a hozzátét-anyag és nem a kaolin tulajdonságai dominálnak. Ily módon az első herendi áruk sajátos átmenetet képviselnek a fajansz, a kőedény és a porcelánárúk között.³⁸ Miskolcon — noha szintén kőedénygyár volt elsősorban — ha rosszabb kaolinból is, de eredetibb porcelánt készítettek, mert összetételében nem a hozzátét-anyagok, hanem a kaolin tulajdonsága érvényesültek. Tehát már az áru minőségének vizsgálata is bizonyítja, hogy Miskolcon nem import, hanem hazai kaolinból készítették a porcelánt. E feltételezést támogatja Wartha Vince egyik közlése is.³⁹ „Herman Ottó szíves közbenjárására Butykay Józseftől a következő adatok birtokába jutottunk — írja könyvében Wartha. — „A miskolci 1841-ben megbukott edénygyárhoz a legjobb anyagot Szerencsről egy pinczéből szállították, mely szép fehér, állítólag kaolin volt.”

A miskolciaknak tehát sikerült ugyanúgy hazai alapanyagból porcelánt előállítaniuk, mint a Herenden kísérletező Stingl Vincének. A miskolci porcelán színe, anyaga azért különbözik minden más hazai porcelántól, mert más fajta és tulajdonságú kaolinból készítették.

Noha a XIX. század elején a porcelán előállítására már ismert volt, összeállítását iskolákban tanították, a szakirodalomban mégis mindmáig úgy merül fel, hogy a porcelán titkát — a XVIII. század eseteihez hasonlóan — úgy csempészték át Telkibányáról Miskolcra. Mihalik Sándor szerint a Telkibányáról Miskolcra szökött Hüttner Józsefnek köszönhető a porcelán előállítása Miskolcon. A Bretzenheim-levéltár iratai szerint — olvashatjuk Mihalíknál — Hüttner József „a T. Bányai Porcellán Gyár Igazgatója” levélben követelte annak a 3200 pftnak a visszafizetését, melyet néhai apja még 1829-ben adott a telkibányai porcelángyár céljaira. Közben azonban a kérelem benyújtása és megtárgyalása közötti időben édesanyjával együtt átköltözött Miskolcra minden előzetes jelentés, indoklás nélkül, és a miskolci kőedénygyár szolgálatába szegődött. Ügyének első tárgyalására az 1838. augusztus 29-i igazgatósági ülésen került sor, amikor már a miskolci kőedénygyár alkalmazottjaként tevékenykedett. Miután kérelmüket elutasították, özv. Hüttner Mátyásné újabb beadványban követelte a férje telkibányai gyárba fektetett tőkájének visszafizetését. A Patakon tartott november 7-i igazgatósági ülés jegyzőkönyvének 6. pontja szerint a követelést még akkor sem teljesíthetnék, ha „a' folyamodó s fija a Fabrikát hívtelenül el nem hagyták, — s annak titkát más idegeneknek el árulva önnön hasznokra nem fordították volna . . .”⁴⁰

Mihalik szerint Hüttner József és anyja a porcelán titkát vitték át Telkibányáról Miskolcra.⁴¹ Erre vonatkozóan ugyan semmi írásos támpontunk nincs, viszont az első miskolci porcelánokon 838-as benyomott évszám látható s ez Mihalik feltevését látszik igazolni. Molnár László szerint ugyan „Hüttner József ismerte a porcelángyártás titkait”, de — mint írja — „szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy már Hüttner előtt is volt a gyárnak olyan munkása, aki értett a porcelán készítéséhez.”⁴²

Mielőtt egyik vagy másik feltevést elemeznénk, vegyük szemügyre az 1838. augusztus 29-i és november 7-i igazgatósági ülések jegyzőkönyvének bejegyzését. Mi a közös és mi az eltérő a két bejegyzésben? A herceg el-

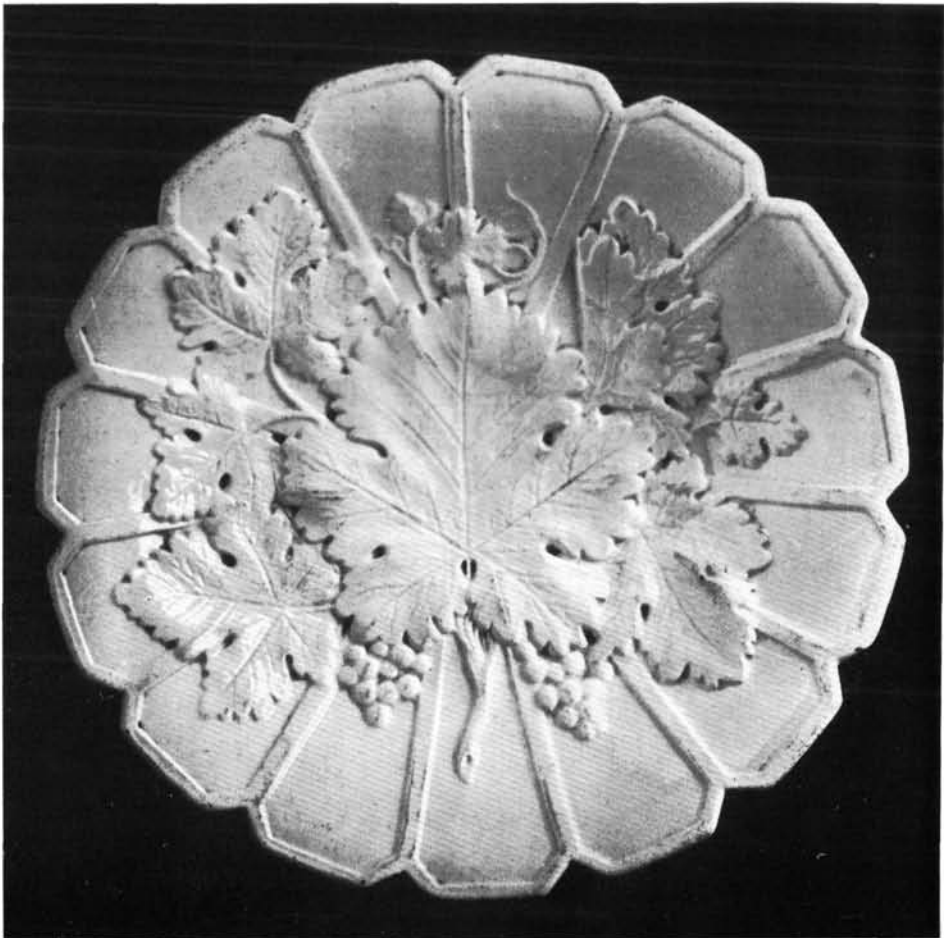
2. Porcelántál. Miskolc, 1839

nökletével 1838. augusztus 29-én Patakon megtartott első igazgatósági ülés elutasító döntését kizárólag azzal indokolja, hogy a folyamodó maga mentette fel az uradalmat követelése teljesítésétől, mert szolgálatát időközben „hívtelenül” félben hagyta és minden jelentés nélkül máshová költözött. Hüttner Mátyásné levelére válaszolniuk kellett, ezért a november 7-i igazgatósági ülés már körültekintőbben indokol, de a szolgálati hely elhagyása egyebek mellett itt is olyan érvként szerepel, mely felmenti az uradalmat a szerződés teljesítése alól. Ugyanis a szerződés a gyár felvirágzásához, állandó jövedelmének biztosításához köti a befektetett összeg visszatérítését, ezért a követelés elutasításának indokai elsősorban nem a fellendüléshez, hanem a hanyatláshoz, a gyár zülléséhez vezető okokra vonatkoznak. Ilyenek: a gyár cserbenhagyása, titkainak elárulása, melyekről a novem-

ber 7-i jegyzőkönyvben olvashatunk. Felmerül a kérdés, valóban áruló volt-e Hüttner, vagy csak az uradalom tüntette fel ilyenek, hogy követelését elutasíthassa? Hüttner József és anyja távozása hozta-e súlyos helyzetbe a gyárat, vagy a gyár súlyos helyzete, az uradalom pénzügyi zavarai indították Hüttnert és anyját arra, hogy Telkibányát elhagyja és Miskolcon telepedjék le. Az e kérdésekre adandó válasz azonban csak a gyár korabeli viszonyainak elemzésével adható meg.

Mindaddig úgy tudtuk, hogy a telkibányai porcelángyár az 1830-as évek végére már nemcsak az alapításkor befektetett tőkét és annak kamatait térítette vissza, hanem tetemes hasznot is hajtott az uradalomnak.⁴³ A gyár egykori költségvetését tartalmazó extraktusokban jelentős évi tiszta jövedelmet könyveltek el, s ebből Hüttner Mátyás igazgatói tevékenységét hasznosnak, sőt kiemelkedőnek minősítették. Ezzel szemben, ha az extraktusok adatait elemezzük, megdöbbentő képet kapunk a telkibányai porcelángyárról. 1833-ban például az extraktusok szerint összesen 19 830 ft-ot fordítottak a porcelángyárra. Ebből 9185 ft az építkezési költségből adódik, tehát a gyárra ebben az évben reálisan a két tétel különbségét, vagyis 10 645 ft-ot fordított az uradalom. Összesen 6122 ft értékű áru készült 1833-ban Telkibányán, melyből ténylegesen csak 4727 ft-ot inkasszáltak be 1394 ft kintlévőséggel szemben. Ha a gyárba fektetett 10 645 ft-ból kivonjuk az áruban amortizálódott 6122 fr-ot, 4523 fr összeget kapunk, mely az extraktusokban „kitétetik” címmel szerepel. Ez vezetett arra az összegezésre, hogy a gyár 1833-ban 4522 ft hasznot hozott.⁴⁴ Ez az összeg ténylegesen a gyárba investált 10 645 ft-nak még a felét sem teszi ki, ily módon az üzem nem haszonnal, hanem súlyos ráfizetéssel dolgozott. Hasonló a helyzet 1934-ben, 1835-ben, sőt 1837-ben is.⁴⁵ A három említett esztendőben összesen 13 500 forintot fizetett rá az uradalom a telkibányai porcelángyárra. Az 1838. szeptember 6-i igazgatósági ülés egyik adata szerint a „fabrikásoknak hátra lévő ... illetőségek” 714 ft-ot tesznek ki.⁴⁶ Az ugyancsak ez év november 7-i igazgatósági ülés jegyzőkönyvében ke-reken ki is nyilvánítják, hogy a gyár „egész jövedelme” még „a’ mindennapi rendes költségek fedezésére” sem elegendő s ezeknek pótlása „tete-mes áldozatokba” kerül „az uradalomnak esztendőnkint”.⁴⁷ Hüttner Mátyás 1837-ben bekövetkezett halála, majd özvegyének és fiának átköltözése Miskolcra, kétségtelenül fokozza a problémákat Telkibányán. A bajt azonban mégsem a váratlanul bekövetkezett személyi változásoknak tulajdoníthatjuk, hanem a súlyos anyagi helyzetnek, amiért többen kényszerültek otthagyni Telkibányát. A gyár üzemeltetését nagy erőfeszítések árán fenntartják ugyan, a zavar, kapkodás jelei azonban lépten-nyomon megmutatkoznak. Az 1839. július 20-án tartott igazgatósági ülésen Dutsay előterjeszti, „hogy Június végéig a Fabrikának 1113 ft., 41 kr. fizetetlen lévén, ’s hogy az edényből annyi pénz a folyó, s’ elmulasztott fizetések tellyesítethessenek nem remélhetvén, kér ezeknek kifizetésére a gazdasági Cassából pénzt kölcsönöztetni.” Az igazgatóság azonban úgy határozott, hogy a „Fabrika költségei ... a lerakatok áruiból fedeztessenek, s egyszersmind terjessze elő a Számtartó ..., mit vél okainak ..., hogy az edények bár azoknak ára már lejjebb Szállítatott, oly csekély mennyiségbe kélnek,

mint az eladási könyv bizonyítja”⁴⁸ Az üzemeltetést úgy biztosítja a „Bányai Árendás”, hogy az uradalom helyett maga fizeti a fabrikásokat. Emiatt nem akar azonban az uradalomnak „a jelen 3-Év negyedre fizetni, pedig — mint Dutsay az igazgatósági ülésen megjegyzi — az új Massza malom építéséhez vas és egyéb materiáknak vásárlására ezen pénzre mulhatatlanul szükség lenne.”⁴⁹ 1838/39-ben Heyzl Antal ellenőrtől Schuller Ferenc massza molnárig sorban fordulnak a herceghez bérjavításért.⁵⁰ A gyár még évek alatt sem jut túl a hullámvölgyön, hiszen még 1841-ben sem a gyári, vagy a főpénztárból fizetik a munkásokat, hanem az igazgató Mayer János előlegezi meg saját pénzéből, melyet csak 1841-ben egyenlít ki a főpénztár.⁵¹

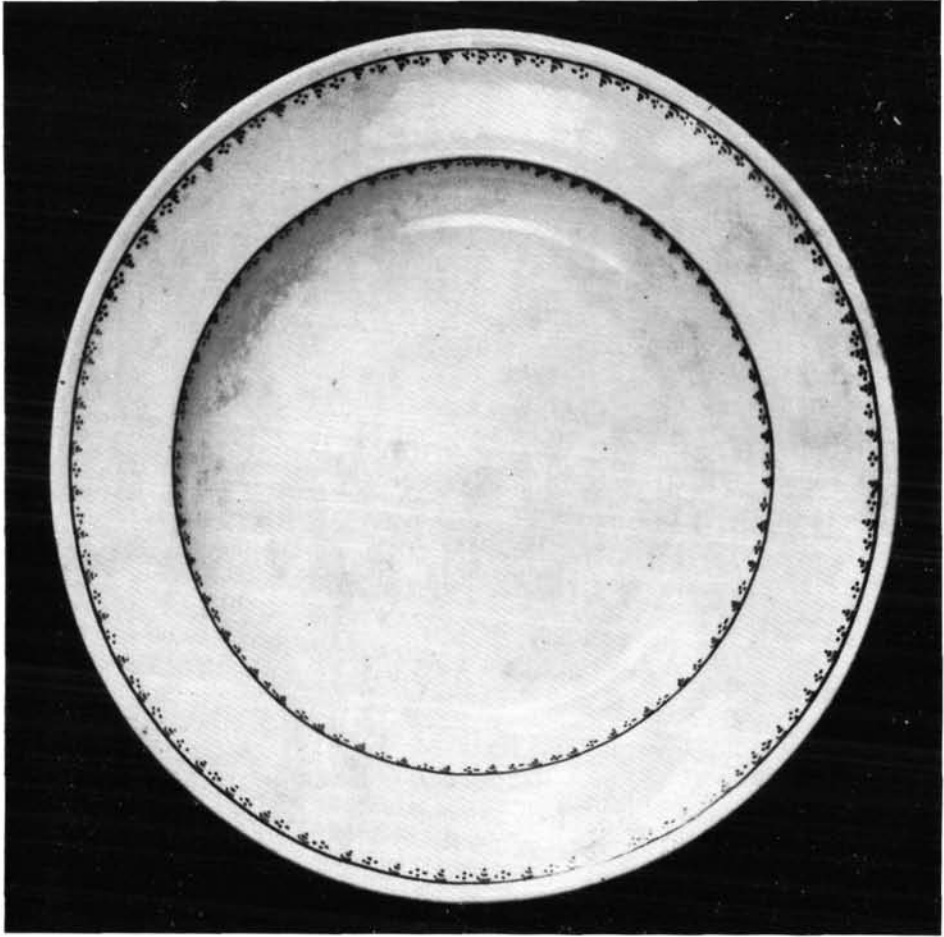
3. Kőedénytál. Miskolc, 1839—40, Hüttner mintája

Az uradalom tehát nem akarta — és nem is tudta volna — visszafizetni Hüttner Mátyás által a gyárba investált 3200 ft-nyi összeget. Hüttner Mátyás kiváló szakértő lehetett, de a vállalat rentabilitását neki sem sikerült nyolc esztendő alatt biztosítani. Hogy közben mi történt Telkibányán, azt inkább Bielek feljegyzéseiből sejtjük,⁵² aki úgy említi a telkibányai porcelángyárat, melyet tulajdonosa sajnálatra méltóan csak kevésbé használ fel, vagyis nem hasznosít. Hüttner József és anyja, az özvegy direktorné az 1829-es szerződés értelmében állnak a porcelángyár élén. Igazgatásuk évében aligha javult a gyár helyzete. Ennek tulajdonítható, hogy távozásuk lényegében hatástalan a hercegre és tisztviselőire, noha Hüttner „félbe szakasztott szolgálatjának folytatása végett a maga útján vissza hozatni rendeltetik”. Azonban mégcsak keresőlevéllel sem fordulnak Borsod megyéhez, vagy Miskolc városához ebben az ügyben.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy Hüttner József bár „hívtelenül” elhagyta Telkibányát, semmi olyant nem tett, ami ingerelte volna az uradalmat. S ha mégis azzal vádolják, hogy ellopta a „Fábrica” titkát inkább a nyomaték, mint az igazság kedvéért tették. Az esetet azonban mégsem lehetett szó nélkül hagyni, hiszen valóban szokás volt a XVIII. és XIX. században egyik helyről a másikra vinni a porcelán titkát, mint ezt Meissen, Bécs, Velence és Pétervár stb. esete tanúsítja. Másrészt Hüttner ottartózkodásának éveiben, 1835 és 1838 között valóban gyártottak Telkibányán a köedény mellett porcelánt, s így Hüttner tényleg ismerhette a porcelán „titkát”.

A félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy az igazgatósági ülés jegyzőkönyve szerint Hüttner és anyja nem a porcelán, hanem a „fabrika” titkát árulta el „más idegeneknek”. Miskolcon 1838-ban készült először porcelán, s így arra is gondolhatnánk, hogy a „fabrika titka” alatt a porcelángyártás ismerete értendő. Az Iparművészeti Múzeum Kerámia Osztályának egyik darabja azonban más irányba terelte vizsgálódásunkat. A szóban forgó darab egy préskorongon készült miskolci köedénytál, mely nemcsak díszítésre, hanem méretre is hasonló a telkibányaiakhoz. Széle hullámos, peremén ugyanolyan domborított akantszleveleket, öblében pedig nyolcágú rozettát találunk, mint a telkibányai edényeken. Míg azonban a telkibányaiak anyaga porcelán, mintáinak kontúrjait zölddel színezték, a miskolci tál alapanyaga köedény, felszínét átlátszó mázzal borították. E tál-típussal gyakran találkozunk Telkibányán. A szóban forgó tál az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben 1837-ben bukkan fel először⁵³ és 1842-ben szerepel utoljára.⁵⁴

E telkibányaiakkal⁵⁵ teljesen egyező köedénytál fenekén⁵⁶ „MISKOLCZ 838”-jegy olvasható. A jegy felett benyomott római kilences, az évszám alatt jobbra pedig egy nagy H-betű látható. Míg a nagy H-betűt a jegytől függetlenül nyomták a masszába, a római szám a „MISKOLCZ 838”-jegy tartozéka. Kétségtelen, hogy a H-betűben Hüttner vezetéknevének kezdőbetűjére, a római számból pedig a készítés hónapjára (szeptember) ismerhetünk. Ily módon Hüttner Miskolcon készült, szignált munkájával állunk szemben. Egy másik telkibányai táltípust is találhatunk a miskolci köedények között. Ennek pereme is hullámos és öblében plasztikus szőlőfejek,

4. Kőedénytál. Miskolc, 1840—41. Máz alatti kobalttal festve

levelek találhatók. A miskolci tál jegyében „Butykay Miskoltzon”-bélyeg van, míg az egyik telkibányai tálon ugyanúgy megtalálható a nagy H-betű,⁵⁷ mint az akantusz-leveles, öblében plasztikus rozetta-díszes, 838-as évszámú miskolci tálon. Bár a másik plasztikus szőlőmintás telkibányai tál 853-ban készült⁵⁸ — másfél évtizeddel később —, az előbbi tál fenekén található H-betű itt is Hüttner nevét jelzi.

Tudjuk, hogy amikor 1842-ben a csőd miatt a miskolci kőedénygyár átmenetileg megszűnt a működését, munkásai szétszélednek. Hüttner, aki „ezelőtt mintegy 10 évvel . . . tanula Morva és Csehországban a porcellán- és kőedénygyártást, Apátfalván az egri papnöveldei intézettől, mint tulajdonostól, a kőedénygyártási jogot kibérelte, s kőedényt és wedgewoodot

kezde gyártani". Hüttner azonban „csekély anyagi erővel bírván” csak néhány évig tudta kézben tartani a bérleményt s az árendából bíróilag kiutasítatik.⁵⁹ Molnár adatai szerint⁶⁰ ennek ellenére továbbra is Apátfalván maradt egészen 1852-ben bekövetkezett haláláig. Így tehát Hüttner tevékenységének Telkibányán és Miskolcon kívül Apátfalva a harmadik, egyben leghosszabb állomása. Rövid, mindössze 38 évet kitevő életéből Telkibányán és Miskolcon együttvéve sem töltött annyi időt, mint Apátfalván. Ily módon tehát — figyelembe véve amit a H-betűről mondottunk — az apátfalvi anyagban is találnunk kell betűvel, vagy anélkül készült olyan kőedénytalat, mely az említett egyik vagy másik típushoz sorolható. Valóban, az apátfalvi gyár egykori készítményei közt megtalálható az a plasztikus szőlővel díszített kőedénytal,⁶¹ melynek pontos megfelelője Miskolcon ugyanúgy megvan, mint Telkibányán. Azonban míg a miskolci talat átlátszó, fehér mázzal borították be, Apátfalván a szőlőt és a levelét kék mázfeletti színnel kontúrozták. E miatt nem annyira a miskolcihoz, mint inkább a telkibányai készítményekhez hasonlíthatjuk, ahol szintén kontúros példányok maradtak fenn. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy Hüttnernek Butykay gyárában más adottságok álltak rendelkezésre, mint Telkibányán vagy Apátfalván, vagy — és ezt sem hagyhatjuk figyelmen kívül — Butykay érdekei különböztek a telkibányai gyártulajdonos, Bretzenheim érdekeitől. Egyébként a miskolci készítmények túlnyomórészt préselt, plasztikus mintájúak s csak a legkritkábban vannak közöttük színezettek. Ez talán annak is tulajdonítható, hogy a gyárnak nem volt megfelelő számú és felkészültségű festője s így a fehér, átlátszó mázas préselt áruk készítését szorgalmazták.

Plasztikus kőedényeket nemcsak Miskolcon és Telkibányán készítettek, hanem más európai és magyar kőedény gyárakban is. A legtöbb plasztikus edényminta német- és cseh gyárakból került Magyarországra, elvándorolt munkások közvetítésével. Ezen kívül gyakori volt az egyes edények utánzása is. Miután a minták maguk is átvételek voltak, nem merült fel — legalábbis nem tudunk róla — a szerzői, vagy készítői jog kérdése. Hüttner Morvaországban tanult, s így valószínűleg onnan hozta magával a mintát Telkibányára, ahol 1835. és 1838. között dolgozott. Abból azonban, hogy még az egyik, 1853-ban készült kőedénytalon is megtalálható a benyomott nagy H-betű, megkockáztathatnánk azt a feltevést is, hogy a szóban forgó talat Hüttner készítette, ezért vezeték nevének kezdőbetűjét halála után is feltüntetik. Miután azonban e minták egyike már Meissenben is feltűnik, e feltevés eselik. Ez teszi érthetővé, hogy noha Hüttnernek „félbe szakasztott szolgálatjának folytatása végett a maga útján vissza hozatni rendeltetik” ügyében mégcsak keresőlevéllel sem fordul az igazgatósági ülés Borsod megyéhez, vagy Miskolc városához.

Úgy látszik kőedénygyáraink gyakorlatához hozzátartozott, hogy a vezető nemcsak amolyan bérlőszerű jogviszonyban állt a tulajdonossal, hanem feladata volt a minták beszerzése is. Hüttner József mintáival nemcsak Miskolcon találkozunk, hanem Telkibányán, sőt Apátfalván is, ahová 1842-ben költözött át. Arra a kérdésre, hogy ő állította-e elő a porcelánt első ízben Miskolcon, határozott nemmel kell válaszolnunk. Ugyanis, a

5. Kőedénytál. Miskolc, 1840 körül

már 1837-ben Miskolcon készült kőedények nem hasonlíthatók a Magyarországon előállított kőedényekhez, mert míg ezek legtöbbje az ún. mészpátos kőedények típusába sorolható, a miskolciak összetételében a porcelán alkotó elemeit, a földpátot, kvarcot, sőt talán a kaolint is megtalálhatjuk. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum egyik miskolci patikaedénye ebbe a kategóriába sorolható. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy Hüttner Miskolcra való átköltözésével egyidőben jelenik meg a porcelán Butykay gyárában, mintegy jelezvén a történetek közötti összefüggést. Említettük, hogy Butykay szerint Szerencsen bányászott kaolinból készült a porcelánmassza Miskolcon. Az 1838-as, 1839-es porcelán-készítmények csak megszorítással tekinthetők porcelánnak, ugyanis tulajdonképpen átmenetet je-

lentenek a kőedény és a porcelán között. Összetételükben ugyan már domináns elem a kaolin, de még mindig a megszokottnál magasabb arányban van benne a kőedény alapanyagát alkotó hozzátétanyag, mint például homok, vagy kovakő.

A kőedénykészítés és alapanyagai.

A porcelán mellett nem szakadt félbe a kőedénytárgyak készítése sem Miskolcon. A porcelán megjelenésének évében is készítettek kőedényt, méghozzá ugyanolyan jeggyl, mint amilyent a kőedényeken találunk.

A kőedény alapanyagát többféle agyag és békasó alkotja. Természetes, hogy a fehéredények készítéséhez fehérre égő agyagot kell beszerezniök. A többféle agyagnemek közül az egyik legjobb „találtatik a tapolcai hévízfürdő völgyében.” Egyébként — mint ezt a Hetilapból⁶² olvashatjuk — „innen hordatják az agyagot” a miskolcon kívül a „telkibányai és apátfalusi gyárak is. A diósgyőri határban (a téglaház mellett) előforduló fehér fővenyből tűzálló téglákat készítettek az égetőkemenczéhez és ugyanakkor az edelényi cukorgyárhoz is.” A diósgyőri kamarauradalom hirdetéseiben 1837-től szerepel az az „Agyagbánya”, mely a diósgyőri téglaház mellett van, és amelynek agyaga „a porcellán gyár szükségére alkalmas.”

A Mildner—Gräfl-gyár is Tapolcáról szállította a kőedénykészítéshez szükséges agyagot. Fényes Elek 1857-ben készült statisztikája szerint⁶³ a „legnagyobb szerű” kőedénygyárunk a miskolci” 42 rendes gyármunkást foglalatoskodtat s feldolgoznak évenként 2400 mázsa agyagot (Görömböly)-Tapolcáról, 600 mázsa tűzképes homokot Békésből, 160 mázsa kavicsot Kis-Győrből, 58 mázsa kovagot Kassáról. Tehát csak az agyag és a Kis-Győr melletti „fehér főveny” volt helyi alapanyag, a másik két alkotórész közül egyiket a szomszédos Kassáról, a másikat pedig a távolabbi Békésről szállították. A tapolcai agyagot lexikonjaink is nyilvántartják,⁶⁴ így érthető, ha még a század 70-es, 80-as éveiben is értékes kerámiai alapanyag. Tulajdonképpen a tapolcai agyagnak tulajdonítható, hogy az egyszer 1862-ben megszűnt miskolci kerámiagyártás Koós Miksa kezdeményezése révén 1884-ben újra feléled. A tapolcai agyag szép fehéresre égő színe miatt vált kőedénygyáraink egyik legfontosabb alapanyagává.” A sötét színű agyagokat rendszeren a benne levő korhadásnak indult szerves vagy bitumenes anyagok festik feketére. Szerves anyagok a tűzben kiégnek és ha az agyag különben alig tartalmaz vaséleget, úgy fehér vagy gyengés sárgás színű cserepet ad, pl. a tapolcai sötét színű anyagból a helybeli miskolci kőedénygyár igen szép fehér árut égetett . . .”⁶⁵

A tapolcai agyag újbóli felhasználásának gondolata Zsolnayban merült fel első ízben. A tapolcai agyag tulajdonosa, a munkácsi püspök csak akkor jutott arra az elhatározásra, hogy „az agyagot leközelebb vegyelemezteté és vállalkozót keres annak értékesítésére”, amikor Zsolnay Vilmos pécsi kőedénygyárossal folytatott tárgyalásai nem vezettek eredményre. A kedvező lehetőség Koós Miksát is csábította, aki már egyébként is foglalkozott egy kőedénygyár felállításának eszméjével, megvalósításához azonban addig

nem foghat hozzá, míg a kir. kincstárral — melynek telkén festődéje áll — nem sikerül megállapodnia.

A miskolci kereskedelmi és iparkamara területe egyaránt kedvező a kis- és nagyiparnak s a terület a tapolcain kívül számos kiváló anyaggal rendelkezik, mint pl. Mastinz, Pongyelok, Kövi, Melléte stb. Ezenkívül olcsó tüzelőfa és szén is található a kamara területén. Ezt mutatja a kamara területének tradicionális fazekas- és üvegipara. A jó agyag Tapolczán adott ugyan — melyet Miskolcon kívül Rákosra és Ungvárra is szállítanak — az egyre emelkedő szállítási költségek viszont nem állnak arányban a környék földrajzi adottságaiban rejlő előnyökkel. Többek között ez is nehezíti a korabeli magyar kerámia helyzetét.

Az 1890-es évek közepén és második felében a miskolci Agyagipar Rt. kritikus helyzete miatt az ungvári agyagipari iskola kísérleti műhelye a tapolcai agyag egyik felvevő helye. Ennek fogyasztása azonban olyan kis-mennyiségű volt, hogy gyakorlatilag alig érintette a lelőhelyet.

A tapolcai agyag felhasználása igen egyszerű, ezért tértek át az ungvári agyagipari iskolában a nagyszőlősi agyagról a tapolcaira. Évekig a nagyszőlősit használták Ungváron díszedények céljaira. Miután azonban erre „igen nehéz az aránylag alacsony hőfoknál hajszálrepedésmentes mázat alkalmazni”, ezért a nagyszőlősi agyag helyett a fehérre égő tapolcai agyagot iszapolt krétával keverik, a cserepet pedig frittelt mázzal égetik.

	1.		2.	
Tapolcai agyag	90	s. r.	85	s. r.
	10	s. r.	15	s. r.

Ez az egyszerűbb, kvarc nélküli összetétel ugyan könnyen munkálható és alacsony hőfokon égethető, de igen porózus edénytestet eredményez. Ennek az összetételnek tulajdonítható, hogy a múlt század végén Koós Miksa műhelyében és az első, második rt. idejében készült miskolci edények sokkal vastkosabbak, rusztikusabbak, mint azok az edények, melyek máshol és más anyagból készültek. Különösen szembetűnő ez a falvastagság tálak és tányérok esetében. A késői miskolci edények pontosan kétszer vastagabbak, mint a Mildner—Gräfl-korszak edényei. Ez egyik első pillanatra szembetűnő sajátossága a kései miskolci edényeknek.

*

Ha a miskolci kőedénygyár készítményeit finomság, művészi kivitel és technológiai eljárás mód alapján vizsgáljuk, lényegében hasonló eredményre jutunk, mint a kérdés általános vizsgálatakor. A miskolci kőedénygyár az 1840-es években, az iparmű kiállítások idején — amikor a kiállított árukat minősítették — már nem működött, ezért a készült áruk sajátosságairól mai technológiai ismereteink alapján kényszerülünk állást foglalni. Hangsúlyozzuk, a miskolci kőedénygyár készítményei sohasem váltak ki különleges minőségükkel — mint az iglói és a körmöcbányai készítmények, — de kifogás tárgyát sem képezték soha. A pápai gyár súlyos krízissel küszködik az 1820-as évek elején s kénytelen áruit leszállítania.

Miskolc alapítása, létesítése aránylag szerencsés időben történt. Az 1830-as évek elején a körmöcbányai gyár életében fennakadás, zavar mutatkozik, s a telkibányainak sem sikerül ekkor még megfelelő tárgyakat készítenie. Ugyanis csak hosszú próbálgatás, kísérletezés után sikerül a hidegfestésről az égetett eljárásra áttérnie. A hideg eljárás esetében a festéket nem a szokásos égési eljárással, hanem hidegen, máz felett alkalmazzák az edényeken. Ez azt jelenti, hogy a használat következtében a hidegen, máz felett festett díszítő elemek, tájképek, mithológiai figurák lekopnak az edényről. Ilymódon Miskolcnak nemcsak Észak-Magyarország felé sikerült piacot kialakítania, hanem Debrecen, az Alföld, sőt Észak-Erdély irányában is. Erdély edényszükségletét elsősorban Batiz fedezte, ahol már a század elejétől működik köedénygyár, — de a Brassó, Nagykászon, Görgény Szt. Imre és Tegeld gyáraiból kikerült áruk egyrésze is Erdélyben és a Havasalföldön talált piacra. Borsod-Abaúj- és Zemplén megye területén számos fazekas működött a XIX. század elején, akik áruikkal a lakosság egy bizonyos szükségletét fedezték. A gyáráktól elsősorban használati edényt igényelt a lakosság, melynek nemcsak esztétikusnak és higiénikusnak kellett lennie, hanem használhatónak is. Miskolc ugyanúgy környékbeli anyagokat használt, mint a többi köedénygyárunk. Ezek az anyagok lehettek kitűnőek a maguk nemében — mint ahogy túlnyomórészt azok is voltak, de nem versenyezhetek hasonló külföldi anyagokkal. A miskolci köedénygyártás közel 60 esztendeje alatt számtalan forma, típus született, az edények minősége azonban lényegében — az utolsó évtizedtől eltekintve — alig változott. Az összehasonlításkor a készítés idejét, az általános ízlés és igény követelményeit sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A miskolci edényeket többször és többféleképpen minősítették, kategorizálták, nemcsak technológiai kivitel, hanem orientáció szerint is. Így például a legelső az ún. Butykay—Biszterszky-féle köedénygyár készítményei — az eddigi irodalom szerint — „szép szőlő- és petrezselyemlevél díszítéssel” készültek, míg Mildner „leginkább az Alt Wien edények modorában dolgozott.” Ezzel szemben leírásaink szerint a Koós gyár „magyaros díszű” köedényeket, konyha- és háztartási berendezéseket, majolika dísz tárgyakat gyárt, melyeket többnyire máz alatt díszít.⁶⁶

Miután a miskolci gyár gyakran, egy-két évenként váltogatta jegyeit, készítményeit könnyű kronológiailag tisztázni. Az indulás első éveiben, amikor még társas alapon, illetve Butykay Biszterszkyvel együtt birtokolta a köedénygyárt — nem maradt fenn tárgyi emlékün. A legkorábbi miskolci köedényeink jegyeiben „Butykay Miskolczon” olvasható, majd az azonos kalligrafiájú, különböző nagyságú álló, majd dőltbetűs „MISKOLCZ”-neves jegyekkel ellátott típusok következnek. Ezzel lényegében a Butykay időszak alkotásain tartott szemlénknek végére jutottunk.

A Butykay bukása utáni évek nem hoztak és nem is hozhattak döntő változást a gyár készítményeiben, legfeljebb a színvonal romlott az egymást váltogató tulajdonosok kezén. A Mildner—Gräfl-korszak kétfejű sáros alkotásain már érzékelhető a Butykay óta eltelt évek hatása. Ha a Butykay és a Mildner korszak alkotásait összehasonlítjuk nem az irodalomból ismert különbségeket konstatáljuk elsősorban, hanem azokat, melyek a két

korszak ismert készítményei közt kétségtelenül fennállnak. Így pl. a szőlőleveles díszű edényeket nemcsak Butykay idejében készítették, hanem az 50-es évek második felében is,⁶⁷ mikor a kétfejű sasos címeres jegyek alatt elhelyezkedő MISKOLCZ városnevet már már nem gótikus, hanem latin betűkkel jelezték. Egyébként Miskolcon már az 1850 és 1860 közötti időszakban készült tálakon is érezhető — ha nem is olyan egyértelműen és pregnánsan, mint a század második felében — a gyári kerámiára ható erős népiesség. Alt Wien legfeljebb a szőlőlevelek formáiban és fűzéseiben van jelen, melyet viszont az eddigi irodalom a Butykay-korszak jellegzetes ábrázolási sajátosságai között szerepeltet, holott még a tíz évvel későbbi Mildner-féle gyárban is állítottak elő ilyen díszítésű edényeket, főleg tálakat. Már az első, 1832-ben megjelent miskolci kőedénygyárról szóló hirdetésben is találkozhatunk „a már kész minták”-kal, azonban e közlésnek mindeddig nem tulajdonítottak jelentőséget, pedig a feltehetően Butykay idejében készült s fennmaradt edények szinte kivétel nélkül nem korongolt, hanem préselt áruk. Tehát tulajdonképpen abban különbözik egymástól a Butykay és Mildner idejében megmutatkozó bécsi hatás, hogy még Butykay idejében a bécsi stílusra emlékeztető szőlőlevelek plasztikus minta formájában vannak jelen, a Mildner-időszak edényein festett mintaként fordulnak elő ezek a motívumok. Találgathatnánk, miért nem korongolt, hanem préselt árukat készítettek Butykay idejében Miskolcon. Amennyivel több időt igényel a massa megmunkálása az ilyen áruknál, annyival kevesebb időbe és fáradságba kerül a mázazás. Nem hisszük azonban, hogy ilyen, vagy ehhez hasonló meggondolásoknak helyt adhatunk, mert a plasztikus díszű és koronggal készült tálak, edények közt első pillanatra különbségeket találhatunk, sőt még a plasztikus díszű edények is különböznek egymástól, aszerint, hogy előbb, vagy később készültek. Míg a korongolt és csak alig Butykay bukása után készült edények máza tejfehér, a plasztikus mintájú edények színe ennél hidegebb, zöldesfehér. Tudjuk, hogy a Mád és Telkibánya környék riolit kaolinjának színe kiegészítés után nem tej-, hanem zöldesfehér. Miután tárgyi anyaggal bizonyítható, hogy 1838-ban már állítottak elő porcelánt Miskolcon, az edények piszkos zöldesfehér színéből első pillanatra arra következtethetünk, hogy a massa összetételében — ha nem is a megkívánt s 1838-ban már eltalált arányban — a kaolin már ekkor jelen van. Az edények csengéséből szintén arra megállapításra jutunk, hogy a plasztikus díszű edényeket a korongolt edényeknél sokkal magasabb hőfokon égették. Ha az 1838 előtt és után készült plasztikus mintájú edényekkel végzünk anyagotani összehasonlítást, akkor is arra az eredményre jutunk, hogy egyre csengőbbé válnak Butykay edényei, de még a legcsengőbb sem éri el a gyár porcelánjainak hatását. Mindezekből szinte adódik a következtetés: Butykay már 1837-ben, sőt ezelőtt is használt edényeinek alapanyagában bizonyos mennyiségű riolit kaolint. Ennek ellenére nem azért ragaszkodott a plasztikus díszítéshez, mert kaolinnal kevert masszája nem volt képlékeny és ellenállt a szabad formázásnak, hanem mert a kőedénynél gyakran alkalmazott oxid színek nem bírták a magasabb hőfokot s így a plasztikus dísz az egyetlen, melyet a körülmények folytán egyedül alkalmazhatott.

A plasztikus minták alkalmazását Telkibánya is kedvelte ebben az időben. Míg azonban Telkibányán színezéssel — legtöbbször zölddel — emelték ki az öntés miatt elmosódott éleket —, ilyen, vagy ehhez hasonló eljárást eddigi ismereteink szerint Miskolcon nem alkalmaztak. Nyilvánvalóan ez a jelenség is határozott okokra vezethető vissza. A porcelánt öntéssel mintázzák, míg a kőedényt préseléssel, sablonozással. A miskolci edényeken mindig érvényesülő hangsúlyos kontúrokból nyilvánvaló, hogy áruikat nem a porcelánnál ismeretes öntési eljárással, hanem préseléssel, tehát kőedény-technikával készítették.

A miskolci edények hasonló mintái a kétféle eljárásból adódóan különböznek egymástól. Egyébként a porcelán öntésre alkalmas és összerakható mintái könnyen, kevés változtatással préseléshez is felhasználhatók. Ez történt lényegében Miskolcon is. Ennek a technikai hasonlóságnak tulajdonítható, hogy a telkibányai porcelán mintáit Miskolcon is könnyűszerrel alkalmazhatták kőedények préseléséhez. Másrészt — és ezt is szükséges hangsúlyoznunk — nálunk Magyarországon a kőedénytől jutottak el a porcelán készítéséhez, még pedig úgy, hogy a kőedény masszájához kaolint kevertek. A megfelelő arány kialakítása hosszas kísérletbe kerülhetett, ezért a kőedénytől a porcelánig számtalan műfaji variációt különböztethetünk meg. A drága kaolin pótlására különböző eljárásokat alkalmaztak. Így Herenden például a selejtporcelán összeőrölt porát is felhasználták masszajavításra. Nem valószínű, hogy Miskolcon is ilyen eljárásról folyamodtak, hiszen nem import, hanem hazai kaolin hozzáadásával javították kőedényeik minőségét. A későbbiek során, a Barkassy idejében készült áruknál már nem találkozunk e próbálgatás eredményeivel, így valószínűleg ez az a plusz, mely Butykay áruinak megkülönböztetett hírt és rangot biztosított, melyel a későbbiekben is megpróbálnak versenyezni. 1847-ben Sulyán Alajos egyik megjelent, s már idézett hirdetésében azt állítja, hogy a „miskolczi Porcellán és kőedény-gyár” legújabb kőedényeivel nemcsak a vidékünkben jelenleg „illy nemű gyárak műveivel” versenyezhetnek, hanem „jóságok, úgy csinosságok tekintetiből... a gyár virágzó idejebeli, közkedvességű gyártmányaival is. A színezés, a díszítés csak olyan áruknál lehetséges, melyeket alacsonyabb hőfokon égettek ki. Ennek megfelelően ebben az esetben a massa összetétele is megváltozik. A Barkassy, vagy Mildner idejében készült kőedények még nem mészpátosak, hanem összetételükben a kvarc különböző fajtáit is megtaláljuk. A Barkassy idejében készült miskolci edényeket mindenekelőtt a színezés jellemzi. Hirdetésében is olvashatjuk, hogy különböző neveknek, monogramoknak, címereknek és emblémáknak az edényekre való felfestését vállalja. E két egymástól különböző technikai-technológiai eljárásból is nyilvánvaló, hogy Butykay és Barkassy készítményei ily módon díszítésében, stílusban is különböztek egymástól. A díszítő elemekben ugyan nincsen és nem is lehet alapvető különbség, a díszítés módjában viszont igen nagy eltéréseket, különbségeket találhatunk.

J E G Y Z E T E K

1. Szendrei János: Miskolcz város története. IV. 733—34. l.
2. Adatok a regéczi porcelángyártás történetéhez. Művészettörténeti Tanulmányok, 1954/55. 109—152. l.
3. Porcelán és kőedénygyártás Miskolcon a reformkorban, Herman Ottó Múzeum Évkönyve, VI. (1966). 239—257. l.
4. Leszih Andor: Egy kis kérelem a miskolci fapánsz-edények dolgában. Miskolci Napló, 1905. X. 15.
5. Szendrei János i. m. IV. 734. l.
6. Honművész, 1833. IV. 1. — Miskolcz város tört. IV. 733—34. l.
7. 1832. máj. 2.
8. 1833. IV. 1.
9. Miskolci ev. egyhk. Lelkészi Hivatal lt. Egyházülési jkv. Tom. 1821—1844, pag. 568, 492—Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Kgyjvk. 1835/1263—Uo. Miskolc város tanácsülési jkv. 1838/10 — 1838-ban választották 4. tanácsosnak.
10. Kazinczy Ferenc Ál. Lt. (Sátoraljaújhely) Zemplén m. Kgyjvk. 1841/192, pag. 658. — Uo. 1842/87, pag. 44. — Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Miskolc város tanácsülési jkv. 1826/51. — Miskolc ref. egyhk. Házasultak anyakönyve. Tom. 1811—46. pag. 16 — Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Miskolc város tanácsülési jkv. 1826/285. — Uo. 1827/494, 600 — Uo. 1826/51, 419, 472 — Uo. 1830/285 — Miskolci ref. egyhk. Házasultak anyakönyve. Tom. 1811—46. pag. 168.
11. Brosz Károly: A miskolci céhek és a diósgyőri koronauradalom közti viszony. 1756—1848 (IV.) Miskolci Napló, 1912. VI. 9.
12. Miskolci Értesítő, 1863. 50. sz. — Miskolci Értesítő, 1852. okt. 14.—
13. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Miskolc város tanácsülési jkv. 1827/166 — uo. 1827/202.
14. Miskolci ref. egyhk. Házasultak anyakönyve 1811—1846. pag. 68 — Butykay Sámuel — Butykay József apja — a regéczi uradalom számos ügyében közreműködött. O. L. P. 66. (Bretzenheim cs. lt.) II. A. 10. Protocollum sessionis... (igazgatósági ülés jkv.) 1838. nov. 7. pag. 324.
15. Pesti Hírlap 1845. március 8. — „8-án Jelent meg a Pesti Hírlapban egy cikkekcske a miskolci porcellán gyárról, mit én írtam” — olvashatjuk Szűcs Miklós naplójában. Herman Ottó Múzeum Adattára.
16. Molnár i. m. 242. l.
17. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Miskolc város tanácsülési jkv. 1836/4229 — Fővárosi Lt. Pesti Törvényszéki jkv. 1845. 17. 221.
18. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Megyei Kgyjvk. 1842/1994.
19. Értesítő, 1841. 76. sz.
20. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Megyei Kgyjvk. 1841/3354 — Szűcs Miklós naplója II. 22. l. Herman Ottó Múzeum Adattára.
21. Povovszky (és nem Povánszky!) csődperécel Szűcs Sámuel is foglalkozik naplójában (V. köt. 37. l.) — Pesti Hírlap, 1844. okt. 20. 278. l.
22. Szűcs Sámuel naplója V. köt. 41. l. Herman Ottó Múzeum Adattára.
23. Uo. V. 44—45. l.
24. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Megyei Kgyjvk. 1849/776
25. Magyar Üveg- és Agyagújság, 1904. okt. 15.
26. Leszih Andor: Egy kis kérelem a miskolci fajánsz-edények dolgában. Miskolci napló, 1905. okt. 15.
27. Miskolci Értesítő, 1863. 50. sz.
28. Jelenkor, 1832. máj. 2.
29. Borsodmegyei Lapok, 1822. szept. 30.
30. Borsodmegyei Lapok, 1884. júl. 18. — A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése 1883. évről. Miskolc, 1884. 51. l.
31. Pap János: Az agyagipar az ezredéves orsz. kiállításon. Ungvár, 1897. 20. l.
32. Borsodmegyei Lapok, 1896. márc. 10.
33. A miskolci kereskedelmi és iparkamara jelentése az 1899. évi közgazd. viszonyokról. Miskolc, 1901. 33. l.
34. Jelenkor, 1832. máj. 2.

35. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Miskolc város tanácsülési jkv. 1834/283.
36. Borsod Megyei Tanács V. B. Lt. Megyei Kgyjkv. 1841/3445.
37. Uo.
38. Katona Imre: S-betűs herendi porcelánok a Bakonyi és Iparművészeti Múzeumban. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei V. köt. (1966) 247—258. l. — Katona I.: A herendi gyár máz- és masszakísérletei az 1840-es évek elején. Építőanyag, 1966. nov. (11.) 432—435. l.
39. Az agyagipar technológiája. Bp. 1892. 138—139. l.
40. Mihalik Sándor: Adatok a regézi porcelángyártás történetéhez. Művészettörténeti Tanulmányok. Bp. 1957. 120—121. l.
41. Uo. „A Hüttner-féle miskolci mesterkedéseknek lehet emléke az a felhőkön álló kínai alakokkal díszített porcelántányér — (Miskolc 1838 jeggyel) — mely több évtizeddel ezelőtt, mint nagy ritkaság megfordult Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatójának kezén” 121. l.
42. Molnár László: Porcelán- és köedénygyártás Miskolcon a reformkorban. Herman Ottó Múzeum Évkönyve VI. köt. (1966) 244. l.
43. Mihalik i. m. 117—119. l. — Mihalik: A magyar porcelángyártás kezdetei Folia Archeológia (Új folyam) VI. köt. 1954. 174—175. l.
44. Mihalik: Adatok a regézi porcelángyártás történetéhez. 117. l.
45. Uo. 117—118. l.
46. Az igazgatósági ülésen „a T Bányai Sztóságot viselő erdész Skor József” jelentésének 2. pontjában találhatjuk: „A Fábrikásoknak hátra lévő, s' 714 ft terjedő illetőségek teljesítése. —” OI. Bretzenheim cs. lt. (P. 66.) II. A. 10. Protocollum sessionis... 304. számozott old.
47. Mihalik: Adatok... 120—121. l.
48. OL. Bretzenheim cs. lt. (P. 66.) II. (A. 10. Procollum sessionis... (Igazgatósági ülések jkv.) 1839. júl. 20. Nro 5 — Már 1838-ban — Hüttner szökése évében — nem fizették rendszeresen a fabrikásokat, mint ez az 1839. szept. 6-i ülés jegyzőkönyvéből kiderül. Nro 2 „A Fábrikásoknak hátra levő, s' 714 ft terjedő illetőségek tellyesítése” (304. számozott old.) — Uo. Prot. sess. 1839. dec. 12—16-ig tartott ig. ülési jkv. (269. sz. old.)
49. Uo. Prot. sess. 1839. júl. 20.
50. Schuller Ferenc beadványát az 1839. jan. 20-i ig. ülésen (284. számozott old.), míg Heyz Antal kérését 1838. nov. 7-én megtartott igazgatósági ülésen tárgyalták. (323—324. számozott old.)
51. Uo. Prot. sess. 1845. júl. 14. (537. számozott old.)
52. Etnographisch-geographische Statistok des Königreiches Ungarn, Wien, 1837. I. 329.
53. Iparművészeti Múzeum 52.3444. sz. darabja.
54. Uo. 53.2660.
55. Csak Anyaguk különbözik!
56. Iparművészeti Múzeum 67.707. 1. sz. darabja!
57. lt. 53.2660
58. lt. 19.587.
59. Kubinyi—Vachot: Magyarország és Erdély képekben. IV. 89. l. (1854)
60. Molnár i. m.
61. lt. 64.34. l.
62. 1846. I. 9.
63. Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása. Pest, 1857. 262. l.
64. Fényes i. m. 281. l.
65. Pap: Agyagipar... 14. l.
66. Pap i. m. 20. l.
67. lt. 21.865.

NEUERE BEITRÄGE ZU DER GESCHICHTE DER MISKOLCER STEINGUT- UND PORZELLANFABRIK

Unsere Studie, die eigentlich nur das Teilstück einer vollständigeren zusammenfassenden Arbeit ist, berichtet in erster Linie über die Anfänge der ungarischen Porzellanfabrikation, über die Rohmaterialien des Steingutes und die Frühzeit des Keramikgewerbes, erörtert aber auch die Ursachen und Gründe ihres Verfalls. Die Steingut- und Porzellanfabrik von Miskolc ist eine der Frühgründungen dieser Art in Ungarn, so dass ihre Geschichte gewissermassen auch den Entwicklungsgang der heimatlichen Fabrikation veranschaulicht. Und wenn wir bedenken, dass in Miskolc früher (1838) marktfähiges Porzellan hergestellt wurde als in Herend, das im allgemeinen als die Hochburg der ungarischen Porzellanfabrikation bekannt ist (von wo uns bis jetzt nur auf 1840 datierte Stücke bekannt sind), wird unser Standpunkt über die besondere Rolle der Miskolczer Steingutfabrik verständlicher sein. Die Miskolczer Porzellanfabrikation dauerte nur kurze Zeit (zwei bis drei Jahre), denn die Fabrik war eigentlich auf die Herstellung von Steingut ausgerichtet. In erster Linie waren es die in Miskolc und Umgegend auffindbaren Rohmaterialien, die die jeweiligen Unternehmer veranlassten, sich auf kalkspathaltiges Steingutfabrikat zu beschränken. Das in Szerencs entdeckte Kaolin (eigentlich war es Riolit) bewog den Fabrikgründer Butykay, es — wie Herzog von Bretzenheim in Telkibánya im benachbarten Komitat Abauj — mit der Porzellanfabrikation zu versuchen. Es kam ihm gelegen, dass 1838 die Porzellanfabrik von Telkibánya in finanzielle Schwierigkeiten geraten war, und der technologisch hervorragende Mitarbeiter — József Hüttner — sich in Miskolc niederliess. Es verlautete, dass er der „Eingeweihte“ war, der das Miskolczer Porzellan hergestellt hatte. Es sind uns mehrere, mit plastischen Weinrebenblättern und mit Rosettenmuster verzierte Schüsseln von Telkibánya, Miskolc und von Apátfalva bekannt, — wo József Hüttner während seines wechselreichen Lebens kürzere oder längere Zeit gearbeitet hatte — die mit seinem Signum, dem eingedrückten H-Buchstaben, gezeichnet sind. Somit sind uns einige Stücke des Hüttnerschen Geschirr-Repertoires genauestens bekannt und wir wissen, dass diese Stücke einfach Reproduktionen mährischen Porzellans sind.

In der Folge befassen wir uns mit der Kontinuität der Miskolczer Steingutfabrikation. Wir haben klargelegt, dass die erste, sogenannte Butykay-Porzellanfabrik 1841 vorübergehend in den Besitz von János

Pcovovszky überging, und 1846 von Imre Barkassy erworben wurde. Nach den 1850er Jahren war sie dann die Mildner-Gräfl-sche Fabrik. Die Fabrikmarke war der kaiserliche Doppeladler — ein kaiserlich-königliches Privilegium — und die eingestempelte Aufschrift „Miskolc“, entweder mit lateinischen oder mit gotischen Buchstaben geschrieben. Die Fabrik wurde 1862 endgültig stillgelegt, noch im demselben Jahr versteigert, von der Stadt erworben und in ein Armenhaus umgewandelt. An dieser Stelle erhebt sich jetzt der moderne Sportpalast der Stadt. In den Jahren zwischen 1860 und 1870 versuchte József Mindégh — offenbar weil das Rohmaterial gegeben war — in Miskolc eine Steingutfabrik zu gründen. Sein Vorhaben wurde scheinbar vereitelt. In den 1880er Jahren eröffnete der Glaswarenhändler Miksa Koós vorerst eine Porzellanmaler-Werkstatt, dann gründete er eine Steingutfabrik an einem dem Armenhaus diametral entgegengesetzten Punkt der Stadt. Nachdem der Betrieb öfter zahlungsunfähig geworden war, wurde er an der Jahrhundertwende endgültig stillgelegt. Seine Produkte standen auf dem Niveau der zeitgenössischen ungarischen Steingutfabriken: Hollóháza, Telkibánya, Városlőd, Apátfalva. Als dann 1885 der bunt-blumige sogenannte Láng-sche „ungarische“ Stil aufkam und von allen unseren Steingutfabriken aufgegriffen wurde, kam dieser Stil auch in Miskolc in Mode. Doch war diese Stilperiode hier wegen des angemeldeten Konkursverfahrens nur von kurzer Dauer. Von dem in Miskolc hergestellten Geschirr besitzt ausser dem Budapester Kunstgewerbemuseum auch das Herman Ottó Museum von Miskolc zahlreiche Exemplare.

Imre Katona

A 48-AS FÜGGETLENSÉGI ÉS A POLGÁRI RADIKÁLIS IRÁNYZATOK BORSODBAN A SZÁZADFORDULÓN

DEÁK GÁBOR

1. Az ipari kapitalizmus kibontakozásának hatása megyénk társadalmi összetételének alakulására

Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakossága társadalmi megoszlásának képe alapos változáson ment keresztül a tőkés fejlődés egyes szakaszaiban. A jobbágyfelszabadítás nyomán a három megye között Borsod jelentette a középhelyzetet, a kedvezőbb Zemplén és a legrosszabb Abaúj-Torna megyével szemben. Borsodban ugyanis az úrbéres földek mintegy 38%-át tették ki a szántóföldeknek, Zemplénben 42%-ot, Abaúj-Tornában pedig mindössze 23,9%-ot. Az iparban is messzemenő változásokkal találkozunk, hiszen a XIX. század második felében a hagyományos módon és hagyományos piacokra termelő kisipar felbomlik, a nagyipar visszaszorítja, sőt elnyeli a hagyományos iparágakat, bármennyire is igyekszik a kisipar megmentésére Miskolc és a Kereskedelmi és Iparkamara, fokozatosan foglalja el helyét a nagyipar, s ennek megfelelően a társadalmi életben a nagytőkés. Ennek a jelenségnek az is a következménye, hogy megváltozik a fejlődés üteme Kassa és Miskolc között. A megyében kialakult nagy vasgyárakkal és a hozzájuk tartozó bányákkal megsokszorozódik a város lakossága. A népesség vándorlása azonban nemcsak faluról városra, hanem éppúgy, mint más megyékből, külföldre is irányult. Miskolc abban is megelőzte a történelmileg elsőbbséget élvezett Kassát, hogy nemcsak iparban zárkózott fel Kassa mellé, hanem egyes gazdasági ágakban, mint a kereskedelem, meg is előzte. A megye kereskedőinek fele Miskolcon él, Diósgyőr és Mezőkövesd 10 ezren felüli városok, Ózd, Mezőcsát, Sajószentpéter lakossága meghaladja az ötezetet. Több községnek létalapja a gyár és a bánya.

Ezek a jelenségek feltétlenül hozzátartoznak ahhoz, hogy a megye politikai arculatát olyannak lássuk, amilyen valójában volt. Bár a megyehatárok többszöri korrekciója valamelyest rögzítette a községek hovatartozandóságát, a lakosság új megyecentrumok felé irányultságát, Miskolc önálló törvényhatóságúvá válása a politikai életben is erősebb hangot biztosított éppen az itt felgyülemelő polgári (nagyiparos, nagykereskedő) elemek liberális és haladó szemlélete érvényesítésével.

A három megye között Borsod volt a legliberálisabb. Amíg egyes kulturális és önkormányzati kérdésekben körömszakadtáig védte a tradícióit, ugyanakkor a haladás útját járja a mezőgazdaság és ipar fejlődésének biztosításában, pénzügyi, kereskedelmi- és iparvállalatai támogatnak olyan törekvéseket, amelyek a Szabadelvű Párt mint kormánypárt mellett

az ellenzékinek számító Függetlenségi, illetve Polgári Radikális Párt számára is biztosít mandátumokat. Ismeretes Mocsáry Lajos szerepe a nemzetiségi kérdésben, aki éppen a megyei törvényhatóságban — és a Miskolc avasi református egyházközségi presbitériumban — fejezte ki ellenzékiességét több, nem a haladás, hanem a reakció érdekében kezdeményezett javaslattal szemben.

Borsod ipari és kereskedő burzsoáziája a Kereskedelmi és Iparkamara tevékenysége útján hallatja szavát, s nemcsak a szorosan vett kereskedelmi és ipar-életet irányítja, hanem beleszól a kulturális, politikai kérdésekbe is. Működésének eredménye századunk elején a *munkásgimnázium* éppúgy, mint a Közművelődési és Múzeum Egyesület, világnézeti (liberális) szemlélete hatását felismerhetjük a megye és a város sok újszülötésű közintézményén, a városi törvényhatóság és a megye sok megnyilatkozásában, annak ellenére, hogy az iparos-kereskedő elemek mellett még mindig megmaradt a nagybirtokos osztály is, amely ha nem is szívesen, csupán a tömegbázisok megtartása miatt is, hallgatólagosan, vagy titokban ellenszenvesen, nem vitte nyílt kenyértörésre a hatalmi kérdést már csak azért sem, mert egyre inkább kiszolgáltatottja lett a bankok és takarékpénztárok hitelének, s a nagyiparosok és nagykereskedőkkel a városunkban és megyénkben egyre szaporodó munkáslétszámmal szemben érdekazonosságot kellett mutatnia.

Ez a sajátos helyzet is magyarázata annak, hogy éppen Miskolcon és Borsod megyében találkozunk a három megye között a 48-as függetlenségi és a polgári radikalizmus gondolataival anélkül, hogy döntő erőfölényhez jutottak volna akár a törvényhozásban, akár a politikai élet terén.

2. A polgári radikalizmus elméleti megfogalmazása és általános kérdései

Dolgozatunkban nem kívánjuk végigvinni a polgári radikalizmus hazai történetét, hiszen forráskutatásaink korlátozottak. 1900-tól 1918-ig szokták számítani e politikai törekvés történetét. Mi csak az első szakaszt, 1914-ig vizsgáljuk e kérdést, az I. világháborúig egy olyan megyében, ahol az ellenzékiesség nemcsak hagyomány, hanem életforma is volt. Két igen kitűnő vezérfonalunk van e kérdés általános problematikájának bemutatására: Mérei Gyula: *Polgári radikalizmus történetéhez (1900—1918)* Budapest, Gondolat, (1960) és Fukász György könyve.

Mérei Gyula könyve bevezetőjében a külföldi polgári radikalizmus politikai gondolkozása ismertetéséből indul ki. Rövid történeti visszatekintés után — melyben a felvilágosodás politikai és embereszményéig megy vissza — rámutat arra, hogy a polgári radikalizmus a polgári liberalizmusnak csupán egy réteg, a gazdag polgárság uralmát, gazdasági és társadalmi érvényesülését biztosító rendszerével szemben az összes többi, kívül rekedt rétegek politikai, társadalmi és szellemi mozgalma volt, amelynek fő jellemvonása: harc a fennálló társadalmi rendszer elavult formái ellen.

A Szabadkondolkozók Nemzetközi Szövetsége a XX. század elején a világbékéért harcoltak, tudományos alapokon mutatták ki a háború elkerülhetőségének viszonyait, lehetőségeit, az antimilitarizmus, pacifizmus, az

emberi egyenjogúság érvényesülésének szükségességét. Ebben a mozgalomban az egyes országok értelmiségének legjobbjai vettek részt.

Magyarországon a „nyugatos politika” harcosai voltak a gondolat szószólói, elsősorban itt is tudósok, költők (Ady), írók, akik a Magyar Kultúrában, a Huszadik Században és a Társadalomtudományi Társaságban Spencer Herbert (— művét a század elején magyarra is lefordították), Comte, Durkheim természettudományos gondolkodása iránymutatásával és tekintélyével harcoltak az újért. Nálunk Jászi Oszkár volt a szószóló, aki Graz Gusztávval, Somló Bódoggal, Babarcsi Schwarzer Ottóval (a gyermektanulmányozás és patronage egyik támogatója is volt Teleki Sándorral), Vámbéry Ruzstemmel és Árminnal, a filozófus és pszichológus Pikler Gyulával, Szabó Ervinnel egy tekintélyes társasággal vettek részt a mozgalomban úgy, hogy hatásuk le a középiskolás diákokik (lásd Simándy Pál: Diák a századfordulón c. könyv 297. oldal: A Galilei Kör felhívása) megragadta az embereket. Egyik fő jellemvonása a hazai mozgalomnak is: harc a fennálló rendszer ellen. A Polgári Radikális Párt megalakulása már csak befejezője volt annak a széleskörű tömegmozgalomnak, amelynek irányítói — Bíró Lajos is — Károlyi Mihály is, Bölöni György, Vázsonyi Vilmos. Kernstock Károly stb. a feudalizmus, klerikalizmus, uzoratóke és imperializmus ellen vették fel a harcot. (2) Programjukban szerepelt az agrárreform, kereskedelem és iparpolitika (a vámunió bírálata), a tanügy és kulturpolitika, új jogrendszer, közigazgatás, közegészségügy reformja, a szabadságjog és a nemzetiségi kérdés.

Pikler Gyula azt hirdette, hogy a nemzetállam még nem végső eszménye az emberiség haladásának. Mérei Jászi Oszkár szavait idézi, amikor azt mondja: „Aki morált mond, az nemzetköziséget mond”... Herbert Spencer szavai szerint: „Senki sem lehet addig tökéletesen szabad, amíg mindenki nem szabad; senki sem lehet addig tökéletesen erkölcsös, amíg mindenki nem erkölcsös, senki sem lehet addig tökéletesen boldog, míg mindenki nem boldog!” És ezt a gondolatkört egy olyan világban hirdették, amely állig felfegyverkezve várt és amelyben háború fenyegette az emberiséget! Ez volt benne az utópia.

Ez utópikus törekvés nyilatkozott meg a pedagógia terén hirdetett szabad embereszmény kibontakoztatása ügyében folytatott törekvésekben is — elsősorban a reformpedagógiában.

Mérei Gyula rámutat arra is, hogy a radikálisok politikai gondolatvilága a pozitívizmusnak (Spencer), az etikai idealizmusnak, a természettudományos gondolkozásnak, Kant és Marx tanításainak bizonyos eklekticizmusából jött létre. Ennek alapján harcolnak a háború ellen (a kanti „világállam”-ért), a közép-európai vámunió és szabadkereskedelem létrehozásáért. E ponton a radikálisok imperializmusa (elméleti történetiség hirdetése) erős kritikát kapott Jászi Oszkártól aki (3) kimutatta, hogy a népek szolidaritásának gondolata ellene mond a kapitalizmus imperializmusának. A pacifizmust hirdette, amellyel szorosan összefügg a vámunió és szabadkereskedelem. (Vesd össze Mérei Gyula: Föderációs tervek Délkelet-Európában és a Habsburg monarchia 1840—1918, Kossuth Könyvkiadó 1965. c. könyvvel). Ez a két kérdés a világháború alatt és után — Jászi korábbi meg-

fogalmazása mellett — különösen Neuman „Mitteleuropa” tervezete alapján került az érdeklődés homlokterébe, mely kérdésben Jászi Oszkár és Szabó Ervin előbb a szomszédos népek államjogi és gazdasági szövetségének létrehozását sürgette, amelyben a kism nemzeteknek valamiféle alkalmazkodásos szerepet szántak. Ez kulturális vonatkozásban is érvényes tételük volt (4). Hogy pedig a világbéke fenntartható legyen, a hadsereg és diplomácia demokratizálódását, igazi néphadsereget kell létrehozni.

A polgári radikalizmus hirdette a vallás- és gondolat szabadságot, támadta az Apponyi-féle vallás- és iskolapolitikát, harcot hirdetett az általános állami népoktatásért, harcolt a nők egyenjogosítása mellett, elítélte a prostitúciót, rendezni akarta — részben — a nemzetiségi kérdést. Ez utóbiban azonban nem mondott le a magyarság hegemoniájának hangoztatásáról, csupán a kulturális elnyomás területén tett engedményeket. E vonatkozások voltak legsebezhetőbb pontjai a polgári radikalizmusnak, amelyek a világháború bukása után egyszerre nyilvánvalókká váltak.

A mezőgazdaság demokratizálása kérdésében az iparosodás primátuságának hangsúlyozásával nyugati mintára az agrárfeudalizmust polgári demokráciává akarták átalakítani. Abból a téves alapállásból indultak ki, hogy az agrárállam fejletlenebb a kapitalizmus viszonyai között, mint az ipari állam, holott a nyugat-európai tőkés agrárállamok éppen az ellenkezőjét bizonyíthatták. A másik téves kiindulásuk volt, amire Mérei Gyula ugyancsak rámutat, — az, hogy 1867 után Magyarországot feudális szerkezetű államnak tekintették az „úri” életformára való hivatkozással, holott éppen a kiegyezés-adta lehetőségek szerint Magyarország előbb szabadversenyessé kapitalista, sőt a századfordulótól ipari kapitalista állam volt feudális maradványokkal, formákkal. (Nagybirtokok eladósodása, bérletek, bankok részvétele a mezőgazdaságban stb.)

E gazdaságpolitikai szituációhoz a polgári demokratikus szabadságjogok, az általános titkos választójog követelés mint politikai igény szerepelt a polgári radikálisok programjában. A parlament eltörlése, a referendum (nép által választott tisztviselők), az iniciativa (vétőjog), egyesületi és gyülekezési szabadságjogok vannak még e törekvés listáján, amelyek önkormányzati reform (közigazgatás), jogi reform (bírói függetlenség), a liberális szocializmus (a munkának a gazdasági értékrendszer középpontjába állítása), földosztás, a kartellek ellenőrzése, a tisztességtelen kereskedelem elleni harc, osztályok feletti szociálpolitika, igazságos adóreform (progresszív, s nem regresszív) önálló vámpolitika szerepelt az 1914-es programban. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a program nem egyszerre fogalmazódott meg, hanem fokozatosan a polgári radikalizmus harcának egyes területein a mozgalom kialakulásának szakaszai szerint, 1914-ben már egységes rendszerként állt a politikai harc homlokterében.

Fukász György 1960-ban kiadott „A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez 1900—1918” című könyve már mélyrehatóbb elemzést ad elméleti vonatkozásokban. A polgári radikalizmust tudományos és társadalmi oldaláról vizsgálja szemben Mérei történeti szemléletével. Fukász e műben elsősorban Jászi Oszkár ideológiáját bírálja, ennek kapcsán fogja

át az egész nevéhez fűződő — vagy nevével fémjelzett —, polgári radikális mozgalmat és politikát.

Fukász György a polgári radikalizmus szociológiai, ideológiai arculatának vizsgálatát a radikalizmusnak a munkásosztályhoz, a munkásmozgalomhoz való viszonyában, a radikalizmus és a marxizmus közötti viszony szempontjából és a radikalizmus és a forradalom viszonya szempontjából vizsgálja (5). Kifejti, hogy a polgári radikalizmus nem homogén nézeteket valló áramlat. Kapcsolatban állott a szabadkőműves mozgalommal, abban „felfordulást okozott” a progresszív szabadkőművesség és a konzervatív szabadkőművesség szembeállításával. (6). A szabadkőművesség idillikus, altruisztikus, filantropista jellemvonásai helyett a radikális politikai törekvések (választójog), a társadalmi haladás gondolata került előtérbe. A Polgári Radikális Párt, a Társadalomtudományi Társaság és a Társadalomtudományi Iskola voltak azok a terrénumok, ahol a gyakorlati harc folyt, míg a Huszadik Század, a Galilei Kör volt az a fórum, ahol az elméleti munkát végezték a mozgalom vezetői.

A Pikler—Jászi irányzattal szemben 1906-tól a Farkas—Wolfner—Gratz irányzat jelentette a „radikális ellenzékiiséget” anélkül azonban, hogy a szakítás a széles tömegek felé visszahatással járt volna. Simándy Pál (Gombos Ferenc) „Diák a századfordulón” című könyvében leírja azt a hangulatot, amelyet a Galilei Kör „Felhívása” tett az érettségiző fiatalokban. A „Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete Főiskolai Fiókja” a végzős diákokat felhívta a természeti és társadalmi jelenségek vizsgálatára, a haladás és maradiság közötti harcra, a hagyományos vallás-, erkölcsi és politikai szemlélettel szemben egy új, forradalmi, haladó szemlélet kialakítására való törekvése. Azonban — Fukász szerint — Jásziék nem jutottak el a forradalmi értelmiség szintjéig, éppen a munkásmozgalom „szűk bázisa” miatt (7), inkább eltávolodott attól, mintsem az odavezető utat mutatta volna meg. Lényegében az agráriusokkal és a finánciókével egyaránt szembenálló politikai mozgalomról van szó, amely polgári demokratikus jellegű: a demokratikus vívmányokért folyó harc élén állt, de szemben a Szociáldemokrata Párttal — de vonzotta híveit a marxizmus nem forradalmi jellegű revizionista irányzata.

Fukász történeti szakaszokat különböztet meg a polgári radikalizmus kibontakozásában. Első szakasza 1900—1903-ig tart, a gazdasági válság alatt, amelyből a polgárság kiutat keresett a mozgalomban.

A második szakasz 1904—1906, amely az 1905-ös forradalmi mozgalmakkal függ össze. Ekkor válik külön Jásziék irányzata a jobboldalibb Gratz—Wolfner—Farkas csoporttól.

A harmadik szakasz a „szociologizálás” kora (1907—1910) — a pedagógiában is a magyar gyermektanulmányi mozgalom kialakulása — (összefüggésbe hozható a pozitívizmus érvényesülésével Pikler, Babarcsi Schwartzter, a Teleki Sándor munkásságában).

A negyedik szakasz 1912—1913. a választójogért való harc kora. Ekkor jön létre a Polgári Radikális Párt.

A hatodik szakasz 1914—1918, a radikálisok forradalmi tevékenység-

gének erősödése, mely 1918-ban a polgári demokratikus forradalomban jutott el a tetőpontra.

Ideológiailag a mozgalom első szakaszában a Spencer-féle pozitivistá evolucionizmus, agnoszticizmus és vulgáris evolucionizmus érvényesült.

1903 után kezdenek eltávolodni Spencertől anélkül, azonban, hogy Spencer tudományos és személyi hatását érintette volna ez — még Jászinál is. Pikler Gyula — „a magyar Bentham” — belátásos pszichológiájában a pszichológiai idealizmus férközött be a radikalizmusba, de csakhamar megkezdődik a marxizmushoz, a történelmi materializmushoz való fordulás. (Erről is ír Simándy Pál miskolci diákéveiről emlékezve.) Ennek ellenére sem volt a radikalizmus proletár elmélet és gyakorlat, nem is fogadta el a marxizmust, de sokat merített belőle.

Az 1905-ös orosz forradalom és hazai forradalmi mozgalmak hatására a marxizmushoz forduló radikalizmus után a francia szociológia felé toltott el a radikalizmus elméletíróinak az érdeklődése, most Durkheim hatása lép előtérbe, a társadalmi tények és természeti tények iránti érdeklőpedagógiában!), Jászi is Dantec és Le Bon hatása alá kerül, s mostmár a dás a Le Dantec-féle biológizáló lélektanul párosul (Nagy Lászlónál is a kollektív lélektan, társadalomlélektan, a tömegelelektan is bevonul e széles érdeklődésű tudósok eszmevilágába. A kor nagyhatású szociológiai pszichológusai: Payot, Ribot egyformán hatással vannak rájuk. Cobden és Bright, Oppenheimer, Henry Georg, Loire Vaccaro és G. T. Masaryk voltak még hatással Jásziakra; ezért nevezete eszméiket Révai József „kiforrotlan” világnézetnek, követőit „jószándékú”, „jóhiszemű” embereknek, akik a társadalmi problémákat meg akarják oldani, de nem tudják hogyan (10). De az adott körülmények között a radikalizmus feltétlen haladó mozgalom volt, Kristóffy szerint pedig (Magyarország kálváriája) Jászi „a forradalom előkészítője”, „Fő oka!” volt.

Fukász a polgári radikalizmus filozófiai-világnézeti alapjainak elemzésben kimutatja, hogy Jászi idealista választ ad a filozófia alapkérdéseire. Spencer, de különösen Mach hatása alatt. Erre nemcsak elméleti tételei, hanem a Társadalomtudományi Szabad Iskola, Mach szemináriumai is utalnak. Nem teszi magáévá a marxi—hegeli dialektika tételeit, valamiféle „elrontott fejlődés”-ben gondolkodik. (11) Ügymond: „Burzsoá tudós”, s a burzsoázia osztályhelyzetéből következik, hogy képtelen a kapitalizmus bomlása idején, az imperializmusban következetesen revolúciós felfogást magáévá tenni, ha még oly „tudományos” álláspontja, és ha még oly erősen követelik ezt az általa pozitivistá módon igen nagyra értékelt tények. (Fukász: i. m. 56. lap.)

Jászi vulgárevolucionista, szociáldarwinista, noha éppen az 1910-es háborús években mutatja ki, hogy „Az ellentétek küzdelme minden társadalmi haladás legmélyebb törvénye”, de a „ki kit győz le” helyett a fejlődés útját keresi. Ebben a megismerhető természeti törvényekre épít, de ugyanilyeneknek tartja (t. i. megismerhetőeknek) a társadalmi törvényeket is. Szembeszáll a nyílt idealizmussal s ennek képviselőivel, Tisza Istvánnal, Prohászka Ottokárral, szemben kérlelhetetlen: „Mi gonosz materialisták igenis azt tartjuk, hogy erkölcsi függetlenségről nevétséges beszélni míg

az erkölcsiség a gazdasági kizsákmányolás állapotában van". (12) Azonban a materializmust vulgárisan azonosítja a testi dolgokkal.

Jászi szubjektív antimarxizmusa és egyben a marxizmus egyes értékeinek felhasználása a történelem materialista felfogásában nyilvánul meg — mondja Fukász (63. lap). Feltárja az osztályok harcának szerepét a történelmi változásokban, de ugyanakkor támadja a történelmi materializmust a Pikler-féle „belátás” elmélet alapján. Az a kifogása, hogy „a marxizmus nem tulajdonít önálló jelentőséget az eszméknek”, s kizárólagosan a gazdasági tényezők közreműködését vállalja. És ebben a tételben van egyik alapvető tévedése, mely a marxizmus vulgarizálásával gondolja elintézni ezt az önmagában és összefüggéseiben így elintézhetetlen kérdést. Az osztályszempontok helyett az „általános emberit” állítja gondolatai középpontjába, szétválasztja a tudományt a politikától, az elméletet a gyakorlattól. Mind a természet- mind a társadalomtudományban a tények szerepét kutatja, determinista és indeterminista egyszemélyben. Bizonyos neokantiánus idealizmus van tudományos agnoszticizmusában, a lélektani pszichológia híve a korában már (Wundt hatása, Pavlov működésének klasszikus kora) experimentális, természettudományi lélektannal szemben.

A vallásról kimutatja, hogy „ópium” a nép számára. De ennél többet akar. — Valami szociális panteizmus, emberi és racionális istenhit után törekszik, egy „új vallást” követel, amely szembeáll a kizsákmányolás feudális valláserkölcsei hierarchiájával.

Fukász kimutatja a kapcsolatot a radikalizmus és a szociológia között. Ez a viszony azonban nem általános a radikalizmus fejlődése során. Nem is annyira elméleti síkon jelentkeznek a polgári radikálisok, konkrét, meglévő társadalmi kérdéseket támadnak, elemeznek, ezek kapcsán növelik — mint társadalmi szükségletet — a polgári jogok megvalósítását. — Dolgozatunkban majd kimutatjuk, hogy a fennálló viszonyok, legyenek azok társadalmi, kulturális, erkölcsi vagy politikai területek, bírálata még nem feltétlen jelentik a polgári radikalizmust, csupán egy rész ebből az, amit ideszámíthatunk.

Azok a kérdések, melyek megkülönböztetik a forradalmi marxizmustól mint az osztályharc, társadalmi forradalom (Jászi a szocialista forradalom ellen volt) állam, nemzetiségi kérdés az előbbiben egy „államfeletti állam” fogalomról beszél, az utóbbiban viszont határozottan támadja a feudális uralkodó osztályt a nacionalizmus, internacionalizmus, háború és béke, szociáldemokrácia és szövetségesek kérdése, a magántulajdonnal kapcsolatos állásfoglalás azok a területek, amelyeken a radikalizmus és idealizmus schyllája és karybdíszje között hanyódik, eklektikusan hol egyik, hol másik végletbe csapva, de feltétlen elkerülve a határozott, következetes és forradalmi állásfoglalást.

Fukász és Mérei, de mindazok, akik a polgári radikalizmussal foglalkoznak hozzákötik a polgári radikalizmust Jászi Oszkár és csoportja elméleti és politikai szerepléséhez. Véleményünk az, hogy e mozgalom hatása szélesebb körű ennél, van egy általános visszhang is, amelyre a vidék többé-kevésbé szervezeten és szervezetenül reagál, mintegy „vezérszólamokat” kap, hogy támadja azt, ami régi, elavult, helyette újszerűt kíván,

melynek útjait már nehezebb megrajzolni, mint a régi rendszer, főként a gyűlölt Tisza István elleni támadás helyi motívumait feltárni.

Dolgozatunkban rá kell mutatnunk arra is, hogy előzményei voltak a polgári radikalizmusnak, amelyek sokszor visszanyúlnak 1848 be nem fejezett vívmányaihoz, 1867, de különösen 1868 liberális programjához. Azt, hogy ez a gyökér milyen mély, nagyobbára a helyi viszonyok és a problémákat felvető személyek magatartása mutatja meg. (Pl. Mocsáry Lajos, Herman Ottó, Buday József Miskolcon.)

3. Nemzeti függetlenség — polgári liberalizmus — polgári radikalizmus

Megyénk és városunk sajátos hagyományai mindig az ellenzékiesség oldalára állították polgárainkat. Ebben volt mindig valami történelmi is, de a lakosság összetétele, gazdasági érdekei is úgy kívánták, hogy a haladó oldalon álljanak: szabad kereskedelem, iparfejlődés, nemzetiségi kérdés. A város nagy fia volt Szemere Bertalan, 1848/49 baloldali forradalmára, teljhatalmú kormánybiztosa (1871-ben hazahozatták hamvait és örök mentőként az Avas városra néző oldalán temették el), de itt élt és működött Mocsáry Lajos mint vármegyei aljegyző, Herman Ottó, Buday József, akik vagy a Függetlenségi Párt, vagy a polgári radikalizmus útján, de mindig szembenálltak az uralkodó rendszerrel. Nevükkel gyakran találkozunk a polgári radikális sajtóban. Szerepük összeköti 1848-at 1918-cal. Ha hatásukat a közhangulatban akarjuk lemérni, idézhetnénk a már hivatkozott Simándy Pál könyvet (Diák a századfordulón), de megyei közgyűlési, sőt egyházközségi presbiteri jegyzőkönyvek tanúsága alapján is bemutathatjuk azt a napilapok (Ellenzék és Szabadság) számos dokumentuma mellett.

A polgári radikalizmushoz vezető útnak több állomása volt, a Polgári Radikális Párt megalakulása már csak az összefoglalása e mozgalomnak — Fukász György is rámutatott erre — gyökerei a múlt századvégi tudományos és politikai gondolkozásból vezethetők le, mutathatók ki.

Bár mindkét eddig tárgyalt munka — a Mérei és Fukász könyve — a századfordulótól számítja a polgári radikalizmus kibontakozását, maguknak a szellemi forrásoknak a magyarországi hatása korábbi keletű, hiszen Spencer könyvét is már a századforduló előtt sokan forgatták Magyarországon.

A társadalmi reformokat előbb kulturális oldalról közelítették meg íróink, politikusaink, előbb a polgári liberalizmus oldaláról, hogy mind közelebb kerülve, végül radikális megoldásokat sürgessenek. A Borsod—Miskolci Értesítő 1868-ban folytatásos cikket közölt „Magyarország köznepe elmaradásának okai, anyagi és szellemi tekintetben” címmel (13). Ebben ilyeneket olvashatunk: . . . „Jelen időnk, éppen jelen korunk az, midőn az ösmert világ népei fennhangon hirdetvén a szabadságot, terjesztik a felvilágosodást, mint egy közös nagy célt, a jólétet kívánván elérni, egyik a másik elébe siet, felülmúlni igyekszik”. . . „Bár természeti kincsekben gazdagon áldott az ország még is nemzetünk szegény, köznépünk pedig koldus a természetnek eme gazdag piaca mellett, lélekben és testben nyomorult,

fejletlen, a mívelt világtól elmaradott' . . . „Egyszer engedtetett neki felébredni, akkor is önvédelmi harcában és nem csendes magányban kellett megmutatni, hogy mily óriás lépéssel tudna nagyvá lenni!” Különösen kikel a feudális maradványok ellen: „. . . A másik, talán nagyobb része (t. i. a nemzetnek) a jobágység az úri hatalom alatt állván csak földhöz kötött, fiait nem iskolázhatta, nem mívelhette, mivel az alkotmány sáncain kívül hagyatván annak sorompóiban még tudományos műveltsége mellett sem léphetett. . .” „Nemzetünk a 19-ik század utó felében is sóvárgó tekintettel néz ezekre — ha van is mindene — de oda kényszerülve, hogy a másutt lévő tudomány forrásához fiai csak szigorú engedélyek korlátai közt juthattak.” (14). . . „Igazán fájdalmas szívvel mondvá: honunk némely vidékének köznepe maig is öntudatos kifejtés nélkül tengődven, a sok nyomtatás, vallásos fanatizmus, nemzet ellenes és ok nélküli szeretetlenség nehéz békói közt a szánalomnak inkább mint megvetésnek tárgya. . .”

E helyzeten segítendő az Eötvös-féle népoktatási törvényt is váltakozó visszhanggal fogadta a város közvéleménye. A jobb és balszárny összecsapása volt ez — a balszárnyon maga Mocsáry Lajos állott —, úgyhogy az avasi református egyháztanácsban például valóságos harc alakult ki, a baloldalon még idegen vallásúak is részt vettek, hogy „a politikai club” tanácskozmányában övéké legyen a vezető szerep. Ekkor már Mocsáry nem volt „jobboldali”, Deák-párt híve, hanem a baloldal vezére.

Az igaz, hogy e jelenségek még messze álltak a polgári radikalizmustól, de a város baloldaliságának voltak bizonyítékai. A későbbiek során — amint azt látni fogjuk — mind erősebben nyilvánult meg az elkötelezettség a forradalmibb, radikális irányzatok felé.

Elsősorban a Függetlenségi és 48-as Párt oldaláról indult el a haladásért vívott harc a Szabadság című lap hasábjain. Éppen a milléneum görögtüzében mutatott rá a vezércikk írója, hogy „csak független, szabad, önálló magyar hazában” lehet új „ezredévet” köszönteni (15), majd így folytatja: „. . . A szabadelvű párt 20 éves uralma alatt annyira megrontotta a politikai erkölcsöket, annyira megmetyelozte a politikai felfogást, annyira eltompította az önállóan gondolkodó elmét, hogy vannak, kik a tantételt, melyet a kormány mint szentírást hirdet, csálhatatlannak hiszik és bíznak benne.” „. . . A véderóvitát végigharcoltuk, megbuktattuk Tiszát, Szapáryt megtörtük és lehetetlenné tettük, keresztül szenvedtük a téli választás keserveit, s megerősödvé, számban meggyarapodva tértünk vissza a küzdelemből.” (16) . . . A Szabadság istentől adott tehetségével, minden erejével küzdeni fog ezentúl is a közgazdaság elnyomói ellen, s olvasóinknak a zsarnokság elnyomása alatt bizonyára jól fog esni a bátor és szabad szó, mellyel szomorú helyzetbe jutott közállapotainkat bírálni fogjuk.”

A lap rámutat arra, hogy az előző évi képviseléválasztások sok gondot okoztak, hiszen Herman Ottó mandátumát csak hosszas huzavona után ismerte el a kormány. (17) „Szervezkednünk kell és talpunkra állni egytől egyig zászlónk becsületéért, különben a város déli kerületének mandátumát elviszi az ördög és az ő segítő cimborája, aki mondatik Bánffy Dezső bárónak” (18).

A lap 1896. január 15-i száma „Osztrákokat támogató magyarok” cím-

mel a kereskedelmi és iparkamara január 9-i üléséről ad számot, ahol a közös vámterület mellett foglaltak állást. E kérdésben a lap álláspontja félreérthetetlen: „A magyar kamaráknak arra kell működniük, hogy az alkudozásra induló magyar kormányt érvekkkel és adatokkal támogatván, képessé tegyék arra, sőt kényszerítsék arra, hogy a tiszta jogi alapon, az önálló vámterület alapján kezdje meg a tárgyalásokat az osztrákokkal” (19). Nyílt ellenzékiségében a lap „Új kiegyezést” követelt, amelyben a nemzeti függetlenség dominál. Azt javasolja, hogy „opponáljon az egész ország!” (20) „Nincs, de nem is lehet olyan öntudatos fia e hazának, aki helyzetével kibékülne mindaddig, amíg tudja, hogy kormánya nem a nemzeti akarat kifolyása, hanem idegen érdekek kupece” (21).

A lap támadta a liberalizmust, a nemzet pusztulását látta benne, „a túlhajtott liberalizmus beteges epidémiája szedi áldozatát” írta. Fő törekvésük „Bánffy összes kreatúráival, rendszerével, pártjával a hatalom polcáról lelökni!” (22).

Ekkor jelentkezett a nemzetiségi kérdés is, melyre vonatkozólag Mocsary Lajos a törvényhatósági bizottságban többször felemelte szavát, s amelyben a megye álláspontját Hentaller Jenő országgyűlési képviselő a Szabadság-ban így fogalmazta meg: „...korunk nagy háborúja, melynek cégére alatt a hatalmak oly régidő óta zsarolják a népet, a nemzetiségi jelszó zászlója alatt lesz megharcolva. Nem ignorálható e kérdés már csak azért sem, mert ezáltal olyan mozgalmaknak nyíltak meg a zsilipjei, melyeknek az agg világrészt a népvándorlások korszaka óta nem remegtették.” A kérdésben a magyarság primátusságát hirdeti, amellet, hogy a nemzetiségeknek is elismeri jogát a szabadságra. Így írja „... mert a magyar a múltban megosztotta szabadságát, nemzeti létét a nemzetiségekkel, a nemzetiségeket tehát a magyar nemzethez a természet és történelem kapcsán kívül még a köszönet és hála is csatolja” (23).

A Bécs és Magyarország viszonyában „A kegyelmet kínálnak jog helyett” elvről rántja le a leplet a lap, hangsúlyozván, hogy az ország függetlenségének kérdése „élet és halál kérdése nyugat és kelet között.” (24)

Szerepel a védővám kérdése is a lap hasábjain. Összehasonlítást tesz a cikkíró Anglia gyarmatai és a hazai viszonyok között. Úgymond, Anglia gyarmatainak joguk van iparukat még az anyaország ipara ellen is védővámokkal védeni, nekünk nincs! Miért a vámközösség Ausztriával? Azért, hogy Magyarország vagyontökéjét támadhassa meg; azért, hogy elkódusíthassa hazánkat.” (25)

A milléneum „fényében” a függetlenségi ellenzék „Szomorú Milléniümről” beszél: „Szolgákká tett bennünket nem az erőszak — mert arra gyenge lett volna Ausztria — hanem a saját gyámoltalanságunk és a saját államférfiaink árulása” ... „és az ország sorsának intézői még csak nem is tiltakoznak a szipolyozás ellen, hanem amikor azt mondja Ausztria: Ez kevés, adjatok több zsírt a testetekből — meghunyászkodva azt felelik: „igenis, majd jobban megszorítjuk a prést, hogy legalább csöppenjen, ha nem csurran!”

Ezeknek a visszáságoknak a megszüntetésére követeltek általános választójogot. Összevetést találunk 1869 és 1896 választói adatai között.

1869-ben 1 300 000 ember választott, 1896-ban csak 889 000 választójogú polgárt tartottak számon. Mindden 100 emberre 5 választójogú egyén esik. Az állam csak úgy válhatik demokratává, ha az általános választójog alapján 4 millió választója lesz. (26) Úgymond a lap: „Harcunk a szabadság és népjog csatája lesz, amelyben jogot nyernek a jogtalanok és a joggal bírók nyernek védő társakat, melyben megifjodik a nemzet, megszilárdul az alkotmány, erőhöz jut a közélet” (27) (Ugron Gábor szavai). Ez már követelés volt, nem csupán politikai program: „Meg kell adni a politikai jogok kiterjesztését; vagy számolni kell egy rettenetes szocialista forradalommal.” (28) A két párt, a Függetlenségi és 48-as, valamint a Szociáldemokrata Párt ennek az általános választójognak az érdekében fogott össze, ami aztán vegyes visszhangot váltott ki. Még Herman Ottó is párhuzamot vont Frankel Leó és Ugron Gábor akciója között, s szembekerült Kosuth Ferencsel is, akihez Nyílt levél-ben fordult a magyarság történelmi szerepének és a jelen politikai küzdelmeknek összevetésével. (29) Nem közömbös szerinte, hogy a nemzet milyen áron jut el az általános választójoghoz.

Hogy a függetlenségi párt programjában radikális gondolatok is érvényesültek, legjobban a Szabadság című lap szerkesztői gárdája bizonyítja. A századforduló után dr. Neumann Bertalan főszerkesztő mellett ott találjuk Budai Józsefet, aki egyaránt volt természettudós, materialista, függetlenségi és Habsburg-ellenes. Régi miskolciak még emlékeznek rá, hogy a király születésnapján mindig kiküldték a Bükkbe, mert olyan királyellenes megnyilatkozásokat tett, hogy azokért le kellett volna tartóztatni. Simándy Pál regényes visszaemlékezése jól jellemzi alakját, amikor ateistának, materialistának, „nagy tudós”-nak mondja. Szinte divat is volt ez akkor az értelmesebb és érdeklődőbb ifjak és felnőttek között.

A közvélemény előtt állandó kérdés maradt továbbra is a kiegyezés, az osztrák sérelmek, Magyarország gyarmati állapota. De új hang is jelent meg; harc az imperiális politika ellen. 1903-ban a lap vezércikkében, így: „... Keletre magyar! tekints el hazád és fajod fölött, nézz idegen földekre, hogy ne jusson eszedbe helyzeted mély nyomorúsága. Gyarmata vagy az osztráknak, kezed, lábad gúzsba kötve?” Nem baj, gyógyír lesz mindenre az imperiális politika!” (30) ... „Arra nincs erőnk, hogy ezt az országot teletsük nemzeti eszmével és tartalommal. Hanem azért Keletre magyar, előre a Balkánon egész Szalonikiig, álmodj nagy Magyarországról, tiéd lesz a Csóriai birodalma!” — Mintha Ady keserű szavait hallanánk, amikor ezt az ópiumos politikát ostorozta.

Előtérbe kerültek az új kormánnyal — Széll Kálmánnal — a gazdasági kérdések. A gazdasági harc éppen a századforduló gazdasági válsága következtében még jobban védekezett a magyar gazdasági expanzió ellen. Az osztrák gyárak raktárainak megadóztatását megszüntették — írja a lap —, ezek tehát a jövőben a magyar kereskedőkre hárulnak át. A felemelt osztrák ipari vámok miatt a külföld iparos országai magas vámokkal elzárják nyersterményeink elől az utat, tehát, ha sok lesz a termésünk, nem vihetjük oda, ahol kevés van, hanem kénytelenek leszünk olcsón eladni az osztrákoknak, ha pedig kevés lesz a termés, nem lesz mit eladni Ausztriának sem, így maradunk még inkább gyarmati sorban! „Az új kiegyezés

éppúgy nem engedi mint a régi, hogy hazánk iparát fejlessze.” (31) Meglepő a lap víziója: „Amely nép nyers termények kivitelével kezdi, okvetlen kivándorlással végzi!” És ez így is vált valóra. „Egy lépést sem előre, számtalant hátra!” ez Magyarország állami élete és önállóságának szomorú története 1867 óta.

A gazdasági nyomor valóban külföldre vitte a dolgoskezeket. Fejérvary Géza, a hadügyminiszter a „pompás katonaaanyagot” sajnálja, Borsod megye a dolgos munkáskezet, akiből egy nap alatt 142-öt veszített el. Úgy jellemzi az ország helyzetét a Szabadság: „A Tiborcok fajtája rettenetesen megszorodott, a Kun László serege megint divatba jött. Az ország egyik szélétől a másikig inség, nyomor, pusztulás. Segély sehol, sőt az inségesek kezéből az utolsó falat kenyeret is kicsavarják, hogy odaadják a telhetetlen katonaság számára.” Majd így folytatja: „Az egykori rabszolgatartó ültetvényes így szólt a nála előregedett munkaképtelenné vált rabszolgához: „te rabszolga, én nagylelkű leszek hozzád, visszaadom szabadságodat.” Mire a rabszolga így szólt: „de uram, ha már megetted a húsomat, edd meg a csontomat is!”

„Így jártunk mi a katonasággal, mint ez a rabszolga, megette a húsunkat. Cserébe azonban megvédi szabadságunkat — mondja Hieronimy. Ám mire a védelemmel elkészülünk, csonttá asztottunk össze, leette rólunk a katonaság a húst. Azonban elég nagylelkű, megengedi, hogy a végképp elkoldusodottak országából kivándoroljunk.” (32)

Mielőtt a kivándorlásra rátérnénk, még nézzük meg, hogy forrásaink nyomán a kivezető út milyen lehetőségei vetődtek fel. A haladóbbak a hazai ipar megteremtésében látják a mentséget. Ne az legyen az irányadó, hogy mennyit tudunk itthon előállítani. „Az iparra adott befektetés a legjövedelmezőbb. Hiszen látjuk, hogy kenyeret, jólétet, műveltséget biztosít olyan boldog országok lakóinak, melyek nemzeti fejedelmek alatt virágozhatnak. Ellenben koldussággal kezelt fogott műveltség az olyan ország sorsa, mint mi vagyunk, hol a legszeretettebb, legalkotmányosabb uralkodó kimondja, hogy „hiába élt”, ha Magyarország visszaszerzi elrabolt önálló vámterületét, s ezzel lehetővé teszi, hogy önmagának ipart teremtsen”. (33) Ezért aztán Borsod megye — követve Arad és Szatmárnémeti példáját — állást foglalt az újonclétszám felemelése ellen. (34)

Miskolc szervezetileg ekkor kapcsolódott be a radikális demokrata mozgalmakba, maga Vázsonyi Vilmos is itt járt, hogy kezét fogjon az ellenzéki város vezetőivel.(35) Így felkészülve és megerősödve aztán a város északi kerületének képviselője bátran kiállhatott a parlamentben a függetlenség és szabadság gondolata mellett. Talán idézzünk beszédéből, melyet éppen a demokrata baloldal fogadott a leglelkesebben: „... ha felszólalok s a t. ház becses türelmét nem nagyon hosszú időre igénybe veszem (Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon), teszem ezt két okból. Az egyik ok, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyeket itt elégszer hangsúlyozni nem lehet (úgy van a szélsőbaloldalon), és ezek közé tartozik Magyarország állami önállóságának, függetlenségének, a magyar nemzet ezeréves múltjából folyó alkotmányos jogainak (Úgy van! a szélsőbaloldalon), a magyar állam fenségének, és az ebből hiányzó attributumok visszaszerzésének és bizto-

sításának a kérdése, szóval olyan dolgok, amelyek egy állam életében a legfontosabbak és legnélkülözhetetlenebbek (zaj jobbfelől). A másik ok az, hogy én a szőnyegen forgó javaslatot annyira fontosnak tartom, nem pusztán nemzetgazdasági, szociális, de politikai és közjogi tekintetben is (Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon), hogy ebben a vitában, amely minden valószínűség szerint nyomot fog hagyni a mi parlamentáris életünkben... én is részt vegyek...” „én a közös, helyesebben az osztrák hadsereg részére sem egyetlen újoncot, sem egyetlen fillért meg nem szavazok, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a közös hadsereg intézménye ellentétben áll Magyarország önállóságával, függetlenségével, a magyar állam fenségével, a magyar nemzet létérdekeivel, de magának a helyes és célravezető védelemnek érdekeivel is” (Úgy van, úgy van! a szélsőbaloldalon). „Mert hiszen a tényleges állapot nem egyezik meg a joggal, a törvénnyel, nem a törvényt kell alkalmazni a tényleges állapothoz, hanem a tényleges állapotnak kell alkalmazkodnia a törvényhez, a joghoz.”(36) A törvényjavaslatot mégis végigvitték, mire Miskolc lakossága tüntetéssel reagált a kormány akciójára. Ezen Bizony Ákos törvény nélküli állapotnak jelentette ki a helyzetet. A címében megváltozott lap, az Ellenzék pedig „patkányoknak” nevezte a törvény híveit. Tisza bukása, Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöksége sem hozott azonban eredményt, úgyhogy csak az 1905-ös forradalmi eseményekben bízhatott az ország dolgozó népe.

4. Kivándorlás — munkásmozgalom — polgári radikalizmus

Ha arra a kérdésre keresünk feleletet, mi vitte a várost és a megyét az ellenzéki seregbe, nemcsak hagyományai, hanem adott társadalmi és gazdasági helyzete is magyarázattal szolgál. Ha megnézzük azoknak a névsorát, akik az ellenzéki, függetlenségi táborban a vezetőserepet vitték, látjuk, hogy elsősorban a nagypolgárság, a pénzemberek, vezető tisztviselők, ügyvédek, akiknek szerepe egyrészt az volt, hogy „kifogja” a szelet a vitorlából, hogy még jobban balra ne csússzon a politikai élet, másrészt azonban olyan polgári szabadságjogokat sürgettek, amelyek a polgári radikalizmus zászlaján is programként szerepeltek. Erre éppen elég bizonyítékunk lesz a következő esztendőkből. Azonban meg kell néznünk a valóságos helyzetet, mielőtt továbbvinnénk gondolataink sorát.

A király az alkotmányos ellenzék erejének megnövekedésével, éppen a véderő és az uralkodó osztályon belüli ellentétek miatt is, a Képviselőház többségének megszerzése nélkül, alkotmányellenesen 1905-ben báró Fejérváry Gézát nevezte ki miniszterelnöknek. Erre az országban széles körű ellenállási mozgalom indult. A megyék átírtak egymásnak, hogy csatlakozzanak a tiltakozáshoz, amely így országos mozgalommá lett. Borsod megye is az elsők között volt, nem fogadta a főispánt, az új kormány rendeleteit nem tartotta érvényesnek és kötelezőnek magára nézve.

„Hazafiúi aggodalommal vette tudomásul Borsod vármegye, hogy báró Fejérváry Géza és társai a 1848-i törvények világos megsértésével, melyek népképviselési alapon nyugvó parlamenti kormányformát s független fele-

lős minisztériumot létesítettek, kormányt vállaltak, jóllehet tudatában voltak annak, hogy a képviselőházi többség bizalmát nem bírják, sőt annak egyetlen számottevő pártjára sem támaszkodhatnak.

Ezen hazafiúi aggodalom méltó háborodássá fokozódott, mikor a Fejérváry kormány az ország mindkét házának bizalmatlansági szavazata dacára is hivatalban maradt, s immár három hó óta megszavazott költségvetés és törvényes felhatalmazás nélkül, sőt a képviselőház határozott tiltalma ellenére kezeli az ország közjövendelmeit és ezáltal komoly veszedelemnek teszi ki alkotmányunk leglényegesebb biztosítékait.”

Hogy beteljesítse a megyei közgyűlés az alkotmányellenes rendszer likvidálását, 1906-ban az előző évi 8104/1905. sz. belügyminiszteri leiratban foglalt értesítés alapján megyénkbe kinevezett Brezovay András vármegyei főispán előtt a megyeházát bezárta, tőle az 1868. évi 21. tc. 60. §-a szerinti esküt ki nem vette, elnöklete alatti tanácskozást megtagadta, az ellenálló tisztviselők fizetését az erőszak elmúltával a közgyűlés megteríteni határozta.(37)

Ez a vármegyei ellenállás azonban csak a passzív ellenállás szintjéig jutott el, a kormány erőszakos intézkedésére hamar összeomlott.

Ennél erősebb demonstráció volt az év elején, 1905. január 23-án amikor Tisza Miskolcon járt, közáporral fogadta a város (38), ezzel is kifejezve az erőszak, az osztrák rendszer minden gyűlöletét.

Azonban nem szabad azt gondolni, hogy ezek a jelenségek csak önmagukban csupán a tetszés-nemtetszés szüleményei, mögöttük igen komoly és súlyos gazdasági és politikai okok húzódtak meg. A kivándorlások növekedő aránya, a munkásmozgalmak erősödő hangja bizonyítja és sürgeti a változás szükségességét, amely a Függetlenségi Párt szólamos hazafiságán túl valódi radikális és demokratikus reformokat követelt. E tételünknel lehet és kell szétválasztanunk a csupán ellenzékieskedést a radikális reformkövetelésektől. Ebben viszont eléggé adós marad a város. Odáig eljut, hogy „Abzugasolja” Tiszát (amint Simándy Pál is megemlékezik erről), de a konstruktív, építő ideológiával adós marad.

A munkásmozgalom terén a századfordulóban inkább az agrárszocialisták mozgalmaival találkozunk, míg az állami vasgyárak és bányák munkásai csak az 1905-ös forradalom hatására indultak meg, hogy kifejezzék bér- és politikai szabadság-követeléseiket. A Várkonyi-féle mozgalom elsősorban Alsó-Borsodot érintette, de Domaházán, Ózd mellett is találtak röplapokat és Földművelő című lapot. Tarnay alispán a Tiszakeszi és Palkonya közötti révet állandóan figyeltette, mert a jelentések szerint ott hozták át Szolnok, illetve Hajdú-Bihar megyéből az agrárszocializmust. Ugyanezen jelentésben találjuk, hogy „Mezőkövesd népe, ha nem is földosztó, de más irányban szocialista” (39). De Tard, Szomolya, Bükkzsérc, Noszvaj, Bogács, Mezőnyárad, Borsodivánka, Cserépfalu, Szemere is hatása alá kerültek e mozgolomnak. Az alispán toloncolással, testi fenytéssel, bírságolással sújtotta az ilyen vádakban talált egyéneket.

Az ipari munkásság között a sztrájk 1905-ben kezdődött, eltekintve az 1904-es általános vasutas sztrájkától, amelynek egyéb oka, elsősorban Tisza-ellenes jellege volt. A Magyar Királyi Állami Vasgyárak Központi

Igazgatósága 1905 májusában már figyelmeztető felhívást küldött a diósgyőri Acélgyár Igazgatóságának, melyben a budapesti gyárakból sztrájkba lépett és elbocsátott munkások felvételének mellőzését kérte. Amíg 1905-ben országosan 346 sztrájk volt, 1906-ban 652 Andics Erzsébet adata szerint. Ebbe beletartozott az 1906-os somsályi, csokvaományi, bótai, lénárdaróci, csernelyi és bükkmogyorósi illetőségű, de az ózdi Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű RT-hez tartozó munkások sztrájkja is, valamint a miskolci általános sztrájk. Sugár Ignác, a miskolci Kereskedelmi és Iparkamara titkára „Munkásügy” című cikke is megállapította, hogy a munkásmozgalom 1906-ban „nagy méretű volt”. Oka a béremelés, a szociális juttatásokban megnyilvánuló különbségtétel megszüntetése, a szociális segélyek arányos biztosítása volt.

Megjelent már a polgári értelmiség ellenzéki csoportja mellett tehát a munkásosztály is, amelynek száma a diósgyőri Acélgyárban 1904-től 1910-re csaknem kétszeresére nőtt. Ez a munkásság a szociáldemokrácia hatása alatt állott, bér- és politikai követeléseit annak az útmutatása alapján érvényesítette.

A bér- és sztrájkmozgalmak letörése, a mezőgazdasági munkások nyomorult helyzete aztán megnyitotta az embefölösleg levezetésének kényszerű és szomorú csatornáját, a kivándorlást. A kivándorlás oly nagy mértéket öltött, hogy már volt olyan szolgabíró, aki maga sürgette a földosztást, hogy meg lehessen kötni a parasztokat. A Szabadság című lap 1900-as száma azt írja: „A kivándorlást akarjátok megszüntetni? Adjatok munkát az éhező munkásoknak és akkor egy sem megy közülük ismeretlen viszonyok közé keresni ott igen kétes boldogulást!”

1899 és 1909 között így alakult a kivándorlás Borsod-Abaúj és Zemplén megyében:

	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Abaúj-Torna	3321	2382	3053	2481	2627	5179	4125	3338	3716	1304
Kassa	81	111	81	223	390	440	637	555	584	174
Borsod	301	776	1204	1376	1565	1619	2813	2590	3007	1110
Zemplén	4167	4953	6771	5603	4529	4933	8923	7621	8235	2401

1909-ben: Abaúj-Torna 2956, Kassa: 239, Borsod: 2393, Zemplén: 6114. A bemutatott 10 év alatt Borsodban átlagosan 1800, Abaújban 2000 fölött, Zemplénben 4000 fölött volt. Országosan 1899 és 1913 között 1 195 236 Horvát-Szlavonország nélkül. Nemzetiségi megoszlás szerint 396 100 magyar, 799 136 nemzetiségi.

Foglalkozás szerint: őstermelő 41,3%

gazdasági cseléd 20,4%
 bányász 0,8%
 ipari s.munkás 13,8%

A maradék megoszlik önálló iparos, kereskedő, értelmiségi, napszámos, házicseléd stb. között.

Nyilvánvaló, hogy az ország megoldatlan kérdései között szerepelnie kellett ennek a kérdésnek is. Ady „Új törvényt Werbőczy” című verse e szomorú valóságot fejezi ki, figyelmeztetve az országot a nemzeti pusztulásra.

Hogy milyen nagy méreteket öltött a kivándorlás, az Ellenzék c. lap 1905-ös számát idézzük: „Hogy milyen ijesztő méreteket öltött a községek elnéptelenedése, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy csupán február hónapban 699 borsodi ember lépett Amerika földjére. A községek közül Mezőkövesd vezet a kivándorlásban, ahonnan február hónapban 134-en hagyták el az országot.”

E kérdésekben kerestek feleletet az emberek akkor, amikor a baloldali ellenzékhez csatlakoztak és onnan várták a kivezető utat. Nemcsak divat volt a kormányt szidni, hanem hitvallássá lett, Miskolcon mindennapi kérdéssé. Hogy aztán meddig jutottak el a szervezett politikai mozgalmak terén, az már más kérdés, hiszen az Ellenzék is csak mintegy „kívülről” támadta a fennálló viszonyokat, s noha a Vázsonyi-féle irányzattal össze is fogott, nem jutott túl az ellenzékieskedés hangoztatásán, hiszen a polgári értelmiség éppen a szociáldemokrácia előretörésével megoszlott, s nem lehetett bázisa egy kibontakozó országos polgári radikális mozgalomnak. Ez a jelenség azonban az országos mozgalom történetéből is kiolvasható.

5. Tisza-ellenesség — háborúellenesség — egyesült ellenzékiség

A polgári radikalizmus támadta a szabadelvű pártot, annak exponenseit, elsősorban Tisza Istvánt. Nem is titkolta, hogy a „II. Tisza” „kés a nemzet torkán”, aki elkobozza a szólásszabadságot, hogy elfojtsa minden ellenállást. Ezért az ellenzéki pártok összefogást sürgettek. Jelszavuk volt: „A gárda meghalhat, de nem adja meg magát!” Ezt a hangulatot fejezte ki Endrődi Sándor verse az Ellenzék-ben „Kuruc-nóták” címen:

Nem, nem ott van a nép
Hol az a sok cseléd:
Labanc lakomákon
Nem ott van a nemzet,
Hol a dicső rendek
Úri lényaláson.

A miskolci Függetlenségi 48-as párt 1905-ös januári közgyűlésén Bizony Ákos a népképviselőért, nemzeti voltunkért, függetlenségünkért emelt szót, mondván: „Port-Arthur keményebb dió volt a fegyvernek, mégis győzött felette a japánok Géniusza. Nálunk csak alkotmányrabló, hitvány emberekkel kell szembeszállni!”. (40) Ez a bátor hang csak erősödött, amikor „Brezovay András strázsamesternek” címezve installációjáról elmélkedik a miskolci polgár: vajon, lesz-e ki előtt installáljon?

Érdekes az 1905-ös választások korteshadjárata is, amelyben a mame-lukok vezére, Miklós Ödön személyét gúnyolja ki a következő rigmus:

„Miklós Ödön ígér bikát,
Fából csinál vaskarikát,
Fából vashíd jaj de recseg,
Nevet rajta Sajó-Ecseg,
Éljen a magyar szabadság, Éljen Kőszegi!

Miklós Ödön ígér utat
Minden falun kutat furat,
Se út, se kút, szent a béke,
Ámitásnak legyen vége,
Éljen a magyar szabadság, Éljen Kőszegi!

Az 1905. január 31-re kitűzött választási hadjáratban nyíltan tiltakoztak a Tisza-uralom ellen a város polgárai. Felhívással fordult a Függetlenségi Párt is a lakossághoz: „Polgárok! Magyar hazafiak! Forduljatok el utálattal a Tisza Pista bandájától, amely vak örülettel rohanva nemzetipró útján, majd csak megtalálja, amire megérett: a golyót és az akasztófát!” (41). Január 23-i említett miskolci útjáról pedig ezt olvashatjuk: „Hát polgártársak, ne örüljünk a szerencsének, Tisza sem tisztességet, sem vendégszeretetet nem érdemel. A politikai tisztesség korlátain ő maga tette túl magát, midőn november 18-án az erőszakos törvénytípást eszközölte.” Tisza viszont itteni látogatásakor az ellenzékét „bandának” titulálta.

A város vagyonos osztálya azonban Tisza mellett állt. Ez volt a vízválasztó a 48-asok és a haladó polgári radikálisok között. Így ír a lap: „Íme! Oroszországban mind nagyobb mérvet ölt egy szociális forradalom előjátéka, melyet most még kétségbeesett erőfeszítéssel igyekeznek vérfürdőkbe fojtani az abszolutizmus. És itt, a szomszédban az állítólag szabad nemzetre most akarják a hatalmi zsarnokság még súlyosabb bilincseit rárakni egy meghibbant elméjű, fanatikus ember segélyével”. (42).

Ok volt erre az is, hogy Hidvégi Benó tanfelügyelő fiát, aki nyilván együtt tüntetett Tisza ellen, a rendőrök leütötték. A fiú nyilatkozatot tett közzé az Ellenzék-ben.

Ez a hangulat vezetett oda, hogy Vázsonyi pártja jutott be győztesként. Vázsonyi ekkor a Függetlenségi és 48-as párt zászlajával indult gróf Zichy Jenő, Kubik Béla, dr. Leitner Adolf és Kossuth Ferenc társaságában. Volt aztán örömnévp Miskolcon, amikor ezek 1905. január 29-én Miskolcra érkeztek. Vázsonyi január 30-án külön pártértekezletet tartott. Vázsonyi ezeket mondotta: „Tisztelt Uraim! Amint egyesekre áll az, hogy mindenki csak maga szabadíthatja fel magát, s mindenki csak maga oka bilincseinek, úgy áll ez nemzetre is . . . Két rétege van a városi polgárságnak: az egyik megérti a 48 tanítását, amely a haza, a társadalom, a polgárság függetlenségét első sorba helyezi, mert hiszen 1848-ban új korszakot akartak nyitni, megalakítani a polgári osztályt, szemben a haszon, az üzlet sápoló polgárai-val; a másik az előkelő városi polgárság, amely előkelőnek tartja magát, mert a kormányt támogatja.”

A választások hatása érződött a Kereskedelmi és Iparkamara közgyűlésén is, mert a korábbi állásponttal szemben az önálló vámpolitika mellett döntött és ennek adott hangot. (43)

Újabb Habsburg-ellenes kampány is indult. Dr. Fehér Márton így nyilatkozott: „Ármány és csel, gonoszság és kishitűség ültette Szent István trónjára a Habsburgokat, akik tanácsadóikra hallgatva, az ország alkotmányát, mint valami fali képet, hol leakasztották, hol felfüggesztették: akik magukat nem a szent korona tagjának, hanem a szent korona birodalma birtokosának tartották, amellyel úgy bánhatnak mint a számadó juhász a bitangra került bürgével: levághatják, megnyúzzhatják, bekebelezhetik”. (44) Elvük az, hogy „Hű Magyarországomnak nem adok semmit. Ellenben fenntartom a közös vámterületet, a közös bankot, a magyar hadseregnek törvénytelen német nyelvét, a német diplomáciát, a magyar udvartartást Bécsben s ennek tetejében még követelek új adósságra 450 milliócskát, német hadseregem létszámának felemelését, s erre évenként 100 millió többlet kiadást”. (45)

Dr. Sugár Ignác kamarai titkár, kereskedelmi iskolai tanár az iparfejlesztésben is a polgári radikalizmus álláspontját képviselte, amikor a hazai ipar fejlesztésének szükségességét hirdette. „A közös vámterület mellett és miatt kénytelen a magyar állam — amely hivatalosan vámközösségben él — a huszadik században azon merkantilizmussal élni, amely századokkal ezelőtt a gyakorlati gazdasági politika teréről letűnt, s ma csak gazdasági történelmi érdeklődéssel bír” (46). . . A magyar állam, a magyarság nemzeti és kulturális, anyagi ereje ipar nélkül nem teremthető . . . A külön vámterület hatásának ipari téren kell érvényesülni . . . Az iparfejlesztési eszközök az adóztatás ügye a vám-elkülönülés esetén teljesen felhasználható . . . A kartell-ügy törvényhozási rendezése is inkább fog aktualitással bírni, mint jelenleg, ahol a magyar ipart a közös kartell védi.” Íme ezek a gondolatok mind benne vannak a polgári radikalisták gazdaságelméletében!

A Fejérváry kormány kinevezésekor a helyiek Ferenc Józsefet „Kalapos király Nr. II-nek” nevezték, aki „erkölcsi deres”-re húzta a magyarságot a darabont kormány kinevezésével. Úgymond az Ellenzék: „Valóban hihetetlen és páratlan butaság, rosszakarat és nem kevesebb politikai arcátlanság kell ahhoz, amit nap-nap után próbálkoznak megtenni velünk! . . . „Bécsből ránk zúdították a nesztelen járású és rókaszemű „hurokosokat” és „horgászokat”, Itt kísértettek hetekig báró Fejérváry Géza császári magyar halálmadár és társai . . . ronda idők és emberek — ronda uralom.”

Magát a császárt „vigéc”-nek nevezték, aki alkudozik Magyarország alkotmányán, s hogy megtörje a nemzetet, a nemzetiségekhez folyamodik „a nemzet háta megett” a „rebell bagázs”-zal szemben. — Ezek a fogalmak ma már ismeretlenek, de visszagondolva a körülményekre, magából e terminológiából is, amely a nemzet és a király közti viszálkodást jellemezte, az olvasható ki, hogy recseg-ropog a dinasztia, az egész dualizmus, s csak valami újnak lehet megváltani ezt a világot. Idézhetnénk Adyt, aki erről a valamiről, csodavárásról többször is szólt, kíméletlenül ostorozva

az uralkodó osztályt, az idegen érdekeket, a háborús politikát, Magyarország és a magyar nép nagy kálváriáját.

A polgári radikális Magyarországot alkotmányos úton létrejött demokratikus köztársasággá kívánták átalakítani. (47) Ez a köztársaság nem fogja a nemzeti eszme, a társadalmi haladás útját állni — vallották. A köztársasági eszmék politikai és közjogi terjesztésére megkezdődött minden lehetőség felhasználása. Hogy aztán a létrejött koalíció meddig engedte ezt, az ismeretes a koalíciós kormány történetéből. Egyben biztosak voltak az emberek: a politikai helyzet megingott, s bár erőszakkal fenn lehet még tartani valameddig, de az összeomlás elkerülhetetlen. A darabont kormány kinevezésével szemben protestáltak az iparkamarák, az egész ország. Nagy volt a kiábrándulás, amikor a szociáldemokraták felvették a kapcsolatot Kristóffy belügyminiszterrel, s ezzel árulóivá lettek a helyzetnek. Pedig az ország közel állott a polgári demokratikus forradalomhoz. Ez a szociáldemokrata lépés csalódást okozott az ellenzékben, a polgári radikalizmusban egyaránt. Ezután a nemzetiségek csatlakoztak az új irányzathoz, hogy feltámadjon még egyszer a liberalizmus. Mindez csak azért, hogy fenn lehessen tartani a mostmár mind erősebb imperialista szövetségbe kerülő dualizmust. „Kell-e hát 67?” kérdi az Ellenzék. Bírálja az egész magyar népoktatást, amely az 1868. évi XXXVIII. tc. és az 1875. évi XXVII. tc.-vel tett valamit a magyar tanügyért, de immár nemcsak magyar, de nem is általános, mert a nemzet 42⁰/₀-a analfabéta, gazdasági téren az ország gyarmat: olcsó termelő és drága vevő — Ausztriának. Bár a belpolitikában az általános választójogért való harc az érdeklődés homlokterébe került, a megoldás felől kétségei lehetett minden józanul gondolkozó embernek. Ebben a harcban a helyi szociáldemokrata és munkásmozgalmak csak az epigonok szerepét játszhatták, nagyobb térről volt szó: az egész fennálló rendről.

Kérdés, hogy volt-e elég szervezett erő ehhez a küzdelemhez? A polgári radikálisok túlságosan sokat foglalkoztak az elméleti kérdésekkel, a kompromisszumokkal, nem találták meg az utat a munkásosztályhoz, a forradalmi tömegekhez, a Függetlenségi Párt sokszor csak ellenzéki hangzatoakat tudott pufogtatni, hiszen az egyesült ellenzék háta megett egyezett meg a király egy csoporttal, s az 1905-ös szeptember 23-i megyeegyezés megerősítette az ország szolgátságát, a véderő-törvény megszavazását.

Figyelemre méltó az a nyilatkozat, amit Herman Ottó tett az általános választójogról, amelyben a szocializmus és haladás gondolata is szerepel. Úgymond: „...Az igazság pedig az, hogy én soha sem is tagadtam meg a szocializmus törekvéseinek jogosultságát, valameddig az emberiség egyetemének teljes szabadságát, az elnyomott, kizsarolt néposztálynak fölemelést, az emberi jogokban való részesítését hirdette és jól tudom, hogy nézetem nem állt egyedül Magyarországon. Meg voltam nyugodva, hogy a szocialisztikus mozgalom végcéljánál fogva nemes, a legtermészetesebb öszöbntől fakad és éppen ezért nem árulhatja el sohasem a népszabadságot...” azonban a Kristóffyyékkal való lepaktálás után a szociáldemokrácia megcsúfolását mutatja be.

Ebben a helyzetben új szabadságharcra szólította Ady is és a haladó

értelmiség is a nemzetet. Megszólalt Mocsáry Lajos is, akit 1906-ban a Függetlenségi Párt egyik elnökévé választott. Ezt írja Köszöneté-ben: „...Lelkesen csatlakozik ez idő szerint a többi pártoknak színe-java is a függetlenségi párthoz az alkotmány védelmében; a chlopii hadparancs, a hárszabályok ellen elkövetett merénylet, a szeptember 23-i ultimátum folytán leesett végre a hályog az emberek szeméről; de a fennálló alkotmány megvédése, ha sikeres lesz is, magában nem elégséges; nekünk arra van szükségünk, hogy a haza ügyét előbbre vigyük, függetlenségünket biztosabb alapra fektessük, az ország dolgát a közösigyi rendszer posványából kiemeljük”. (48) 1906. február 20-án adtak hírt a lapok a Képviselőház erőszakos feloszlatásáról, Miskolcon is csendőrszuronyok között tartotta képviselői beszámolóját Bizony Ákos és Leitner Adolf. Az abszolutizmus kora emlékei tértek vissza, amikor a város és a megye 1848-ra emlékezett.

A kormány új választást írt ki. A Függetlenségi Párt a csizmadia ipartársulat tanácskozási termében tartotta üléseit, ami azt mutatta, hogy megtalálta a kapcsolatot a kispolgársággal, a nagypolgársággal, a nagykereskedőkkel és iparosokkal szemben.

Nem változott a helyzet 1910-ben sem, amikor a Munkáspárttal szemben Justh Gyulának a polgári haladás szószólói voltak. Miskolc és a megye sokat várt attól az ellenzékétől, amelyet Justh Gyula vezetett. A Függetlenségi Párt két részre szakadt, vesztett súlyából és harci lendületéből. Miskolcon továbbra is övé volt a vezető szerep, maradt ellenzéki, szembeszegült a Munkáspárttal és megint csak szembetalálta magát Tisza Istvánnal. Még az Országos Református Lelkészegyesület miskolci közgyűlése is állást foglalt a kormány ellen, az 1895. XLIII. tc. 2. §-ra hivatkozva, a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független, mégis a gyülekezési, egyesülési jogot a vallásügyi hatóság jóváhagyása alá utalták. A közgyűlés követelte a polgári szabadságjog elismerését, alapos indokokkal leplezte le a kormány beavatkozását. Az általános közhangulatot kifejezi az Ellenzék 1910. március 21-i száma, amikor azt mondja: „Nemzeti érvényesülésünk, gazdasági önállóságunk megteremtésére irányuló kísérleteink, nemzeti létjogunk és anyagi létünknek a népesedés és általános kultúra arányában szükségessé vált biztosítására vonatkozó törekvéseink — a többi művelt nemzetektől elkésetten bár — de ezúttal nem először jutott a hatalmon lévő kisebbséggel szemben a többség óhaja gyanát kifejezésre.” „...A Munkapárt azt mondja, hogy a királyi akarat folytán nem érvényesíthetjük jogainkat... Elég hiba, hogy a királyi akarrással és nemakarással takaróznak, mert nem a nemzet által a hatalom teljével felruházott első polgár, hanem Tisza és érdektársai és meggondolatlan követői azok, akik osztályérdeküket védik, a nemzet anyagi létének egészséges, ipari alapra helyezése ellenében”. (49) Eben az évben szerepelt először Justh-párti jelölt a választásokon a szirmabesenyői kerületben dr. Várkonyi Oszkár személyében. A mezőcsáti pótválasztáson Kubik Gyula Justh-párti programmal lépett fel, azonban Melczner László munkapárti jelölt került be kevés — mindössze 155 — szótöbbséggel. Azt mutatta ez, hogy Tiszának igyekeztek összeszedni minden erőt, hogy nemzetpusztító politikájukhoz megszerezzék a többséget. Nem rettentek vissza az erőszak

eszközeitől, főispán, alispán, szolgabíró, körjegyzők és kisbírók gyúrták a szavazókat. A református papnak megüzente: „megbüntetem az apák bűnét a fiakban” — írja a lap, s minthogy a papnak három fia volt állami hivatalban, nem agitált a kormánypárti jelölt ellen. Azután 90 000 korona érkezett a kerületbe a pótválasztás előtti napon. A legszemérmertlenebbül folyt a vesztegetés, etetés, itatás, harminc korona volt a legolcsóbb szavazat, de volt 50, 100 és 300 koronán vásárolt szavazat is. A miskolci Függetlenségi Párt vörös selyemzászlójával kivonult a kerületbe Kubik támogatására, mire a főispán kiadta a parancsot, minden idegent le kell tartóztatni, mert „szocialista csordákból álló csoport” lepte el a vidéket. „A legérdekesebb az, hogy „mungóék” — (a munkapártiak) 50 000 koronát ajánlottak fel Kubiknak, ha visszalép. (50)

A Tisza—Baross-féle cenzusos választójoggal szemben a Függetlenségi Párt az általános titkos választójogért harcolt. Azt a vádat emelték ellene, hogy elárulja a nemzetet, kiszolgáltatja a kisebbségnek. Ezen az alapon Miskolcon a pótválasztáson Görgey László és Kubik Béla közti harcban a függetlenségi csatát veszítették és Tiszáék megint bejutottak egy olyan városba, ahol a forradalmi és haladó hagyományok mást diktáltak választóknak és megválasztottak egyaránt. Így szorult ki a haladás szelleme Miskolcra, abból a városból, amely Szemere, Kossuth, a közársasági eszme fellegrája volt.

A harc mostmár a kulturális élet területén folytatódott. 1910-ben a Nyugat ünnepi felolvasó estét rendezett a városban. Ady Endre, Heltai Jenő, Ignótus Hugó, Hatvany Lajos demonstrálták itt a megújulás szellemét, ahonnan kiindult Lengyel Menyhért, és még sokan mások, hogy hirdetői legyenek egy új magyar kultúrának és társadalmi, politikai berendezésnek.

A bekövetkezett helyzetet így aposztrofálja az Ellenzék: „Szegény magyar nemzetünknek az a legnagyobb szerencsétlensége, hogy a vezető polcra került államférfiak a hazugságot tették meg a legmagasabb politikai iskolává.” Buza Barna sorai pedig a háborús előkészületekről értesítenek: „Nehéz idők következnek. Minden garas kell a hadügyi tehertöbbletnek. Azok a nemzeti célok, amikre bőven jutott a koalíció alatt, míg a hadügyi követelések sáskáit távol tudtuk tartani az ország vezetésétől, most koplalhatnak”. (51) Megkezdődött az árdrágulás, a hús, tej árának felemelése, „... afféle kabaré korszakot élünk, minden erkölcsi tartalom nélkül, ahol az emberek egy része mulat, a másik sír”. (52) Ebben a kilátástalan helyzetben a függetlenségi és radikálisok, a polgárok és kisgazdák a szocialistákban látták a bajok okát, ember ember ellen indult, hogy aztán még szét-szórtabban szedhesse áldozatát a Tisza kormány, vigye bele az országot a maga ásta sírba.

1910-ig vittük végig a város és a megye politikai történetét, a függetlenségért, a polgári haladásért való harcban való helytállását. Nem ideológiai tételeket és szervezett pártéletet vettünk alapul, mert hiszen a polgári radikálisok pártjával alig találkoztunk. De találkoztunk az eszméikkel, amelyek mind a nemzeti önállóságban, mind a vámkérdésben, véderő kér-

désében, a gazdasági és társadalmi kérdésekben, a nemzetiségi kérdésben velük parallel megnyilatkoztak.

Elemzésünkben a továbbiakban a polgári radikalizmus osztálybázisát vizsgáljuk meg, hogy aztán lezárhassunk egy korszakot, amely harcokban, a jobbért való küzdelemben hű akart maradni a hagyományokhoz, a város és a megye forradalmiságához.

Az eddigiekből kitűnik, hogy Miskolcon és a megyében a „független polgárság” vitte a vezető szerepet, erősen 48-as programmal és hagyományokkal. Azonban a „progresszív polgárság” érdekeiért küzdött, néha még a munkásság és közalkalmazottak érdekében is szót emelt. A haladó szellem azonban nem hiányzott a városból sem, a lapból sem. Valamiféle konglomerátum volt azonban az elmékben és a sajtóban is: kapott valamit a szocializmusból is, a polgári radikalizmusból is, de a fő jellemvonása a 48-as ellenzékiesség volt.

Ilyen szellemi milióben érte az érettségiző ifjúságot a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének felhívása: „Barátaink! Hozzátok szólnunk, akik elvégezve azokat az iskolákat, amelyek az úgynevezett általános műveltség megadására vannak hivatva, már a választott pályának megfelelő irányban akartok fejlődni és élni, két dologra akarunk benneteket figyelmeztetni: Az egyik, hogy a természeti és társadalmi jelenségeknek az a szemlélete, amelyeket veletek elsajátítottatok, nem felel meg, sőt ellentmond a mai eredményeknek. Gyűjtőpontban — Darwin, Marx és Spencer helyett — letűnt korok elavult erői és gondolkodói állanak. — A modern kutatás és gondolkodás legnagyobb eredményeit és az ezeken felépülő tudományos felfogás alapjait elhallgatta előttek az egyház és az uralkodó osztályok iskolai nevelése. — Erkölcsi nevelése arra irányult, hogy az adott és megszokott helyzetekkel megalkuvóvá tegyen benneteket. — Mi reméljük, hogy köztetek mégis sokan le tudnak számolni az évszázados vallási és társadalmi előítéletekkel. Akik ilyenek köztetek, azok szükségét fogják érezni annak is, hogy megismerjék a modern tudományok tanítását.

A másik, amire figyelmeztetni akarunk az, hogy nektek részt kell vennetek abban a harcban, nagy küzdelemben, amely a haladás és maradiság között mindenütt folyik. Ha nem ismeritek is még, most még fogjátok majd látni, milyen hatalmas reakció terpeszkedik társadalmunk életének minden terén. Csatlakozzatok hozzánk és vegyétek ki részeteket a mi munkánkból”. (53)

Ebből a felhívásból is kitűnik, hogy a polgári radikálisok nem a tömegeket, hanem elsősorban az értelmiségieket keresték. Volt ebben valami filiszterség — a szabadgondolkodáson túl. Fukász György kimutatta, hogy a kapcsolat — legalább elviekben — a szabadkőművességgel nyilvánvaló. És ez a másik jellemvonása e polgári törekvéseknek.

A megyében a polgári radikálisok befolyása 1910 után érvényesült erőteljesebben, amikor Juszth Gyula és csoportja — szakítva a Függetlenségi Párt megalkuvó frakciójával —, a polgári radikálisokkal és szociáldemokratákkal fogott össze. Miskolcon és a megyében ekkor jelent meg már radikális programmal, s igyekezett a Függetlenségi Pártot is átvinni

ebbe a szemléletbe. Az ellenzékiiség szólamossága — de a polgári radikálisok nem egészen világos és határozott politikai-világnézeti programja —, de a megye erősödő munkásmozgalma is inkább a szocialistákhoz vitték a néptömegeket.

Csak 1913 után követhető e csoport radikális programja, amikor végképp kiéleződtek az ellentétek, amikorra a földosztás is bekerült a politikai programba. Abban tekinthető alapnak a miskolci és megyei Függetlenségi Párt és széles támogató tábora, hogy elevenen tartotta a Tisza ellenes hangulatot, az öszszmonarchia hazánkat elnyomó, elsorvasztó politikáját, az ún. „kismagyar” politikát a nagyhatalmi és imperialista politikával szemben. Mindezekkel megteremtette a televényt a radikálisok programjához, noha annak megértésére és befogadására nem volt mindenki egyformán alkalmas.

E vonatkozásban hatása és érdekköre a munkásarisztokrácia megszerzése volt, miközben nemcsak a munkásság szellemi nevelését, hanem „a munkáselit” létrehozását is célul tűzte ki. (54)

Amikor a diósgyőri munkásság az Uránia kulturális egyesület létrehozását tervezte, s engedélyezését kérte, a polgári és gyári szervek csakhamar lecsaptak rá, nehogy a munkásság iskolázva megértse saját osztályhelyzetének állapotát, többet akarjon. Jobbnak látták megtartani a munkásságot a tömegmozgalmaknál, mint a szellemi fejlődés útját biztosítani.

Hogy Jászi Oszkárnak az „általános sztrájk”-ra való előkészítő gondolatai mennyire áthatották a munkásmozgalmat, azt az 1916-os helyi munkásmozgalmak mutatják a legjobban. A cél a béke, az, hogy többé ne legyen háború. Ebben hatott a munkásmozgalomra a radikálisok pacifizizmusa is. Sajnos, későn ébredt rá a munkásság, csak a maga kárán. Ebben elmarasztható maga az ellenzéki propaganda is, amely Habsburg-ellenességével és a függetlenség hangoztatásával, de a polgári reformok lehetőségeinek mélyreható elemzése nélkül, elterelte a figyelmet a megoldásra váró nagy kérdésekről, a földkérdésekről. A nemzetiségi kérdésben pedig éppen az elhibázott 48-as programra hivatkozva nem jutott tovább a múlt század liberális programjánál.

De hiba volt az is, hogy nem tisztázták időben a polgári radikálisok és a szociáldemokraták elvi célkitűzéseinek találkozóit, s utóbbiak a maguk erejével, de igen nagy erőfeszítésével teremtették meg megyénkben és városunkban a politikai vezető szerepet. Nagy hiba volt ebben a küzdelemben nem támaszkodni a felvilágosult értelmiségre. Fukász „Jászi és a lateinerség” című fejezetben éppen arra mutat rá, hogy a polgári radikalizmus a proletárbázis helyett a saját körére, az ún. lateinerekre épített, valami „szalon-marxizmust” hirdetett.

A haladó polgárság és a Jászi-féle polgári radikalizmus között az zárta el az utat, hogy túlzottan az értelmiségre épített, de ez zárta el az utat a munkásosztály felé is. Fukász György mondja: „Az értelmiség, az intellektuel elemek szerepének, jelentőségének eltúlzása a munkásmozgalom keretei között, általában az az értelmiség, az intellektuelek szerepének mérhetetlen felnagyítása a társadalmi haladásért folyó harcban: kifejezi a polgári radikálisok igényét a mozgalom vezetésére; a munkásmozgalom

vezetésére, illetve még szélesebben a társadalmi haladásért, fejlődésért való harc vezetésére”. (55) „...Ebben — a probléma osztálytartalmát nézve — az a kapitalista jellegű tendencia érvényesül, hogy az imperializmus viszonyai között elmaradott országokban — így Magyarországon is — a burzsoá értelmiségnek egy viszonylag haladó része magához akarja ragadni a haladásért folyó harc vezetését, olyan helyzetben, amikor már objektíve képtelen ezt a harcot következetesen végigvinni, nem mintha nem kívánná harcának eredményét, de nem kívánja következetesen magát a harcot, mivel azzal a veszéllyel jár, hogy a harcban, a fejlődésért vívott küzdelemben alaperőt képező proletariátus túlnő a mozgalomban a burzsoázián, annak törekvésein.” Ebben a helyzetben törekszik a középburzsoázia, a „lateinerek” megnyerésére, de ezzel korlátozta is — megyénk esetében — a mozgalom kereteit.

De korlátozta a mozgalom hatását, hogy Jászi valamiféle együttműködést szeretett volna kimunkálni a proletariátus és a burzsoázia között. Erre pedig a helyi munkásság tömegerejének megnövekedése már nem adott lehetőséget. Pedig volt lehetőség a polgárság szélesebb tömegeinek megnyerésére.

A polgári radikálisok programja abban megegyezett a függetlenségekkel — amennyiben azok Miskolcon és a megyében a „progresszív polgárság”-ot jelentették, márpedig ezt jelentették a város társadalmi összetétele szerint is —, hogy a fennálló társadalmi renddel szemben minden lehető eszközt megragadtak, hogy protestáljanak, demonstráljanak, elsősorban a maradiságot szimbolizáló Tisza István ellen.

A függetlenségek „progresszív” programjában szerepelt a feudális maradványok felszámolása, amikor Tisza István személyében nemcsak a kalandor politikust, Bécs lakóját, hanem a régi rend szimbólumát is látták. Maga Jászi is eljutott oda — amint Fukász megjegyzi, hogy „ma Magyarországon csakis Tisza István politikai hulláján át vezet a demokrácia útja.” Ennek érdekében Jásziék a nemzeti függetlenség ügyét a háttérbe szorították —, amit viszont a függetlenségek a következetes radikalizmus háttérbe szorításával viszonztak. Kossuth radikális programját hirdették ugyan, de ebben alig-alig látszott érvényesülni a polgári demokrácia.

Találkozhatott volna a két tábor az általános választójogért vívott harcban is. E kérdésben közel álltak mind a függetlenségekhez, mind a szociáldemokratákhoz. De az a körülmény, hogy 1914 előtt nem tudtak politikai párttá szerveződni, a napi politikában csak szétszórtan vettek részt, igazolja tételünket, miszerint megvoltak megyénkben és városunkban is azok az erők, amelyek bázisává lehettek volna egy szélesebb körű radikális mozgalomnak, amelynek alapjai éppen a város haladó polgárságában adva voltak. Ezt a haladó szellemet képviselte a város és a megye egyetlen radikális és függetlenségi lapja, a Szabadság, később Ellenzék, de éppen ennek a felismerésnek az elmulasztása sodorta a lapot és a közvéleményt is egyoldalúan a Tisza- és Bécs-ellenességbe, hogy aztán megosztva erejét, kompromittálva szereplőit 1910 után befészkelje magát még ilyen ellenzéki városba is a Munkapárt, szinte szembenevetve a város történelmi múltját, haladó hagyományait.

Összefoglalás

A kiegyezés után Magyarországon mind a gazdasági, mind a társadalmi életben messzemenő változások történtek. Ezek a változások a századfordulóra olyan sajátos arculatot alakítottak ki egyes, főképp kereskedelemmel, iparral foglalkozó városokban, megyékben, amely az elmaradottabb és feudális hagyományokat őrző, úgynevezett dzsentrális megyékkel szemben mind a törvényhatóságokban, mind pedig az országos politikában az 1867 után felemelkedett nagyburzsoázia szócsöve lett. Ennek a nagyburzsoáziának világnézeti arculatát a polgári liberalizmus jellemzi, de úgy, hogy az összefonódik 48-as függetlenségi hagyományokkal, az „Összmonarchián” belül sajátos gazdasági és politikai érdekekkel. Hatott erre a burzsoáziára a századforduló sok pozitívista világnézeti irányzata, s habár eklektikus szellemi forrásokból táplálkozott, megyénk és városunk politikai képét jelentősen befolyásolta. Hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy éppen Miskolcon felfejlődőben volt a munkásosztály létszáma, amely a szociáldemokráciával mintegy ellenpólusként „német” jellegű szocializmust hirdetett. A pénzarisztokráciával összefogott magyar burzsoázia pedig szemben az osztrák érdekeltségű gazdaságpolitikával, sajátos hazai példát kívánt követni, ebben egyrészt a Kossuth fogalmazta önálló iparpolitikára, a mezőgazdaságban pedig a polgári radikalizmus programjára épített. Különösen az I. világháború előtt volt éles ennek a két oldalról érvényesülő ellenzéki politikának a hangja, támadva azokat, akik a kiegyezés alapján állva a király hívei voltak, egyrészt gazdasági reformokat sürgetve, másrészt szembeállva az udvari háborús politikával. A tanulmányban azokat a megyei megnyilatkozásokat dolgoztuk fel, amelyek ennek a kétoldalú ellenzékiiségnek a jelentkezései voltak, rámutatva arra, hogy a végső kérdésekben azonban ez az ellenzékiiség megrekedt a burzsoá érdekeknél, és éppen a döntő fordulatonál, a háború kérdésénél már nem volt ütőképes.

J E G Y Z E T E K

1. *Berend T. Iván—Ránki György*: A monopolkapitalizmus kibontakozása és uralma Magyarországon „A magyarországi finánczóke feudális színezete” c. fejezetében.
2. *Mérei Gyula*: Polgári radikalizmus Magyarországon 1900—1919, Budapest, 1947. 27. lap.
3. Mérei i. m. 40. lap.
4. Mérei i. m. 44. lap.
5. *Fukász György*: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez 1900—1918. 7. lap.
6. *Fukász* i. m. 9. lap.
7. *Fukász* i. m. 11. lap.
8. *Fukász* i. m. 22. lap.
9. *Fukász* i. m. 27—28. lap.
10. *Fukász* i. m. 39. lap.
11. *Fukász* i. m. 55. lap.
12. U. o. 62. lap.
13. Borsod—Miskolci Értesítő, 1868. szept. 30. szám.
14. Borsod—Miskolci Értesítő, 1868. szept. 16. 2. lap.
15. Szabadság, 1896. jan. 1. sz. 1. lap.
16. Szabadság, 1896. jan. 1. 2. lap.
17. Szabadság, 1896. jan. 11. sz. 1. lap.
18. Szabadság, 1896. jan. 11. sz. 2. lap.
19. Szabadság, 1896. jan. 15. 1. lap.
20. Szabadság, 1896. jan. 18. 1. lap.
21. Szabadság, 1896. febr. 15. 1. lap.
22. Szabadság, 1896. febr. 19. 1. lap.
23. Szabadság, 1896. febr. 22. 2. lap.
24. Szabadság, 1896. febr. 22. 2. lap.
25. Szabadság, 1896. febr. 26. 1. lap.
26. Szabadság, 1896. május 6. 2. lap.
27. Szabadság, 1896. május 6. 2. lap.
28. Szabadság, 1896. május 16. 1. lap.
29. Szabadság, 1896. május 20. 2—3. lapok.
30. Szabadság, 1903. jan. 14. 1. lap.
31. Szabadság, 1903. jan. 21. 1. lap.
32. Szabadság, 1903. febr. 4. 1. lap.
33. Szabadság, 1903. febr. 11. 1. lap.
34. Szabadság, 1903. febr. 21. 2. lap.
35. Szabadság, 1903. febr. 21. 4. lap.
36. Szabadság, 1903. febr. 25. 1. lap.
37. Borsod megye közgyűlési Jegyzőkönyve 1905. 52. szám, Miskolci Állami Levéltár.
38. Ellenzék, 1905. jan. 26. 1. lap.
39. Borsod megye alispánja iratai 599/2146. Miskolci Állami Levéltár.
40. Ellenzék, 1905. jan. 5. 1. lap.
41. Ellenzék, 1905. jan. 15. 1. lap.
42. Ellenzék, 1905. jan. 28. 1. lap.
43. Ellenzék, 1905. márc. 4. 2. lap.
44. Ellenzék, 1905. márc. 25. 1. lap.
45. Ellenzék, 1905. márc. 30. 1. lap.
46. Ellenzék, 1905. ápr. 4. 1. lap.
47. Ellenzék, 1905. júl. 6. 1. lap.
48. Ellenzék, 1906. jan. 20. 1. lap.
49. Ellenzék, 1910. jún. 23. 1. lap.
50. Ellenzék, 1910. nov. 15. 1. lap.
51. Ellenzék, 1910. nov. 22. 1. lap.
52. Ellenzék, 1910. nov. 22. 1. lap.
53. *Simándy Pál*: Diák a századfordulón 296—299. lapok.

54. Fukász i. m. 225. lap.

55. Fukász i. m. 247. lap.

Egyéb források a tanulmány összeállításában:

Mérey Gyula: Föderációs tervek Délkelet-Európában és a Habsburg monarchia 1840—1918.

Fukász György: Szabadkőművesség, radikalizmus és szocializmus az 1918 előtti Magyarországon, Párttörténeti Közlemények 1961. 7. évf. 2. sz.

Lehoczki Alfréd: A századeleji munkásmozgalom néhány sajátossága Borsod megyében, Borsodi Szemle, 1965. 3. sz.

Mucsi F.: A szociáldemokrata párt vezetőinek paktuma a Fejérváry kormánnyal stb. Századok 1965. évf.

Pölöskei Ferenc: A Függetlenségi Párt kettészakadása, Századok 1961. 4—5. sz.

Berendi—Ránki: Magyarország gyáripára, 1955.

**DIE UNABHÄNGIGKEITS UND BÜRGERLICH RADIKALEN
RICHTUNGEN UM DIE JAHRHUNDERTWENDE IM
KOMITAT BORSOD**

Nach dem Ausgleich von 1867 sind Ungarn weitgehende Veränderungen. Durch diese Veränderungen wurde ein so eigenartiges Gesicht in den einzelnen — hauptsächlich Handel und Industrie treibenden Städten und Komitaten um die Jahrhundertwende ausgestaltet, das — den zurückgebliebenen, feudale Traditionen bewahrenden sogenannten Gentry Komitaten gegenüber: ein Sprachrohr der Munizipen und der — sich nach 1867 erhebenden Grossburgeoisie wurde. Die Weltanschauung dieser Grossburgeoisie wird durch den bürgerlichen Radikalismus gekennzeichnet, aber so, dass sie sich mit den spezifisch wirtschaftlichen sowie politischen Interessen innerhalb der „Gesamt-Monarchie“ verflechtet. Viele positivistische weltanschauliche Tendenzen der Jahrhundertwende hatten starke Wirkungen auf diese Burgeoisie; und zwar ernährte sie sich aus eklektischen geistigen Quellen, — beeinflusste sie wesentlich den politischen Charakter unserer Stadt und unseres Komitates. Dazu trug auch das Verhältnis bei, dass die Zahl der Arbeiterklasse verkündigte etwa als Gegenpol der Sozialdemokratie einen Sozialismus „deutscher Art.“ Die — mit der Geldaristokratie zusammenhaltende ungarische Burgeoisie — wollte aber gegen die österreichisch beteiligte Wirtschaftspolitik — einem besonderen heimatlichen Beispiel folgen, in welchem sie einerseits auf die, von Kossuth konzipierte selbstständige Wirtschaftspolitik, in der Landwirtschaft aber aufs Programm des bürgerlichen Radikalismus baute. Besonders scharf war die Stimme dieser — von zwei Seiten zur Geltung gekommenen opponierenden Politik: vor dem ersten Weltkrieg — diejenigen bekämpfend, die auf Grund des Ausgleiches Anhänger des Königs waren. Einerseits drängten sie wirtschaftliche Reformen, anderseits setzten sie sich der Kriegspolitik des Hofes entgegen.

In der Abhandlung sind jene Komitats-Manifestationen bearbeitet worden, die die Meldungen der vorher erwähnten zweiseitigen Opposition waren — zugleich darauf hinweisend, dass diese Opposition in den äussersten Fragen, bei den Interessen der Burgeoisie doch stockte, und eben bei der entscheidenden Wendung — bei der Frage des Krieges nicht mehr schlagerfertig war.

Gábor Deák

A BORSOD-MISKOLCZI KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS MŰZEUM EGYESÜLET KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

VARGÁNÉ ZALÁN IRÉN

Hálás és illő feladatot végzünk el, amidőn e nagymúltú városunk és megyénk közművelődésében a század elejétől nagy szerepet játszó Egyesület történetéről, munkájáról, küzdelmeiről és sikereiről szólunk. Nem egy volt a többi egyesület között, hanem az a fontos és megalapozó intézmény, amely lerakta városunk közművelődésének alapjait, harcolt az ismeretek terjesztéséért, a művészetek felvirágoztatásáért. Fáradhatatlanul nevelte és tanította a megye és város közönségét. Nagy jelentőségű kezdeményezései révén — nem egyszer példát mutatva — Miskolcot bekapcsolta az ország szellemi vérkeringésébe.

Ma is köszönet azoknak a lelkes, sok áldozatot vállaló miskolci polgároknak, akik méltatlanul elfeledve, oly sok nehézség között is küzdöttek a „város kulturái szintjének emeléséért.”. Példájuk ma is lelkesítő és a mind máig megmaradt gondok között is biztató. Már akkor örökül hagyták, hogy megyénknek és városunknak tartalommal szükséges pótolni a hiányzó tárgyi feltételeket.

A népművelés helyzete az első világháborúig

Az 1870-es években az országban valóságos közművelődési mozgalom indult meg. Sorra alakulnak meg a múzeumi és könyvtáregyesületek.¹ Fellendült a műkedvelés, a színjátszás és dalárda szervezés. A hivatalos, állami elgondolás olyan népművelés megvalósítását óhajtotta, amely a társadalom „vezető rétegeiből, a középosztályból sugárzik lefelé”.

Az 1890-es év fordulópont a magyar népművelés történetében, új korszakot nyit meg. Megalakul a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely harcot indít a dolgozók művelődéséért. A kultuskormányzat megindítja, megszervezi, egyedülivé teszi a hivatalos, az uralkodó osztálynak megfelelő népművelést. A nemzetiségi népművelés sikerei kényszerítették a magyar társadalmat arra, hogy törődjék a népműveléssel, és a népművelés eszközeivel is magyarosítsa.

Megalakulnak a Közművelődési Egyesületek. 1882-ben a Felvidéki Magyar Közművelődésügyi Egyesület Nyitra központtal, három év múlva az egyik legnagyobb: az Erdélyrészi Magyar Közművelődés Egyesület és utoljára 1904-ben a Dél-Magyarországi Magyar Közművelődés Egyesület.

Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter 1890-ben megszervezte a Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy a munkások számára téli vasárnap délutánokon szellemi szórakozásról gondoskodjék.

Angol mintára hazánkban is kidolgozzák 1899-ben a Szabadegyetemek tervezetét, amely 1902-től országosan is megindul Népszerű Főiskolai Tanfolyam címen. Ez a szabadoktatási forma mind a középosztály, mind a munkásság oktatását végzi.

Hasonló felnőtt oktatási intézmény volt a Szabadoktatási Lyceum, azzal a céllal, hogy a tudományok és ismeretek valamennyi ágát felölelve a rendszeres oktatást a nép minden rétegére kiterjesszék.

1890 és 1914 között sok egyesület, társaság, intézmény foglalkozott a szabadoktatással. Országos irányításukat az 1907-ben összehívott és 1908-ban felállított Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusával és az Országos Szabad Oktatási Tanáccsal kívánták megvalósítani. Jóságú, kevés állami támogatást nyújtó törekvések a könyvtárakat is igyekeztek a népművelés szolgálatába állítani.

Miskolc művelődési helyzete a századforduló éveiben

A megye és székhelyének művelődési ellátottsága között le nem tagadható a kapcsolat. Az a szellemi bázis, amit egy megye székhelye jelent, kisu-gárzó és meghatározó erejű. A századforduló Miskolca a kormány szemében egy ellenzékieskedő megye székhelye. Borsod nem tartozott a kedvelt helyek közé, hiszen nem egy kormány intézkedéssel kapcsolatban „vád alá kívánta helyezni a kormányt”, mert törvényellenesen járt el, nem fogadott el utasításokat, olykor törvénytelennek minősítette az országgyűlés elképzeléseit, ismételt bizalmatlanságot szavazott, nem fogadta el a kinevezett főispánt.² Ezt később Móricz Zsigmond így fejezte ki: „a kormány nem favorizálja Miskolcot”.

Miskolc az ország leggyorsabban fejlődő városai közé tartozik. Lakossága 1817-ben 12 013, 1870-ben 21 595, 1890-ben 30 444, 1900-ban 41 075, 1910-ben 51 459, 1920-ban 56 982 fő. Az országban mint kisebb iparral foglalkozók lakóhelyét, iparos és kereskedő várost ismerik.³ A mellette élő nagy gyártelep Diósgyőr-Vasgyár külön közigazgatás alatt állott. Az 1880-as népszámlálás szerint a városban kétezer önálló kisiparos él, köztük legnagyobb számban csizmadiák (597), 113 szabó, 73 suszter, szatócs és más iparúzó, 158 kereskedő stb. A század elejétől a Tiszáninneri Magyarország fő kereskedő városa.⁴

A város lakosságát sokféle csapás sanyargatta: kolera, árvíz, hadimozdulatok, de mindezeket túlélve, telve volt akarással, cselekvési vágygal. Százhuszonötéves küzdelmet folytatott a megyével, hogy önálló törvényhatósági jogot nyerjen és a szabad királyi városok sorába emelkedhessen. Pereskedett a királyi uradalommal, a tekintetes vármegyével. Hivatkozott geográfiai helyzetére, naponként fokozódó népességére, iparának, kereskedelmének emelkedő állására, „értelmiségének azon mértékére való tekin-

tettel, mely korának bármely hasonterjedelmű községével, városával a versenyt kiállja és ennél fogva hivatva van, hogy az országos ügyekben, mint egyik működő közeg foglalja el helyét". 1907. január 1-vel törvényhatósági rangot nyer.

A századforduló táján lendületes, törekvő város.

Művelődési élete: három szerény méretű középiskolából, tekintélyes főgimnáziumból áll. Emellett zeneiskolával rendelkezett. Az első magyar nőnevelő intézet dicsősége is hozzákapcsolódott és az első magyar kőszínházé.

Összehasonlítva az ország más városaival, elmaradt helyzetet mutat. Mindezt az Egyesületben munkálkodó miskolci polgárok szavá is teszik. Társadalmi életében néhány egyesület ápolta a nemzeti érzületet és a kultúrát: a Miskolci Polgáregylet (1837), a Nemzeti Casino (1831), és a Borsodi Olvasókör, tisztes szerepet töltött be a Daláregylet.

Miskolcon tettvagy volt, de nem sok anyagi áldozatvállalás, más városokban iskolák, közintézmények. A századforduló megyeszékhelyének sem múzeuma, sem könyvtára, sem a művelődésre alkalmas épülete nem volt. A megyeháza és városháza nagyterme nemcsak a Tekintetes Közgyűlés, hanem a kultúra otthona is volt, hasonló célokat szolgált (ezek mellett) a Korona Szálló és Kepes Szálló is. Nem volt hely, ahová a kultúra kapcsolódhatott, szétszóródott, otthontalan volt.

Kassa lakossága 1880-tól lassúbb emelkedésű.⁵ 1891-ben lakóinak száma 28 884 (Miskolc 30 444, 1900-ban 41 075). Az utóbbi 40 évben a leg-erősebben gyarapodó városok közé tartozik — írják Kassáról. A thjf. városok között a 13. A rendezett tanácsú városokat is számbavéve megelőzték: Budapest, Szabadka, Szeged, Debrecen, Hódmezővásárhely, Pozsony, Kecskemét, Arad, Temesvár, Nagyvárad, Pécs, Makó, Szentés, Brassó, Miskolc.

A legrégibb időktől Kassa, mint általában minden város, az egész vidék közművelődésének székhelye, s nem volt híjával az egyes korok követelményeinek megfelelő nevelő és tanintézeteknek. Rendelkezett polgári fiú-, és leányiskolával, felsőbb leányiskolával, 2 tanítóképzővel, gimnáziummal, jogakadémiával, teológiával. Az irodalom és kultúra régi keletű lévén, a könyvtárak gyarapítására kellő gondot fordítottak. A Kassai Jogakadémia 20 000, a püspökségi könyvtár 20 000, a Felső-Magyarországi Múzeum Egyesület 1872 körül 10 000 kötet könyvvel rendelkezett. A Felső-Magyarországi Múzeum 33 215 tárggyal, 12 tágas terme elégtelen volt és a millennium emlékére Kassa városa 75 000 forintot szavazott meg múzeumi épületre.

Vagy nézzük a szomszédos Egert.⁶ Alig van az országnak vidéki városa — olvashatjuk — amely a tudománynak oly csarnokával dicsekedhetnék, mint az Egri Lyceum. Ez az ódon, tisztes épület közel másfél száz éve áll a város közepén, mint a város és megye szellemi középpontja. Hatalmas boltívei alatt helyet ad az elemi iskolának, a tanítóképzőnek, jogakadémiának és a teológiának. A neveléstudományban és tanügyi irodalomban is élénk a tevékenysége. Emellett reáliskola, gimnázium, felsőbb leányiskola szolgálja a művelődést.

Lakosság számban elmaradt Miskolc mellett Győr is.⁷ A rendezett tanácsai város lakossága ez idő tájt 28 989 fő. Rendelkezett főgimnáziummal, főreáliskolával, 2 tanítóképzővel, jogakadémiával, teológiával. Olyan közgyűjteményekkel, mint a városi könyvtár 11 700 kötete, a Győri Papnevelő Intézet 30 000 kötete és ezen kívül még 12 könyvtár.

Szeged lakossága 1898-ban 94 011, ebből mintegy 30—40 000 kültelki lakos. Az árvíz után újjáépült város magáénak mondhatott: felsőbb leányiskolát, felsőkereskedelmit, fa- és fémipari szakiskolát, 2 főgimnáziumot, főreáliskolát, tanítóképzőt, a közművelődési palotát, zeneiskolát. 1885-ben ezer lakosára 1425 könyv jutott. Somogyi Károly esztergomi kanonok által adományozott könyvtár már 1885-ben 45 697 kötetből állt. A városi múzeumot 1883-ban „őfelsége a király nyitotta meg ünnepélyesen a Somogyi Könyvtár mellett. Szeged városa a kultúráért 1889-ben tanügyi költségekre 194 743 forintot, a tudomány és művelődés céljaira 35 440 forintot áldozott és a kultúrberuházások után 130 000 forint évi kamat terhet viselt.

Mindezek mellett Miskolcon a lelkesedésen kívül alig volt több, és mégis mire volt képes, azt az alig másfél évtized megmutatja.

A Borsod—Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület megalakulása

Az 1893 végén megalakult Miskolci Közművelődési Egyesület tekinthető egyesületünk elődjének.⁹ A 25 alapító és 400 pártoló taggal működő egyesület estélyek, felolvasások tartásával törekedett megalapozni azt a kulturális életet, amelyet a Borsod—Miskolczi Közművelődési Múzeum Egyesület teljesített ki az adott keretek között. Alapítói nem voltak sem hősök, sem forradalmárok, csak becsületes, tisztaszándékú, liberális polgárok, akik talán szándékukon túl többet tettek, mint maguk is akarták. Jóllehet, politika mentességet hirdettek, mégis politikát szolgáltak, a dolgozók műveltségének gyarapítását. A kor uralkodó politikai áramlatától nem tudták és nem is törekedtek magukat mentesíteni, munkájuk így is jelentős maradt.

1899. április 3-i rendes közgyűlés fogadta el az átalakult Egyesület

1. kép

alapszabályait, Petró József főtitkár és Soltész Nagy Kálmán elnök, a város polgármestere aláírásával.¹⁰

Az egyesület alapszabályban lerögzített célja volt: ápolni a magyar irodalmat, tudományt és művészetet, létesíteni egy nyilvános múzeumot, könyvtárat, fokozni, fejleszteni a műízlést és műpártolást. A közönség érdeklődését felhívni a népművészetre és megvetni az alapjait egy létesítendő képtárnak. A tizenkét fejezet gondosan körvonalazta a célt, az eszközöket, az egyesület tagságát, a tagok jogait és kötelességeit, az egyesület szervezetét, a bizottságokat, amelyek közül az első évben az irodalmi, múzeumi, zenei bizottság működött. A tisztségviselők között — akik mindezt társadalmi munkában látták el —, nagy feladatot szabtak a csekély díjazású főtitkárra: aki szerkeszti a közgyűlés részére az évi jelentést, végzi az elnöki teendőkből folyó összes levelezést, szerkeszti az évkönyvet. Meghívják az összes bizottsági ülésekre, az ő őrizete alatt van az egyesületi pecsét és levéltár.

Majd a továbbiakból kiderül, hogy mindez milyen nagy munkát jelentene, a mai kifejezéssel élve még egy „függetlenített dolgozó” számára is.

Az egyesület céljai megvalósításához az alábbi eszközöket jelölte meg az 5. § szerint:

- a) Ismeretterjesztő és szórakoztató előadások tartása működő vagy vendég tagok műveinek felolvastatásával,
- b) estélyek, hangversenyek, műkedvelő előadások tartása,
- c) nyilvános múzeum és könyvtár, idővel képtár létesítése,
- d) az Egyesület működését feltüntető évkönyv kiadása,
- e) felolvasások tartása a vidéken is, esetleg a megye nagyobb, intelligensebb helyein,
- f) műkedvelő zenekar szervezése,
- g) a magyar képzőművészek képeinek, szobrainak vásárlása lehetőleg olcsó sorsjegyek által.

Külön kiemelt igényként összeköttetést tartani fenn más közművelődési intézmények között.

Az Egyesület léte a tagoktól függött, akiket az alapszabályok alapító, tiszteletbeli, rendes és pártoló tagokként tartottak számon. Az alapító tagok által felajánlott összegek jelentették az induló gazdasági alapot. A számbajöhető megyei és városi nagybirtokosokat és nagykereskedőket, polgárokat és kisembereket egyaránt megtalálhatjuk az alapítók között. Grünfeld Ödön nagykereskedő 100 koronával, Gorove János nagybirtokos 100, a Borsod-megyei Takarékpénztár 400, a Hitelbank 100, a Miskolci Hitelintézet 100, Miskolci Takarékpénztár 150, Seckendorf Ármin nagybirtokos 200 koronával járultak hozzá az Egyesület anyagi bázisához. Az újjá alakult Egyesületnek az első évben 51 alapító és 335 pártoló tagja volt.¹¹

A kezdeti lelkes csatlakozást már az első év után némi érdektelenség kíséri és 1901-ben már azt jelentik, hogy a pártoló tagok száma 335-ről 225-re esett vissza.¹² Az Egyesület életében gyakoriak voltak a személyi változások, de mi nem ezeket kívánjuk nyomon követni, bár nagyon tanul-

ságos lenne, mert kiderülne, hogy ha valaki egy-egy tisztségről leköszönt, vagy általunk ma már nem ismert ok miatt erre indíttatva érezte magát, tovább is munkálkodott, ha kellett egyszerű tagként, minden sértődöttség nélkül.

Az Egyesület életében kiemelkedő szerepet játszott Balogh Bertalan tevékenysége. 1870-ben született Rákócson, vasúti tisztviselőként került Miskolcra. Már 1898-ban többször szerepel az akkori Miskolci Közművelődési Egyesületben, és egyik lelkes hangoztatója volt az Egyesület reformálásának. Tervei alapján változott át Borsod—Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesületté. Kezdetben néhány hónapig viselte a főtítkári tisztelet, majd 1903-tól 1906-ig, 1910-től pedig az egyesület Közművelődési Osztályának elnöke.¹³ Kiváló irodalmi, képzőművészeti-szervező és zenei-szervező munkássága révén kapcsolódott be Miskolc az ország szellemi áramkörébe. Könyvei, cikkei mozgósító erejével országos kezdeményezések elindítója. Mindazt, amit szinte erőn felül vállalt, társadalmi munkában tette hivatali elfoglaltsága mellett. Széles látókörű, kiterjedt érdeklődésű, nagy munkabírású, sokat akaró és sokat merő ember volt. Nem túlzás azt állítanunk, hogy egész életét Miskolc és a megye művelődésének áldozta. Aránylag fiatalon, 51 éves korában halt meg.

Főtítkársága idején mind nyilvánvalóbbá vált, hogy az államhatalom által létesített közművelődési tényezők csakis társadalmi tevékenység

A BORSOD-MISKOLCZI KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS MÚZEUM-EGYESÜLET KÖZMŰVELŐDÉSI OSZTÁLYÁNAK 1910/1911. ÉVI MŰKÖDÉSI NAPTÁRA:

1. November 5. Zenés matiné. 2. „ 12. Kamaraelőadás. (Haydn, Mozart, Beethoven.) 3. November 13-án megnyílik a Népszereű Főiskola I-és osztlusa. 4. November 19. A Kisfaludy-Társaság Lévy-Ünnepélye. 5. November 26. Kamaraelőadás. (Bach, Händel, Cherubini, Bocherini) 6. Deczember 3. Zenés matiné. 7. „ 10. Kamaraelőadás. (Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Schumann.) 8. Deczember 17. Felolvasó ülés. 9. Deczember közepén nagy hangverseny. 10. Január 7. Zenés matiné. 11. „ 14. Kamaraelőadás. (Mendelssohn, Rubinstein, Volkmann, Strauss R.) 12. Január 21. Felolvasó ülés. 13. „ 28. Kamaraelőadás. (Spohr, Mozart, Beethoven.) 14. Február elején megnyílik a Népszereű Főiskola II-ik osztlusa. 15. Február 4. Zenés matiné.	16. február 11. Kamaraelőadás. (Smelana, Grieg, Dvorák.) 17. Február 8. Felolvasó ülés. 18. „ 25. Kamaraelőadás. (Schubert, Schumann, Mendelssohn.) 19. Márczius 3. Zenés matiné. 20. „ 10. Kamaraelőadás. (Ridley—Kohne, König, Dohnányi, Huber) 21. Márczius közepén nagy hangverseny. 22. Márczius 15. Nemzeti ünnepély. 23. „ 17. Felolvasó ülés. 24. „ 24. Kamaraelőadás. (Beliczay, Farkas, Kodály, Bartók.) 25. Márczius 31. Idényzárás. Fenntartunk Borsodmegye közegeiben analfabéta tanfolyamokat, rendezünk e közegekben a nép részére a folyó idényben 529 ösmeretterjesztő előadást a téli vasárnapok délutánjain. Miskolcson két osztályos Munkásgimnáziumunk és két cziklusos Népszereű Főiskolánk van.

Lakásváltoztatását okvetlenül
jelentse be osztályunk czimére.

mellett fejthetik ki munkájukat. Jogosan mondhatjuk — írta — a vezető szerep a társadalmi tevékenységé, míg az államhatalom csupán a támogatás szerepét tölti be.¹⁴

Az egyesület virágzása a tagok létszámától is függött. Célul tűzték ki a taglétszám növelését.¹⁵ Az egyesület tagjainak száma ezekben az években ezren felüli.

Nagy célok, szép szándékok feszülnek az Egyesület vezetőiben. Él bennük és erős a remény, hogy a BMK és ME még a belátható jövőben a tagtársak és Borsod megye közönségének támogatásával nemcsak az ország felső részében, hanem hazánk valamennyi közművelődési egyesülete között az elsőseget fogja jelenteni.¹⁶

A célkitűzés merész volt — nagy bátorságra valló — hiszen a taglétszám emelkedése, a népszerűség és a látható eredmények mellett is állandó helyiség hiány, pénzügyi gondok veszélyeztették a szép elképzeléseket. Hiába vezettek még oly gondos számadást és ellenőrzést, hiába voltak garaszkodásig takarékosak, az állami, megyei és városi előirányzott segélyek nem folytak be mindig és a felügyelő bizottságnak sokszor kellett kérni a T. Választmányt, „hogy tekintettel a felmerült költségekre, a bevételt több rigorozitással állapítsa meg”.¹⁷

A Magyar Közművelődési Egyesületek Szövetségéért

Az Egyesület 1905. évi június 25-i közgyűlésén Balogh Bertalan főtitkár jelentette: az ötletszerű tevékenységek ideje lejárt. Egyesületünknek egy gondosan elkészített program alapján kell működnie. Már akkor megérlelődtek benne azok a gondolatok, amelyeket egyrészt FMKE 1906. augusztus 28-án Csorbatón tartott közgyűlésén adott elő,¹⁸ másrészt a Magyar Nemzeti Közművelődés címen megírt munkájában fejtett ki.¹⁹

Minden alapunk és jogunk megvan azt feltételezni, hogy az országosan is felállított Országos Közművelődési Tanács megalakulásának gondolata Miskolcra indult el. A csorbatói közgyűlésen értékelte a közművelődési egyesületek tevékenységét és megállapította, hogy az összes magyar közművelődési egyesületek túlnyomó részének működése hiányos, elért eredményei a rájuk fordított idővel és munkával nem állanak arányban.

A közművelődési egyesületek erkölcsi mérlegében tapasztaltaknak két okát látta: Az egyik: az anyagi eszközök elégtelensége, a másik: a tervszerűség, az egyöntetű eljárás hiánya, mely az elszórtan elért eredményeket is sporadikus jelentőségűvé, így a nagyközre majdnem értéktelenné teszi. Szerinte a Magyar Közművelődési Egyesületeknek e két körülményre kell minden figyelmüket fordítanunk, mert az ok megszüntetésével meg fog magától szünni az okozat. Módcokat kell keresniök, hogy megvalósítandó céljaikhoz elegendő jövedelemmel rendelkezzenek, és arra kell törekedniök, hogy működésükben bizonyos határig és a helyi viszonyok figyelembe vétele mellett az ország területén egyöntetű eljárást és ugyanazt az irányt kövessék. Legelső és legfontosabb követelmény: megértetni a közönséggel, hogy pénz nélkül kultúrát teremteni nem lehet.

Másik követelmény, hogy a nagyobbára városokba központosult magyar intelligencia figyelmét a falvakra terelje. A harmadik, hogy céltudatos törekvéssel a kultúra szorosan vett eszközeit, az irodalmat, tudományt, zenét és művészetet karolja fel, s a vidéken e kétségtelenül elhanyagolt kultúrákat teljes erővel népszerűsítse, terjessze, olcsóvá, tehát mindenki által hozzáférhetővé tegye. Itt fejti ki a képzőművészet decentralizálására vonatkozó javaslatait is, amelyeket a vándor tárlatok rendezésével valóra is vált. A magyar zene megteremtése iránt megindított mozgalom életképessége is attól függ — vallotta — vajon a vidéki magyar közönség kellőképpen felkarolja-e ügyét. Az irodalommal és tudományossággal pedig arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy végre alakítsuk meg a vidéki kultúrgócponthoz is, s e tekintetben használjunk fel minden alkalmas eszközt, hogy megdöntsük azt a szinte abszurd álláspontot, amely ma azt vallja, hogy az érvényesülés Mekkája a főváros. Meg kell szerveznünk az irodalmi munkálkodás és tudományos búvárlatok feltételeit a vidéken is, a közönségünkkel meg kell kedveltetnünk azon élvezeteket, amelyeket az olvasás nyújt. A nyilvános könyvtárak alapításában, magyar szerzők műveinek terjesztésében, az összes közművelődési egyesületeink legszebb hivatásukat tölténék be — hirdette — arra érdemes tehetségek érvényesülésének elősegítésével, műveiknek kiadásával pedig soha el nem hervadó érdemeket szereznének a magyar irodalom és tudományosság terén.

Kifejtette az anyagi alapok megteremtésére vonatkozó elképzeléseit, szólt a nemzeti művészetről, ipari kiállítások rendezésének szükségességéről, ismételten hangsúlyozta a szövetség gondolatát. Észak-Magyarországi Közművelődési Egyesület megalapítását ajánlotta. Egyesületünk 1906 tavaszán felhívást intézett a Közművelődési Egyesületekhez, amelyben vázolták egy országos kongresszus összehívásának tervét. Átiratokra 30 egyesület válaszolt. Miskolc tehát már magára vonta a figyelmet, szervező, irányító központtá vált.

A Magyar Nemzeti Közművelődés című könyvében ezeket a gondolatokat részletesebben is kifejtette. A már elmondottakon kívül ma is figyelemre méltóak nemzeti múltunk emlékeinek ápolására vonatkozó javaslatok. Nemzeti ünnepélyeinkre vonjuk be az ifjúságot, kutassuk fel a történelmi helyeket, lássuk el az elemi és középiskolák ifjúságát hazafias olvasmányokkal, a nemzetiségek részére nemzetiségi nyelven. Rendezzünk hazafias ünnepségeket országos jelleggel. Az irodalom fejlesztésére vonatkozóan ajánlja irodalmi pályázatok kiírását, klasszikusok olcsó könyvtári megjelenítését, könyvismertetőket. Szót emel a vidéki hírlapírás színvonalának emeléséért.

A művészet című részben művészettörténeti előadások tartását ajánlja a nyilvánosság részére, művészi reprodukciók előállítását, középiskolákban művészettörténet tanítását, tárlatok rendezését. Itt adja részletes kifejezését a vándor tárlatok tervének.

A zenei élet fejlesztésére javasolja: a jó magaviseletű, szegény sorsú és arra hajlammal bíró tanulók tanítási és kiképzési költségeit a Szövetség vállalja, olcsó hangversenyek tartását az ifjúság számára. A vándor hangversenyek gondolatát is megemlíti.

A magyarság című részben néprajzi emlékek gyűjtését, sőt azoknak forgalomba hozatalát, a népművészeti háziipar fejlesztését körvonalazza.

Az egyesületek szervezete című részben hivatásos népművelői állás szervezését ajánlja, ügyvezetői állás rendszeresítése formájában, pályázat útján 2000 koronás tiszteletdíjjal és 600 korona úti általánnyal. Az 1905-ben megjelent munkában a maga idejében meglepően sok új, modern, azóta megvalósított, s ma már természetesnek tartott gondolat szerepel. Nehéz ezek után kétségbe vonni, hogy az 1908-ban létrejött Országos Közművelődési Tanács felállításában mindezeknek ne lett volna része. A Közművelődési Szövetség eszméjét a társegyesületek rokonszenvvel fogadták. Az Erdélyrészi,²⁰ a Dunántúli,²¹ Bereg megyei²² válaszokból a Bereg megyeieket idézzük: „a Közművelődési Egyesületek Szövetségének életrevaló eszméjét Egyesületünk lelkes örömmel üdvözli és egyértelmű határozattal kimondta, hogy abban autonómiájának és vagyonának megtartása mellett s nagyobb anyagi megterhelés nélkül örömmel belép és kéri a T. Testvéregyesületet, hogy a Szövetség érdekében oly nagy buzgósággal megkezdett akciót tovább folytatni és a magyar nemzeti közművelődés javára sikerhez juttatni méltóztassék”. Sürger Ferenc elnök.

Egyesületünk megkereste a kultusz kormányt is. Felterjesztést küldött Apponyi Albert gróf VKM miniszterhez²³ és a Szövetség eszméjét megfontolás tárgyává kérte tenni. Apponyi Albert válaszában ezeket írta:²⁴ magam is kívánatosnak tartom, hogy a felvetett eszmével rokonszenvezzek, de ezt a tisztán társadalmi úton indított lelkes mozgalmat nem tekinthetem még kellően előkészítettnek arra, hogy kormányhatározati irányításról szó lehetne.

Nézetem szerint a kormány semmi irányban sem nyilatkozhatik oly kérdésben, melyről maguknak az érdekelteknek véleménye sem alakult még ki, s így megtörténhetik az is, hogy ez a vélemény a kormánnyal ellenkező lesz. Hazafias tisztelettel: Apponyi Albert.

1906-ban Balogh Bertalan lemondott főtitkári tisztségéről. A későbbi alapszabály módosítás ezt a megbízatást meg is szüntette. 1910-ben a Közművelődési Osztály elnöki tisztségét vállalta el újból.

Az Egyesület lelkes munkásai, szakosztályvezetői bizony sokszor belefáradtak ebbe a nem könnyű társadalmi munkába. Sok régi írást őriz az Egyesület irattára, amelyben a „tiszteletbeli” tisztségviselők kéri a vezetőséget, hogy „tiszteletbeli felmenteni méltóztassanak”. Aztán újra kezdték Sokat tett az Egyesület s benne minden dolgozó társadalmi munkás Miskolc és a megye művelődéséért.

Ez az egyes területeken végzetekből derül ki méltóképpen.

Az iskolán kívüli népművelésért

Az Egyesület alapszabályában a legelső célkitűzések között szerepelt: ismeretterjesztő és szórakoztató előadások tartása működő vagy vendég tagok műveinek felolvastatásával. 1901. május 12-i közgyűlés jelentése²⁵ megemlíti, hogy e tekintetben az elmúlt évet illetőleg nagy és kiváló eredményekre nem hivatkozhatnak. Ennek oka a kezdet nehézségében, sokrészben a közönyben, az anyagi viszonyok múlt évi kedvezőtlenységében keresendő. Az ismeretterjesztésnek még nincs meg a helye és bár a három meglévő bizottság: az irodalmi, múzeumi, zenei mindegyike támogatta, de egy több lett volna, mint a három. Azért mégis hallhatott 3 előadást a művelődni vágyó közönség a budapesti Uránia Tudományos Színház segítségével. 3 esti előadást a nagyközönség és 2-t a tanuló ifjúság. A 3 előadás témája volt: A XIX. század, Amerika és a Tánc.

Megemlítésre érdemes, hogy a szomszédos gyártelepen már 1898. november 13-tól minden vasárnap délután a helybeli munkáséteremben a munkásoknak és családtagjaiknak népszerű előadásokat tartottak, amelyeken „úgy a gyári zenekar, valamint a két dalárda és egyes munkások is közreműködtek.”²⁶

1903-ban Közművelődési Bizottságot alapítanak, amelynek kezdetben Porcs János a titkára, lemondása után Vértessy Sándor, igazgató Cseh Gusztáv és Schindler Viktor. A Közművelődési Bizottság munkáját továbbra is útkeresés jellemzi. Felolvasások, hangversenyek egyaránt megtalálhatók a programban. Ismert színműveket is előadtak, például 1903-ban Csiki Gergely: Cifra nyomorúságát. 1903/1904-ben összesen 21, 1904/1905-ben 10, 1906/1907-ben 6 matiné, 6 emlékünnepség, 2 hangverseny, 2 felolvasás szerepel.²⁷ Az ismeretterjesztésben jelentős szerepet vállalt a helyszükében levő, de egyre gazdagabbá váló múzeum. Gálffy Ignác, a miskolci múzeum-ügy és kultúra becsületes munkása, akinek érdemei el nem hallgathatók, 1906. évi jelentésében ezt fogalmazta meg:²⁸ a múzeum, mint modern kulturális intézmény, csak akkor felel meg igazán hivatásának, ha a történeti, irodalmi, művészeti, néprajzi emlékeket, vagy természeti tárgyakat azért és úgy gyűjti, fogadja magába, hogy azok a művelt, vagy művelődni vágyó emberek helyes irányba történő tanítására szolgáljanak. Tehát, mint a szabad tanítás egyik felsőbb fokozata, nem holt, hanem élő és virágzó intézmény, melynek legfőbb törekvése a tanítás és a műveltség terjesztése legyen.

1907-ben megrendezett pécsi Szabadtanítási Kongresszus lendületet adott az iskolán kívüli oktatásnak. Miskolc azonnal válaszolt erre az igényre. A kongresszuson résztvevő Gálffy Ignác beszámolt az Egyesületnek és ennek alapján körvonalazták a tennivalókat.²⁹ Meg kellett győződnünk — mondotta —, hogy a múlt nem hibátlan, és a jövőben az iskolán kívüli közoktatásnak nagyobb tért kell szentelni, mint eddig s meg kellett vallanunk, hogy ebben a tekintetben a szocialisták nagyban megelőzték a többi szervezetek munkáját. Az Egyesület tervezetében munkára hívta a közgyűlés minden egyes tagját. A református, katolikus gimnázium, állami felsőkereskedelmi és református leányiskola laboratóriumai segítségével a

természeti tudományok teljes és sikeres oktatása lehetséges — vallotta. Egyéb kérdésekben az összes tanári és tanítói karokat megnyerni igyekeztek, a lelkészeket, ügyvédeket, orvosokat, mérnököket s legkivált a magasabb tisztviselőket és a királyi bírákat. „Jöjjön ide mindenki, segítsen ebben a munkában.” Mély tisztelettel kérte „a mélyentisztelt tagtársakat” a nemzetalkotó munka végzésére. „Jöjjenek ide a gazdagok tudással, filléreikkel, jöjjenek ide a tudósok a műveltebbek szellemi kincseik közlésével, jöjjenek ide a tanulnivágók, nagyok és kicsinyek.”

A munkásgimnázium

Az Egyesület világosan látta a kérdés fontosságát és indítatva az országos kongresszustól, dr. Tarnay Gyula elnök, aki a megye alispánja volt, és Gálffy Ignác tárgyalásokat folytatott a diósgyőri és ózdi vasgyár vezetésével munkásgimnázium szervezése ügyében. A gyár vezetői biztatást ígértek, hogy a tanításról gondoskodni fognak, de ez nem valósult meg.³⁰ Hasonló megbeszélések folytak a MÁV Felügyelőséggel. Végül a központban, a városban alakult meg egy osztállyal a munkásgimnázium. Az állam átengedte a felsőkereskedelmi iskola egy termét díjtalanul, ezen kívül 570 korona személyi segítséget is adott. A tanárok díjtalanul tanítottak. Az első évfolyamon 95 hallgató tanult. A tanítás az Uránia Magyar Tudományos Egyesület szabályzatán alapult. Októbertől márciusig heti 4 napon este 8-tól 10-ig. Magyar nyelvet, történelmet, földrajzot, számtant, mértant, rajzot, egészségtant tanítottak a 3 évfolyammal működő, nagyrészt iparosokból álló tanfolyamon. Munkásgimnáziumban tanító tanárok a felsőkereskedelmi és a gimnáziumok kitűnő nevelői. A hallgatók fele a MÁV műhelyeiből került ki, ezért a későbbiekben — mai kifejezéssel élve — kihelyezett tagozatként a MÁV telepi iskolában tartották az órákat. A sikeres vizsgát letett hallgatókat a MÁV altiszti minőségben alkalmazta, és előléptetésükhöz ez a bizonyítvány nagyban hozzájárult.

Munkásgimnáziumot két alkalommal szerveztek. Az érdem az Egyesületé volt és azoké a tagoké, akik mint láttuk, semmi, vagy később csekély díjazásért vállalták az ezzel járó munkát. Az anyagi alapok előteremtéséről az Egyesületnek kellett gondoskodnia, ezért segítséget kértek és a város tekintetes közgyűléséhez 600 korona segély iránti kérelmet nyújtottak be, amelyre az alábbi választ kapták:

A munkásgimnázium alapítása alkalmából 600 korona segély összeg folyósítása iránt lettünk az Egyesület tisztelt elnöksége részéről megkeresve.

Bár nagy és elismerő méltánnyal vagyunk a tisztelt Egyesületnek a szabadiskola megalapítására vonatkozó nemes intenciójú buzgalma és elhatározásával szemben, miután azonban az átszervezéssel járó és egyéb nagyobb kiadások a város pénztárát fokozott mértékben igénybe veszik, tisztelettel értesítjük, miszerint nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a kérelmezett 600 korona évi segély összeg folyósítására nézve ezidő szerint véleményező felterjesztést tehesünk. dr. Nagy polgármester.

A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara viszont volt abban a helyzetben,³⁰ hogy 300 koronás segélyt szavazott meg.^{30/a}

Az Egyesület életében ismét lendületesebb szakasz következik, 1910-ben Balogh Bertalan átveszi a Közművelődésügyi Osztály vezetését. Nagyobbszabású szervezést indítanak el. Szabadoktatási igazgatói állást szerveznek, amelyet Pusztér János felsőkereskedelmi iskolai tanár tölt be. A szabadoktatásban az analfabéta tanfolyamokat, falusi előadásokat, Népszerű Főiskolát egyaránt felkarolták.

A Népszerű Főiskola

A Budapesti Népszerű Főiskola 1911 tavaszán az ország valamennyi nagyobb városát felhívta, hogy alapítsa meg hasonló intézményét. Miskolcon 1911. november 3-án elindították az első, február 5-én a második tanfolyamot. Ez a felnőttoktatási forma tulajdonképpen a tudományos ismeretterjesztést foglalta magába. Az előadások a legkülönbözőbb témákból hangzottak el: A tenger élete, Az olasz festészet úttörői, A föld nagy korszakai, A magyar irodalom fejlődésének irányai stb.³²

Az érdeklődésre jellemző 2661 hallgató részvétele.

A megye művelődéséért

Az iskolán kívüli szabadoktatási kérdések mind jobban a megyére irányították a figyelmet. Célszerűnek és szükségesnek látszódott fiókokat létesíteni, hogy a járásek intelligenciáját a nemzeti közművelődés ápolására tömörítsék, a helyi erők támogatására számítva kultúréletet teremtsenek és a járási fiókokból ellenőrizhessék a művelődési tevékenységet Mezőkövesden, Mezőcsáton, Sajószentpéteren.³³

Az Országos Közművelődési Tanács az Egyesületeknek küldött jelentésében közölte a megyében található analfabéták nem kis számát. Ma is dicséretes buzgalommal kezdtek hozzá, hogy ezen a nehéz kérdésen segítsenek. Írásban, szóban, megkeresték a járás minden szolgabíráját, írásban minden tanítóját, folyamodással éltek az egyházi iskolák ügyében a püspökhöz. Tiszteletdíjakat helyeztek kilátásba, minden sikeres vizsgát tett tanuló után 5 koronát. Minden nagy erőresztésük ellenére is csak 8 községben szerveztek ilyen tanfolyamot, és 2 jelentette be a tanítás eredményét: Mezőkövesd és Járdánháza. Mezőkövesden 18, Járdánházán 6 tanuló tette le sikerrel a vizsgát. A csekély eredmény ellenére sem adták fel a reményt a továbbfolytatásra.

Falusi előadások

A VKM 1911—50877. sz. rendeletében utasítást adott népszerű ismeretterjesztő előadások tartására. Az első évben 321 előadást tartottak, amelyet 24 109 ember hallgatott meg. Az érdeklődés oly nagy volt, hogy az iskolatermek a hallgatóságot befogadni nem voltak képesek. „Ilyen előz-

mények után csak természetes, hogy e téren tovább dolgozni kötelességünknek tartjuk” — írták. Az ezt megelőző esztendőben 8 községben 9889 résztvevővel tartottak ilyen előadásokat.

Kapcsolatban az egész országgal

Az Egyesület vezetői s különösen Balogh Bertalan 1912-ben úgy látták, hogy a közművelődésért folytatott harcukhoz sokat segít, ha országos ismerettel rendelkeznek és tájékozottak arról, hogy a kultúra a megyékben és városokban milyen támogatást élvez. Ez a sokágú kapcsolat tovább növelte Egyesületünk hírét és tekintélyét, másfelől bepillantást enged az országos helyzetbe, még akkor is, ha a küldött válaszok „talán” nem tárják fel a részletes helyzetet. Ungvármegye³⁴ alispánjának jelentése szerint a megye 500 koronával támogatta Közművelődési Egyesületét, a város 400 koronával. Baja város³⁵ támogatása a polgármester átirata szerint az évi 100 koronát sem éri el. Arad városa³⁶ az Országos Közművelődési Tanácstól 500 korona támogatást kap, az Aradi Zeneegyesületnek a város évi 1600 koronás támogatást nyújt. Balassagyarmat³⁷ a munkásgimnáziumra 25 koronát költ, a Dalegyletnek 200 koronás támogatást ad. Debrecen³⁸ városa a városi múzeumnak 9063 koronát, a szabadiskolának 600 koronát, a zenedének 16 582 koronát, a műpártoló egyesületnek 100 koronát, a Csokonai körnek 1200 koronát, zenekonzervatóriumnak 1000-et, a munkásgimnáziumnak 4000 korona támogatást nyújt. Győr³⁹ az énekkarnak 950 koronát, munkásgimnáziumnak 150 koronát, népkönyvtárra 320 koronát, színházi segélyre 9000 koronát. Kassa⁴⁰ az Uránia Munkásszínházra 500 koronát, a múzeumra 20 000 korona támogatást ad. Kecskemét⁴¹ a Katona József-körnek 1000 koronát, a Polgári Dalárdának 400 koronát, a Kecskeméti Dalárdának 600 koronát, a munkásgimnáziumnak 1500 koronát. Kolozsvár⁴² Zenekonzervatóriumnak 6840 koronát, Erdélyi Múzeum Egyesületnek 500 koronát, Képzőművészeti Társulatnak 1000 koronát. Hosszú lenne a teljes felsorolás, így csak megemlíjtük, hogy az átiratra válaszolt még Pápa, Sátoraljaújhely, Szabadka, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Temesvár, Újvidék, Zombor, Pozsony, Bihar, Veszprém, Csanád, Zemplén, Arad, Fejér, Ung, Szatmár, Vas, Szolnok, Gömör, Nyitra, Baranya, Pest-Pilis Solt Kiskun vármegyék. Minden megyéből az alispán, minden városból a polgármester vagy helyettese.

Ahány megye, ahány város, a támogatásnak annyiféle módja. Csanád vármegye⁴³ közművelődési célra $1\frac{0}{10}$ pótdót vet ki, Győr vármegye⁴⁴ állandóan nem segélyez, csak az esetleges feleslegekből, Baranya vármegye⁴⁵ állandó anyagi támogatásban egyetlen kulturális egyesületet sem részesít, Fejér sem, Szolnok sem, viszont Zemplén⁴⁶ évi 12 000 koronával.

A kapcsolatok nemcsak ilyen hivatalos tárgyban szövédtek. Számos levelet találhatunk az Egyesület irattárában, amelyben „a jeles egyesület kiadványait kéri”.⁴⁷

*A művészeti élet megteremtéséért és fejlesztéséért
Irodalom*

Miskolc és Borsod adott az országnak néhány kiváló szellemet, akik a költészet, széppróza, jog, történet, nemzetgazdaság, orvostudományban országos hírre tettek szert, sajnos, mindezek dacára valamelyes egységes irányban kifejtett helyi irodalomról, képző- vagy zeneművészetről koránt sem beszélhetünk. A vidéki város szűk keretei sokszor aprólékos, kicsinyes viszonyai, az érvényesülés csekély tere számos kiváló szellemünk mellett is lehetetlenné tette annak kifejlését — s néhány örvendetes, de kivételes esettől eltekintve — nevesebb íróink és művészeink elszóródtak szülővárosunkból, hogy a szélrózsa minden irányában másutt ugyan, de a miskolci földből fakadt mély hazafias érzéssel és magyarsággal szolgálják a magyar kultúrát.⁴⁸ Ez a megállapítás érvényes volt a század elején és érvényes nagyrészt ma is.

Az Egyesület — már ismert célkitűzései között — szerepelt az irodalom ápolása. Szervezeti keretét szolgálta az irodalmi szakosztály, kezdetben 52 taggal. Tagjai a város irodalom szeretőpolgárai és az érdeklődő értelmiség közül nagyrészt tanárok. A szakosztályt kezdetben Porcs János gimnáziumi tanár vezette. Nehezen indult ez a szakosztályi élet — mint az egykori jelentés írja —:⁴⁹ a kitűzött időben a szakosztályi ülésre az első alkalommal ketten jelentek meg. A második alkalommal hárman, harmadszorra már a szükséges létszámban. Nagyrészt felolvasásokat tartottak, amelyeknél két cél érvényesült: „érdeklődés keltés a nagyközönségben a szép dolgok iránt, oktatás népszerű modorban.” A nehézségek mellett is 8 felolvasást tartottak. Porcs János: helyesírási apróságok, Tóth Pál, a róla később elnevezett nagyírú gimnázium igazgatója költeményeit olvasta fel, dr. Szentpály István iparkamarai titkár az újabb kori francia lantos költészetéről értekezett, Buday József, a kiváló gyümölcsnemesítő biológus a rovarok társaséletéről, Gálffy Ignác a régészetről. Ez bizony inkább ismeretterjesztés volt, mint irodalom. A közgyűlésen bírálat is érte a szakosztályt, hogy a felolvasások nem követik a kitűzött célt, „amennyiben nem elég szórakoztatóak”.

A Közművelődési Bizottság a magasabb színvonalú irodalmi élet fejlődésének útjait is egyengetni óhajtotta. Az alapszabály 13. §-a értelmében utasították a Közművelődési Bizottságot, hogy már a legközelebbi évadban tartson sorozatos előadásokat a magyar irodalom, a magyar történelem, művelődés, társadalomtudomány köréből.⁵⁰

1903-ban pályázatot hirdetnek költői elbeszélésre Borsod vármegye történetéből. Jutalomdíja 100, és 50 korona. A kiírásra 3 pályamű érkezett. A bíráló bizottság bár nagy gonddal és felelősséggel látta el tisztét, de csak azt állapíthatta meg, hogy az érkezett pályamunkák közt egyik sem bír abszolút értékkel, egy vagy más szempontból mindegyik kifogásolható. De miután a pályázati feltételek értelmében az aránylag legjobb munka is jutalmazható, a bizottság 100 korona jutalomra a Miskolci Simon, 50 koronás jutalomra a Kávássy György c. munkát ajánlja.

A választmány talán arra is rádöbent, hogy a pályadíjak összege

alacsony. Újabb pályázatot tűztek ki és a költségvetésbe most már 500 koronát illesztettek be. A következő pályatétel: Szemere Bertalan élet- és jellemrajz. „Az egész összeg irodalmi beccsel bíró abszolút értékű munka jutalmazására fordíttassék.” A pályázat országos. Záros határidő 1904. december 31.

Ez a pályázat sem járt sikerrel. Két pályamunka érkezett ugyan, de az egyik iskolás nivón álló dolgozat volt, a másik a pályázati feltételeknek nem felelt meg.

Az 500 koronás pályadíj a T. választmány határozata szerint „az 1906-os költségvetésbe állítatott be.”

1907-ben a Miskolci Nemzeti Színház 50 éves jubileumát ünnepelték. Ismét kísérleteznek. Újabb pályázati kiírás 200 koronás pályadíjjal ünnepei prológra, 500 korona egyfelvonásos színdarabra. Tárgya Miskolc város régi történetéből, hagyományaiból, népeletéből. Ez sem járt sikerrel.

A Közművelődési Osztály 1911—12. évi jelentése³¹ nem minden keserűség nélkül állapította meg, hogy „sajnos, nekik sem sikerült, mint elődeknek az irodalmi élet alapjainak lerakása. Csak szükségét érezték, hogy az irodalom ápolása végett valamit tegyenek, mert az irodalom talán elsősorban kelléke a mindenkori kultúrai életnek. Álláspontjuk az volt, hogy egyrészt tömörítsék a városban élő tehetségeket, másrészt érintkezést kerestek a fővárosi irodalmi köreivel. Törekvéseiknek ez a második része inkább sikerült. Elég szoros kapcsolatban voltak a fővárosi irodalmi körökkel, és társaságokkal. Az is bizonyos, „hogy minden ilyen vidéki irodalmi élet már a fejlődés hosszabb folyamatára tekinthet vissza. Ez a tény bennünket is azzal biztat, hogy törekvéseinknek idővel meglesz a maga sikere”.

A Szemere-pályázatot ismételten kiírták, de most sem járt nagyobb eredménnyel. A beadott pályamunka nem felelt meg a pályázati feltételeknek, amely szerint az Egyesület Szemeréről élet- és jellemrajzot, valamint abszolút becsű irodalmi művet kívánt, mert nem annyira jellemrajzot adott, mint inkább Szemere élettörténetének szinte aprólékosságig menő részletes rajzát. Következtetései sokszor helytelenek voltak. Elfogult volt Szemerével szemben, és a kor vezető férfiai is Szemere szempontjából ítélte meg, holott éppen az lett volna a kívánatos, hogy Szemerét és kortársait elfogulatlan bírálattal tárgyává tegye. „Írálya sok helyen pongyola és magyartalan, mondatfűzése laza, viszont voltak fejezetek, ahol kifogástalan.” Ennek ellenére a bizottság méltányolandónak tartotta azt a nagy munkát, amelyet a szerző az anyag összehordásában és feldolgozásában kifejtett, és azt javasolta, hogy abban az esetben, ha a szerző újból átdolgozza és kinyomtatni szándékozik, a szerzőt a kiadás költségeiben 500 koronával segítse, kikötvén azt, hogy a szerző a kefelevonatot bemutatni tartozik.

Az irodalom ápolása érdekében most már más területen próbálkoztak és Lévayról elnevezett 1000 koronás alapítványt hoztak létre a helybeli középiskolás ifjúság számára.

Irodalmi életet nem teremtettek, de a felolvasó ülésekkel a közönség érdeklődését mégis felkeltették.

Nehéz lenne magyarázatát keresni és méginkább megtalálni, miért volt

és miért maradt gyökértelen az irodalom Miskolcon és Borsodban. Ezekben az években itt élt Miskolcon Kaffka Margit is.⁵² „Életrajzom és működésem semmi tekintetben sem tartozik Miskolchoz, ahol átmenetileg, rövid ideig és mindennemű társadalmi, vagy nyilvános szereplés nélkül éltem” — írja 1909. november 22-én kelt levelében. Ennek ellentmondanak a Miskolcon megjelent írásai. A Fényben c. versének Tudom című változata, a Miskolci Napló 1904. március 9-i számában, Történet című verse a Miskolci Napló 1904. december 11., Bethánia című verse: Miskolci Almanach 1905. A miskolci Elenzék című hírlap közli: Miskolci festők kiállítása című tárcáját, amelyben meglepő melegséggel ír a városról. Prózájában is hagyott nyomot itteni tartózkodása. A Jóbarát, a Csonka regény olvasásakor, a bükki táj, a vasgyár, az Avas képe vetődik elénk. Méginkább a Mária évei című regényében kiméletlen, keserű, de igaz képet rajzol a századeleji gyötrelmesen polgárosodó Miskolcra. Egyesületünk által rendezett matinékon is szerepelt 1904. január 24-én és 1905. december 3-án. Kaffka Margit is úgy volt e várossal, mint annyi sokan mások. Taszította is, vonzotta is. Taszította kisvárosi áporodottság, nagyváros szegényes utánzása, vonzotta a táj.

A képzőművészet. A Felvidéki Vándorkiállítások

Az Egyesület feladatának tekintette a műízlés, a műpártolás fokozását, a közönség érdeklődésének felhívását. A már említett 5. § c. pontja szerint idővel képtár létesítését, g) pontja alapján pedig a magyar képzőművészek képeinek, szobrainak vásárlását, lehetőleg olcsó sorsjegyek által.

Már 1899 májusában az Egyesület elnöke, dr. Tarnay Gyula megállapodott Hock Jánossal, a Nemzeti Szalon alelnökével a Miskolcon rendezendő képkiallítás ügyében.⁵³

1899. november 11-én a megyeháza nagytermében és emeleti előcsarnokában Wlassics Gyula VKM miniszter képviselőjében K. Lipich Elek a művészeti osztály vezetője nyitotta meg a 280 műből álló kiállítást, amelyen néhány neves művész: Mednyánszky, Glatz művével is találkozhatott a látogató. Az érdeklődésre jellemző 10 nap alatt 2400 látogató és 1200 diák. A 280 képből 38-at megvásároltak. A sajtó szerint az eredmény messze felülmúlta a Szalon aradi, illetve szegedi kiállításának mérlegét.

A múzeum képtára számára a kiállítás alkalmával letétként átadták Glatz Oszkár: Este a havason, Karvaly: Vig cimborák és Tahy: Karácsony című képeit. Ugyancsak átadta a minisztérium a kiállításon vásárolt képeket: Glatz Oszkár: Tájkép, Major Jenő: Falurészlet, Bíróék kertje, Pörge Gergely: Havasok című művét. Az Egyesület is vásárolt képeket a múzeumi képtár számára. A kitűzött célt magas mércével törekedtek megvalósítani már kezdetben is. De rögtön jöttek a gondok is, amelyek azóta sem szűntek meg, és a szépszándékú törekvések kemény falba ütköztek.

„Képzőművészeti tárunkat szaporítani nem tudjuk, mert nincs hely, ahová valamit is el tudnánk helyezni és ezt sajnos felsőbb helyen is tudják. Mi azért nem kapunk műtárgyakat, mert úgy sem tudnánk elhelyezni. De ez a helyzet egyúttal intelmül szolgáljon arra, miszerint kettőzött szor-

galommal igyekezzünk a kultúrpalota megépítéséhez az anyagi eszközöket megteremteni.⁵⁴

A helyzet évek alatt sem sokat javult, pedig közben nagyértékű képek is kerültek a múzeum tulajdonába. Többek között Szinnyey Merse Pál: Mező című olajfestménye. Nem tudtak többet tenni, mint raktárszerűen elhelyezni és a múzeum átrendezésével a hely szűke dacára, valahogy megtekinthetővé tenni.⁵⁵

Ha az Egyesület vezetői nem lettek volna olyan bizakodóan erősek, és nem égett volna bennük annyi tettvágy, elfogadhatták volna a meglévő állapotokat — és akkor sem érhetné őket semmi vád. De ők többet akartak, hiszen látták, hogy a szomszédos városokkal szemben Miskolc lemaradt. Miskolcon pedig kultúrát akartak teremteni és kultúrát kellett teremteni.

A képzőművészeti élet fellendítésében elvitathatatlanul kiemelkedő szerep jut Balogh Bertalannak. Az ő érdeme a Felvidéki Vándor Kiállítás létrehozása, és a kiállítás sorozatának kétszeri megrendezése. Miskolc kultúrtörténete szempontjából jelentős és megbecsülést érdemlő, hogy tárgyi feltételeinek hiányában, de kiváló szervezővel, az ország képzőművészeti életében egyenrangú félként helyállhatott. Az Egyesület 1905/1906.⁵⁶ évi jelentésében szerényen ennyi olvasható: az Országos Képzőművészeti Társulat átiratot intézett hozzánk, melyben közölte, hogy folyó év őszén rendezi az első vándor tárlatot Eger, Miskolc, Kassa, Eperjes, Sátoraljaújhely és Gyöngyösön. A helyi ügyek intézésére bennünket kért fel azon kijelentéssel, hogy az összes költségeket fedezi. Mi természetesen örömmel tettünk eleget e megtisztelő felhívásnak.

E mögött a szerény bejelentés mögött Balogh Bertalan részletes, alapos, átgondolt tervezet és nagy munkája húzódik meg. A már említett munkájában a képzőművészettel kapcsolatos gondolatait kívánta megvalósítani. Javaslatát az országot képzőművészeti kerületekre osztotta 2 évenkénti tárlatokkal. A kiállítások célja, elsősorban a műizlés fejlesztése és másodsorban a művásárlás.

Rendezést a Képzőművészeti Társulat közreműködésével javasolta. A Társulatra hárult az anyag összegyűjtése, zsűrizése, szállítás, továbbá a tárlatok rendezése. Felvetette a kiállításokkal kapcsolatban a műtárgy sorsolás lehetőségét is, továbbá az állami vásárlások kiterjesztését a vándorkiállítás anyagára.

A vándorkiállítás ügyében nyomtatásban is köztett javaslattal fordult a Képzőművészeti Társulathoz. Meggyőzően fejtette ki: a művészetek részére a közönséget nem teremteni, hanem nevelni kell, a nevelésnek pedig egyetlen biztos módja, ha annak a közönségnek, mely művészetünktől távol élve, azt sem támogatni, sem élvezni nem képes. — helyébe visszük a művészetet.

1906. március 8-án hosszabb vita után a Társulat elfogadta javaslatát. Minden esetre óvatosságukra jellemzően a részükre ellenszolgáltatás nélkül dolgozó Balogh Bertalantól eleinte 5000, később 2000 korona óvadékot kértek. Az előkészítő munkák elindítása után elutazott Münchenbe és Párizsba, hogy a kiállítás korszerű rendezésének módját megismerje. A szervezés nagy lendülettel folyt, Balogh ismételten felkereste az érdekelt vá-

rosokat. Az eredetileg március—májusra tervezett kiállítás ősre maradt. A rendezésre — az akkori szokásoknak megfelelően — igen népes rendezőbizottságok alakultak, az egyes városokban számos fővédnökkel, védnökkel, díszelnökkel. A helyi előkelőségeket gróf Andrássy Gyula belügyminiszter, a Képzőművészeti Társulat elnöke, külön levélben is felkereste és felkérte a közreműködésre és a kiállítás támogatására.

A tárlat iránt a művészek körében is igen élénk volt az érdeklődés. Összesen 376 mű érkezett be, ebből 326-ot fogadtak el. Ennyi kép azonban egyetlen városban sem kerülhetett kiállításra, ezért végül a katalógusba 96 művész 196 alkotását vették fel. A kiállítók népes sorából: Beck Ö. Fülöp, Benczúr, Csók, Fényes, Ivány-Grünwald, Mednyánszky, Rippl-Rónai, Tornyai, Edvi Illés nevét említjük csupán. Az anyag szinte keresztmetszetét adta az akkori magyar művészetnek.

A vándorkiállítások sorát az egri bemutató nyitotta meg. Erre sikerült megnyerni Apponyi Albert gróf, VKM minisztert. Ez már önmagában is biztosította a sikert. Apponyi beszédében határozottan állást foglalt a vándorkiállítás gondolata mellett és kifejezésre juttatta, hogy „a kormány ezt országos ügynek tekinti”. Ezzel a kormány szerepe be is fejeződött. Egyetlen képet vásároltak a kiállításról, és nincsen adat arra, hogy a továbbiakban is bármilyen jelentősebb erkölcsi vagy anyagi támogatást nyújtottak volna.

A kiállításnak Egerben 2 hét alatt 4089 fizető látogatója volt, eladtak 31 művet, 16 365 koronáért.

Miskolc volt a második állomás. Sokan féltették Miskolcot az egri siker után. Andrássy, mint a Társulat elnöke, külön is kérte Szentpály polgármestert, kövessen el mindent a kiállítás sikere érdekében. A miskolci nehézségekről Balogh Bertalan csak ennyit írt: „olyan indokai vannak, amelyet itt tárgyalni nem kívánok”.

A miskolci megnyitás valóban nem a legkedvezőbb körülmények között zajlott le. A felkért Molnár Viktor államtitkár az utolsó pillanatban lemondott, és így Tarnay Gyula borsodi alispán nyitotta meg. Balogh Bertalan minden erejével azon volt, hogy elkerüljék a kudarcot. Cikkei, agitációi, agitációi, agilitása következtében mégis eredményesen zárult 4700 látogatóval és 10 000 korona vásárlással. Még a miskolci bankok is vásároltak. A múzeum ekkor vette meg Fényes Adolf: Asztalos című képét, amely képtárának legjelentősebb alkotása.

A kassai bemutató időpontja egybeesett Rákóczi hamvainak hazahozatalával. 2835 látogató és 6887 korona vásárlás történt.

Sátoraljújhelyen sem volt nagy az érdeklődés.

Már a miskolci kiállítás alatt felmerült a Debreceni Műpártoló Egyesület részéről a kívánság az ottani bemutatásra. Programba is állították és 6100 korona vásárlás sikerével zárult.

Az utolsó állomás Gyöngyös volt, ahová 1907 januárjában került az anyag. A város nagyságához mérten a 4690 koronás vásárlás jónak mondható. A vándortárlat befejeztével Balogh Bertalan ismertette az eredményeket. A bemutatott művekből 152 művet adtak el, 62 000 korona érték-

ben. A magánvásárlás nagyobb volt, mint a Múcsarnok nemzetközi jellegű téli tárlatán. Megelégedéssel állapíthatta meg elveinek helyességét.

A kiállítássorozat visszhangja kedvező volt. Lyka Károly, aki kezdettől az ügy egyik leglelkesebb támogatója volt, egész művészeti életünk legfontosabb eseményeként üdvözölte: „még pedig azért, mert egy életerős, derék gondolat első megtestesülését láttuk benne, olyan gondolatét, amelyet nemcsak lehetne, de kellene is folytatni, ha komolyan vesszük a művészeti politikát”. Az eredmények a fővárosi sajtó figyelmét is idefordították. A Budapesti Hirlap a vándorkiállítás színvonalát azonosnak ítélte a Múcsarnokban rendezett kiállításokéval. A Pesti Hirlap lehetőséget adott Balogh Bertalannak, hogy a képzőművészetünk decentralizálása címen 3 folytatásban fejthesse ki művészet-politikai elképzeléseit. Ugyancsak lehetőséget kapott Lyka Károlytól arra: „Jegyzetek művészeti politikánkhoz” címen 3 folytatásban cikkezzen a Művészet hasábjain.

A művészek véleményét Tornyai János közvetlen sorai tükrözik legélesebben: „én a kegyed szép tervét nagy dolognak tartottam, még a kezdet-kezdetén, s örülök, hogy sikerült is nyélbeütnie. Sokáig éltesse az Isten önt hazánk javára, amelynek bezzeg szüksége van az ilyen fájú emberekre”.

A Feszty Árpád elnöklete alatt működő Magyar Képzőművészek Egyesülete a művészvilág számos tagjának részvételével hálájának kifejezésül díszvacsorát rendezett tiszteletére.

Azt hihetnénk, hogy ezután elismerés következett. A tények mást mutattak. Baloghot különféle vádakkal illették, hogy presszionálja a vásárolni szándékozókat stb., stb.

A folytatás úgye egyelőre zátonyra futott. 1909 elejéig semmi érdemleges nem történt. Miután azonban a művészek egy csoportja is akcióba lépett, a Társulat elhatározta a folytatást. 1910-ben ismét Egerben indult meg a sorozat. Első ízben a kiállításon művészeti előadást is tartottak. A kiállítások mindvégig zavartalanul sikeresen zajlottak le. Neves művészek juttatták újból kifejezésre, milyen jelentősnek tartják a vándortárlatot és mennyire értékelik Balogh Bertalan tevékenységét.

Fényes Adolf 1910. december elején kelt hozzáintézett levelében a többi között ezeket írta: „tessék elhinni, mi is tudjuk, milyen nehéz képeket eladni, hát még vidéken, hát még a mai gazdasági viszonyok között. Annál inkább méltányoljuk azt az igazán rendkívüli eredményt, amelyet Ön, igen tisztelt Uram, immár másodízben mutat fel. Boldog lennék, nemcsak én, hanem sok társam, akivel a dolgról beszéltem, ha sikerülne Önt valami módon állandóan a mi ügyünkhöz kapcsolni.”

Sajnálatos, hogy ezt a nagy jelentőségű és felmérhetetlen művészeti és gazdasági kihatású vállalkozást mind a kormányzat, mind a képzőművészeti kiállítások megrendezésére hivatott Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, sőt maguk a művészek is, hagyták megszűnni.⁵⁷ A vándortárlatok sora ezzel végleg lezárult.

Zeneművészet. A Felvidéki Zeneszövetség

Eddig már két alkalommal került Miskolc az Egyesület munkássága révén az országos figyelem érdeklődéskörébe. Először, amikor a Közművelődési Egyesületek Szövetségének gondolatáért szállt sikra, másodszer a Felvidéki Vándorkiállítások kapcsán, a zeneművészet ápolása, fejlesztése volt a harmadik nagy vonulat.

Erre a művészeti ágra is érvényes az, amit Balogh Bertalan a képzőművészetéről írt: „a művészetek részére a közönséget nem teremteni, hanem nevelni kell”. Zeneoktatással, olcsó hangversenyek tartásával, műsorismertetésekkel.

Az Egyesület átalakulása előtt Klima Mihály Zeneakadémiája Széchenyi u. 57. sz. alatt szolgálta a város zeneigényét. Az itt tanító tanárok segítségével rendeztek hangversenyt, amely, ha anyagilag nem is, de erkölcsi tekintetben kiválóan sikerült. Az Egyesület célkitűzései is nehezen valósultak meg. Kezdetben tartózkodni kellett a házi estélyek és koncertek rendezésétől, miután a közönségben ezek látogatására a szűk anyagi körülmények folytán semmi hajlandóság nem mutatkozott.⁵⁸ Így kezdődött... De a közönség érdeklődése csak akkor lesz nagyobb, ha nevelik, szoktatják. Ehhez nyújtott segítséget a Zeneiskola, amelynek élete, munkája az Egyesülettel összekapcsolódott. 1901. február 9-én a polgármester értekezletet tart. Soltész Nagy Kálmán polgármester, Bizony Ákos ügyvéd és Mikuleczky István javaslatot nyújt be a városi képviselőtestülethez. A város fejlődik, fejlődnie kell művészeti téren is.⁵⁹ A közgyűlés 1901. március 5-én elhatározta zeneiskola létesítését.

A város közönsége⁶⁰ az iskola céljának és pontos hivatásának teljes tudatával engedélyezte az iskola fenntartását biztosító eszközöket. 1901. június 20-án a városi testületi közgyűlés⁶¹ megválasztja a zenedei bizottság tagjait: Zelenka Pál, Porcs János, Hidvégi Benő, Kozma Elek, Gencsi Soma, Ruttkay Menyhért, dr. Ferbstein József, a miskolci lakosok sorából Miskolczi Pált, Pollák Lajost, Tóth Ferencet. Az első alelnöke Porcs János 1906-ig, azután Gálffy Ignác. Első igazgatója az országosan ismert Lányi Ernő, majd Szent-Gály Gyula, Később Koller Ferenc. A zeneiskola tanárai kitűnő képzettségű muzsikusok voltak. Lányiné Zofahl Júlia, Csánki Kornélia, Grosz Ernő, Loschdorfer Nándor, Recht Sándor, Rákos Arnold, Haydú István, a kitűnő csellista. Már az első évben a növendékek száma elérte a 121-et.

Az egyik legbiztosabb pillére a zeneművészetnek tehát kiépült. A másik az 1874-ben alakult nagymúltú Daláregylet volt, a harmadik a 65. gyalogezred zenekara és ezeket fogta össze, szervezte egységes erővé az Egyesület.

1902. május 22-i közgyűlésen bírálat érte a Zenei Szakosztályt, hogy eddig semmi életjelt sem adott magáról, „ezért a Zenészeti Szakosztály több koncert és estély megtartását vette programjába”. 1903—4-ben már erőteljesebben érződik ennek jótékony hatása. Matiné, házi estélyek váltják egymást. Egy évadban 21 alkalommal olvashatunk a felolvasásokkal egybekötött vagy önálló zenei előadásokról.

A Kassai vonósnégyes 1904. február 7-i szereplése különösen felfűtötte a miskolciak becsvágyát. A közönség nevelése is szépen alakult. 1903—4. évi egyesületi jelentésben már ez áll:⁶² „és csodálatos, itt Miskolcon, ahol azelőtt a hangversenyek nemcsak anyagi, de erkölcsi kudarcral is zárultak, közönségünk minden alkalommal nagyszámmal volt, sőt voltak hangversenyek, mikor alig bírtuk elhelyezni”.

Műkedvelő zenekart kívánnak létrehozni, „mely a közeljövőben fog megalakulni és amely hisszük, egy-két év alatt magas művészi nívón fog állani”. Fontos kötelességüknek tartják a magasabb zenei élet népszerűsítését. Hozzá kívánják szoktatni a közönséget a magasabb zene élvezetéhez, „mert a tömeg a kávéházi és az újabb operettmuzsikában találja legfőbb gyönyörűségét”.

A műkedvelő zenekar megvalósult. „Még mindig a kezdet nehézségeit éljük, de a magot képezi, melyből belátható időben egy filharmonikus zenekar terebélyes fája fog kifejlődni.”⁶³

Ma is csak csodálkozhatunk azon a lelkesedésen, amely ezeket az embereket eltöltötte. Nem ismertek akadályt, nehézséget, nem kímélték erejüket. 1904. április 24-én a színházban a Daláregylet, a Zeneiskola, műkedvelők és katonazenekar részvételével előadták Mozart: Requiemjét. Fél esztendeig fáradozott Lányi Ernő a helyőrségi zenekarral, a Daláregylettel, zeneiskolai tanárokkal, nem hivatásos muzsikusokkal, hogy ez a nagy mű megszólalhasson. Városunk első, valóban nagy művészi vállalkozása, sikerrel járt.

Az Egyesület nagy figyelemmel kíséri a zeneiskola életét és fejlődését. Felhívják a városi tanács figyelmét „amíg a zeneiskolában cselló-tanszék létesíttetni nem fog, úgy magának az iskolának, mint a mi zenei törekvésünknek teljes mértékben való érvényesüléséről szó sem lehet”. A nagy fáradtsággal összehozott műkedvelő zenekar időközben megszűnt, és 1909-ben újra kellett szervezni. 1911-ben már 26 tagú együttes, amely a katonazenekar és a vasgyári zenekar segítségével szimfonikus zenekari művek előadására is képes volt. Előadhatták már Schubert: Befejezetlen szimfóniáját, Bizet szvitjeit és más nagyobb szabású műveket.

Az Egyesület Elnöksége fáradhatatlan volt, pedig erőfeszítéseiken nem kísérte rokonszenvvel a városi közvélemény. Kétkedtek abban, hogy műkedvelőkből életképes együttes alakítható. „Hol vennénk anyagot a zenekarba? Nálunk, Magyarországon még nincs annyi képzett muzsikus, hogy a városi zenekarba is jutna belőle. Mert, aki van, az akadémiát végez és vagy tanári pályára megy, vagy az Operába, esetleg más fővárosi kőszínházba, vagy más biztos egzisztenciát nyújtó zenekarba igyekszik bejutni. És itt rendszerint többet keres a privát leckékből, mint a színháztól.

A város ilyen vérbeli muzsikusokat nem szerződtethet, mert ilyeneknek az igényeit kielégíteni nem tudja. Pedig, ha azt akarjuk, hogy a városi zenekar felülemelkedjen a közismert és örökös gúnyheccek középpontjába álló hadastyán és tűzoltózenekarokon, szakképzett muzsikusokra van szüksége.

Németországban más a helyzet, ebben a tekintetben nem lehet egy kalap alá venni Magyarországgal. A kis német városokban nincs sehol ci-

gányzenekar, tehát ott van létjogosultsága — olyan, amilyen zenekarnak — amely a nép vasárnapi szórakozásához zenei élvezetet szolgáltatson, ott van helye a városi zenekarnak.

Nálunk azonban az iparosok közül bajos volna összeszedni ilyen művész ambícióknak élő dilettánsokat. Itt van a városi zeneiskola és a Dalárégylet. Azon kell lenni, hogy ezeket fejlesszük, nem pedig újabb sikertelenségekkel biztató tervek után szaladgáljunk.

A városi zenekar nem Miskolc város elsőrendű érdeke, hanem a színigazgatónak⁶⁴. Az ehhez hasonló cikkek nemcsak bosszúságot okozhattak, hanem kedvezőtlen közhangulatot is teremtettek segítés helyett. Valóban lett volna még mit fejleszteni. A Dalárégylet nem is olyan régen fordult segítségért az Egyesülethez és Miskolc város művelt közönségéhez.⁶⁵ 30 éves dicsőségteljes múlttra tekinthetünk vissza. Nem elégedhetünk meg csupán az elismeréssel, hanem anyagi támogatásért esedezünk a nagyközönség előtt, mert ezidő szerint dalárdánk anyagi ügye oly rosszul áll, hogy a legszükségesebb kiadásai fedezésére is csaknem képtelen. Évi 4 korona

Miskolc Városi Zeneiskola

a „Miskolci Dalárégylet”-s a helybeli megerősített Katona-Zenekar művészi, és a „Borsod-Miskolci Közművelődési- és Muzeum-Egylet” anyagi támogatásával

≡ Lányi Ernő igazgató vezetése alatt ≡

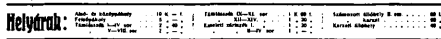
1904. évi április hó 24-én, vasárnap
a Miskolci Nemzeti Színházban előadja

Mozart Requiem-jét.

Az előadás menete a következő:

I. RÉSZ	II. RÉSZ
1. Requiem	8. Domine Jesu
2. Dies irae	9. Hostias
3. Tuba mirum	10. Sanctus
4. Rex tremenda	11. Benedictus
5. Recordare	12. Agnus Dei
6. Confutatis	
7. Lacrimosa	

A hangszerelési módok: Zsolnai János, Szabó Péter, Juhász, Barta Antal, Borogányi Károly és Pogácsa Bertalan vez.

Helytérkép:

Jegyek előre adhatók: LÓVY JÓZSEF FIÚ (László Adólf) könyvkereskedésében.

az előadás napján pedig a színház pénztárában 4, 5, 12 hely, 1, 4, 6, 3-5 hely, Esti előadásnál: 6 és 10 helyben.

Kezdeté 8 órakor.

A tisztán járvélemmel felkészült és Zenekarnak, felkészült zenekar a Dalárégylet céljaira fordítható.

3. kép

Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum-Egylet Közművelődési Osztálya.

Tisztelettel értesítjük tagjainkat és a nagyközönséget, hogy osztályunk a Kassai Kazinczy Kör meghívására folyóan az ottani Schalkház-nagyszállóba díszterembe:

zenekari hangverseny

rendez. Ennek a hangversenynek nyilvános főpróbáját a hó 7-én este 7,9-kor fogjuk a megyeháza nagytermében megtartani a következő műsossal:

- a) *Grieg E.*: Az utolsó tavasz.
- b) *Farkas Ö.*: a Szerenádból az I- II. tétel.
- c) *Händel Martucci*: Suite.
- Schubert F.*: H moll szimfonia.
- Beethoven L.*: Ah perfido. Ária, énekli: Dr. Katona Lászlóné.

•••

Erre a főpróbára azzal a tiszteletteljes kérral hívjuk meg, hogy utcai ruhában méltóztassék megjelenni.

Béleptidij személyenkint 1 korona.

Miskolc, 1912. november 4-én.

Szent-Gály Gyula,
karnagy.

Balogh Bertalan,
elnök.

1912. 11. 4. napján. Miskolc. 5188

4. kép

támogatást kérünk a köz- és magánhivatalnokok tekintélyes karától. Dr. Markó László elnök, Szekeres János titkár.

A zenekar pedig nemcsak a színgazgató érdeke volt, hanem a városé. Az Egyesület elnöksége 1911. május 24-én beadvánnyal fordult a VKM miniszterhez, amelyben állandó támogatást kér a zenekarnak. A kormány támogatása életkérdést jelentett, hiszen nemcsak Miskolc igényeit kívánták szolgálni, hanem állandó zenekarként egész Felső-Magyarországot. Ismét erőteljes és céltudatos szándék: Miskolcot kultúrcentrummá fejleszteni. A miniszter válasza meg is érkezett.⁶⁶ „a BMKE Elnökségének folyó évi május 24-i kelettel hozzám intézett beadványában megjelölt nemművészeti programjának megvalósítása érdekében hajlandó vagyok az Egyesületet támogatásban részesíteni. Ezúttal 600 koronát helyezek kilátásba, mely összeg utalványozása felől január hóban intézkedem. A következő évekre nézve is szívesen tartom fenn hajlandóságomat, feltéve, hogy az Egyesület rászolgál működésével a támogatásra.”

A zenekar működése úgylátszik megfelelt a várakozásnak, mert az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia is felfigyelt rá.⁶⁷

„Az Egyesület által fenntartott zenekar működését kezdettől fogva élénk érdeklődéssel kísértük, és a miniszteri biztos kedvező jelentései alapján jogos reménnyel várjuk, hogy az Egyesület buzgó kezdeményezése elő fogja segíteni az állandó városi zenekar talaját. Mihalovich Ödön főigazgató, Moravcsik titkár.

Az Egyesületnek sokat kellett tehát küzdenie azért, hogy Miskolcnak városhoz méltó zenekara legyen. Ez az erőfeszítés mint láttuk, sikerekkel és kudarcokkal váltakozott. De mindig segítséget jelentett a közeli vasgyári zenekar, amely megalakulásától — 1893 — megszakítás nélkül, évtizedeken át működött.⁶⁸ A zenei tevékenységet mindvégig színvonalas igényesség jellemezte. Ezt biztosították a zeneiskola tanárai. Ezért vállalkozhattak vendégszereplésekre is. 1912-ben már mint 54 tagú filharmonikus zenekar adtak hangversenyt kassán.⁶⁹ Segítséget ezúttal is a diósgyőr-vasgyári zenekartól kaptak. A kassai hangversenyen beköszöntőt mondott dr. Kovács József, felolvasott Balogh Bertalan. A zenekar Farkas: Szerenádját, Grieg: Az utolsó tavasz című művét. Händel: Svitjét és Schubert: h-moll szimfóniáját adta elő. Dr. Katona Lászlóné Beethoven: Ah perfido áriáját énekelte. Vezényelt Szent-Gály Gyula.

A zenekari hangversenyeken kívül nagy gondot fordítottak a kamarazene ápolására is. Hosszú évek folyamán számtalan kamarastély, matiné hangzott el a megyeháza, a városháza, a Korona Szálló és a Kepes szálloda nagytermében. A kamarazene-hangversenyeken ismertették a szerzőket, a korbéli zenei viszonyokat, a szerzők helyét a zeneirodalomban, és a bemutatott szerzeményeket. Az iskolán kívüli oktatásnak új nemét, a szemléltető zenetörténeti oktatást vezették tehát be. Tervezték és tartottak nép- és ifjúsági hangversenyeket is.

A zenei élet kialakításához szükséges a helybeli zenei élet megteremtése, de nem nélkülözhetik vendégművészek meghívását sem. Erre is gondjuk volt. Szerepelt itt a már említett Kassai vonósnégyes, Eibenschütz Dóra drezdai operaénekesnő, Sándor Erzszi a magyar Operaház híres éne-

kesnöje, Kóczyán János hegedűművész, az Országos Szimfonikus Zenekar, Hubay Jenő és más neves művészek. Az Egyesület irattárában számos meghívót találhatunk, amelyeken az előadott műveket ismertetik. Hangelatos, kissé irodalmi ízű hangversenykalauzok voltak ezek az ismertetőik, de a maguk idejében mégis nagy szolgálatot tettek.

A hangversenyek rendezése az Egyesülettől tetemes anyagi áldozatokat követelt. Egy-egy híres művész lehozatala az amúgy is szűkös körülmények között nagy kockázattal járt. Végeredményben a jegyek magas ára miatt a látogatottság is veszélybe kerülhetett.

Balogh Bertalan, a már többször idézett munkájában a Magyar Nemzeti Közművelődésben 1905-ben felvázolt elképzeléseit 1913-ban megvalósíthatónak tartotta. A zeneiskola művésztanárokkal erősödött, Haydú Istvánnal, aki Berlinben végzett, Rákos Arnolddal, aki Genfben tanult. Rendelkeztek zenekarral, nagy tapasztalatot szerzett a szervezésben ő maga is, és az Egyesület is nagy tekintélynek örvendett. Már 1905-ben vándorhangversenyeket ajánlott és ezt most megvalósítani törekedett.

Ismert alapossága szerint előzőleg levélben megkereste a felvidéki városokat, tájékoztatást kért arra vonatkozóan, milyen befogadóképességű hangversenyteremmel rendelkeznek, milyen közönségre számíthatnak, mennyi bevételre. A városok lelkiismeretesen válaszoltak.

1913. április 20-án Miskolcon egy tájékoztató megbeszélést tartottak, amelyen körvonalazták a Felvidéki Zeneszövetség eszméjét. Ezt követte Kassán szeptember 21-én egy másik megbeszélés, amelyen jelen voltak Miskolc részéről Balogh Bertalan, Szent-Gály Gyula, Haydú István, Koller Ferenc, Rákos Arnold, dr. Valentinyi Sámuel, Becht József, az eperjesi Széchenyi-kör képviselőjében, dr. Isépy Tihamér a Zemplén megyei Kazinczy-kör képviselőjében, dr. Eötvényi Nagy Olivér, dr. Kardos Gyula, Iványi Antal, Bartai Oszkár, Fodor Sándor, Herbai Ferenc, Kövér Dezső, Szepesi Miksa a kassai Kazinczy-kört képviselték.

Az előzetes elképzelések szerint a hangverseny rendezés alapjához Kassa 700 koronával, Eperjes 550 koronával, Sátoraljaújhely 500 koronával, Eger 500-zal, Miskolc 800 koronával járul hozzá.

Ezen az értekezleten kifejtette Balogh: „az impresszáriók egyre duzzasztják pénztárcáikat és megszarolják a közönséget. Minket nem vezet anyagi érdek, hanem a kultúra önzetlen szolgálata. Miért ne alapíthatna néhány földrajzilag közelfekvő város ilyen irodát, amely közvetlen szerződne a művészekkel és a hasznot visszaadná a művelt közönségnek. A mi szövetségünk alkalmat adna igazi művészet pártolására, aránylag olcsó jegyek mellett.”

Kassa nemsokára írásban hivatalosan válaszol.⁷¹ „Körünk, folyó (X. hó) hó 10-én tartott választmányi ülésén az igen tisztelt társegyesület által inaugurált hangversenyszövetség kérdését megtárgyalta, nagy örömmel csatlakozott a mozgalomhoz s amennyiben a terv valóra válik és a rendezést az igen tisztelt társegyesület vállalja — hogy közreműködő erőkről gondoskodik — hajlandó 400 korona erejéig saját hangverseny kockázatát vállalni, megjegyezve, hogy egyelőre egy évadban 2 hangversenyt lehetőleg november—december és január—februárban óhajt itt Kassán rendezni.

Ennélfogva van szerencsém határozatunkat tisztelettel közölni és kérni, hogy ez ügyben teendő további lépéseikről minket értesíteni méltóztassanak. Dr. Eötvényi Nagy Olivér.

A folytatás 1913. december hóban Hubay Jenő hangversenye volt és január hóban Rákos—Wilhelms—Höttger hangverseny a következő eredménnyel:⁷²

1. A Hubay koncert bruttó bevétele 1300 korona, kiadása 1038 korona, tiszta jövedelem 261 korona 02 fillér. Legdrágább hely 7 korona volt, legolcsóbb 1 korona. Tagjainknak 25⁰/₀-os kedvezményt adtunk. A hangversenyt meghallgatták 400-an. A hangverseny egyesületünknek 18 új tagot hozott.
2. A Rákos-féle hangverseny 840 korona 32 fillér, illetve 917 korona 69 fillér. Deficit 67 korona 37 fillér. 246 fő hallgatta meg. Dr. Eötvényi.

Hubay Jenő 1913. december 29-i levele szerint: „A hangverseny szép emlékét még becsesebbé teszi az a tudat, hogy a Felvidéki Zeneszövetség fényes anyagi eredményéhez hozzájárulhattam. Tisztelő kész hívük dr. Hubay Jenő.”

A hangversenyt megismételték Egerben. Az eredmény itt is igazolta az elképzelést: a Hubay hangverseny bruttó bevétele 1048 korona volt, kiadás 820 korona. A Höttger hangverseny bevétele 578 korona volt, kiadása 850 korona. Láng József titkár.

Megkezdődhetett tehát a szervezés arra, hogy a Felvidéki Zeneszövetség hivatalosan is megalakuljon. Az időpontot 1914. május 17-ére tűzték ki Miskolcon.

A társesemények sorra jelentették részvételüket: a kassai Kazinczykört,⁷³ az ügyvezető másodelnök képviseli, Rimaszombat elvi hozzájárulást ígér, a debreceni Zenekedvelők körét dr. Spitz Lipót ügyvéd, dr. Szenes Zsigmond orvos képviseli, a szatmárnémeti zeneiskolát dr. Bajai Imre, Mátrai Lajos, dr. Fábián Lajos, Nyíregyházát Kovács Árpád, a nagykarolyi Kölcsey Egyesület jelenti részvételét, a lőcsey Kaszinó is. A gyöngyösi Hanisz Imre, KE-t⁷⁴ a polgármester képviseli. A zsolnai Zenekedvelők Egyesülete választmánya elvi hozzájárulást ígér, a nyitrai FMKE is belépést jelez. Igló, Munkács, Eperjes, a Jásznagykunszolgok megyei Színpartoló Egyesület képviseléről gondoskodik. Hasonlóan az Alföldi Magyar KE.

A Felvidéki Zeneszövetségnek tehát már volt tekintélye. A hangversenyrendező vállalatok sorra jelentkeznek, köztük Luria Artúr, aki leveleiben⁷⁵ felajánlja azt a lehetőséget, hogy jőnevű fővárosi irodájában a Szövetségnek állandó megbízottja legyen, aki a szerződötést a művészekkel lebonyolítja. E célra felajánlja helyiségét, sőt hajlandó egy kis cégtáblát is készíteni: A Felvidéki Zeneszövetség Koncertirodája — és mindezek mellé hajlandó minden ügyet díjmentesen lebonyolítani. Luria Artúr hangversenyrendező irodájától sok figyelemreméltó dolgot tudhatunk meg. Ma is érdekes az akkori nagy művészek „árfolyama”. Sauer Emilt, a világhírű zongoraművészt 4000 koronáért közvetítették ki, Bartók Bélát öt estére 2500-ért; Hegyi Emánuel, a Zeneakadémia jőnevű tanára öt estére

FELVIDÉKI ZENESZÖVETSÉG

III. HANGVERSENYKÖRUT 1914. FEBRUÁR.

Az Eger, Eperjes, Kassa, Miskolcz és Sátoraljaujhely kultúregyesületeiből alakult Felvidéki Zeneszövetség Miskolczon, február 10-én este 8 órakor a Korona disztermében

HANGVERSENYT

rendez, melyre Miskolcz város és Borsodvármegye közönségét tisztelettel meghívjuk.

Közreműködnek:

KERN AURÉL

ÍRÓ

ZALÁNYFY ALADÁR

ORGONAMŰVÉSZ

HAYDU ISTVÁN

GORDONKAMŰVÉSZ

DIENZL OSZKÁR

ZONGORAMŰVÉSZ.

MŰSOR:

1. Kern Aurél bevezető előadást tart. 2. a) Corelli (1653—1713): Sarabanda. b) Couperin (1668—1733): Canzonetta. c) Gluck (1714—1787): Ária. <i>Zalánffy.</i> 3. Corelli (1653—1713): D-moll-szonáta. (Preludio-Allemanda-Sarabanda-Giga) <i>Haydu-Dienzl.</i> 4. Karg-Elert: Szonatina. (Cianconna con variazioni-Interludium-Fugetta.) <i>Zalánffy.</i>	5. a) Purcell (1658—1695): Air. b) Popper (1842—1913): Mazurka, C-dur. <i>Haydu-Dienzl.</i> 6. a) Maschke: Szerelmi dal. b) Bizet (1838—1875): Mezei idill. c) Frank (1822—1898): Quasi marcia. <i>Zalánffy.</i> 7. Popper (1842—1913): a) Étude; b) Orosz fantázia. <i>Haydu-Dienzl.</i>

1. Kern Aurél a Nemzeti Zenede tanára és titkára, zeneszerző, kritikus és zeneszertitkús. E pár szó tökéletesen elegendő ahhoz, hogy Kern Aurélnak teljes fotográfáját adjuk. Nagy kvalitásaira talán a legjellemzőbb, hogy a közvélemény őt jelölte a M. kir. Opera igazgatói székébe.

2. Haydu István gordonkaművész, a nagy Popper Dávid tanítványa s ez egymagában is a legjobb alánlével. Még egészen fiatal, de ma, a csodagyermekek korában, többé nem is keressük a művészek múltját, inkább a jövőjét. Pályáját még nem jelzik világot rendítő sikerek, nevét még nem említik a

Casalsok és Gerardiakkal együtt, de hangversenyeinek már jelentékeny sorozata és élvrt nagy sikerei azt a lépcsőt mutatják, melyen a legnagyobbak jutottak el a világ érdeklődésének központjába. Már zeneakadémiai növendék korában kivált pályatársai között: a négy évet — amire eddig kivüle példa nem volt — három esztendő alatt végzte el, a melyek közül az utolsó kettőben a Popper-fesztőndiát élvezte s maga a mester azal is kitüntető kedves tanítványát, hogy hangversenyén ő maga kísérte. Haydu fölényes, sőt bravuros technikájával minden nehézséget legyőz, nagy zenei intelligenciájával pedig a legapróbb részletekig merül el a szerzők egyéniségé-

5. kép

1200 koronát, Marteau, a híres hegedűs öt estére 3500 koronát, viszont Manen Tuan, a híres spanyol hegedűs öt estére 4000 koronát, a legmagasabb árfolyammal Pablo Casals vezetett, mert őt öt estére 6000 koronáért szerződtették, Zsámboki Miklós gordonkaművészt öt estére 900 koronáért. Waldbauer vonósnégyes öt estére 2500 koronát kapott, Fritz Kreisler öt estére 4500 koronát, Geyer Stefi hegedűművésznő 3000-et.

Luria Arthúr ajánlotta irodalmi estek megtartását is⁷⁷ kis honoráriumú instrumentalistákkal, Herczeg Ferencet 3000 koronáért közvetítették.

Miskolc már megint megelőzte az országos kezdeményezést. Budapesten is készültek az Országos Magyar Zeneművészeti Társulat megalakítására, amelynek időpontja május 9-ére esett. Balogh Bertalan megküldte tervezetüket az Országos Magyar Királyi Zeneakadémiának is. Az Országos Társulat úgy tárgyalt vele, mint teljesen egyenrangú féllel.⁷⁸

A Felvidéki Zeneszövetség értekezletére szóló meghívóban megismertetett gondolatok és tervek lényeges pontjait felvette munkaprogramjába az Országos Magyar Zeneművészeti Társulat, amely alakuló ülését május hó első felében tartotta, a Zeneszövetség május 17-i értekezlete előtt.

„Ezúttal felvetem azt a kérdést, vajon lehetséges volna-e a Felvidéki Zeneszövetség és az Országos Magyar Zeneművészeti Társulat között együttműködést létesíteni, esetleg a Szövetségben helyetfoglaló 5 kultúregyesület tagjai hajlandók volnának-e és milyen módozat mellett belépni az Országos Magyar Zeneművészeti Társulatba. Amennyiben az együttműködésnek, illetve a belépésnek elvi akadályai nincsenek, annak legközelebbi feltételeit és módozatait részletes megbeszélés tárgyává tehetnének a Zeneszövetség és az Országos Magyar Zeneművészeti Társulat vezetői. Utóbbiak küldőttei örömmel volnának hajlandók a Szövetség május 17-i értekezletén a Társulat képviselőjében résztvenni.

Becsés választ kérve: Budapest, 1914. április 25. Mihalovics Ödön főigazgató.”

Balogh Bertalan nem vett részt a budapesti ülésen, pedig a vele való tárgyalást oly fontosnak tartották, hogy Kern Aurél, még külön levélben is megkereste: „Lesz szerencsénk itt Budapesten, vagy pedig én jöjök fel Miskolcra?” A távolmaradás okát nem tudjuk.

A Szövetség alakuló ülését megtartották Miskolcon,⁷⁹ az addigi eredmények értékelésével.

Az Országos Magyar Népművelési Egyesület üdvözetét küldte, hogy a magyar zene érdekeiért sikraszálltak. Dienzl Oszkár, a jeles zeneszerző és zongoraművész, hasonlóan melegen üdvözölte Balogh Bertalant: „Szív-ből gratulálok, mint az egész nagyszabású terv megteremtőjének.

Hubay Jenő kiváló induló tehetségeket ajánlott a Szövetség figyelmébe. 1914. június 9-i levelében Koncz Jánost, a híressé vált hegedűst és Keömlei Bianka énekesnőt.

A Szövetség tehát létrejött, a szerződésileg lefektetett nyilatkozatok szerint a BMKE az Egri Széchenyi-társulat, az Eperjesi Széchenyi-kör, a kassai Kazinczy-kör és a sátoraljaújhelyi Kazinczy-kör, valamint a löcsei Kaszinó részvételével. Hivatalosan is megerősítve a következők szerint:⁸⁰

A BMKE és Múzeum Egyesület Közművelődési Osztálya, az Egri Ze-

nepártoló Egyesület, az Eperjesi Széchenyi Kör, a Kassai Kazinczy Kör és a Sátoraljaujhelyi Kazinczy Kör zenei céljainak előmozdítására, különösen pedig hangversenyek együttes rendezése céljából Felsőmagyarországi Zeneszövetséget alakítván az alulírt ezennel kijelenti, hogy a Szövetségbe három egymásután következő hangversenyévadra és pedig 1914/15, 1915/16, 1916/17 évre belép, ezidő alatt a Szövetség által kijelölendő művészek fölléptetésével évadonként 2 hangverseny rendezését elvállalja, akként azonban, hogy a 2 hangversenyen fellépő művészeknek — beleértve azok utazási és ellátási költségeit is — összesen legfeljebb 1000 korona fellépési díj fizetésére kötelezi magát. Emellett vállalja a hangverseny rendezésének összes helyi kiadásait, úgymint terembér, nyomtatványok, reklám, hatósági engedélyek és illetékek, zongora stb. költségeit, viszont a hangverseny tiszta jövedelmét magának tartja fenn, valamint viseli azoknak esetleges nemleges eredményeit.

Az alulírt egyesület Balogh Bertalan úr részére az iroda személyi, posta, távirida és telefon, valamint utazási, nyomda és összes felmerülhető kiadásainak fedezésére hangversenyenként 30, azaz Harminc koronát bocsájt rendelkezésére, és pedig minden év október és január elsején.

Az alulírt egyesület Balogh Bertalan úr részére a következő köteleességeket állapítja meg:

Balogh Bertalan úr és a kezelése alatt álló központi szövetségi iroda gondoskodni tartozik arról, hogy

1. minden hangversenyre, illetve hangversenykörútra legalább egy olyan művészt szerződtessen, akinek már elismert neve van,
2. minden hangverseny napját a szövetségi egyesületekkel a hangverseny előtt legalább egy hónappal közölje,
3. a hangverseny összes műsorait és a művészek által rendelkezésre bocsájtott reklámjait az Egyesületnek szintén egy hónappal előbb megküldje.
4. Szerződéseket a művészekkel írásban kell kötni, s a megállapított 1000 korona hitelt túllépni nem szabad,
5. Idejében kell kiadnia az intézkedéseket a művészeknek fizetendő tiszteletdíjak mikéntjéről,
6. általában tartozik gondoskodni arról, hogy a központi iroda hangversenyekre vonatkozó oly ügyeket intézze, amelyek itteni helyi közbenjárást nem tesznek szükségessé.

Ezekkel szemben az alulírt egyesület megengedi, hogy Balogh Bertalan úr a Felvidéki Zeneszövetség elnöke címet használhassa és hogy a központi irodát a legjobb belátása szerint rendezze be.

Kijelenti továbbá, hogy a központi iroda által szerződtetett művészek ellen kifogást nem emel és hogy az irodának hozzá intézett írásbeli vagy távirati fölhívásait, leveleit azonnal elintézi, a művészek tiszteletdíjának kifizetésére vonatkozó rendelkezéseit föltétlenül betartja s végül segítségére lesz abban, hogy a szövetségi központi iroda az ügyeket akadálytalanul tudja lebonyolítani.

Amennyiben az alulírott egyesület és a központi iroda között nézet-

eltérések merülnének fel, azokban dönteni a Szövetségnek az alulírott és a központi iroda által megjelölendő egy tagja és az ezek által fölkérendő harmadik szövetségi tag, illetve ezeknek egy-egy kiküldöttje fognak. Ennek az eljárásnak a döntését az alulírott magára feltétlenül és fellebbezhetetlenül kötelezőnek ismeri el és pedig azzal a kötelezettséggel, hogy abban az esetben, ha a fentiek szerint megalakult bíróság nem az alulírt egyesület jogosságát ismerné el, úgy az alulírt viselje az eljárás összes költségeit, amelyek címén csupán utazási és ellátási kiadások számíthatók fel. Ellenkező esetben a költségeket a központi iroda tartozik viselni.

Az az Egyesület, amelyik ily bírósági eljárást indítványoz, bíról magát nem nevezheti meg, kívánhatja azonban, hogy a bíróság saját költségén őt is, illetve küldöttjét meghallgassa.

Balogh Bertalan szövetségi elnök úr ezeket a kikötéseket megválasztásának elfogadásával magára kötelezőnek ismeri el és erről az alulírottakat 30 nap alatt értesíti.

Végül az alulírott egyesület kijelenti, hogy esetleg hajlandó lesz idén nyenként egy harmadik hangversenyt is rendezni, ezt az elhatározását azonban a központi irodának hozzáintézett ajánlatától teszi függővé.

Kelt Lócsén, 1914. május 27-én.

Maléter Ernő dr. választmányi jegyző Legeza István kaszinói elnök”

A szép tervek elindításánál még senki sem gondolta, hogy Európa egén már viharfelhők gyűlnek és az eldördülő revolver hosszú évek szenvedését és egy új világ kialakulását indítja el.

1914. július 5-én még megérkezett az FMKE belépési nyilatkozata, de 1914. augusztus 22-én már az Eperjesi Széchenyi-kör igazgató választmányja gyűlésén kimondta, hogy „tekintettel nemzetünk mai válságos és nehéz helyzetére, az európai háborúra, nem volna méltó egy kultúregyesülethez sem, hogy a nehéz viszonyok között, a mikor messze idegenben az ágyúk dörgése, idehaza pedig az anyák, hitvesek és gyermekek sírása tölti be a levegőt, tagjainak hangversenyeket rendezzenek. Ennélfogva kimondta az igazgató választmány, hogy 1914/15. szezomban hangversenyeket egyáltalán nem rendez és átiratban értesíti a Felvidéki Zeneszövetség elnökségét, hogy a jövő szezombra vállalt kötelezettségének a hangversenyrendezést illetően nem tesz eleget, mert a mai súlyos helyzetet vis majornak tekinti. Dr. Valentinyi Sámuel.”

A könyvtár

Az Egyesület alapszabályában lerögzített egyik legfontosabb célkitűzése közé tartozott: létesíteni egy nyilvános könyvtárat. A város nem rendelkezett ilyen közintézménnyel. A Borsodi Olvasókör,⁸¹ amelynek eredetéről Szemere Bertalan azt írta „szerény és történetes” inkább csak az elsőre volt érdemes. Miskolcon könyvtár s nála kölcsönkönyvtárka volt A tetsszőleg céltalanul elhullatott magból egyesület támada, amelynek kettős célja volt: gerjesztvén az olvasás szeretetét s rá módot nyújtván az önművelést eszközteni, mellék: könyvvétel és vétetés által az irodalmi mun-

kásságot előremozdítani. De ezek a sorok még 1842-ben születtek. A fejlődő városnak „ez a kölcsönkönyvtárka” már alig felelt meg, még ha létezett volna is.

A könyvtárat különösen a Múzeum Egyesület szorgalmazta. A mi hosszúnevű egyesületünk egy volt, szándékában és céljaiban is egyet akart, de a Közművelődési és Múzeumi Egyesület egymástól egy kicsit mindig különbözött. A Közművelődési Osztály vezetői és elsősorban Balogh Bertalan a szellemi gyarapodást, a művészeteket törekedtek fejleszteni, a Múzeumi Osztály pedig Gálffy Ignác, Petró József, Leszih Andor ezek mellett főleg a tárgyi gyarapítást. Nem egyszer okozott gondot, hogy a szűkösen juttatott támogatásból a közművelődési vagy a múzeumi ügyek részesedjenek erőteljesebben. Mindkét nagy osztály jót akart, de mindkettő csaknem mindig pénzsűkében állt, és mindkettő helyiségek nélkül vagy nagyon szűkösen tengődött.

A Múzeumi Szakosztály gondozásában elindított könyvtárhoz 1900-ban Kubinyi Gyula és neje 76 kötettel, Csurgay Árpád felsőnyárádi jegyző 50 darab adományozásával járult hozzá. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége, a megye és város segélyei, magánosok ajándékai tovább gyarapították.⁸² Menner Ottóné 228 darabbal, Petró József 44 kötettel, Balogh Zs. és V. Nagy János 184 kötettel. A könyvtár állománya 1908-ban 2200 kötet.

1910-ben már 2 könyvtárról szól a jelentés, a múzeumi tudományos és népkönyvtárról. Céltudatosság és körültekintés tűnik ki ebből. A múzeum évi segélyének egy részét is erre fordították. „Elvünk a tudományos szakkönyvtárnál nem a teljesség, hanem városunk szakemberinek segítése.” Rendszeressé tették a tudományos művek kölcsönzését, a hiányzókat meghozatták.

„Ez a könyvtár nem arányos és semmiképpen sem teljes, de nekünk nem is lehet szegényes eszközökkel most egy nagy könyvtárat összeállítani, amikor még olvasótermünk, de még becsületes raktárhelyiségünk sincs.”

A népkönyvtárat a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől kapott 2000 koronás népkönyvtári szekrénnel indították el. Hosszú keresgélés után a Szeles utcai elemi iskolában helyezték el és Bíró Sándor tanítót bízták meg kezelésével. 1910. december 22-én nyílt meg. A közönség körében csakhamar híre ment, hetenként kétszer tartottak könyvosztást. 1911. február 3-án volt az első kritikusan 40 kivevővel, február 10-én 62-vel, március 7-én 77-tel. Tizenegy nap alatt 670 darab könyv fordult meg közkezen. Az olvasó elem különböző volt. A család őrét, a nőt látjuk bővebben képviselve — írják. Iparosok, kereskedők is érdeklődnek. A serdültebb tanulósgot úgyszólván erőszakkal kellett viszatartani. Gazdák közül kevesen keresték fel. A hivatalnokok, munkás, vasúti alkalmazott, kocsis, varróleány, a nők közül a háztartásbeli kisegítők már nagyobb számban.

A Népkönyvtárat a városunk terjedelméhez képest kevesen ismerik. „Ismeretével nem is foglalkozom és kérem úgy a Múzeum, mint a Közművelődési Egyesület elnökségét, hogy mindaddig, míg a könyvtár

nem bővítetik, ne is méltóztassanak széles körben ismertetni, mert nem tudok az olvasóigénynek megfelelni.

Az érdeklődésből, melyet maga az olvasó közönség fokoz, arra a tapasztalatra jutottam hogy elsősorban a könyvtár bővítés kikerülhetetlen, különben az igények ki nem elégítése következtében, a könyvtár és az eszme értékét veszti.”

Olvasódelutánokat is szerettek volna rendszeresíteni. Készerűen írta a jelentés: „Kassa, Kolozsvár és a többi nagy város ezt már rég megoldotta.” „Miskolc népessége rohamos fejlődése, a kulturális intézmények intenzívebb ápolását és támogatását joggal elvárhatja.”

A helyzet később sem javult. A múzeumi könyvtárat ismételten költöztetni kellett.⁸³

„Múzeumunk könyvtárat az elmúlt évben kétszer is alá kellett vetni a költöztetés veszélyének. Első ízben a régi teremből — hol most a néprajzi tár van — a földszint egyik tágasabb és szárazabb elemi iskolai termébe vittük át, azt remélve, hogy a további hely elnyeréséig ott, ha raktározva is, biztos helyen maradhat. Mikor azonban a város e termet iskolai célra visszavette, onnan is el kellett a könyvtárat hurcolni. A felsőkereskedelmi iskola főhatósága volt szíves 2 termet rendelkezésre bocsájtani, hogy a hajléktalan könyv és levéltárat biztonságosan elhelyezhessük. Az átköltöztetésnél a gyors munka következtében történt rendfelbomláson kívül szerencsére nagyobb veszedelem nem történt.”⁸⁴

Igen érdekes és okos törekvéseket mutattak a városban lévő könyvtárak egyesítése érdekében. 1913. április 6-án a Vasúti Igazgatóságot kéri a tárgyban. Vasúti Szövetségnek 994 kötetes, a Vasúti Altiszti Körnek 595, a Vasúti Műhelynek 2676, a Mozdonyvezetőknek 400 kötetes a könyvtára. A könyvtárak kezelése sok kívánni valót hagyott maga után, az egyesítéshez anyagi segítséget kértek egy nagy nyilvános könyvtár alapjához.⁸⁵

A megye könyvtárügyéért

Az Egyesület elnöksége megkereste a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és a községek részére vándorkönyvtárakat kértek. A kérés eredményeként 13 vándor és 9 népkönyvtárat állítottak fel. Ennek felügyeletét az Egyesület látta el. A vándorkönyvtárak értéke egyenként 500 koronát tett ki. Ezek a kis vándorkönyvtárak a megyében sem elégítették ki az igényeket.⁸⁶ „Megtörtént, hogy a kölcsönzések következtében a könyvtár majdnem üresen állott, úgy hogy a későbbi jelentkezőknek nem lehetett könyvet adni.”

Az Egyesület a felügyeletet buzgón ellátta. Az ellenőrzések feltárták, hogy a Szirmabesenyőn a könyvtárszekrény nyitva volt, a könyvtárjegyzéket nem találták, Szendrőn az állomány teljes, Szuhogyon 23 kötet elkallódott.

Érdekesek ezek a jelentések más szempontból is. Megtudjuk belőle, hogy a tanítók díjtalanul kezelték a könyvtárat és néhány adat megmaradt a kölcsönzésről is.⁸⁷ Hejőkeresztúrbán az évi kölcsönzés 112 kötet volt,

Mezőcsáton 760, Mezőkövesden 284, Szuhogyon 295, Szendrőn 343, Nagybarcán 339, Mucsonyban 343.

A levéltár

Az Egyesület hozzájárult a levéltár gyarapításához is. A levéltár sem dicsekedhetett jobb feltételekkel, mint a többi közintézmény. 1790. december 31-én „a nemes város archivumának régen óhajtott registrációjára” bizottság küldetett ki.⁸⁸ Szrogh Sámuel bízott meg, aki 2 évig munkálkodott mint első archivárius registrator.” 1795-ben más elfoglaltsága miatt lemondott és így a levéltár rendezése abbamaradt.

Nem is találkozunk többet jegyzőkönyvben a levéltár rendezésére vonatkozó feljegyzéssel.

Kun Miklós főbíró a nemes város archivumáról 1842-ben siralmas képet fest. „Hivatalommal együtt átvevém a levéltár kulcsait is — rozsdalepettek voltak. Beléptem, a fájdalmas meglepetést, melyet éreztem, nehéz leírni. Sirt bennem a lélek, midőn a nedves teremből rothadás fojtó bűze ömlött előmbre, a bolthajtások még az 1834-es földindulástól össze-hasadozottan, az iratok a nedvesség miatt rothadó félben heverték.

Kitavasodván siettem biztosítani a városnak e legnagyobb kincsét s a levéltár bolthajtásait vasakkal erősítve, s kiigazítva a fenekek nedves téglák helyett padozattal ellátva önköltségemen csinosítva kifestve lőn.” 1906/1907. évkönyv jelentése említi.⁸⁹ A könyvtár és levéltár a helyszűke miatt rendezhető nem volt. A gyarapodás raktárszerűen kezeltetik. A levéltár állománya (csak az Egyesületnél lévő levéltárra vonatkozik) 1905-ben 1515 darab, 1906-ban 618 darabbal gyarapodik, 1907-ben 20-szal, állománya 1908-ban 2153 db. A Diósgyőri Koronauradalom nagyértékű levéltárát, amely ideiglenesen a múzeumba került, költöztetni kellett a nedves helységekből. 1911-ben Brósz Károly úr időt és fáradságot nem kímélve rendezte.⁹⁰ A gyarapításhoz hozzájárult Horváth Lajos országgyűlési képviselő hagyatéka és ebben sok országos érdekű oklevél, amelyek különösen a szabadságharc történetére vetnek világosságot. 1912-ben Éles Géza 30 darabbal, Domán József 24 darabbal gazdagította.⁹¹

A múzeum

Az eddigiekből is kiviláglott már az Egyesület Miskolc kulturális életében betöltött nagy szerepe. Az elért nagy eredmények mellett múzeumunk alapítása, megszervezése és hatalmas gyűjtőmunkájának értékes rendszerezése az alapítók, folytatók, ismert és elfeledett polgároknak egyik eléggé nem méltányolt eredménye. A város sokat adott arra, hogy a múzeum létrejöhessen, és az Egyesület is, mint neve mutatja, minden nehézség között is helyszűkével, pénziánnyal küzdve fáradozott fejlesztéséért. Petró József, Gálffy Ignác, Hídvégi Benő, Gagyai Sámuel, Budai József, Kiss Lajos, Brósz Károly nevéhez fűződik az alapítás, Molnár Józsefhez, majd évtizedeken át Leszih Andorhoz a gondozás, őrzés, gyarapítás érdeme.

Ügyszólván a semmiből teremtettek nagyértékű archeológiai, néprajzi,

természetrizai, iparművészeti, numizmatikai és diplomatikai gyűjteményt. A nagynevű tudósok, Herman Ottón kívül Kadič Ottokár, Hillebrand Jenő és a helyiek, különösen Gálffy Ignác végeztek érdemes munkát. A Múzeumegyesület érdeme a képtár alapjainak megteremtése is. S mindez állandó harcban a helyiségekért. Állandó küzdelemben a zsúfoltsággal, „mely nemcsak a tárgyak épségét veszélyezteti, hanem folytonos akadály a gyűjtemény rendszeres és muzeális kötelességeknek megfelelő izléses kiállításának.” „Ilyen körülmények között a nedves termekben elhelyezett gyűjtemények épségben tartása a lehető legnagyobb nehézségekbe ütközik. Elkövetünk minden emberileg telhetőt, hogy folytonos szellőztetéssel, mérgezéssel, tisztogatással a veszedelmet: a moly, a penész, a rozsdá, szű eltávolítsuk, ámde ha ideig-óráig sikerül is, ott a nedves helyeken a zsúfoltságban a tárgyak folytonosan romlanak, s a bekövetkező támadásra könnyebben fogékonyak.” Bármelyik év jelentését olvassuk, a gondok nem szűntek.

Mégis, ha időnként elfáradva, a szinte reménytelennek látszó küzdelemben — Herman Ottó segítségével —, létrehozták hazánk egyik legjelentősebb paleolith kori gyűjteményét. A Szeleta barlang, az avasi ásatások, a Balla barlangi kutatások, az ősemberre vonatkozó szinte felbecsülhetetlen értékeket hoztak felszínre. Herman Ottó, Kadič Ottokár, Hillebrand Jenő e tárgyban közölt tanulmányai nagy jelentőségűek. A régészeti ásatások nagy költségeit az Egyesület fedezte. Teljes joggal írhatta Lenhossék Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke: „Az a fáradság és nagy pénzbeli áldozat, amit erre fordítottak, máris búsán meghozta kamatját a külföld elismerésében s abban az érdeklődésben, mellyel a művelt nyugat szakkörei figyelik ezeket a kutatásokat.”

Az éremtani osztály Leszih Andor vezetésével 1910-ben már csaknem 10 000 darabból állt.

Kóris Kálmán és Istvánffy Gyula matyóföldi, palóc, barkó néprajzi gyűjtései pótolhatatlan értékeket mentettek meg.

Budai József 10 000 darabos természetrizai gyűjteménnyel gazdagította. Az Egyesület sokat áldozott a múzeumra. „Nem számítva a nemes lelkű adományok értékeit, az elmúlt 10 évben a régiségtárra 8000, éremtárra 800, néprajzi tárra 14 000, képtárra 9650, természetrizai tárra 3200, könyvtárra 5100 koronát költöttünk.”

A múzeumot úgy tekintették, mint a tanítás eszközét, amelynek legfőbb törekvése az ismeretek és műveltség terjesztése. Még az adott nehéz körülmények között is a tárgyakat úgy rendezték, hogy maguktól beszéljenek. Felírták minden tárgyra a nevét. Törekvésük az volt, „hogy a múzeum nem pusztán tárgyakat befogadó tárház, hanem tehetségükhöz mértén tudományos munkát végző intézmény legyen.”

A város és megye lakossága szerette a múzeumot, adományaival gyarapította és látogatta. A látogatók száma évenként elérte az 5—6 ezret.³⁴

1913-ban a BMK és ME a múzeumot Borsod megyének és Miskolc városnak kezelésre átadta. A két törvényhatóság még abban az évben kimondta átvételét, de az új szervezet megalkotására csak az első világháború után került sor.

A helyiipar fejlesztése

E feladat sem került el figyelmüket. 1904. augusztus 20—szeptember 11 között ipari kiállítást rendeztek, amelyen a városi kisiparosok, jónevű mesterek vettek részt. A seregszemle jó alkalmat adott az iparosok közötti versenyre és a közönség ízlését is fejlesztette. A rendezők iparművészeti kiállításnak nevezték, de mai szóval inkább lakásművészeti kiállításról beszélhetnénk.⁹⁵ „Az iparművészeti kiállítás a maga nem is remélt fényes erkölcsi sikerével a lefolyt esztendőnek kulturális eredményekben leggazdagabb eseményét képezi. Az iparművészeti kiállítás hatása, hogy a közönség tetemes része, amely még az iparművészet fogalma iránt is tájékozatlan volt, érdeklődött. A kiállítás tárgyaiból bő tapasztalatot meríthetett, miszerint ugyanazzal az anyagi áldozattal lakását ízléses tárgyakkal rendezheti be. Az iparművészeti kiállítás alkalmából a kereskedelemügyi miniszter érmét Fekete Bertalan miskolci lakatosmester nyerte.”

A közintézmények létrehozásáért

Az Egyesület alapításától kezdve állandó épület és helyiség gondokkal küzdött, céljai megvalósításához ezek nem álltak rendelkezésére.

A Múzeumi Bizottság jelentése:⁹⁶

Az egyes táruk rohamos gyarapodása ma már teljesen betöltötte a rendelkezésre álló termeket, úgy hogy a legközelebbi jövő szaporulatait már raktárszerűen sem lehet elhelyezni. Ennek az égetően sürgős kérdését bizottságunk napirenden tartja s elnökségünk már tárgyalta is a főfelügyelőség kiküldött tagjával, s megállapította az épület bővítésének tervét. Erre vonatkozó kérvényünk Miskolc város tanácsa előtt van, hisszük, hogy gondoskodó jóindulata az állam segédelmével megfelelő hajlékhoz fogja juttatni múzeumunkat.

„Évek óta panaszkodunk jelentéseinkben, hogy a múzeum mostani helysége szűk,⁹⁷ s a nagy anyagi áldozatok árán és nagy fáradtsággal összegyűjtött múzeumi anyag nagyrészt beraktározva kell tartani. Így szorong nedves szobában a könyvtár, melyet rendezni és használni nem lehet, sőt a hely annyira kevés, hogy a gyarapodást is alig lehet egymásra halmozva összezsúfolni.” „Pedig a könyvtár és levéltár 6500, a régiségár 13 000, a néprajztár 1500, képtár 90, és természetrajzi tár 6500 darabjával meglehetősen értéket képvisel.”

E közkinccs a felépítendő múzeumi épület megnyitásáig biztos és száraz helyet követel. Ezt az ügyet elodázni csak a gyűjtemények épsége árán lehet.⁹⁷

„A kultúrpalota ügyének megoldása legsürgősebb, hiszen állandó helyiség nélkül folytonos zavarokkal kell küzdeni. Nincsenek irodáink, nincsenek helyiségeink, szabadiskoláink, zene és más előadásaink részére.”

„Immár 6 esztendeje adta ki a királyi kormány, a kultúrházak létesítéséről szóló rendelkezését. Ez alatt a 6 év alatt egész jelentéktelen városokban is megépültek a kultúrpaloták, csak nálunk nem tud ez a kérdés dűlőre jutni.”

IPARMŰVÉZSETI KIÁLLÍTÁS

MISKOLCZON

A BORSOD-MISKOLCZI KÖZMŰVELŐ-
DÉSI ÉS MÚZEUMEGYESÜLET
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL RENDEZI
A M. IPARMŰVÉZSETI TÁRSULAT.

1904 AUG. 20-TÓL
1904 SZEPT. 11-IG
REGGEL 9-TÓL D.U. 7-IG

BELÉPŐDIJ HÉTKÖZNAPON 60 FILL.
VASÁR ÉS ÜNNEPNAPON 40 FILL.
EGY SORSJEGY ÁRA 50 FILL.

6. kép

„Jelentjük továbbá, hogy a Tanács nemcsak a legjobb indulattal kezeli a miskolci kultúrpalota ügyét, hanem sürgeti is annak megépítését. Abban a tudatban, hogy a legilletékesebb helyeken nem gördítenek akadályt a kultúrpalota megvalósítása elé, kérjük méltóztassék bennünket megbízni a szükséges előzetes tárgyalásokkal, mert ez a mostani gazdátlan kérdés, erős hitünk szerint soha sem fog megoldás elé jutni. Hogy pedig a tisztelt választmányt tájékoztassuk, mit szándékozunk tenni, a következőket adjuk elő:

1. megkezdjük a tárgyalásokat a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsával, valamint a városi és vármegyei hatóságokkal,
2. beszerezzük a már felépült, valamint építés alatt álló kultúrházak tervét és költségvetését,
3. ezek alapján a rendelkezésre bontható összegek mérveikhez képest terveket dolgozunk ki az épület méreteire és az abba elhelyezendő helységekre,
4. mindezekkel és a szükségszerűen mutatkozó munkálatokkal elkészülvén, az egész anyagot elbírálás végett a tisztelt választmány elé fogjuk terjeszteni.

Mint ismeretes, indítványt tettünk egy állandó mozgósínház létesítése iránt. Ez ügyben a városhoz beadott folyamodásunk még elintézetlen.⁹⁸

1911. június 12-én nyomtatott beadvánnyal fordultak Miskolc Tekintetes Törvényhatósági Közgyűléséhez és minden városi képviselőtestületi taghoz: A Közművelődési és Múzeumi Osztály nevében.”

„Köztudomású a Tekintetes Közgyűlés előtt, hogy múzeumunk rövid 12 évi fennállása óta rendkívül gazdaggá lett, s ma számottevő az ország sokkal régiebb keletű, legtöbb vidéki múzeumok között.

Egyesületünk teljes tudatában van annak, hogy múzeumával Miskolcot egy olyan tudományos közintézménnyel fogja megajándékozni, melyre minden magyar város büszke volna, ha sajátjának mondhatná.

Amennyire örvendetes, hogy múzeumi gyűjtéseink ily szépen haladtak előre, éppen olyan mélyen érezzük felelősségét, hogy más kulturális tekintetben nem tudunk a maradandó alkotások terére lépni, pedig itt talán sürgősebb, sőt életbevágóbb feladatok várnak ránk, mint az ország bármely városára.

A mi városunk Tekintetes Közgyűlés, nem iskolaváros. Hogy mennyire nem az, bátrak vagyunk felsorolni, hogy a kisebb Kassán, ahol a kormány rövidesen egyetemmet fog felállítani, ma van jogakadémia, teológia, gazdasági főiskola, főgimnázium, főreáliskola, felsőkereskedelmi iskola, katonai főreáliskola, tanító, tanítónő-képző, állami és felekezeti polgári fiú és leányiskolák, gazdasági leányintézet, királyi javító intézet, ipari szakiskola, bábaképző intézet stb. A mi iskolaszegénységünk és a szomszéd Kassa iskolagazdagsága a város közművelődését szíven viselő minden polgártársunkban, de különösen egyesületünkben, melynek egyetlen célja, hogy városunk közművelődését fejlessze, jogosan kelti az irigység érzetét. Nekünk azonban kötelességünk is teszi, hogy módokat keressünk az iránt, miként tudnók a város kulturális szintjét emelni.

1913. július 12-i polgármesteri átirat szerint:¹⁰⁰ folyó hó 14-én Miskolcra érkezik báró Szalay Imre miniszteri tanácsos és dr. Hüttl Rezső, hogy az itt emelendő kultúrpalota ügyében tárgyalásokat folytasson. Dr. Nagy.

Azután jött a háború.

Ezzel jelentős szakasza lezárult Miskolc kulturális életének. A háború alatt egy ideig még adott életjelt magáról az Egyesület, később vezetői közül sokan meghaltak, és működését csak 20-as évek közepétől, Lévay József nevét felvéve folytatta.

Az Egyesület az alapszabályában lerögzített célokért a bemutatott másfél évtized alatt becsületesen munkálkodott. Nem rajtuk múltott, hogy céljaikat maradéktalanul nem teljesíthették. Örökök mégis országos tekintélynek örvendő kulturális életet hagytak, sok munkával és küzdelemmel létrehozott gyűjteményeket, amelyekre a jövő épülhetett. Nevelték, tanították Miskolc és a megye közönségét.

Rájuk való emlékezésünket nem a merengés vezette, hanem a késői megérdemelt tiszteletadás, tanúságtétel a jövőhöz.

J E G Y Z E T

1. *Novák József*: A magyar népművelés története 74—76. old., 92—108. old.
2. *Csikváry Antal*: Borsod vármegye szociográfiája 70. oldal.
3. *Szendrei*: Miskolc város története IV. kötet 598. old.
4. Idézett mű 767. oldal.
5. *Sziklay—Borovszky*: Abaúj-Torna vármegye és Kassa 31, 172—175., 192. old.
6. *Borovszky*: Heves vármegye 356—357. old.
7. *Borovszky*: Győr vármegye 16. old. 154. old.
8. *Kulinyi Zsigmond*: Szeged új kora 154., 382., 446. old.
9. *Szendrei*: Miskolc város története V. kötet 517., 610. old.
10. BMK és ME 1900. évi évkönyve
11. Ugyanott.
12. BMKE és ME 1901-es évkönyve, szerkesztette: dr. Szentpály István.
13. *Szendrei*: Miskolc város története V. kötet 205—206. old.
14. BMK és ME 1903—4. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
15. BMK és ME 1904—5. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
16. BMK és ME 1903—4. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
17. BMK és ME 1905—6. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
18. Magyar Közművelődési Egyesületek Szövetsége Balogh Bertalan.
19. *Balogh Bertalan*: Magyar Nemzeti Közművelődés.
20. BMK és ME irattára 38—55/1906. és 31/1906.
21. BMK és ME irattára 33/1906.
22. BMK és ME irattára 60/1906.
23. BMK és ME irattára 20/1906.
24. BMK és ME irattára 30/1906.
25. BMK és ME 1900. évi évkönyve.
26. *Dr. Zádor Tibor*: A népművelés miskolci múltjából. Borsodi Szemle, 1961. 322. sz.
27. BMK és ME 1906—7. évi évkönyve Gálffy—Nagy—Leszih.
28. Ugyanott 23. oldal.
29. Ugyanott 28—29—30. oldal.
30. Jelentés a BM Múzeum 1908., 1909., 1910. évi működéséről.
- 30/a A támogatás megszervezésben közrejátszott az a kapcsolat, amely Gálffy Ignác igazgatósága révén a Felsőkereskedelmi iskolát a miskolci bankokhoz fűzte. Így tudták társadalmi úton pótolni azt, amit a kormány hivatalosan nem tett. A Kereskedelmi és Iparkamara érdeklődését mutatja, hogy az 1908-as tanévnyitón jelen volt: Radványi István kir. tanácsos, kamarai elnök, Pfhieglér Ferenc kamarai alelnök, dr. Schack Béla kir. kereskedelmi iskola főigazgató Budapestről, az iskola egykori tanára, dr. Négyessy László egyetemi tanár, a Magyar Pedagógia c. folyóirat szerkesztője, a Középiskolai Tanáregyesület elnöke, Gálffy Ignác igazgató, dr. Sugár Ignác kamarai titkár, dr. Szentpály István polgármester, az iskola volt tanára, dr. Nagy Ferenc főjegyző stb. Berzeviczky Gergely Közgazd. Szakközépiskola Irattára.
31. BMK és ME irattára 16/1909.
32. BMK és ME közművelődési osztályának jelentése 23. oldal.
33. Ugyanott 5., 9., 18. old.
34. BMK és ME irattára üi. sz. 381/1912.
35. Ugyanott 23789/1912.
36. Ugyanott üi. sz. 4806/1912.
37. Ugyanott üi. sz. 9552/1912.
38. Ugyanott üi. sz. 19528/1912.
39. Ugyanott üi. sz. 12490/1912.
40. Ugyanott üi. sz. 6273/1912.
41. Ugyanott üi. sz. 29737/1912.
42. Ugyanott üi. sz. 31619/1912.
43. Ugyanott üi. sz. 11569/1912.
44. Ugyanott üi. sz. 6360/1912.
45. Ugyanott üi. sz. 16883/1912.
46. Ugyanott üi. sz. 18982/1912.

47. Ugyanott üi. sz. 29/1909, 38/1908, 45/1908, 38/1916.
48. *Szendrei*: Miskolc város története V. kötet 196.
49. Ugyanott 6—12. oldal.
50. BMK és ME 1903—4. évi évkönyve Balogh Bertalan.
51. BMK és ME közművelődési osztályának jelentése 1911—12.
52. *Zircz Péter*: Kaffka Margit Miskolcon és Miskolcraól. H. O. Múzeum közleményei VI. 46. old.
53. *Zsadányi Guidó*: Az első képzőművészeti kiállítás Miskolcon. H. O. múzeumi közlemények VI. 53. old.
54. BMK és ME 1903—4. évi évkönyve Balogh Bertalan.
55. Jelentés a BMK és ME múzeumi osztályának 1911. évi működéséről.
56. BMK és ME 1905—6. évi évkönyve Balogh Bertalan.
57. *Zsadányi Guidó*: A felvidéki vándorkiállítások története. H. O. Múzeum Évkönyve IV. 184—200. old.
58. BMK és ME 1901. évi évkönyve, szerkesztette Szentpály István.
59. Szabadság 1901. március 2.
60. Polgármesteri jelentés 1901. 41. old.
61. 1901. június 20. 68/h. sz.
62. BMK és ME 1903—4. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
63. BMK és ME 1904—5. évi évkönyve, szerkesztette Balogh Bertalan.
64. Ellenzék című napilap 1908. ápr. 16.
65. BMK és ME irattára 30/1904.
65. BMK és ME irattára 36/1911.
67. BMK és ME irattára 304/1914.
68. *Zádor Tibor*: A diósgyőri vasgyári zenekar története. Kézirat.
69. BMK és ME irattára 63/1912.
70. BMK és ME 1913. évi irattárában számnélküli.
71. BMK és ME irattára 160/1913.
72. BMK és ME irattára 32/1914.
73. Ugyanott 111/1914.
74. Ugyanott 54/6 hi. 1914-es polgármesteri szám.
75. Ugyanott 119/1914.
76. Ugyanott 85/1914.
77. Ugyanott 66/1914.
78. Ugyanott 125/1914.
79. Ugyanott 108/1914.
80. Nyomatott forma szám nélkül BMK és ME irattára.
81. *Szendrei*: Miskolc története és egyetemes helyirata V. 15., 609.
82. Jelentés a BM múzeum 1908. 9., 10. évi működéséről.
83. Jelentés a BMK múzeumi osztályának 1911—12. évi működéséről.
84. Ugyanott.
85. BMK és ME irattára szám nélkül 1913. ápr. 6.
86. BMK és ME irattára szám nélkül Lehrbam Bertalan jelentése.
87. BMK és ME irattára 47—54/1914.
88. *Szendrei*: Idézett mű V. kötet 574.
89. BMK és ME 1906—7. évi évkönyve Gálffy—Nagy—Leszih.
90. BMK múzeumi osztályának 1911—12. évi működéséről.
91. Ugyanott.
92. Ugyanott.
93. Ugyanott.
94. *Zádor Tibor*: A miskolci Herman Ottó Múzeum 70. éve. Múzeumi Közlemények, Budapest, 1970. 1. szám.
95. BMK és ME 1904—5. évi évkönyve Balogh Bertalan.
96. BMK és ME 1906—7. évi évkönyve Gálffy—Nagy—Leszih.
97. Jelentés a BM múzeum 1908—9—10. évi működéséről.
98. BMK és ME Közművelődési Osztályának jelentése 1911—12. idénről.
99. BMK és ME irattára 33/1911.
100. BMK és ME irattára szám nélküli irat, 1913. jún. 12.
101. Borsod-Abauj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára. Miskolc, 1970. 77.

**DIE GESCHICHTE DES BORSOD-MISKOLCER
ALLGEMEINBILDUNGS- UND MUSEUM-VEREINS
BIS ZUM JAHRE 1914**

Die Studie untersucht die Geschichte und den Einfluss des Borsod-Miskolczer Allgemeinbildungs- und Museum-Vereins, der im Leben der Stadt Miskolc und des Komitats seit seiner Neugründung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkriegs im Jahre 1914 eine bedeutende Rolle gespielt hatte.

Die Entwicklung des Vereins verläuft parallel mit dem immer rapider werdenden Wachstum der Stadt Miskolc. Dank der Opferbereitschaft ihrer Bürger wie: Bertalan Balogh, Ignác Gálffy und anderer blühte ein reges wissenschaftliches und künstlerisches Gemeinschaftsleben auf. Es wurden Initiativen von landweiter Bedeutung ergriffen, Institutionen gegründet, so dass Miskolc bald die geistig-führende Rolle in Nordungarn übernehmen konnte. Ihnen ist die Entfaltung und das Aufblühen des literarischen und musikalischen Lebens, der bildenden Künste, der Wissenschaften, aber auch die Popularisierung dieser Errungenschaften zu verdanken. Es wurden die Grundlagen der städtischen Bibliothek gelegt, museale Sammlungen zusammengetragen, die auch vom wissenschaftlichen Gesichtspunkt aus betrachtet von nationaler Bedeutung waren. Die urzeitliche Sammlung, die in ganz Europa bekannt geworden ist, stammt aus den Forschern Ottó Herman.

Die Studie bringt einen Vergleich über die Lage der ungarischen Städte vom Anfang unseres Jahrhunderts, der auch vom kulturpolitischen Standpunkt überaus aufschlussreich ist.

Irén Varga Zalán

**A DIÓSGYŐRVASGYÁRI ZENEKAR TÖRTÉNETE
ÉS SZEREPE A DIÓSGYŐRI MUNKÁSOK
ZENEI MŰVELTSÉGÉNEK KIALAKÍTÁSÁBAN
A FELSZABADULÁSIG**

ZÁDOR TIBOR

A magyarországi munkásosztály kialakulása szoros kapcsolatban áll a gyáripár fejlesztésével. A magyar gyáripár fejlődését az ország félgyar-mati helyzete, a fejlettebb osztrák ipar versenye megakadályozta. A nagy-birtok fennállása is megnehezítette az ipar fejlődését, mert a mezőgazda-ság nincstelen milliói nem biztosíthattak belső fogyasztó piacot a magyar ipar számára. E kedvezőtlen körülmények dacára az iparvállalatok alapítása a kiegyezés után mégis megindult. A kezdeményezők elsősorban a külföldi tőkésék, azonban az erősödő magyar burzsoázia is kivieszi ebből a részét.

A külföldi tőkésék legszívesebben a magyarországi vasútépítésekbe fektették be a pénzüket, mert sehol nem tehettek szert olyan nagy nyere-ségre, mint itt. A kiegyezés utáni években a vasútépítés nagy mértékben megindult. A hazai gyárak a sínszükségletet nem tudták fedezni, a kormány kénytelen volt a szerfelett drága és többször igen rossz minőségű síneket külföldről behozatni. Ezért 1867 végén a pénzügyminisztériumban az az el-határozás érlelődött meg, hogy egy vasgyárat kell létesíteni, amely kizárólag vassínek és hozzávaló kapcsoló részek gyártására rendezkedjék be.

Elhatározták tehát, hogy Diósgyőr és Miskolc között, a Szinva-patak völgyében fekvő kincstári birtokon vasgyárat létesítenek. Az építést 1868. május havában megkezdték, de a gyár építése nehezen haladt az építők kis száma, az építési költségek nehézkes folyósítása, továbbá a talajviszo-nyok miatt. A nehézségekhez még az is hozzájárult, hogy a magánkapitaliz-mus profitszerző mohósága igyekezett az állam versenyét kikapcsolni; az volt a célja, hogy az állam adja el vállalatait a magántőkének. Az 1873-as gazdasági világválság államcsóddal fenyegette Magyarországot s a kormány minden olyan érdekeltségtől meg akart szabadulni, ami nem jövedelmezett. A hazai vasművek eladására a hazai és külföldi lapokban pályázatot hir-detett és akadt is érdeklődő a külföld részéről, azonban a tárgyalások nem vezettek eredményre. A diósgyőriek átvészelték ezeket a nehéz éveket s a gyár életében 1880-tól jelentékeny javulás következett be.

Ennek során nem csak a gyár dolgozóinak, hanem a gyártelep lako-sainak a száma is állandóan növekedett; a gyár építésével együtt haladt a lakótelep (gyarmat) építése is. A *lakosok* létszámára vonatkozólag 1890-ig csak becslések állanak rendelkezésünkre, amelyek alapján a gyártelep lakosainak létszámát 1870-ben 300, 1880-ban 660, 1885-ben 885 lélekre tehetjük. Az 1890-es népszámlálás szerint a gyártelep lakosainak száma

1879.¹ Ez már elég jelentős szám volt ahhoz, hogy a telep kulturális élete meginduljon.

A *vasgyári dolgozók* létszámára vonatkozólag 1880-ig pontos adatunk nincs, 1880-ban a dolgozók száma 701, 1885-ben 1866, 1890-ben 2158.²

A nagyüzemi munkásság növekedése Diósgyőr-vasgyárban a gyár-
ipar megerősödésével kapcsolatosan a XIX. század utolsó negyedében indult meg. A dolgozók létszámának és a lakásépítések növekedésével a lakótelep lakosainak létszáma is állandóan növekedett. Egy olyan társadalmi közösség alakult ki, amely már képes lett arra, hogy a kulturális élet helyi megteremtésére és fejlesztésére vállalkozzék. Ez az esemény már 1885-ben be is következett, amikor megalakult a Diósgyőr—Vasgyári Alkalmazottak Dal- és Önképzőköre. 1889-ben megindult a helyi színjátszás is; tehát a zenei műveltség meghonosításának feltételei erre az időre már biztosítottak látszanak. Be kellett következnie annak az időnek, amikor a munkásosztály tagjaiból egy olyan csoport is létrejött, amelyik érdeklődni kezd a zenei műveltség után és annak elsajátítására törekszik.

Azonban Diósgyőr-vasgyárban nem volt burzsoázia, amelytől átvehette volna ezt a műveltséget. A gyártelep a Diósgyőr és Miskolc között folyó Szinva-pataktól délre feküdt s Újdiósgyőr is csak 1900-ban kezdett kiépülni. A vasgyári dolgozóknak csak kisebb része lakott a gyártelepen. a nagyobb része Diósgyőrben, Hámorban, Miskolcon és a környező falvakban települt. Csupán a Miskolcon lakók voltak abban a kedvező helyzetben, hogy — mint városi lakosok — a közművelődés magasabb elemeivel: a szindarabokkal, a színházi zenével is megismerkedhettek. Ezek azonban nem játszottak szerepet a gyártelep zenei életének kialakulásában, ezt a műveltséget maguknak a gyártelepi dolgozóknak kellett megfermenteniük saját erejükből.

A ZENEI ÉLET KEZDETE DIÓSGYŐR-VASGYÁRBAN

A diósgyőri vasgyárban alapításának 22. esztendejében, 1890-ben kétezer-nél több ember dolgozik, akik azonban a napi 11 órai munkaidő miatt nem érnek rá zenével foglalkozni. Zenét hallgatni is csak akkor van módjuk, ha vasárnaponként valamelyik miskolci, vagy diósgyőri vendéglőbe betérnek, ahol cigányzenekar szórakoztatja a vendégeket, de még ilyen zenekar is kevés van.

A vasgyár zakatoló gépei és a régi Martin-kemencék mellett feszült izmokkal, megizzadt testtel dolgozó munkásokban mégis jelentkezik a zene iránti érdeklődés. A kora reggeltől késő estig tartó fárasztó munka után szükségét látják, hogy a zene varázslatos dallamai mellett ne csak a test fáradalmait, de a lélek eltompulását is kipihenjék és új erőt merítsenek a további munkához.

Ebben az időben vállalt munkát a vasgyárban *Ofcsák Ferenc* kazánfűtő,³ aki Csehországból vándorolt Vasgyárba. Ofcsák esténként lakásán szárnykürtön muzsikált. Jól érthetett hangszeréhez, mert Markl Rezső főművezető, Lanczendorfer Henrik mozdonyvezető és később még néhány

szülő megkérte Ofcsákot, hogy gyermeküket tanítsa meg muzsikálni. A kazánfűtő elvállalta a zenetanítást és a szülők gyermekeik részére használt fűvós hangszereket szereztek be.

Ofcsák lakásán nem tanulhattak, mert albérletben lakott; a gyárfőnökségtől a kőműves barakkban kaptak egy helyiséget (a barakk a mostani rk. templom helyén állt). Itt kezdték meg a tanulást a vasgyári fiúk, eleinte 3—4-en, majd számuk 8-ra emelkedett. Amikor már valamennyire elsajátították az alapelemeket, akkor közös próbákat tartottak. A szülők gyakran elmentek a próbákra s a magukkal hozott kistonna sör mellett élvezték az együttes játékát.

Idővel a zenélés megfelelő fokát is elsajátították s ekkor ez a kis fűvós együttes vasárnap délutánonként a közeli erdőben szórakoztatta a kiránduló családokat. Ekkoriban a diósgyőri dolgozók összetétele nemzeti szempontból erősen kevert, sokan az osztrák, német vagy cseh dallamokat és a rézfűvós hangszereket szívesebben hallgatták, mint a cigányzenészek játékát.

Írásbeli feljegyzések bizonyítják, hogy a *gyártelepen 1892-ben már volt zenekar*, ugyanis június 12-én a vasgyári elemi iskola tanulói a közeli Ládi-erdőben mulatságot rendeztek. A tanító testület már reggel „ének és zeneszó mellett vezette ki a gyermeksereget s az játékkal, énekkel s táncsal egész este fél nyolc óráig a legvigabban mulatott.”⁴

Kezdetben tánczenét: polkát, keringőket, mazurkákat játszottak.

Ofcsák 1893-ban elhagyta a gyárat s a *zenekar további sorsának irányítását a gyárvezetőség vette kézbe. Művelődéstörténeti szempontból ez igen fontos esemény, mert így a diósgyőrvasgyári zenekar a legrégebb vállalati zenekar, egyben a legrégebb magyarországi zenekarok közé tartozik. A magyarországi zenekarok közül — nem számítva a főurak által szervezett, valamint a színházi és katonazenekarokat — ,csupán az 1853-ban megalakított⁵ Filharmoniai Társulat előzte meg.*⁶

A Diósgyőri-Vasgyári Zenekar megalakulása

A gyár irányítása alá került zenekar ügyét az idősebb munkások is pártfogolták, sőt többen beléptek a fejlődő zenekarba. Szükség volt azonban egy szakvezetőre, aki a zenészek további fejlődését biztosítani tudja. Ezért Markl Rezső főművezető, Waisz művezető és Kolescsik, az acélöntöde művezetője kieszközölték, hogy a gyár vezetősége alkalmazta Winter Józsefet, aki a miskolci 5. közös gyalogezrednél katonazenészként szolgált. Winter azután több kiszolgált katonazenészt bevitt a zenekarba, illetve a gyár szolgálatába. Ekkor kerültek ide Schöpl Ferenc, Falp József, Prokisch Antal és Stóhr Alajos.⁷

A katonazenészek beszerzése már igényesebb művek megszólaltatását tette lehetővé. A zenekar szépen fejlődött, az új zenekari tagok a fiataloknak és a később belépőknek sok szakmai segítséget tudtak nyújtani és a karmester művészi elképzeléseit is könnyebben tudták megvalósítani.

A zenekarnak, mint önálló egységnek a megszervezése és működési

szabályzatának elkészítése 1893 őszén megtörtént.⁸ A zenekarnak a vasgyár kötelékébe 1893-ban történt beszervezését igazolja a *vasgyár iktató könyvében 1893. december 30-án található feljegyzés, amely a „vasgyári zenekar leltára”-ról tesz említést.* Sajnos, az irattárat 1936-ban selejtezték, ezek az iratok megsemmisültek. Ugyancsak az 1893-as év mellett bizonyít az a meghívó is, amely 1913. március 23-ra, a „zenekar 20 éves fennállásának” jubileumi ünnepségével kapcsolatos táncvigalomra szól. Ez a meghívó természetesen annak az évnek a 20 éves jubileumára céloz, amikor a zenekar a gyár kötelékébe tartozó együttesé vált, nem pedig keletkezésének időpontjára.

A zenekar 1893 őszeig önkéntes elhatározáson alapuló társulás volt, amelynek működése a részvevők egyéni belátásától függött. Ettől az időtől kezdve a zenekar szervezeten, alapszabályok szerint kezd működni, szerepléseit a gyár dolgozóinak érdekei határozzák meg.

A diósgyőrvasgyári dolgozók körében ezáltal egy új kulturális tényező, a zenekar jelenik meg, amely — mint látni fogjuk — nagy hatással volt a dolgozók zenei műveltségének kialakítására, a zeneirodalom termékeinek a dolgozókkal való megismertetésére, a hangszeres zenélés sok személy által való elsajátítására, valamint a nagy létszámot jelentő munkások és hozzátartozók zenei izlésének fejlesztésére.

Ebben az évben, illetőleg 1894 elején a vasgyári zenekar 12 taggal működött Winter József karmester alatt. Ő volt a zenekar első hivatásos karmestere, aki nemcsak eufóniumon, de gordonkán is igen jól játszott. A fiatalokat vonós hangszerekre kezdte tanítani s ezzel a magasabb fejlődés útjára irányította a zenekart. Sikereit nem sokáig élvezhette, mert 1895-ben elhunyt.

Havasi József
1895—1911

Winter karmesteri pálcáját 1895-ben Havasi (Reiter) József vette át, aki eddig elsőhegedűs volt a zenekarban.

Havasi jómódú szülők gyermekeként 1866. március 13-án Egerben született. A hegedűtanulást 10 éves korában kezdte meg, s amikor szüleinek gazdasági helyzete rosszabbodott, 14 éves korában a katonazenekarhoz zenésztanulónak állt be. Tünetesen fejlődött és 16 éves akkor, amikor Zichy Gézával, a félkarú zongoraművésszel mint hegedűművész magyarországi hangversenykörúton vett részt. Később a bécsi Operaház zenekarában játszott, ahol éveket töltött el. Azután külföldre távozott, sokfelé járt és sokat hangversenyezett. A hegedű mellett gordonkán is igen szépen játszott. Külföldi tartózkodása alatt tökéletesen megtanult németül és csehül.⁹

Havasi 1894-ben Vasgyárba került, ahol a zenekar koncertmestere lett és 29 éves, amikor a karmesteri teendőket elvállalta. Helyettese Berényi (Wambach) János elsőhegedűs lett, aki ezt a megbízatását 1922-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig több mint 25 éven át betöltötte.

Havasi mint kitűnő hegedűs a vonószeneakar kifejlesztésére törekedett. A zenekar rövid idő alatt jó játékerőt képviselt, a kortársak elismerőleg nyilatkoztak a zenekar játékaról. Írásos feljegyzésünk van arról, hogy 1896. május 9-én szerepelt a zenekar. Ezen a napon a vasgyári és perecsi iskolák hazánk 1000 éves fennállásának emlékére iskolai ünnepélyt rendeztek. Az ünnepély reggel 8 órakor kezdődött. „Az isteni tiszteletet magasztossá tette a Vas- és Acélgvár kitűnő zenekarának... közreműködése. Az istentisztelet végeztével *zenekíséret* és a közönség igen nagy részének kísérete mellett telepünkön felvonultunk, hirdetve a nagy nap jelentőségét.” — jegyezte fel Novák Sándor helyettes igazgatótanító.¹⁰

A vonószeneakarrá való átalakulás elég hamar végbe mehetett, mert az 1896. december 24-i karácsonyi ünnepélyen már ilyen letételű zenekari műveket játszottak: a szerző megnevezése nélkül Király induló, Sommer-nachtstraum. Az ünnepélyen az iskolai tanulók színdarabot adtak elő s a felvonásközökben az ünnepi hangulatnak megfelelően Mascagni: Cavalleria

1. kép. Havasi József karmester 1895—1911

Rusticanat (Parasztbecsület), az Agnus Dei-t és a Himnuszt adta elő a zenekar, az ünnepély végén a Rákóczi-indulót játszották.¹¹

A zenekart 1896-ban, amikor a kis létszámú együttes részben a helyi fiatalokkal, részben az idegenből jött zenészekel már megnövekedett, *a vasgyári tűzoltó testületbe osztották be és mint ilyen egyenruhás alakulattá vált.* A zenekart gyári, nemzeti, egyházi, iskolai ünnepélyek alkalmával igénybe vették, így főképpen menetzenekari jellege domborodott ki. Emiatt sok indulót kellett megtanulniuk.

A későbbi időkben az a helytelen gyakorlat alakult ki, hogy a zenekar megalakulásának idejét 1896-tól kezdték számítani (amiben a milléneumi évforduló is közrejátszhatott), holott a zenekar már négy évvel korábban megvolt, sőt 1893-ban a vasgyár kötelékébe való beszerzése is megtörtént.

A zenekart közben veszteségek érték: egyesek eltávoztak, a fiatalokat katonai szolgálatra hívták be. Zenei tudásuk előnyükre szolgált s a katonazenekarokhoz nyertek beosztást. A katonaságnál a zenészek iránt nagy kereslet mutatkozott, mert amíg eddig mindegyik közös ezrednek volt zenekara, addig a honvéd ezredek közül csak minden negyediknek jutott s csak most kezdték a honvéd ezredeknel is felállítani a zenekarokat.¹²

A hangversenyek rendszeresítése

A zenekar rohamos kifejlődését három tényező segítette elő:

1. hivatásos karmester szerződtetése,
2. a munkásétertem megépítése és
3. a vasárnapi ismeretterjesztő előadások havi 1—2 alkalommal való rendszeresítése.

A karmester a kor színvonalának megfelelően képzett fiatal férfi, szívvel-lélekkel muzsikus, aki lelkiismereti kérdést csinál abból, hogy teendőit tökéletesen végezze el.

A vasgyári dolgozók létszáma a XIX. század utolsó évtizedében rohamosan emelkedett s 1895-ben már majdnem elérte az ötezret. A lakásépítkezések szüneteltek és a dolgozók élelmezése súlyos gondot jelentett, ezért a gyár vezetősége a munkások számára 1000 személy befogadására alkalmas éttermet készíttetett, ahol a gyár déli szünetében megebédelhettek. Ez a terem nagyságánál fogva alkalmassá vált arra, hogy benne nagyobb tömegek számára különböző rendezvényeket tarthassanak. Rövidesen színpadot is építettek melléje s így a gyakori szereplésekre a zenekar is lehetőséget nyert.

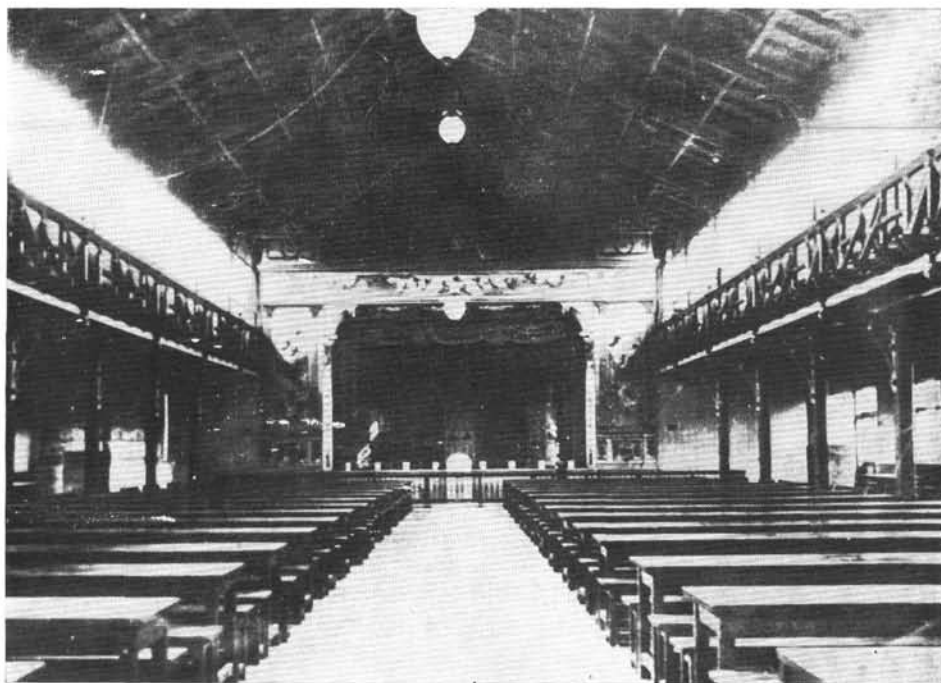
A zenekar fejlődését azonban legjobban a vasárnapi előadásokon való szereplés mozdította elő. Az előadások megszervezését politikai okok idézték elő. A XIX. század végén hazánkban a megélénkülő szocialista mozgalom mind a munkásosztály, mind a parasztság soraiban olyan eredményeket ért el, hogy a Bánffy-kormány csak a legnagyobb erőszakkal tudta uralmát fenntartani. A kormány arra törekedett, hogy a szocialista mozgalommal

leszámoljon. Az erőszakkal nem sokra mentek, ezért a munkásokat más módon akarták távol tartani a pártgyűlésektől s más irányú elfoglaltságot, ismeretterjesztő és szórakoztató előadásokat akartak számukra nyújtani.

Ezért létrehozták az „Ipari munkások részére szervezett bizottságot”, amely vidéken helyi bizottságokat szervezett. A szocialista tanok Diósgyórvasgyárban is élénk érdeklődést váltottak ki, ezért a vallás- és közoktatásügyi miniszter a helyi értelmiség bevonásával egy bizottságot hozott létre, mely „az első perctől fogva azt a célt tűzte szeme elé, hogy az itteni társadalom harmónikus együttműködésével elejét vegye mindazon tévhiteknek, amelyek elszivárogtak hozzánk is.”¹³ A bizottság tagjai orvosok és tanítók voltak.

Az első előadást 1898. november 13-án tartották meg és ezek az előadások 17 éven át az első világháború kitöréséig a vasgyártelepi munkástársadalom kulturális fejlődését szolgálták. Valamennyi előadás tárgyának ismeretében meg kell állapítanunk, hogy a pedagógusok a rendszeresen megszervezett előadásokon politikai tárgyú előadást egyet sem tartottak.

A tanítók az előadásokat jól szervezték meg, ezek a munkások közművelődését előmozdították és a résztvevőknek nemes szórakozást nyújtottak. A felolvasások rövid idő múlva valóságos irodalmi délutánok színvonalára emelkedtek s igen látogatottak voltak. A munkásoknak ez volt — ha nem

3. kép. A munkásétterem, ahol a zenekari hangversenyeket tartották

kellett vasárnap is dolgozniuk — egyetlen szabad napjuk, amit családjukkal tölthettek. Miskolccal csak az országút kötötte össze az új települést s a télvíz idején a sáros úton nem szívesen vállalkoztak 50—60 perces gyaloglásra, ezért a szórakozás örömei után vágyva vasárnapról vasárnapra 2000—3500 személy gyűlt össze a munkásétkeremben, ami Vasgyár lakosságának a felét jelentette. A látogatottság szempontjából kedvező körülmény volt az, hogy az előadások ingyenesek voltak. A műsor eleinte 6—8, később általában 12 számból állt, s 2—3 órán át tartott.

A zenekar szerepléseinek száma megnövekedett, mert minden második műsorszám neki jutott. Az állandó szereplés a zenekar tagjait jó muzsikálásra ösztönözte, a zenekar tudásának színvonala egyre jobban emelkedett és jelentős mértékben hozzájárult a zenekar fejlődéséhez. Ugyanakkor nagyszerű alkalmat szolgáltattak a munkásközönség zenei igényeinek kielégítésére, majd fejlesztésére. A fejlődés nagyságáról meggyőződhetünk, ha két ilyen — egy kezdeti és egy tíz évvel későbbi — előadás műsorát összehasonlítjuk. Olvassuk el pl. az 1898. december 4-én megtartott előadás műsorát:

- „1. Népdalegyveleg. Előadja a gyári zenekar.
2. Egy gondolat. Petőfitől. Szavalta Baán István tanító.
3. Petőfi Sándor születése, élete és halála. Előadta Keresztes Vencel tanító.
Felolvasás közben: Juhász legény, Fürdik a holdvilág, Árvalányhaj c. dalok. Énekelte Róth Miksa consumi alkalmazott. Harmóniumon kísérte Szebenyi József tanító.
Talpra magyar. Szavalta Mitterpach Géza ip. tanonc.
A magyar nemes. Szavalta Pataki György ip. tanonc.
4. Malom az erdőben. Eilenbergtől. Előadta a gyári zenekar.
5. A nemzethez. Petőfitől. Szavalta Schönbrunn Zoltán ip. tanonc.
6. Kaposvári induló. Előadta a gyári zenekar.

A jelen voltak száma: 2500.”¹⁴

Most pedig vegyünk egy későbbi műsort, amit 1907. április 7-én mutattak be:

- „1. Romantique nyitány. Előadta a gyári zenekar.
2. A házinyúl tenyésztéséről. Felolvasta Migály Károly tanító.
3. La Susana. Spanyol keringő. Előadta a gyári zenekar.
4. Szárnykürt szóló kürt nélkül. Előadta a gyári zenekar.
5. Kuruc ábránd. Előadta a gyári zenekar.
6. Vilja dal, „Vig özvegyből”. Előadta a gyári zenekar.
7. Párbajhős. Monológ. Salamon Ö-től. Előadta Szabó D.
8. Tavasz ébredése. Mazurka. Előadta a gyári zenekar.
9. Bekvártélyozás. Monológ. Herceg F-től. Előadta Schulek Albina.
10. János vitéz. Egyveleg. Előadta a gyári zenekar.
11. A miniszterelnök bálja. Vígjáték 1 felvonásban. Írta Almási Tihamér.
12. Vig özvegy. Induló. Előadta a gyári zenekar.”¹⁵

A vasárnap délutáni ingyenes hangversenyeknek igen nagy jelentőségük volt a vasgyári munkások és családtagjaik zenei művelődése szempontjából. Azt mondhatjuk, hogy a vasárnaponkénti ismeretterjesztő előadásokkal kapcsolatos hangversenyek állandósultak, bár a zenekar teljes estét betöltő önálló zenekari hangversenyeket is rendezett. Igazi jelentőségüket akkor értékelhetjük nagyra, ha tudjuk azt, hogy más helyeken, Budapestet is beleértve, a munkásosztály tagjai sehol nem részesültek nagyzenekari hangversenyek élvezetében. Budapesten a Fővárosi Vigadó nagytermében csak 1904. december 11-én tartották meg az első népszerű filharmóniai hangversenyt, amelynek közönsége felerészben a tanuló ifjúság, *felerészben pedig a szervezett munkásság köréből került ki.* A hangverseny közönségének nagy része — írta a Népszava — először hallott ilyen magas színvonalú előadást, mert „nálunk a munkásság szinte légmentesen el volt zárva mindentől, ami neki igazi művészetet nyújthatott volna.”¹⁶

Igaz, hogy a vasgyári zenekar produkciói nem érték el az operaházi zenészekből álló Filharmóniai Zenekar nivóját és karmesterük tudása sem igen hasonlítható össze Kerner István operaházi karnagyéval, azonban az együttes már a század első éveiben jó játékerőt képviselt és hírneve túljutott Miskolc határán. A vasárnapi hangversenyek jelentősége még inkább növekedett az által, hogy a budapesti népszerű hangversenyek néhány előadás után abbamaradtak, viszont a diósgyőri előadásokat az első világháború kitöréséig folyamatosan megtartották és ezáltal a munkásközönségre állandó hatást gyakoroltak.

A zenekar fejlődése szembeötlő. A fejlődés fokának megállapítása végett tekintsük át, hogy a zenekar ezeken az előadásokon milyen műveket játszott.

A zenekar műsorszámai

A múlt század utolsó éveiben játszott művek között igen gyakoriak az indulók, a polkák, a keringők, a mazurkák. Ezen nem kell csodálkoznunk, hiszen a bécsi éttermekben és kávéházakban megtartott szórakoztató hangversenyek műsorán is főleg ilyen számok szerepeltek. A gyári zenekar tagjai közül többen megfordultak Bécsben, sőt maga a karmester is hosszabb időt töltött ott, mint operaházi zenész és azokhoz a szórakoztató műsorokhoz hasonló összeállítást alkalmaztak az itteni hangversenyeknél is.

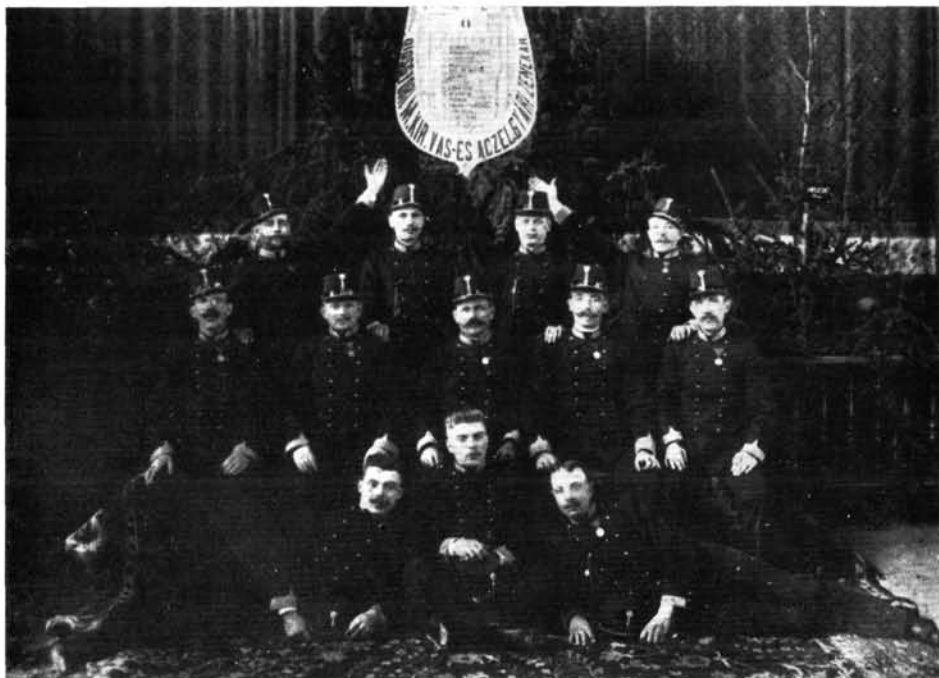
Ugyanakkor komolyabb tudást, elmélyültebb zenei átélést, fejlettebb technikai készséget és csiszoltabb zenei ízlést megkövetelő műveket is műsorra tűztek. Így bemutatásra került: Verdi: Agnus Dei, Miserere, Mascagni: Intermezzo, Doppler: Két huszár, Kéler: Romantikus nyitány, Bizet: Carmen, Thomas: Raymond nyitány, Mozart: Varázsfuvola, Fantázia, Schumann: Ábránd, Meyerbeer: Halászeleány, Grünfeld: Kis szerenád, Strauss: Cigánybáró nyitány, Brahms: Magyar táncok, Suppé: Pique Dame nyitány, Dreyschock: Esti gondolatok, Ábránd c. műve.

Igen felkapottak voltak az egyvelegek. Az előadott művek idegen szerzők munkái, főleg az osztrák és cseh muzsika termékei közül kerültek

ki. Egy-két magyar motívumú indulón és Kéler nyitányain kívül magyar „Népdalegyveleg”-et csak az 1898. december 4-i előadás műsorában találhatunk. Ennek az a magyarázata, hogy miként a kiegyezés óta eltelt három évtized politikai és gazdasági téren nem volt elegendő a közel négy évszázados gyarmati helyzet felszámolására, ugyanúgy kulturális téren is elmaradt helyzetben voltunk.

Ez a kaleidoszkópszerű tarkaság a századforduló utáni évtizedekre is rányomja bélyegét. Az ekkor előadott művek közt szerepel: Delibes: Bevezetés és keringő a Coppelia balettből, Maillart: A remete csengetyűje, Sidney: Gésák című operettjének nagy egyvelege, Kéler: Magyar hangverseny nyitánya, Offenbach: Orpheus nyitány, Wagner: Bevezetés a Lohengrin c. dalműből, Kéler: Rákóczi nyitány, Bizet: Ábránd a Carmenből, Gounod: Egyveleg a Faust c. dalműből, Suppé: Vig cimborák nyitány, Balfe: Cigánynő c. dalmű nyitánya, Adam: Ha én király volnék, Fahrbach: Magyar körtánc, Herold: Zampa nyitány, Huszka: Részletek a Bob hercegből, Wallace: Maritana nyitány, Doppler: Ilka nyitány, továbbá Alessandro: Stradella nyitány.

A zeneműben előforduló hegedű- vagy gordonkaszólókat Havasi karmester maga játszotta el. A zenekarnak már ekkoriban jó felkészültségű zenészekből kellett állania, ha kis létszámmal ilyen igényes művek előadására vállalkozott.

2. kép. A vasgyári zenekar 1896-ban

Azt is meg kell állapítanunk, hogy a zenekar műsorpolitikája rugalmasnak minősíthető, amennyiben nem csupán klasszikus műveket játszottak, hanem sokszor a legújabbán színre hozott operettek, főleg Lehár, Kálmán, Huszka és Kacsóh szerzeményeit, ezeket sok esetben a bemutatók után néhány hétre már Vasgyárban is előadták. 1903 őszétől több magyar tárgyú mű szerepel a zenei műsorban, mint Lányi: Tavasz elmúlt, Erkel: Ábránd a Bánk bán-ból, Káldi: Rákóczi kesergő, Kuruc nóták, Liliomszál, Kuruc dal.

Havasi karmester maga is megpróbálkozott egyvelegek összeállításával, amit az 1900. április 8-án előadott Panoráma c. egyvelege bizonyít. Elismerésre méltó a zenekari tagok aktivitása, mert pl. Berényi (Wambach) József karmesterhelyettes szintén szerzett egy indulót, amelyet az akkori gyárfőnökről Técsey (Teutschl) indulónak nevezett el s azt az 1900. január 28-i előadáson előadták.

A zenekar létszáma gyorsan emelkedett, amennyiben a kezdeti 12 főnyi együttes a századfordulóra megkétszereződött és a század elején már 24—28 tagja volt a zenekarok.

A fejlődés olyan mérvű, hogy a zenekar zenés színdarabok, majd operettek előadására is bátran vállalkozhatott. A meglévő egyesületek: az Alkalmazottak Dalköre, majd a tisztán munkásokból megalakult, rohamosan fejlődő Jószerencse Dal- és Önképzőkör egyre-másra rendezték a különféle önképzőkori estélyeket, műsoros előadásokat, dal- és táncestélyeket, amelyek a tehetséges és szépen fejlődő műkedvelő együttes szerepléseit kísérték, vagy egészítette ki a zenekar.

A zenekar szervezeti szabályzata

Amikor a gyár 1893-ban pártfogásba vette a zenekart, akkor valamilyen szabályzatot kidolgoztak a zenekar számára, mert kutatásaink során találoztunk ilyen vonatkozású utalással, azonban ezt nem sikerült megtalálnunk. Ugyanis az irattár egy részét a második világháború folyamán bombatalálat érte s anyagának egy része megsemmisült.

A zenekar szereplései a század utolsó éveiben nagyobb arányokat öltöttek, ezért szüksége mutatkozott annak, hogy működését újból szabályozzák. A gyár vezetősége szabályzat-tervezetet terjesztett fel az állami vasgyárak Közponi Igazgatóságához, amelyet az Igazgatóság 1900. július 14-én jóváhagyott. A szabályzat rendelkezik a diósgyórvasgyári zenealap létesítéséről, továbbá a zenekar működését szabályozza.

A szabályzat meghatározza a zenekar célját, amelynek értelmében: „A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári zenekar célja, hogy a vasgyári lakókat kellő alkalmakkor zenei élvezetben részesítse és a nehéz munkában kifáradt alkalmazottaknak és munkásoknak üdítő szórakozásra adjon alkalmat.”

Ez annyira szocialista szellemű fogalmazás, mintha csak ma szövegezték volna. Erősen kidomborodik benne, hogy a zenekarnak a közösség érdekeit kell szolgálnia. Majd a következőkben felsorolja a zenekar felada-

taik: „Ezekhez (az említett célokhoz) képest a vonós és fúvós hangszerekre berendezett zenekar hivatva lesz a következő alkalmakkor közreműködni, úgy mint:

- a) a gyár ünnepélyeinél,
- b) magasabb rangú személyiségek fogadtatásánál, díszebédeknél,
- c) egyházi ünnepélyeknél,
- d) a gyári alkalmazottak és munkások kirándulásainál, térzenénél és jégzenénél,
- e) a gyári alkalmazottak vagy munkások által rendezett estélyeknél, színi előadásoknál, hangversenyeknél, iskolai ünnepélyeknél és táncmulatságoknál,
- f) a zenekar pártolói közé tartozó alkalmazottak és munkások, valamint azok családtagjai temetésénél.”¹⁷

A zenekarnak sokféle igényt kellett kielégítenie, az említett szolgáltatások a már kialakult gyakorlatot jelentették. Igen *lényeges bizonyíték amelelt, hogy a zenekar már eddig is fúvós- és vonószekari összeállításban szerepelt.*

A zenekar fenntartása céljából *zenekari alapot létesítettek, amelynek bevételét a gyári munkások és alkalmazottak hozzájárulása képezte.* A dolgozók szabad akaratukból keresetüknek 1/4-ed százalékával járultak hozzá az alap jövedelméhez. Ezt az összeget hivatalból vonták le. A zenealap bevételét képezték még a zenekar egyes esetekben való igénybevételéért járó zenedíjak, egyéb önkéntes adományok és az elhelyezett tőkék utáni kamatok.

A zenekar ügyeit a zenekari bizottság vezette, amelynek tagjai: a gyár-főnök elnöklése alatt a zenegondnok, a jegyző, a pénztárnok, az ellenőr és a karmester. Zenekari próbákat rendszerint heteként háromszor, szükség esetén többször tartottak.

A zenészek díjazása a próbák alkalmával személyenként és óránként 50 fillér, a munkaidőn kívül tartott próbáknál 40 fillér; iskolai, egyházi ünnepélyeken való szereplésért 2 K-t, kirándulásoknál, tér- és jégzenénél 3 órai időre 3 K-t, ezentúl minden óráért 50 fillért fizettek; táncmulatságoknál 7 órai időtartamra 4 K-t, minden további óráért még 50 fillért, temetésért a telepen 2 K-t azon kívül 3 K-t kaptak.

A zenészek díjazása igen jónak mondható, különösen, ha tudjuk, hogy ekkor a vasgyárban a napszámber 60 fillér volt. A díjazáson kívül egyéb kedvezményben is részesültek éspedig sörjuttatásban és vacsorapénzben, amit 60 fillérben állapítottak meg. Érdekes megemlíteni, hogy a zenészek hangversenyek és díszebédek alkalmával másfél liter sört, táncmulatságoknál rendezvények alkalmával személyenként két liter sört kaptak. Ugyancsak kedvezmény volt az is, hogy minden olyan játék után, amikor éjfél után 2—3 óráig játszottak, reggeli 6 óra helyett 8 órakor léptek munkába, de órájukat elszámolták.

A zenetanulók külön díjazásban mindaddig nem részesültek, amíg a hangjegyjelölésben teljes jártasságot nem szereztek és a zenekarban mint zenészek nem működhettek; a zeneprobáknál való közreműködésért azon-

ban, ha ezáltal munkakeresetükben megrövidültek, keresetüknek megfelelően a zenealaptól kárpótolták őket. A zenésztutánpótlásról tehát gondoskodtak.

Jelentős kedvezmény volt az is, hogy a zenészek a zenealap terhére egyenruhát kaptak. Az olyan zenészeket, akik kifogástalan magaviseletük, igyekezetük és szorgalmuk által külön elismerésre érdemessé tették magukat, a zenegondnok javaslatára a zenekari alaptól külön jutalomban részesítették. Az említettek azt bizonyítják, hogy a zenészeket igen megbecsülték.

Ez a szabályzat csak négy évig volt érvényben, mert 1905. februárjában újat léptettek életbe, amely annyiban tért el az előzőtől, hogy a próbák órabérért 50 fillérről 40-re csökkentették. Ennek az volt az oka, hogy a századfordulón jelentkező munkanélküliség miatt a gyár 1901-ben kénytelen volt ezer munkást elbocsátani s a munkásállomány még 1905-re sem érte el az 1900-as létszámot, amely akkor majdnem 6100 volt. Ugyancsak a munkások bérének, tehát a hozzájárulás összegének csökkenése miatt a zenekari hozzájárulást egynegyed százalékról háromnegyed százalékra emelték. Erre a zenekar létszámának megnövekedése miatt volt szükség.

A szabályzat új szakasszal bővült, amely szerint a zenealap megszüntethető, ha a zenekar feloszlott s annak újbóli megalakulása öt éven belül nem történik meg, vagy pedig az alap jövedelmei annyira leszálnak, hogy azokból a zenekar megfelelő színvonalon nem tartható fenn. Az új alapszabályt már nem a Központi Igazgatóság, hanem a pénzügyminiszter hagyta jóvá.¹⁸

A zenekari alap megteremtésével a zenekar működésének gazdasági feltételeit jól biztosították, a szabályzat megszerkesztésével pedig a zenekar szereplésének rendjét állapították meg. Büntető rendelkezések beiktatásával a zenekar fegyelmét igyekeztek biztosítani, ezekre azonban — értesüléseink szerint — sohasem került sor.

A zenekari tagok túlnyomó része fizikai munkás volt a gyárban s igen kevesen voltak olyanok, akik segédügyi beosztásban dolgoztak.

A kassai hangverseny

Havasi karmester és a zenekari tagok több évi alapos munkája szép gyümölcsöket termelt. A vasárnapi felolvasások, a különféle egyletek önképzőköri estélyei, az önálló zenekari hangversenyek a zenekarral szemben egyre magasabb igényt támasztottak s a zenekar igyekezett ezeket kielégíteni. Ezért a zenekar műsorába állandóan újabb és újabb műveket kellett felvenni. Egymásután mutatták be a zeneirodalom akkori könnyebb fajsúlyú műveit. A zenekar lépést tartott a korrallal és a legfrissebb termékeket sorra előadta.

A zenekar hírneve túljutott Diósgyórvasgyár és Miskolc határán. Ennek tudható be, hogy 1906-ban II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala alkalmával a Kassán megrendezett országos ünnepélyre hangversenyezni hívták meg a zenekart. A jól sikerült szereplés elismeréseképpen a zenekar

hatalmas babérkoszorút, Havasi karmester pedig elefántcsontból készült karmesteri pálcát kapott ajándékkul, illetve emlékül.¹⁹ A kassai ünnepélyen való jó szereplés híre már messzire eljutott. A munkászenekar tekintélye egyre jobban növekedett.

A vasárnapi felolvasások 1908 őszére irodalmi és zenei délutánokká fejlődtek. A helyi sajtó 10 évi folyamatos teljesítmény alapján elismerőleg ír az itt folyó munkáról: „Napjainkban — írta a Diósgyőr és Vasgyári Szemle — zsúfolásig megtelik a munkáséterem, ahol szórakoztató és tanulmányos dolgokat adnak elő. *A jól szervezett zenekar* operett-dalokat játszik, a műkedvelők lelkes és kedves csoportja víg egyfelvonásos bohózatokat ad elő nagy ügyességgel; szavalatok, kuplék és a program változatos összeállítása tanúskodnak az ügyes előadásokról.”²⁰

A zenei élet fejlődésével együtt fejlődött a gyártelep munkáslakosságának zenei tudása, zenei érzéke és zenei igénye. A zene iránti érdeklődésének egyik fényes bizonyítéka, hogy a vasárnap délutáni előadásokra, amelyeknek műsorában a zenekarnak oroszlánrésze volt, ezrével tódultak az emberek. A gyár fejlődésével a lakótelep is megnövekedett és 1910-re összeépült Újdiósgyőrrel, Nyirjessel és Pocogóval, és elérte a 10 000 lakost.²¹ Azonban a munkásoknak csak egy része lakott a telepen, sokan Diósgyőr-anyaközségben és Miskolcon laktak. A zenekar hatása egyre nagyobb körre terjedt ki, nem csak a lakótelepet érinti, hanem a környező lakosságot is, mert az 1907-ben megépített villamosvasút révén mind a diósgyőriek, mind a miskolciak nagy számban jönnek a vasgyári előadásokra.

A vasgyári zeneiskola

A zene iránti érdeklődés növekedésének legdöntőbb bizonyítéka a zeneiskola kifejlődése. Ofcsák kezdeményezése óta alig másfél évtized telt el, az elhintett mag szép termést eredményezett. A zenész utánpótlás biztosítását szorgalmazta már az 1900-as alapszabály, amely anyagi támogatást biztosított a zenetanuló fiataloknak.

A zenetanulás annyire elterjedt, hogy 1907-ben már egy iskolára való növendék foglalkozik zenével. A zeneiskola egy új zenésznemzedék felnövekedését és fejlődését igyekezett elősegíteni.

Az intézmény élén Klima Mihály állt, aki 1897-ben a miskolci zeneiskolát szervezte meg, azonban később elhagyta ezt az állását és Vasgyárban hozott létre egy másik zeneiskolát.

Klima a vasgyárban kapott állást, emellett a Jószerencse Dalkörnek karnagya, továbbá a zenekarnak is tagja lett. Nagy zenei tudását fáradtságos munkával adta át kis tanítványainak. Nem csak hangszeres zenei oktatást adott, hanem a zeneelmélet alapvető fogalmait is megismertette tanítványaival, sőt a haladottabbaknak zeneelméletet tanított.²²

Klima nemcsak gyakorlati zenész, de zeneszerző is volt, aki több zeneművet szerzett. Így többek közt ő szerezte Molnár Gyula: Papa lánya c. énekes bohózat zenéjét is, amelyet a Jószerencse műkedvelői a zenekar kíséretével 1907. december 25-én adtak elő a munkáséteremben.²³

A havi tandíj 4 korona volt. Klima nem volt elégedett a zeneiskolai jövedelemmel és a gyár vezetőségtől szeretett volna anyagi támogatást kapni. Ezt nem tudta elérni, sőt közte és a vezetőség között bizonyos nézeteltérések támadtak, aminek következtében 1909. június 1-ével kilépett a gyár kötelékéből. Ez a lépés azzal a hátránnyal járt, hogy ettől fogva a zeneoktatást már nem folytathatta a vasgyári vendéglő nagytermében, hanem vagy a lakásán, vagy házhoz járva tanított.²⁴ A tanítványok lassan lemorzsolódtak és Klima rövid idő múlva Mezőkövesdre távozott.

Klima eltávovása korántsem jelentette a zenei érdeklődés megszűnését, sőt az érdeklődés annyira fokozódott, hogy a gyár egyik kiválóan képzett zenésze, Puky László mérnök: „A zenei ismeretek rövid foglalata, különös tekintettel a zene- és énekkarokra” címen a Diósgyőri és Vasgyári Szemle több számában értékes ismertetést adott.²⁵ Puky, aki a 20-as években a zenekar gondnoka lett, zeneszerzéssel is foglalkozott. Ő zenésítette meg ifj. Lányi Ernő: „Hervadó virágokról” c. versét tenorszólóra, amelyet Rhúz Pál, a kitűnő hangú vasgyári énekes dongókari kísérettel énekelt 1908. december 6-án.²⁶

Ugyancsak a zenekari érdeklődés eredménye volt az is, hogy Vasgyárban a munkásokból néhány kis zenekar alakult népi zenekari összeállításban, amelyek a vasárnaponkénti előadásokon több alkalommal szerepeltek. Így pl. a Kétfilléres Asztaltársaság műkedvelő zenekara a Lehár Cigány-szerelem c. művéből adott elő részleteket.

Mint érdekességet meg kell említenünk, hogy a pengető hangszerek iránt is megvolt az érdeklődés. Többen: Taufer Ignác, Blaske N. és Lesko N. már a századforduló előtt citerán játszogattak és többször szerepeltek. Tőlük többen megtanultak ezen a hangszeren játszani, sőt akadtak olyanok, akik gitározni is megtanultak. A századforduló után Klemenik József tűnt ki, aki Taufertől tanult meg citerázni. Később egyre többen tőle kezdtek tanulni és néha 20 föig felszaporodott tanítványainak száma. Klemenik citera-gitár zenekart hozott létre, amely főleg nyaranta a kirándulásokon szórakoztatta a részvevőket, de több alkalommal más helyekre is kaptak meghívást. Tánczenét, dalokat, operett-, majd később térzenét, valamint több osztrák és cseh művet játszottak. Klemenik József több alkalommal a vasgyári zenekarral is hangversenyezett, amikor annak műsorán citera-le-tétes Strauss-keringők szerepeltek.

A vasgyáriak előretörése

A zenekar fejlődésére hatással volt az, hogy a 90-es évek közepétől igen sokszor zenés színművek, operettek, daljátékok kíséretét látta el. A finomabb játéktípus meghonosítására ez jó hatással volt. A századforduló utáni első évtizedben már operarészletekkel majd Puccini Pillangó-kisasszony c. operájának egy felvonásával is megpróbálkoztak.

Az ilyen vállalkozásokhoz az adott önbizalmat, hogy a zenekari tagoknak néha-napján arra is alkalmuk nyílt, hogy egy náluknál jobb zenekart is meghallgassanak. A kultuszminisztérium megbízásából Kun László, a

Vígszínház karnagya, majd zeneakadémiai tanár Országos Szimfóniai Zenekar néven zenei együttest szervezett. Kun 1908-tól a szimfonikus zene népszerűsítése céljából ezzel a zenekarral a vidéki városoknak hangversenyeket adott.²⁷ Miskolcon több éven át egy-egy alkalommal szerepeltek, így történetesen 1909. december 15-én, amikor a Korona Szálló dísztermében adtak hangversenyt.²⁸ A 75 tagú zenekar nagyszerű teljesítményt nyújtott s játékból sokat tanultak a vasgyári zenészek.

Miskolcon 1909. október 1-től Szent-Gály Gyula lett a városi zeneiskola igazgatója. Az ő kezdeményezésére ettől az időtől kezdve évente egyszer tartottak szimfonikus zenekari hangversenyt, amelyek magas színvonalat értek el. A miskolciak között akadt néhány jó vonós zenész, akiket a városi zeneiskola tanulóival összevontak. Fúvósaik még nem voltak, ezeket a katonazenekartól kérték ki. A Borsod—Miskolci Közművelődési Egyesület 1910. február 7-én nagyzenekari hangversenyt adott, amelyre a vasgyári zenekar tagjainak nagy részét vendégszereplőként meghívták. Ennyi muzsikus ekkoriban a magyarok közül ritkán került ki, mert a Diósgyőr-Vasgyári Hírlap cikkírója megemlíti, hogy: „a hangversenyen az összes közreműködők nem csak magyarok, hanem miskolciak, illetve a közeli vasgyáriak.”²⁹

Miskolc a századforduló táján erősen fejlődő iparos-kereskedő város, ahol a zeneiskola növendékeinek száma évről évre növekszik, a városban katonazenekar működik, mégis a város zenei élete szimfonikus zenekari szempontból elmarad a Vasgyárétól. A zeneiskola tanárai és tanulói adnak ugyan kamarazenekari hangversenyeket, de más zenei megmozdulás alig fordul elő.

Szent-Gály a nagyzenekari hangversenyek megtartásához a vasgyáriak segítségét kéri. Tény, hogy a vasgyári kulturális intézmények, nemcsak a zenei, de a többi is, a munkások kollektív támogatása, anyagi áldozatkészsége révén sokkal kedvezőbb helyzetben voltak, mint a miskolciaké. Kulturális téren sokkal több kezdeményezés jelentkezik a gyártelepen, mint Miskolcon. Ezt megállapíthatjuk a műkedvelő színjátszás, a zene és a sport területén. Az énekkultúrának Miskolcon régebbi hagyományai voltak, de ezen a téren is csak 1909-ig tudta megtartani vezető szerepét, mert a kecskeméti dalversenyen a Diósgyőri Tisztviselők Dalegyesülete az első csoport második díját nyerte el.³⁰

A vasgyári kamarazene

A kamarazene területén is hamar megmutatkozik a vasgyáriak életrelvélősége. 1906 táján jó zenészekből vonósnégyest alakítanak. Ennek tagjai kezdetben: Puky László, Havasi József, Bencze Rezső és Klima Mihály. Később számuk szaporodik és zenekörre alakulnak. Feljegyezték, hogy 1910. október 16-án szerepelt egy „vasgyári vonósnégyes, amelynek tagjai: Puky László, Gobbi Jenő, Bencze Rezső és Csermák Raymund.”³¹ A vasgyári zenekör tagjai a zenét művelő családok egyesítésére törekedtek; az egyes családoknál felváltva tartották összejöveteleiket és így művelték a kama-

razenét. Gyakran szerepeltek a Borsod—Miskolci Közművelődési Egyesület rendezvényein. A vasgyári és miskolci kamarazeneszkek 1911-ben létrehozták a „Miskolc—Diósgyőr—Vasgyári Kamarazene Egyesület”-et, amelynek vezetői Puky László és a miskolci Pazár István lettek.

„Az egyesület célja a kamarazene elméleti és gyakorlati művelése és népszerűsítése”, — írja az 1913-ban nyomtatásban megjelent alapszabály.³² Az egyesület kéthetenként zenés összejöveteleket tartott, hogy a zenekedvelő egyéneknek alkalmat nyújtson a kamarazene megértésére és művelésére. Az egyesület célul tűzte ki még a zenei szakkérdések megbeszélését, szaklapok járatását és szakkönyvek beszerzését. Az egyesület működése 44 működő taggal indult meg. A házi estélyeken kívül most már nyilvános estélyeket, illetőleg hangversenyeket kezdtek rendezni, amelyeket főleg Miskolcon tartottak meg. Vasgyárban alig volt ilyen hangverseny s egy-két kivételtől eltekintve valamennyit a Kaszinó nagytermében a mérnök és tisztviselő családok részére tartották meg.

A munkásosztály tagjai igen ritkán hallgathatták meg a kitűnő vasgyári vonósnégyes játékát, pedig Miskolcon — felváltva az ottaniakkal — kéthetenként rendeztek hangversenyeket. A vasgyári zenekar tagjai is csak ilyenkor hallhatták őket és tanulhattak tőlük.

A vasgyári kamarazene egyesületnek közvetlen hatása alig volt a vasgyári munkások zenei műveltségének fejlesztésére, bár a vasgyári első operaelőadás alkalmával annak sikere érdekében ők is beültek a zenekarba. Közvetett hatásuk azonban a gyári zenei élet fejlődése szempontjából mégis nagy jelentőségű, de erről később fogunk szólni.

Az első virágzás kora 1911—1914

A századeleji gazdasági válság lassan elmúlt és 1906-ban a gyári dolgozók száma újra elérte az 1900-as 6100 főt.³³ Az élet vidámabb lett, a zenekar szereplései megszorodtak. „A zenekar a közönség szórakoztatására és egyéb alkalmakat is beleszámítva 120—130-szor lép fel évenként”, állítja a gyár egyik jelentése.³⁴ Ebben nincs benne a próbák száma. A zenekart tehát sokat foglalkoztatták, erre megvolt az anyagi lehetőség, mert 1906 tavaszán a zenealap vagyona 32 000 K, a leltár értéke pedig közel 12 000 Korona. A zenealap bevétele havonként 1200 K, kiadása pedig 1100 K. Ilyen anyagi megalapozottság mellett kitűnő együtttest lehetett összehozni.

A vasgyári zenekar már a korábbi években ideköltözött külföldi, majd főleg a miskolci, a kassai katonazenekarokból leszerelt és a gyárhoz szegődött, jóképességű zenészekkel igen megerősödött. Létszáma 30 fölé emelkedett és a hangszerek összetétele szerint nagyszerű fúvós, illetőleg szimfonikus zenekarrá fejlődött.

A színjátszás is egyre nagyobb igényeket támasztott a zenekarral szemben, amely ezeknek a követelményeknek mindig nagyszerűen megfelelt. A zenekar technikai készsége igen fejlett, hangszíne, hangereje

pompás volt. Joggal hívták őket a miskolci szereplésekre, valamint a miskolci zeneiskolai zenekar kisegítésére.

Időközben arra is bő lehetőségük jutott, hogy a színházi zenekari gyakorlatukat tovább fejlesszék, mert 1910 óta a „Vasgyári Színházban” az első világháború kitöréséig minden nyáron egy-két hónapon keresztül hivatásos színtársulatok szerepeltek. Ezek gyakran adtak elő operetteket, amelyekhez a zenét a vasgyári zenekar szolgáltatta.³⁵

Ilyen gyakorlat alapján a zenekar nyugodtan vállalkozhatott Pietro Mascagni: *Parasztbecsület* c. egyfelvonásos operájának kíséretére. A Diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári Tisztviselők (azelőtt Alkalmazottak) Dal és Műkedvelő Egylete 25 éves fennállásának jubileuma alkalmából 1911. július 1—2. napjain nagy ünnepséget rendezett. A dalárda, amely az 1909-es kecskeméti dalosversenyen olyan dicsőségesen szerepelt, kitűnő hanganyagú énekesekkel rendelkezett, akikkel egy opera bemutatására nyugodtan lehetett vállalkozni.

Havasi karmester ekkor már súlyos beteg volt s ezért a karnagyi teendők ellátására Szent-Gály Gyulát, a miskolci zeneiskola igazgatóját kérték fel. 1911. július 1-én a munkáséteremben adták elő a „Parasztbecsület”-et, amelynek sikeréből oroszlánrész jutott a nagyszerűen szereplő zenekarnak.

„Elsősorban — írta a miskolci Ellenzék — a vasgyári társadalomból az opera előadására összeállt zenekart kell megdicsérnünk, amely abszolút zenei biztonsággal, kiváló készültséggel, művészi tudással és az ebből következő helyes ritmusérzékkel fényesen oldotta meg feladatát.”³⁶

Szent-Gály Gyula fáradhatatlan szorgalommal munkálkodott az előadás sikere érdekében, az énekesek, az énekkar és a zenekar betanítását ő végezte. Sokoldalú művészi tudása lehetővé tette, hogy az előadás kitűnően, a művészi siker jegyében folyt le.

Ezen az előadáson a vasgyári zenekar munkás tagjaival a vasgyári kamarazenészek is együtt működtek, s részvételükkel jelentékenyen növelték a zenekar vonósainak játékerejét és hangszínét. Ez a szereplés beigazolta, hogy a zenekar most már a legmagasabb zenei igények kielégítésére is alkalmas, csupán megfelelő tehetségű karmesterre van szüksége, aki megfelelően irányítaná tovább a fejlődés útján az együttest. Az események úgy alakultak, hogy erre sem kellett soká várni.

Súlyos betegeskedés után 1911-ben, 45 éves korában elhunyt Havasi József karmester. Tisztét haláláig híven és lelkiismeretesen betöltötte. Nagy érdeme, hogy sok fáradozással felemelte a zenekar tudásának, produkciójának színvonalát, a gyakori szerepléssel finomította mind a zenekar tagjainak, mind a hallgatóságnak zenei ízlését. *Legnagyobb érdeme, hogy a kislétszámú, kezdő fúvószenekarból kiváló képességű szimfonikus zenekart szervezett*, amelynek taglétszáma halálakor már 32 fő volt. A zenekar érdekében igen sokat fáradozott, mert a bővítést részben a helybeliek oktatása révén, — részben idegenből hozott — jóképességű zenészekkel oldotta meg. Ez az együttes már magas igényekkel fellépő zeneművek tolmácsolására volt képes.

Havasi igen szerény, kedves ember volt, aki kortársainak megbecsü-

lését, tiszteletét nem csupán művészi hegedűjátékával, de emberi magatartásával is kivívta. Hamvait elődének, Winter karmesternek a sírja mellett a vasgyári temetőben helyezték el.

A karmesteri állás megüresedése kapóra jött a vasgyári vonósnégyes tagjainak, mert náluk is megüresedett a gordonkás helye. Bencze Rezső főmérnök, a zenekar gondnoka, aki egyben a vonósnégyesnek is tagja volt, valamint Puky László főmérnök, a szintén kiválóan képzett zenész, mindent elkövettek annak érdekében, hogy a megüresedett karmesteri állásra Senger Gusztávot, a miskolci Nemzeti Színház karnagyát nyerjék meg. Arra számítottak, hogy ebben az esetben Senger bekapcsolódásával az ő vonósnégyesük is kiegészül.

Senger H. Gusztáv
1911—1932

Bécsben született 1872. július 14-én, apja színházi fuvolás; 14 éves korában a Bécsi Zenebarátok Köre és Előadó Művészeti Konzervatóriumának lett a növendéke, amelynek hatodik évfolyamát 1891. júliusában elvégezte. Solkoldalú muzsikus volt, sok hangszeren játszott. A növendékek évváró hangversenyén már a Konzervatórium növendékzenekarának hangversenyét vezényelte. A húszéves, fiatal zenész előkelő bécsi kaszinók, éttermek zenekarait vezényelte, vagy pedig az ilyen helyeken megtartott hangversenyeken gordonka és hegedűművészi minőségben lépett fel.

Zeneszerzéssel is sikeresen foglalkozott, mert a bécsi cs. és kir. 69. közös gyalogezred zenekara által tartott hangversenyek műsorában korán (1893) és gyakran találkozunk Senger szerzeményeivel. Ezek a hangversenyek szórakoztató jellegűek voltak s az ő szerzeményei is ilyenek: indulók, divatos táncdarabok. Szerzeményei igen sikeresek voltak, mert a legelőkelőbb helyeken megtartott hangversenyeken is játszották.

Nem sokáig maradt Bécsben, mert 1894. őszétől már a stájerországi Leoben városka zeneiskolájában tanít. Gordonka hangversenyei nagy sikert aratnak s közben zeneszerzéssel foglalkozik. 1895. nyarán visszatér Bécsbe, de most sem telepszik meg, mert 1896. május 1-én már a kolozsvári VI. honvéd kerület újonnan megszervezett zenekaránál találjuk, amelynek tagja és karmesterhelyettese. Az új környezet hatását és élményeit Erdélyi mesék c. keringőjében írta meg. A zenekarnál eltöltött idő nagyszerű lehetőséget biztosított számára, hogy karmesteri képességeit tökéletesítse és rutint szerezzen.

Még a századforduló előtt nagy feladatra vállalkozott. Ekkoriban nagy sikerrel játszották a Sulamith c. operát, amelyről Hetényi Dömény Elemér paródiát írt. Erre a szövegre Senger operaparódiát szerzett. A Szula-Micinek nevezett mű zenéje jól sikerült, mert több helyen előadták. Így Győrött, ahol csak másodsorban került bemutatásra, 1900. február 16-án adták elő, Miskolcon pedig (valószínűleg 1906-ban) tizenhatszor adták elő egymásután. Hírneve terjedt. 1909-ben megnősült.

Otthagynja a katonazenekart és színházi karmesternek szerződik el.

Borsay Samu katonakarmester és zeneszerző igen elismerőleg nyilatkozott karmesteri és zeneszerzői képességéről, valamint a gordonka- és hegedűművészi teljesítményeiről. 1901. januárjában már a sátoraljaújhelyi színháznál működik, 1902-ben pedig Szatmárnémetiben tartózkodik, ahol a karmesteri jutalomjátékára kitűzött hangversenyen a katonazenekar Senger műveit játszotta. Ekkor Senger nemcsak mint karnagy és zeneszerző, de mint gordonka- és hegedűművész is bemutatkozott. Az új színházi évadra Komáromba szerződik. Ekkor már a vidék legkiválóbb karmesterei közé tartozik. Munkáját mindenütt igen alaposan, nagy szeretettel, kedvvel és főleg tudással végzi. Az egykori tudósítások kiemelik, hogy különösen az operettek sikeres bemutatásában Sengernek mindig oroszlánrésze volt. Hazánkban ebben az időben indult el az operett hódító útjára, különösen Lehár Ferenc: Drótostót (1902) és a Vig özvegy (1905) c. műveinek hatására. Ennek a küzdelemnek Senger egyik kiváló harcosa volt.

„Az operettek nagy sikerében — írta a Komáromi Lapok — osztozik a zenekar Senger karnaggyal az élén. Senger szorgalmas, tanult dirigens, aki törekszik a zeneíró gondolatait a legjobban megérteni és pontosan interpretálni; a darabok betanításán érezni azt, hogy a tiszta formák és ami a

4. kép. Senger Gusztáv karnagy 1911—1932

fő, a zene és a recitativum harmóniájának megkövetelője. Biztos kézzel vezet és felfogását a zenekarban is érvényesíteni tudja.”³⁷

Az 1903—1904-es évadra a győri színház szerződött. A színigazgatók akkor már versengtek érte. 1904. nyarán Marosvásárhelyt akar letelepedni, elvállalja a helyi tűzoltózenekar vezetését és zenetanítással is foglalkozik. Ekkor veszi fel a Szabados művészi nevet, amit 1911-ig használt. A háromévi próbaidő letelte után azonban Senger újra visszamegy a győri színházhoz. Karmesteri hírnevét az operettek sorozatban ismétlődő sikeres előadásaival öregbítette. Bemutatta Verdi: Ernáni c. operáját, amely szintén nagy sikert aratott. Szilágyi Ödön színész szövegkönyvéhez, a Csalogányhoz operettzenét szerez.

„A zene — írta a Győri Hírlap — meglepően gazdag, tartalmas, hangulatos, hangszerelése briliáns. Egy sereg gyönyörű szólómuzsikát, egy fényes indulót, ötletes karzenét és néhány kedves, egyúttal újszerű tánczenét hallottunk.”³⁸

Pécsre 1907 végén kerül és 1909 nyaráig ottmarad. Itt két operát mutat be; Bizet: Carmen-jét és Thomas: Mignon-ját. A pécsi sajtó elragadtatással ír Szabados-Senger kitűnő munkájáról, amit az operák sikere érdekében végez. Pécsi tartózkodása idején tevékeny szerepet játszott a város zenei életének felvirágoztatásában. Letelepedésre gondolt, azonban ez a terve is megghiúsult, mert 1909. őszén már a miskolci színtársulatnál működik. A miskolci sajtót is meghódítja kivételes tudásával. Verő György: Szultán c. operettjének október 23-i bemutatójáról a Miskolci Napló ezt írja:

„Szép és derék munkát végzett a dalmű bemutatásával és már eddig is olyan karmesternek bizonyult, aki nem sorolható a közönséges mesteremberek közé. Művészlélek. Van ízlése és helyes érzéke. A zenekart remekül vezeti.”³⁹

A Koldusdiák és a Varázskeringő sikerei után a Hétfői Újság a következőket írja róla: „Szabados karnagy zenei tudása, erős keze minden operettelőadásnál dominál s neki köszönhető tulajdonképpen az operettelőadások sikere. Úgy a magánénekes mint a kar és az orchester között fegyellem és összhang van. Vele kiváló erőt nyert a társulat.”⁴⁰

Senger, mint a többi városban, Miskolcon is szerepel szólószámokkal. Játékára felfigyeltek a vasgyári vonósnégyes tagjai s mikor 1911-ben a vasgyári zenekar karmestere elhunyt, mindent elkövettek, hogy Sengert rábírák a Diósgyórvasgyárban való letelepedésre. Senger is megunta már az örökös vándorlást és amikor 1911. nyarán lejárt a színháznál a szerződése, azt nem újította meg, hanem a Vasgyárba költözött.⁴¹

Az első világháború előtti fejlődés csúcspontján

Senger karnagyi működésével a vasgyári zenekar életében hatalmas virágzás bontakozott ki. Tevékenységének hatása a zenekaron túl egész Diósgyórvasgyár zenei életére kiterjedt, mert elvállalta a Jószerencse énekkarának a vezetését, valamint tagja lett a vasgyári vonósnégyesnek. Ennek szerepléseiről a későbbiek során megemlékezünk.

A vasgyári zenekar, amely az időközben idejött katonazenészekkel igen megrősödött, nagyszerű eszköznek bizonyult Senger karmesteri nagyságának beigazolására. Az új karmester szuggesztív egyénisége önbizalmat adott a zenekar tagjainak a magasabbrendű feladatok megoldására, megjelenése lelkesítő volt, munkássága megújhodást jelentett a zenekar számára. A vasárnapi előadások zenei tartalma többetmondóbb, értékesebb lett, a főleg szórakoztató számok helyébe maradandó értékű nyitányok, operarészletek kerültek. Így előadták Verdi: Giovanni D'Arco nyitányát, Strauss: Denevér nyitányát, Wagner: Entre-actját a Lohengrin operából, Maillart: A remete csengettyűje c. operájának nyitányát, Kéler: Ünnepi-, Vígjáték-, Csokonay- és Templomavatás c. nyitányát, Lortzing: Cár és ács nyitányát, Verdi: Ernáni c. operájának áriáját, Wagner: Tannhäuser c. operájának Zarándokkórusát és Lohengrin c. operájának fináléját, Bizet: Carmen operájából részleteket, Verdi: Trubadur c. operájának egyvelegét, Suppé: Pique Dame, valamint a Költő és paraszt c. nyitányát, Nicolai: Windsori víg nők nyitányát stb.⁴²

Mindenki el volt ragadtatva a zenekar teljesítményétől. Természetesen a divatos táncdarabok, hangverseny-indulók, keringők, egyvelegek a legfrissebb operettek zeneszámai is mind műsoron voltak s így sokféle ízlést ki tudtak elégíteni.

A zenekar jó teljesítményeinek híre azt eredményezte, hogy Kassára hívták hangversenyezni. A második kassai hangversenyen 1912-ben még nagyobb sikerrel szerepeltek, mint az elsón. Egyúttal ők szolgáltatták a zenét a Parasztszünet színházi előadásához. Ennek a szereplésnek országos visszhangja támadt és a zenekar egy budapesti hangversenyre kapott meghívást.

Az első budapesti hangverseny

A zenekar Senger vezetése mellett nagyot fejlődött s az ország legjobb zenekarai sorába emelkedett. A vasgyári zenekar 70 éves fennállása során egyik legszebb sikerét 1913-ban érte el, amikor a diósgyőri vasgyár testvérgyárának, a budapesti MÁVAG Gépgyárnak a meghívására a MÁVAG-kolónia nagytermében a budapesti 32. honvéd gyalogezred európai hírű zenekarával együtt hangversenyezett.

A hangversenyt a budapesti testvérgyár rendezte. Felváltva szerepeltek, egy művet a diósgyőrvasgyári, egyet a honvédszenekar adott elő, ami a hangversenynek zenei versenyjellegét adott. A közönség, amely zsúfolásig megtöltötte a hatalmas termet, tapsviharral jutalmazta meg mindkét zenekart, de különösen a diósgyőrit. A versenyrendezőség pedig a hangverseny befejezésekor egy hatalmas babérkoszorút adott át a diósgyőri munkászenekarnak, amelyik együttes ezen az estén jobb teljesítményt nyújtott. Ez az eredmény igen komoly sikernek számított, mert a budapesti honvédszenekar akkoriban már európai viszonylatban is igen jó hírnévnek örvendett.⁴³

A zenekar sikerét és teljesítményét akkor értékelhetjük igazán, ha figyelembe vesszük, hogy alig néhány hónappal a budapesti munkások

nyári forradalmi megmozdulása után a zsüri a babért nem az államhatalmat védő honvédség zenekarának, hanem a munkászenekarnak ítélte oda.

Senger színházi karmesteri minőségben is megmutatta nagyságát. A diósgyőrvasgyári színjátszás, amely egyre-másra mutatta be a különféle színműveket, 1908-tól az első világháború kitöréséig ugyancsak első virágkorát érte el. A virágzás kiterjedéséhez nagyban hozzájárult Senger színházi tapasztalata. Az ő betanítása és vezénylése mellett mutatták be többek között 1911-ben A szeleburdi-t, egy ötfelvonásos vígjátékot: továbbá Raupach ötfelvonásos drámáját: A molnár és gyermek-ét; 1912-ben Follinus Aurél háromfelvonásos színművét: a Náni-t; Kálmán Imre—Bakonyi Károly háromfelvonásos operettjét: Az obsitos-t; Puccini Pillangókisasszonyát, valamint Herceg Ferenc: A Gyurkovics lányok c. négyfelvonásos vígjátékát.

Ezeken kívül a vasárnapi népszerű előadásokon a kisebb színművek, egyfelvonásosok tömegét adták elő legtöbbször a zenekar kíséretével.

Sengernek azonban módjában állott nemcsak a műkedvelő színjátszók képességeit és hanganyagát megismernie, hanem mint a Jószerencse karnagyának a dalosok tudását is felmérnie. Továbbá megismerte a vasgyári műkedvelő színjátszóknak a sok előadás által megszerzett, csiszolt, kulturált mozgáskészségét is.

A Jószerencse dalárdájának színvonala 1911-ben már megközelítette a Tisztviselő Dalegyelet tudását, pedig ez a dalárda az 1909. évi kecskeméti országos dalosversenyen az ország legjobb kórusai közé került, mert a zsüri megállapítása szerint: „Európa bármely elsőrendű dalárdája mellett megállhat.”⁴⁴ A sok jó műkedvelő színészen kívül Vasgyár ugyancsak sok kiváló énekesben is bővelkedett, ezért Senger gyakran műsorra tűzött zenekari kísérettel ellátott énekkari műveket. A Jószerencse és a Tisztviselő Dalkör gyakran rendeztek önképzőköri és dalestélyeket, amelyeknek műsorán a sok énekszóló, duett, trió mellett kóruszámok is szerepeltek zenekari kísérettel, pl. Liszt: A magyarok istene, vagy Humoros szerenád bariton-szólóval.⁴⁵

A több irányú elfoglaltság mellett Senger még zeneszerzéssel is szorgalmasan foglalkozott, mert a zenekar egyre-másra játszotta szerzeményeit, amelyek gyakrabban a szórakoztató és tánczene, ritkábban a komoly műfajt képviselték. Ilyen a: Polka két piccolóra, Vasgyári induló, Vasgyári emlék, Karácsonyi mese, A kedélynek, Keringő, Tűzoltó induló, Mindenkinek valamit, Egyveleg, Ünnepi nyitány, Béla-bácsi Induló, Magyar népzene egyveleg, Csellósóló⁴⁶ stb. A csellósólót személyesen adta elő 1913. december 14-én Szebenyi József zongorakísérete mellett.

A zenekar 20 éves fennállásának jubileuma

Ilyen sikeres szereplések közepette tartották meg a zenekar fennállásának ünnepségét. Sajnos, a hivatalos ünnepségről semmiféle feljegyzés nem maradt ránk, de birtokunkban van az a meghívó, amelyet az ünnepséggel kapcsolatos táncmulatságra adtak ki. Ennek külső formájából és

Meghívó

A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári zenekar

1913 március hó 23-án (húsvét első napján), 20 éves fennállásának jubileumára ngs. Allender Henrik m. kir. főbányatanácsos, gyárfőnök ur vednöksége alatt, a munkás-étterem helyiségében, zenekari tagok betegség esetén való felszervezésére javára zártkörű

táncvigalmat

rendez, melyre t. Cimet és b. családját tisztelettel meghívja a Rendezőség.

Beléptidj: személyjegy 2 korona, családjegy 4 kor. Kezdele este 8 órakor

Felállítások, tekintettel a jótékony célra, előzőnettel fogadlatnak és hírlapilag nyugtáztatnak. A zenét a Kass. N. kerületi m. kir. honvédezenekar és Berkes Andor teljes zenekara szolgáltatja. Meleg itelekről és italokról Hlavay János vendéglős gondoskodik. Villamos közlekedés Miskolc és Diósgyőr felé. — Ezen meghívó kivételre a pénztárnál előmutatandó. Rendezőség a felhatalmazott.

5. kép. A zenekar 20 éves fennállásának jubileuma alkalmából rendezett táncmulatság meghívója

tartalmából következtethetünk arra a fényre és pompára, amellyel ezt az évfordulót megünnepelték.

Meg kell emlékeznünk az 1913. március 13-án megrendezett zenészbálról, amely kivételes sikerével nagyban hozzájárult a zenekar tekintélyének fokozásához. Ezt a zenekar tagjai azzal érdemelték ki, hogy olyan táncestélyt szerveztek meg, amilyen Vasgyárban sem azelőtt, sem azután nem volt és amiről az idős emberek még ma is beszélnek.

Az estélyt a munkáséletteremben rendezték meg. A terem díszítése a mesébe illett, mert a miskolci Pick-féle szőnyegüzlet összes szőnyegét felhasználták a terem díszítésére. Az akkor még létező oldalkarzatot is bőven díszítették szőnyegekkel, a terem felső részén jó ízléssel elhelyezett, hatalmas fenyőfüzerek íveltek s az oszlopokat is fenyőgallyal borították be, ami kellemes illatot árasztott. Az oszlopok és oldalfalak közti részen meghitt szeparékat képeztek ki és minden egyes tartó oszlopra hatalmas aranykeretezésű tükröt helyeztek el. Az egész teremben mindenütt pompa, ragyogás.

Az estélyt zártkörű jelleggel rendezték meg, csak meghívóval lehetett belépni s mégis zsúfolva volt a hatalmas méretű terem. A hölgyek ezüstenyomatú táncrendet, a férfiak pedig szegfűt kaptak. Két zenekar szolgáltatta a zenét: a kassai 3. kerületi honvédzenekar a színpadon, Miskolc legjobb cigányzenekara, Berkes Sándor vezetésével pedig a terem közepén játszott.

A vasgyári zenekar tagjainak mint házigazdáknak az volt a legfőbb feladatuk, hogy minden hölgy táncoljon, mindenki jól szórakozzék. Ezt a feladatot igen ügyesen oldották meg, mert még azokat az öreg urakat is táncra bírták, akik már hosszú évek óta felhagytak a fiatalos szórakozással. A jó hangulatra az volt a legjellemzőbb, hogy a mulatságot reggel 7 órakor fejezték be, holott akkoriban a vasgyári bálók csak hajnali 3 óráig tartottak.

A vasgyári zenészek pedig még két napig vendégül látták a kassai katonazenészeket.⁴⁷

A debreceni hangverseny

A sok sikeres szereplés újabb meghívást eredményezett, mert a debreceni Egyetértés Önképző-, Dal- és Zeneegylet 1913. augusztus 17-re fellépésre hívta meg őket. A zenekar, valamint a Jószerencse dalosai és színjátszói vettek részt ezen a rendezvényen. A zenekar Senger: Ünnepi nyitány-át és Debreceni indulóját, valamint Kálmán Imre: Cigányprímás c. operettjének keringőjét játszotta el.⁴⁸

A debreceni szereplés ugyancsak kitűnően sikerült és a diósgyőri munkásművészek tudásának népszerűsítésére módot adott.

A sikerek Senger újabb alkotásokra serkentették. A századforduló idején már írt egy operaparódiát, így most készségesen vállalkozott arra, hogy Lauday János perecesi tanító: Mucsai posta c. szövegére egyfelvonásos operát írjon. A bemutatót 1913. végén megtartották,⁴⁹ amely annyira jól sikerült, hogy a legmagasabb vasgyári köröket is meglepte.

Vigalmibizottság:

Nagyságos Allender Henrikné urnő
bánya

Nagyságos Allender Henrik ur
m. kir. főbányatanácsos, gyárfőnök, védnök

Bencze Rezső
díszelnök

Fila József
vig. biz. jegyző

Senger Gusztáv
vig. biz. elnök

Kutschka Engelbert
vig. biz. jegyző

Kóháy István
vig. biz. pénztárnok

Fülöp Ignác
főrendező

Schöppl Ferenc
vig. biz. pénztárnok

Studnička Nándor
vig. biz. ellenőr

Lanczerdorfer Henrik
vig. biz. ellenőr

Rendezők:

Berényi János

Markgraf Ödön

Bauer Emil

Tauffer Béla

Csárba Gyula

Simon Béla

Juza Ferenc

Sedy Ferenc

Klima Vince

Stóhr Alajos

Kubik László

Péck János

Kocsis Béla

Plhon Rudolf

Lier Mátyás

Wesely Ferenc

Mohilla István

Van de voorde Ferdinánd

Markl Frigyes

Zvarik Viktor.

Zachovál Antal

6. kép. A zenekar tagjainak névsora 1913-ban

Maillart: A remete csengettyűje c. operájának bemutatása

A Laudayval való összefogás szerencsésen sikerült és a további jövőre nézve nagy lehetőségeket tartogatott. Ugyanis Lauday egy évtizeddel előbb a budapesti Színművészeti Akadémián tanult, majd tanított, ahol a színjátszás és főleg a rendezés számos tudnivalóját elsajátította. Senger szorgalmazására elhatározták, hogy most már egy komoly követelményeket támasztó háromfelvonásos operát, Aimé Maillart regényes vígoperáját: A remete csengettyű-jét fogják előadni, amelynek rendezésére Lauday vállalkozott.

Nemcsak a vasgyári, de a miskolci közönség között is hatalmas érdeklődést váltott ki a vasgyári műkedvelők vállalkozása, mert ebben az időben a miskolci színházban is csak elvétve voltak operaelőadások.

A gyár vezetősége mindent elkövetett a siker érdekében. A hatalmas éttermet erre az alkalomra átalakították. A terem közepén, a színpaddal szemben egészen a mennyezetig deszkafalat építettek, amelyet színpadi díszlethez hasonlóan befestettek s a terem két oldalán új deszkafalat emeltek. Ezeket az átalakításokat az akusztika megjavítása végett eszközölték. A célt elérték, mert így a terem akusztikája pompás lett és az énekhangok kitűnően érvényesültek. Újítás volt az is, hogy a színpadon a rendes függöny mellett széthúzható függönyt is alkalmaztak, sőt a zenekar jó elhelyezéséről is gondoskodtak, mert helyét ekkor süllyesztették le.

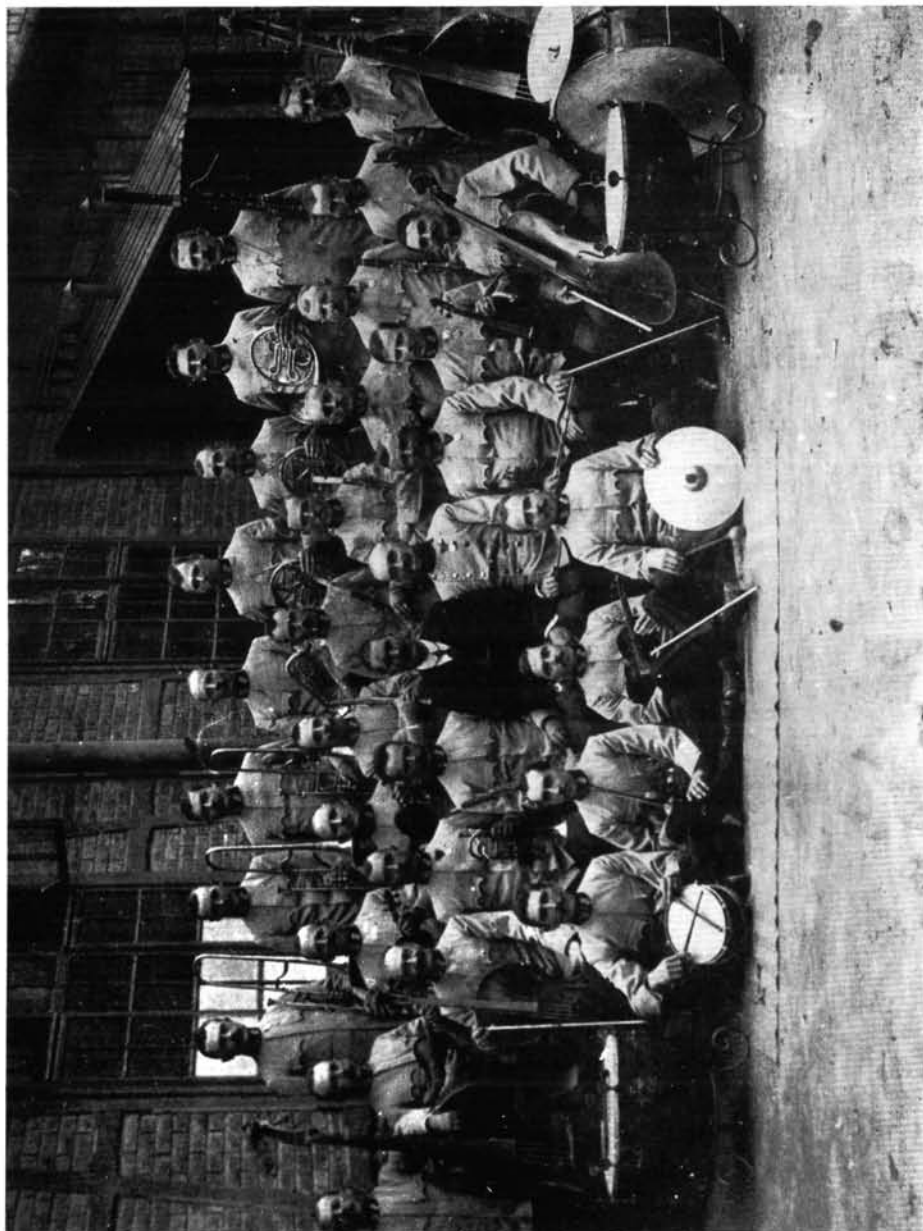
A Miskolci Napló már a jelmezes főpróbáról egész oldalas cikkben számolt be. Az 1914. március 7-én megtartott bemutatóról szóló kritikát Koller Ferenc, a városi zeneiskola későbbi igazgatója írta, ezért különösen értékesek egy szakembernek a bemutatóra vonatkozó megállapításai. A főszereplőket megelőzve, a zenei teljesítményről és különösen Sengerről a következőket írta:

„Ki kell jelentenünk, hogy az operaelőadásból eredő fényes és szinte tűneményes nagy siker érdemének első részese a vasgyári zenekar kiváló, nagy zenei tudású karmestere: Senger Gusztáv. Senger választotta a leghelyesebb érzékkel az előadott „A remete csengettyűje” című operát, amelynek úgy a kedves, naiv, minden kétértelműséget nélkülöző romantikus szövege, mind hangulatos kecses muzsikája egyaránt alkalmas az ilyen művészi készséggel rendelkező műkedvelők által való előadásra. Senger végezte a sok-sok fáradsággal járó betanítás óriási munkáját és ő vezényelte fölényes biztonsággal, gondos körültekintéssel, helyes tempóérzékkel, színezéssel, sok-sok temperamentummal és igen sok szeretettel az előadást.”

„A közönség az előadás során lelkesedéssel ünnepelte a szereplőket, a gyönyörű tisztasággal éneklő női és férfi kart, az *elsőrendű kívánalmaknak is megfelelő kitűnő zenekart*, de különösen elhalmozta a tetszés minden jelével a négy főszereplőt és Senger Gusztávot.”⁵⁰

És hogy a vasgyáriak műélvezete még teljesebb legyen, a másnapi vasárnapi előadás műsorában fellépett Sequens Jaroslav gordonkaművész.⁵¹

A Diósgyőr-Vasgyári Zenekar ekkor érte el az első világháború előtti virágzásának tetőpontját.

8. kép. A zenekar tagjai 1913-ban szimfonikus összeállításban

Magyarország legjobb vidéki vonósnégyese

Az eddigiek során már utaltunk arra, hogy a vasgyári vonósnégyes tagjainak részük volt a vasgyári zenekar fejlődésében részben azért, mert Sengert idehozták, másrészt működésükkel a zenekar tagjaira is hatással voltak. Valamennyien kiválóan képzett zenészek, bár a muzsikálást kedvtelésből végezték, ugyanis a négyesből hárman a gyár mérnökei voltak. A negyedik tag Senger lett. A tekintély megteremtése szempontjából igen fontos volt, hogy Senger maga is állandóan szerepelt részben szólólistaként, részben a vonósnégyes, esetleg más összeállítású együttes tagjaként. Nemcsak a vasgyári közönség, de a zenekar tagjai is a legnagyobb elismeréssel adóztak kivételes zenei képességeinek.

Senger belépésével a vonósnégyes tudásában is rohamos fejlődés mutatkozott. Szorgalmasan próbáltak és egyre-másra rendezték a házi koncerteket, valamint a nyilvános hangversenyeket. A sikerek következtében messze vidékekről kaptak meghívásokat, így Senger is sokfelé szerepelt s majd minden alkalommal szólólistaként is bemutatkozott. Különösen nagy sikerük volt a Csorba-tónál, Máramarosszigeten, Vajdahunyadon és Kisvárdán. Senger kedvenc számai: Popper: Polonaise és Röver: Idylle-je volt.

A vonósnégyes híre eljutott a fővárosba és 1913. április 13-án a budapesti kamarazenekeor meghívására a zenekör utolsó hangversenyén szerepeltek. A budapesti sajtó a vidék legjobb vonósnégyesének nevezte őket, ami országos sikernek számított.

Különös érdeklődés fogadta — írta az Egyetértés — *a vidék legjobb vonósnégyesének*, a Puky Lászlóból, Gobbi Jenőből, Bencze Rezsőből és Senger Gusztávból álló diósgyőri quartettnek fellépését. Dvorzsák F-dúr négyesét játszották és előkelő felfogás, pompásan fegyelmezett összjáték által jellemzett magas színvonalú előadásuk teljesen igazolta kitűnő hírnevüket; a nagyszámú műértő közönség pedig babérral és lelkes tapsokkal fejezte ki velük szemben elismerését.⁵²

Egy másik budapesti lap, a Magyarország is beszámolt szereplésükről, amelyről ugyancsak az elismerés hangján ír: „Különös érdekességet kölcsönzött az estnek a Puky László, Gobbi Jenő, Bencze Rezső és Senger Gusztávból álló kitűnő vonósnégyesnek első fővárosi nyilvános szereplése, amely a legteljesebb siker jegyében folyt le. Dvorzsák F-dúr négyesét adták elő finom dinamikai és ritmikai árnyalással olyan harmonikusan egybeolvadó összjátékkal, hogy a legnagyobb mértékben kiérdemelték a jelenlevők osztatlan, lelkes elismerését.”⁵³

A budapesti sajtó tárgyilagos és kitűnő kritikája országos viszonylatban fémjelezte a vasgyári vonósnégyes pompás teljesítményét. Az együttes igen sok meghívást kapott, de — elfoglaltságuk miatt — csak kevésnek tudtak eleget tenni.

Vasgyárban annyira megélnékült a kamarazene művelése, hogy tagjai a Miskolc — Diósgyőr-Vasgyári Kamarazene Egyesületen belül külön Diósgyőrvasgyári Kamarazene Kört képeznek s a tagokból több jóképességű vonósnégyes kitelik. A vonósnégyes országos sikerei is jelentős mértékben öregbítették Vasgyár zenei életének tekintélyét, jó hírét.⁵⁴

A zenekari tagok miskolci szereplései

A zenekar ezekben az években több alkalommal kiségitte a miskolciakat. Szent-Gály Gyula, a miskolci zeneiskola igazgatója 1909-től évenként egy nagyzenekari hangversenyt rendezett, amelyen 1913-tól egy-egy Beethoven szimfóniát mutatott be. Ezekhez az alkalmakhoz a vasgyári zenekar segítségét mindig igénybe vette. Ezekon kívül még különösen templomi hangversenyeken szerepelt az együttes, így pl. 1913. október 5-én, amikor a Mindszenti templomban Szent-Gály Gyula: C-moll miséjét (Kyrie, Gloria, Benedictus) orgonakísérettel adták elő. A zenekart a szerző vezénylte, orgonán Pazár István — a Miskolc—Diósgyőr—Vasgyári Kamarazene Egyesület létrehozója — játszott. A vasgyári zenekarban közreműködtek Bencze Rezső, Gobbi Jenő, Hoznek János, Marxner Ernő, Senger Gusztáv, Willinger Árpád vasgyári kamarazeneszek és Rákos Arnold, a miskolci zeneiskola művésztanára.⁵⁵

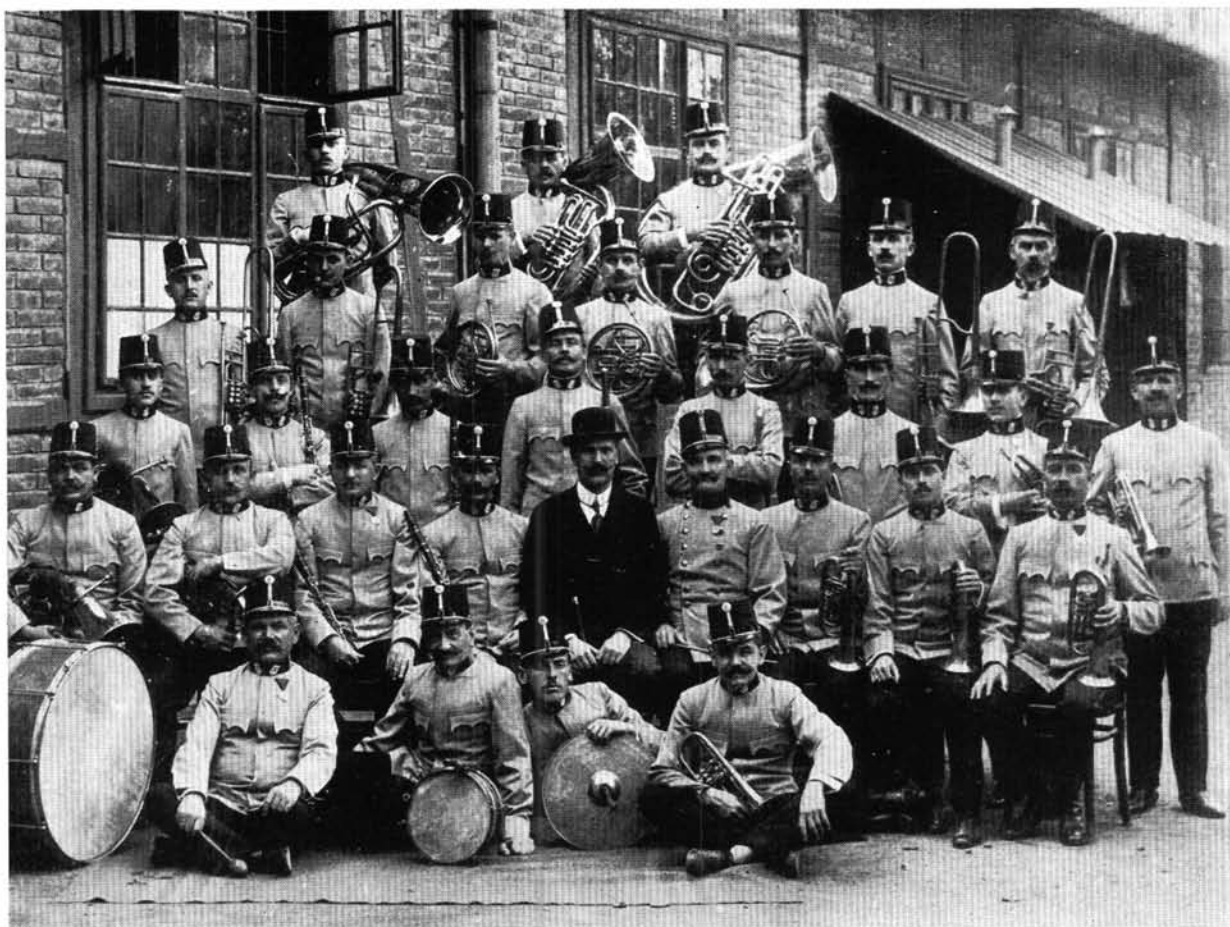
*

Mint érdekességet meg kell említenünk, hogy 1957-ben a vasgyári zenekarnak négy olyan működő tagja volt, akik még az első világháború előtt kerültek a zenekarba: Szepesi (Peck) János 1902-ben, id. Juza Ferenc 1908-ban, Fraknoi (Filla) József 1910-ben és Csarba Gyula 1913-ban. Valamennyien hosszú évtizedeken át a zenekar erősségei voltak. A kötelességtudás és a művészet szolgálatában tanúsított magatartásukkal az igazi zenész típusának méltó képviselői, akik hosszú évtizedek áldozatos munkájával munkástársaik szeretetét és megbecsülését vívták ki maguknak.

A zenei élet sorvadása az első világháború idején

Az üstdobok hangját az ágyúk döreje váltotta fel. Diósgyőrvasgyár műkedvelő életének, kulturális fejlődésének ezt a pompás és sokszínű virágzását az első világháború kitörése megszüntette. A vasgyári munkások nagy tömegét — köztük a műkedvelőket: dalosokat, színjátékosokat, zenészeket — katonai szolgálatra hívták be, ami véget vetett a pezsgő kulturális tevékenységnek. Megszűntek a vasárnap délutáni ismeretterjesztő és szórakoztató műkedvelő előadások, amik részben a tehetségek kibontakozásának, részben pedig a diósgyőri munkásság művészeti téren való fejlődésének nagyszerű lehetőségét jelentették. 1919. nyaráig alig találkoztunk kulturális és főképpen zenei rendezvénnyel, ami a kulturális élet megdermedését, óriási méretű visszaesését jelenti. Az első hónapok ájult állapotát ugyan felocsúdás követte és megkísérelték az otthon maradtakat valamennyire szórakoztatni.

Ez a kísérlet állandó miskolci szereplésre készítette a zenekar tagjait, akiket kezdetben nem értek nagyobb arányú behívások. Palágyi Lajos, a miskolci Nemzeti Színház igazgatója 1914. novemberében arra kérte a gyárfőnökséget, engedje meg, hogy a vasgyári zenekar esténként a miskolci színházban játsszék. Kérését teljesítették és november 23-tól a jól szerve-

8. kép. A zenekar tagjai 1913-ban szimfonikus összeállításban

zett zenekar Senger Gusztávnak, a miskolci színház volt karnagyának vezetésével a miskolci és vasgyári színházlátogató közönséget szórakoztatta.⁵⁶ Büszkék is voltak zenekarukra a vasgyáriak!

A háborús idők adta lehetőségeket, amelyek nagyon ritkák voltak, a zenekar mindig felhasználta a szereplésre. Így a Vörös Kereszt Egyesület által a vak katonák részére egy-két alkalommal rendezett műsoros előadásokon mindig részt vett. Jól sikerült az 1915. június 3-i hangverseny, amelyen a zenekar Senger újabb szerzeményét, a Kedélyes hangulat c. egyvelegét és Wagner: Lohengrin operájából egy részletet adott elő.

A régi összeállítású vonósnégyes Dvorzsák: F-dúr négyesét játszotta. Hubert: Szabadság dal-át a két énekkar zenekari kísérettel Senger vezénylete alatt énekelte, majd Senger: Kárpáti őrszem-ét mutatták be. Ennek a számnak nagy sikere volt.⁵⁷

A harctéri veszteségek miatt 1916-ban újabb nagyarányú behívások váltak szükségessé. A vasgyári kulturális intézmények, egyesületek működése a legkisebb méretűre zsugorodott össze.

A háborús veszteségek a zenekart is érintették, mert tagjai közül többen elesetek. Az 1916-os nagyarányú behívásokkal egyidőben a vasgyárba többszáz hadimunkást vezényeltek, akik közül a háború ideje alatt többen kiségitőként a zenekarban játszottak. A zenekar úgyszólván csak a temetéseken játszott.

Vasgyárban 1917. őszétől kezdett meghonosodni az a szokás, hogy a mozielőadások műsorát a zenekar hangulatfestő zeneszámokkal kísérte. Eleinte a teljes zenekar játszott, később csak 8-10 tagú szalonzenekar végezte ezt a feladatot. Ilyen összeállításban rugalmasabb volt és a film cselekményéhez jobban tudott alkalmazkodni. Ennek az igénynek kielégítése komoly igénybevételt jelentett arra a néhány zenészre nézve, mert gazdag repertoárt kellett megtanulniuk, hogy a filmek sűrűn váltakozó jeleneteit megfelelő hangulatú zeneszámokkal tudják aláfesteni. Ez a játék erősen fejlesztette a zenészek zenei memóriáját és rögtönző készségét. A heti négy alkalommal megtartott mozielőadások pedig megteremtették annak a lehetőségét, hogy a gyári dolgozók és a zenekaruk tagjai közötti kapcsolat állandó legyen. A zenekar tagjai jó játékkuk révén előadásról előadásra újból kivívták a vasgyári dolgozók megbecsülését és szeretetét.

A bajokat tetézte, hogy Senger a háború vége felé betegeskedni kezdett. A korábbi sok szereplés, a sokirányú munka kifárasztotta szervezetét, amelyet a zenetanítás is alaposan igénybe vett. Vasgyárban történt letelepedése óta állandóan foglalkozott zenetanítással, egyben a miskolci zeneiskolában is tanított. Egészségi állapotának helyreállítása végett heteket, a későbbi években hónapokat töltött Bükkszentkereszten (Újhuta). Ekkoriban kezdett erősebben italizni, ami még jobban aláásta egészségi állapotát. Mind a zenekar, mind az énekkar karnagyi tisztében szükség volt helyettesre, akik véglegesíteni szerették volna magukat. Áskálódások kezdődtek meg Senger ellen, aminek az lett a következménye, hogy a háború befejezése után a Jószerencsénél karnagyi állását elvesztette.

A zenekar részvétele a munkásmozgalmakban

Diósgyőrvasgyár munkássága 1917. óta a politikai életben fontos szerepet játszott. A háború áldozatainak száma magas volt; a ki-kirobbanó sztrájkok, az állandósuló élelmezési zavarok nem kedveztek a művészetek ápolásának. A tömegmozgalmakban, a felvonulásokon, a népgyűléseken a zenekar mindig részt vett. 1918. október 31-én este a miskolci Városház-teréren megtartott népgyűlésre Diósgyőrvasgyár munkássága zenekarral vonult fel.⁵⁸

A forradalom idejére a zenészek nagy része már hazakerült, a zenekar létszáma mégis apadt, mert a zenészek egy része nem magyar származású volt, akik a forradalom kitörése után — amikor hírül vették, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlik — elhagyták Diósgyőrt. A hadimunkások is kiváltak a zenekarból. Ezért szükségessé vált a zenekar újjászervezése, ami hamar végbe ment, mert 1918. november 24-én a „Miskolc-diósgyőri helyicsoport taggyűlésén az *újonnan szervezett zenekar* a Mar-seillaiset játszotta.”⁵⁹ Pedig ekkor már ismerték az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom indulóját, az Internacionálét is..

Még az 1918-as októberi forradalom előtti hetekben történt, hogy az egyik munkásgyűlést Vasgyár közigazgatási határán kívül, Miskolcon a Wutkowác-zház udvarán tartották meg. Ezen a gyűlésen Ivanits László gyári munkás elénekelt az orosz forradalom indulóját. Ivanits kitűnő hangú énekes és színjátész volt, aki gyakran felutazott Budapestre, ahol megtanulta az Internacionálé szövegét és dallamát. A gyűlésen Senger magához intette Ivanitsot. Megkérte, hogy füttyülje el az indulót. Senger hallás után lekottázta a dallamot és a gyűlés tartama alatt a saját elképzelése szerint hangszerelte. A zenekar a gyűlés végén a fellelkesült munkásoknak már az Internacionálét játszotta, akik Ivanitsot vállukra emelték és kétszeri ismétlés után már vele együtt énekelték az új forradalmi dalt.⁶⁰ Emiatt mind Senger, mind Ivanits a gyárigazgatóságtól súlyos megrovásban részesült.

Ugyancsak a zenekar hangjai mellett vonultak fel a vasgyári munkások 1919. március 23-án késő délután az üzemekből a régi sportpályára, ahol kinyilatkoztatták a Tanácsköztársasághoz való csatlakozásukat és megválasztották a helyi munkástanács tagjait.⁶¹

A második miskolci csatában 1919. március 23—27-ig sok dicsőséget szerzett az a vasgyári munkásszázad, amelyet 23-án két óra leforgása alatt szerveztek meg a vasgyári munkásokból és alkalmazottakból. A század részére — Vasgyárba való visszatérésük után — a zenekar a munkáséterem kertjében hangversenyt adott.⁶²

Az újjászervezett zenekar fejlődése azonban nem tudott megindulni, mert a bekövetkezett harci állapot arra lehetőséget nem nyújtott. A Tanácsköztársaság védelmére a csehszlovák megszállás alatt álló Diósgyőrvasgyárból és közvetlen környékéről ötezernél több vasgyári munkás katonai szolgálatra szökött át a Vörös Hadsereghez és végig harcolta a dicsőséges felvidéki hadjáratot. Az otthon maradotaknak pedig nem volt kedvük a szórakozásra.

Összefoglalás

A magyar munkásosztály zenei művelődéstörténete szempontjából igen jelentős esemény az, hogy Diósgyőrvasgyárban az üzemi munkásokból és ipari tanulókból már 1892-ben fúvószenekar alakult, amelyet a vasgyár 1893-ban saját kötelékébe beszervezett. A diósgyőri munkások művelődés iránti érdeklődése azt eredményezte, hogy Diósgyőrött elsőként létrejött hazánk egyik munkásművelődési tényezője: a Diósgyőr-Vasgyári Zenekar.

Jelentősége annál nagyobb, mivel 1895-ben már vonószenekarrá fejlődött és ezáltal a Filharmóniai Társulat kivételével megelőzte a kapitalista társadalmi fejlődés során kialakult zenekarokat. Fejlődésének útja sajátos, mert sokáig önmagára van utalva, szellemi irányítást sehonnan sem kap, mégis rövid idő alatt hangversenyképes együttesé fejlődik.

Az 1898. novemberétől az első világháború kitöréséig tartó ún. vasárnapi előadásokon, hangversenyeken és egyesületi rendezvényeken való folyamatos szerepléseivel állandó hatást gyakorolt a vasgyári munkások zene iránti érdeklődésének kifejlődésére, zenei műveltségének megteremtésére, majd zenei ízlésének csiszolására. Ez a hatás nem kisszámú embert érintett, hanem kezdettől fogva ezreket, a századforduló utáni első évtized végén a telep 10 000 főnyi lakosságát és nagyrészt a környező településeket: Miskolc, Diósgyőr, Perces és Hámor lakosait is, tehát a múlt század vége felé kialakuló munkásosztály jelentős részét, amennyiben munkáslétszám tekintetében 1890-től Diósgyőr az ország első gyára.

Bár kezdetben csak tánc és szórakoztató zeneműveket játszottak, a későbbi időkben már igényesebb nyitányok és operarészletek szerepelnek műsorukon s ezeken keresztül a munkástömegeket zenei igényességre nevelik. Ebből a szemszögből tekintve szerepét a vasgyári zenekar tevékenységét kezdeményezőnek, helyesebben nagy jelentőségűnek kell minősítenünk, mert az üzemi munkások részére tartott hangverseny terén a vasgyári zenekar évekkel megelőzte Budapestet és az ország minden más munkástelepülését.

A munkások a zene iránti szeretetüknek és megbecsülésüknek fényes bizonyítékát adták, amikor keresetüknek félszázalékát a zenealap megteremtésére felajánlották. Ezáltal lehetővé vált egy kiváló képességű és játékerőjű zenekar megszervezése. Ennek a feladatnak elvégzése Havasi József (1895—1911) karmester nevéhez fűződik, aki a századforduló utáni években már 32 főre fejlesztette a zenekart. Ez a szám a XX. század elején működő zenekarhoz viszonyítva nagyszerű eredménynek mondható.

A 70 éves zenekar történetében a megalapozás dicsősége Havasi Józsefet illeti, aki 15 éven át tartó munkásságával megteremtette a szimfonikus zenekart, amely már a legigényesebb zeneművek előadására alkalmas volt, amiről 1911-ben Mascagni: Parasztbecsület c. operájának előadásával tett bizonyoságot.

A munkászenekar szerepléseinek híre túljutott Diósgyőr határain s a Miskolcon, Kassán, Debrecenben és Budapesten megtartott hangversenyek után létezése és eredményessége országszerte elismertté vált.

Ennek a munkának, valamint a zenekar első virágzásának dicsősége (1911—1914) Senger Gusztáv nevéhez fűződik, akit annak idején a vidék legjobb színházi karmesterének tartottak. Senger hatalmas szaktudásával rövid idő alatt az ország egyik legjobb zenekarává fejlesztette ki a zenekart, amely első virágzásának tetőpontját 1914. március 7-én Maillart: A remete csengettyűje című háromfelvonásos operájának előadásával érte el.

Az operaelőadásokon kívül 1895-től az első világháború kitöréséig a zenekar számtalan daljáték, színmű és operett zenekari kíséretét látta el s ezáltal nagyban hozzájárult a diósgyőrvasgyári munkásszínjátszás kifejlődéséhez és sikereihez.

A zenekarnak a munkások zenei művelődésére való hatását az bizonyítja legjobban, hogy a munkások gyermekei és a fiatal munkások az első időkől kezdve nekikezdtek a zenei tudás elsajátításának fárasztó, de sok örömet és nemes élvezetet jelentő munkájához. A vasgyári zenekar első magját az itteni fiatalok képezték, és — amikor jobb zenészeket hoztak Diósgyőrbe — addig tanultak, amíg tudásuk meg nem felelt a követelményeknek. A századforduló utáni években számuk annyira megnőtt, hogy Klíma Mihály egy zeneiskolára való tanulót tudott összehozni s ezzel a szervezett tanulással akarták a zenekar utánpótlását biztosítani.

A zenekarban nem szereplő zenészek száma Vasgyárban annyira megsaporodik, hogy a miskolciakkal együtt 1911-ben létrehozzák a Miskolc—Diósgyőr—Vasgyári Kamara-Zene Egyesületet. A Puky Lászlóból, Gobbi Jenőből, Bencze Rezsőből és Senger Gusztávból álló vasgyári vonósnégyes a budapesti sajtó megállapítása szerint 1913-ban a vidék legjobb vonósnégyese, amelyik szintén hozzájárult Diósgyőrvasgyár zenei jóhírének öregbítéséhez.

A diósgyőri munkásoknak a zenei műveltség elsajátítása érdekében való fáradozása jó úton haladt, amikor kitört az első világháború és ezt a virágzó fejlődést nemcsak meggátolta, hanem nagy mértékben visszavette.

A háború kitörése utáni időkben a zenekar a miskolci Nemzeti Színház zenei szükségletét elégítette ki, a háború vége felé pedig a vasgyári filmszínház műsorához szolgáltatott kísérő zenét.

AZ ÉLET ÚJRA MEGINDUL

Vasgyár társadalmi élete csak a román megszállás megszűnése, 1919. november 17-e után kezdett ismét megállapodni. A zenei és művelődési tevékenység megindult. A zenekar megkezdte próbáit és támogatást nyújtott a Jószerencse és Tisztviselő Dalegylet, valamint a különböző nőegyletek, sport és egyéb egyesületek rendezvényeihez. A zenekarnak ekkor 24—26 tagja volt, így a helyi igényeket már kellőképpen ki tudta elégíteni. A zenekar tagjai azonban még mindig nem állapodtak meg. A kisegítő hadimunkás zenészek állandó lakóhelyükre, a nem magyar származásúak kellett.

közül néhányan külföldre távoztak. Voltak többen olyanok is, akik az akkoriban szervezett zenekarokba távoztak el. A hiányok pótlásáról gondoskodni

A zenekar fennállásának negyedszázados jubileuma

Ilyen körülmények között elérkezett 1920. május 10. napja, amikor a zenekar fennállásának 25. évfordulóját megünnepelték. Valójában már 1918-ban kellett volna ezt az ünnepélyt megtartani, azonban a háborús, majd a forradalmi események ezt nem tették lehetővé, ezért elhúzódott.

A zenekar negyedszázados munkásságának megünnepélése május 8-án, a Jószerencse önképzőköri estélyén megkezdődött, amikor Puky László zenekondnok alkalmi beszédet mondott. Két nap múlva pedig bankettek tartottak, amelyen a vasgyári munkások és alkalmazottak igen nagy számban vettek részt, amivel a zenekar iránti szeretetüket bebizonyították.

Puky László elismerő szavakkal méltatta a zenekar tagjainak áldozatos és sokszor igen fáradságos munkáját, amellyel a vasgyári dolgozók mindenirányú zenei igényeit kielégíteni igyekeznek. Idéznünk kell ezeket a mondatokat, amelyek a vasgyári zenész jellemzését a leghívebben megörökítették s amelyek a zenekar tagjaira azóta is ráillettek:

„Szél, eső — mondotta Puky — hó, sár, nagy hideg, vagy túrhetetlen hőség semmiképpen sem riasztotta vissza zenészeinket elvállalt kötelezettségük teljesítésétől, sőt nem egyszer olyankor is, amikor a zenekar létszáma alacsony volt, kétfelé osztva kellett a közreműködésekben, ki- és felvonulásokban résztvenni.”

„Viszont el kell azt is ismernünk, hogy voltak a zenekarnak olyan szereplései is, amikor kedvező külső körülmények közt és intenzív begyakorlás következtében oly fokú eredményeket produkáltak, amik méltán váltották ki a hallgatóságból a dicséret és elismerés jeleit. Elég talán rámutatnom zenekarunk miskolci, debreceni, kassai, stb. hangversenyeire, amelyeken jelentős művészi eredményeket mutattak fel.”⁶³

A zenekar létszámát s ezzel kapcsolatban erkölcsi és művészi, zene-technikai eredményeit is nagyban befolyásolta az a kettős helyzet, amit a zenészeknek a zenekarba és egyidejűleg a vasgyár kötelékébe való tartozása jelentett, de másrészt megnehezítette a zenekari létszám biztosítását az a körülmény is, hogy a zenészeknek nemcsak a fűvös-, hanem a vonószenekar megfelelő szólamaiban is járatosnak kellett lenniük. Emiatt „a zenekar tagjainak létszáma az első világháború végéig erős ingadozást mutatott, számuk 12 és 35 között váltakozott”.⁶⁴

Vitathatatlan, hogy az első világháború előtt a zenekarnak nagy érdeke volt a kulturális téren elért sikerekben és a gyári munkásság zenei nevelésében. A rengeteg szolgálat, szereplés igen elaprózta idejüket és erejüket, amikor azonban egy-egy fontosabb szereplés adódott, akkor művészig olyan nagyszerűt tudtak nyújtani, hogy országos jellegű ünnepélyekre hívták meg szereplésre.

A régi kerékvágásban

A jubileumi évforduló új virágzás kezdetét jelentette. A húszas évek elején a vasgyári kulturális életnek újabb hatalmas fejlődése kezdődött meg. A háború vihara által előidézett szellemi pangást a kulturális rendezvények iránti fokozott érdeklődés váltotta fel. Sőt nemcsak az érdeklődés, hanem a művészi szereplés, az alkotás vágya tucatszámra tevékenységre ösztönözte az embereket. Bár Vasgyár társadalmi életére a különböző osztályok és rétegek elkülönülése erősen rányomta bélyegét, azonban éppen a művelődési terület volt az, ahol a különböző társadalmi osztályokba tartozó munkások, tisztviselők, valamint ezek családtagjai a leghamarabb megteremtették az együttműködés és a művészi alkotás kedvező lehetőségeit. Különösen élénken pezsgett az egyesületi élet.

A Jószerencse dal- és önképzőkör fennállásának 25. évfordulója alkalmával 1920. július 31-én és augusztus 1-én kétnapos, jubileumi ünnepélyt rendezett. Az ünnepi hangverseny műsorát Senger Gusztávnak erre az alkalomra szerzett Jubileumi indulója zárta be, amelyet a zenekar adott elő.⁶⁵

Az ősz folyamán több műkedvelő előadást és önképzőköri estet rendeztek az egyesületek. A műkedvelő színjátszók, énekesek újra formába lendültek, szerepléseik sikeresek voltak.

Felvetődött az a terv, hogy Maillart: A remete csengettyűje c. operáját újból elő kellene adni. 1921. januárjában hozzáfogtak a darab betanulásához és már február 5-én előadták. Az érdeklődés rendkívül nagy volt. A közönség még visszaemlékezett az 1914. évi előadásra és szívesen vette a felújítást.

A sajtó nagy elismeréssel emlékezett meg az előadásról és mind a zenekar, mind Senger teljesítményét szépen méltatta. Megállapította, hogy Senger emberfeletti munkát végzett, amikor 2—3 hét leforgása alatt ilyen nehéz daljátékot betanított. *Mind a zenekar, mind az énekkar kiváló volt*, ami az ő érdeme. A zenekar pótolni tudta a háborús veszteségeket és ismét jóképességű zenészekkel tudták feltölteni a zenekart.⁶⁶

Két hét múlva a Jószerencse műkedvelői minden várakozást felülmúló érdeklődés mellett mutatták be Huszka Jenő: Gül baba c. bábajos operettjét. A kitűnő zenekar Csoma Imrének, a Jószerencse karnagyának — aki egyben a zenekar elsőhegedűse is volt — vezetésével nagyban hozzájárult a sikerhez.⁶⁷

A remete csengettyűjének miskolci előadása

A bábajos operett nem tudta elhomályosítani az operaelőadás sikerét, amely annyira átütő volt, hogy április 6. és 7. napjain a miskolci színházban is elő akarták adni a Honvéd-alap javára. Az előadás színrehozatala körül azonban nem várt nehézségek támadtak. Egyrészt a szereplők nem szívesen vállalkoztak erre az előadásra, mert Miskolc közönsége a művészek ápolása terén elért sikereiket nem akarta tudomásul venni és eddigi miskolci szerepléseiket mindenkor fagyos közönnnyel fogadta. Ennek a köz-

véleménynek a kialakításához 1919. óta az állami apparátus vezető emberei nagy mértékben hozzájárultak, akik Vasgyárat kommunista fészeknek tartották a forradalom és a Tanácsköztársaság ideje alatti vezető szerepéért.

Az operaelőadás miskolci bemutatóját különösen kétségessé tette Senger ama bejelentése, hogy nem hajlandó többé Miskolcon szerepelni. Elhatározásának előzményei voltak. Rá kell mutatnunk ezekre a jelenségekre, amelyek — ha személyében Sengert érintették ugyan — végeredményben a fejlődő Miskolc és a még gyorsabban fejlődő Vasgyár közti sűrűdásokra is rávilágítanak.

Miskolcon az első világháború befejezése utáni évekig nem tudott szimfonikus zenekar megalakulni. A háború előtti években tartott ugyan a zeneiskola zenekara a miskolci katonazenekar, a vasgyári zenekar és a kamarazene egyesület tagjainak bevonásával évente egy-egy szimfonikus zenekari hangversenyt, azonban a világháború kitörése miatt ez is abbamaradt. Rákos Arnold hegedűművész, a zeneiskola tanára 1920. februárjában 30 tagú vonószekart szervezett,⁶⁸ amely első hangversenyét február 25-én a színházban tartotta meg.

Ez a kezdeményezés már nem tudta kielégíteni a közönséget, amely szimfonikus zenekari hangversenyeket szeretett volna hallani. E magasabb kulturális igények kielégítése céljából Koller Ferenc, a zeneiskola igazgatója létrehozta a Miskolci Hangversenyzenekart, amelynek tagjait Miskolcra, Diósgyőrvasgyárból, Perencesről a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből toborozta össze. Ez a Hangversenyzenekar első hangversenyét 1921. januárjában tartotta meg.

A hangversenyt a miskolci közönség nagy rokonszenvvel fogadta s ezért egy hónap múlva, február 28-án újabb hangversenyt rendeztek, amelynek műsorába főleg a helyi szerzők műveit vették fel. Rákos Arnold: Hámori trilógiáját és Karácsonyi Angelusát, Győri Elek: Tánckölteményét és Senger: Magyar hon c. nyitányát. Senger a saját szerzeményét maga szerette volna vezényelni, azonban nem engedték őt a dobogóra, bár a hazafias érzésektől áthatott, magyaros motívumokból szerzett és igen rutinos hangszerelésű műve kiemelkedő sikert aratott.

Ezt még elviselte volna Senger, azonban ettől sokkal nagyobb méltánytalanság érte, amit nem tudott elviselni. Ugyanis Miskolc városa már korábban pályázatot hirdetett hazafias tárgyú zeneműre és dalra. A beérkezett pályaművek zenekari bemutatóját márciusban rendezték meg a színházban. A bemutatón Senger pályaműve aratta a legnagyobb közönségsikert, azonban a bíráló bizottság még dicséretre sem méltatta szerzeményét.

Ezek a balsikerek annyira elkeserítették a vasgyári karnagyot, hogy az operaelőadás miskolci vezényletét lemondta. Később mégis sikerült rávenni a miskolci bemutató vezényletére.

A bemutató vezényletére érdemes volt vállalkoznia, mert az 1921. május 4-én megtartott operaelőadás közönsége, de meg a sajtó is teljes lélegtételt szolgáltatott Sengernek.

„Az előadás — írta a Miskolci Napló — *magas színvonalával, tiszta értékeivel izelítőt adott a miskolciaknak a vasgyári közönség magas*

zenei kultúrájából, amit a vasgyár művészetért rajongó társasága önmagában önmagáért csinál s amelyben nekünk legfeljebb ilyen vendégszereplés alkalmával lehet részünk. Nem volt egyetlen szereplő a derék műkedvelő gárdában, aki ne állotta volna meg tökéletesen helyét és ne adta volna tanújelét olyan művészi öntudatnak, amely még a teljesen kifejlődött műkedvelő nivót is messze felülhaladta.”⁶⁹

A másik sajtóorgánum is tárgyilagosan elismeri a vasgyáriak vezetőszerepét:

„... már két ízben foglalkoztunk — írta a Magyar Jövő — részletesen ugyane darabbal kapcsolatban azzal a művészi teljesítménnyel, amit jelent ének és zene tekintetében a vasgyári műkedvelő gárda és Senger karnagy zenekara; most csak a bensőséges, nagy és őszinte siker leszögezésére szorítkozunk. Ez az együttes igazán kitűnő hanganyagot képvisel, komolyan képzett énekesnői, énekesei vannak s e mellett övék Senger tudása, tehetsége is, amely egyik főtényezője a szép sikerüknek.”

„Maillart vígoperájának értékesen dallamos zenéje hibátlan pontossággal szólalt meg Senger biztos keze alól a kitűnő vasgyári zenekarból. A ház zsúfolásig megtelt s nagy-nagy volt a siker.”⁷⁰

A miskolci közönség fagyos magatartása feloldódott s annyira nagy volt a siker, hogy az operaelőadást két hét múlva megismételték.

A vasgyári zenekar hét év után újra elérte azt a szintet, ahová már a háború előtt eljutott. Most arra kellett törekednie, hogy ezt a nivót tartani tudja.

Felvetődik a kérdés: mivel magyarázható meg, hogy a zenekar egy hosszú háború után ilyen hamar kiváló teljesítményt tudott nyújtani?

Ennek az a magyarázata, hogy ismét meg tudták teremteni azokat a lehetőségeket, amelyek a fejlődést biztosították. Ezek a következők voltak: az anyagi alap újbóli létesítése, új zenekari szabályzat életbeléptetése, jó karmester, jó zenészek és a gyakori szereplések.

Az anyagi feltétel biztosítása

A háborús állapot elmúta után a gyári munkások a zenekar anyagi alapját újból biztosították. A *vasgyár munkásai és alkalmazottai* 1920. szeptember 12-én megtartott gyárértekezleten *egyhangúlag elhatározták, hogy a zenekari alaphoz keresetüknek, illetve fizetésüknek háromnegyed százalékával hozzájárulnak*. Kimondták még azt is, hogy eme százalékos hozzájárulást a viszonyok változásával egy újabb gyárértekezlet módosíthatja.⁷¹

A háromnegyed százalék megtartása azért volt indokolt, mert a munkáslétszám, amely 1919. nyarán majd 12 000 tett ki, 1920. nyarára 7800-ra csökkent, ami kb. az 1907-es létszámnak felelt meg.

Az 1921. évi szervezeti szabályzat

A zenekar és a gyár vezetősége új zenekari szervezeti szabályzatot dolgozott ki, amelyet a kereskedelemügyi miniszter, a gyár főhatósága 1921. szeptember 20-án jóváhagyott. Ezzel a szabályzattal a kor követelményeinek megfelelő keretek közé helyezték a zenekar működését.

A szabályzat — összehasonlítva az előbbiekkal — bizonyos vonatkozásokban fejlődést mutat. Így a zenekar létszámát legalacsonyabban 12, legmagasabban 36 zenészben állapítja meg. A zenekari bizottság tagjainak létszámát emelte, amennyiben az eddigi tagok mellé a vasgyári munkások 2, az alkalmazottak 1 tagot delegálnak a bizottságba. Ezzel a munkások bizonyos demokratikus jogokhoz jutottak és a főképpen általuk fenntartott zenekar ügyeibe beleszólhattak.

Ugyancsak a zenekari bizottság tagja lett hivatalból a Diósgyőr-Vasgyári Központi Kultúrbizottság mindenkori elnöke. Ez a zenekar feletti politikai ellenőrzést jelentette, az volt a célja, hogy elsősorban a vasgyári egyesületek szereplését és működését nevelési és nemzeti szempontból egységesen irányítsa s csak másodsorban volt célja, hogy a tartandó előadásokat szellemi nivó tekintetében felülbírálja.⁷² A bizottság zenei vezetői Puky László és Senger Gusztáv voltak, ami a zenekar szempontjából megnyugtató volt.

A zenészutánpótlásról való szervezett gondoskodás gondolata szintén megcsillan a szabályzat 7. §-ában, amely a zenekari bizottság kötelességévé teszi, hogy a Vasgyárban létesítendő zeneiskola alapjainak megvetésénél hathatósan működjenek közre és ezt a mozgalmat megindító testületet, illetve együletet a legteljesebb erkölcsi és szellemi támogatásban részesítse.

Ugyancsak köteles a bizottság egy olyan szabályzatot összeállítani és érvénybe léptetni, amely a zenészeknek a próbák és nyilvános zenejátékok, kivonulások alatt tanúsítandó magatartását részletesen körülírja s egyszerűségi és szükségességük mutatkozó megtorló intézkedéseket is tartalmazza.

A szabályzat a zenészek összegszerű díjazására nem tér ki, mert ettől az időtől kezdve a zenészek díjazását a gyárfőnökség javaslatára évről évre az állami vas-, acél- és gépgyárak központi igazgatósága állapítja meg. A rendes díjakon felül a zenészek élelmezési átalány fejében közreműködési pótlékot is kapnak. Rendelkezés történt arra az esetre, ha a zenész, vagy a karmester betegsége miatt nem vehet részt a szerepléseken és próbákon. Ilyen esetben a zenekari keresetüket csak abban az esetben kapják meg, ha betegségüket hiteles orvosi bizonyítvánnyal igazolják és ha betegségük miatt vasgyári szolgálatot sem teljesítettek.

Figyelembe vették a nem helybenlakó munkások jogos igényeit is, amikor bevették az alapszabályba, hogy a szomszédos helyeken, mint Pécetes, Diósgyőr, Újdiósgyőr és Hámor területén tartandó térzenékre a zenekar évenként előre megállapított korlátolt számban díjmentesen igénybevehető.

Az egyháznak újabb kedvezményt biztosítottak, mert egyrészt az igénybevételi díjakat alacsonyabban állapították meg, másrészt az egyházi

kivonulásoknál a közreműködő zenészek villamospénzét a munkások pénzéből felállított zenealpból fizették ki, holott más természetű kivonulásoknál ezt az összeget a zenekart igénybe vevő fél tartozott megfizetni.

A heti rendes próbák számát háromról kettőre csökkentették.

Ugyancsak szabályozták az egyenruházati darabok kihordási idejét, amely szerint a nadrág, sapka, bakancs kétévenként, a zubbony három, a köpeny, díszkabát ötévenként újjakkal pótlandók.⁷³

A zenekar fegyelmi szabályzata

A zenekar további jó működése végett a zenekari bizottság kidolgozta a zenekar tagjaira kötelező fegyelmi szabályzatot, amely 1923. január 31-ével életbe lépett.⁷⁴

A szabályzat nyolc fejezetre oszlik. Foglalkozik a zenekar tagjainak felvételével, elhelyezésével és zenekari szolgálatba való beosztásával. Eszerint a zenekar kiegészítése a zenekari bizottság hozzájárulásával vagy nyilvános pályázat, vagy pedig személyi meghívás útján történik. Mindkét esetben a helyben végzendő sikeres próbajáték alapján. Megkövetelték az erkölcsi kifogástalanságot is.

A felvett zenész vasgyári keresetét (órabérét) az eddig kialakult gyakorlat szerint az ügyosztály, illetve az üzemfőnök állapítja meg, amelynek létszámába a vasgyár főnöksége az illetőt beosztotta.

A második fejezet a zenekar tagjainak a hivatalos zenekari működésnél való magatartását írja elő. A karmester és a zenészek kötelesek úgy a próbákon, mint a zenekar nyilvános, hivatalos közreműködéseinél pontosságot, fegyelmezettséget, józanságot és tudásukhoz, gyakorlottságukhoz képest a legnagyobb odaadást tanúsítani.

Magánjellegű zenejátékot csak akkor vállalhatnak, ha ehhez a vasgyár főnöke előzetesen hozzájárult.

A próbák, illetve a szereplések előtt 10, illetve 15 perccel előbb tartoznak a szükséges zenekari felszereléssel együtt megjelenni. Egyenruhájukat csak hivatalos szerepléskor használhatják. Hosszabb szabadságolások alkalmával az illető zenész minden zenekari szerelvényét köteles a zenekar szertárába letétbe helyezni.

A fenti tilalmak és kötelmek megszegőit bírsággal sújtják. Igazolatlan elkésésért akár próbákról, akár nyilvános zenekari szereplésről történt, továbbá a szolgálati út be nem tartásáért első esetben 20 korona, további esetben 60 korona a bírság. Engedély nélkül végzett magánjellegű zenekari közreműködésekért, valamint hivatalos közreműködéseknel ittas állapotban való szereplésért első esetben 50 korona, a második esetben 100 korona, további esetekben 200 korona a bírság.

A további fejezetek a zenekari leltári tárgyak rongálásáért és elvesztéséért való teljes személyi és anyagi szavatosságot, a szolgálati út betartását, a zenekari ügyekben értesítő és küldöncszolgálat ellátását, továbbá a zenekar kötelékéből való kilépést és kizárást tartalmazzák.

A zenekari tag kérelme vagy vélt sérelme előterjesztésénél a követke-

ző szolgálati utat tartozott betartani: karmester, zenegondnok, a vasgyár főnöksége, végül a vasgyárak központi igazgatósága. A szolgálati út be nem tartását megbírságolták.

A zenekarból az a tag volt kizárható, akit már három ízben — habár különböző címen — pénzbírsággal sújtottak, vagy aki a vasgyár kötelékéből kilépett.

*

A fentiekből láthatjuk, hogy a vasgyári munkások a zene iránti szeretetükből magukra vállalták a zenekar fenntartásával járó anyagi áldozatok meghozatalát. A zenekar és a gyár vezetősége kidolgozták azokat a szabályzatokat, amelyek a zenekar működését szabályozták. Gondoskodás történt jó zenészekről, a jó karmestert Senger személyében szintén biztosították. Szereplési lehetőségekben sem volt hiány. A háború előtt másfél évtizeden keresztül rendszeresen megtartott vasárnap délutáni ismeretterjesztő előadások ugyan megszűntek, azonban a húszas években az egyesületi élet lett mozgalmasabb.

A szereplési lehetőségek

A két világháború közti időszak első felében a zenekar elsősorban a moziban játszott 1932-ig, a hangosfilm megjelenéséig. A mozielőadásokat hetenként két alkalommal tartották, csütörtökön egy, vasárnap három előadás volt.

A húszas évek elején sokat játszottak a miskolci Nemzeti Színházban, amelyben 1921-től két év alatt mint kiegészítők 200 operaelőadást kísérték. Senger korrepetitorként működött a színháznál és a zenekarnak 12—14 tagja állandóan kiegészített ezeken az előadásokon. A színházi zenekart az operaelőadások alkalmával Radio Rezső olasz karmester, Simándy József és Donáth Leó karnagyok vezényelték. Itt működött akkoriban Hoppe Jenő is, a vasgyári zenekar későbbi karmestere.

A húszas évek gazdasági válsága idején, amikor a próbák száma heti egyre csökkent, alig voltak szereplési lehetőségek, a zenekar sok tagja állandóan Miskolcra járt az Apolló és Uránia mozik zenekarába játszani.

A hangversenyeknek új formája alakult ki. A háború előtti vasárnap délutáni hangversenyek helyébe a csütörtök esti hangversenyek léptek, amelyeket 1923. nyara óta vezettek be. Ezeket már nem a munkáséteremben, hanem a vasgyári nagyvendéglő kerthelyiségében tartották meg. Szórakoztató jellegűek voltak és a családtagjaikkal sörözgető dolgozóknak szólt. A későbbi években még vasárnap délben is tartottak ugyanott hangversenyeket. Ezeknek a hangversenyeknek a zenei nevelés szempontjából nem nagy értékük volt.

Rendszeretlen időben fúvószenekari hangversenyeket is tartott a zenekar Újdiósgyőrben a Bank-palota előtt (a mostani Lenin téren), a diósgyőri várban és a miskolci Vörös-templom előtti téren, (a mai LAÉV állomásnál).

A gazdasági válság enyhülésével ismét megindult a kulturális élet.

Főképpen a Vasas Szakszervezet műsoros estjei voltak igen színvonalasak, amelyeken minden alkalommal fővárosi művészeket is felléptettek. A közönség nagyon érdeklődött ezek után s az estélyek alkalmával az éttermet zsúfolásig megtöltötte. Ezekre a zenekar is felkészült és igen nívós számokkal, pl. Beethoven I. szimfóniájával lépett fel.

A dalos egyesületek, a sportegyletek, nőegyletek vetélkedtek egymással minél színvonalasabb műsorok bemutatására. Az említett egyesületek ünnepi vacsorákat is rendeztek, amelyeken mindig részt vett a zenekar. Jóformán minden vasárnapra jutott valamilyen játék.

A 30-as évek elején a zenekar lépést tartott a kor igényeivel, megalakult a jazz zenekar, amely a vendéglőben szombaton esténként megrendezett táncoknál játszott.

A játszott művek között túlnyomó részben filmzenék és külföldi szerzők táncművei szerepelnek.

A zenekar műsorpolitikája

Az imént felsoroltuk azokat a szereplési lehetőségeket, amelyeken a zenekar szerepelt. A temetési és táncjátékokon kívül az opera, illetőleg az operettelőadások zenei kísérete jelentette a zenekar legfőbb elfoglaltságát. Az ezekre való felkészülést komolyan vette a zenekar és mindenkor jelentős része volt az előadások sikerében.

Az említett operán kívül felújították Mascagni: Parasztbecsület-ét a húszas évek közepén. E két operaelőadáson kívül másra nem vállalkoztak. Az ekkor meginduló munkáselbocsátások, tisztviselői B-listázások elvették a vasgyáriak kedvét a komolyabb művek betanulásától. Az 1929-es gazdasági válság kihatása Vasgyárban 1935-ig tartott s ekkoriban még a műsoros esték is ritkák voltak. Az 1920-tól 1940-ig tartó időkből mégis játszottak operetteket, amelyek közül nagyobb sikert értek el: Planquette: Ripp Van Winkle; Jarnó: Az erdészleány; Hervé: Nebántsvirág; Lehár: Drótotót; Kacsóh: János vitéz; Schubert-Berté: Három a kislány; Farkas: Iglói diákok; Huszka: Gül baba; Csathó: Te csak pipálj Ladányi.

Önálló zenekari hangversenyt a két évtized alatt alig rendeztek, inkább egy-egy műsoros estre készült fel a zenekar komolyabb számokkal. Így Senger idejében az egyik hangverseny alkalmából Beethoven I. szimfóniáját, majd ugyancsak az ő vezénylésével Schubert: H-moll (befejezetlen) szimfóniáját játszották. Az előadott művek közt szerepelt: Grieg: Sigurd Jorsalfar szvitje; a Peer Gynt-szvit, A tavaszhoz című műve; Meyerbeer: Cigánytánc a Hugonották c. operából; Brahms: Magyar táncok; Mozart: Kis éji zenéje; Giordano: Andrea Chemier operájából részletek; Glinka: Ivan Szuszanyin c. operájából részletek; Borodin: Közép-Ázsia pusztáin című szvitje; Poppy: Keleti szvitje; Joshitomó: Japán szvitje; Schubert: Pisztráng ötös; Beethoven: Esz-dúr quintettje és Septettje; ugyanis a 30-as évektől egyre gyakrabban előfordult, hogy kisebb összeállításban szalonzenekari és kamarazenedekari műveket adtak elő, amelyekhez a zongorakíséretet Balthazár Dezső tanító játszotta.

Felújították azokat az operaábrándokat és nyitányokat, amelyeket már az első világháború előtt játszottak, így Rossini: Semiramis, Tolvaj szarka, Bach, PH. E.: Hamlet. Beethoven: III. Leonora; Mendelssohn: Hebridák és Ruy: Blasát; Schubert: Rosamunde c. műveit.

A jellemdarabok és könnyebb művek tömegét játszották. A zenekar további fejlődésére komoly hangversenyek hiánya miatt nem volt lehetőség, mert a nagyon összezsugorodott zenealap csak azt tette lehetővé, hogy a temetési szolgálatot ellássa és az ünnepélyes kivonulásokhoz a zenét szolgáltassa.

A vasgyári tanonciskola zenekara

A vasgyári zenekar közvetlen hatásának eredménye volt az a tény, hogy a tanoncok, a vasgyári ipari tanulók a zene rendszeres művelése céljából zenekört alakítottak.

A vasgyári tanonciskolák keretén belül még 1918. július 13-án ifjúsági egyesület alakult azzal a céllal, hogy az ipari tanulóknak általános műveltséget nyújtson, őket a korcsmák és más kétes helyek látogatásától elvonja. A vasgyári zenekar érdemének kell tulajdonítanunk azt a hatást, hogy a

9. kép. A diósgyőrvasgyári tanonciskola zenekara 1922-ben

fiatal munkás fiúkban olyan érdeklődést tudott felkelteni, aminek az lett az eredménye, hogy az *egyesületen belül dal- és zenekört szerveztek*.⁷⁵

A dal- és zenekör feladatául a dalnak és zenének rendszeres művelését tűzték ki, ezért hetenként egyszer, ha szükséges többször rendszeres órákat tartanak. Alkalmanként részt vesznek a műkedvelő szakosztály szereplésin.

A szakosztály munkája a mozgalmi, forradalmi, majd harci események miatt csak 1920-ban kezdődött meg. A karmesteri és oktatói teendőket Philippi Vilmos tanító látta el. Az ifjúsági egyesület első elnöke Krasznai (Krawczyk) Lajos lett.

Az ifjúsági egyesület, amelynek taglétszáma elérte a 300-at, a 20-as évek elején élénk tevékenységet fejtett ki. A közművelődési és műkedvelői kör kéthetenként összejöveteleket rendezett, amelyeken az ifjúsági zenekar is közreműködött egy-egy dal vagy zeneszám előadásával. A zenekar az 1921—22. tanévben feltűnő haladást mutatott fel. Szerepléseik egyre tartalmasabbak és sikeresebbek lettek.

Az éveken át tartó szorgalmas tanulásnak olyan komoly eredménye lett, hogy a zenekar az 1925. július 25-én megtartott tanévzáró ünnepélyen Rossini: Tell Vilmos c. nyitányát szólaltatta meg.⁷⁶

Az ifjúsági zenekör a zenei műveltség terjesztése, valamint a zene oktatása terén kifejtett tevékenységét egészen a második világháború kitöréséig folytatta.

A Diósgyőrvasgyári Zenekar zenetanfolyama

Az 1921. szeptemberében jóváhagyott zenekari szervezeti szabályzat 7. §-a a zenekari bizottság kötelességévé tette, hogy a Vasgyárban létesítendő zeneiskola alapjainak megvetésénél működjék közre. Ez a szakasz azért került be a szabályzatba, mert a háború alatt, majd az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlásakor veszteségek érték a zenekart. Több idegen származású muzsikus itthagya a zenekart, néhányan más zenekarba távoztak. A zenekari bizottság nem akarta, hogy még egyszer ilyen kellemetlen helyzetbe kerüljön a zenekar, ezért a zenészutánpótlásról intézményesen gondoskodni akartak. Különösen Simon Béla karmesterhelyettes volt azon, hogy az idegen nemzetiségű zenészek helyett a helybeli munkások gyermekeit képezzék ki zenésszé és alkalmazzák a zenekarban. Ezért 1923. ősztől egy zenetanfolyam felállítását határozták el.

A kezdeményezés a vasgyári társadalomban megértésre talált, mert a fiatalok szép számmal jelentkeztek. A kezdeményezők talán nem is gondoltak arra, hogy a munkás zenei műveltség fejlesztésének milyen fontos szolgálatot tettek. Ugyanis a tanonciskola zenekörének tehetségesebb tagjai valamennyien, de rajtuk kívül még mások is jelentkeztek a tanfolyamra, amelyen csak a vasgyári dolgozók gyermekei vettek részt. A zenekar gondnoka beiratkozáskor a zenésztanulók szüleivel szabályszerű szerződést kötött. Ennek értelmében, ha a növendék olyan tudást ért el, hogy zenekari működésre alkalmasnak nyilvánították, ettől az időtől kezdve legalább két esztendőn át a zenekarban közreműködni tartozott. Ellenkező esetben a

zenetanulás összes költségeit utólag meg kellett térítenie, mert a tanfolyamon csak minimális tandíjat kellett fizetni.

A tanfolyamon rendszeres elméleti és hangszeres oktatás folyt. Az oktatók a zenekar tagjai és a zenegondnok voltak. Így az elméleti ismereteket eleinte Puky László, majd Pozsga Gyula zenegondnok tanították. Hangszerekkel, kottákkal és kellékekkel a zenekar látta el a növendékeket.

A tanfolyamnak kötött létszáma volt, (25 fő), új növendékek csak lemorzsolódás esetén nyertek felvételt. Az oktató óradíja megegyezett a zenekari órabérrel. A növendékeknek a vonós és fúvós utánpótlás érdekében két hangszeren kellett tanulniuk. A tanfolyam ügyesebb, előrehaladottabb növendékeiből Simon Béla karmesterhelyettes vezénylete alatt — aki a tanfolyam vezetője volt — növendékzenekart szerveztek.

Így kezdődött meg a zenésutánpótlás képzése. A munka sikeresen folyt, mert sok jó zenészt képeztek ki, akik közül sokan évtizedeken át zenekari tagok lettek. Így: dr. Bánhegyi (Riskó) László, Bánfi (Bayer) Kornél, Ficsor László, Fögel Zoltán, Balázs József, Havasi István, Krasznai (Krawczyk) Lajos, Lakatos László, Mikula Ferenc, Simon József, Schöppl Alfréd és Ferenc, Temesi (Tiszovcsik) József és Tistyán József.

A tanfolyam első éve után már szimfonikus összeállításban játszott a növendékzenekar. Ez azért volt lehetséges, mert a növendékek közül előzőleg sokan már magánúton képezték magukat s az egyévi továbbképzés eredményeképpen a könnyebb műveket le tudták játszani. A tanfolyam

10. kép. A diósgyőrvasgyári zenekar zenetanfolyama 1925-ben

minden évben igen nagy sikerű hangversenyeket rendezett, amelyeken a növendékek beszámoltak tanulásuk eredményéről. Minden hangszeren szóló és csoportos számokat adtak elő.

Nem lesz érdektelen a tanfolyam tudásának felmérése szempontjából, ha a második tanév végén 1925. júniusában megtartott tanévzáró hangverseny műsorszámait közöljük. A műsort Ziehrer: Románcával nyitották meg, amelyet Senger vezényelt. A karének után Sengert tanítványai gyönyörű babérkoszorúval lepték meg.

Ezután jöttek a „vizsgadarabok”. Dobrán György: Dancla: Barcaroláját játszotta el hegedűn. Balázs Lajos és Peck Konrád Senger: A két fülemüle c. fuvolakettősét adták elő szép összhangban. Huszár Imre Senger: Klarinétszólóját játszotta sima, nyugodt előadásban. Csehil László és Huszár Imre Mazas: Hegedűkettősét adták elő. Dely Gy., Mikula László, Lakatos László és Szigeti Imre Haydu Imre: Vonósnégyesével gyönyörködtették a közönséget.

Erős Antal és Balázs József Mazas Ferenctől Hegedűkettőt játszottak. Kedves szám volt Dely Gy. és Szigeti I. precis előadásában Millöcker: Szárnykürt kettőse. Hegedűs Sándor Senger: Magyar dallam-át adta elő, Tóth Lajos klarinétszólót, Teleki István és Bánhegyi (Risiko) László hegedűkettőt játszottak.

A kritikus a legnagyobb elismeréssel szól Krasznai (Krawczyk) Lajos játékaról, aki Klengel Gy.: Andante és Nölk: Gavotte-ját gordonkán adta elő. Dobrán György, Bánhegyi (Risiko) László és Balázs J., valamint Éliás J. Schmidt E.: Menüett-jét játszották, Kovácsik S. és Mikula L. Stróbl.: Szárnykürt kettősét, Szűcs Lóránt Dancla: Melódiá-ját játszották. A műsor legkiemelkedőbb száma Wilfert B.: Csellónégyes-e volt Kossári N., Schöppl Alfréd, Krasznai Lajos és Senger Gusztáv előadásában. Dely Gyula Dancla: Kis dal-át játszotta. Befejezésésképpen a zenetanulók vonóskara Senger G.: Magyar egyveleg-ét adta elő.

Ezután a jó eredményt felmutató növendékeket szép pénzjutalomban részesítették.⁷⁷

A legtehetségesebb fiúkat lassan-lassan beültették a zenekarba, bár továbbra is a tanfolyam növendékei maradtak. Idővel kifejlődött tehetségük, megizmosodott tudásuk. Többen kiemelkedő tudásra tettek szert és továbbképzésük céljából — mint a vasgyári zenekar tagjai — a miskolci városi zeneiskola magasabb osztályaiba iratkoztak be. Bajor László, Juza Ferenc, Kaveczki Ferenc, Perjési (Pachmayer) Vilmos, Mohilla Károly, Mentényi (Müllner) Ernő akadémiai vég bizonyítványt szereztek.⁷⁸

Akadtt több olyan fiatal is, aki a legmagasabb zenei képesítést szerezte meg: Perjési (Pachmayer) Vilmos középiskolai ének és zenetanár, Kaveczki Ferenc hegedűtanári, Bodnár István zeneszerzői, Fasang Árpád zeneszerzői, Matherni Géza karnagyi képesítést szerzett. Ugyanennek a zenetanfolyamnak az oktatói képezték ki dr. Bánhegyi Lászlót, a szimfonikus zenekar későbbi karmesterét, Szűcs Lorándot, a vasgyári Vasas Dalárda későbbi karnagyát, Vancsó Dezsőt, dr. Huszovszky Sándort, Mohilla Károlyt, dr. Zádor Tibort, Kerner Antalt, akik kiváló hegedűsök lettek.

A tanfolyam hallgatói közül többen kisebb zenekarok élére kerültek, a zöme azonban a vasgyári zenekar hasznos tagja lett. Szép számban kerültek át a perecesi bányász zenekarhoz is.

A zenetanfolyam eredménye sok szülőt arra az elhatározásra készítette, hogy gyermekét zenére taníttassa. Azonban a zenetanfolyam, bár évről évre megnyílt, csak mérsékelt számban vett fel növendékeket. Ezért mind Senger, mind a zenekari tagok javarésze magántanítással kezdett foglalkozni. Már a világháború előtt megkezdődött az ilyen oktatás, azonban akkor még nemigen foglalkoztak vele. Most egyre több zenész kezdett oktatni, mert sok jelentkező volt. Egyik legmunkabíróbb oktató Wessely Ferenc hegedűs volt, akinek 1920-tól 1935-ig nagy számban voltak tanítványai. Áldozatos munkájával sok jó zenészt nevelt.

A munkás és munkásszármazású fiatalok nagy kedvvel láttak a zene tanulásához és többen közülük a legmagasabb zenei képzettséget is megszerezték. Ezek szülei képesek voltak — bár igen nagy áldozatok árán — a továbbtanuláshoz szükséges anyagiakat előteremteni. Viszont akadtak olyan fiatalok, akik — még ha tehetségük révén a jövőt illetően a legszebb reményeket táplálták magukban — szegénységük miatt képtelenek voltak feltörni.

Erre egyik legjellemzőbb példa Várszegi (Wurfel) Kálmán pályafutása. Apja vasgyári munkás volt, aki korán elhunyt. A nyomorgó özvegynek öt gyermek eltartásáról kellett gondoskodnia. A törekeny testalkatú fiú nagy kedvet érzett a hegedülés iránt s bámulatosan fejlődött. Magántanítója már nem is tudott neki megfelelő irányítást adni s valahogy mégis beiratkozott a miskolci zeneiskolába, ahol Rákos Arnold lett a tanára. Rohamosan

11. kép. Wessely Ferenc zenész tanítványaival 1923-ban

Olyan mű eljátszására vállalkozott, amelyik technikai és ritmikai igényessége miatt állandó műsorszámá világhírű hegedűművészeknek.

Bemutatkozásáról a miskolci sajtó nagy elismeréssel emlékezett meg: „... A nehéz hegedűversenyt — írta a Magyar Jövő — korát meghaladó érett felfogással, hatalmas technikával interpretálta. Játékában most még sok a modorosság, amit azonban komoly igyekezettel és kitartó tanulással leküzdhet. Tehetségének kellő kiművelésével a legnagyobb művészek sorába léphet. A közönség viharosan ünnepelte a kis Wurfel Kálmánt...”⁷⁹

Tanára meggyőződése szerint a kis Wurfel zenei tehetsége oly nagy volt, hogy pár év alatt megszerzi az akadémiai végzettséget — ha további tanulásának anyagi feltételeit biztosítani tudják. Ezért tanára és a zeneiskola igazgatója felkeresték Borsod megye alispánját és arra kérték, hogy a kis csodagyereket a vármegye vegye pártfogásába és képeztesse ki. Az alispán ígéretet tett arra, hogy keresni fogja azokat a módokat, amelyek révén Wurfel Kálmánt fel lehet majd nevelni a magyar zenekultúra és a vármegye dicsőségére. Még azt is megengedik neki, hogy művészi nevéként a „Borsodi” nevet használhassa.

A valóságban pedig mindössze annyi történt, hogy az egyik borsodi nagybirtokos két hétre elvitte vidéki birtokára, ahol megengedte neki, hogy fejlődött. Mindössze három és fél évi zenetanulás után, 16 éves korában, 1921. május 7-én a zeneiskola hangversenyén mutatkozott be a közönségnek. Mozart híres A-dúr hegedűversenyét játszotta zenekari kísérettel. hegedűgyűjteményének egyik legértékesebb darabján, egy olasz mesterhegedűn gyakoroljon.

Várszegi anyagiak hiánya miatt nem tudott hegedűművésszé kifejlődni. Sok lemondás és munka árán elvégezte a miskolci zeneiskola akadémiai tagozatát, azonban életét hosszú éveken át mint mozi és kávéházi zenész tengette. A hangosfilm megjelenése ezt a lehetőséget is megszüntette, akkor sikerült állást kapnia a vasgyárnál s tagja lett a zenekarnak.

Diósgyőrvasgyár munkássága az első világháború után a zenei művelődés útján már odáig jutott el, hogy gyermekeik közül igen sokan gyakorlatilag is foglalkoztak zenével s a hangszeres zenét több százan elsajátították.

Senger Gusztáv meghurcolása

Említettük már, hogy a háború vége felé a filmelőadásokat egy kisebb zenekar kísérte. Ennek az együttesnek a vezetője, egyben zongoristája Senger volt, aki az 1923. június 16-i előadáson szokás szerint — amíg az egyik eljátszott mű után a következő kottát fellapozták — improvizált, s ekkor az Internacionálé dallamából is játszott néhány ütemet. Az a klikk, amelyik Sengert már régebben menesztetni szerette volna, gondoskodott arról, hogy az eset a rendőrség tudomására jusson. Feljelentették s a rendőrség a karnagy ellen az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvény alapján politikai bűnügyben eljárást indított. Ebben az ügy-

ben az volt a legérdekesebb, hogy a moziügyeletes rendőrtiszt, aki az előadáson szolgálatban volt, nem vett észre semmit.

A rendőrségi eljárással párhuzamosan a gyárfőnökség is eljárást indított ellene. Fegyelmet megelőző vizsgálatot rendeltek el és állásától is felfüggesztették. Szolgálati egyenruhájának viselésétől eltiltották és elrendelték, hogy állomáshelyéről engedély nélkül nem távozhat.⁸⁰⁾

A kellemetlenkedések az eljárás alatt sem szűntek meg. A Jószerencse, a Tisztviselők Dalegylete és a percesi Bányamécs dalkörök közös hangversenyt rendeztek. A műsor keretében Szegedi Sándor énekes Sengernek két szép dalát adta elő. Az estély rendezősége azonban gondoskodott arról, hogy a közönség ne szerezzen tudomást Senger szerzőségéről, pedig éppen a rendezőség tartozott volna a felfüggesztett karnagnak azzal, hogyha szerzeményeit, különösen két szép hazafias dalát előadják, ezt a közönség előtt ne hallgassák el.

Bár mindkét eljárás felmentéssel végződött, azonban a meghurcolás igen rosszul esett Sengernek. Munkakedvét azonban nem törte meg, mert még éveken keresztül sok művet szerzett.

A 20-as évek második felében egyre többet betegeskedett és hosszú hónapokat töltött Bükkszentkereszten. Nehezen tudott már erőre kapni. Élete vége felé közeledett, amikor a zenekart még egyszer elvitte Debrecenbe. A háború utáni két évtized alatt a vasgyári zenekar egyszer szerepelt idegenben, amikor 1928-ban a Debrecenben megtartott országos dalosversenyen vett részt. Tulajdonképpen a színjátszókat kísérték el, akik a debreceni Than Gyula: A mi falunk c. énekes és táncos népi daljátékot adták elő. A mű nyitányát és palotását Senger szerezte. Az ünnepélyes bevonuláshoz, valamint a több ezer dalos Nagyerdőbe történő felvonulásához a vasgyári zenekar szolgáltatta a zenét. A Csokonai Színházban megtartott bemutató előadás előtt Senger: Ünnepi nyitányát játszották el. Jóformán ez volt az utolsó nagyobb szereplése Sengernek, amelyhez hatalmas siker fűződött.

Tbc-s tüdőfertőzése 1929-ben kiújult, amelyhez súlyos fájdalmak is járultak. Hónapokat töltött Budapesten a János-kórházban. Ettől az időtől kezdve már alig foglalkozott a zenekarral, azonban még ekkor is komponálgatott. Ilyen körülmények között hosszú szenvedés után 1932. január 3-án 60 éves korában elhunyt.

Senger munkásságának méltatása

Neve a Diósgyőrvasgyárban eltöltött 21 éves karmesteri működése alatt fogalommá vált. Nemcsak Vasgyárban volt nagy tekintélye, de szerte az országban ismerték. Vasgyár, Miskolc és sok magyar város nem egyszer csodálattal adózott az osztrák származású, de magyarrá vált karnagy kiváló karmesteri talentumának. Helyi zenei esemény nem ment végbe az ő részvétele nélkül, útmutatásait minden esetben kikérték. Mint karmester Diósgyőr zenekultúráját, ezáltal a diósgyőri munkások zenei igényét jelentős magasra emelte. Az operák, szindarabok, hangversenyek, kamaraesték

szakavatott vezetés mellett dilettáns kísérletezésekből művészi események lettek.

Mint zenepedagógus az új zenészgeneráció egész sorát nevelte fel. A Jószerencse és a Tiszti Dalkörnek hosszú időn át karnagya volt. Zenekari művei és dalszerzeményei országos viszonylatban is jó nevet biztosítottak számára, sőt számos esetben Ausztriából is felkeresték zeneművek megírása végett.

Mint gordonkaművész hallgatóságát számtalanszor magával ragadta a magasabbrendű, eszményi élvezetek világába.

Teremtő zsenije a betegágyon sem pihent s kedves zenekara a saját temetésére szerzett gyönyörű gyászindulójával búcsúzott sírjánál nagy mesterétől.

Legnagyobb érdeme az volt, hogy a diósgyőrvasgyári munkás zenekart az ország legjobb zenekarai közé emelte, amely pompás szerepléseivel igen sok dicsőséget szerzett Diósgyőr munkás társadalmának.

Mohila István
1932—1933

1886. április 6-án Salgótarjánban született, 3 éves volt, amikor apját a tüzes vas megölte. Az elemi iskola elvégzése után tanoncnak áll be és mint lakatos felszabadult. Az iskolában jó tanuló volt és nagy érdeklődést mutatott a zene iránt. A gyár vezetősége Budapestre akarta felküldeni továbbbi zenetanulás céljából, azonban édesanyja a kis nyugbéréből nem tudott támogatást biztosítani fia részére. Később mégis feijutott a fővárosba és egy üzemben dolgozott. Katonai szolgálatra hívták be, de 3 hónap után felmentették.

Színházi zenész lett, majd mint zenész Németországban is tevékenykedett, hazakerült s egy színházzal Erdélyt járta be s volt idő, amikor Sengerrel is együttműködött. Azután Budapesten egy szalonzenekarban játszott. Itt ismerkedett meg az egyik vasgyári tisztviselővel, akinek révén a diósgyőri zenekarba került, 1910-től itt szerepelt.

1913-ban katonai szolgálatra vonult be, ahonnan csak 1920-ban szerelt le ötévi szibériai hadifogság után. Tagja lesz a mozi zenekarnak. A húszas évek vége felé sokat helyettesítette a beteg Sengert, akinek elhunytja után a zenegondnokság felkérésére ő vette át a karmesteri teendőket és két éven keresztül Senger szellemében vezette a zenekart. Munkáját lelkiismeretes odaadással és igyekezettel végezte; nagyon ügyelt az elért színvonal megtartására.

Mohila igen nehéz időkben állt a zenekar élén. A 20-as évek elején a gazdasági helyzet valamennyire javult s ennek következtében Diósgyőr életében is némi fellendülés volt tapasztalható. A vasgyári dolgozók létszáma az 1921. június 30-i 7516-ról 1924. nyarára 8572-re emelkedett, ami a két világháború közti legmagasabb létszám volt. Ettől az időponttól kezdve állandóan rosszabbodott a gyár helyzete s állandóan folytak a kisebb-nagyobb elbocsátások. Az 1929-es gazdasági világválság sem kerülte el

Diósgyőrt, ahol a mélypontot 1934. júniusában érte el, amikor a dolgozók létszáma már csak 3080-at, a tíz év előtti létszám egyharmadát tette ki.⁸¹ De ennyi embert is csak úgy tudtak foglalkoztatni, hogy hetenként általában 2, esetleg néha három műszakot teljesítettek. Diósgyőr 100 éves története során ez volt a legnehezebb időszak. A munkások és családjaik éheztek, nyomorogtak, senki sem gondolt mulatozásra, szórakozásra, hangversenyek hallgatására.

Még Senger idejében a zenealap jövedelme annyira lecsökkent, hogy éveken át csak egy próbát fizettek. Ekkor Mohila javaslatára a zenészek felajánlották, hogy egy próbát díjazás nélkül teljesítenek, nehogy a zenekar teljesítő képessége csorbát szenvedjen.

Mohila rövid működése alatt a zenekar a szokásos szórakoztató hangversenyeket tartotta meg a gyári vendéglő kerthelyiségében. Néhány alkalommal operettelőadásokon is közreműködtek.

A jazz zene megjelenése Vasgyárban

A 30-as évek elején a vasgyári szórakozni vágyó fiatalok kérésére, amit Lestyánszky Jenő gyárigazgató is támogatott, a zenekar vezetősége a zenekari tagokból külön tánczenekart állított össze. Ez az együttes a szombat esti táncokon, amelyeket a vendéglő nyári helyiségeiben rendez-

12. kép. Mohila István karmester 1932—33

tek, a bálokon, kirándulásokon és egyéb összejöveteleken tánczenét szolgáltatott.

Vezetője Mohila István lett, első tagjai: Csarba Gyula, dr. Bánhegyi László, Láda János, Schöppl Alfréd és Ferenc, Karádi (Kutschka) Károly Handzók Béla, Fögel Zoltán, Mikula Ferenc, Tistyán József és Fraknói (Filla) József voltak.

Az együttest később annyira bővítették, hogy egy második részleget is ki tudtak állítani. A harmincas évektől a táncmulatságokon állandóan három zenekar játszott felváltva: 1) a szimfonikus zenekar tagjaiból alakult tánczenekar, amely főleg keringőket játszott, 2) a jazz-zenekar a modern táncok zenéjét adta és 3) a népi (cigány) zenekar, amely vegyesen, de főleg csárdásokat játszott.

A gyár vezetősége szükségét látta annak, hogy a karmesteri állást országos pályázat meghirdetésével betöltse. Sajnos, a helyes kiválasztás a kitűzött cél: a zenekar további fejlesztése érdekében a jó szándék ellenére sem sikerült, bár a pályázók között országos hírnévnek örvendő karmesterek is voltak. A zenegondnokság ugyanis inkább kisebb igényeket támaztató pályázót választott meg a súlyos gazdasági viszonyok miatt, mintsem ko-

13. kép. Strandzene

molyabb anyagi áldozatok árán egy erőteljesebb, fiatalabb karmestert alkalmazott volna. Az új karmesternél sem a tehetséggel, hanem az egészségi állapottal volt baj, ami a zenekar hanyatlásához hozzájárult.

Hoppe Jenő
1933—1940

Hoppe Jenő karnagy, zeneszerző 1894-ben Budapesten született. Tanulmányait a Zeneművészeti Főiskolán, majd magánúton Hoppe Rezsónél és Sztanko Bélánál folytatta. Az első világháború kitörésekor katonai szolgálatra vonult be, orosz fogságba esett, ahonnan csak hét és fél évi távollét után, 1921. novemberében került haza. Ezután mint színházi karmester működött Kecskeméten, Szolnokon, Budapesten, Szegeden, végül Miskolcon. Innen 1933-ban került a vasgyári zenekar élére.

Zeneszerzéssel is foglalkozott, szerzeményei: Magyar rapszódia, Keleti tánc, Spanyol tánc, Balett keringő, Fel a fejfel stb. a magyar rádió műsorán is szerepeltek⁸² Balett-szvitjét a rádió zenekara Melles vezényletével 1933. június 20-án adta elő.

Működésével magyarázható, hogy a könnyűzenének volt a híve s műsorait is főleg ilyen művekből állította össze. Negyvenéves volt, amikor a zenekar élére került, de a hosszú hadifogság évei testi erejét nagyon megviselték. Az aprólékos finomságok kidolgozására már nehezen tudott összpontosítani, inkább a forma betartását szorgalmazta. Voltak fellángolásai, amikor egy-egy igényesebb művel is megbirkózott a zenekar. A 30-as években a Diósgyőrvasgyári Turán Irodalmi Egyesület komoly értékű irodalmi esteket rendezett évenként 3—4 alkalommal. Ilyenkor mindig műsoron voltak zeneszámok is. Így az egyik alkalommal Hoppe vezényletével előadták Beethoven V. szimfóniáját, majd az újabb magyar műzene kezdeményezéseként Dohnányi Ernő: Rurália Hungarica c. művéből adtak elő részleteket. Bemutatták Székely—Bertha: Magyar rapszódia-ját is, amely szintén a Rurália Hungarica-hoz hasonló kezdeményezés volt. Az irodalmi esteken részben kamarazenekari, vagy szóló, részben nagyzenekari előadásban műsoron voltak Bach, Händel, Beethoven, Mozart, Haydn, Wagner, Liszt, Grieg, Schubert, Csajkovszkij, Bizet, Brahms, Gounod, Puccini, Mascagni, Huber, Hubay, Dohnányi, Vecsey, Kodály stb. alkotásai.⁸³

Hoppe működése alatt több jólsikerült operettelőadást kísért a zenekar, Lehár: Mosoly ország-át, Ábrahám Pál: Viktória-ját.

Hoppe nem hagyott fel a zeneszerzéssel sem. Az egyik helyi szerzőnek, Jablonovszky Ferencnek: Vilmos huszárok című háromfelvonásos operettjét megzenésítette, amit a vasgyári műkedvelők bemutattak.⁸⁴

Hoppe 1938. nyara óta gyakran betegeskedett, majd betegségének súlyosbodása miatt karmesteri tisztét tovább betölteni nem tudta, s 1940. elején elhunyt.

A zenekar vezetését átmenetileg Csarba Gyula vette át, aki 1937. óta, amikor Mohila a perecsesi zenekar vezetését átvette, a karmesterhelyettesi teendőket végezte.

A zenekar gondnoksága a karmesteri állás betöltésére pályázatot hirdetett meg. A próbavezenylésre előírt művek a következők voltak: 1) Beethoven VI. (Pastorale) szimfóniájának II. tétele (A pataknál), 2) Liszt: Les preludes szimfonikus költeménye és 3) Dohnányi: Rurália Hungarica I. tétele.

A zsűri döntése alapján Forrai István nyerte el a karmesteri állást, aki tisztét 1940. márciusában elfoglalta.

Forrai István
1940—1944

1912-ben Magyarország községben (Baranya megye) született. Édesapja tanító volt, aki zenével és énekkarral foglalkozott. Hatéves korában öccsével, Miklóssal (aki ma a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanára) együtt apjának irányítása mellett hegedülni tanult. Négy évi tanulás után zongorázni tanultak, emellett a hegedű helyett a klarinét tanulását is megkezdte.

Családja 1922-ben Debrecenbe került, és Forrai a reáliskolába iratkozott be. Az iskolai énekkarnak kezdettől fogva tagja volt, másodéves korában már az intézeti zenekar klarinétosa. Középiskolai tanulmányai után elhatározta, hogy a Zeneművészeti Főiskolán folytatja tanulmányait.

A 29-es gazdasági válság hatása a Forrai családnál is jelentkezett és mert öccse is vele együtt készült a főiskolára, ami a család részére elvisel-

14. kép
Hoppe Jenő karnagy 1933—40

15. kép
Forrai István karnagy 1940—44

hetetlen terhet jelentett volna, ezért István 1931-ben mint klarinétos katonazenészi szolgálatot vállalt és ugyanakkor a főiskolára is beiratkozott.

A katonazenekarnál nagy zenekari gyakorlatra tett szert, amit később karnagyi minőségében nagyszerűen felhasznált. 1934. júniusában leszerelt és ősztől a klarinét tanszék mellett a karnagyképzőbe is mint főtanszakra beiratkozott.

Továbbra is zene- és énekkari szolgálat vállalásával tartotta fenn magát. A Budapesti Hangversenyzenekarban működött és nagy karmesterek vezényletét látta. Így megismerkedett Erik Kleiberrel, aki egy hangversenysorozatban Beethoven összes szimfóniáit és nagyobb zenekari műveit vezényelte. Felix Weingartner és Furtwengler vezénylese alatt is játszott, ekkor ütőhangszeren szerepelt, mert időközben az akadémián harmadik főtanszakként ezt a képesítést is megszerezte.

Hazánkban a kórusművészet újabb virágzása a gazdasági világválság lezajlása után, a 30-as évek közepe táján kezdődött meg. Főképpen Bartók, Kodály, Bárdos műveivel ismerkednek meg mind az énekkarok, mind a közönség. Így különböző kórusok (Zeneművészeti Főiskola Énekkara, Palesztrina, Egyetemi Énekkar) tagjaként több ilyen ősbemutatón vett részt. Legnagyobb élménye Bartók Béla: Cantátá-jának budapesti bemutatója volt.

Az ének- és zenekarokban való szereplés révén lehetővé vált, hogy a fiatal muzsikus külföldi élményekre, tapasztalatokra is szert tegyen. Így jutott el többek közt Ausztriába, Németországba, Lengyelországba és Angliába. 1937-ben pedig az USA egyetemeinek meghívására a Budapesti Egyetemi Énekkarral az USA-ba is eljutott. Az amerikaiakat nagyon meglepte, hogy ezt a magasrendű művészetet műkedvelő alapon ápolják, mert addig egyetlen európai énekkar, a Doni Kozák Kórus szerepelt csak náluk, az is hivatásos minőségben. Az amerikaiak elcsodálkoztak a kis Magyarország énekkultúrájának művészi fejlettségén.

A karnagyi oklevelet 1937-ben szerezte meg. A főiskola elvégzése után 1938-tól 1940-ig Ganz gyári tisztviselő volt és az ottani ének- és zenekart vezette. Majd részt vett a diósgyőri karnagyi pályázaton és 16 pályázó közül őt hívták meg a zenekar vezetésére. 1940. márciusában került Vasgyárba és júniusban megnősült.

Szereplés a kassai rádióban

Forraival közölték működésének megkezdése előtt, hogy azért írtak ki pályázatot és azért akartak főiskolai végzettségű karmestert a zenekar élére állítani, hogy a zenekar további fejlődését biztosítsák.

A március 19-i első próbán a zenekar nevében Lakatos László köszöntötte az új karnagyot, akit a zenészek bizalmáról, őszinte ragaszkodásáról és példás fegyelméről biztosított. Elődje alatt a helytelen vezetés miatt elmentétek támadtak részben a karnagy és a zenekar, részben a tagok között, de reméli, hogy most ilyen helyzet nem fog előállni. A zenekar tagjai egyet akarnak: tökéletes fegyelemben, kartársi szeretettel együttműködve szé-

pen muzsikálni. Lakatos még rámutatott arra, hogy elődje működése következtében a gyártelep zenei élete programtalanná vált s a jelenlegi helyzet komoly követelményeket támaszt az új karmesterral szemben. A gyártelep zenei életét át kell szervezni és a kulturális munkát teljesen új utakon járó, színvonalas, nevelő hatású zenei programmal kell végezni.⁸⁵

Az új karmester igyekezett ezeknek a kívánságoknak minden tekintetben eleget tenni. A zenekar tagjai újult erővel láttak munkához. A karmester ugyancsak friss erővel javíttatta, tisztíttatta a zenekar elkényelmesedett játékát. A lelkiismeretes jó munkának nemsokára az lett az eredménye, hogy a zenekar könnyű zeneműsorral a Magyar Rádió kassai adójának műsorán szerepelt.

A második világháború hatása a zenekar működésére

A zenekar eredményes működését 1941. június 22. óta hazánknak a második világháborúba való belépése nagyon meggátolta. A diósgyőri munkások politikai tevékenysége egyre több gondot okozott a rendszer helyi képviselőinek, akiknek nem jutott arra idejük, hogy a zenekarban jelentkező surlódásokat kiküszöböljék és az eredményes működést biztosítsák. A háborús események sem kedveztek a zenei élet folyamatosságának. Az 1942. június 2-án megkezdődött légi bombázások súlyos károkat okoztak Diósgyőrött nemcsak a gyártelepen, hanem a lakótelepen is.

Mozart-est

A zenekar a háborús nehézségek ellenére számos kisebb-nagyobb szereplésen kívül néhány magas színvonalú hangversenyt rendezett.

Így 1942. március 21-én, Mozart halálának 150. évfordulója címen (de kissé későn, mert Mozart 1791. december 5-én halt meg) a zenekar a Kultúrházban (azelőtt munkásétterem) hangversenyt adott. A termet teljesen megtöltötte a közönség. A hangverseny Mozart muzsika volt a javából, egyben a magyar zenei géniusz felcsillogtatása is.

„A *munkászenekar* a lelkes, fáradhatatlan és csupa értelmes muzsikus Forrai István nevelő-vezetése alatt valóban csodálatos szépet és tökéleteset produkált. A zenekar pompás, tiszta intonációja, a fúvósok és vonósok biródomában egyaránt meglepő. *Színező ereje* ment minden hatásvadászattól; értelmes és művészi összefüggésben van a mű lelkével is, de építőművészetével is. *Ritmikai készségében* nyoma sincs a lomposágnak. Építésében alázatosan és egyszerű világossággal követi a vezető mester mindenkit sugalló ereje szerint a zeneköltőt. *Tempói* lendületesek, ha kell érzelmesek és igazak, ha ez a sor. Messze túl vannak a kezdők iskolaizű tempóin, skólás ritmikáján, a nehézségek előtt meg-meg torpanó döccenésein. Valóban messze benn járnak a zenekarosodás útján, ahol a szólások már nem keverednek, hanem vegyülnek: önállóak ha kell, feszülnek ha muszáj, de mindig egymásért és egymásban iparkodnak élni.”⁸⁶

A zenekar bravúrosan legyőzte a Varázsfuvola nyitányának minden nehézségét; a mozarti csipkefinomságot, drámai erőt és a csodálatos örökifjúságot egyaránt éreztette.

Igen szép kidolgozásban adta elő a Csarba Gyula, ifj. Juza Ferenc, Szurovszky János és Krasznai Lajos a d-moll vonósnégycet. Játékuk nagy ígéret és minden dicséretet megérdemelt. *A kis éji zené-ben* megint a zenekar adott izelítőt abból, hogy Mozartot megérti és éli.

A szünet utáni első szám, Hubay XII. csárdajelenete módot adott arra, hogy a közönség Vancsó Dezső szívből jövő szólójátékát élvezze és egyben megtapasztalja a zenekar kísérő, festő és összefoglaló tudását is.

A vidéki zenekarok országos versenye

Az elért kiváló eredmények önbizalmat adtak arra, hogy a zenekar részt vett a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a vidéki zenekarok részére kiírt országos versenyen. Öt vidéki zenekar nevezett be a versenyre: a szegedi, az újvidéki, a tatabányai, a pesterzsébeti és a diósgyőri.

A versenyt úgy szervezték, hogy a bíráló bizottság tagjai utaztak el a zenekarokhoz és ottani környezetükben értékelték teljesítményüket. A bíráló bizottság tagjai: Rajter Lajos, a rádió karmestere és a Zeneművészeti Főiskola tanára, Rékai Nándor, az Operaház tagja. Vaszy Viktor, a kolozsvári Opera igazgatója és Ybl Ervin, kultuszminiszteri osztálytanácsos voltak.

A zenekar hangversenyét 1943. február 22-én a vasgyári vendéglő nagytermében tartották meg. Forrai István karnagy lendületes vezénylese alatt felcsendült a műsor első száma, Mozart: Esz-dúr szimfóniája. A meghívott közönség feszült figyelemmel várta a ritka zenei élményt, amelyre a zenekar már hónapok óta készült. A kottaállványok előtt harminckét zenesz foglalt helyet, felhangzottak az első akkordok és . . .

„. . . *Nem érzi az ember játékukból* — írta a Felső-magyarországi Reggeli Hírlap — *hogy nem hivatásos zenészek, nem érzi a vonóvezetésükből, hogy reggel hat órától este hat óráig a honvédelem szolgálatában a reszelőt vagy kalapácsot emelik, vagy az ágyú csövének kifúrásakor az esztergapad kését irányítják, hanem azt érzi, hogy átszellemült lélekkel elmélyednek a dallamos szimfónia előadásában és valami felemelően értékes kincset mutatnak a hallgatóságnak . . .*”²⁸⁷

Már az első szám nagy sikert ért el, még Rajter Lajos is tapsolt. A második szám Beethoven V., más néven sorsszimfóniája volt, amelyet kötött darabként írtak elő a versenykiírásban. A zenekar játékára legjellemzőbb Vaszy Viktor kijelentése: „El sem képzeltem volna, hogy a sorsszimfóniát vidéken szépen hallhassa az ember”.

Szünet után Kodály: Marosszéki táncait és Liszt: Les Preludes-jét játszották az előző két számhoz hasonló kidolgozásban, tökéletes művészet-

tel és átérzéssel. Mind a zenekarnak, mind a karnagynak megérdemelt ünneplésben volt része.

A bíráló bizottság tagjai a zenekar teljesítményét egyöntetűen elsőrangúnak minősítették. Bár a zenekar az öt részvevő közül a negyedik helyezést érte el, a miniszter a bíráló bizottság előterjesztésére a művészi elismerésen kívül még külön 1000 pengő jutalomban részesítette a zenekart.⁸⁸

Az akkori viszonyok között egy munkászenekart előkelőbb helyezés nem is illethetett meg. El kell ismernünk, hogy a szegedi együttes a már évek óta megtartott szabadtéri és operaelőadások révén kiváló tudású zenekarrá fejlődött, a visszacsatolt területen működő újvidéki zenekart jó játékán kívül már politikai szempontból is figyelembe kellett venni. Mindenesetre a zenekar kiváló teljesítményének országszerte híre futott.

Ezt a versenyműsort 1943. március 3-án a vasgyári Kultúrházban igen nagy, leginkább munkásközönség előtt megismételték. A helyi sajtó hosszú cikkben foglalkozott a zenekar mindkét hangversenyével. Vucskics Jenő, a miskolci rk. gimnázium igazgatója a Magyar Jövőben megjelent kritikájában nemcsak a zenekar kitűnő teljesítményét méltatta, hanem felismerte a zenekar hatalmas nevelő munkáját is, amelyet:

„... néhány lelkes vezető és szépszámú fáradhatatlan buzgalmu és törhetetlen akaratu zenekari tag végez a művészet szolgálatában.”⁸⁹

Amikor a zenekar a művészetet szolgálta, ugyanakkor a munkásság körében jelentős nevelő munkát végzett kulturális téren, mert azoknak a zeneköltőknek, akik az óriási emberközösségnek írtak, klasszikussá vált műveit megismertette a munkásokkal s ezáltal zenei műveltségüket fejlesztette.

Vucskics ebben az időben szokatlanul hangzó elismeréssel ír a munkászenészek játékáról.

„Meddő vita volna, vajon a vasgyári zenekar kedves munkástestvérei bécsi filharmonikusok-e vagy sem. Persze, hogy nem azok. Ezek igenis magyar munkásemberek, akik minden kaszt-góggal megbélelt ún. szakmuzsikust megszegyenítő akarattal és szent igyekezettel megostromolták a Zenebirodalom fellegrát, hogy maguk és testvéreik számára megnyissák és kiárasszák e fellegrát ormán eddig zárva volt kincseket. Hogy zenélésük technikája, a zenekar nyelvének simasága és kicsiszoltsága nem azonos a bécsi filharmonikusokéval, ez természetes. De aki csak pianókat, fortékat, crescendókat és decrescendókat hallgat, az előtt nem a lélek, hanem a stílus és előadás formái lobognak, az előtt elsikkad a mű veleje: a lélek.”⁹⁰

A kritikus nagy horderejűnek tartja Kodály: Marosszéki táncok c. művének megszólaltatását.

„A zenekar itt különösen megmutatja, hogy minden nehézség legyőzésével elérkezett oda, hogy a szólamok az egészen új hangszínek világában is értik egymás nyelvét. Ez a lényeg.”

Liszt: Les Preludes-ének pompás előadásával a zenekar megmutatta, hogy ennek a műnek rejtett, magyar gyökerű értékei közel vannak legbensőségesebb élményeinkhez.

Nem csoda, hogy ilyen nagyszerű teljesítmények után a zenekart Debrecenbe hívták meg, ahol 1943. április 10-én az Arany Bika szálló dísztermében hangversenyt adott a Zenekedvelők Körének rendezésében. Az idény egyetlen zenekari hangversenye nagy közönséget vonzott s az egybegyűlt hallgatóság valóban szép zenei élményben részesült. A szerencsésen összeállított műsort a diósgyőri zenészek tehetségesen tolmácsolták. A debrecenieknek különösen Kodály: Marosszéki táncok c. műve tetszett, de valamennyi szám előadása komoly művészi élményt jelentett.

A budapesti stúdióban

A zenekar a háborús nélkülözések ellenére kitűnő formát mutatott fel. Az első háború alatti tespedéssel szemben nagyszerű virágzás jellemzi a második világháború alatti időszakot. Harmadik virágzásának tetőpontját akkor érte el a zenekar, amikor 1943. nyarán a Magyar Rádió részéről arra kérték fel, hogy Budapest I. műsorán az egész ország számára adjon hangversenyt.

A zenekar készségesen eleget tett ennek a kitüntető meghívásnak és a rádióban történt szereplése alkalmával is nagy művészi felkészültséget és tudást mutatott fel.

Ezt a lehetőséget arra is felhasználták, hogy a budapesti testvérgyár dolgozói részére a MÁVAG Kultúrházban hangversenyt adjanak, amelynek szintén nagy erkölcsi és közönségsikere volt.

1943. nyarán a zenekar magasszínvonalú játéka teljesítőkéességének határát érte el. Mind az országos versenyen, mind a Budapesti Rádióban nyújtott nagyszerű játéka bizonyítást tett arról, hogy a vasgyári zenekar a zenei műveltség terjesztése terén országos viszonylatban is előkelő helyet vívott ki magának.

Természetesen ezek mellett a nagyzenekari hangversenyek mellett nagy számban akadtak kisebb rendezvények, amelyeken vagy az egész zenekar, vagy különböző összeállítású együttesek szerepeltek. Az Irodalmi Egyesület rendezvényein igen nívós zeneszámok szerepeltek. Ezek közül kiemelkedett az a műsoros est, amelyen *Kaveczy Ferenc* hegedűművész, a zenekar volt tagja, aki Diósgyőrvasgyárból indult el és a Zeneművészeti Főiskola elvégzése után a kolozsvári operának lett elsőhegedűse, Gyurkovics Mária énekművésznővel együtt lépett fel. A vasgyáriak jóleső érzéssel tapasztalták, hogy a fiatal művész nem szakította meg kapcsolatait régi barátaival és tudásával sok gyönyörűséget szerzett hallgatóságának.

A zenekari tagok felének kiválása

A zenekar újabb virágzásának tetőpontján azonban olyan sajnálatos esemény következett be, amilyenre a zenekar eddigi történetében nem volt példa s ami véget vetett ennek a hatalmas fejlődésnek. Ezek a művészi teljesítmények fárasztó és kitartó munkát igényeltek mind a karnagy, mind

16. kép. Zenekari hangverseny Hámorban

17. kép.
Kaveczky Ferenc hegedűművész

a zenészek részéről. A karnagy a tökéletes művészi teljesítmény érdekében a műkedvelő zenészekkel szemben egyre magasabb követelményekkel lépett fel, aminek során olyan megjegyzéseket tett, amelyekkel a zenekar tagjait önértékükben támadta meg; viszont egyes zenekari tagok tudásával, illetőleg szorgalmával szemben volt is kívánni való, mert többen akadtak olyanok, akiknek képessége már nem volt tovább fejleszthető, vagy nemigen akartak gyakorolni, tovább fejlődni és főleg ezeket a zenészeket érintették a karnagy megjegyzései. A megjegyzések egyre gyakoribb súrlódásokra, sőt ellentétekre vezettek, amik 1943. ősz elején kiobbantak s azt eredményezték, hogy a zenekar 39 tagja közül 24 kilépett a zenekarból. Ez a magatartás abban az időben, amikor a gyárat már katonai igazgatás alá helyezték, nem csupán bátor, de veszélyes kiállásnak minősült, mert a kiváltak nagy része munkás volt és a nemrég lezajlott nagy béketüntetés — 1943. szeptember 9-én, amikor 2000 munkás a háborúból való kilépést követelte — miatt gyanússá vált.

A gyári szolgálatban az illetékes főnökök részéről „nyomások” történtek, hogy a zenészeket a visszalépésre rábírják. Ezek az eljárások nem bizonyultak célravezetőnek, mert a kilépett tagok a zenekar vezetőségének bejelentették, hogy kilépésüket kizárólag a karmester megjegyzései okozták.⁹²

A gyárvezetőségnek döntenie kellett, hogy a nagyszerű teljesítményekre képes együtttest akarja-e megtartani, vagy a karmester személyéhez ragaszkodik-e?

A gyár igazgatósága által elrendelt vizsgálat nem volt eléggé diplomatikusan és a zenekar, valamint a karmester között támadt feszültséget nem tudta feloldani. A döntés a karmester javára történt és ugyanakkor a zenekari tagok nagyobbik felének a kiválását is maga után vont.

*

A gyári vezetők ígéreteikkel és hatalmi súlyuk latba vetésével igyekeztek megmenteni a zenekart, ami azonban a hosszú zenekari gyakorlattal és tudással rendelkező tagok távozása miatt nem vezetett eredményre, bár a későbbi időben néhányan újból vállalták a játékot.

A zenekar vezetősége a hiányról úgy gondoskodott, hogy részben perencesi zenekari, részben szabad zenészeket alkalmazott, akikkel a zenekar további működését sikerült ugyan biztosítani, azonban az együttes 1943. őszétől komoly szereplést és eredményt már nem tudott felmutatni.

Forrai István az előző karnagy hosszú betegeskedése alatt kissé elkényelmeskedett zenekart erős kézzel igyekezett összefogni. A főiskoláról nemrégén kikerült karnagy aprólékoskodó, alapos javító próbákkal elérte, hogy a zenekar tisztán játszott és ismét művészi magaslaton tudta megszólaltatni a zeneirodalom klasszikusainak remekműveit. Arra törekedett, hogy a zenekari hangversenyeket újból szabályos hangversenykeretek között tartsák meg s ne a sörkert produkcióivá váljanak, mint előzőleg; bár ez a szükséglet is fennállott és ilyen alkalmakkor tényleg szórakoztató zenét igyekezett a zenekar nyújtani.

Kétségtelen, hogy működése alatt a vasgyári zenekar ismét az ország legjobb zenekarai közé küzdötte fel magát és alatta élte harmadik virágzását.

Forrai legnagyobb érdemének azt kell tartanunk, hogy sok ellenállás leküzdése árán a magyar zene világhírűvé vált mestereinek: Bartóknak és Kodálynak a műveit igyekezett a vasgyári közönséggel megismertetni és megszereztetni, ami új irányú tevékenység, úttörő munka volt.

Munkássága Vasgyár zenei életében egyébként is jelentős, mert zenekari karnagyai állása mellett 1940. őszén átvette a Palestrina Énekkar vezetését, amelyet megszűnéséig, 1948-ig irányított; 1942-ben átvette még a Jószerencse Dalkör énekkarának vezetését is.

Diósgyórvasgyár társadalmi és zenei életében is egy új korszaknak kellett beköszönnie, hogy a zenei életnek egy újabb és eddigi történetének leghatalmasabb irányú virágzása bekövetkezzék.

Összefoglalás

A közel hat esztendő háborús állapot után igen hamar magára talált a zenekar és ismét azon a szinten tudta működését folytatni, amelyen az első világháború kitörése megakasztotta. Az 50 éves Senger még újra fel tudta virágoztatni az együttes játékerejét és szerepléseikkel igen nagy sikereket értek el. A 25 éves zenekar a háború után megifjodott, sok öreg vagy eltávozott zenész helyét a fiatalok foglalták el, akik rövid idő alatt elérték az öregek tudását és a szükséges rutint is elsajátították.

Nagy kár volt, hogy a háború alatt rendszeresített vasárnap délutáni ismeretterjesztő előadások megszűntek, mert ezáltal megszűnt az a lehetőség, hogy a zenekar a vasgyári dolgozókra és azok családtagjaira állandó, folyamatos hatást tudjon gyakorolni. A rendszeres hangversenyek tartásának ez a formája megszűnt és helyébe hasonló értékű lehetőség nem adódott. Az a néhány hangverseny, amit a 40-es évekig tartottak, nem volt elegendő arra, hogy a munkások zenei műveltségét jelentős mértékben tovább fejlessze.

A különféle egyesületek, különösképpen az egyházak nőegyletei egyre-másra rendeztek összejöveteleket, azonban ezek zenei értékelés szempontjából nem jelentettek fejlődést, mert a zenekar tevékenysége főleg zenés operettek kísérésére szorítkozott. A közönség zenei ízlésének fejlesztése szempontjából az sem játszott szerepet, hogy mint szalonzenekar hetenként kétszer a vasgyári filmszínház műsorához aláfestő zenét adott, amely a hangosfilmeknek a 30-as években bekövetkezett elterjedéséig megmaradt.

A fejlődés jeleit más vonatkozásban mégis világosan felismerhetjük. A munkásszülők körében egyre rohamosabban és mind nagyobb mértékben jelentkezik az az igény, hogy gyermekeiket zenére taníttassák. Meglepő az, hogy éppen a tanonciskolás fiatalok járnak elő jó példával, hogy ifjúsági zenekart szervezzenek, amely megfelelő játékerőt képező fúvós, majd szimfonikus zenekarrá fejlődött, és sok kellemes percet szerzett az ipari tanulók egyesülete tagjainak és a szülőknek.

Alaposabb oktatási formát jelentett a vasgyári zenekar zenetanfolyamának megszervezése, amely azután jelentősebb számban képezte és nevelte a jó zenészeket, nem csupán a vasgyári zenekar és a zenei élet számára, hanem sok más zenekar részére is.

A zene iránti érdeklődés nagyarányú elterjedését bizonyítja még az, hogy számos fiatal a miskolci zeneiskolában és még tetemesebb számban magán zeneoktatónál tanult.

A vasgyári munkások zene iránti fogékonyságát, szeretetét igazolja az a nemes áldozatvállalás, amellyel keresetüknek háromnegyed százalékát a zenealapra felajánlották. Ezzel a zenekar további negyedszázados működésének lehetőségét biztosították.

Fejlődést jelentett a zenekar működése szempontjából az 1921-es új szervezeti szabályzat és a fegyelmi szabályzat kidolgozása, amelynek életbe léptetésével a jobb munka végzésének és a zenészutánpótlás szervezeten történő módjának feltételeit teremtették meg.

A 20-as években Senger működése alatt még nagyon jó eredményeket mutatott fel a zenekar. Kitűnően sikerült opera és operett előadások nagy tekintélyt és elismerést biztosítottak számára. A 20-as évek vége felé egyre többet és huzamosabban betegeskedett Senger és ez már hanyatlást jelentett az előző évek teljesítményeihez viszonyítva.

A gazdasági helyzet rosszabbra válása, az 1929-ben kezdődő világválság hatása Vasgyárban is a munkásosztály elnyomorodására vezetett és ennek a helyzetnek káros hatása volt a zenekar életére is. A zenekar tagjainak számát, valamint a díjazott próbák és szolgálatok számát csökkentették. A gazdasági helyzet lényeges javulása csak 1936. körül következett be, azonban az új karmester, Hoppe Jenő betegeskedése miatt nem fejlődhetett fel a zenekar a régi szintre, bár országos viszonylatban ekkor is jó neve volt, mert Káldor János: A magyar zenetörténet kistükre című művében a vidéki zenekarok közül egyedül a vasgyári zenekarról emlékezik meg a fővárosiak mellett.

A 30-as években a vasgyári zenekar fiatal, jól képzett és jól felkészült, tehetséges, munkásszármazású tagjaiból több együttes alakult a kamarazene művelésére is, akik az Irodalmi Egyesület rendezvényein magas igényeket kielégítő, gyakori játékokkal tehetségüknek fényes tanújelét adták, sőt több alkalommal szalonzenekari összeállításban is klasszikus kisleveleket szólaltattak meg. Ezeket az előadásokat azonban főleg a vasgyári kaszinó helyiségeiben rendezték meg s így a munkások tömegei számára hozzáférhetetlenek voltak, azok nevelését nem szolgálták.

Forrai István idejében, 1941—43. között bontakozott ki ismét a zenekar ragyogó virágzása, amikor gyakrabban adott hangversenyeket a munkás-étteremben és a műsorra tűzött számok között megjelennek a zene világirodalmában új utakat mutató magyar klasszikus mesterek művei. A munkászenekar nagyszerű teljesítményekkel lepi meg a vasgyári dolgozókat. Tekintélyt a vidéki zenekarok országos versenyén mutatott kitűnő játékkal újra megerősíti az ország zenei életében. Ismét megbizonyosodik, hogy Diósgyőrvasgyár az ország zenei életének egyik fellegvára.

A kitört második világháború alatt még egy ideig fejlődik a zenekar, ezt a virágzást azonban megakasztotta a karmester és a zenekari tagok között támadt ellentét, ami a zenekari tagok felének kiválására vezetett.

Ilyen körülmények között következett be 1944. december 3-án Diósgyőrvasvár felszabadítása, ami a zenekar megújulásához és a vasgyári zenei élet kiteljesedéséhez vezetett.

J E G Y Z E T E K

1. A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári állami iskolák II. Értesítője az 1890—91. iskolai évről. *Laub Sándor*: A diósgyőri gyártelep népesedési viszonyai c. tanulmánya.
2. Kiszely Gyula adatai.
3. *Lakatos László*: A Diósgyőrvasgyári Zenekar 50 éves története c. cikke a Szén és Acél 1947. márciusi számában.
4. Diósgyőrvasgyári iskolák Értesítője az 1891—92. tanévről 12. p.
5. *Molnár Imre dr.*: A magyar muzsika könyve. Budapest, 1936, 96. p.
6. Idézett mű 88. p.
7. Markl Frigyesnek, aki a zenekar alapító tagja volt, visszemlékezése 1950-ben.
8. Diósgyőr-Vasgyári Hírlap, 1920. május 17-i számában.
9. Havasi Sándor vasgyári főmérnök, Havasi József fiának közlése.
10. A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyártelepi áll. elemi és iparostanonc-iskolák Értesítője az 1895—96. tanévről. 4. p.
11. A vasgyári iskolák 1896—97. évi Értesítője.
12. *Molnár Imre dr.*: A magyar muzsika könyve 106. p.
13. Diósgyőr és Vasgyári Szemle. 1908. november 1.
14. A vasgyári iskolák 1898—99. évi Értesítője.
15. A vasgyári iskolák 1906—07. évi Értesítője.
16. Népszava. 1904. december 13—i számában.
17. Szabályzat a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári zenekar részére. 1900. év 3. lap.
18. Az 1905-ös zenekari szabályzat.
19. Havasi Sándor közlése. A vezénylő pálca a második világháború idején eltűnt.
20. Diósgyőr és Vasgyári Szemle, 1908. november 1-i számában.
21. A szerző: A diósgyőrvasgyári munkásmozgalom története 1919-ig c. mű kézirata 49. p.
22. Diósgyőr és Vasgyári Szemle 1909. január 10. számában.
23. Az 1908. december 28-i előadás színlapja (Színlapok, hangversenyműsorok, hangversenymeghívók a szerző birtokában.)
24. Diósgyőr és Vasgyári Szemle 1909. május 30-i száma.
25. Diósgyőr és Vasgyári Szemle 1908. november 29-i száma.
26. Diósgyőr és Vasgyári Hírlap 1909. december 6-i száma.
27. *Dr. Molnár Imre*: A magyar muzsika könyve. 102. p.
28. Diósgyőr és Vasgyári Hírlap 1909. december 26-i száma.
29. Diósgyőr és Vasgyári Hírlap 1910. február 7-i száma.
30. Emlék a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári Tisztviselők Dal- és Műkedvelők Egyesülete 25 éves fennállásának jubileuma alkalmából. 13. lap.
31. Diósgyőr és Vasgyári Hírlap 1910. október 16-i számában.
32. A Miskolc—Diósgyőrvasgyári Kamaraezgyesület alapszabályai. 3. p. 1913.
33. Kiszely Gyula adatai.
34. Diósgyőrvasgyári irattár 13.076/1906. számú irat.
35. Diósgyőr és Vasgyári Hírlap 1910. május 22-i száma.
36. A Miskolcon megjelent Ellenzék 1911. július 6-i száma.
37. Komáromi Lapok 1903. júniusi száma.
38. Győri Hírlap 1907. november 17-i száma.
39. Miskolci Napló 1909. október 24-i száma.
40. Hétfői Újság, Miskolc 1909. november 1. száma.
41. Senger Gusztáv bővebb életrajzát lásd a szerző: Senger H. Gusztáv a Diósgyőrvasgyári Zenekar karnagya. Kézirat.
42. Lásd: Dokumentáció: 1911—14. évfolyam műsorait.
43. Fraknói (Filla) József, Szepesi (Peck) János, id. Juza Ferenc és Csarba Gyula zenekari tagok visszaemlékezése alapján.
44. Emlék a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári Tisztviselők Dal- és Műkedvelő Egyesülete 25 éves fennállásának jubileuma alkalmából c. füzet 13. lapján. A szerző birtokában.
45. Dokumentáció: 1912. április 28-i és szept. 29-i műsor.
46. Dokumentáció: 1912—14. évek műsorai.

47. Fraknói József visszaemlékezése 1950-ben.
48. Dokumentáció: 1913. augusztus 17-i műsor.
49. Dokumentáció: 1914. január 4-i műsor.
50. Miskolci Napló. 1914. március 8-i szám.
51. Dokumentáció: 1914. március 8-i műsor.
52. Egyetértés. 1913. ápr. 17-i száma.
53. Magyarország. 1913. ápr. 16-i száma.
54. Bővebben a szerző Senger H. Gusztávról szóló tanulmányában. Kézirat.
55. Dokumentáció: 1913. okt. 5-i műsor.
56. Diósgyőri Újság. 1914. november 21-i száma.
57. Diósgyőri Újság 1915. június 5-i száma.
58. Miskolci Napló 1918. november 1-i száma.
59. Vas- és Fémmunkások Lapja. 1918. december 6-i száma.
60. Ivanits László visszaemlékezése 1948-ban.
61. Reggeli Hírlap 1919. március 25-i száma.
62. Matherni Géza perecesi karmester visszaemlékezése 1953-ban.
63. Diósgyőr-Vasgyári Hírlap 1920. május 17-i száma.
64. Uo.
65. Magyar Jövő. 1920. aug. 3-i száma.
66. Diósgyőr c. hetilap 1921. március 6-i száma.
67. Miskolci Napló 1921. február 22-i száma.
68. Miskolci Napló 1920. febr. 17-i száma.
69. Miskolci Napló 1921. május 7-i száma.
70. Magyar Jövő 1921. május 5-i száma.
71. Az 1921. szeptember 20-án jóváhagyott szabályzat 2. §-a.
72. Diósgyőr 1920. május 31-i száma.
73. A zenekar 1921. szeptember 20-i szervezeti szabályzata. A szerző birtokában.
74. 2149/T1923.—3524/1923. C. irattári számú Szolgálati és Fegyelmi Szabályzat a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári zenekar tagjai részére.
75. 1917—18. tanévi iskolai Értesítő.
76. Az 1922—25. tanévekről kiadott iskolai Értesítő.
77. Időpont nélküli (valószínűleg 1925-ös) újságcikk.
78. *Leszih Andor*: A miskolci zeneiskola 25 évének története 62. p.
79. Magyar Jövő 1921. május 11-i száma.
80. Cím és keltezés nélküli újságcikk.
81. Kiszely Gyula adatai.
82. *Molnár Imre dr.*: A magyar muzsika könyve. 1936. 399. p.
83. Visszapillantás a Diósgyőrvasgyári Turán Egyesület 15. évére (1923—1938) 7. lap.
84. Uo. 8. lap.
85. Lakatos László üdvözlő beszéde. 1940. március 19-én. Zenekari irattár.
86. Magyar Jövő. 1942. március 24-i száma.
87. Felső-magyarországi Reggeli Hírlap 1943. február 23-i száma.
88. Ésszerű Pihenés: Erőgyűjtés. 1943—44. évf. 10. szám 3. lap.
89. Magyar Jövő. 1943. március 5-i száma.
90. Uo.
91. Debrecen. 1943. április 11-i száma.
92. Üzemi tanácshoz beadott, 1945. január 11-én kelt beadvány. Zenekari irattár.

DIE GESCHICHTE DER MUSIKKAPELLE VON DIÓSGYÓRVASGYÁR

In der musikalischen Kulturgeschichte der ungarischen Arbeiterklasse ist die Gründung einer Bläserkapelle der Belegschaft von Diósgyórvasgyár bereits im Jahre 1892, die dann 1893 vom Eisenwerk als Betriebskapelle übernommen wurde, ein überaus bedeutsames Ereignis. Bis 1859 war aus der Bläserkapelle bereits ein Sinfonieorchester geworden und war allen, während der kapitalistischen Entwicklung Ungarns gegründeten Musikkapellen — mit Ausnahme der Philharmonie, das heisst der Gesellschaft der Ungarischen Musikfreunde — zugekommen. Binnen kurzer Zeit hatte sich die Bläserkapelle zu einem konzertfähigen Ensemble entwickelt.

Seit November 1898 bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges hatte das Orchester durch seine Teilnahme an den sogenannten „Sonntagsvorstellungen“ — Konzerten und Veranstaltungen jeglicher Art der Belegschaft — das musikalische Interesse der Arbeiterschaft von Diósgyőr günstig beeinflusst und zur Entwicklung ihres Kunstverständnisses und zur Verfeinerung ihrer musikalischen Bildung massgebend beigetragen. Diese Kulturereignisse erfasste bereits von Anfang an Tausende von Menschen, im ersten Jahrzehnt nach der Jahrhundertwende sogar die zehntausendköpfige Einwohnerschaft der Arbeiterkolonie, aber auch die der Anrainersiedlungen: Miskolc, Diósgyőr, Pereces und Hámor, mit einem Wort, den den überwiegenden Grossteil der hier beschäftigten Werktätigen, wobei aber nicht vergessen werden darf, dass Diósgyőr seit 1890 als das grösste Eisenwerk Ungarns auch die grösste Arbeiterzahl aufweisen konnte.

Anfangs spielte die Musikkapelle zwar nur Tänze und leichte Unterhaltungsmusik; in den späteren Jahren standen aber bereits anspruchsvollere Musikstücke und Kompositionen auf ihrem Programm, wie Ouvertüren und Opernauzüge. Was die Veranstaltung von Konzerten für Fabrikarbeiter anbelangt, war das Orchester des Eisenwerks sowohl Budapest als auch allen anderen grossen Arbeiterkolonien des Landes zugekommen. Die Tatsache, dass die Belegschaft von Diósgyórvasgyár ein halbes Prozent ihres Lohnes für die Schaffung eines Musikfonds angeboten hatte, war ein schlagender Beweis für ihr Kunstverständnis und ihre Musikfreudigkeit, wodurch die Organisation eines hervorragend geschulten Musikerensembles möglich geworden war. Die Ausführung dieser Aufgabe war das Verdienst des Kapellmeisters József Havasi (1895—1911), der in den Jahren nach der Jahrhundertwende bereits ein 32köpfiges Orchester diri-

gierte. Dieses sinfonische Orchester war nunmehr imstande die anspruchsvollsten Musikstücke vorzutragen. Als Beweis dafür möge die 1911 aufgeführte Oper Mascagnis „Cavalleria rusticana“ gelten.

Das Arbeiter-Orchester war weit über die Grenzen von Diósgyőr berühmt geworden, und nach seinen Konzerten in Miskolc, Kassa, Debrecen, ja sogar in Budapest, wurde es landweit bekannt und anerkannt. Die erste ruhmvolle Blütezeit des Orchesters (1911—1914) knüpft sich an den Namen von Gusztáv Senger, den damals für den besten Theaterdirigenten der Provinz hielt. Senger gelang es — dank seiner hervorragenden Fachkenntnisse — die Musikkapelle von Diósgyőr binnen kurzer Zeit zu einem der besten Orchester des Landes zu entwickeln. Die erste Spitzenleistung des Orchesters war die am 7. März 1914 aufgeführte dreiaktige Oper Maillarts „Das Glöckchen des Eremiten“. Neben Opern hatte das Orchester seit 1895 bis zum ersten Weltkrieg zahlreiche Singspiele, Operetten und Theaterstücke musikalisch begleitet, und hatte damit auch zu der erfolgreichen Entwicklung der Laisenspiele der Arbeiterschaft entscheidend beigetragen. Den bedeutungsvollen Einfluss des Orchesters bezeugt am besten die Tatsache, dass es in den Jahren nach der Jahrhundertwende bereits dermassen viele musikfreudige Arbeiterkinder gab, dass es für eine Musikschule reichte.

In den Jahren nach dem ersten Weltkrieg — solange Senger noch gesund war — arbeitete das Orchester noch sehr erfolgreich. Nach dem Tode Sengers aber — zum Teil auch infolge der Wirtschaftskrise, vornehmlich aber weil selbständige Konzerte selten geworden waren — liessen die Leistungen des Orchesters immer mehr zu wünschen übrig.

Das Orchester erlebte zwischen 1941 und 1943 unter der Leitung von István Forrai einen neuen aufschwung. Im Speiseraum der Belegschaft wurden häufig Konzerte veranstaltet, wobei auf dem Programm auch Werke der neue Wege weisenden ungarischen Klassiker standen. Das Arbeiterorchester überraschte die Belegschaft des Eisenwerks mit grossartigen Leistungen. Es gelang ihm sogar das einstige Ansehen, das es im ungarischen Musikleben genossen hatte, auf dem Landes-Wettbewerb der provinziellen Orchester durch sein hervorragendes Spiel wieder zu festigen.

Tibor Zádor

DIÓSGYŐRVASGYÁRI MUNKÁSOK MŰVELŐDÉSI TÖREKVÉSEI A SZÁZADFORDULÓN

ZÁDOR TIBOR

A felszabadulás óta Diósgyőrvasgyár Újdiósgyőrrel és Pereces bányateleppel együtt Miskolc harmadik kerületét képezi, a gyár- és bányatelepülés közigazgatásilag egyesült Miskolccal. Ezzel sikeresen befejeződött a miskolci városvezetés Diósgyőr anyaközséggel vívott ötévtes harca az említett települések bekebelezéséért.

A diósgyőrvasgyári kolónia 1868-ban megkezdett telepítése óta sajátos módon kifejlődött. Az a tény, hogy a Budapesti Gépgyár megvásárlása után az ország második állami szervezésű gyártelepe volt, jellegzetes sajátosságokkal színesítette fejlődését. A lakótelep teljesen új, rendezett település, egyenes utcákkal, megfelelő lakásokkal.

A diósgyőri új vasgyár (a kohászati művek) és lakótelep megalapítása lehetővé tette, hogy Diósgyőrvasgyár a magyarországi nehéz vasipar fellegvárává váljék. Hatása nagy horderejű. Az itt dolgozó munkások nemcsak a vasat, az acélt formálták, hanem a szocializmus tanainak megismerésével önmagukat, majd a környék társadalmát is formálni kezdték. Szerepléseikkel, harcos kiállásaikkal jelentősen hozzájárultak a magyarországi kapitalista rendszer megdöntéséhez és a szocialista társadalom felépítéséhez.

A XIX. század utolsó harmadában Miskolc város nem fejlődhetett oly rohamosan mint a vasgyár lakótelepe, mert gátolta sokszázados létének számos építészeti objektuma, a lakosság jelentős részének mezőgazdasági jellegű foglalkozása és tudatának konzervatív volta. A céheket az 1872-es országgyűlés ugyan megszüntette, azonban sem a kisiparos, sem a városi társadalom többi részének tudatát nem lehetett rövid idő alatt átforgatni. A kapitalista fejlődés a múlt század utolsó évtizedeiben Miskolcon is megindult, és a század végéig 10 kis gyárüzem, illetve vállalat jött létre. Ezekben az üzemekben kezdett Miskolcon a gyáripari munkásság kifejlődni, számuk azonban nem volt nagy. A diósgyőri vasgyár munkásállományához viszonyítva az első világháború végéig annak kb. egyharmadát jelentette. Sokkal nagyobb a kisiparban foglalkoztatott munkások száma.

Ebből a három csoportból: a diósgyőrvasgyári nagyüzemi, a miskolci gyári és a miskolci kisipari munkásokból fejlődött ki a magyarországi munkásosztály nagymiskolci tömbje, amely időről időre harcos kiállásával hívta fel magára az egész ország lakosságának figyelmét és nagy áldozato-

kat hozott azért, hogy a szocializmus eszméi hazánk északkeleti részén győzelemre jussanak.

Ennek a feladatnak a sikeres megoldásához szükséges volt, hogy a munkásosztály Diósgyőrött és Miskolcon lakó tagjai elsajátítsák azt a műveltséget, amelynek birtokában sikeresen tudják megvívni a szocialista forradalmat, majd állandósítani tudják a munkásosztály részére a hatalom birtoklását. A következőkben ezzel a témával foglalkozom.

*

A diósgyőri vasgyár testvérintézményének, a budapesti állami gépgyárnak munkásai 1890. május 5-én nyilvános gyűlést tartottak és helyzetük javítása céljából kérvényt terjesztettek be igazgatóságukhoz. Ebben „*a nyolcórás munkaidő bevezetését, az akkori munka díjazásának 30 százalékos emelését, a napidíjak 25 százalékos emelését, a vasárnapi munkaszünetet és május 1-ének munkaiünnepé nyilvánítását*”¹ kérték.

Mikor maradt volna ideje a tanulni vágyó munkásnak a napi 12 órás folytonos munka mellett, hiszen sokszor még a vasárnap is munkanap volt. És mégis élt ezekben a munkásokban a vágy a tanulás iránt, mert a kérvény végén azzal indokolják a munkaidő 8 órai időtartamra való leszállítását, „*hogy így mind szakmánkban, mind pedig szellemileg kiképezhetnők és kiművelhetnők magunkat.*”²

A budapesti munkások azt tapasztalták, hogy a külföldi ipari államok munkásaival versenyre kelni sem szakmájukban, sem pedig a szellemi képzettség területén nem tudnak. Pedig erre nagy szükség lenne, mert „*ezáltal hazánknak virágzó és fényesebb ipart biztosítanánk.*”³

A budapesti munkások tudatában voltak szakmai és általános műveltségük színvonalának nemzetközi értékével. A külföldi kapitalista államok a kiméletlen gazdasági harc sikeres megvívása végett, a termelékenység érdekében rövidebb munkaidőt és több művelődési lehetőséget biztosítanak a munkások részére.

Milyen volt a helyzet a diósgyőri vasgyárban, amelynek építését 1868-ban kezdték meg?

Az 1868. évi XXXVIII. tc. elrendelte a hatosztályos elemi iskolák megszervezését. Diósgyőrött is gondoskodni kellett az ide sereglett ipari dolgozók gyermekeinek iskoláztatásáról. A 60 főre szaporodott gyermekcsoport számára egy tanítóval működő magánjellegű elemi iskolát szerveztek.⁴ Az iskola fenntartási költségeihez 1868–70. között a szülők is hozzájárultak. Hat év múlva költöztek csak be az eredetileg iskolának épített épületbe. A gyár dolgozóinak létszáma 1880-ban még csak 684, de öt év múlva már 1773,⁵ s ezzel arányosan növekedett a tanulók száma is, mert a lakótelep új utcákkal bővült. Új iskolaépületről kellett gondoskodni, amelyet 1888-ban adtak át a fiúknak. Ugyanakkor adták át az óvodát is. A lányok részére csak 1894. júniusára épült fel az új iskola. El kell ismerni, hogy valamennyi vasgyári iskola az ország legkorszerűbb oktatási intézményei közé tartozott.

Az új tanügyi intézmények létesítése Baross Gábor kereskedelmügyi miniszter érdeme volt. Baross azért támogatta a mintaszerű fiúiskolának

a felépítését, mert szerinte . . . „Magyarországon az ipar akkor fog igazán fejlődni és felvirágozni, ha a munkásnép nem csak testi erővel dolgozik, hanem ha a test erejével a szellem ereje is párosul.”⁶

Tehát itt már a miniszter hangoztatja ugyanazokat a gondolatokat, amelyeket a budapesti állami gépgyár munkásai hangoztattak 1890. május 5-i gyűlésükön a szakmai és általános műveltség megszerzésével kapcsolatban.

Baross Gábor a kapitalista társadalom érdekeinek megfelelően támogatta az iskoláztatás ügyét. Korántsem gondolhatunk arra, hogy Baross és a kulturpolitikusok a munkásosztályt az értelmesség értelmiségi szintjére akarták volna emelni. Ez a törekvés a kapitalista társadalomban fennálló munkamegosztással is ellenkezett volna. A kapitalista termelés irányítói viszont felismerték, hogy a képzetebb munkások jobban szolgálják a termelés érdekeit, ezért gondot fordítottak a szakmunkásképzés elősegítésére.

A szakrajz ismerete iránt támasztott gyári igények azt eredményezték, hogy 1888. őszétől a 15 évesnél idősebb gyári inasok és legények önként vettek részt a rajztanulásban, amelyet tanfolyamként szervezetek meg. Ezért 1889. novemberétől a fiú iskoláknál külön rajztanítói állást szerveztek, mivel ezek a tanulók egykor gyári munkások lesznek s mint ilyeneknek a rajzban bizonyos jártasságra lesz szükségük. Már az első és második osztályban is bevezették a rajztanítást, a harmadik-negyedik osztályban 3—3, az ötödik-hatodik osztályban 4—4 órát fordítottak rajzra.

1890-ben, amikor Budapesten a testvérgyár munkásainak kulturális követelése elhangzanak — a diósgyőri vasgyár már az ország első vasgyára mind a mennyiségi, mind a minőségi termelés tekintetében. A gyár dolgozóinak létszáma 2113 munkás, 35 tisztviselő, 10 napidíjas.⁷ Az 1890-es népszámlálás alkalmával a gyártelepen 1879 lakos lakott; sok munkás Miskolcon, Diósgyőr anyaközségben, Alsó-, Felső-Hámorban és a közeli egyéb településen lakott.

A műveltségi állapot vizsgálatánál a népszámlálási statisztika csak annak megállapítására szorítkozott, hogy az írni-olvasni tudás követelményének hányan felelnek meg. E tekintetben az alábbi volt a helyzet:

	férfiak		nők	
írni-olvasni tud	721	96,51 ⁰ / ₀	624	87,25 ⁰ / ₀
csak olvasni tud	4	0,53 ⁰ / ₀	13	1,82 ⁰ / ₀
írni-olvasni nem tud	22	2,82 ⁰ / ₀	77	10,78 ⁰ / ₀

Ebben a tekintetben az eredmény egészen jónak mondható, mert az országos átlag szerint 1898-ban 53⁰/₀ az analfabéták száma.

A műveltségi állapotra még a foglalkozás szerinti megoszlásból is következtethetünk. Ennél a kimutatásánál csak a 15 éven felülieket kell számba vennünk, akik már önálló keresetre képesek. Ezek száma 1099, azaz a lakosság 58,49⁰/₀-a. A tényleg keresetképes 562 férfi és 537 nő foglalkozás szerint a következőképpen oszlik meg:

	<i>férfi</i>	<i>nő</i>
értelmi keresetből él	106	7
önálló kisiparos	17	—
gyáripárnál dolgozik	410	—
kereskedelmi és forgalmi ipar	18	—
szolgálatot teljesít (cseléd)	11	113
családfő után él	—	417

Nem találunk 15 éven felüli férfit, aki ne a munkája után élne meg, ez viszont azt jelenti, hogy az itt összeírt fiatalok közül középiskolába egyetlen személy se járt 1890-ben.

Laub Sándor elemi iskolai igazgató az állami vasgyárak igazgatójával 1888-tól azon fáradozott, hogy az állam Diósgyőrvasgyárban egy vaskohászati középiskolát állítson fel. Fáradozásai csak annyi eredményt értek el, hogy 1895. májusában egy alsófokú szakirányú, majd az 1895—96. tanévtől egy általános iparos tanonciskolát szerveztek.⁸ Ezzel lehetőség nyílt a szakmunkásképzés helyi megvalósítására.

1912-ben már hatalmas mértékben megnövekedett a diósgyőri vasgyár dolgozóinak létszáma (8856 fő) és termelése. Ugyancsak megnövekedtek az igények a munkások szakmai tudását illetően. A gyár igényeinek megfelelően át kellett szervezni a tanoncképző iskolákat. Keresztes Vencel főtanító és Pittroff Kálmán ügyosztályfőnök szükségesnek látták egy olyan iskoláztatási lehetőséget a megteremtését, amely az elemi iskola hat osztályát végzett növendékeket átvezeti az ipari élet területére. Erre a képzésre igen alkalmasnak mutatkozott az a két esztendő, amely a VI. elemi elvégzésétől, tehát általában a 12. életévtől a 14. betöltéséig tartott, amikor az ipartörvény értelmében az ifjak már beléphettek a gyár területére. Keresztes és Pittroff a tanonciskola átszervezésének szükségességéből jutott el az elemi iskola nyolc osztályúvá való kiépítésének gondolatához. Terveiket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elfogadta és az új tervezésű iskola mint a VI. elemi osztály folytatása „*Ipari előkészítő iskola, VII—VIII. osztály*” címet kapta. Ugyanakkor megszervezték a szakirányú tanonciskolát azok számára, akik a VII—VIII. osztályt elvégezték, míg az általános tanonciskolába azok jártak, akik VI. vagy kevesebb iskolai végzettségűek voltak. *Az 1914. őszén megnyitott iskola hazánk első nyolcosztályos elemi iskolája volt*, amely a tanoncképzésnek s ezen keresztül a szakképzett, az átlagosnál műveltebb magyar munkásság felnevelésének korszerű lehetőségét teremtette meg.

1907-ben a Miskolcon felállított alsófokú ipari iskola megnyitásával még egy lehetőség nyílt a munkások szakmai műveltségének fejlesztésére.

57 éve annak, hogy a diósgyőrvasgyári ipari előkészítő iskola a tanuló előtt megnyitotta kapuit. Két generáción át számos fiatal műszaki erő kapott itt kiképzést. „*A magyar gépészeti és vaskohászati munkások nagy része a diósgyőri gyárban és iskoláiban tanult és itt szerezte meg ismereteit, mely körülmény Magyarország iparának fellendítését nem csekély mértékben segítette. Kiváló dolgozók kimagasló eredményeikért már sok ki-*

tüntetésben részesültek, Kossuth-díjasai, sztahanovistái, kiváló dolgozói, újtói országszerte ismeretesek."⁹

A munkásfiatalok a keretszámok adta lehetőségeket felhasználták, de sok tehetséges fiatal nem tudott tovább fejlődni, magasabb fokú szakmai tudást szerezni. Ezek részére csak a felszabadulás után megszervezett Dolgozók Iskolái adták meg azt a lehetőséget, hogy közép-, sőt felsőfokú szakmai és általános műveltséget nyújtó iskolákat végezzenek és technikus, mérnöki oklevelet szerezzenek.

*

A vasgyár 1880-ban megindult erőteljes fejlődése tovább tartott, a munkáslétszám rohamosan emelkedett, s megnövekedett a telepen lakók száma is. Amíg

1880-ban a gyári munkások száma	648, addig
1890-ben a gyári munkások száma	2060
1893-ban a gyári munkások száma	3038
1895-ben a gyári munkások száma	4404
1896-ban a gyári munkások száma	5018
1900-ban a gyári munkások száma	6119

tehát 1890-től 5 év alatt megkétszereződik, 10 év alatt megháromszorozódik a létszám.

A nyereséges termelés megindította a lakótelep fejlődését, ami a lakosság gyarapodásával járt együtt. Diósgyőrvasgyár, Pereces, majd a századforduló idején kiépült Újdiósgyőr lakosainak a száma 1910-re meghaladta a 10 000-et. Így már a múlt század utolsó évtizedére kialakult egy olyan közösség, amelynek tagjai az általános műveltség magasabb szintű elemeivel és a különböző művészeti ágakkal is foglalkozhattak.

A kulturális igények kielégítésének vágya hozta létre 1885-ben a Diósgyőrvasgyári Alkalmazottak Dal- és Önképző Körét,¹⁰ 1892-re pedig egy fúvós zenekart, amelyet a vasgyár vezetősége 1893-ban Diósgyőr-Vasgyári Zenekar néven vállalati zenekarrá szervezett át. Alapítási idejét tekintve ez hazánk második zenekara. Tagjai döntő többségükben munkások, néhány esetben irodai beosztottak voltak. A zenekar 1896-ra vonószekerekre fejlődött. E kulturális fejlődés közepette a színjátszás nyomait is megtaláljuk, amelynek első művelői a vasgyári pedagógusokból és alkalmazottakból kerülnek ki. A hosszú munkaidő, ebédidővel napi 12 óra, és a gyakori vasárnapi műszak, továbbá a sokszori túlórázás nem adott lehetőséget arra, hogy a munkások kezdettől fogva bekapcsolódjanak a színjátszásba, de a meglévő kasztszellelem sem engedte ezt meg. A vasgyár vezetőinek csak az volt a fontos, hogy a termelés emelkedjék, azt nem tartották szükségesnek, hogy a munkások kulturális és szórakozási igényeinek kielégítéséről is gondoskodjanak.

Akaratuktól függetlenül 1888-ban megkezdődött a műkedvelő színjátszás.¹¹ Az előadások iránt megnyilvánuló érdeklődés azt eredményezte,

hogy 1891-ben a mai leányiskola emeleti nagytermében *színpadot* létesítettek, amelyet a művészet szolgálatára szántak.

A színjátszáshoz a pedagógusok a gyermekekben is kedvet ébresztettek. A vasgyári iskolák tanévvégi értesítőiben már 1892-től kezdve olvashatjuk, hogy „*az iskolás gyermekek a fiúiskola dísztermében felállított színpadon egy kis színdarabot játszottak, énekeltek, szavaltak.*”¹² A szereplők túlnyomó része munkásgyermek volt. A későbbi felnőtt színjátszók java része már ezeken az előadásokon kezdte meg a szárnypróbálgatásait.

Az iskolában felállított színpadot néhány év múlva a vasgyári vendéglő emeleti termébe helyezték át. Ez a színpad a Tisztviselők Dalegyletének birtokába került és 1956-ban bekövetkezett lebontásáig számtalan rendezvényt mutatott be rajta. *A vasgyári népművelés egyik otthona tehát a vasgyári kaszinó nagytermében épült ki, ahol az első világháborúig nyaranta hivatásos színjátszók szerepeltek. A századforduló után azonban a munkások és családtagjaik egyre ritkábban jelenhettek meg az ott rendezett előadásokon.*

A másik, sokkal nagyobb hatásokkal működő művelődési otthon kialakítása szoros kapcsolatban állt a helyi munkástársadalom szervezkedésével.

*Diósgyőrvasgyárban 1893-ban fejlődött oda a helyzet, hogy megalakult az első munkás egyesület, a Jószerencse Dal- és Önképző Kör. A 93-as alapszabály szerint a dalkör célja: „a dal művelése, a társasélet fejlesztése és a magyar nemzetiség eszméjének terjesztése”. Ezen célok elérése végett az egyesület hetenként legalább kétszer dalórákat tart, dalestélyeket, kirándulásokat szervez, s alkalmilag valamely hazafias-, templomi, temetési és jótékony célú ünnepélyen közreműködik.*¹³

Nagy jelentőséggel bír, hogy 1895-re már létrehozták az 1500 kötetből álló *könyvtárt*, amely alapját képezte a későbbi híres, 12 500 kötetből álló könyvtárnak. Olvasóteremről is gondoskodtak, ahová a budapesti és miskolci polgári újságokat járatták.

A kapitalista fejlődés a múlt század utolsó évtizedeiben Miskolcon is megindult, 1879 és 1897 között 10 gyárüzem jött létre. 1893-ban a miskolci gyári munkások száma kb. 1200, ugyanekkor az Iparkamara jelentése szerint iparral 4558 férfi és 653 nő, összesen 5211 ember foglalkozott. Ekkor a diósgyőri vasgyárban 3038 a munkások létszáma.

A miskolci gyárakban dolgozó munkások is felismerték a szervezkedés szükségességét, s 1893. július 30-án elhatározták, hogy „*a társas élet és a szellem fejlesztésére egy gyűlőhelyet, egy munkás önképző egyesületet alapítanak.*”¹⁴ Az alakuló közgyűlést csak az alapszabályok jóváhagyása után, december 3-án tartották meg. Sajnos, ennek alapszabályát nem sikerült megtalálni. Az egyesület olyan eredményesen kezdte meg működését, hogy néhány hét múlva, 1894. január 23-án a kereskedelmi és iparkamara gyűlésén az iparhatóság panaszt emelt, hogy „*a nagy anyagi áldozatok árán fenntartott »munkásképző egyesületeket« tagok hiánya folytán feloszlatni kell, míg a szocialisták egyletébe, amely »államellenes célokat követ« tömegesen iratkoznak be a munkások.*”¹⁵ A miskolci kamara memorandumban tiltako-

zott a kormánynál, hogy a jövőben ilyen egyletek megalakulását ne engedélyezze.

A miskolci kisiparosok — mint kizsákmányolók — a kormány politikáját helyeselték s körükben csak akkor találkozunk rendszerellenes megnyilvánulásokkal, amikor a századforduló idején a gyárpar versenyé, de főleg a jelentkező ipari pangás miatt már nem tudják maguk és családjuk gazdasági fenntartását biztosítani. Az elmaradó kereseti lehetőség önállóságukat megszünteti s arra készíti sokukat, hogy a gyárakban vállaljanak munkát. Azonban ez a folyamat sem gyors és tartalék tőkájükből még egy ideig fenn tudják tartani magukat. A régi szemlélet még hat, amikor 1893. március 12-én megalakult a miskolci „*Iparos Ifjúsági önképző, olvasó és közművelődési egylet.*” Az egylet célja: a hasznos társalkodás előmozdítása, az erkölcsnemesítés, a szakértelem fejlesztése, a munkásságra és a szorgalomra ösztönzés — szóval az iparos ifjúság művelődésének előmozdítása.

Az alapszabály a következőket is magában foglalta: „*Az egyletnek politikai célja nem lévén, az egyleti helyiségek semmiféle politikai mozgalmak vagy tüntetések céljaira át nem engedhetők.*”¹⁶ Tehát a politizálást meg akarják akadályozni, ezért néptelenednek el az olvasótermek s mennek át a fiatalok a szocialista tanokat ismertető Általános Munkás Önképző Egyletbe. Pedig társalgásra alkalmas helyiségek állnak rendelkezésre: van könyvtár, színpadok, folyóiratok és hírlapok; időnként felolvasásokat és vitaesteket rendez az egylet, a gyakorlati kérdések megoldására pályadíjakat tűz ki, sőt időnként munkakiállításokat is rendeznek.

A múlt század 90-es éveiben egyre élesebbé vált az osztályharc az uralgó és a dolgozó osztályok között. A kormány az agrárszocialista mozgalmakat vérbe fojtotta. Az 1895-ben uralomra került Bánffy-kormány a legbrutálisabb eszközökkel akarta a munkás és paraszt mozgalmakat letörni. Ezért következett be a munkás egyesületek feloszlása is. A Miskolci Általános Munkás Önképző Egylet csak 1901-ben alakult meg újra. Ennek az alapszabályai már megvannak. Az egylet célja: „*Alkalmat szolgáltatni a tagoknak, hogy hasznos és népies tudományos modorban tartott előadásokhoz, valamint szórakoztató olvasmányokhoz jussanak s a művelt társaséleti élvezeteket megszerezhessék, s ezek által művelődésüket és szellemi haladásukat előremozdíthassák, valamint anyagi érdekeiket megvédhessék.*” Ekkor ugyanis még nem kezdődött meg Miskolcon a szakszervezetek megalakulása.

Célját az egylet a következő módon szándékozott elérni: „*a) hasznos és népies közlönyök, folyóiratok, könyvek beszerzése, továbbá ilyen munkáknak az egylet könyvtárából a tagok részére való kikölcsönzés által; b) általános tudományos előadások és felolvasások által, c) elemi-, nyelvi-, dal- és egyéb hasznos oktatások által, valamint estélyek és ünnepélyek által.*”¹⁷

Az elemi oktatás alatt analfabéta tanfolyamot értettek. Az 1893-ban megalakult Miskolci Munkás Önképző Egyletnek a munkások körében kifejlesztett baloldali tevékenysége hatással volt a diósgyőri Jószerencse működésére is. Ugyanis az 1897. szeptember 30-i alapszabály szerint már nem

csupán dalórák megtartására szorítkozik az egyesület tevékenysége, hanem arra is, hogy tagjai „*a rendelkezésre álló és folytonosan kibővítendő könyvtár segítségével ismereteiket bővítsék, a felolvasások és hasznos eszmecserék által a munkások ismereteit gyarapítsák és szellemüket a helyes irányba fejlesszék.*”¹⁸

Itt az utolsó mondatra kell felfigyelnünk: „*... és szellemüket helyes irányba fejlesszék*”. Diósgyőrvasgyárban más, a miskolciaktól eltérő irányban fejlődött a munkások körében kifejtett népművelő tevékenység. A diósgyőri vasgyár állami alapítású vállalat volt és az uralkodó osztály helyi képviselői sokkal jobban ügyeltek munkásaik politikai beállítottságára, mint a miskolci kisebb vállalatok magánkapitalistái. A Diósgyőri Jószerencse Dalkör a munkások politikai nevelése terén nem végezhetett olyan eredményes munkát, mint a Miskolci Munkás Egyesület, mert működését az elnöki tisztségre megválasztott vasgyári főtisztviselő, valamint az elnökség és választmány több tisztviselő tagja mindenkor ellenőrizte. A politikai célok megvalósításáért nem lehetett olyan módszerekkel harcolni mint a Miskolci Munkás Önképző Egyesületben, aminek az volt a legfőbb oka, hogy a vasgyári munkarend 5. §-a értelmében „*a munkából azonnal elbocsátandó az, aki a mű (gyárüzem) érdekeit érintő gyűlésre, tanácskozásokra a munkásokhoz akár szóban akár írásban felhívást intéz.*”¹⁹

Ez volt a hatalom birtokosainak kezében a legerősebb fegyver, hogy a munkások politikai felvilágosítását meggátolják. A munkások mégis érdeklődtek a Miskolcon megtartott politikai jellegű gyűlések és előadások iránt.

Azonban az egyesület 1948. decemberében bekövetkezett megszűnése a munkások kulturális nevelése, valamint a művészetek: ének, zene, színjátszás megszerettetése és művelése terén több mint félszáz éven át igen eredményes munkát fejtett ki.

1897—98-ban a Bánffy-kormány a szocialista mozgalommal egyszerűsmindenkorra le akart számolni. Mivel az erőszakkal nem sokra mentek, azért a munkásokat más módon akarták távol tartani a pártgyűlésektől. Az „Ipari munkások képzésére szervezett országos bizottság” helyi bizottságot hozott létre Diósgyőrvasgyárban. Az első előadást 1898. november 13-án, vasárnap délután tartották meg. Ettől kezdve — egy év kivételével — 16 éven át, az első világháború kitöréséig a téli évadban havonta megtartották ezeket az ismeretterjesztő előadásokat.

A tanítók az előadásokat jól szervezték meg. A felolvasások rövid idő alatt „*valóban irodalmi délutánok*” színvonalára emelkedtek s *igen látogatottak voltak*. A szórakozás öröme, a tudásszomj kielégítése után vágyva, minden alkalommal 2000—3000-en gyűltek össze a munkáséteremben, (a volt filmszínházban); ez a szám a századfordulón a telep lakosságának a felét, 1910-ben pedig egyharmadát jelentette.

Az ismeretterjesztő előadásokat kezdettől fogva műsor keretébe illesztették be. A műsor eleinte 6—8, később 12—15 számból állt, időtartama 2—3 óra volt. A szavalók sokszor vasgyári ipari tanulók, akik közül később többen a vasgyári munkásmozgalomban is szerepet játszottak. A szavalatok száma gyorsan csökken, helyükbe monológok, kuplék, ének- és hang-

szerszólók, vidám jelenetek, villámtréfák kerülnek. Esetenként a munkás és tisztviselő dalárdát is felkérték a szereplésre, amelyek 1908-tól már az ország legjobb dalárdái közé tartoztak.

1905-től minden műsor végén egyfelvonásos színművet adtak elő, amelynek kedvéért még a nagyszülők is szívesen meghallgatták az előadásokat. Az érdeklődés annyira megnövekedett, hogy eleinte a 12, később a 15 évesnél fiatalabbakat még szüleik kíséretében sem engedték be az előadásokra. A színjátszás igen magas fokot ért el. Az ismeretterjesztő előadások műsorán jóformán csak a második garnitúra szerepelt, mert a legjobbak részben a Jószerencsébe, részben a Tisztviselő Dalkörbe tartoztak s azok rendezvényein léptek fel.

Az előadások tárgya a pedagógia, történelem, magyar irodalom, földrajz, egészségügy és a természettudományok körébe tartozott. Csakis semleges tárgyú előadásokat tartottak, amelyekben megkísérelték elterelni a munkások figyelmét a politikai problémákról. Ez a törekvés csak részben járt sikerrel, mert a vasgyári munkások közül a századforduló utáni évektől (1904) egyre többen hallgatják meg a miskolci Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek felvilágosító előadásait.

Kezdetől igen vonzóvá és értékesé tették az előadásokat azáltal, hogy zenei ismeretterjesztéssel kapcsolták össze, amennyiben a műsorban minden második számot a zenekar nyújtotta. Így állandó alkalmat szolgáltatottak a munkásközönség zenei igényeinek kielégítésére, majd fejlesztésére. A zenekar 1906-ban már az ország legjobb szimfonikus zenekarai közé tartozott és hivatása magaslatán állt. A zenei hangversenyek jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy más helyeken, Budapestet is beleértve a munkásosztály tagjai sehol sem részesültek nagyzenekari hangversenyek élvezetében. Budapesten a Fővárosi Vigadó nagytermében csak 6 év múlva, 1904. december 11-én tartották meg az első népszerű filharmoniai hangversenyt, amelynek közönsége fele részben a tanuló ifjúság, *fele részben pedig a szervezett munkásság köréből került ki.* A hangverseny közönségének nagy része — írta a Népszava — először hallott ilyen magas színvonalú előadást, mert *„nálunk a munkásság szinte légmentesen el volt zárva mindentől, ami neki igazi művészetet nyújthatott volna.”*²⁰ A vasárnapi hangversenyek jelentősége még inkább növekedett azáltal, hogy a budapesti népszerű hangversenyek a negyedik előadás után abba maradtak, viszont a diósgyőrieket az első világháború kitöréséig rendszeresen megtartották.

A szervezett ismeretterjesztő ingyenes előadások mellett a két vasgyári dalkör belépődíjas „*önképzőköri estéket*” rendezett, amelyeken énekzenekari és magánszámokat adtak elő; igen színvonalasak voltak ezek az esték, amelyekre időnként fővárosi művészeket is lehozattak.

Nagy kedvvel és rátermettséggel foglalkoztak a színjátszással is. Ezek az együttesek már 3—5 felvonásos színdarabokat, népszínműveket, operetteket tűztek műsorukra. Az első világháború előtti színjátszás csúcsteljesítménye Maillart: A remete cseppettyűje című háromfelvonásos, regényes operájának előadása volt.

Az ismeretek, az irodalmi és zenei alkotások említett formákban történt terjesztésének nagy jelentőségük volt, mert azáltal, hogy a munkások szellemi és társadalmi életét emelték, művelődésüket elősegítették, őket magasabb rendű szórakozásra, igényességre szoktatták, esztétikai érzéküket fejlesztették, sokban hozzájárultak ahhoz, hogy a munkásosztály diósgyőri tagjait a közös ügyek, a művészetek iránt érdeklődővé tették, kulturált magatartásúvá alakították, az országos színvonalhoz viszonyítva intelligensebbé fejlesztették. A gyakori szereplések bőséges alkalmat szolgáltatnak a közönség előtti szereplésre, előadó készségük fejlesztésére s közülük sokan különösen az első világháború idején a munkások és a mozgalom vezetőivé váltak.

J E G Y Z E T E K

1. Népszava, 1890. május 11-i számában.
2. Uo.
3. Uo.
4. A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyári állami iskolák I. Értesítője az 1888—89. és az 1889—90. iskolai évről. 4. lap.
5. Kiszely Gyula adatai.
6. Az 1888—89. és 1889—90. tanévi Értesítő 8. oldalán.
7. Kiszely Gyula adatai.
8. Az 1894—95-ös Értesítő 11. lapján.
9. Soós Imre—Kiszely Gyula—Zádor Tibor: Vázlatok a diósgyőri vaskohászat 190 éves történetéből. 83. lap. 3. bek.
10. Emlék a diósgyőri magyar kir. vas- és acélgyári tisztviselők Dal- és Műkedvelő Egylete 25 éves fennállásának jubileuma alkalmából. 6. lap.
11. Uo.
12. A diósgyőri áll. iskolák 1891—92. évi Értesítője, 12. lap.
13. Az 1893. január 29-én felvett alakuló értekezlet jegyzőkönyve. A diósgyőrvasgyári Bartók Béla művelődési ház irattárában.
14. Népszava. 1893. október 6.
15. Népszava. 1894. február 2.
16. Miskolci Áll. Levéltár 78/893. őrzemény.
17. A Miskolci Általános Munkás Önképző Egylet alapszabályai. Miskolci Áll. Levéltár 223/1901. őrzemény.
18. A Jószerencse Dal- és Önképző Kör 1897. szeptember 30-i alapszabálya. Miskolci Áll. Levéltár 137/898. sz. őrzeménye.
19. Bányamunkás. 1913. november 7.
20. Népszava, 1904. december 3.

BILDUNGSBESTREBUNGEN DER ARBEITERSCHAFT VON DIÓSGYÖRVASGYÁR UM DIE JAHRHUNDERTWENDE

Der XXXVIII. Gesetzartikel vom Jahre 1868 verordnete die Organisation einer sechsklassigen Elementarschule. Auch in Diósgyőrvasgyár musste für die Schulung der Kinder der Arbeiterschaft gesorgt werden. In den 90-er Jahren trat im Lehrplan — im Interesse der anwachsenden industriellen Produktion — der Unterricht naturwissenschaftlicher und technischer Lehrgegenstände in den Vordergrund. Neue Schulen wurden gebaut. Im Schuljahr 1914—15 hatte man in Ungarn erstmalig im Volksschulunterricht auch die siebente und achte Klasse eingeführt, und zwar in Diósgyőrvasgyár. Zur Förderung der Facharbeiterschulung wurden vierjährige Fachschulen für Lehrlinge gegründet. Vergleichen mit anderen Lehranstalten des Landes war die von Diósgyőrvasgyár eine Schule ersten Ranges.

Aus dem Bedürfnis nach kultureller Weiterbildung entstand 1885 der Gesangs- und Selbstbildungsverein der Angestellten des Eisenwerks von Diósgyőrvasgyár. Seit 1892 war bereits ein Blasorchester tätig, das 1893 von der Führung des Eisenwerks zum Betriebsorchester unter dem Namen „Diósgyőr-Vasgyári Zenekar“ (Orchester von Diósgyőr-Vasgyár) reorganisiert wurde. Das Gründungsjahr betreffend war es das zweite Orchester des Landes. Der erste Arbeiterverein entstand 1893 unter dem Namen „Jószerecsse Dal- és Önképző Kör“ (Glückauf Gesangs- und Selbstbildungsverein). Die Vereinigung hatte sich die Förderung der Gemeinschaftslebens zum Ziel gesetzt. Bereits nach einigen Jahren gehörte der Gesangsverein zu den besten Arbeiterchören des Landes.

1895 besass das Eisenwerk eine bereits 1500 Bände umfassende Bibliothek, die 12 500 Bände zählte, entwickelte. Nach der Jahrhundertwende hatte auch das Laienspiel der Arbeiter ein hohes Niveau erreicht. Die seit dem Herbst 1898 bis zum Ausbruch des ersten Weltkriegs gehaltenen populärwissenschaftlichen Vorträge — deren Zweck es war, die kulturellen Ansprüche der Arbeiterjugend zu befriedigen — wurden im Ablauf der Zeiten immer vielschichtiger, reichhaltiger und boten der Arbeiterjugend Gelegenheit, sich daran zu beteiligen.

Auch in Miskolc wurde 1893 ein Arbeiter-Selbstbildungsverein gegründet, der aber wegen seiner sozialistischen Propaganda 1895 von der Regierung aufgelöst wurde, und erst um die Jahrhundertwende wieder neugegründet werden konnte.

Tibor Zádor

FORRÁSOK A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG BORSOD MEGYEI TÖRTÉNETÉHEZ

KÖZLI: ROMÁN JÁNOS

A megyei levéltár tervmunkájában a Tanácsköztársaság kikiáltásának ötvenedik évfordulójára körülbelül kétszáz saját kezelésben levő iratot magábafoglaló forrásközlés nyert összeállítást. Ennek a forrásanyagnak valamivel több mint fele helyet kapott A Tanácsköztársaság Borsodban és Miskolcon című jubileumi kötetben. A kisebb, de tartalmi szempontból nem jelentéktelenebb felét kívánjuk itt azzal a megjegyzéssel közreadni, hogy a megyei és alacsonyabb szintű helytörténeti kutatáshoz felhasználható dokumentumok sora ezzel még korántsem teljes.

Az itt közölt forrásanyag jellegét tekintve annyiban különbözik az említett jubileumi kötetben közölt anyagtól, hogy ebben aránylag több a megye egészét érintő, illetve a központi szervektől a megyéhez érkezett irat. Válogatásánál ugyanazokat a levéltári iratanyagokat (fondokat) vettük igénybe, melyeknek jegyzékét a múzeum VIII. évkönyvében közölt regeszta sorozat elején, valamint a fentebb említett jubileumi kötetben már közöltünk, s melynek ismételt közreadása ezért fölösleges volna.

A fondjegyzék utaló számait az itt közölt iratok jelzetei után is felüntetjük, s egyéb tekintetben is a kötet forrásanyagának közlési módszerét követjük. A keletkezésnek megfelelő keltezés szerint időrendbe rakott iratokat tételszámmal láttuk el úgy, hogy az egy irattári alapszámon őrzött iratok betűjellel megkülönböztetett, azonos tételszámot kaptak. A keltezést az irat rövid tartalmi kivonata (regeszta) követi, majd az irat betűhű szövege, ezt pedig az irat külzetének, vagyis az elintézést magába foglaló kezelési feljegyzéseknek és fogalmazványnak a másolata. Az iratok szövege után következő jegyzetek az iratok terjedelmére és külalakjára vonatkozó adatokat, az iratok irattári jelzeteit és a szövegkritikai megjegyzéseket tartalmazzák. A közölt forrásoknak a közlemény végén levő jegyzéke egyfelől az iratok áttekinthetőségét kívánja biztosítani, másfelől részben a helymutatót is pótolja az egyes tételek elejére kiemelt földrajzi nevek segítségével.

1

Miskolc, 1919. március 22.

Jegyzőkönyv a tibolddaróci róm. kat. elemi iskola tanerőinek fogadalomtételéről.

Jegyzőkönyv

Felvétellett Miskolczon Borsodvármegye székházában 1919 évi
márczius hó 22-én délelőtt 11 órakor.

Jelen voltak alólirottak.

A borsodmegyei és miskolczi népbiztosság felhívására
a tibolddaróci r. kat. ellemi iskola tanítói a következő fogadalmat letették:

„Én . . . . . azt, hogy a tanácsköztársasághoz illetve a helyi munkástanácshoz hű leszek, annak minden rendelkezéseit magamévá téve teljesítem, érdekeit minden irányban megvédem, minden azzal ellentétes törekvést saját hatáskörömön belül meg fogok akadályozni, — becsülemre és lelkiismeretemre fogadom.”

K. m. f.

Dr. Balogh Ferenc
jkwvezető

Kerekesné Polgáry Margit
tanítónő
Gárzsik Julianna
tanítónő
Kerekes Ferenc
K. Szabó Sándor
dubicsány közs. tanítók.

Küzlete: Ér. márcz. 31.
Irattárba helyezendő!
Ms.1919.IV /1.

1.5. kézír. és gépir. ered. és fog., a küzlétén Groszmann és Kiszely sk. aláírásával.
Politikai népbiztos iratai, 140(nb)1919.¹

2

Miskolc, 1919. márc. 24.

A politikai népbiztos nyílt parancsa a sajtóörösi és alsószolcai műkincsek őrizet alá vételére.¹

Nyílt parancs²
amelynek erejénél fogva e rendelet előmutatója³ utasíttatik, hogy a Sajtóörösön Alsószolczán⁴ levő kastélyokban a műkincseket azonnal vegye a legszigorúbb őrizet alá.

Ezen nyílt parancs felmutatója jogosítva van bármily karhatalmat és közlekedési eszközt igénybe venni és minden hatóság köteles minden szükséges eszközt rendelkezésére bocsájtani.

M. 1919. márc. 24.

borsodvármegye
politikai népbiztos

1. p. kézír. fog.

Politikai népbiztos iratai, 2 és 3(nb)1919.¹

1. A fogalmazvány fölött ugyanazon kéztől származó, illetményre vonatkozó összeállítás.
2. Kihúзва: rendelet.
3. Kihúзва: jogos.
4. Alsószolca lapszélén kiírva.

3

(Miskolc, 1919. március 24.)

A politikai népbiztos felhívása a postafőnökhöz a kormánybiztos és alispán telefonszámainak kicserélésére.

I számú Pósthivatal Főnökének

Felhívom,¹ hogy Borsodvármegye kormánybiztosának 87 és Borsodvármegye alispánjának 11 telefonszámjainak azonnali kicserélése iránt intézkedjék.

borsodvármegye
politikai népbiztosa

Külzet: Ér. márcz. 25.

Postára² rövid úton elküldetett.

M. 919. márcz. 25.

1.5 p. kézír. fog.

Politikai népbiztos iratai, 4(nb)1919.¹

1. Kihúзва: Utasítom.
2. Kihúзва: El.

4

Miskolc, 1919. március 26.

A 10. gyalogezred átirata a direktóriumhoz a demarkációs vonalon levő csapatokkal távíró és telefon összeköttetés fenntartására teendő intézkedésről.

10. magyar gyalogezred.

788 kt.

Vármegyei direktóriumnak

Miskolcz 1919. márczius 26.

Miskolcz

A 39 Ho parság 105/eln rendeletét teljtartalmúlag közlöm.

Lépjén érintkezésbe a megye direktórium, hogy a parancsnoksága alatt lévő következő helyiségekben, Bánréve, Szendrő, Garadna, éjjeli és nappali táviró és telefon szolgálatot teljesítsen, hogy ezáltal a parságok éjjel is permanenciában legyenek a demarkációs vonalon lévő csapatokkal.—

Külzet: Ér. márc. 26.

(olvashatatlan aláírás sk.)

A póstahivatalnak szóló értesítést kézbesítés végett átvettem.

1919. III. 26. éjjel 12 órakor olvashatatlan aláírás sk. PT. altisz. (Sic!)

2 x 0,5 p. kézír. ered. körbélyegző lenyomattal.

*Politikai népbiztos iratai, 25(nb)1919.*¹

5

Miskolc, 1919. március 26.

A Borsodvármegyei népbiztosok tanácsa értesítése a pénzügyigazgatósághoz, ügykezelése ellenőrzésére megbízott kirendeléséről.

Borsodvármegye népbiztosi tanácsától.—

Értesítem a hivatalt, hogy a Borsodmegyei népbiztosok tanácsa mai napon tartott ülésében megbízta Hamzsa Béla elvtársat, hogy Czim összes ügykezelését, pénz, érték és anyagkezelését minden tekintetben ellenőrizze, továbbá minden utalványt, számlát, nyugtát, mely járandóság felvételének alapjául szolgál kivéve a folytonos járandóságokról szóló nyugtákat, — ellenjegyezzen. Nevezett ellenjegyzése nélkül kifizetés — kivéve a folytonos illetményeket anyag és érték kiadás nem eszközölhető.

A számvevőségi főnök ellenjegyzése további intézkedésig egyelőre mellőztetik.

Miskolcz, 1919. márczius 26.

A népbiztosi tanács nevében
Pelyhe
népbiztos

Külzet: Kiadó! Kiadandó: I. alattiakat:

1. Schwarcz Miklós Miskolcz
2. Hamzsa Béla, Miskolcz
(pénzügyi számvevőségnél) részére vétív mellett
3. Dr. László Imre, Miskolcz
(igazságügyi népbiztos)

III. alattit:

1. Pénzügyigazgatóságnak, Miskolcz
2. Pénzügyigazgatóság mellé rendelt
számvevőségnak, Miskolcz
3. Állampénztárnak, Miskolcz

II. alattit:

Erzsébet kórház igazgatóságának, Miskolcz

IV. alattit:

1. Törvényszéknek, Miskolcz
2. Járásbíróságnak, Miskolcz
3. Államügyészségnek, Miskolcz

Miskolc, 1919. március 26.
Pelyhe népbiztos

Póta Népbizt. tanácsadó

1 p. gépir. iratt. más. Pelyhe népbiztos sk. aláírásával és „Borsodvármegyei Népbiztosok Tanácsa Miskolc” feliratú körbélyegzővel.

Külzetén a fogalmazvány Póta László kézírása, felső sarkán piros ceruzával: ma.

*Politikai népbiztos iratai, 32(nb)1919.*¹

6

Miskolc, 1919. március 26.

A Népbiztosok Tanácsa nyílt parancsa politikai és közéleti titkos rendőri megbízásokra vonatkozólag.

I. Nyílt parancs

..... elvtársat a Borsodvármegyei Népbiztosok Tanácsa a vármegye területére politikai és közéleti titkos rendőri teendőkkal alulírott¹ napon tartott ülésén megbízta.

Ezen megbízatás alapján nevezett jogosítva van bármely közlekedési eszközt s karhatalmat igénybe venni és minden hatóság, s bármely munkás-, katona-, paraszttanács tartozik a szükséges² karhatalmi és közlekedési eszközt ..... kívánságára rendelkezésére bocsájtani.

II. Kiadni!

1. Szekeres József elvtársnak
2. Heinemann Gusztáv elvtársnak

Miskolcz, 1919. március 26.

Póta népbizt. tanácsadó Pelyhe népbiztos.

Külzet: Nyílt parancsot átvettem Szekeres József.

Nyílt parancsot átvettem Heinemann Gusztáv.

1 p. kézír. fog. Póta és Pelyhe valamint az átvevők sk. aláírásával, a felső sarokban aláhúzva: ma!!, a közepén pirossal ráírva: a/a.

*Politikai népbiztos iratai, 37(nb)1919.*¹

1. Kihúzva: mai.
2. Kihúzva: közle.

7

Miskolc, 1919. március 26.

A Népbiztosok Tanácsa értesítése az állampénztárakhoz zár alól való feloldásukról.

Állampénztárnak,

Valamennyinek

Értesítem, hogy a Borsodvármegyei Népbiztosok Tanácsa alulírott napon hozott határozatával az állampénztárat a zár alól feloldotta.

Utasítom ennél fogva, hogy a zár alá vétel alkalmával átadott pénztári kulcsokat a felelős számadók¹ a kulcsok átvételére és őrzésére megbízott pártelnöktől,² illetve más megbízottól elismervény mellett vegyék át, illetve nála evégett jelentkezzenek.

Megjegyzem, hogy a vidéki állampénztáraknál e rendelet kelte előtt kiutalt járandóságokról — (ide nem értve a folytonos illetményeket) — úgyszintén a járásbíróóság által kiutalt bírói letétekről szóló nyugták csakis a³ járási népbiztosnak⁴ a nyugtára vezetett engedélyével fizethetők ki. A számvevőségi főnök ellenjegyzése az utalványokon további intézkedésig egyelőre mellőzendő.

Miskolc, 1919. március 26.

Póta népbiztosi tanácsadó, Pelyhe népbiztos

Külzet: Miskolcz

Sajószentpéter

Mkövesd

Mcsát

Edelény: Exp: 1919. III. 27. Olvashatatlan kézjegy.

1 p. kézír. fog. Póta kézírásával, Póta és Pelyhe sk. aláírásával

— A fogalmazvány felső sarkára piros írónnal felírva: ma.

Politikai népbiztos iratai, 31(nb)1919.¹

1. Kihúzza: megbízottól
2. Kihúzza: vegyék; a lap alján F jel alatt betoldva: (vagy) illetve más megbízottól.
3. Kihúzza: szám.
4. Kihúzza: engedélyére.

8/a

Miskolc, 1919. március 26.

Füzi Ernőné levele Groszmann népbiztoshoz, ellenforradalmi ténykedés gyanúja miatt letartóztatott férje kiszabadítása érdekében.

Mélyen tisztelt Népbiztos Úr!

Kérem megbocsátani hogy soraimmal alkalmatlankodom és szakítson igen kérem egy kis időt e soraim elolvasására.

Férjem Füzi Ernő kedden délben le lett tartóztatva, hogy miért azt világosan nem tudom, mert Reisinger népbiztos úr volt kedves még kedden engemet fogadni, nagyon fel volt háborodva az ő magaviselete miatt amelyet egy kommunista gyűlésen tanúsított, én minderről mit sem tudok, mert nekem nem említette egy szóval sem hogy ezen gyűlésen mi történt.

Most utólag hallottam hogy Népbiztos Urat személyesen megsértette, alig akarom ezt elhinni, — igaz ő mindig beképzelte magának hogy Népbiztos Úr ötöt gyűlöli, de miért nem tudom, — ez az új átalakulás megvette ennek a szerencsétlennek az eszét, másképp nem is tudom ezt magamnak elképzelni, mert nekünk otthon mindig prédikálta hogy most egy új világ jön, mindenkinek kell beleilleszkedni, és sokkal jobb lesz mint volt, a kapitalizmust mindig szidta azért lehetetlennek tartom hogy az új rendszer ellen támadott volna, hisz ő nem volt kapitalista, hanem a nyomorult fizetéséből alig tudtunk megélni ha nem lett volna egy kis pénzünk mivel pótolni, de most az is elfogyott, mindehhez még elvitték a családfenntartót, hát én nem messze vagyok az örülséghez.

Esdve kérem Népbiztos Urat, legyen kegyes, tekintse a férjem családját bocsásson meg neki a mi kedvünkért, nem lehet célja Népbiztos Urnak hogy minket tönkre tegye. (Sic!)

Hisz ha kiszabadul is, akkor sem tudom mi lesz velünk, mert mikor anyi fiatal ember jár munka nélkül honnan kapjon ő munkát? Azért is írtam máma egyuttal egy levelet Reisinger népbiztos urhoz amelyben ötöt arra kértem juttasson engemet állásba, mert nem tudom a családot miből fenntartani.

Ebből is láthatja Népbiztos Úr milyen nyomorult helyzetben vagyok, könyörüljön ennek a szerencsétlen embernek, még egyszer esdve kérem bocsássa meg neki, engemet egy uriember, — aki népbiztos Urat nagyon jól ismeri — biztatta hogy soraimnak lesz sikere, azért bátorkodtam ezt a levelet írni, igen, igen kérem segítsen kérem hogy bizalmam teljesüljön, ne engedje hogy boldogtalan leszek mindörökre, mert anyi sok csapáson amin én már keresztül mentem, ha férjemet elítélnék azt túl élni azt hisszem ehhez képtelen volnék.

Magamat és családomat kegyes jó indulatába ajánlva, vagyok

Népbiztos Urnak

alázatos szolgája
Füzi Ernőné

Külzet: nincs.

2 p. gépir. ered. tollal javított géphibákkal, idegenes és hibás helyesírással. Az utóirat egy része, mint érdektelen, nem közölve.

Politikai népbiztos iratai, 72(nb)1919.¹

8/b

Miskolc, 1919. április 15.

Grosszmann közigazgatási biztos tájékoztató jelentése az igazságügyi népbiztosságnak Füzi Ernő ügyéről.

Igazságügyi népbiztosságnak, Budapest

Tisztelt elvtárs!

Folyó évi április 9-én kelt levélbeli megkeresésére értesítem, hogy Füzi Ernő márczius 24-én azért lett letartóztatva, mert ellenforradalmi ténykedés gyanúja alatt állott. Ezen gyanúra az adott okot, hogy egy munkás tanácsi ülésen a karzatról 2—3 elvtárs szokatlan módon heves kifakadásokkal illette azokat az elvtársakat, akik a direktórium tagjai voltak. Ezt a munkás tanács ülését követő napon azok az elvtársak, kik a kommunista csoporthoz tartoztak az egyesülés és megbékélés demonstrálására gyűlést tartottak. Ezen a gyűlésen a volt kommunista csoport vezetősége részéről bizalmi nyilatkozatot tett a két egyesült párt megbízásából vezető tisztséget betöltő elvtársaknak, ezen a gyűlésen részt vettek olyanok is, akik sem a kommunista, sem a szociáldemokrata párthoz nem tartoztak. Ezek között Füzi Ernő is. A bizalmi nyilatkozat tárgyalása közben Füzi Ernő éktelen botrányos lármával, mintha ő kommunista volna, a gyűlést befolyásolni akarta, hogy az bizalmatlansági határozatot hozzon, közben a kommunista csoport tagjai Füzi Ernőt felismerték, hogy ő nem tartozik közéjük, a gyűlésről rögtön el is kergették. Az ügy direktórium elé került, hol az a gyanú merült fel, hogy a munkás tanács ülésén történt karzati eseményeket is ő rendezte, — tehát erősen gyanítható volt az, hogy ő oly akna munkát folytat, mely az új forradalmi rendre veszedelmes lehet, ezért letartóztatását el is rendelték.

A vizsgálat terhelő adatokat azonban nem tudott felderíteni s miután Füzi Ernő kijelentette, hogy ő az új forradalmi rendet szolgálni fogja, a direktórium szabadlábra helyezését április 5-én elrendelte s régi állásába visszahelyezte.

Miskolcz, 1919. április 15.

Elvtársi üdvözléssel:
Grosszmann
vármegyei közigazgatási biztos

Külzet: Exp. 1919. IV/16.

1.5. p. gépir. iratt. más, Grosszmann népbiztos kék ceruzás sk. aláírásával.
*Politikai népbiztos iratai, 72(nb)1919.*¹

9

Miskolc, 1919. március 27.

A politikai népbiztos feljelentése a forradalmi törvényszékhez Stern Miksa árdrágító kereskedő ellen.

Forradalmi törvényszéknek
Miskolczon

A sajkókazai Munkás és Paraszttanács megkeresése alapján feljelentem Stern Miksa miskolczi kereskedőt (lakik a királyhíd mellett) árdrágításért, melyet az által követett el, hogy 1919. márc. 26-án a Sajokazai fogyasztási szövetkezet vezetőjének Rákai Nétinek az élesztő kilóját 30 K-ért adta.

Miskolcz, 1919. III. 27.

Póta népbizt. tanácsadó

Külszet: Kiadni címnek: exp. 1919. III.27. olvashatatlan kézjegy.

1 p. kézír. fog. Póta sk. aláírásával.

Politikai népbiztos iratai, 52(nb)1919.¹

10

Bogács, 1919. március 27.

A bogácsi munkástanács elnökének levele Szeder Ferenchez a tanács tagjainak fizetése ügyében.

Kelt Bogács 1919 III 27-én

Tisztelt elvtárs Szeder

ara kérem soraimat tesék átvizsgálni és meg adni a választ de rövidesen

ara kérem hogy sziveskedjen meg írni hogy mi lesz a tanács beli tagok fizetésével mert van elég szegényeb ember aki nap számos és ha időt tölt azért fizetést várna tesék meg írni hogy menyi fizetésre számíthat egy egy tag és menyire az elnök és hogy honét kapják a fizetést ezen soraimra azonal kérek választ és azt is kérem hogy hát esküt kele teni a tanácsnak és ha Igen milyen módon

maradok tisztelettel

Köteles József elnök
Bogács Borsod megye

Külszete: Ér.k.: április 1.

Munkás és paraszttanácsnak.
Bogács.

F. évi március 27-én kelt megkeresésére értesitem, hogy a munkás és paraszttanács tagjai díjazásban nem részesülnek, a direktórium tagjai azonban, ha ezen minőségükben annyira el vannak foglalva, hogy ezáltal munkadíj veszteségük van, olyan díjazásban részesülhetnek, mint a volt községi bírák, amely, ha munkabérvészteségét nem fedezné, tegyen a direktórium indokolt előterjesztést, hogy ezen díj, mily összegre volna felemelendő.

Ms. 1919. IV/2.   Groszmann ki. biztos. Kiszely.

Kiad.
 Cím szerint.

2 x 0,5 p. kézír. ered. és fog., a külzetén Kiszely kézírása, Kiszely és Grosszmann sk. aláírása.
Politikai népbiztos iratai, 199(nb)1919.¹

11

Szikszó, 1919. március 27.

Abaúj—Torna vármegye alispánjának levele Groszmann Zsigmond népbiztoshoz székhelyének Szikszóra helyezése alkalmából.

Groszmann Zsigmond
 vármegyei népbiztos úrnak!
Miskolcz.

Abból az alkalomból, hogy Abaúj—Torna vármegye székhelyének és északi részének ellenséges megszállása után a be nem hódolt vármegyei alkalmazott-társaimmal együtt a cseh-szlovák kormány által kiutasítottván, Szikszón mint a vármegye meg nem szállott részeinek ideiglenes székhelyén működésemet megkezdtem, kedves kötelességemnek tartottam a mi Tanács köztársaságunknak a szomszédos törvényhatóságok területén működő népbiztosainál is bemutatkozni. —

Nagyon sajnálom, hogy a tegnapi napon megkísérlett látogatásom eredménytelen maradt s remélem, hogy egy közelebbi alkalommal szerencsésebb leszek. —

Addig is ez úton biztosítom, hogy hivatali munkásságomban a szoros kapcsolatokkal egymáshoz fűzött két törvényhatóság népének közös érdekeit, az itteni népbiztos urakkal egyetértésben és a forradalmi vívmányok szellemében kívánom szolgálni és ebbeli működésemhez megértő támogatását kérem.

Szikszó, 1919. évi, március hó 27-én.

Puky Endre
alispán.

Külszete: Ér. márcz. 31.

Puky Endre úr
Abaúj—Torna vármegye
alispánjának.

Szikszó.

F. évi márczius 27-én 67/m.sz. alatt kelt átiratában¹ foglalt kijelentését, hogy Abaúj Torna vármegye meg nem szállott részének közigazgatását Szikszón az ottani biztosokkal átvette, tudomásul veszem, s² a magam részéről is sajnálkozásomat fejezem ki, hogy személyesen megismerni szerencsém nem volt.

Biztosíthatom,³ hogy Borsodvármegye és Miskolc város direktórium⁴, minden a forradalmi Kormányzó tanács szellemében folytatandó működésében a legmelegebb támogatásában⁵ fogja részesíteni. Egyben⁶ a belügyi⁷ népbiztos intézkedése folytán értesítem, hogy Abaúj vármegye meg nem szállott területének igazgatása az itteni direktóriúm hatásköréből⁸ ki van véve s így sziveskedjék szikszói működését az ottani direktoriumnak bejelenteni.

A forradalmi vívmányok szellemében teljesítendő nehéz feladatai megoldásához őszinte szerencse kívánataimat küldöm.

Ms. 1919. IV/2.

Exp: 1919. IV/3.

Groszmann
ki. biztos

Kiszely

Kiad:

Cím szerint ajánlva.

2 p. kézír. ered. és fog. fejnyomásos papíron, a külszet Kiszely kézírása, saját valamint Groszmann aláírásával, továbbá piros ceruzával: Abaúji alispán kell-e válasz? Az alispáni ügyirat száma: 67/msz./1919.a.i.

Politikai népbiztos iratai, 148(nb)1919.¹

1. Kihúzva: ra értesítem.
2. A mondat végéig betoldás.
3. Kihúzva: A magam részéről.
4. Kihúzva: részéről.
5. Kihúzva: és együttműködésében.
6. A mondat végéig betoldás.
7. Kihúzva: belügyminisz.
8. Kihúzva: van utalva.

12

(Miskolc, 1919. március 27.)

A politikai népbiztos körtávirata a tanítók összehívása tárgyában.

Községi előljáráságnak
Valamennyinek

Minden tanító okvetlenül jelenjen meg március huszonkilencedikén délelőtt tizenegy órára megyeháza nagytermében fontos állami érdekből. Groszman Zsigmond Borsodmegyei politikai népbiztos Póta népb. tanácsadó.

Külzete: Ér. márc 27. Expediáltatott: 1919. III. 27. olvashatatlan kézjegy. 2 x 0,5 p. kézír. fog. állami távirat úrlapon. Póta kézírásával és sk. aláírásával.

Politikai népbiztos iratai, 30(nb)1919.¹

13

(Budapest, 1919. március 27.)

Budapest helyőrségének katonatanácsa rendelete a direktóriumhoz, hogy Sassy Csaba sajtóelőadót munkájában támogassa.

A munkástanács direktóriuma, Miskolc¹

Katonatanács elrendeli, hogy Sassy Csaba² a forradalmi kormányzótanács elnökségi sajtóosztályának ottani sajtóelőadója a nap bármely szakában 13-16, 14-25, 19-52, 18-07 számokat telefonon felhívhatja és állami beszélgetést folytathasson. Egyben jogosított a sajtóelőadó a sajtóosztálynak táviratok küldésére. Felkérjük a munkástanács direktóriumát, hogy a sajtóosztály előadóját munkájában támogassa.

Katonatanács

Sassy Csaba értesítendő olvashatatlan aláírás.³

Külzet: Ér. márcz. 27. Sassy Csaba sajtóelőadó, *Miskolcz*
A budapesti katonatanács alábbi rendeletét tudomásul másolatban közlöm. Mis. 919. III. 27. A népbiztosok tanácsa nevében olvashatatlan kézjegy. Kiad: Czimnek a benti rendelet másolata. Exp. 1919. III. 27. Olvashatatlan kézjegy.

2 x 0,5 p. gépir. és kézír. ered. Budapest Helyőrségének Munkástanácsa — feliratú körbélyegzővel, a fog. fent kék írónnal: ma!!!, többször aláhúzva. *Politikai népbiztos iratai, 36(nb)1919.¹*

1. Ceruzával betoldva: Miskolcz
2. Ceruzával betoldva: hogy Sassy Csaba.
3. Groszmann sk. írása és kézjegye.

14

Budapest, 1919. március 27.

A belügyi népbiztos távirata a direktóriumhoz a vasút biztosítása ügyében.

1738 res varm direktorium miskolc =
bpest belügy. 1005 3/26 8=

az egyes vasúti állomásokon a vonat biztonság ellátására koncentrált fegyvereket beszedni nem szabad ezek továbbra is a vasutasok rendelkezésére állnak = belügyi népbiztos =

Külzet: Ér. márcz. 28.

Intézkedés megtörtént, Miskolcz, 1919. III. 29. Kissházy

Póta népbiztos.

Ceruzával: Iktatni Kisházy, Már én intézkedtem Póta.

2 x 0,5 p. gépir. és kézír. ered. és fog. távirat úrlapon. A külzet Kisházy József írása. A népbiztos aláírása helyett is Póta kézjegye.

*Politikai népbiztos iratai, 69(nb)1919.*¹

15

Budapest, 1919. március 27.

Az igazságügyi népbiztos távirati felhívása a munkástanácshoz a forradalmi törvényszék tagjainak kijelölésére.

Munkástanács m = bpest 42. — 4922 61 27 8 n. =

Felhívom, hogy a forradalmi törvényszék tagjainak kinevezése céljából hat nyolc elvtárs nevét és pontos lakcímét hozzám haladéktalanul jelentse be köztük ha lehet 1—2 megbízható jogászt is jelentse továbbá azonnal azt is hogy sürgősen szükséges e a forradalmi törvényszék felállítása jelentésének beérkezése után fogja a kormányzó tanács a forradalmi törvényszék tagjait a vádbiztos a jegyzőkönyv vezetőt kinevezni = Igazságügyi népbiztos

Külzet: Ér. III. 29. Benti értelemben intézkedés történt.

Ms. 1919. III. 29. Pelyhe népbiztos.

0,5 p. kézír. és fog. távirat úrlapon, külzetén Pelyhe sk. aláírásával, továbbá Groszmann kézjegyével ceruzával felírva: elintézve.

*Politikai népbiztos iratai, 110(nb)1919.*¹

16

Tiszabábolna, 1919. március 28.

A tiszabábolnai munkástanács elnökének előterjesztése a szocialista párttitkársághoz a tanács tagjainak napidíjáról.

Magyar Szocialista párt Titkársága!

A néptanács Tiszabábolna Községben is megalakult és a naponként működő tagoknak napidíja 20 Koronában állapítatott meg.

Tiszabábolna Község annyira szegény, hogy ezt sem rendesen, sem utólagosan fizetni nem képes. És ezért terjesztem elő a következő kérelmemet:

Van Tiszabábolna községben két nagyobb birtok: egyik az Egri káptalan melyet a község bérel és ezért a község gazdálkodói most volnának a bért fizetni kötelesek. — a másik a Koburg herczegé, melyet Kohner Adolf fiai bérelnek és a bért ők is most volnának kötelesek fizetni.

Mi mindnyájan szegény emberek vagyunk akik nem várhatunk napidíjainkra hosszabb ideig: azért én ezen bérletek bérét betiltottam és arra köteleztem, hogy majdan a napi díjak fedezésére az én kezemhez fizessek le.

Kérem tehát a Párttitkárságot: sziveskedjék ezen bérösszeget, a nevezett bérlőktől, a jelzett célra kezemhez kiutalványozni.¹

Ha pedig ez lehetséges nem volna, akkor igen kérném lenne szives intézkedni, hogy napidíjunk fedezésére az állampénztárból ellátmányt kapjak; mert a község valóban képtelen minden napidíj fedezésére.

A káptalan évi bér követelése 6000 kor. a Koburg herczegé évi 66.892 Kor.

A Borsodvármegyei gazdák² szövetségétől 120/919. sz. alatt február 2 án tavaszi vetőmagnak kértünk 16 mázsa árpát 2 mázsa zabot, de még eddig semmi értesítést nem kaptunk. Igen kérném méltóztassék lehetőleg intézkedni, hogy mi ezen szükséges vető magot mielőbb meg kaphassuk, mert akkor nem lesz árpa vetésünk.

Tiszabábolna 1919 márczius 28

Vályi András
helyi munkás népbiztos

Külszete:

Munkás és paraszttanácsnak.
Tiszabábolna.

F. évi márczius 28-án kelt jelentésére értesítem, hogy a munkás és paraszttanács tagjai díjazásra nem tarthatnak igényt. A munkás és paraszttanácsból alakított 3 tagú direktórium azon tagjai, kik egész nap el vannak foglalva s így munkabér veszteségük van díjazásban részesülnek, melynek mérvére hozzám indokolt előterjesztés teendő. —

A munkás és paraszttanácsnak és a direktóriumnak semmiféle vagyont lefoglalni vagy átvenni nincs joga — csupán a leltározást végezteti el s ha nagyobb pénz vagy értékről van szó beszállítandó pénzügyintézetbe, hol az illető fél nevén folyószámlára helyezendő el. —

Elelmezési és gazdasági ügyekben a vármegyei közellátási és gazdasági ügyosztályhoz kell fordulni.

Ms. 1919. IV./2.
Érk: április 1.

Groszmann ki. biztos.

Kiszely.

Kiad: Cím szerint.

2 p. kézír. ered. és fog., a külzetén Kiszely kézírása, Kiszely és Groszmann sk. aláírásával. „Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége Tiszabábolnai helyi csoportja” feliratú ovális bélyegzővel.

Politikai népbiztos iratai, 200(nb)1919.¹

1. A mondat pirossal aláhúzva.
2. Kihúzva: egyesül.

17

Miskolc, 1919. március 28.

A politikai népbiztos felhívása az érdekelt főszolgabírói hivatalokhoz a határmenti községek megszállása tárgyában.

Főszolgabírói Hivatal¹

- I. Szikszó
- II. Putnok
- III. Tornalja

Felhívom sürgősen és táviratilag jelentse hogy /:Gömör—Abaúj:/ vármegye mely kör, vagy községi jegyzőségei nincsenek ellenséges csapatok által megszállva.

Miskolcz, 1919. III. 28. Póta népbiztos.²

Külzet: Kiadni címnek táviratilag.
Exp. 1919. III. 28.

1 p. kézír. fog. Póta sk. aláírásával.
Politikai népbiztos iratai, 85(nb)1919.¹

1. Gumi fejbélyegző szövege: Borsodmegyei Népbiztosok Tanácsa nevében.
2. Rányomva gumi bélyegzős szöveg: Népbiztosi tanácsadó.

18

Sajóvelezd, 1919. március 29.

A sajóvelezd munkás és paraszt tanács határozata a főjegyző eltávolítására és a segédjegyző behelyettesítésére.

Héthy Dezső úrnak Sajóvelezd.

Fojó hó 29 én megtartott munkás és paraszt tanács együttes ülése egyhangú határozatából kifojólag elhatározta hogy¹ Héthy Dezső sajóvelezd körjegyzőt 8 napi határidőn belől állásából fölmenti s felhívja nyolcz napon belől az irodának és lakásnak átadására. Az indokok a Putnoki² munkás tanács népbiztosának Schmiedl Henrik elvtársnak adatak át. A jegyzői teendők végzésével a munkás és paraszt tanács Szlaninka József elvtársat edigi s.jegyzőt bízza meg.

Kelt Sajóvelezd. 1919 Március 29.

Szabó Ferenc
munkás tanács elnöke
Szabó Lajos
paraszt tanács elnöke

Külzete: Ér. márc. 30.

A márc. 29 én megtartott tárgyalás eredményéhez képest Hethy Dezső községi jegyző elmozdítása ügyében felhívom, hogy az elmozdítás indokait a Borsodvármegyei³ közigazgatási biztoshoz haladéktalanul küldje be, mert a Putnoki munkás és paraszttanács semmi tekintetben nem illetékes az ügy elbírálására.

Miskolcz 1919. április 3.

Kissházy

Póta

Kiadni

Munkás és paraszttanács
Sajóvelezd.

3 p. kézír. és fog. csaknem 2 lapon Sajóvelezd, Bóta és Uppony községek lakosságának tömeges aláírásával. A külzet Kissházy sk. írása, saját, valamint Póta sk. kézjeggyével. A külzeten grafit ceruzával Pótára szignálva, majd piros tintával Balog név felírva, mindkettő kihúzva és kék ceruzával az aktára írva: Putnokot felhívni. A tömeges aláírásokat elhagytuk. *Politikai népbiztos iratai, 133(nb)1919.*¹

1. Innen öt szó piros tintával aláhúzva.
2. Innen öt szó grafit ceruzával aláhúzva.
3. Kihúzva: Direkt.

19

Miskolc, 1919. március 29.

Groszmann népbiztos távirata Lukács György közoktatásügyi népbiztos-hoz műkincsek zár alá vételéről.

Lukács György közoktatásügyi népbiztos B u d a p e s t

Ónodon, Sajóörösön, Sajószögeden, Vattán műkincseket zár alá vettem, leltározás és átvétel végett megbizottat sürgősen kérem leküldeni.

Groszmann Borsodmegyei biztos

Külzet: Benti állami távirat azonnal D. jelzéssel továbbítandó.

Ms. 1919. III. 29. Pelyhe népbiztos Kiszely

Exp: 1919. III. 29. olvashatatlan kézjegy.

2 x 0,5 p. kézír. fog. Kiszely kézírásával, külzetén Pelyhe és Kiszely sk. aláírása.

Politikai népbiztos iratai, 51(nb)1919.¹

20

Sajókaza, 1919. március 30.

A sajkázai munkás és paraszttanács malomtulajdonos és ev. lelkész vezetőinek érdeklődése tisztségük megtarthatása iránt.

A sajkázai munkás és paraszttanács elnökségétől. 27/1919.

Groszmann Zsigmond elvtárs politikai népbiztos
Miskolc.

Alólírottakat a Sajókazán, márc. hó 26-án tartott munkás és paraszttanácsot megválasztó népgyűlés egyhangúlag választotta meg elnökévé illetve helyetteselnökévé, utóbbit a jegyzőkönyvvezetéssel is megbízván. A szociális eszméknek régi hívei s a magyarországi szocialista párt tagjai vagyunk s mint ilyenek szeretnők a szociális eszmék diadalrajuttatását erőnkhez¹ képest előmozdítani, mivel azonban ezidőszerinti foglalkozásunk esetleg kérdésessé teheti, hogy „elnök” mint 4 malommunkást foglalkoztató egyén, vagy „helyetteselnök”, illetve jegyzőkönyvvezető mint ev. lelkész, lehetünk-e; ennél fogva kérünk határozott értesítést: mi e tekintetben a párt határozott állásfoglalása.

Elvtársi tisztelettel

Sajókaza 1919. márc. 30.

Davidovics Ignác gőzmalomtul.
mint a sajkázai munkás és pa-
raszttanács elnöke.

Szigeti Elek ev. lelkész
mint a sajkázai munkás és pa-
raszttanács h. elnöke és jegyző-
könyvvezetője.

Külzete:

Benti ügyben a sajkázai paraszt és munkástanács távbeszélőn érte-
sítettett, hogy bent megnevezett egyének a munkás és paraszttanácsban²
helyet nem foglalhatnak.

Ms. 1919. IV/2.

Groszmann
Ki. biztos

Kiszely

1,5 p. kézír. ered. és fog. külzetén Groszmann és Kiszely sk. aláírásával,
továbbá piros ceruzával felírva: Groszmann Zsigmond elvtárs pol. népbiz-
tos Miskolc, valamint más piros és kék ceruzás feljegyzések.
*Politikai népbiztos iratai, 142(nb)1919.*¹

1. Innen négy sor aláhúzva.
2. Kihúzva: tagjai.

21

Mezőkövesd, 1919. március 31.

Polatsek Gyula járási biztos tisztségéről való lemondásának bejelentése.

Mezőkövesdi járás biztosa

Borsodvármegyei biztosok tanácsa
Miskolc

Elvtársaim!

Kötelesség tudásom és elvhűségem elösmerését láttam abban, hogy
elvtársaim bizalma a járási biztosság felelőségteljes hivatala vitelével en-
gem bízott meg. Az elösmerést köszönöm.

A március 30-án Mezőkövesden a földmunkások szervezetének gyűlé-
sén személyem ellen mutatkozó hangulat, arra készítet; hogy (épen szent
ügyünk érdekében, a személyes ellentétek elsimítására) ezen elismerő
megbízást megbízóim kezébe letegyem. —

Kérem elvtársaimat sziveskedjenek utódomat mielőbb kijelölni, hogy
az ügyek vitelét átadhassam. —

En azt hiszem, hogy mint elveink közkatona, ügyünknek végleges
diadalát, még jobban előmozdíthatom. —

Mezőkövesd, 1919 március 31-én.

Polatsek Gyula
járási biztos

Küzlete: Kiszely fogalmazásában, Groszmann kézjeggyével fogalmazvány a lemondás elfogadásáról, intézkedés utóda kijelöléséről. Ér. IV. 3-án, elintézve IV. 4-én.

1 p. kézír. ered. Polatsek sk. írásával.
*Közigazgatási biztos iratai, 216(kb)1919.*²

22

Ostoros, 1919. március 31.

Az ostorosi előljáróság levele a miskolci szociáldemokrata párt vezetőségéhez, melyben a tanácsstagok fizetése iránt érdeklődik és irányítást kér.

Magyar szociáldemokrata párt vezetőségnek
295. sz./1919. III /31.

Miskolcz.
Kosut (Így!) Lajos utca 15.

Kérem az alábbi kérdésekre a kellő felvilágosítást megadni mert különben mi tétlenül ülünk.

1. A községben megalakult a 30 tagból álló bizottság illetve munkás paraszttanács, és ezeknek a működési napjára jár-e valami fizetés és ha jár honnan és menyi? személyenként és tagonként?
2. A 30. ember közül választott 2. embert olyat akinek egy általán megélhetése nincs és ezek állandóan a község házában működnek és kérek felvilágosítást, hogy ezeknek az embereknek a megélhetése hogyan és honnan lesz biztosítva?
3. Jelzem azomban, hogy az itten lévő községi kasszában pénz nincsen és az ilyen fel merülő költséget fedezni nem bírjuk, így tehát az állami kasszából kaphatnak-e annyi pénz összeget, hogy az így felmerülő költséget minden akadály nélkül tudnánk fedezni.
4. Kérem a mostani törvényt mihez tartás végett minél előbb megküldeni! mert mi az újság után nem mehetünk mert egyik úgy a másik úgy írja tehát pontosan nem tudunk semmit a ma életben lépet törvényből illetve a foradalmi rendeletekről az a fönti 2. ember községi direktórium.

Kelt: Ostoros. 1919. Márczius. 31.én. testvéri szeretettel.

Kozlánszky Ferencz
községi jegyző

Molnár László
Marczis János
tanács elnöke

Küzlete:
177/D—1919 IV/4.
Groszmannhoz 1919 IV/4 Reisinger.

1,5 p. kézír. ered. kezdetleges helyesírással. Küzlétén a direktórium iktatószáma, valamint Reisinger grafit ceruzás intézkedése és kézjegye. A levél

a Reisinger, Pelyhe és Mauks aláírásával ellátott direktóriumai kísérőlevéllel érkezett, melyen „Miskolcz Város Direktóriuma” felírású, város-címerrel ellátott vörös körbélyegző látható. Az eredetin községi körbélyegző elmosódott lenyomata.

*Közigazgatási biztos iratai, 249(kb)1919.*²

23

Tiszapalkonya, 1919. április 1.

A tiszapalkonyai munkástanács elnökének távirati érdeklődése fegyvertartási engedély kiadása tárgyában.

Groszmann megyei népbiztos
M

a munkástanács tagjai részére fegyvertartási engedélyt adhatok e tiszapalkonyai munkás tanács elnöke

Külszete:

Munkás tanács.

Tiszapalkonya

Fegyvertartási engedélyt addig senkinek nem adunk, míg azt a megalakult¹ munkás és paraszt tanács nem véleményezi.²

Kiad:

Címnek.

Táviratilag.

exp: 1919. IV/2.

Groszmann
ki. biztos

2 x 0,5 p. kézír. ered. és fog. távirat úrlapon. A fog. Kiszely kézírása, Groszmann sk. aláírásával, exp. Stepniczky kézjeggyével.

*Közigazgatási biztos iratai, 208(kb)1919.*²

1. Sor közé besúrva: megalakult.
2. Kihúzva: engedélyezni.

24

Miskolc, 1919. április 1.

A vasúti direktóriumnak a miskolci MÁV üzletvezetőség által távirati úton vett rendelete, melyben más hatóságoknak a vasúti ügyekbe avatkozást megtiltja.

Vármegyei direktórium
M.—

a következő táviratot vettük a városi és megyei direktóriumokhoz. A magyar tanács köztársaság fennhatósága alá tartozó összes gőzüzemű vasutak igazgatásával járó jogok és kötelességek, a vasúti direktóriumra ruháztattak át. Minden ezen vasúttakat érintő ügyben a Budapesten székelő vasúti direktóriumhoz vagy ezeknek az Úvék¹ székhelyén felállított szervezethez, a vasutas tanácshoz kell fordulni szigorúan meg hagyom tehát a városi és megyei direktóriumoknak hogy vasúti ügyben bele ne avatkozzanak. Vasutas ügyekben szükség esetén forduljanak esetenként a vasúti direktóriumhoz Bpestre Andrassy út 75 sz de semmi körülmények² ne intézkedjenek.

Landler belügyi népbiztos Bpest 1919 március 30 án fenti rendeletet azonnal³ adjuk ki hogy a körzetében lévő közigazgatási és katonai hatóságokkal e táviratot haladéktalanul közölje.

Vasúti direktórium kérjük ennek tudomásul vételét illetve az illetékes hatóságokkal való közlését = üzletvezetőség miskolcz⁴

Külzete:

A helyi népbiztos rendelete folytán figyelmeztetem a községi direktóriumokat, hogy vasúti ügyekben beleavatkozniuk semmi körülmények közt nem szabad. Minden vasúti ügyben a miskolczi üzletvezetőségnél alakult vasúti direktóriumhoz kell fordulni.

Ms. 1919. IV/2.

*Kiad.:*⁵

Minden községi direktóriumnak és járási közigazgatási hivatalnak.

2 p. kézír. ered. és fog. távirat úrlapon, ill. különálló borítólapon; a fogalmazványon Groszmann és Kiszely sk. aláírása, a szöveg Kiszely kézírása, a felső szélén vörös ceruzával: ma!, alsó szélén grafit ceruzával: 183 példányban.

Elküldte IV. 4-én a kiadó.

Közigazgatási biztos iratai, 203(kb)1919.

1. üzletvezetőségek.
2. Hiányzik ti.: között.
3. Helyesen: azzal.
4. Kihúzva: Miskolcz.
5. Kihúzva: Táviratilag.

25

Miskolc, 1919. április 4.

A vármegyei direktórium távirati rendelkezése a nem demarkációs vonalban levő géppuskák Miskolcra szállítására.

Körtávirat:

157/D—1919 Járási biztosok

Mivel a hadügyi népbiztosság távirati rendelete értelmében mely szerint a nem demarkációs vonalban alkalmazott csapattestek csak a szervezeteknek megfelelő géppuskát tarthatják vissza, miért is elrendelem, és kérem¹ oda hatni minden eszközzel, hogy a falukban még okvetlenül künn lévő géppuskák mielőbb Miskolczon (Kossuth u. 5 sz.) alatt beszolgáltassanak.

Direktórium

Külzete:

Érk. 1919. IV/4.

1—6 járási biztosnak.

Kiadni a benti szöveg szerint: táviratilag.—

Miskolcz, 1919. IV/4.

K: biztos

2 x 0,5 p. gépir. és kézír. irattári más. és fog. távirat úrlapon; a fog. felső szélén vörös ceruzával „sürgős” jelzés; a kiadó elküldte ápr. 4-én; a közgazgatási biztos szignója hiányzik.

Közigazgatási biztos iratai, 230(kb)1919.²

1. Beszúrva: kérem.

26

Miskolc, 1919. április 4.

A közigazgatási biztos körrendelete a katonai fegyverek beszolgáltatása és a vadász fegyverek lepecsételése tárgyában.

Minden község munkás és paraszttanácsának.—

A fegyverek beszolgáltatása tárgyában 4321/ai. 1919. szám alatt kiadott itteni rendelet kiegészítése képen elrendelem, hogy a vadász fegyverekről tulajdonosaiknak elismervényt kell adni, akik az elismervényről ezen nyugtát adjanak. A vadász fegyverek lepecsételve a község házán a munkás és paraszt tanács által gondosan őrizendők. Katonai fegyverek — akár Manlicher, akár orosz vagy bármilyen más ismétlő katonai¹ fegyverek, és pisztolyok² Miskolczra a Katona tanácshoz³ beszállítandók.

Vadász fegyverek közbiztonsági célra ki nem adhatók, amennyiben kiadattak volna azonnal beszedendők.

A közbiztonság és közrend fentartására a nem katonai pisztolyok és revolverek, vagy az esetleg rendelkezésre álló Verndl féle fegyverek használandók fel, melyekre a fegyvertartási engedélyt a helyi munkás és paraszttanács adja ki kizárólag feltétlenül megbízható munkásoknak,⁴ első sorban a munkás és paraszt tanács tagjainak.—

Ms. 1919. IV/4.

Groszmann
ki. biztos

Kiszely

Külfete:

Kiadni!

Valamennyi munkás és paraszttanácsnak. Vármegyei vörös őrség parancsnokságnak. Miskolczi szocialista párttitkárságnak.

2 p. kézír. fog. Kiszely kézírásával, sk. névalírásával és Groszmann kék ceruzás névalírásával. A külfeten vörös ceruzás „Ma” és „sürgős” jelzés. A kiadó elküldte ápr. 7-én.

Közigazgatási biztos iratai, 232(kb)1919.²

1. Beszúrva: katonai.
2. Beszúrva: és pisztolyok.
3. Zárójelben, majd grafit ceruzával kihúzva: Rudolf laktanya, helyette bejelölve: Kossuth u. 5.
4. Kihúzva: egyének, helyette grafit ceruzával ugyanazon kéztől: munkásoknak.

27

Egerlövő, 1919. április 4.

Igó Lajos tanító vadászfegyverek kiadását kéri a vetést pusztító varjak irtására.

Elvtárs!

Határunkban a nagy mértékben elszaporodott varjak olyan nagy pusztítást visznek véghez a nagy ügygyel-bajjal eszközölt tavaszi vetésekben, hogy községünk proletár lakosainak jövő évi ellátását erősen veszélyeztetik.

A telep a szomszédos Borsodivánkán van, ahonnan a naponkénti riasztás miatt óriási beláthatatlan csoportokban telepednek le gyenge vetéseinkre, s fegyver hiánya miatt — teszik tönkre munkánk gyümölcsét.

Kérjük azért sziveskedjék elrendelni, hogy a vadász és hatósági engedéllyel ellátott, s földműveléssel foglalkozó, megbízható szakszervezeti tagoknak vadász-fegyvere a helyi összegyűjtési helyről lehetőleg mielőbb kiadassék.—

Egerlövő 1919 IV/4.

elvtársi üdvözlettel:

Igó Lajos
tanító

Egerlövő község directóriumuma fenti kérést teljesíthetőnek véleményezi.

k. m. f.

B Korpás Imre
P Molnár Imre
Nagy Sándor

Külzete: kezelési feljegyzéseken kívül nincs.

1 p. kézír. ered. Külzetén kék ceruzával: „Szedertől vélemény Sürgös”,
vörös ceruzával: Groszmann.
*Közigazgatási biztos iratai, 267(kb)1919.*²

28

Hejőkürt, 1919. április 5.

A hejőkürti munkástanács elnökének kérelme díjazásért, valamint telefon állomás létesítéséért.

Borsod Miskolci vármegyei Direktóriumnak.
Fekete Ernő Hejőkürt
a tanács elnöke.

Igen tisztelt Elvtársaim.

Mintegy 11 éves szervezet munkás igazán örülök hogy az új világrendszer megalakulásában én is segédkezhetek, a legnagyobb óvatossággal s odaadással végzek minden rám nehezedett községi ügyeket, és a Foradalmi Kormány minden nemű utasításait.

De k. elvtársaim, én mint szegény munkás családos ember ezen nagy ügyekkel minden nap lekötve vagyok, igazán hogy mással nem is foglalkozhatom, tehát ha valami csekéj díjazásban is részesülhetnék, kérem alázattal, becses pártfogásokat.

K. Elvtársaim.

Itt hejben se Posta se telefon állomás nincs de megyei telefon vezeték az ablakom alatt húzódik ell, nagyon kívánatos volna ha lehetne hozzám bekapcsolni egy telefon állomást is bizony gyorsab elintézés nyerne sok fontos ügy.—

Hejőkürt 1919 Április 5

Fekete Ernő gépész
a tanács elnöke

Külzete:

Érk. 1919. IV/8.

1 p. kézír. ered. kezdetleges írással és helyesírással, szabványos községi körbélyegzővel. Külzetén grafit ceruzás feljegyzés: Telefon, fizetés, s valószínűleg Szeder írásával: Groszmann.
*Közigazgatási biztos iratai, 251(kb)1919.*²

29/a

Belsőböcs, 1919. április 5.

A munkástanács volt elnökének panasza a direktóriumi választás ellen.

J E G Y Z Ó K Ö N Y V

Arról, mely felvétellett Belsőböcs községben 1919. évi április hó 5-én. Ilyen példányban a népgyűlésen ellenes dolgokat követtek el. A nagyobb földbirtokosok.

A) Vig Gyula helyettes jegyző közreműködésével és Szilágyi Benő tanító elvtársunkkal, hogy olyan gazda embereket jelöltek és választottak be a direktoriumba akik mindig ellenünk voltak és az utolsó percig nem akartak közénk beszervezkedni akik a szocialista szellemű embert még most sem kedvelik. Én tehát mint alulírott pártszervező vagyis mint elnöke ezt jól tudom, hogy egy sem szocialista szellemű emberek, mert azok fáradságos munkám mellett igen jól felismertem még betudtam szervezni a község népét, most pedig az én szociális szellemem ezt nem engedheti meg, hogy ezt így megalakíthassák. Kérem a direktorium által, hogy az újonnan való választás újból megejtessék, hogy igazi parasztmunkás tanácsra (Így!) alakuljon át., és még olyan jelöltek választatnak akik még a mai napon sincsenek közénk beszervezkedve. Mi azt nem engedhetjük meg, hogy ezek üljenek a nyakunkon, hogy én különösen meg ne állhassam előttük sem, mert most jaj nekük szegényeknek, maradjunk

kiváló tisztelettel
 Bodnár János sk. mint volt
 elnök
 és Kiss András és ifj Bodnár
 János

Külszete:

Felhatalmazás.

Ezzel felhatalmazzuk Baksi Oszkár elvtársat, mint a megyei szocialista párt kiküldöttjét, hogy a túloldalalon megemlített ügyben vizsgálatot indítson, a megyei közigazg. biztosságnak sürgősen jelentést tegyen.

Miskolcz 1919 IV. 8.

Érk! 1919. IV. 8.

Groszmann
 vm. közig. biztos

2 p. gépir. és kézír. ered; a beadvány sk. aláírása hiányzik, a külszeten Groszmann kék ceruzás sk. aláírása és „Borsodvármegyei Népbiztosok

Tanácsa Miskolc'' feliratú körbélyegző. Kezdetleges fogalmazással és helyesírással, melyet változatlanul hagyunk.
*Közigazgatási biztos iratai, 255(kb)1919.*²

29/b

Miskolc, 1919. április 12.

Baksy Oszkár kiküldött jelentése a panaszolt belsőböcsi választás ügyében megejtett eljárásáról.

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Amely felvétellett 1919. április hó 12-én a szocialistapárt titkársága irodahelyiségében.

A belsőböcsi községben történt dolgok melyet Bodnár János panaszos jegyzőkönyvéből, megejtett vizsgálatokról a következőket tapasztaltam: Ugyanis Szilágyi benő és Vig Gyula helyettes közjegyző semmiben nem volt hibás, a múltban tartott választásokban. Ugyanis ő csak megejtette a választást, de senkit ne presionált a beválasztottak közé. A választást maguk a választáson jelen levők ejtették meg, csupán az volt a hiba, hogy mind kisgazdákat mivel azok túlsúlyban voltak kandidáltak a munkástanácsba.

Emiatt a választást semmisnek mondtam ki, azt újból megejtettem és, oda a saját belátásom szerint a pártszervezeti tagok jelenlétével szociális szellemű proletár egyéneket kandidáltattam. A munkástanács megalakult titkos választás útján, belülök a direktóriumot megalakítottam, ezzel a múltban felvett jegyzőkönyv sérelmei orvosolva lettek. Az előtte való napon megtartott gyűlés után a községben a harmónia a parasztgazdák és a proletár szegények között létre jött.

Miskolcz, 1919. április hó 12-én

aláíratott és felolvasatott
 Baksy Oszkár

Külfete: nincs.

1 p. gépir. ered. sk. aláírással. Az ügyszám alatt további két, kevésbé lényeges irat található. A szöveg betűhű.
*Közigazgatási biztos iratai, 255(kb)1919.*²

30/a

Sajóvamos, 1919. április 6.

Jegyzőkönyv a községi birtokrendező bizottság megválasztásáról.

J E G Y Z Ő - K Ö N Y V

Felvétellett, Sajóvamoson, 1919. évi április hó 6-án a földreform intézőbizottság¹ tagjainak megválasztása alkalmával.

Jelen voltak:

1. Sável Károly tanácselnök, Kapusi József pénztárnok, Pirkó István ellenőr, Kossuth Lajos, Sipkás András, Szigethy Ferenc, Berentés Lajos, Czifra János, Barát István, Dzurej János, Várady János, Csiszár István, Lipták József, Durda Sándor, és Kossuth Sámuel tanács tagok és Török Kálmán körjegyző.

Elnök az ülést megnyitja, és előadja, hogy annak összehívását a földreform intéző bizottságba három tagnak megválasztása tette szükségessé.

Ezekután a földreform intéző bizottságba egyhangúlag² megválasztottak:

1. Szigethy Ferenc,
2. Durda Sándor és
3. Berentés Lajos.

A választás megejtése után a jegyzőkönyv felolvastattván, helyben hagyatott és Mész János és Kapusi József jegyzőkönyv hitelesítők által³ aláíratott.

K. m. f. t.

Sável Károly elnök sk. Braun Gyula jegyzőkönyv vezető. Kapusy József Meész János.

Külzet: 25/ nyilvt.

1 p. kézír. ered.

Borsodvármegye birtokrendezési ügyosztálya iratai, Ad,9/Br.1919.⁸

A gyűjtőszámon több alakulási jegyzőkönyv feltalálható.

1. Két szó kék ceruzával aláhúzva.
2. Egy szó és a nevek kék ceruzával aláhúzva.
3. Más kéztől beszúrva: által.

30/b

Budapest, keltezés nélkül. (vette 1919. IV. 16.)

A földművelésügyi népbiztosság távirata a vármegyei direktóriumhoz a birtokrendező bizottságok megalakítása tárgyában.

Másolat. Távirat.

284/1919. D.

Vármegyei Direktóriumnak

Budapest. 52 849 80

A földművelésügyi népbiztosság folyó évi április hó 4-én meg jelent 5 f. n. számú rendeletnek 3 § értelmében a vármegyei direktóriumok kötelesek a községi járási és vármegyei birtokrendező és termelést biztosító bizottságok megalakítására az intézkedéseket haladéktalanul megtenni és a szükséges szakemberek kiküldéséről (a megyei gazdasági főmegbízott útján) gondoskodni s a¹ bizottságok megalakulását táviratilag a földművelésügyi népbiztosságnak bejelenteni, felhívom a direktóriumot, hogy ezen rendelet végrehajtásáról sürgősen intézkedjék és a bizottság megalakulását táviratilag jelentse.

Földművelésügyi népbiztosság.

Borsod-Miskolczi Direktórium.

Külzet: A még meg nem alakult és be nem jelentett birtokrendező bizottságok sürgősen megalakítandók —

Táviratilag a községek felhívandók a tanácstag bejelentésére. K. Héthynek. exp. IV 18. olvashatatlan kézjegy.

2 p. gépir. és kézír. egyszerű más. és fog.

Külzetén az eredeti címzés áthúzva, alatta vörös ceruzával: Itt, (irattárba), a szöveg kék ceruzával, valószínűleg Körössy gazdasági főmegbízottól.

Borsodvám. birtokrendezési ügyosztálya iratai, Ad 9/Br.1919.^s

1. Innen a vesszőig a szöveg kék ceruzával aláhúzva.

31

Miskolc, 1919. április 7.

A III. sz. vörösőr kerület átiratai a megyei direktóriumhoz, Bélapátfalván felállítandó különítmény tárgyában.

M. III. számú vörösőr kerület
429/1919. szám.

Miskolczi szárny

Tárgy: Különítmény felállítása
Bélapátfalván.—

A borsod vármegye direktoriális vezetőségének
Miskolcz

Miskolcz, 1919. évi április hó 7-én

A sajoszentpéteri járás főszolgabírójának folyó évi márczius hó 31-én kelt 1442/919 számú átiratában foglaltakra vonatkozólag Bélapátfalva községben felállítandó különítményre nézve kérem a Cím mielőbbi szíves értesítését arra nézve, hogy annak felállítását közbiztonsági szempontból szükségesnek tartja-e, hogy annak alapján felsőbb helyre az előterjesztésemet megtehessem. —

Pataky

Külzete: Érke! 1919. IV/10.

2 x 0,5 p. kézír. ered. Külzetén több áthúzott szignálás után: Tekintettel az orvvadászokra igen; Póta kézjeggyével.
Közigazgatási biztos iratai, 260(kb)1919.²

32

Miskolc, 1919. április 7.

A vm. közellátási és mezőgazdasági biztos rendelete a birtokrendező és termelést biztosító bizottságok megalakításáról.

Borsodvármegye Közellátási és Mezőgazdasági Biztosától.
925-ké. 1919.

Rendelet

a Forradalmi Kormányzótanács XL. számú rendeletének végrehajtása tárgyában.

E rendelet szerint a községi, járási és vármegyei birtokrendező és termelést biztosító bizottságok alakítandók.

1. Községi birtokrendező és termelést biztosító bizottság a község földműves tanácsa által választott három földműves tagból,

2. járási birtokrendező és termelést biztosító bizottság a járási földműves tanács által választott három földműves tagból áll.

3. Vármegyei birtokrendező és termelést biztosító bizottságba a vármegyei direktórium küld ki három földműves proletár tagot.

A földművelésügyi népbiztosság 5. F. M. számú rendeletének 3. §-a értelmében ezen bizottságok megalakítását azzal rendeljük el Borsodvármegye valamennyi községe és járása területére, hogy a községi és járási földműves tanácsok a választást minden egyes községben és járásban folyó évi április 10-ik napján ejtik meg. A bizottság megalakulása a vármegyei direktóriumnak (Miskolcz, Megyeháza) azonnal táviratilag, a Földművelésügyi Népbiztosságnak (Budapest) pedig írásban haladéktalanul bejelentendő.

A bizottság munkáját a vármegyei birtokrendező és termelést biztosító bizottság által kiküldött szakember (gazdasági biztos) irányítja, aki egyszersmind a szükséges tervet s javaslatot elkészíti, a szükséges jegyzőkönyveket felveszi s amennyiben a bizottság határozatokat hozna, azokat írásba foglalja.

Ezen gazdasági biztosok kiküldetése iránt a vármegyei direktorium legközelebb intézkedni fog.

Miskolcz, 1919. április hó 7.

A direktorium megbízásából:

Szeder Ferenc sk.
közellátási és mezőgazdasági
biztos.

Külzet: távirati jelentés téve 919. IV 10. direktóriumi tag Matusek Pál, Spisák János, Czufor Lajos, ifj. Spisák János sk. aláírásokkal.
1 p. nyomt. ered. (Klein, Ludvig és Szerényi rt. Miskolcz. 2544) sk. aláírásokkal.

*Tard község munkástanácsa és direktoriuma iratai, 529/1919.*¹⁴

33

Miskolc, 1919. április 8.

A mezőgazdasági biztos véleményezése a varjak riasztására vadász fegyverek kiadása tárgyában.

Borsodvármegye Közellátási és Mezőgazdasági Biztosától.—
970(ké)1919.

Vármegyei Közigazgatási Biztosságnak,
Helyben.

Azzal a véleményel teszem át, hogy a vetési varjak elriasztása céljaira a vadász fegyverek a földműveléssel foglalkozó megbízható szakszervezeti tagoknak kiadhatók lennének.

Miskolcz, 1919. április hó 8

A direktorium megbízásából:
Szeder Ferenc
közellátási és mezőgazdasági
biztos.—

Külzete:
267(kb)1919.

Falusi tanácsnak.

Egerlövő.

Felhatalmazom a falusi tanácsot, hogy a vetési varjak elriasztása céljából megbízható, földműveléssel foglalkozó szakszervezeti tagok részére vadász fegyvert és erre vonatkozó fegyvertartási engedélyt kiadhasson.

Ms. 1919. IV/12.

Kiad.

Címnek.

Groszmann Kiszely
ki. biztos

exp: 1919. IV/14.

2 x 0,5 p. gépir. és kézír. ered. és fog. Az ered. „Borsodmegye Mezőgazdasági Biztos Miskolcz” feliratú körbélyegzővel. A külzet Kiszely írása, Groszmann kék ceruzás kézjegyével.

Közigazgatási biztos iratai, 267(kb)1919.²

34

Miskolc, 1919. április 10.

A Borsod—Miskolci Direktórium határozata Újgyőr község lakásügyének a vasgyári munkástanács alá rendeléséről.

MISKOLCZ T. H. J. F. VÁROS Direktóriumától.
240/1919. D. szám.

H a t á r o z a t .

A vasgyári munkástanács lakásügyi bizottsága kérelmére elrendeljük, hogy Újgyőr község mindennemű lakásügye a vasgyári munkástanács lakásügyi bizottságához tartozzék.

Egyidejűleg felhatalmazzuk a munkástanács lakásügyi bizottságát, hogy a lakbéreket a 4180/917 M. E. rendelet alapján a méltányosság követelményei szerint állapítsa meg és a szükséghez képest leszállíthassa.

Jelen rendeletünk Újgyőr községben közhírré teendő.

Miskolcz 1919 évi április hó 10.

Borsod-Miskolczi Direktórium

Külzete:

Olvassa: Dr. Fekete Bertalan.

Olvastam: Dr. Fekete Bertalan.

Érk! 1919. IV/11.

Olvasta:

Miskolc, 1919. IV/12.

Dr. Fekete Bertalan elvtárs.—

(:Lásd! túllapon:)

240/1919 D.

Groszmann Zsigmond megyei közigazgatási biztos

Helyben.

2 p. gépir. és kézír. ered. és fog. Az ered. aláíratban, rajta „Miskolcz Város Direktóriuma” feliratú, díszes városcímeres körbélyegző, a papír cégnyomása eredetileg: Miskolcz T. H. J. F. Város Főispán Kormánybiztosától; az utóbbi két szó áthúzva és helyette: Direktóriumától.
*Közigazgatási biztos iratai, 269(kb)1919.*²

35

Sajószentpéter, 1919. április 10.

A sajószentpéteri községi tanácsnak Vojtovits András megyei tanácsi tagságára vonatkozó határozata.

K I V O N A T

a Sajószentpéter község tanácsának Sajószentpéteren 1919 évi április 10-én tartott ülésén felvett jegyzőkönyvről.—

6. Vojtovics András felvétele a megyei tanácsba.

6. A sajószentpéteren 1919 április 10-én megtartott Megyei tanács tagok választása alkalmával egyhangú közfelkiáltással megválasztott 5 tanács tag. Tekintettel azonban arra, hogy a jelöltek közül Vojtovics András — mert önként kijelentette vissza lépését — nem választatott meg, kéri a tanács a Miskolczi Direktóriumot sziveskedjék amennyiben ez módjában áll és lehetséges akként intézkedni, hogy a Sajószentpéteri járási tanács a Vármegeyi tanácsba ne öt, de hat tagot küldhessen annyival is inkább mert Vojtovics András mint régi szocialista — aki eszméiért sokat harczolt és szenvedett — egyenesen vezető szerepre hivatott, márcsak azért is, mert a helybeli üveg gyári¹ szakszervezetnek is teljes bizalmát bírja.

abban az esetben pedig ha ez a kérés nem teljesítenék és így Vojtovics elvtárs a megyei tanácsba benem kerülhetne, úgy Mogyoróssy Miklós és Vitthen Károly elvtársak a megválasztást elnem fogadják illetőleg megbízatásuktól vissza lépnek.

K. m. f.

Vojtovits András
alelnök

Mogyoróssy Miklós
elnök

A kivonat hitelélül
Sajószentpéter 1919 április hó 11

Külzete:

Érk! 1919. IV/12. Legközelebbi megyei tanács ülésre bemutatandó. Ms 1919. IV/12. m. b. Kiszely.

2 p. gépir. és kézír. ered. és fog. a külzet Kiszely grafit ceruzás írása. Elin-
tézését lásd a megyei int. biz. ápr. 24-i jkvében.
*Közigazgatási biztos iratai, 251(kb)1919.*²

1. Sor közé beszúrva: üveg gyári.

36

Miskolc, 1919. április 11.

*A miskolci direktórium másolatban megküldi a közigazgatási biztosnak a belügyi népbiztosságnak falusi és járási tanácsok és intézőbizottságok vá-
lasztásának rendjéről szóló rendeletét.*

Miskolcz T. H. J. F. Város Direktóriumától.

230/1919. D. szám.

Másolat.

Távirat.

Városi választási bizottságnak m. s. bpest belügy 709 9 6 s. A falusi tanácsok szavazatszedő bizottságai utasítandók, hogy a választói jogosultság szempontjából igazoltassák a megválasztott falusi tanácstagokat, az igazolt tanácstagok alakítsák meg sürgősen a falusi tanácsokat és válasszanak intéző bizottságot az intéző bizottság a falvakban legfeljebb 5 tagból állhat. Ahol a járási tanács megalakult ott sürgősen utasítandó, hogy válassza az intéző bizottságot, a járási tanács legfel—¹ 15 tagú intéző bizottságot választ. Ügyelni kell, hogy a falusi és járási tanácsok intéző bizottságába csak oly megbízható elvtársak kerüljenek, akik a falusi, illetőleg a járási ügyek intézésére feltétlenül alkalmasak. Belügyi népbiztosság . . .

Külzete:

Tudomás és alkalmazkodás végett másolatban kiadom.

Ms. 1919 IV/12.

A közig. bizt. m. b.
Kiszely

Kiad:

1—6 valamennyi járási biztosnak.

a benti szöveg.

másolatával.

Érk! 1919. IV/11.

230/1919 D.

Groszmann Zsigmond megyei közigazgatási biztos

Helyben.

2 p. gépir. és kézír. egyszerű más. és fog., a miskolci főispán kormánybiztos cégnyomásos papírján, a főispán kihúзва és fölégépelve: Direktóriumától. A kiadó elküldte ápr. 17-én.

*Közigazgatási biztos iratai 270(kb)1919.*²

1. Így!

37

Miskolc, 1919. április 12.

A miskolci járási tanács 2. sz. jegyzőkönyve.

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Felvétetett Miskolczon 1919. április 12-én a miskolci járási tanácsnak II. üléséről.

Jelen voltak: ifj. Póta László vármegyei közigazgatási biztoshelyettes, Klampár Béla a vármegyei szociálista párt titkára, Matula Lajos, Foczkó András, Tóth Pál, Király Mihály, Handke Bertalan, Juhász István, Dolesál János, Csepregi István, Lurwig Rudolf, ifj. Vass Dániel, Rózsa Sándor, Jónás Lajos, Pocsai László, Kovács István, Pocsai Ferencz, S. Varga Imre, Sátán Rezső, ifj. Petrik Pál, Spisák Ferencz, Gombos András, Szivák József, Lipala Károly, Kalvin Pál. Nem jelentek meg: Tálás Béla, Deme József, Kánya Bertalan, Miklós János, Kiss Lajos.¹

I. ifj. Póta László megnyitván az ülést, üdvözli a megjelenteket, mint a proletár uralomnak a kommunista társadalom részére alkotott új szervének tagjait. Bárha a járási tanácsok hatás és munkaköre még ez idő szerint nem ismeretes, minden esetre elvárja a járási tanács minden tagjától hogy a legteljesebb odaadással és fáradságot nem ismerve fog dolgozni minyájunk és a járás közönségének jólétén.

A tanács tagjai kijelentik erre nézve a legteljesebb készségüket.

II. ifj. Póta László mint a megyei közigazgatási biztosság² képviselője felolvassa a járási tanács tagjainak névsorát, közli, hogy jelen ülés tárgyát képezi egy 15 tagú intéző bizottság, valamint a megyei tanácsba 10 tagnak választása.

Megbízza Klampár Béla elnöklete alatt Lurwig Rudolf, Matula Lajos, Foczkó András és Csepregi István tanácstagokat, hogy mint jelölő bizottság készítsék el a megválasztandók jelölő listáját.

III. A jelölés megtörténvén, ifj. Póta László elrendeli a titkos szavazást, melynek lefolytatása után a szavazatok össze számlálása véget érven, kihirdeti az eredményt, amely szerint az intéző bizottság tagjai sorába megválasztottak:

I. 1. Matula Lajos Diósgyőr 24 szavazattal, 2. Csepregi István Hejőcsaba 24 szavazattal, 3. ifj. Petrik Pál Sajókeresztúr 24 szavazattal, 4. Foczkó András Diósgyőr 24 szavazattal, 5. Tálás Béla 24 szavazattal,³ 5. Juhász István 24 szavazattal, 7. Miklós János Szirmabesenyő 24 szavazattal, 8. Rózsa Sándor Alsószolca 24 szavazattal, 9. V. Molnár József Mezőnyék 24 szavazattal, 10. Lurwig Rudolf⁴ Hejőcsaba 24 szavazattal, 11. Jónás Lajos Görömböly 24 szavazattal, 12. Kis Lajos Sajóbáony 24 szavazattal, 13. Kánya Bertalan Óhuta 24 szavazattal 14. Kálvin Pál Felsőszolca 24 szavazattal, 15. Pocsai Ferencz Ládháza 22 szavazattal.

II. A megyei tanácsba megválasztottak:

1. Matula Lajos Diósgyőr 24 szavazattal, 2. Csepregi István Hejőcsaba 24 szavazattal, 3. ifj. Petrik Pál Hejőkeresztúr 24 szavazattal, 4. Foczkó András Diósgyőr 24 szavazattal, 5. Dolezsál János Diósgyőr 24 szavazattal, 6. Ifj. Vass Dániel Hejőcsaba 24 szavazattal, 7. Rózsa Sándor Alsószolcza 23 szavazattal, 8. V. Molnár József Mezőnyék 23 szavazattal, 9. Kovács István Ónod 21 szavazattal, 10. Pocsai László Külsőbőcs 13 szavazattal.

IV. A szavazás ellen óvás nem emeltetvén, ifj. Póta László az előbb megnevezetteket szabályszerűen megválasztottaknak kijelenti és

V. ifj. Póta László bejelenti, hogy több járási tanácstól⁵ részéről azon kívánság merült fel, hogy munkabérveszteségüket valamelyes módon megférttessék, valamint hogy szükség esetére a tanács ülésre való bejövételre a megfelelő közlekedési eszköz igénybevétele biztosíttassék.

Ezekre nézve megjegyzi, hogy a tanácsülésre való bejövételhez — ha rendes vonatkozó közlekedés nem lenne, a tanácsstagoknak joguk van a szükséges fuvart kirendelés útján.⁶

A díjazást illetőleg leghelyesebbnek véli, ha e tekintetben egységes díjazás végett a legközelebbi megyei tanácsülés határozná. A tanácsülés a bejelentést ily módon veszi tudomásul.

Több tárgy nem lévén az ülés végett⁷ ért. ifj. Póta László vm. közigazgatási biztos helyettes, mint az ülés elnöke és jegyzőkönyvvezetője. Klampár Béla párttitkár a szavazatszedő küldöttség elnöke.

A másolat hitelül: Mayer Jakab vm. kiadó.⁸

3 p. gépir. hiteles másolat.

*Miskolci járási tanács iratai, jegyzőkönyvek.*¹⁰

1. Beírva, de ceruzával kihúzva: Nagy Géza, Molnár V. József.
2. Bizottság-ról ceruzás átírással javítva.
3. Ceruzával aláhúzva lapszálon Póta megjegyzésével: helyette Tóth Pál Dgyőr 919. VII. 7.
4. Ceruzával aláhúzva, lapszálon Póta megjegyzésével: helyette Vass Dániel Hcsaba.
5. Így! Helyesen: tanács.
5. Ti. biztosítani.
7. Így!
8. A mondat Mayer tintával írott sk. írása.

Másolat.

Távirat!

Megyei direktórium. Budapest belügy 82/3/10/4 senki ne merészelje a Budapestre való szállításokat megakadályozni a direktóriumnak kötelessége, hogy a Budapestre való szállítást minden tőle telhető eszközzel elősegítse az összes helyi direktóriumnak ilyen irányú utasítást adjanak aki ezt a parancsot megszegi, azonnal forradalmi törvényszék elé állíttatik. Landler belügyi népbiztos.

253/D—1919. *Határozat*

Kiadatik a vármegyei közigazgatásnak az összes falusi direktóriumokkal leendő sürgős közlés végett.

Ms. 1919. IV. 11.

Direktórium:
Reisinger sk.
a kiadvány hitelül:
Dr. Balássy
jegyző.

Külzete:

Járási biztos

I.
Miskolcz
IV.
Edelény

II.
Ózd
V.
Mkövesd

III.
Sajószentpét.
VI.
Mcsát

VII.
Miskolczi Hírlap

VIII.
Miskolczi Napló

IX.

Virradat című újság kiadó hivatalának.—

Miskolcz, 1919. IV/15.

közig. biztos

Exp: 1919. IV/15. Stepniczky.

Érk! 1919. IV/14.

Meghagyom minden falusi tanácsnak, hogy az alább másolatban közölt rendeletnek mindenben a legszigorúbban alkalmazkodjanak és annak mindenben engedelmeskedjenek.— Groszmann Zsigmond közigazgatási biztos. Kiírni benti jel közé tett szöveget.

Kiadni!

Minden falusi Tanácsnak táviratilag.—

253/D—1919

Vármegyei közigazgatás

Exp: 1919. IV/14. olvashatatlan aláírás.

2 p. gépir. és kézír. egyszerű más. és fog. A másolaton „Borsod Miskolczi Direktórium” feliratú, vörös körbélyegző, a külzet felső szélén vörös ceruzával: ma, alsó szélén: sürgős, többször aláhúzva, közepén kék ceruzával: 187-szer, alatta direktóriummi ügyszám, a fog. szignálatlan. Elküldetett ápr. 15-én. A távirat másolata belehajtva.
*Közigazgatási biztos iratai, 292(kb)1919.*²

39

Budapest, 1919. április 15.

A belügyi népbiztos távirati utasítása a tanácsok megalakítására vonatkozólag.

vármegyei választási bizottság miskolc

a bpest belügyi 1612 43 14 10/30 s a mennyiben a megyei tanács tagokat a városi és járási tanácsok még nem választottak volna még ezek haladéktalanul megválasztatandók a megyei tanácsok válasszák meg intéző bizottságaikat a megyei tanács megalakulása után küldjék ki a tagokat a tanácsok országos gyűlésében = belügyi népbiztos.

Külzete:

Belügyi népbiztosság.

Budapest.

Borsodban megyei tanács megalakult, országos tanácsba következők küldettek ki. Szeder Ferencz, Farkas Márton, Reisinger Ferencz, Groszmann Zsigmond, Gazda Béla, Pelyhe János Miskolc város küldötteit mai napon fogja megválasztani.

Groszmann

Kiadni:

Táviratilag! Címnek.

Exp: 1919. IV/15.

1,5 p. gépir. és kézír. ered. távirat űrlapon és fog. A fog. és aláírása Kiszely kézírása. Fent kék ceruzával, aláhúzva: ma!
Szignálatlan.

*Közigazgatási biztos iratai, 295(kb)1919.*²

40

Miskolc, 1919. április 15.

A közigazgatási biztos a külügyi népbiztosságtól tájékoztatást kér Székely Armand megbízására vonatkozólag.

Érk! 1919. IV/15.

Külügyi népbiztosságnak.
Budapest.

Székely Armand elvtárs az ide csatolt névjegyet használja Miskolczon. Kétely merült fel aziránt, hogy van e neki tényleg a névjegyen feltüntetett megbízatása. Kérem tehát a külügyi népbiztosság sürgős értesítését aziránt, hogy Székely Armandnak mire terjed ki miskolcon a megbízatása s jogában áll e a névjegyen feltüntetett címeket viselni?, mert úgy értesültünk, hogy tőle a külügyi népbiztosság minden megbízatást visszavont.

Ms. 1919. IV/15.

Groszmann
ki. biztos

Kiszely

Kiad:

Cím szerint csatolandó a névjegy.

Exp: 1919. IV/15.

1 p. kézír. fog. Kiszely kézírásával, Groszmann kék ceruzával szignálta, fent kék ceruzával: ma, elküldve ápr. 15-én. A külügyi népbiztosságnak ugyanezen kb. szám alatti távirati válasza ápr. 28-ról, távirat úrlapon, betűhibákkal:

borsodvármegye közigazgatási bizosa miskolc
s budpaes kue 330 38/37 26 1/30 s 535/10767 április 15 kelt 794 számhoz:
székely armand megbízatása visszavont stop ha hivatalos progandat fejtene
ki vagy visszavont megbízatására jogtalanul hivatkoznak 1 budapesti forradalmi törvényszék elé álitandó és külügyi népbiztosság értesítendő = külügyi népbiztosság.

Közigazgatási biztos iratai, 294(kb)1919.²

41

Miskolc, 1919. április 16.

Utasítás az ózdi járási tanácsnak a bótai munkás és paraszttanács válaszával kapcsolatos panasz megvizsgálására.

297/kb. 1919.

Járás tanácsnak.

Ózd.

Bóta község munkás és paraszt tanácsának az ott megejtett falusi tanács választás eredménye ellen beadott panaszát azzal adom ki, szíveskedjék a választást a helyszínén megvizsgálni s amennyiben beigazolást nyer,

hogy a szavazásban 18 éven alóli proletárok is részt vettek a választás megemmisítendő s új választás rendelő el. Az új választás megtartásánál szükségesnek tartom, hogy Ózdról a választáson egy elvtársunk részt vegyen a választás vezetésében.

Ms. 1919. IV/16.

Groszman Kiszely

ki. biztos

Kiad: Címnek.

1 db. m. exp: 1919. IV/16.

1 p. kézír. fog. Kiszely kézírása, Groszmann kék ceruzával szignálta, fent vörös ceruzával, aláhúzva: ma. A panaszbeadvány hiányzik, ill. mellékletként elküldve.

Közigazgatási biztos iratai, 297(kb)1919.²

42

Miskolc, 1919. április 16.

Jegyzőkönyv a Gagybátor és környékén közigazgatási irányítás hiánya következtében tapasztalható közállapotokról.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Miskolczon 1919. április 16-án.

Jelen vannak alólirottak:

Urbán János városvédelmi őrség szakaszbizalmija előadja, hogy Gagybátorban volt a párttitkárság megbízásából a helyi csoport megszervezése és népgyűlés tartása céljából, ott azt tapasztalta, hogy Varga Gyula ottani jegyző az iskolát a határrendőrség tagjainak beszállásolásra adta át s ezért az iskolában a tanítás szünetelt, holott erre a célra fel lehetett volna használni a községben lévő és jelenleg üresen álló 3 kastélyt melyek közül az egyik kastély a 250 főből álló szervezet helyiségéül volna átadandó.¹ A Gagybátori gazdák a földjüket megművelni nem tudják, mert nincs lovuk, — holott Jakabfalvi Gyula ottani nagybirtokosnak 4 parádés és egy hátslova van s több csikója a karámban, melyek földművelésre felhasználhatók lennének.

Gagybátor, Szászfa, Krasznokvajda tornai járásbeli községek nincsenek megszállva, ezek tehát Szikszóhoz tartoznának, azonban hiába fordúlnak az ottani direktóriumhoz, sem élelmezési sem egyéb kérdésekben nem törődnek velük.

Gagybátorban sem a pénzintézetek nincsenek lefoglalva sem a szesz italok és pinczék lepecsételve² nincsenek, egyáltalán közvagyonba vétel iránt semmi intézkedés nem történt.

K. m. f.

Felvette:

Kiszely Pál, Szabó József,

Nikházy Gábor Urbán János

város védelmi osztag

Külszete: Ér. 1919. IV. 16.

1. p. kézír. ered. Az ügyben a belügyi népbiztosságnak a közigazgatási biztos részletes jelentést küldött ápr. 17-én, sürgős intézkedést, és Abaúj-Torna megye meg nem szállott részeinek közigazgatása ügyében tett intézkedésekről tájékoztatást kért.

Közigazgatási biztos iratai, 301/kb/1919.²

1. Tíz szónyi szövegrész sor közé betoldva.
2. Kihúzva: lefoglalva, helyette beszúrva: lepecsételve.

43

Miskolc, 1919. április 16.

Értesítés a járási hivataloknak és falusi tanácsoknak, melyben a közigazgatási biztos a pénzügyi népbiztosnak a biztosításokra vonatkozó rendelkezését közli és magyarázza.

„A forradalmi Kormányzótanács minden kis vagyont — amely munkakeresményből keletkezett — kímél. Az a nyugtalanság tehát, amely különösen a munkások körében az életbiztosítások érvényessége dolgában keletkezett, teljesen alaptalan. Az életbiztosítási díjak további befizetésével a munkás baj esetén a biztosított összeg kifizetésére feltétlenül számíthat. Lengyel pénzügyi népbiztos.”

Ezen rendelethez tájékozással közöljük, hogy a rendeletben használt „munkás” kifejezés alatt minden dolgozó egyén értendő. További tájékozással még azt is közöljük, hogy a biztosító társaságoknak a¹ tűz-jég-baleset-szavatosság-betörés- és állatbiztosítási károkra és hadikölcsönnel kötött biztosításokra² nézve a fizetési kötelezettsége változatlanul fennáll: ennél fogva mindenki nyugodtan fizesse ezen ágazatok után is a biztosítási díjakat.

Hadikölcsönbiztosítási károk ezentúl is hadikölcsönpapírokból lesznek kifizetve.

Miskolcz; 1919. április 16.

Groszmann
ki. biztos

Külzete:

Érk.: 1919. IV/16.

2 p. kézír. fog. Groszmann sk. aláírásával. A külzeten a kiadónak szóló rendelkezés kék ceruzával, fent vörös ceruzával „sürgős” jelzés, lent a példányszámra vonatkozó kimutatás. A kiadó elküldte ápr. 18-án.

*Közigazgatási biztos iratai, 302/kb/1919.*²

1. Kihúzza: hadikölcsön.
2. Lap aljáról négy szó beszúrva.

44

Budapest, 1919. április 18.

A belügyi népbiztosság távirati érdeklődése jegyzők elleni vizsgálatához központi kiküldött küldése tárgyában

490838.— borsod
vármegye politikai megbízottjának m

s bpest wö 1995 18 2/20 s = polgár miklós és társai egerfarmosi lakosok ottani jegyző elleni vizsgálatra központi kiküldöttet kértek távirati jelentést várok szükségesnek látja e központi kiküldött kirendelését? kiküldött esetleg másjegyzők elleni panaszokat is megvizsgálatnak = dioszeghy belügyi osztályvezető

Külzete: Érk! : 1919. ápril. 19.

Belügyi népbiztosságnak.
Budapest.

Távirati rendeletre jelentem, hogy Borsodvármegyébe jegyzők elleni vizsgálatok lefolytatására központi kiküldött delegálását magunk részéről is kívánatosnak tartjuk.

Groszmann
vm. közig. biztos

Kiad: Címnek: Táviratilag Exp: 1919. IV/19.

2 × 0,5 p. gépir. és kézír. ered. és fog. távirat úrlapon. A fog. Kiszely kézírása, Groszmann kék ceruzás kézjegyével.
*Közigazgatási biztos iratai, 316/kb/1919.*²

45

Budapest, 1919. április 19.

A belügyi népbiztos távirati rendelete a megyei tanácshoz az ellenforradalmi megmozdulások elfojtása tárgyában.

megyei munkás katona és földműves
tanács m =

s bpest vö 2190 19 2 — s

Mint hogy az országban különböző helyeken jelentkező ellenforradalmi mozgalmak összes szálai egyirányba látszanak vezetni és így szükség van a közöttük fenálló kapcsolat kiderítése céljából a vizsgálat egységes vezetésére elrendelem hogy az összes munkás katona és földműves tanácsok és a vörös őrség parancsnokai.

1. Minden politikai és különösen ellenforradalmi természetű ügyről a belügyi népbiztossághoz azonnal az ügy felmerülése és felderítése után tegyenek részletes sürgönyi jelentést.

2. Ha pedig alapos gyanú merül fel arra, hogy nem csupán helyi jelentőségű hanem olyan ellenforradalmi mozgalmról van szó amely kiterjedt akcióval van kapcsolatban a letartoztatott egyéneket letartoztatásuk után nyomban az összes rendelkezésre álló adatok közlése mellett szállítassanak Budapestre a belügyi népbiztosság politikai osztályához elrendelem hogy ezt a körrendeletet az összes vármegyei direktóriumok a területükön levő összes városi járási és községi direktóriumokkal nyomban bárminő módon közöljék és végrehajtásáról feltétlenül gondoskodjanak. Budapest, 1919. április 19-én = Lander belügyi népbiztos 274/1919 nb.

Külzete:

Kiadni: 4 másolati példányban a forradalmi törvényszék vádbiztosának. — sürgős: azonnal.

3 × 0,5 p. kézír. ered. távirat úrlapon. A külzetén a feljegyzések és utasítások vörös, grafit és kék ceruzával. Ugyanezt a rendeletet a Rózsahelyi VI. sz. vörösőr kerületi parancsnokság Egerből április 20-i keltezéssel másolatban megküldte. A rendeletet a közigazgatási biztos a járási és falusi tanácsoknak szövegszerűen kiadta és ápr. 23-án elküldte, kiegészítve a következő szöveggel: Felhívom azonkívül a járási és falusi tanácsok, valamint a községi és körjegyzők figyelmét arra, hogy a burzsoázia Bécsbe menekült tagjai onnan szítják Magyarországon az ellenforradalmat s erre a Bécsben megjelenő Bécsi Magyar Futár című lapot használják fel. Akinél ily lap van, azonnal szolgáltatassa be s a beszolgáltatott lappéldányok hozzám azonnal beszállítandók. Aki ily lapot elrejt és magánál tart forradalmi törvényszék elé állítandó.

Hasonló tartalmú rövid táviratot kapott a direktórium is a következő szöveggel: Másolat. Bpest belügy. 974. Ha a megye területén bármilyen

irányú ellenforradalmi tüneteket észlelnek erről elsősorban a belügyi népbiztosságnak tegyenek jelentést utasítsák ugyanerre az összes járásokat ezen kívül közöljék velünk azonnal a megválasztott tagok névsorát. Landler belügyi népbiztos. — A szöveg értelemzavaró hibáit javítottuk. *Közigazgatási biztos iratai, 329/kb/1919.*²

1

46

Nyíregyháza, 1919. április 22.

A nyíregyházai megyei direktórium távirata a Miskolcon található két személyautó átküldése tárgyában.

Megyei direktorium Nyíregyháza 1136 szám. fontos hadiérdekek, hogy az ötödik hadosztály parancsnokság tekintettel jelenlegi harcászati helyzetre személy autók fölött rendelkezessék. Nyíregyházán egyetlen autó sincs — kérem hadügyi népbiztosság rendelete értelmében még ma sürgősen a használható kettő személyautókat Nyíregyházára útba indítani. 5. hadosztály parancsnokság. — Groszmannhoz sürgős elintézés végett. Kárpáthy politikai megbízott mai nap folyamán Nyíregyházára megy autóval s személyesen fog eljárni. —

1919. IV. 22. Groszmann s. k.

Küldete: Érki: 1919. IV/22. Intézkedés megtörtént irattárba teendő. — Miskolcz, 1919. IV/22.

1. p. kézír. egyszerű más. A szöveg utolsó mondata vörös ceruzával aláhúzva. *Közigazgatási biztos iratai, 328/kb/1919.*²

47

Budapest, 1919. április 25.

A belügyi népbiztos távirati rendelete a megszállás hírére helyüket időelőtt elhagyó intézőbizottságok felelősségrevonásáról és a kiűritéseknél kövendő eljárásról.

megyei direktorium miskolc
Járási tanács elnökének
Belügyi népbiztosok alábbi rendeletét közli.

s bpest vő 2792 4/25 9/10 m =

a többoldalról hozzánk beérkezett jelentésekből az tűnik hogy az egyes intézőbizottságok dacára e tárgyban már kiadott előző rendeletünknek helyeiket minden ok nélkül a megszállás elsőhírére — gyáván elhagyja a reájuk bizott ügyek elintézését nem eszközlik és így szinte kényszerítik régi

hatósági közegeket hogy helyeiket újból elfoglalják nyomatékosan figyelmeztetjük ismételtén az intéző bizottságok tagjait hogy helyüket csak a legvégső esetben hagyják el és az utolsó percig tegyenek meg mindent a tanácsköztársaság intézményeinek és proletár vagyonnak megmentése és a vezetésükre bizott proletárok élett és vagyon biztonságára érdekében különösen kötelességük hogy az ott levő nyersanyagokat félkész és kész árukat pénz és egyéb értékeket fegyvereket municiot kellő módon összegyűjtve a mögöttes országrészbe elszállítsák és minden rendelkezésükre áló járművet ennek a célnak szolgálatába állítsanak az intéző bizottság tagjai pedig öntudatos és becsületessen proletárhoz illő módon az utolsó percig álljanak helyükön és a saját példájukkal igyekezzenek hatni a lakosságra és ne maguk legyenek a pánik előidézői mindazokat akik ezen rendelkezés ellenére helyüket gyáván elhagyják forradalmi törvényszék elé állítjuk és úgy fogunk velük elbánni mint proletáruralom hitvány és gyáva árulóival menekülés esetén hozzám azonnal részletes jelentés küldendő a megyei direktóriumokat utasítjuk hogy ezen rendelkezésünket az alájuk tartozó összes járási és községi direktóriumokkal közöljék = bpest 1919 ápr hó 25 = a belügyi népbiztosok.

Küldete:

1—6 Járási tanács elnökének. (:a bekerített rész:)

Miskolcz; 1919. IV/26.

Közig. biztos: exp: 1919. IV/26.

3 × 0,5 p. gépir. ered. távirat úrlapon. A küldeten vörös ceruzával kétszer aláhúzva: ma. A szöveg a betűhibákkal együtt került közlésre, az értelemzavaró hibák helyenként javítva. A kiadmányozás szignálatlan.

*Közgazgatási biztos iratai, 349/kb/1919.*²

48

Miskolc, 1919. április 26.

A miskolci járási tanács intézőbizottságának 1. sz. jegyzőkönyve.

Jegyzőkönyv.

felvétel Miskolczon 1919 év április hó 26-án a miskolci járás intézőbizottságának tartott ülésén.¹

ifj. Póta László közigazgatási biztos helyettes az ülést megnyitva ismerteti a forradalmi kormányzótanács intézkedéseit, melyeknek értelmében

I. a járásitanács intézőbizottsága egyhangúlag megválasztja elnökéül: Lurvig Rudolf hejőcsabai lakos elvtársat, előadójául Dr. Nyilas Ferencz és jegyzőjéül Molnár V. József elvtársat.

II. Lurvig Rudolf mint megválasztott elnök megkezdi az ülés vezetését s a járási tanács munkakörére való tekintettel a következő bizottságokat alakítják meg.

III. a) Bűnügyeket felülvizsgálóbizottságot, melynek tagjai lettek Matula Lajos — mint elnök — diósgyőri, Molnár V. József mezőnyéki és Csepregi István hejőcsabai lakos elvtársak.

b) Közmunka bizottságot, Juhszáz István diósgyőri lakos, Vas Dániel hejőcsabai és Pocsai Ferenc ládházai lakos elvtársakból választják meg.

c) A kiskorúak és árvák ügyeinek felülvizsgálására kiküldettek Fockó András perecesi és Miklós János szirmabesenyői lakos elvtársak, kik eseti gondnokokként is fognak működni . . —

d) A járási tanács lakásrendezőbizottságába Dolezsár János² diósgyőri, ifj. Petrik Pál sajókereszturi és Jónás Lajos görömbölyi lakos elvtársak választottak meg.

Ezek után több tárgy nem lévén elnök az ülést bezárja. —
Jegyzőkönyv felolvastatván helybenhagyva aláíratott.

Kmft. elől. —

felvette: Molnár V. József ifj. Póta László, Lurvig Rudolf elnökök.
1,5 p. tintával írott eredeti, Molnár V. József sk. írásával, sk. aláírásokkal.

*Miskolci járási tanács iratai, jegyzőkönyvek.*¹⁰

1. A hely megjelölése kimaradt.
2. Helyesen: Dolezsál, keresztneve később beírva.

49

Budapest, 1919. április 28 ?

Távirati rendelet a megyei direktóriumhoz tuszok szedése tárgyában.

Távirat másolat.

Vármegyei Direktórium, Miskolcz.

A tuszok szedése tárgyában kiadott körrendeletet sok helyen nem megfelelően hajtották végre. A forradalmi kormányzótanács utasítására közöltetik, hogy tusz gyanánt 60 éven¹ felüli egyének, súlyos betegségben szenvedők, őrizetben nem tarthatók és a női személyek lehetőleg mellőzendők. A tuszok jegyzéke a forrad. kormányzótanács politikai osztályának haladéktalanul felküldendő.

Külszete: Érki! 1919. IV/28.

0,5 p. gépir. egyszerű más. keltezése és a küldő szerv hiányzik, intézkedés a külszeten hiányzik.

*Közigazgatási biztos iratai, 360/kb/1919.*²

1. Sor közé beszúrva: éven.

50

Hely nélkül, keltezés nélkül. (1919. április 29 ?)

A keleti hadsereg parancsnokság távirati rendelete a megyei direktóriumhoz, a nemzetőrségeknél levő fegyvereknek a működő hadsereg részére való beszolgáltatásáról.

Távirat másolat.

Borsodvármegye direktóriuma Miskolcz.

A keleti hadsereg parancsnok alábbi parancsot a megyének a hadműveleti területén levő katonai és munkástanácsával való közlése és a sajtóban való közzététele végett alábbiakban közöltetik: A proletár hadsereg fegyver igénye szükségessé teszi, hogy a nemzetőrségnél levő fegyverek és gépfegyverek haladéktalanul működő hadsereg rendelkezésére bocsáttassanak, ennél fogva elrendelem, hogy valamennyi hadműveleti területen a keleti hadseregparancsnokság 428/60. hdm. számú rendelete szerint a nemzetőrségi alakulatnál és parancsnokságnál levő fegyverek és géppuskák, a parancs közhirrétételétől illetve kézhezvételétől számított 48 órán belül a keleti hadsereg parancsnokságához beszállíttassanak. Mindazok akik a parancsnak ellenszegülnek, vagy a parancsot nem teljesítik, a keleti hadseregparancsnokság rögtönítélő törvényszéke elé fognak állíttatni. Bóhm Vilmos keleti hadsereg főparancsnoka.

A hadsereg parancsnok ezen rendelete értelmében a fegyverek a keleti hadsereg-parancsnokság alábbi fölvételi állomásain szolgáltatandók be: Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye területéről az ujszászi, a többi megyék területéről a kálkapolnai fölvételezési állomáshoz. Jelen parancsot veszik Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Heves, Borsod és Zemplénvármegye direktóriumai, azután a czeglédi, ujszászi a kálkapolnai felvételi állomások és a hadügyi népbiztosság tudomásul.

Keleti hadsereg.

Külszete: 362/kb. 1919.

Az iktavány tárgyát képező eredeti távirat Rimóczi József elv. helybeli vörösőrezred parancsnoknak, másolati példánya pedig a falusi tanácsok részére leendő utasítások kiadása végett Póta elvtársnak azonnal kézbesítendő.

Ms. 1919. IV/29.

A közig. bizt. m. b.

Kiszely

Átvettem az eredeti táviratot.

Ms. 1919. IV/29. olvashatatlan aláírás. vörösőr ezred parancsnok

Átvettem a távirat másolati példányát.

Ms. 1919. IV/29. Póta

olvashatatlan aláírás.

2 p. gépir. és kézír. egyszerű más. és fog. A külzeten grafit ceruzával, kétszer aláhúzva: azonnal, a fog. Kiszely kézírása.
*Közigazgatási biztos iratai, 362/k5/1919.*²

51

Mezőkövesd, 1919. május 15.

Értesítés arról, hogy Miskolc felszabadulásáig a meg nem szállott részek hivatalos lapja a Mezőkövesd és Vidéke.

Közig. biztos javaslata a vármegye meg nem szállott részeinek hivatalos lapja tárgyában.

A Miskolc felszabadulásáig a Borsodvármegye meg nem szállott részeinek hivatalos lapja a Mezőkövesd és Vidéke legyen.

V/15.

Polatsek.

Értesítendőök: a meg nem szállott részek összes községei, a csáti járás, s a miskolci járás kgei azzal, hogy a lap 1/4 évi előfizetési árát küldjék be.

Lázár

Külzete:

M.33/1919.

Munkástanács¹ . . . . .

Értesítem, hogy a meg nem szállott területen levő községek részére Miskolc felszabadulásáig megyei hivatalos lap gyanánt a „Mezőkövesd és Vidéke” című lap jelöltett ki, amelyben a² községeket érdeklő hivatalos közlemények, rendeletek értesítések hirdetések közölni fognak.

Felhívom, hogy a fentemlített lap 1/4 évi előfizetési árába három koronát hozzánk postafordultával terjesszen be. —

Mezőkövesd 1919. V/16.

direktórium megbízásából
 közig. biztos

Kiad: valamennyi meg nem szállott községnek.

2 p. kézír. fog. Polatsek és Lázár sk. aláírásaival, kiadva máj. 16-án.
*Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.33/1919.*²

1. Két sor címzés kihúzva.
2. Egy szó kihúzva.

52

Tiszabábolna, 1919. május 16.

A községi elöljáróság jelentése az árvíz következményeiről, kérése vetőmag és élelmiszer kiutalása iránt.

535/1919.

Borsodvármegye Közigazgatási Bizotssága!

Az a szerencsétlenség, amely Tiszabábolna községet az árvíz által érte leiríthatatlan. Azt látni és átérezni kell. Az egész legelő és rét valamint a lapályosabb szántók két hónap óta az egész határ minden vetésével és a kertek minden ültetvényekkel május 5-től víz alatt vannak. 10 napi folytonos munka eredménye csak az hogy a község belsőterülete az árvíz elöntésétől megmentetett, 4 ház összeomlott, lakhatatlanná vált.

A víz lassú apadásban van, de még most sem látszik ki a vízből semmi. Minden felől el vagyunk zárva, csak csónakon lehet kijutni a szomszéd községbe. Telefonunkat a víz megsemmisítette.

Tejelő és egyéb marháink a mezőkeresztesi határban vannak: tehát tejük nincs. Mintegy 350 léleknek sem kenyere, sem búzája sem lisztje nincsen. Semmi kilátás semmi remény semmihez. — Semmi kereset forrás nincs de kilátás sincs semmihez. Aratásra csak 16 ember szerződött,¹ de azt a vetést is megsemmisítette a víz.

Olyan kétségbe ejtő helyzetben vagyunk, hogy ha valami segítség nem érkezik vagy erre kilátás nem nyújtatik valoban olyan dolgok is történhetnek miket csak kétségbe esés idézhetelő. (Sic!)

Egyedüli reménye volna még a lakosságnak, ha a víz lemenése után kölest, kukoricát és krumplit ültethetne. Amde nincs semmi vetőmagja. Ki nem mozdulhat tehát semmi után nem nézhet. Reménye tehát csak a vármegyei közigazgatási biztosság segítségével összpontosul.

Egész tisztelettel kérjük tehát a vármegyei közigazgatási biztosságot, szíveskedjék elszomorító helyzetünket átérezni, hogy munkánk szorgalmunk folytán még valami termésre kilátásunk lehessen: szíveskedjék legalább 20—30² mázsa kölest 6 m. kukoricát, 25 mázsa krumplit vetőmagnak és legalább 20 mázsa lisztet kenyérnek küldeni.

De nincs sónk, czérnánk, gyufánk, cukrunk semmi. A sóra nézve oly intézkedés tétetett 1370/ké 919 sz. alatt, hogy mindenki csak a miskolczi sóhivataltól kaphat sót. — Igen de Miskolcz megszállott terület, hogyan lehetne oda eljutni, de el ha lehetne jutni is, hogyan mehetne be minden ember Tiszabábolnáról Miskolczra 1—2 kiló sóért? mikor még vasúti közlekedés sincs. A cukrot zsír gyanánt használja a lakosság. Kérjük azért a vármegyei közigazgatási biztosságot: szíveskedjék végtelen szükségünkben segítségünkre lenni és Tiszabábolna község részére legalább 3 m. sót 3 m. cukrot, czérnát gyufát szappant kiutalványozni. 987 lélek még sem veszhet só nélkül el!³

Tiszabábolna 1919 május 16

Halmóczy Ant⁴
jegyző

Vályi András
falusi tanács elnöke

Külszete:

V/17.

Köles, kukorica, muhar vetőmag a járás részére kiutaltatott, melyből nagy rész Bábolnának jutand

V/30

Polatsek

2 p. kézír. ered. és fog. szokványos községi bélyegző lenyomattal, a fog. Polatsek kézírása.

Mezőkövesdi vm direktorium iratai, M.50./1919.⁶

1. 9 szó aláhúzva.
2. A kért mennyiségek aláhúzva.
3. A kért cikkek aláhúzgálva.
4. A név olvasása bizonytalan.

53

Hejőkürt, 1919. május 19.

A hejőkürti direktorium jelentése a művelődési osztály megalakulásáról.

Borsodvármegye Direktoriumának.

Ezennel bejelentjük, hogy Hejőkürt községben megalakult a művelődési osztály 3 taggal.

Tagjai: Fekete Ernő. direktorium és m. tan. elnöke, Kovács Gábor. dir. tag. és Bak János el. iskolai tanító.

Jelentésünkkel azért késtünk, mert már 2 hete szünetel a posta forgalom. Kelt Hejőkürtön, 1919 évi május. hó 19 én.

elvtársi üdvözlettel:

Fekete Ernő

direktorium és m. tan. elnöke

Külszete: nincs.

0,5 p. kézír. ered. szokványos községi körpecséttel.

Mezőkövesdi vm direktorium iratai, M.120/1919.⁶

54

Budapest, 1919. május 20.

A belügyi népbiztos távirati rendelete a hadseregnél végzett sajtópropaganda támogatása tárgyában.

Vármegyei intézőbizottság
Msk.

Bpest. vö. 692 62 20 330 s

Utalással a hadsereg parancsnokság sajtópropaganda tevékenysége tárgyában kiadott rendeletre kiegészítésül elrendelem, hogy az összes hatóságok a sajtó propaganda embereinek lakás élelmezés szállító eszközök megszerzése tekintetében legyenek minden erejükkel segítségére minden tekintetben támogassák a megyei direktóriumok a községi direktóriumokat ezen rendeletem pontos végrehajtására a legszigorubban utasítsák a végrehajtást ellenőrizék és különösen a hadműveleti körzetbe eső községekhez intézzenek nyomatékos figyelmeztetést =

Belügyi nép biztos

Külszete:

Telefonon leadta

kmf. ismeretlen kézjegy.

2 × 0,5 p. kézír. ered. és fog. távirat úrlapon.

Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.84/1919.⁶

55

Mezőkövesd, 1919. május 21.

Feljegyzés a munkástanács tagoknak napidíjai fedezésére vonatkozólag tett előterjesztésről.

Belügyi népbiztossághoz előterjesztés tétel az iránt, hogy a községi munkástanácsok napszám keresményből elő tagjai részére szükséges 30 k. napidíjak az állampénztárból folyosittassanak.

1919 V/21.

Lázár
biztos.

0,5 p. kézír. ered., „Mezőkövesd Község Direktóriuma” feliratú, halvány, vörös körbélyegző lenyomattal.

Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.81/1919.⁶

56

Budapest, 1919. május 23.

A közoktatásügyi népbiztos távirati rendelete a községi művelődési osztályok megalakítása és az iskolák államosítása tárgyában.

95709/319 szám

Borsod vármegye munkás katona
és földmives tanácsa

Bp 5 2039 33 23 2 20 s

Művelődési megbizottak haladéktalanul hassanak oda hogy az összes községek művelődési osztályok azonnal megalakuljanak és az államosítás gyorsan keresztülvitesék=

Közoktatási ügyi népbiztosság

Külzete:

Utasítottak

1919 V/23

Polatsek

2 × 0,5 p. kézír. ered. és fog., Polatsek kézjeggyével.

Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.158/1919.⁶

57

Mezőcsát, 1919. május 25.

A járási politikai megbizott felterjesztése az államosított kéményseprő mester fizetésének folyósítása tárgyában.

A mezőcsáti járási közigazgatási hivataltól.

Vármegyei direktórium-nak

Mezőkövesd.

1740/1919.

Szalkay Sámuel mezőcsáti lakos kéményseprő elvtárs előadja, hogy miután a kéményseprés állami kezelésbe vétetett és a községek — honnan eddig fizetését kapta — mivel adót nem szednek, most már nem utalják ki; ennél fogva kér intézkedést, hogy a fizetése kiutalása iránt intézkedés tétessék, mert így ő 7 tagból álló családjával képtelen a mai rendkívüli viszonyok mellett megélni de ezenkívül két segéd fizetést és két inas eltartását sem képtelen¹ kielégíteni s kénytelen lenne őket munkából elbocsátani. —

Ebből kifolyólag felkérem a Vármegyei direktóriumot miszerint közölni sziveskedjék, hogy nevezett kéményseprő fizetése honnan lesz kiutalva?, mely időtől kezdve veendő fel az állam pénztárból a fizetés? és milyen összeg illeti meg a kéményseprőt? —

Mezőcsát, 1919 évi május hó 25.

Kökényesdi Rudolf
j. pol. megbizott.

Küzlete: nincs.

1. p. gépir. ered. főszolgabírói körbélyegzővel, régi ügyviteli nyomtatvány hátán.

Mezőkövesdi vm direktorium iratai, M.169/1919.⁶

1. Értelmem szerint helyesen: képes.

58

Budapest, 1919. május 25.

A közoktatásügyi népbiztosság távirati rendelete a köztulajdonba veendő oktatási és nevelő intézetek kimutatásának felterjesztéséről.

96597/919 szám. Bmegye munkás katona és
földműves tanács földművelési osztály

Bp 5 2493 58 24 6/30 s

Felhívom címet, hogy sürgősen készítsen kimutatást két példányban azon oktatási és nevelő intézetekről amelyek köztulajdonba veendők.

Feltüntetve azt, hogy a kimutatás beküldésének időpontjáig a köztulajdonba vétel melyik intézetekben hajtatott már végre a beküldés határideje a jelen rendelet vételétől számított három nap

közoktatásügyi
népbiztosság
Nagy Endre
osztályvezető

Küzlete: nincs.

2 × 0,5 p. kézír. ered. távirat úrlapon.

Mezőkövesdi vm direktorium iratai, M.255/1969.⁶

59

Budapest, 1919. május 25.

A vörös őrség orsz. főparancsnokságának távirati rendelete a községi rendőrségnek a vörös őrségbe olvadása tárgyában.

4322 Bmegyei Direktorium

Bp vö 838 24 25 12/20 s

Községi rendőrség is a vörösőrségbe olvadván be. Azok részére a vörösőrség tagjaira meghatározott illetmények folyosítandók. Amennyiben a volt köz-

ségi rendőrök a vörösórség kötelékébe léptek be úgy illetményeik folyósítása iránt forduljon az illetékes kerületi parsághoz a közalkalmazottak illetményeinek megállapítása most van tárgyalás alatt =

Vörösórség
orsz. főparsága

Külszete: nincs.

2 × 0,5 p. kézír. ered. távirat úrlapon.
Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.156/1969.⁶

60

Budapest, 1919. május 27.

A belügyi népbiztosság távirati rendelete a tanácsok országos gyűlésébe megválasztott tagok bejelentéséről.

Vármegyei intézőbizottság

Bpest vö 923 5/27 12

Elrendelem hogy a Tanácsok országos gyűlésébe megválasztott tagok névsorát 24 órán belül táviratilag a belügyi népbiztossággal közöljék azok a vármegyék és városok amelyek a választást meg nem ejtették még haladéktalanul ejtsék meg és a megválasztottak névsorát ugyan csak táviratilag közöljék =

Belügyi népbiztosság

Külszete:

V

Távirati válasz ment

V/30 Polatsek.

2 × 0,5 p. kézír. ered. és fog. távirat úrlapon, a külszeten Polatsek kézírás.
Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M.153/1919.⁶

61

Verpelét, 1919. május 30.

A katonai ker. parancsnokság telefonon vett rendelete a hadsereg lovainak Mezőkövesdre rendelése tárgyában.

Telefon jelentés.

Borsod vármegye direktóriumának
Mezőkövesd.

A Hadügyi Népbiztosság 919.395/38.1919. sz. rendelete értelmében kérem a vármegye ez idő szerint meg nem szállott területéről az összes katonai lovakat, melyek kölcsönképpen kötelezmény ellenében kivannak adva, Mezőkövesdre berendelni. Egy katonai szakértő és egy állatorvos a lovakat Mezőkövesden átveszi. Az egészséges lovak a Vörös Hadseregnek ott lesznek átadva. A beteg lovak Budára lesznek elszállítva. Kérek sürgős értesítést, hogy Tarnai miskolci katonai lónyilvántartó Mezőkövesden van-e?

Katonai Ker. parancsnokság. Verpelét
5300. K. O. leadta: Kocsis elvtárs.

Külszete:

Intézkedés már megtörtént. Tudomásul
1919 V/30.

Polatsek
biztos

2 x 0,5 p. kézír. ered. lejegyzés és fog.
Mezőkövesdi vm direktórium iratai, M. 159/1919.⁶

62

Bánhorvát, keltezés nélkül. (1919. május vége.)

Bánhorváti földmunkás tanácstagok panasza a direktórium ellen, mert a direktóriumnak küldött összegből nekik nem juttattak.

Méjen tisztelt drigetórium És elvtársak, Midőn elkezdjük Panaszainkat, sajnálatal szólunk Ezen pár sorainkal önökhöz, tehát sorainkal azért fordúlunk tisztelt elvtárs hozzá, legyen szives Benünket aról értesíteni, nekünk Mint drigtorium tagjainak, van é számítva azon összegből mejet az Bánhorváti elnök, két társával az az hármok között elosztotak, és minket még csak szóba sem hozot. az elnök és két társa, mindent tagad, mink Koleszár István, Imri József, Herczeg József, Galicz József Mint tagok, más köségbeli tagoktól halotuk meg, azon összeget sem mondják és még csak felénk sem fordulnak szób sem akarnak ereszkedni, tehát tisztelt elvtárs, azoknak az kormány segéjt vagy sziksz fizetést ad akinek 8,tól, 24. hólđ földje van, és nekünk napszámos föld munkásnak semitsem, bizony ez sajnos Mert igazán lehet panaszt Emelni, az cse visszavonulástól és az mi hadseregünk ideérkezésétől az szolgálatot sorba teljesitetük és van közöttünk oj földbirtokos az szolgálatnál spekulát és órá vasárnap került az sor Mink napszámosok azal nem törődve hogy az keresetől elmardunk, igaz, az, feleségeink szitak nagyon sokat hogy eből nem élsh meg, az ő szidalmukat halgatuk, halatunk tovább, és irhasuk, az panaszban hogy tagtársunk Herczeg József, ő igen sokat küszködöt az első vólt, ő aki Megalakitotota az szervezkedést első vót mint nép tanács most mint drigetórium tag, és az szervezkedésnél pénztárnok, sem ő és sem mink nem kapúnk semit sem, kérük tisztelt elvtárs

lépjen ön közbe necsak az földművelők hanem az szegény is kapjon egy pár koronát, és kérük, az választ Koleszár István, Imri József, Herczeg József, Galcz József Maradunk tiszteletel Mint drigetorium Elvtárs tagok.

Külzet és elintézés hiányzik.

2 p. kézír. ered. kezdetleges írással és helyesírással, szabálytalan alakú francia kockás papíron.

Borsod—Miskolci direktórium vegyes iratai, sz. n.⁵

63

Mezőkövesd, keltezés nélkül. (1919. május vége.)

Dudás Mátyás bejelentése a direktóriumhoz, a helyi szolgálatot ellátó idősebb emberek javára alap létesítéséről.

Mező Kövesd nagy község Directóriumának
Helyben

Tisztelt Elvtársak!

A mai népgyűlésen elhangzott lelkes szónoklatok hatása alatt, helyi szolgálatra, igen sok 50- és 60. év közötti öreg ember jelentkezett. Látva ezt a lélekemelő felbuzdulást, mely ez Öreg keblekből kitör; végtelenül sajnálom hogy én velök nem tarthatok és hogy más irányú elfoglaltságaim miatt, (melyekkel ugyan szintén az Elvtársak ügyét vélem szolgálni) helyi szolgálatot nem vállalhatok.

Hogy ezen Öreg emberek lelkesedéséből részt valamilyen úton én is kivegyem, el határoztam, hogy 2000, azaz kettőezer korona összeggel egy alapot létesítek, mely alaphoz kissebb, vagy nagyobb összeggel, remélhetőleg majd mások is hozzá járulni fognak és hogy ezen alapból a helyi szolgálatot teljesítő Öreg Elvtársak a lehetőséghez képest, szolgálat teljesítésük arányában némi díjazásban részesüljenek.

Mellékelten átadom a Mező Kövesdi T. pénztár betétkönyvét és kérem a Direktórium tagjait hogy fenti összeget a kívánt célra kézhez venni szíveskedjenek. Elvtársi

üdvözlettel
Dudás Mátyás
magyar szabó és törpe birtokos.

Külzet és elintézés hiányzik.

1 p. kézír. ered. francia kockás papíron tintaceruzával.

Mezőkövesd község direktóriumának iratai, sz. n.¹⁴

64

Budapest, 1919. június 5.

A belügyi népbiztos távirati rendelete az alárendelt hivatalok alkalmazottainak igazoltatására, vajjon nem a frontról távoztak-e önkényesen.

kormányzótanácsi biztos

ss bpest bel népb 817 68 18 1/20-n =
szám 1081/919 nb tudomásomra jutott hogy a frontról önkényesen eltávo-
zott egyes vöröskatonákat a tanácsköztársaság munkástanácsi és egyéb
hivatalai jóhiszeműen politikai megbízatásokkal és alkalmazásokkal foglal-
koztatják elrendelem hogy az alárendelt hivatalokat és munkástanácsokat
utasítsák hogy az ott alkalmazott vagy bármely megbízatásban működő
elvtársak okmányait vizsgálják felül és azokat akik önkényesen távoztak el
csapattestünktől haladéktalanul utasítsák arra hogy csapatukhoz vonulja-
nak be = belügyi népbiztos

Külszete: nincs.

0,5 p. gépir. ered. távirat úrlapön, betűhibákkal.
Kormányzótanácsi biztos iratai, 436(ktb)1919.³

65

Mezőkövesd, 1919. június 13.

A járási közigazgatási hivatal kérése a húsellátás érdekében fegyvertartási engedélyek kiadása tárgyában.

A mezőkövesdi járás közigazgatási hivatala.
2366/1919.

Vármegyei Direktórium.
Miskolc

A mindinkább súlyosbódó élelmezési kérdésekre és ezek között a hús-
ínségre való tekintettel igen kívánatosnak tartaná a járás intéző bizottsága,
ha az arra alkalmas és megbízható proletárok vadászati és fegyvertartási
engedélyeket és az őrizetben lévő fegyverekből vadászfegyvereket nyerhet-
nének és ez által a húsimány némileg enyhíthetnének.

Indokolt volna ez most különösen azért is, mert a vízmenti községek
határában a vadmacska nagyon elszaporodott.

Egyéb vadra természetesen csak a megengedett időszakban lehetne va-
dászni.

Kérjük a vármegyei direktóriumot, szíveskedjék illetékes helyen fenti
értelemben előterjesztést tenni, vagy ha már időközben ily irányú előter-
jesztés történt volna, azt kérjük velünk sürgősen közölni.

Mezőkövesd, 1919. június 13.

a járási intéző bizottság nevében
Polatsek Gyula
járási biztos

Külszete:

Telefon értesítés ment az úrlapok sürgetéséért.

Kenderes.

1,5 p. gépir. és kézír. ered. és fog. „Mezőkövesdi Járás Közigazgatási Hivatalának Pecsétje” feliratú körbélyegzővel.

A külszet Kenderes kézírása.

Kormányzótanácsi biztos iratai, 422(ktb) 1919.³

66

Miskolc, 1919. június 13.

A kerületi termelési biztosság kérése a kormányzótanácsi biztoshoz a szakosztályvezetők részére közlekedési eszközök igénybevételére meghatalmazások kiadása iránt.

Kerületi Termelési Biztosság.

Miskolc.

56/X. 1919.

szám

Borsod vármegye Kormányzó Tanácsi
Biztosának

Miskolc

A hivatalunkban alkalmazott összes szakosztály vezetők az egyes telepeken megejtendő helyszíni szemlékre gyakran sűrűn kénytelenek ki utazni. A közlekedés nehézségei miatt ez csak úgy lehetséges, ha minden nemű közlekedési eszköz használatára meghatalmazásuk van.

Felkérem a Kormányzó Tanácsi Biztos elvtársat, hogy a közérdekű kiszállási célt tekintve az alább megnevezett¹ ügyosztály, illetve szakosztály vezetők részére bármilyen közlekedési eszköz (: vonat, katona vonat, mozdonny, kocsis, gépkocsi stb:) igénybe vételére meghatalmazást kiállítani szíveskedjék:

1. Ügyosztályvezető, kerületi termelési biztos:
Kruppa János
2. Mész, cement, agyag és üvegipari szakosztályvezetők:
Tury József és Tribuszer Károly
3. Vas- és fémipari szakosztályvezető: Barabás Sándor
4. Bányászati szakosztály vezetője: Gallow Károly
5. Fa- és papíripari szakosztály vezetője: Vida Sándor
6. Vegyészeti ipari szakosztályvezető: Köllner Lajos
7. Élelmezési ipari szakosztályvezető: Hajdú Béla
8. Adminisztrációs iroda vezetője: Wittich Andor, helyettese: Máday Lajos
9. Fonó, szövő-ruházati ipari szakosztályvezető: Rotter Ödön

Miskolc, 1919. június hó 13.

Megbízásból:
Vida
ü. o. vezető h.

Külzet: A meghatalmazás fogalmazványával és a kiadásra vonatkozó intézkedésekkel.

Exp: 1919. VI. 16.

2 p. gépir. ered. és fog.

*Kormányzótanácsi biztos iratai, 406(ktb)1919.*³

1. Leírási hiba javításaként betoldva: ne.

67

Hadiszállás, 1919. június 22.

A III. hadtest parancsnokság mozgósítási hirdetménye Abaúj, Sáros, Borsod és Zemplén megye lakossága részére.

III. Hadtest parancsnokság. 622/31. hdm. szám.

Mozgósítási hirdetmény.

A forradalmi kormányzótanács elrendelte az általános mozgósítást. Egyelőre bevonulni tartoznak az 1888—1897. évfolyamok. További évfolyamok később fognak behivatni. Első mozgósítási nap 1919. június hó 25.

Bemutató állomások: Kassa, Abaújvármegye részére a 34. és 9. pótzászlóalj parancsnokságok. Eperjes, Sárosvármegye részére a 67. pótzászlóalj parancsnokság, Miskolcz, Borsodvármegye részére 10 pótzászlóalj parancsnokság és Sátoraljaújhely, Zemplénavármegye részére a 65 pótzászlóalj parancsnokság. A bevonulók a direktóriumok által kiállított igazolványokkal minden vonaton ingyen szállítandók az összes vasút vonalokon, folyó hó 25-étől kezdve. A bevonulók számára délelőtt és délután egy-egy vonat fog indíttatni, menetrendjüket később teszem közhírré.

A bevonulók lehetőleg jó egyenruhában, ennek hiányában jó polgári ruhában vonuljanak be. Hozzanak magukkal lehetőleg két pár lábbelit, jó állapotban, melyeket a kincstár meg fog tőlük venni. Akinél bármilyen fegyver, vagy lőszer van, hozza ezt magával, hogy eddig be nem szolgáltatva, nem fog bírói eljárást maga után vonni. Aki a behívási parancsnak eleget nem tesz rögtön ítélő eljárás alá kerül.

Hadiszállás, 1919. június 22.

III. Hadtest parancsnokság.

Külzete: nincs.

1 p. gépir. egyszerű más., ill. fog.

Borsod vm. katonai ügyosztálya iratai, sz. n.^{16/2}

68

Kassa, 1919. június 25.

A III. hadtest mozgósítási csoport távirati értesítése a mozgósítás következtében Borsod, Abaúj, Zemplén és Sáros megyékben érvényes katonai haló-sági jogköréről.

Vármegyei direktórium
Miskolcz.
Kassa 1. 442 S 80 25 60

félre értések elkerülésére közlöm hogy a római három hdt 622/31 Hdm számában elrendelt általános mozgósítás folytán Borsod Abaúj Zemplén és Sáros megyékben mindennemű sorozás toborzás lajstromozás és más szervezési munka megszűnik pont, csak a római három hadtest mozg. csoportjától adott parancsok és utasítások érvényesek — ezeknek végrehajtó a 9. 10. 34. 65 és 67 számú pótzászlóaljok pont kérem az alárendelt parancsnokságok és hatóságokat ez irányban utasítani és tájékoztatni az eddig kiadott rendeletekről pont = Római három hadtest mozg. csoport 14 szám mozg/1919.

Külzet és elintézés hiányzik.

0,5 p. kézír. ered. távirat úrlapon.

Borsod—Miskolci direktórium vegyes iratai, sz. n.⁵

69

Miskolc, 1919. június 26.

Értesítés az érdekelt hivataloknak Foczkó Andrásnak a vármegyei mezőgazdasági és közellátási ügyek vezetésével való megbízásáról.

Borsodvármegye Forradalmi Munkás, Katona és Földműves Tanácsa folyó hó 25-én tartott intéző bizottsági ülésén a vármegyei mezőgazdasági és közellátási ügyek vezetésével Foczkó András elvtársat bízta meg.

Ezen megbízatásról az Állami Adóhivatalt és a Miskolczi Hitelintézetet, mint a vármegyei közlelmezési alap folyószámlájának kezelőjét azzal értesítem, hogy fentnevezett ügyosztály ügyköréhez tartozó pénzküitalásokra vonatkozó határozatokat Foczkó András intéző bizottsági tag fogja a mai naptól aláírni.

Kenderes
kormányzótanácsi biztos.
Kiadni: Miskolczi Hitelintézet
Állami Adóhivatal
Exp. 1919. VI/26. Stepniczky

1 p. gépir. iratt. más. Kenderes sk. aláírásával.
Kormányzótanácsi biztos iratai, 459(ktb)1919.³

70/a

Budapest, 1919. június 26.

A népgazdasági tanács földművelésügyi főosztálya távirati rendelete a szocializált gazdaságok igazgatási szervezetével kapcsolatos létszám jelentés beküldésére.

= b 973 körösi józsef kerületi felügyelő miskolcz =
5 26 10,27
s s bpest 52 1372 52 26 3 s

felfüggesztés terhe mellett utasítom hogy öt napon belül futárral küldjön ide egy kimutatást melyben benfoglaltatik a kerületi felügyelőség a járási felügyelőségek főintézőségek és intézőségek összes személyzete azonkívül a kerületi felügyelőség a járási felügyelőségek főintézőségek és intézőségek területe is = népgazdasági tanács földművelésügyi főosztály alkotmány utca 29—

Külzet: Kiadva 919. VI/27.

Felfüggesztés terhe alatt kötelezem hogy 30-ig futárral küldje be a következő kimutatást: járási biztosok, körzeti biztosok és gazd. vezetők, segéd szellemi erők,¹ gazd. számtartók névjegyzéke azonkívül járás körzet, állami-birtokok területe katasztrális² holdakban. A kimutatás világos és pontos legyen. Mis. 919. VI. 27. Körössy vmegyei gazd. ker. felügy. 1—6 járási biztos táviratilag.

2 x 0,5 p. gépir. és kézír. ered. és fog. távirat úrlapon. A külzetén Körössy sk. aláírásával és „A Tanácsköztársaság által szocializált gazdaságok kerületi felügyelősége Miskolc” feliratú körbélyegzővel.

Borsod vm. birtokrendezési ügyosztály iratai, 812/Br.1919.⁸

1. Kihúzza: szám.

2. Kihúzza: magyar, betoldva: katasztrális.

70/b

Miskolc, 1919. június 30.

A vm. kormányzótanácsi biztos igazolása arról, hogy a felmentési névsort Körössy kerületi felügyelő a sorozások miatt határidőre el nem készítheti.

Népgazdasági Tanács földművelésügyi főosztályának
Budapesten.

Amennyiben Borsod vármegyében 1874-től 1901-ig összes évfolyamok sorozatnak, biztosok és gazdaságvezetők személyzetnek felmentési névsora összeállításával elfoglalvák és maguk is sorozásra előállani kötelesek, —igazolom, hogy Körössy kerületi felügyelő a b 973 számú táviratban foglalt

azon utasításnak, hogy kerületi felügyelőség, járási felügyelőségek, főintézőségek és intézőségek összes személyzetét, azonkívül a felügyelőségek és intézőségek területének kimutatását öt nap alatt felterjessze, fenti okokból a rendelt határidőre eleget nem tehet. Jelentés lehetőség szerint azonnal elküldetik.

Miskolcz, 1919. június 30.

Kenderes
Bors. várm. kormányzótanácsi
biztos.

Külzet: Kiadatott 1919. VI/30. olvashatatlan kézjegy.
Kiad. címnek táviratilag.

0,5 p. kézír. ered. Kenderes sk. aláírásával.
*Borsod vm. birtokrendezési ügyosztály iratai, 812/Br.1919.*⁸

70/c

Mezőkövesd, 1919. július 12.

A mezőkövesdi járási gazdasági biztos kimutatása a szocializált gazdaságok igazgatási személyzetéről.

Mezőkövesd járási gazdasági biztosság.
297/1919.

Kimutatás

a járási és körzeti gazdabiztosok, a járásban levő 100 holdon felüli gazdaságok vezetői, segédszemélyzete és a gazdaságok területi nagyságáról.

Járási gazdasági biztosság személyzete

Járási gazdabiztos: Lukács Márton, járási könyvelő: Reich Sándor,
járási birtokr. term. biztosító bizott. t. Csörgő János,
Községi birtokr. term. biztosító bizott. t. Juhász János.

Cserépfalusi körzet. Gazdabiztos: Hábel István.

Tardi uradalom. Összterület: 5978 kat. hold.

Gazdaságivezető és segéd személyzete.

Robitsek László tisztartó, Nagy János intéző, Schwartz Sándor intéző, Szikszai Sándor számtartó, Szabó Dezső segédtsiszt, Robitsek István segédtsiszt.

Bogácsi gazdaság Területe: 2740 kat. hold.

Scholtz Rezső intéző.

Noszvaji gazdaság. Területe: 1867 kat. hold.

László Béla intéző.

Szihalmi körzet. Gazdabiztos: Pollág Kálmán.

Káptalani gazdaság. Szihalom. Területe: 1814 kat. hold.
Tóth Imre ker. tisztartó, Vajay Kálmán segédtszt.

Mocsáry Miklós Borsodszemere. Területe: 1376 kat. hold.
Mocsáry András intéző.

Brezovay László féle gazdaság. Területe: 926 kat. hold.
Brezovay László intéző.

Szihalmi körzet.

Pronay Józsefné féle gazdaság. E. farmos. Területe: 351 kat. hold.
Gazdasági intéző: Kovács Béla.

Vattai körzet. Gazdabiztos: Weinberger Gusztáv.

Sekendorff Herman féle uradalom Vatta. Területe: 1079 kat. hold.
Gazdasági intéző: Erdélyi József.

Melczér Aladár féle uradalom Vatta. Területe: 1111 kat. hold.
Gazdasági intéző: Batta József.

Meizler Miklós féle gazdaság Vatta. Területe: 745 kat. hold.
Gazdasági vezető: Meizler Miklós.

Valkó János féle gazdaság Vatta. Területe: 99 kat. hold.
Gazdasági vezető: Valkó János.

Fried József féle gazdaság Vatta. Területe: 106 kat. hold.
Gazdasági vezető: Fried József.

Seccendorf Herman féle uradalom Sály. Területe: 822 kat. hold.
Gazdasági intéző: Sappelt Kálmán, Gazdasági setiszt Kovács Zsigmond.

Dr. Gara Zoltán féle gazdaság Sály. Területe: 2678 kat. hold.
Gazdasági vezető: Dr. Gara Zoltán, gazd. intéző Türk Artur, gazd. setiszt:
London Lipót.

Kistályai körzet. Gazdasági biztos: Lenorovits József.

Mocsáry Lajos féle gazdaság Andornak. Területe: 703 kat. hold.
Gazdasági vezetője: Mocsáry Lajos, Szőlő kezelő: Tóth György.

Gallasy László féle gazdaság Novaj. Területe: 358 kat. hold.
Gazdaság vezetője: László Béla.

Hajnal Bernát féle gazdaság Novaj. Területe: 1273 kat. hold.
Gazdasági vezető: Hajnal Bernát.

Káptalani gazdaság Ostoros. Területe: 1332 kat. hold.
Gazdasági intéző: Keményfy Gyula.

Preszler Ferencz féle gazdaság Kistálya. Területe: 96 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Józsa György.

Tibolddaróczi körzet. Gazdabiztos: Eckhardt Taszilló.

Halassy László féle gazdaság Tibolddaróc. Területe: 473 kat. hold.
Gazdasági vezető: Gáál János, Szőlőkezelő: Haviár János.

Szőllőtelep rt. féle gazdaság Tibolddaróc. Területe: 710 kat. hold.
Gazdasági vezető: Gáál János, Gazd. könyvelő: Farkas Pál, Szőlőkezelő: Jakab István.

Majtényi Adámné féle gazdaság Kács. Területe: 512 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Majtényi Adámné, gazd. ispánja: Somody Kálmán.

Szalay Pál féle gazdaság Kács. Területe: 520 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Szalay Gusztáv, gazd. ispánja: Szalay Pál ifj.

Fleischer Miksa féle gazdaság Tibolddaróc. Területe: 240 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Klein Gábor

Czeizler Sándor féle gazdaság Tibolddaróc: Területe: 567 k. h.
Gazdasági vezető: Czeizler Sándor, gazd. ispán: Fekete Márton.

Bottlik István féle gazdaság Tibolddaróc. Területe: 533 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Farkas Ior (?)

Péchy Szilárdné féle birtok Tibolddaróc. Területe: 1382 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Kerekes Ferenc, gazd. ispánja: Somody Béla.

Máhr Dezső féle gazdaság Felsőábrány. Területe: 956 kat. hold.
Gazdasági vezetője: Máhr Dezső.

Szentistváni körzet. Gazdabiztos: Hecht Miksa

Káptalani gazdaság (Tilaj és Nyúriás) Szentistván. Ter: 1576 kat. hold.
Gazdaság vezető: Oroszlán Sándor.

Kinszly Sándor féle gazdaság Oroszér és Montaj. Ter: 1270 kat. hold.
Gazdasági vezető: Kinszly Sándor.

Silbiger Gyula féle gazdaság Batuz tanya. Területe: 680 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Silbiger Gyula.

Dobozi Dániel féle gazdaság Salamonta tanya. Területe: 786 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Csapó István.

Prónay Endréné féle gazdaság Egerlövő. Területe: 226 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Kovács Béla.

Patay Gyula féle gazdaság Egerlövő. Területe: 364 kat. hold.
Ferge Sándor gazdasági vezető h(elyettes).

Prónay Endréné féle gazdaság B. Ivánka. Területe: 1226 kat. hold.
Gazdasági vezető: Prónay Endréné, gazdasági ispán: Olasz János.

Lemberkovics János féle gazdaság Négyes. Területe: 270 kat. hold.
Gazdasági vezető: Lemberkovics János.

Kun András féle gazdaság Keresztespüspöki. Területe: 961 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Kun András.

Beck Ignác féle gazdaság. Mezőnyárád. Területe: 546 kat. hold.
Gazdasági vezető: Beck Ignác.

Silbiger Gyula féle gazdaság. Mezőnyárád. Területe: 485 kat. hold.
Gazdasági vezetője: Silbiger Gyula.

Kubik Béláné féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 616 kat. hold.
Gazdasági vezető: Kubik Béláné.

Fisch és Földvári féle gazd. Mezőkeresztes. Területe: 503 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Fisch Pál.

Gyöngyösi bank rt. féle gazd. Mezőkeresztes. Területe: 374 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Goits Endre.

Dobrik Bertalan féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 179 kat. hold.
Gazdaság vezetője: Dobrik Bertalan.

Rósenberg testvérek féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 339 kat. hold.
Gazdasági vezető: Rósenberg Sámuel.

Braun Márton féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 104 kat. hold.
Gazdasági vezető: Braun Márton.

Jónap Nándor féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 138 kat. hold.
Gazdasági vezető: Jónap Nándor.

Melczer Aladárné féle gazdaság. Mezőkeresztes. Területe: 158 kat. hold.
Gazdasági vezető: Batta József.

Külzet: nincs.

4 p. gépir. ered. aláírás nélkül.

Borsod vm. birtokrendezési ügyosztály iratai, 812/Br.1919.^s

70/d

Miskolc, 1919. július 1.

A miskolci járási gazdasági biztos kimutatása a szocializált gazdaságok személyzetéről.

Miskolczi járás gazdasági felügyelősége.

38/919. gf.

Bors. vm. gazd. ker. közp. felügyelő,

Miskolcz

812 br számú rendeletére van szerencsém jelenteni, hogy járási felügyelőség, főintézőségek, és intézőségek személyzetének névsora következő:

I. Körzeti (Miskolcz járási) gazdasági felügyelőség:

Gazdasági felügyelő Haller József gazdaságibiztos

” számtartó Friedman Manó

” gépíró Nagy Annus

II. Főintézőségek (körzet intézőségek) szocializált állami birtokok vezetői.
Körzeti székhely (főintézőségi székhely)

I. Főintéző (körzeti biztos) Jancsár Béla, székhely Mezőnyék.
Intézőség (állami birtokok vezetői)

- a) Mezőnyék Szepessy féle birtok Czukor György
Mezőnyék Bizony féle birtok Boros János
Mezőnyék Pap féle birtok Zank (Károly) Kálmán
Mezőnyék Piacsek féle birtok, Weldman féle birtok Czukor György
Mezőnyék Bizony féle birtok Friedman Ernő
Mályi Vallás alapítvány féle birtok Inzolt Vilmos
Mályi Szepessy féle és Xivkóvich féle birtok Simai László
Mályi Flór féle birtok Flór Manó
Bükkaranyos Woltman Rezső féle birtok Elbógen Herman
Ónod Melczer féle birtok Szűcs Lajos

II. Főintézőség (körzeti biztos) Komjáthy Andor Sajóvámos
Sajóvámos Odeszkalchi féle birtok Grosz Miksa és Halmos Gyula
Sajósenye Grosz és Társai féle birtok Silberger
Felsőzsolca Bárczay Ferenczné féle birtok Deits Izráel és Grosz N.
Arnót Buska pusztá Visontai szőlő birtok R. T. féle birtok Tálás József.

III. Főintéző (körzeti biztos) Zsóry Márton székhely Szirmabesenyő.
Intézőség (állami birtok vezetői)
Szirmabesenyő Halász Zsigmondné Szirmai Eszter féle birtok.
Burger Sámuel segéd tiszt Burger József.

IV. Főintéző (körzeti biztos) Blau Adolf székhely idgl. Miskolcz
Hejőcsaba Bárczay féle birtok Heimann Samu.
Szirma Klein Sándor féle birtok Klein Sándor, gazd. tiszt Arday Sámuel,
Bornstein Ernő ispán
Szirma Munkácsi püspökség féle birtok Nádpataky Anna
Görömböly Munkácsi püspökség féle birtok Kállai Lajos

V. Főintéző (körzeti biztos) Bartucz Mihály székhelye Alsózsolca.
Alsózsolca Vay Elemér féle birtok (túl a Sajón) Vay Elemér
Alsózsolca Vay Elemér féle birtok (bérbe adott) Munk István
Alsózsolca Vay Károly féle birtok Munk András
Alsózsolca Munk Soma féle birtok (alsózsolczai, sajóládi, hernádnémeti,
belsőbőcsi határokon Munk István és András
Sajóhidvég, mely birtok a zsolczai Munk féle birtokhoz tartozik vezetője
Munk Albert.
Külsőbőcs Grosz Jenő féle tiszaluczi bérlethez tartozó birtok rész amely
Sarkad pusztával együtt kezeltek Bleier Vilmos.
Sajópetri Vallás alapítvány féle birtok Klein Lajos.

Megjegyzem, hogy a járáshoz tartozó Harsány és Kisgyőr községekben lévő
birtokok a vattai főintézőség (körzet) illetve a mezőkövesdi gazdasági fel-
ügyelőséghez osztattak be. Megjegyzem továbbá, hogy a diósgyőri főinté-
zőség (körzet) részére főintéző (körzeti gazdasági biztos) ez ideig még nem

neveztetett ki, e körzet területén szocializálandó birtok nincsen azonban az állam kincstárnak nagyobb erdő birtoka fekszik, amely a földm. ügyi népbiztosság erdőmérnöki hivatala által kezeltetik.

Miskolcz, 1919. július 1.

Olvashatatlan aláírás.

Külzet: nincs.

2 p. gépir. ered. „Miskolczi járás gazdasági felügyelősége” feliratú körbélyegzővel.

*Borsod vm. birtokrendezési ügyosztály iratai, 812/Br.1919.*⁸

71

Hadműveleti terület, 1919. június 27.

A 3. hadtestparancsnokság távirati értesítése a vasutasok bevonulás alóli mentességéről.

Borsod vármegyei direktórium m : =
srm. 3.—hadtest. 2897 6/26 11.—55.

Vasutasok további rendeletig a bevonulás alól mentesek kapják hatáskörükből kifolyó azonnali intézkedésvéggett rm 3 hadt mozgósítási csop kat ker parság valamint tudomásul vonal pár miskolc továbbá kapják a borsod zemplén abauj és sáros megyei direktóriumok = rm 3 hadtest parság 626/32.—hdm. †

Külzet: Tudomásul vettem Ms. 1919. VI. 27. kt. biztos.

0,5 p. gépir. ered. távirat úrlapon. A külzet szignálatlan.
*Kormányzótanácsi biztos iratai, 466(ktb)1919.*³

72

Szihalom, 1919. június 29.

A munkástanács távirati kérése a bevonulási kötelezettségnek október végére halasztása iránt.

Borsodmegyei direktórium M.
Szihalom 17 S 45 29 7/15

Mozgósítás folytán elrendelt bevonulást kérjük október hó végéig elhalasztani mivel a lakosság mezőgazdasági munkával foglalkozik aratás előtt állunk a tavaszi rosz időjárás miatt kapálás elmaradt úgy ezen mint más köz-élelmezést biztosító legfontosabb megyei munkák rendes végzéséért bevonulás esetén felelősséget nem vállalhatunk.

Szihalom munkás tanács

Külzet és elintézés hiányzik.

2 x 0,5 p. kézír. ered. távirat úrlapon.

*Borsod—Miskolci direktórium vegyes iratai, sz. n.*⁵

73

Miskolc, 1919. július 7.

A miskolci járási tanács 3. sz. jegyzőkönyve.

Jegyzőkönyv

felvétellett Miskolczon 1919. év július hó 7-ik napján a miskolci járási munkás tanács ülésén.—

Jelen voltak:

Matula Lajos, Tóth Pál, Fockó András, Juhász István, Csepregi István, ifj. Vass Dániel, Jónás Lajos, Molnár V. József, Pocsai Ferencz, Sátán Rezső, ifj. Petrik Pál, Szovák József, Lipala Károly és Kálvin Pál járási tanácsi tagok, Pelyhe János, Gulla Nándor, ifj. Póta László várm. direktórium tagok és dr. Szerényi Nándor várm. művelődési megbizott.

Nem jelentek meg: Tálás Béla, Király István, Deme János, Handke Bertalan (:fogságban van:), Dolezsár János (vörös katona), Rózsa Sándor, Pocsai László, Kánya Bertalan, Kovács István (:vörös katona:), I. Veres Imre, Miklós János, Spisák Ferencz, Gombos András és Kis Lajos.—

I. Pelyhe János a megyei Direktórium tagja mint elnök az ülést megnyitja, s a gyűlés napirendjét a következőkben foglalja össze.

- a) Tanács elnök lemondása
- b) Intézőbizottság kiegészítése,
- c) Szakügyek
- d) Esetleges előterjesztések.—

Napirend előtt ifj. Póta László a megyei intéző bizottság tagja szólalt föl, ki beszédében azon tapasztalatának ad kifejezést, hogy az egyes községi munkástanácsok és direktóriumok, nem elég lelkiismeretességgel teljesítik kötelességüket, sőt még a járási tanács sem mutat megfelelő ügybuzgalmat, — Helytelennek tartja ezt a munkától való huzalkodást, kéri a járási tanács tagjait, hogy a proletariátus nagy ügyének érdekében hozzon meg minden áldozatot s ezután több buzgalommal és nagyobb odaadással végezze munkáját.—

Beszéd után elnök a napirendre tér át.—

Lurvig Rudolf elvtárs ki a járási intézőbizottságnak elnöke, — azon megindoklással, hogy nagyfokú elfoglaltsága miatt, a munkástanács elnöki teendőit végezni nem tudja — beadja lemondását.

Tanács a lemondást elfogadja.—

Ezután az Intézőbizottság egésszítettett² ki 2 taggal. Egyhangúlag megválasztottak ifj. Vass Dániel h. csabai és Tóth Pál diósgyőri lakos elvtársak.

Következtek a szakügyek.

Ifj. Póta László elvtárs felhívja, az egyes — a járási tanács 1919 év április 24-én tartott ülésén már megválasztott bizottságokat, hogy működésüket nyolcz napon belül kezdjek meg, — mivel pedig a kisk. és árvák ügyeinek felülvizsgálására választott bizottság egyik tagja, Fockó András nagy munkaköre miatt,³ ezen megbízatásnak eleget tenni nem tud, helyette Tóth Pál diósgyőri lakos elvtárs választatott meg egyhangúlag.—

A járási lakásügyi bizottságból Dolezsár János elvtárs vörös katonának bevonulván, helyébe Molnár V. József elvtárs választatott meg.

Szerényi Nándor vm. művelődési megbízott felhívja a járási tanácsot, hogy egy hat tagú járási művelődési bizottságot válasszon meg.

A járási művelődési bizottságba egyhangúlag beválasztottak, Matula Lajos, Szovák József, Tálás Béla, Barna Rezső, Pocsai László és Szolyka Jenő elvtársak.—

Gulla Nándor elvtárs a megyei direktórium tagja a proletárdiktatúra érdekében kitartó és lelkiismeretes munkára hívja fel a tanács tagjait.—

ifj. Póta László a megyei direktórium tagja, határozati javaslatot terjeszt be, hogy azok a munkástanács tagok akik három egymás után következő gyűlésen nem jelennek meg azok a munkástanácsból zárassanak ki.—

Elnök Póta elvtárs javaslatát, oly formán kívánja módosítani, hogy az mint a miskolczi járási tanács határozati javaslata, terjesztessék a megyei tanács elé elfogadás és határozattá való emelés végett.—

Járási tanács javaslatot ily módosítással elfogadja.—

Pelyhe János elnök — azon figyelmeztető szavaival, hogy ha a községi tanács valamely ügyet elintézni nem tud, forduljon a járási tanács illetékes bizottságához, hogy így pontos és jó elintézés történhessen, s a mennyiben lehetséges ne keressék fel a megyei direktóriumot minden apró ügygel — az ülés több tárgy nem lévén véget ért. Kmft. elől felvette Molnár József sk. az int. biz. jző.— elnök.⁴

3 p. tintával írott eredeti, Molnár V. József sk. írásával és aláírásával.

*Miskolci járási tanács iratai, jegyzőkönyvek.*¹⁰

1. Innen a mondat végéig Póta sk. betoldása.
2. Így!
3. Így!
4. Az elnök aláírása hiányzik.

74

Miskolc, 1919. július 7.

A miskolci járási tanács intézőbizottságának 2. sz. jegyzőkönyve

Jegyzőkönyv

felvétellett Miskolczon 1919 év július hó 7-ik napján a miskolczi járási tanács Intézőbizottságának ülésén.

Jelen voltak:

Juhász István, Vass Dániel, Matula Lajos, Tóth Pál, Molnár V. József, Pocsai Ferencz, Jónás Lajos, Csepregi István, Kálvin Pál, Petrik Pál és Fockó András, bizottsági¹ tagok, Pelyhe János, Gulla Nándor és ifj. Póta László várm. direktórium tagok.

Nem jelentek meg:

Miklós János, Rózsa Sándor, Kis Lajos és Kónya Bertalan.—

Pelyhe János a megyei direktórium tagja az ülést megnyitja melynek tárgysorozta a következő:

1. Elnök választás—
2. Mezőgazdasági pénzügyek.
3. Külsőbölcs község akácfa ügye
4. Fellebbezési ügy.
5. Esetleges indítványok—

I. ifj. Póta László javaslatára egyhangúlag megválasztatik tanács elnöké Juhász István diósgyőri lakos elvtárs, ki a gyűlés vezetését átvéve, megköszöni a bizalmat mely őt ily fontos munkakörbe hívta el, ígéri, hogy mindig a proletariátus érdekeit szem előtt tartva fogja munkáját végezni.—

II. A Pénzügyi Népbiztosság 32 P. N. sz. rendelete értelmében, a mezőgazdasági pénzügyek intézésével a tanács Fockó András és Juhász István elvtársakat bízta meg.

III. Külsőbölcs község akácza ügyében Pocsai Ferencz elvtárs a járási közmunka bizottság tagja beadja jelentését, mely szerint a külsőbölcs² község határában lévő 60 drb. fa külső és Belsőbölcs proletárjai között egyenlő arányban osztattak el. Tanács a jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi.—

IV. Kanyuk Jánosné sajtópetri-i lakostól Lázár András ugyanodavaló lakos tehenét megvette, de mivel a vásárra erőszakkal és rémítgetéssel bírta rá eladót a sajtópetri-i munkástanács mint I. fokú bíróság a tehenet eladónak visszarendelte, mely ítélet ellen vevő fellebbezést jelentett be—

Járási intézőbizottság tehenet, eladónak vissza adni rendeli el.

V. A Görömböly községben felmerült út ügyben Gulla Nándor elnöklete alatt Vass Dániel és Csepregi István elvtársakból álló bizottság helyszíni szemle megtartása és határozat hozatallal megbizatik.—

Több tárgy nem lévén ülés véget ért.—

Kmft. elől.

felvette Molnár V. József int. biz. jző.
Juhász István elnök.

2 p. tintával írott eredeti, Molnár V. József sk. írásával és sk. aláírásokkal.
*Miskoci járási tanács iratai, jegyzőkönyvek.*¹⁰

1. Innen a mondat végéig Póta betoldása.
2. Így!

75

Miskolc, (1919. július 7.)

Körössy vm. gazdasági főmegbízott távirata a földművelésügyi népbiztossághoz a mezőcsáti földmunkások szakszervezetének az élelmezési rendelet elleni állásfoglalása tárgyában.

1104/1919. Br. Földművelésügyi Népbiztosság
Budapest.

55 F. N. sz. rendeletben megállapított élelmezési járandóság helyett a mezőcsáti szakszervezet a következő mennyiségeket állapította meg. Hetenként és páronként 10 kg, kenyér liszt 5 kg. tészta liszt, 3 kg hús, 1,5 kg szalonnát, a szalonnák felét a gazdaság juhsajttal pótolhatja, kettő liter eczetet. Ezenkívül elhatározta szakszervezet, hogy ezen élelmi mennyiséget nem természetben hanem a gazdaság által felfogadott főző asszony által elkészítve szolgáltatassa ki. Sürgöny választ kérünk mitcsináljak,¹ mert az élelmiszer mennyiség nem áll rendelkezésemre.

Körössy
vm. gazd. főmegbízott köz. élelm. bizt. korányzó tan. biztos.²

Külzet: nincs.

0,5 p. gépir. iratt. más a miskolci kerületi felügyelőség körbélyegzőjével.
Borsod vm. birtokrendezési ügyosztálya iratai, 1104/Br.1919.⁸

1. Így!
2. Az utóbbi kettő neve hiányzik.

76

Tiszakeszi, 1919. július 11.

Zsóry Györgyné, volt alispán neje kérése ingóságainak a szolgálati lakásból való kiadása iránt.

Borsodvármegye Kormányzótanácsi Biztosának
Miskolcz.

A csatolt hatósági bizonyítványt azon tiszteletteljes kéréssel terjesztem be, hogy — amennyiben Miskolczon a volt alispáni lakásban levő butoraim, ingóságaim, valamint az én és leányaim tulajdonomat képező fehéreneműim lefoglaltattak, — méltóztassék sürgősen intézkedni, hogy butoraim, ingóságaim, ruha és fehéreneműim nekem sürgősen kiadassanak.

Mint a csatolt bizonyítványban írt adatok igazolják, sem én, sem családom semmiféle dolgában férjemnek részesek nem voltunk, nem érhet

bennünket semmi vád, viszont amint a csatolt iratra is rá van vezetve, ellenem és gyermekeim ellen eljárás sem lett indítva, tehát jogosan kérhetem az én és gyermekeim kizárólagos tulajdonát képező ingók kiadását.—

Bízom a Kormányzótanácsi Biztosság igazságosságában és hiszem, hogy ezen kérésem sürgős és kedvező elintézésre fog találni.—

Tiszakeszi, 1919. július 11.

Kiváló tisztelettel:
Zsóry Györgyné

Külzet: a lakásban nem Zsóry Györgyné lakott hanem az Zsóry György alispánnak lett kiadva és ő is lakta. Ami a gyermekek tulajdonát képezték az ez év júl. 2-án kiadva 2 butor kocsival elszállítva, ágyak, szekrények, ebédlő, székek asztal ruhaféle stb.

Miskolc, 1919. júl. 21.

Kenderes Pál
kormányzó tan. bizt.

1 db. melléklet.

1,5 p. kézír. ered. és fog. melléklete a tiszakeszii falusi tanács és a mezőcsáti járási intézőbizottság által kiadott hatósági bizonyítvány. A külzet kezdetleges írással, Kenderes sk. aláírásával.

*Kormányzótanácsi biztos iratai, 642(ktb)1919.*³

77

Budapest, 1919. július 23.

A belügyi népbiztos távirati rendelete a vasutas politikai megbizottaknak munkahelyükre berendelésére.

tm 3. — Kenderes pál, korm, tan. biztos.

bpest belügyi népbiztosság 899 55.—99—12/35. felhívom hogy a megye területén működő és oda általam kiküldött vagy a cím által megbízott politikai megbízott amennyiben vasutas vasúti üzemi munkás azonnal vonuljon be munkahelyére jelen utasításom alapján egyben felhívom címet hogy a bevonultak helyébe más megfelelő megbizottakról gondoskodják. Landler Jenő belügyi népbiztos. X

Külzet: Tudomásul vettem Miskolcz, 1919. VII. 25. Kenderes kormányzótanácsi biztos.

0,5 p. gépir. ered. távirat úrlapon, külzetén Kenderes sk. aláírásával.

*Kormányzótanácsi biztos iratai, 648(ktb)1919.*³

78

Miskolc, 1919. július 25.

Távirati értesítés a külügyi népbiztossághoz Harmac község cseh megszállásáról.

Külügy

16. szám

Külügyi népbiztosság Kun Béla elvtársnak =

Értesítem, hogy a Gömörmegyei Harmacz-községet cseh járőr csapatok megszállták, tuttomal semleges községről van szó,
Kérem ezt illetékes helyen bejelenteni anél is inkább sürgős ez mivel a keresztberakott búzát kicsépeltni akarják =

Kenderes

kormányzótanácsi biztos

Külzet: Exp. 1919. VII. 25. Stepniczky.

0,5 p. kézír. fog. távirat úrlapon, helyesírási hibákkal.

Kormányzótanácsi biztos iratai, 616(ktb)1919.³

79

Miskolc, 1919. július 25.

Távirati utasítás a járási és helyi egészségügyi bizottságok megalakítására.

649/szám

Járási intéző bizottságnak.

A forradalmi kormányzó tanács 70. számú rendelete értelmében utasítom úgy a helyi mint a járási egészségügyi bizottságokat sürgősen válasszák meg és az egészségügyi bizottság névsorát haladéktalanul küldje be ide.—

Borsodvármegyei Intéző bizottság elnöke

Külzet: Exp. 1919. VII. 25. Stepniczky.

0,5 p. kézír. iratt. más. távirat úrlapon.

Kormányzótanácsi biztos iratai, 649(ktb)1919.³

A közölt források jegyzéke

1. Tibolddaróci tanerők fogadalomtétele.
2. Sajóörösi és alsószolcai műkincsek őrizet alá vétele.
3. Borsod vm-i kormánybiztos és alispán telefonszámának kicserélése.
4. Bánréve, Szendrő, Garadna, demarkációs vonalon levő községekkel a telefon összeköttetés fenntartása.
5. Borsod vm-i pénzügyigazgatóság ügykezelésének ellenőrzése.
6. Borsod vm-ben politikai és közéleti titkosrendőri megbízások kiadása.
7. Borsod vm-i állampénztárak zár alól való feloldása.
- 8/a. Miskolci lakos Füzi Ernőné kérése letartóztatott férje érdekében.
- 8/b. Miskolci lakos Füzi Ernő ügyéről tájékoztatás az igazságügyi népbiztossághoz.
9. Miskolci árdrágító kereskedő ellen feljelentés a forradalmi törvénytörésekre.
10. Bogácsi munkástanács tagjainak fizetése ügyében érdeklődés.
11. Abaúj—Torna vm. alispánjának bejelentése a megyeszékhelynek Szikszóra helyezéséről.
12. Borsod megyei tanítók összehívására körtávirat.
13. Borsod megyei sajtóelőadó munkájának támogatása.
14. Borsod megyében a vasút biztosítása érdekében rendelkezés a belügyi népbiztostól.
15. Borsod megyében a forradalmi törvénytörések tagjainak kijelölésére felhívás a munkástanácshoz.
16. Tiszababolnai munkástanács tagjainak napidíja ügyében előterjesztés.
17. Gömör és Abaúj megye meg nem szállott községeinek bejelentésére felhívás a főszolgabírói hivatalokhoz.
18. Sajóvelezdi tanács határozata a jegyző eltávolítására.
19. Borsod megyei kastélyokban műkincsek zár alá vételéről jelentés a közoktatásügyi népbiztoshoz.
20. Sajókazai tanács vezetőinek érdeklődése tisztségük megtarthatása felől.
21. Mezőkövesdi járási biztos, Polatsek Gyula tisztségéről való lemondása.
22. Ostorosi előjáróság érdeklődése a tanácsstagok fizetése és a legújabb rendelkezése közlése tárgyában.
23. Tiszapalkonyai munkástanács elnökének érdeklődése fegyvertartási engedély kiadása iránt.
24. Borsod megyében a vasúti ügyekbe avatkozást más hatóságoknak a vasúti direktorium megtiltja.
25. Borsod megyében a nem demarkációs vonalban levő géppuskák Miskolcra szállítására rendelet.
26. Borsod megyében a fegyverek beszolgáltatására és a vadászfegyverek lepecsételésére körrendelet.
27. Egerlövői tanító kérése vadászfegyverek kiadása iránt, a vetést pusztító varjak irtása céljából.
28. Hejőkörti tanács elnökének kérése díjazásért és telefon állomás létesítéséért.
- 29/a. Belsőbócsi volt tanácselnök panasza a direktóriumi választás ellen.
- 29/b. Belsőbócsi választás ügyében megejtett eljárásról jelentés.
- 30/a. Sajóvámosi birtokrendező bizottság választásának jegyzőkönyve.
- 30/b. Borsod megyében a birtokrendező bizottságok megalakítására rendelet a direktoriumhoz.
31. Bélapátfalván felállítandó vörösőr különítmény ügyében átirat a direktoriumhoz.
32. Borsod megyében a birtokrendező és termelést biztosító bizottságok megalakítására rendelet.
33. Borsod megyében a varjak riasztására vadászfegyverek kiadása tárgyában vélemény.
34. Újdiósgyőr lakásügyének a vasgyári munkástanács alá rendeléséről szóló rendelet.
35. Sajószentpéteri tanács határozata Vojtovits András megyei tanácsi tagságáról.
36. Borsod megyében falusi és járási tanácsok és intézőbizottságok megválasztásáról szóló rendelet.
37. Miskolci járási tanács 2. sz. jegyzőkönyve.
38. Borsod megyéből Budapestre történő szállítások akadályozását megtiltó rendelet.

39. Borsod megyében a tanácsok megalakítására rendelet a belügyi népbiztostól.
40. Miskolcon működő Székely Armand megbízatásáról érdeklődés a külügyi népbiztosságtól.
41. Bótai tanács választásával kapcsolatos panasz megvizsgálására utasítás a járási tanácsnak.
42. Gagybátor és környékén közigazgatási irányítás hiányában bekövetkezett állapotokról jelentés.
43. Borsod megyei tanácsokhoz értesítés a biztosításokra vonatkozó rendelkezésekről.
44. Borsod megyei jegyzők elleni vizsgálatokhoz központi küldött kiküldése szükséges.
45. Borsod megyei tanácshoz rendelet az ellenforradalmi megmozdulások elfojtása tárgyában.
46. Borsod megyei direktórium rendelkezése alatt levő két személyautó katonai célra átadása.
47. Borsod megyei direktóriumhoz rendelet a helyüket idő előtt elhagyó intézőbizottságokról és a kiűritési eljárásról.
48. Miskolci járási intézőbizottság 1. sz. jegyzőkönyve.
49. Borsod megyei direktóriumhoz rendelet tuszok szedése tárgyában.
50. Borsod megyei direktóriumhoz rendelet a nemzetőrségeknél lévő fegyvereknek a hadsereg részére való beszolgáltatásáról.
51. Borsod megye hivatalos lapja Miskolc felszabadulásáig a Mezőkövesd és Vidéke
52. Tiszabábolnai árvízről jelentés, kérés vetőmag és élelmiszer kiutalása iránt.
53. Hejőkürti direktórium jelentése a művelődési osztály megalakulásáról.
54. Borsod megyei intézőbizottsághoz rendelet a hadseregnél végzett sajtópropaganda támogatása tárgyában.
55. Borsod megyében a tanácstagok napidijainak fedezéséről előterjesztés.
56. Borsod megyében a községi művelődési osztályok megalakítása és az iskolák államosítása ügyében rendelet.
57. Mezőcsáti járási politikai megbízott előterjesztése az államosított kéményseprők fizetése ügyében.
58. Borsod megyében a köztulajdonba veendő oktatási és nevelő intézetek kimutatásának felterjesztésére rendelet.
59. Borsod megyei direktóriumhoz rendelet a községi rendőrségnek a vörös őrségbe olvadása tárgyában.
60. Borsod megyéből a tanácsok országos gyűlésébe megválasztott tagok bejelentésére rendelet.
61. Borsod megyében a hadsereg lovainak Mezőkövesdre rendelése tárgyában rendelet a direktóriumhoz.
62. Banhorváti tanácstagok panaszja a direktórium ellen.
63. Mezőkövesdi lakos, Dudás Mátyás alap létesítése helyi szolgálatot ellátó idősebb emberek javára.
64. Borsod megyében hivatalnokok igazoltatására vonatkozó rendelet.
65. Mezőkövesdi járásban a húsellátás érdekében fegyvertartási engedélyek kiosztása iránt kérelem.
66. Borsod vm-i termelési biztossági szakosztályvezetők részére közlekedési eszközök igénybevételére meghatalmazások kiadása.
67. Abaúj, Sáros, Borsod és Zemplén megyék lakossága részére mozgósítási hirdetés.
68. Borsod, Abaúj, Zemplén és Sáros megyékben a III. hadtest mozgósítási csoport jogköréről.
69. Borsod megyében a mezőgazdasági és közellátási ügyek vezetésére Fockó Andrásnak megbízás.
70. a. Borsod megyei szocializált gazdaságok igazgatási szervezetének létszám bejelentése.
- 70/b. Borsod vm. kerületi felügyelője a szocializált gazdaságok felmentési névsorát a sorozások miatt nem készíthette el.
- 70/c. Mezőkövesdi járási szocializált gazdaságok igazgatási személyzetéről kimutatás.
- 70/d. Miskolci járási szocializált gazdaságok igazgatási személyzetéről kimutatás.
71. Borsod megyében a vasutasok bevonulás alóli mentességéről értesítés a direktóriumhoz.

72. Szihalmi munkástanács kérése a bevonulási kötelezettségnek október végére halasztása iránt.
73. Miskolci járási tanács 3. sz. jegyzőkönyve.
74. Miskolci járási intézőbizottság 2. sz. jegyzőkönyve.
75. Mezőcsáti földmunkások szakszervezetének az élelmezési rendelet elleni állásfoglalásáról jelentés.
76. Borsod vm-i volt alispán nejének kérése ingóságainak a szolgálati lakásból való kiadása iránt.
77. Borsod megyében a vasutas politikai megbizottaknak munkahelyükre való berendelésére rendelet.
78. Harmac község cseh megszállásáról jelentés.
79. Borsod megyében a járási és községi egészségügyi bizottságok megalakítására utasítás.

QUELLEN ZUR BORSODER GESCHICHTE DER RÄTEREPUBLIK

Vorliegende Studie berichtet nur über einen Teil der Quellen-Sammlung — insgesamt sind es 79 Schriftstücke — die aus Anlass der fünfzigsten Wiederkehr des Gründungstages der Räterepublik zusammengetragen wurde. Diese — derzeit im Miskolcer Archiv verwahrten Dokumente stammen aus verschiedenen Gegenden des Komitats Borsod und wurden zur Zeit der Räterepublik ausgefertigt. Das veröffentlichte Dokumentmaterial umfasst vornehmlich Schriftstücke, die sich auf das Komitat Borsod beziehen oder solche, die die Organisationszentralen gesandt hatten; doch finden sich darunter auch sozusagen „individuelle“, das heisst sich auf Einzelfälle beziehende Schriftstücke, die entweder vom lokalhistorischen oder vom chronologischen Gesichtspunkt beachtenswert oder charakteristisch sein könnten.

Im allgemeinen erfolgt die Veröffentlichung neuzeitlicher Akten nach einer allgemein üblichen Methode, und zwar in folgender Reihenfolge: Postennummer der einzelnen Schriftstücke, Datum, Regesta, buchstaben-genaue Abschrift des Textes, Angabe der äusseren Form: Grösse und Format, archivalische Kennzeichnung, textkritische Anmerkungen.

Das am Ende des Berichtes stehende Quellenverzeichnis ist gleichzeitig auch eine Ortsangabe des veröffentlichten Materials aufgrund der — vor der Inhaltsangabe angeführten — geographischen Namen.

János Román

MUNKÁSSZOBRA SZAT INDULÁSA DIÓSGYŐRVASGYÁRBAN A FELSZABADULÁS UTÁN

R. NYÍRY LILI

A felszabadulás utáni időben, az éledező magyar kultúra sok-sok érdekes úton próbálkozott beleilleszkedni az új életformába. Ezek a burjánzó életakarások nem voltak mindig életképesek, nagyrészüket azonban életerős kezdeményezésnek bizonyult, amint ezt az idő és az elért eredmények igazgadják. Ezek közé tartoztak a különféle művészeti körök, amelyek ma is szépen virágoznak és sok-sok igaz magyar tehetség útját egyengetik az érvényesülés felé.

Azt hiszem joggal mondhatom, hogy ezen a téren a „Jószerecsse Kultúrszakosztálya” — országos viszonylatban is — jelentős munkát végzett. Már a felszabadulás előtt jóhírű zene-és énekkara mellett festőszakköre is volt; hogy én mégis a plasztikai szakosztályt emelem ki hangsúlyozottan, ennek nemcsak az az oka, mert — tudomásom szerint — ez országos viszonylatban is kezdeményezés volt, hanem az is, hogy látogatóinak nagy hányada a testi munkások soraiból került ki. Emellett a munkástémák felvetése és élménydús megoldása, ezt a csoportot emelte országos viszonylatban az elsők közé. Ezt az állításomat a későbbiek során a szakosztály eredményei igazolták.

Ezeknek az eredményeknek elérésében elsősorban a nehézipar általános munkaszelleme és az anyagok megmunkálásának — részben — ismerős volta említendő. De nem hagyható figyelmen kívül a gyár vezetőségének áldozatkész támogatása sem, ami nélkül ez a csoport sem érhetett volna el komoly eredményeket.

A felszabadulás utáni első konszolidációs hónapokban, pontosabban 1946 novemberében — a már meglevők mellé — az egyesület plasztikai szakosztály szervezését is tervbe vette. Engem — aki már akkor, mint ismert szobrászművész Miskolcon is több kiállításon szerepeltem — megbeszélésre hívtak meg a Kultúregyesület vezetői. Ezen az összeövetelen kértek fel a plasztikai szakkör vezetésére és egyben ott beszéltük meg részletesen a beindítandó szakkör munkatervét is.

Itt ismerkedtem meg Ács Árpáddal, az akkori elnökkel, Bella János újságíróval és még több vezetőségi taggal, akiknek nevére már nem emlékezem, pedig nélkülük nehezen lehetett volna eredményessé tenni ezt az elindulást.

Én akkor voltam először a diósgyőri gyárban, ami talán furcsán hang-

zik egy miskolci születésű és ott felnőtt asszony ajkáról, mégis: „a város végén” titokzatos füstfelhőkbe burkolt, kéményekkel tagolt gyárépületek, számomra ismeretlen „rejtély” voltak.

Amikor tehát ezen a késő őszi délutánon a bíborfényben nyugovó nap sugárzásától kísértén a Gyar kapuján beléptem, lenyűgözött, sőt bizonyos értelemben megfélemlített az élmény. Úgy éreztem, mintha ezt a gigászi óriást magát kellene a szépre, a művészetre oktatnom; a megtestesült tárgyiasságot, a mechanizmust a magasabb rendű emberire nevelnem. Ez a feladat megrettentett és egyben elragadott. Bizonyos elfogódottsággal léptem a már összegyűlt Vezetőség elé. De mekkora kellemes csalódás várt rám: Ács Árpád izig-vérig kultúrember, Ildzsá elvtárs a megtestesült jószándékú kommunista, aki a nemes ügy érdekében nem sajnált sem időt, sem fáradságot. Reisinger Jenő, akire a munka úgynevezett „szaladgáló” része hárult, szintén a tőle megszokott agilitással vállalta feladatát. Így azután megállapodtunk a szakkör december 2-i megnyitásában. Azt is megbeszéltük, hogy én minden szakmai együttlét elején rövid művészettörténeti, illetve művészetelméleti ismertetést tartok. Minden szakmai együttlét hárcmórás oktatási időből állott, hetenként egyszer. Erre azért volt szükség, mert a mintázáshoz egy óra nem lett volna elég.

A beindulás természetesen szerény anyagi körülmények között kezdődött. Én havi 80 Ft-ot kaptam tiszteletdíj címén. Ez azonban nekem mellesleg volt, mert a feladat szépsége lelkesített és a cél elérése érdekében hoztunk valamennyien nemes áldozatot.

December 2-án délután, szorongó érzésekkel ültem villamosra. Nem vagyok ugyanis gyakorlott előadó és a zsúfolt terembe lépve, mégcsak nőtt az elfogódottságom.

Ács Árpád bevezető beszédét, mint történelmi dokumentumot a Szén és Acél 1946. évi 48. számából — lerövidítve — az alábbiakban közlöm:

„A Jószerencse kultúrprogramjából nem hiányzik a dal, zene, könyvtár mellett a képzőművészet megkedveltetése sem. Van egy kicsiny festőgárdánk; ezek mellé kíván a kultúregyesület egy új munkaterületet megnyitni az érdeklődők részére. Ez lenne a plasztikai szakosztály.

Örülnénk, ha a jelentkezők nagy lelkesedéssel és szeretettel látogatnák tanfolyamunkat, s olyan eredményeket érnének el ezen a téren, hogy elégedettek és büszkék lehessünk a körünkből elindult és alkotást létrehozni képes tanítványra.”

Ezután a tartalmas, és lelkes megnyitó után, én is visszakaptam bátorságomat és — ha nem is éppen „érces” hangon — felolvastam, a Szén és Acélban tömören összefoglalva közölt megnyitó előadásomat.

Elmondtam, hogy mi a tanfolyam célja, rámutattam arra, hogy a kultúrát nemcsak a hatalmas tehetségek lángesze viszi előre, hanem a jó ízlésű, képzett iparosok légiója is. Ezenkívül a mai kollektív társadalmi fejlődés kell, hogy szülőanyja legyen a kollektív irányú művészeti fejlődésnek. — Ennek a tanfolyamnak célja, ezen kollektív művészet megvalósításán munkálkodni.

A megnyitó beszéd után a tanfolyamra jelentkezett hallgatók gyakorlati kérdéseket beszéltek meg a vezetővel.

A beütemezett tanórák második felében gyakorlati megbeszélésre került mindig sor. Nyomban a beinduláskor örömmel láttam, hogy érdeklődő emberekkel van dolgom. Ez megnyugtató és teljes bizalommal néztem a jövő megoldandó feladatai elé.

Persze — amint ez várható volt — az elején zsúfolt terem, idővel megritkult. De 15—16 látogatója csaknem végig volt a tanfolyamnak.

Amikor a résztvevők névsorát nézegettem, örömmel állapítottam meg, hogy férfinövendékeim nagy része fizikai dolgozó. — Varga Pál szerszámkovács — olvastam a névsorban és magam elé képzeltem egy kétméteres óriást. Amikor pedig valóban találkoztam vele, meglepetten néztem azt a filigrán Varga Palit, aki valójában volt.

Általában nagyon — mégpedig kellemesen — csalódtam tanítványaim jellemét illetően. Amíg én ugyanis rusztikus, nehezen kezelhető embereket vártam, foglalkozásuk alapján ítélve —, addig éppen ellenkezőleg: legtöbbször kedves, inkább romantikus kedélyű tanítványokat kaptam, akiket minden szépre és jóra könnyen lehetett beszervezni.

Első műtermünk a „Jószerecsse Kultúregyesület” szemináriumi helyiségében volt, ahol az első telet és a rákövetkező nyarat töltöttük.

A tél folyamán sok nehézséggel kellett megküzdenünk. Az alkalomszerűen fűtött helyiség gyakran hideg volt és az iskolapadokkal berendezett terem a mintázáshoz szükséges állványokat nem helyettesítette. Ezen ugyan segítettek valamennyire, mert rendes asztalokat kaptunk, de ez a változás sem tudta megakadályozni, hogy a szemináriumok tartására használt — tisztaságot igénylő — termet, minden elővigyázat ellenére az órák végéig össze ne piszkítsuk. A folyosón elhelyezett agyagos hordó, állandóan „piszkos nedvekkel” szennyezte a folyosót. Gipsz foltok és széttaposott agyaghulladékok éktelenkedtek mindenütt. Mindezekben a nehézségeken kívül, amelyeket „takarítással” el lehetett kerülni, a fő problémánk a félig kész szobraink megfelelő elhelyezése volt.

Számomra azonban az volt a fontos, hogy tanítványaim tehetsége szépen bontakozott. Igyekeztem érdeklődésüket, jellemüknek megfelelően irányítani, amit úgy értem el, hogy egyénileg foglalkoztam velük. Egységes jellemzőjük a „romantikus témák” iránti vonzódás volt. Tartózkodtak a gyári témáktól. Pedig eredeti elgondolásom az volt, hogy ne tanult, rutinos „művészeket” (!) neveljek, hanem a foglalkozásuk közben látott, tapasztalt dolgokban „meglátni a szépet”; a kicsiben is a monumentálisat, a kifejezőt, és ezt a maguk többé-kevésbé naiv ösztönösségével formálják szoborrá. Végeredményében ez nagyjában sikerült is, amint ez a továbbiakból kitűnik.

Az általános ismeretek: anyagkezelés, arányosság, formabontás, statikai törvények ismerete után, mindenkit egyéni elképzelései alapján engedtem mintázni. Itt jutott azután előtérbe tanítványaim különleges tehetsége. Pl. Varga Pál I. — ritka arcmás szobrásztehetség. A komponálás viszont nem érdekelt és kevés érzéke volt a figurák kompozíciós egységbe

foglalásához. A portrénál azonban olyan hallatlan tehetséggel figyelte meg és adta vissza a kifejezés, a halvány „félmosolyok”, a szem és a tekintet életszerűségét, hogy — ha kedve nem lanyhul el kitűnő arcmás-szobrász válhatott volna belőle.

Varga Pál II., Tóth Béla és Tóth Lajos, továbbá Major Gyula voltak azok, akik intencióimat leginkább megértették. Személyes élményeik alapján munkástémák mintázásához fogtak. Legszebb haladást Tóth Béla mutatott, akinek formakészsége és komponáló tehetsége összhangban volt egymással. Dolgoit robusztus monumentalitás jellemezte és különösen munkástémái megoldásában volt kiváló.

Varga Pál II. is jól komponált. Ő őrizte meg közülük legjobban „naiv formalitását”. Jóformán kizárólag munkástémákat mintázott.

Major Gyula viszont bizonyos mérvben „drámai jellem” volt. Készített például egy nagyon érdekes — persze már későbbben — „Üzemi baleset” című kompozíciót, amely szobrában a témát „drámai erővel” jelenítette meg. Akkori kritikai felfogás szerint persze csak a munka nagyszerűségét illett ábrázolni és így Majornak nem voltak nagy sikerei szobrász szempontból nagyon méltánylandó alkotásaival.

A nagyon kedves és szívemhez nőtt női tanítványaim közül: Berecz Ilonka és Korompai Ildikó, akiket a tehetség mértékével mérve említeni lehet. Berecz Ilonka — ha komolyan veszi „önmagát” — és számít ösztönös megnyilatkozásaival, naiv rokokó stílusú alkotásokkal gazdagíthatta volna a tanfolyam eredményeit. Amolyan Kovács Mária-féle egyéni stílust alakít-

1. kép. Tóth Béla kerámia vázája
(17 cm — sárga alapon rozsdabarna
minta)

2. kép. Varga I. Pál kerámia vázája
(10 cm — szürke alapon, kobaldkék
csorgatott minta)

hatott volna ki. A „Baba fürösztése” szobrocskájára gondolok, ami éppen Kovács Mária lakodalmas kompozícióival tartott lelki rokonságot.

Ugyanez vonatkozik Korompai Ildikóra, aki szintén egyéni utakon járhatott volna, ha „hivatásszerűbben” műveli a szobrászatot.

A tanfolyam „kitartó” többi látogatójáról is csak jót mondhatok. Nem voltak művészi ambícióik, de szeretettel és bizonyos fokú rátermettséggel dolgoztak. Így a kis kollektíva szelleme kitűnő volt, amit minden megmozdulásunk egységes és lelkes eredménye is mutatott.

Ebben az időben Korán Imre volt a gyárigazgató, akit később Hercezeg Ferenc váltott föl.

Ha igazi kommunistáról hallok beszélni, még napjainkban is, akkor lelki szemeim előtt az Ő alakja jelenik meg. Kulturált, megértő, céltlító, de mégis erélyes egyénisége értette meg velem, hogy milyennek kell lennie egy valóban művelt kommunistának. Ebben az időben vette át a DIMÁVAG a „Jószerecsse” szakosztályait és az addig bizonytalan alapon működő csoportunknak is megerősödött a pozíciója. Ezután már hetenként két alkalommal gyűltünk össze „órára” és az én tiszteletdíjam is fizetésére rendeződött. Kezdtük komolyan érezni a Gyár gondoskodását, segítségét.

1947 augusztusában „Miskolci Hét”-re készült a város. Ennek a rendezvénynek keretén belül a két képzőművészeti csoport részére két megfelelő helyiséget biztosított a rendezőség, amelyekben az addig elért eredményeinket bemutattuk.

Izgalmas napok következtek. Igyekeztünk mindent „készre hozni”, hogy bemutatkozásunk minél megnyerőbb legyen. 1947. augusztus 7-én nyílt meg a „kiállítás”, ami tulajdonképpen inkább egy csoport művész-törekvéseinek dokumentálása volt, amint ezt a Friss Újság 1947. augusztus 15-én megjelent cikkében is olvashatjuk:

„A diósgyőr-vasgyári dolgozók sikere. — A Miskolci Hét-en a vasgyári dolgozók képzőművész és iparművész csoportja külön kiállítást rendezett. A kiállítók között több olyan tehetség van, aki máris kész művésznek számítható. Simon József a festők közül, Tóth Béla és Berecz Ilona a szobrászok közül tűnt ki. Simkó János, Lakatos László, Éles Béla, Toroczkói János, ifj. Fazekas József festő-növendékek. Varga Pál, Szendrői Anna, Korompai Ildikó, ifj. Korompai Viktor szobrásznövendékek érdemelnek külön dícséretet.”

Amint az újságcikkben is már olvasható az egyéniségek már akkor kiváltak és névszerinti méltatásra érdemesültek.

A felszabadulás után a Miskolci Hét az első ilyen megmozdulás és érthető, hogy a látogatók ezrei tolongtak a kiállításokhoz. Rengeteg kritikát kaptunk, sok biztatást és így újult erővel fogtunk hozzá feladataink megoldásához.

A tanfolyam résztvevői lassan megtalálták egyéni kifejezési formájukat és nagy lelkesedéssel dolgozott kis kollektívánk.

Az Iparos Tanonciskolában új helyiséget is kaptunk, amelynek egyik tantermét bocsátották rendelkezésünkre. Itt már szabadabban „piszkolhatunk”, mert az iskola maga is hasonló célra használta ezt a tantermet.

Egy késő őszi délután összeszedtük holminkat és átköltöztünk.

1947 decemberében volt az első gyári bemutatkozásunk a Vendégház halljában. Ez már „ünnepélyes keretek között” zajlott le és itt találkoztam először Herczeg Ferenc gyárigazgató elvtárssal. Az addig csak megnyilatkozásaiból élvezett gondoskodás, ezzel „emberi alakot” öltött. Ő akkor már tájékozott volt más üzemek szobrász szakköreinek eredményeiről és ennek megfelelően értékelte munkánkat, mondván, hogy az országos viszonylatban is jelentős.

A megnyitás napján villásreggelit adott. Megbeszélte velünk jövőbeli feladatainkat és kitűzte tennivalóinkat. Mindenekelőtt — valamennyiünk nagy örömére — egy kis „próbakemence” építését engedélyezte, amiben kerámiáink égetését eszközölhattük és kiutalta számunkra a gyár kerámia részlegében, főlegesen elfekvő színes mázokat. Költségvetési keretet biztosított tanulmányi kirándulások szervezésére, és ami a legfontosabb volt: szakkönyvtár létesítésére. Úgy emlékezem évi 600 Ft-ot utalt ki erre a célra. Mekkora összeg volt ez akkor! . . . Annál inkább, mert engedélyt adott arra is, hogy antiquar példányokat is beszerezzünk. Rövidesen olyan remek kis szakkönyvtárt állítottunk össze, ami jelenleg — legalább úgy gondolom — a gyári könyvtár tulajdonát képezi és úgy mennyiségben, mint minőségben jelentős.

A könyvvásárlást rendszeresen budapesti szakmai és tanulmányi kirándulással kötöttük össze. Egy nap ilyenkor mindig múzeumok és kiállítások látogatásával telt el. Tanítványaim nagy érdeklődéssel vettek részt ezeken a meglehetősen fárasztó, de nagyon élvezetes és hangulatos rendezvényeken.

Munkánkat akkor már a sajtó is élénk érdeklődéssel kísérte. Nemcsak a Szén és Acél, illetve jogutóda: a Diósgyőri Munkás, hanem hírt ad megmozdulásainkról a Miskolci Hírlap és az Északmagyarország is. Sőt néha még a budapesti sajtó is, mint 1947. augusztusában a Friss Újság.

Ebben az időben került először szóba a „Kulturával a munkaversenyért” jelszó alatt indult mozgalom, amelyről a Diósgyőri Munkás így ír:

„Kulturális munkaterv 1948. december 31-ig — A munkaterv a Magyar Dolgozók Pártja programjában lefektetett irányelvek szerint, a népi kultúra fejlesztésének figyelembe vételével, a dolgozók színvonala emelése, a kultúrmunka politikai célkitűzéseinek megvalósítására készült.”

Ezután részletes felsorolást ad a cikk azokról a feladatokról, amelyeket a kulturális munkaterv alapján a vasgyár megoldani kíván.

Azért beszéltem a kulturális munkaterről, mert az 1947. évi kiállításunk megnyitóján beszélt erről csoportunk előtt Herczeg Ferenc, mivel a „Kulturával a munkaversenyért” jelszavának tartalma, nagyonis közelről érintette a kispasztikai tanfolyamot.

Képzhető, hogy mekkora lelkesedéssel készültünk erre a „kulturmérkőzésre”. Munkánk nagy lendületet kapott az addig szívvel-lélekkel dolgozó Tóth Béla mellé felzárkózott Varga Pál I. segítségével. A meglevő égetőkemence problémái ugyanis mindkét tanítványomat érdekelték. Elkapta őket a kísérletezés láza és mind formákban, mind mázokban nagyon

3. kép. R. Nyíry Lili kosfejes vázája
(21 cm — sárga alapon zöld csorgatott mázzal)

érdekes készítmények kerültek ki a kemencéből. Négy különleges darabot őrzök ebből az időből. (1—2—3 kép)

Sajnos, ismét költözünk. Az új helyiség azonban — legalább úgy látszik — végleges. A kemence azonban a régi műhelyünkben maradt, ami a további égetéseket problematikussá teszi.

Nagy előrelépést jelentett munkánk számára, hogy Herczeg elvtárs bizonyos mennyiségű „fémöntésre” adott engedélyt.

Ebben az időben a kis csoport már teljesen egygé forrott. A mindig agilis Tóth Béla közös kirándulásokat szervezett. Így az 1948. év nyárelején a hollóházai kerámiai gyárat látogattuk meg. Ez volt különben a festők és szobrászok első közös kirándulása. A gyári autóbust bocsátották rendelkezésünkre és az egynapos kirándulás nagyon hangulatos volt.

Hollóházáról hazaútban megtekintettük a füzérradványi kastélyt is, amely akkor már üdülő volt. A remek környezetben fekvő épület festői hangulata megkapta piktoraink művészképzületét és felvetették a csoport „közös üdülésének” gondolatát, amit későbbben meg is valósítottak.

Ez a nyár különben nagy tervekkel indult. A SZIT egy Petőfi-mellszoborra hirdetett „házi pályázatot”. Mi természetesen részt akartunk ezen venni. Ugyanekkor a tanfolyam emblémájának elkészítését is terveztük.

Törekvéseink és a tanfolyam hallgatói tehetségének nyílt elismerését bizonyítja, hogy két tanítványom: Tóth Béla és Varga Pál I. komoly eséllyel indultak a pályázaton. Végére Varga Pál I. kapott megbízást a kivitelezésre.

Helyesnek tartom, hogy a két szobrász első komoly sikeréről szólva, kritikai méltatást adjak egyéniségükről, helyesebben arról, hogy a műveikben miképpen jutott kifejezésre.

Varga Pál I. a maga „donatelloosan” finom kifejező erejű mintázásával került — szinte szükségképpen — a romantikus képzeletű Tóth Béla elé, mert akkor már nálunk is a „szocialista realizmus” néven ismert képzőművészeti felfogás kezdett tért hódítani. Bár egy Petőfi-szobornál valóban nem tartottam lényegesnek bizonyos fokú romantika érvényesülési lehetőségének mellőzését. Az illetékesek azonban — úgy látszik — más véleményen voltak. A kivitelezésre ezért Varga Pál I. kapott megbízást.

A gyári emblémát viszont — rajtam kívül — még Tóth Béla is megmintázta. Természetesen én mindig versenyen kívül maradok. 5. kép)

Utóbbi bronz emblémák egy-egy példányát még jelenleg is őrzöm.

A gyári Szabadság téren, ünnepélyes keretek között leplezték le Varga Pál I. bronzba öntött Petőfi-szobrát. Érthető, hogy mennyire örültünk és izgultunk ennek a nagyszerű sikernek, amelyről még a sajtó is megemlékezett: (4. kép)

(Diósgyőri Munkás — 1948. szeptember)

„Felavatták a SZIT Petőfi-szobrát a Szabadság-kertben. — A SZIT diósgyőr-vasgyári szervezete szombaton nagygyűlést rendezett, amelyen résztvettek Nagymiskolc és a megye több községének ifjúsági küldöttei is. A gyűlésen résztvevő 3000 ifjú lelkes tapssal fogadta az emelvényen helyet foglaló Dénes István SZIT országos titkárt, Dusek László országgyű-

lési képviselőt, Herczeg Ferenc, Kovács János munkásigazgatókat, Urban-csok Mihály szakszervezeti elnököt.

A nagygyűlés után került sor a Szabadság-kertben a Petőfi-szobor le-leplezésére, amelyet Varga Pál vasesztergályos, a kispasztikai tanfolyam hallgatója mintázott meg nagy művészi erővel. Avatóbeszédet Herczeg Ferenc gyárigazgató mondott . . .”

Általában az 1948-as év igen sok komoly eredményt hozott a tanfolyamnak. A valóban sikerültnek mondható „Miskolci Hét” kiállítását a Szakszervezeti Kongresszusi kiállítás követte. Erről a Diósgyőri Munkás IV. évfolyama 44. számában így ír:

„A kispasztika művelői sokkal inkább megragadták a gyár tövében kínálkozó alkalmat. (Fentebb ugyanis a festőkről írt a lap.) — Tóth Béla »Élmunkások« című, Martin-csapolást ábrázoló reliefje, Varga Pál «Öntő»-je, Tóth Béla »Közös sors«-a ez irány felé mutat. A műtermükben több, hasonló tárgyú, jól megfogott szobrot láttunk, melyeket nélkülöztünk a kiállításon. R. Nyiry Lili »Táncoló Salome«-ja, a tanfolyamvezető elmélyült művészetének finom alkotása. Korompai Ildikó, Reisinger Judit, Szendrői

4. kép. SZIT-pályázaton díjat nyert Petőfi bronz arcmás (Varga I. Pál életnagyság)

5 kép. Tóth Béla bronz alumínium emblémája — a Képzőművészeti Szakcsztály részére) — 7 cm

Anna, finom ízlésről, Varga Pál II., Major Gyula jó formaérzékről tettek bizonyosságot.

Munkás-képzőművészeink kis körének jó munkáját szerető figyelemmel kísérjük.”

A tanfolyam megindulása óta ezen a kiállításon ismerték el először, hogy a mi csoportunk nem felületesen, hanem „átérzéssel” nyúlt a munkás-témák felé, ami akkor újszerű és döntően fontos volt.

Az előbb méltatott bemutatkozást az 1948-ban rendezett Miskolci Hét kiállítása előzte meg, amelyről azért teszek csak most említést, mert ennek a bemutatkozásnak már komoly sajtója — és a Vendégkönyv tanúsága szerint — közönségsikere is volt.

A „Diósgyőri Dolgozó Képzőművészek Kiállítása” címen 1948. augusztus 8—16-ig tartó bemutatót — a Vendégkönyv bejegyzéseit véve alapul — mindegy 1200 személy látogatta. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy sokan nem írták alá a Vendégkönyvet, mert csoportosan jöttek, vagy a bejegyző családjához tartoztak, akkor ennek a számnak háromszorosára vehetjük a kiállítás látogatóinak számát.

A felszabadulás első éveiben tanúsított érdeklődés, azt igazolja, hogy az emberek figyelemmel kísérik a város kultúreseményeit.

Ennek a bemutatkozásnak távolabbi „sajtókövetkezménye” is volt, érteve ezalatt azt a kis riportot, amely a Miskolci Hírlap 1948. szeptember 19-i számában jelent meg.

Nincs lehetőségem, hogy a vonatkozó sajtót részletesebben ismertessem, de szükségesnek tartom, „ízelítőként” az Északmagyarország vonatkozó cikkét idézni:

„A Deák utcai ipari leányiskola egyik termében mutatkoznak be másodízben, a miskolci kulturális hét keretében az R. Nyiry Lili irányítása mellett dolgozó vasgyári szobrásznövendékek, akik egy év alatt jelentős fejlődést tettek meg. A két Varga Pál, Tóth Lajos, Berecz Ilona, Szendrői Anna, Major Gyula, Tóth Béla és Korompai Ildikó egyre érettebb alkotásokkal bizonyítják rátermettségüket, képességüket, amely komoly jövőt jósol számukra a szobrászatban. Kiállításuk iránt megérdemelten nagy érdeklődés nyilvánul meg.”

Ennek a sikernek köszönhető, hogy az 1948-as év záróeredményeként, Budapesten a Károlyi-palotában (későbbi Fővárosi Képtár) „Kultúrával a munkaversenyért” című kiállításon a kisplasztikai tanfolyam nemcsak részt vehetett, hanem — minden ellenhatás és mesterkedés ellenére — a csepeli gyár versenyzői elé és csak 50 pont különbséggel a budapesti MÁVAG után a második helyre befuthattunk.

Nem véletlenül hangsúlyozom ezt a sikert a magunk dicsőségére, mert a „mezőny” résztvevői szorosan fej-fej mellett haladtak a többi kultúrmegegyilatkozásban és éppen a mi kis csoportunk jelentette azt a „plusz” eredményt, ami a csepeliek előtt, a MÁVAG mögött — országos viszonylatban — a második helyet biztosította a diósgyőrvasgyári kultúrversenyzők számára.

De szóljon erről ismét a sajtó:

Diósgyőri Munkás: V. évf. 6. sz.

„A kultúrverseny eredményei — december 31-én lezárultak — »Kultúrával a munkaversenyért« akció kiértékelése megtörtént és a Vasas nagyüzemek a verseny tartama alatt a következő pontozást érték el:

1. A Budapesti MÁVAG 2682, 2. Diósgyőri MÁVAG 2631, 3. Csepel 2362, 4. Ózdi Vasgyár 735, 5. Ganz Villany 678.

A Diósgyőri MÁVAG kultúrmunkásai az ország nagyüzemei között a második helyezést érték el, alig valamivel kisebb pontszámmal, mint a budapesti MÁVAG. Azonban tekintetbe kell venni azokat a nehézségeket, amit a fővárostól való távolság jelent és tárgyilagosan megállapíthatjuk, hogy jó munkát végeztek szakosztályaink. Néznünk kell helyzetelőnyüket is, nevezetesen, hogy a Vasgyár zárt települést jelent, kulturális centrumot, valamint gyártelepünk ipari jelentőségét és nagyságát, azokat az értékeket, melyekkel rendelkezünk és köteles önkritika jegyében meg kell állapítani, hogy az első helyen is végezhetünk volna. Mindezeket egybevetve, minden reményünk és jogunk megvan arra, hogy a most meginduló versenyben az első helyre küzdjük fel magunkat. Most már híre van Diósgyőr-vasgyár kultúréletének országszerte is és a hírnév kötelező: Előre tehát kultúrmunkások az aranykoszorús üzem jelvényének megszerzéséért, előre kultúrával a szocializmus építéséért.”

De nem fejezhetem be az 1948. évről szóló emlékezéseimet anélkül, hogy ne méltassam az év karácsonyán — nagy sikert aratott — kiállításunkat. Ismét azt tartom helyesnek, ha idézem a Diósgyőri Munkás beszámolóját:

„Megnyílt a munkásművészek karácsonyi kiállítása.—

Gyárunk képzőművészeti szakosztálya vasárnap délelőtt nyitotta meg karácsonyi kiállítását a vendéglő emeleti termében. Herczeg Ferenc gyárigazgató elvtárs megnyitójában legmesszebbmenő támogatást ígért a gyár munkás-képzőművészeinek, majd Ruttkay György dr. ismertette azt a szocialista irányt, amelyen a művészeknek haladniuk kell stb.”

A szakmai műveltség kiszélesítésére — mint már említettem is — kirándulásokat és tapasztalatcseréket rendeztünk.

Ismét ellátogattunk — most már csak a kisplasztikusok — Hollóházára, mégpedig akkor, amikor a festőkollégák — korábbi tervüket megvalósítva — a füzérradványi kastélyban nyaraltak, illetve dolgoztak.

Az ősszel Pesten megnyílt szovjet reprezentatív kiállítás megtekintésére is felutazott a csoport. Végül pedig — 1949. év tavaszán — háromnapos kirándulást szerveztünk a herendi porcelángyár megtekintésére. Közben a pesti Szépművészeti Múzeum gazdag gyűjteményeit néztük meg. Egy-egy érdekesebb műalkotás előtt „kritikai megbeszélést” tartva.

Valamennyi tanulmányi kirándulásunk közül a herendi gyár megtekintése volt a legélményteljesebb. Talán azért, mert az egyik művezető kalauzolásával szemlélhettük meg a gyár műhelyeit, égetőrészlegét, raktárait és a gyár régi készítményeinek egy-egy darabját tartalmazó gyűjteményt.

Herendről Veszprémbe utaztunk, ahol azonban a szálláskereséssel annyi időt veszítettünk, hogy a gyönyörű régi városból alig láttunk valamit.

Korán reggel folytattuk utunkat Balatonfüredre. Itt már semmi szakmai néznivaló nem akadt. A régi gyógyfürdő hangulatos sétányain bolyongtunk és néhány nevezetesebb épületet, szobrot néztünk meg. Délután áthajóztunk a „mindig népes” Siófokra, ahol turistaszállóban töltöttük az éjszakát. Reggel tovább utaztunk Székesfehérvárra. Az ősi város rengeteg látnivalója, annyi felejthetetlen élményt nyújtott, hogy délután valamilyen teljesen kimerülve ültünk fel a budapesti vonatra. Itt a csoport tulajdonképpen már felbomlott. Egyesek — így mi is — Pesten maradtunk, mások viszont a legközelebbi vonattal hazautaztak Miskolcra.

Szinte önkéntelenül írtam, hogy „a csoport felbomlott”, mintha éreztem volna már akkor, hogy a lelkes kis kollektíva utolsó tanulmányútja volt az a 3 napos kirándulás. Külső, bomlasztó erők kezdték elkedvetleníteni tanítványaimat és engem is. Úgy látszott, pesti eredményünk féltékenységet keltett a nagyobb üzemek „rangosabb” vezetés alatt álló szakkörében. Legalábbis ezt éreztük abban a „villám-látogatásban”, melyet F. A. E. budapesti festőművész karácsonyi kiállításunkon való megjelenése jelentett. Nem tudjuk, hogy kinek a megbízásából, milyen céllal jött akkor hozzánk F. A. E.; sőt — mint későbbben kiderült — Herczeg elvtárs sem tudott erről a látogatásról, de annyi tény, hogy mindkét tanfolyamvezetőt méltánytalanul bírálta, ami nálam csak elkedvetlenedést, Koroknai festő kollégámnál, aki különben is szívgyenge volt, komoly betegséget okozott. A vezető nélkül maradt festő szakosztályt Klaudinyi László vette át.

Amikor erről a látogatásról Herczeg elvtárs utólag értesült, nyomban védelmébe vette a képzőművészeti tanfolyamokat és további munkára biztatott minket. Ez magyarázza, hogy 1949. év elején egy nagyobb, kollektív munkát vállaltunk: a „munkás-katona összefogást jelképező” domborműben, amelyet a Szeles utcai határőr-laktanya falába kellett beépíteni.

A tanfolyam négy, élvonalbeli szobrásza: Tóth Béla, a két Varga Pál és Major Gyula dolgozott a reliefen. Ez a műkö-dombormű még sokáig ott volt a laktanya falán. — Szokványos megoldású, a kivitele sem eredeti, de számunkra az első nagyméretű alkotás.

Sajnos, a leleplezésen nem lehettem jelen, mert súlyos tüdőgyulladás vert le a lábamról, és így az ágyban kaptam csak meg a „tisztéletbeli határőr jelvényt”, amelyet máig is őrzök.

Felgyógyulásom után újabb feladatra készültünk, de mert férjemet áthelyezték Pécsre, mennünk kellett.

Tanítványaimon „portré-láz” tört ki. Mindenki fejszobrot mintázott. Varga Pál I. kitűnő fejlet mintázott Korompai Győzőről. A többiek is hasonló munkán fáradoztak.

Én tulajdonképpen akkor már csak „látogatója” voltam tanítványaimnak. Tudtam, hogy rövidesen el kell válnunk és éreztem, hogy a csoport szétesőben van. A vezetőség ugyan még egy olyan ajánlatot tett, hogy repülőgépjegyet vált számomra, amellyel — állásomat megtartva — hetente felutazhatnék Miskolcra és tovább irányíthatnám a csoport munkáját; de én éreztem, hogy ez már csak „tákolás” lenne. Egy szép augusztusi délutánon ünnepélyesen elbúcsúztatott a szakosztály. — Szalonnasütés, tánc, vidám

hangulat. Angolosan hagyom el a mulatozókat. Távozásomat csak Korompai Győző veszi észre: mi ketten búcsúzunk... és talán csak mi ketten érezzük át, hogy valami szép, nemes dolog véget ért... számunkra...

A többit már csak elbeszélésből tudom: A csoport magára maradt és megpróbált saját lábán állni. — Sztálin elvtárs december 21-i születésnapjára hatalmas — 2 méteren felüli — Sztálin-fejet mintáztak. Kellő szakmai tapasztalat híján azonban összetévesztették a „monumentálist” a „nagymeretűvel”. Az óriás portré mintázása és gipszbe öntése emberfeletti munkát igényelt. Amikor végre elkészült, lesújtó kritikát kaptak munkájukról a szobor készítői.

A kudarc után még egy elkeseredett levelet kaptam, amelyre azonban nem válaszoltam... Kapcsolatom a csoporttal ezzel végleg megszakadt.

ANFÄNGE DER ARBEITER-BILDHAUEREI IN DIÓSGYŐR-VASGYÁR NACH DER BEFREIUNG

Im Herbst 1946 entschloss sich die Kulturabteilung „Jószerencse“ von Diósgyőr-Vasgyár neben dem bereits bestehenden Maler-Zirkel auch einen — im Landesverhältnis ersten — Bildhauerzirkel zu gründen. Im Namen der direktor bat mich — Lili R. Nyiry, Bildhauerin — Árpád Ács, die Leitung des Bildhauerzirkels zu übernehmen. Die Organisation lag in den Händen von Győző Korompai und Jenő Reisinger, die ihre Arbeit als begeisterte Förderer der Arbeiter-Künstler bestens verrichteten.

Am 2. Dezember 1946 begann der Zirkel die Arbeit. Über die Eröffnungsfeierlichkeiten und gehaltenen Festreden berichtete die 48. Nummer 1946 des „Diósgyőri Munkás“.

75 Prozent der Kursteilnehmer waren Werktätige. Ihre Zahl schwankte zwischen 15—20.

Den Lehrkurs begann ich stets mit einer knappen theoretischen Besprechung und erst nachher begann der praktische Unterricht.

Am erfolgreichsten arbeiteten meine beiden Schülerinnen: Ilona Bececz und Ildikó Korompai und die Schüler: Pál Varga, Béla Tóth, Lajos Tóth, Pál Varga II. und Gyula Major. Die von Pál Varga angefertigte Bronzebüste des namhaften ungarischen Dichters Sándor Petőfi steht auf dem Petőfi Platz in Diósgyőr.

Unsere Ausstellungen waren: am 7. August 1947 anlässlich der „Miskolcer Woche“; Anfang Dezember 1947 im Gästehaus des Betriebs; im Sommer 1948 ebenfalls gelegentlich der „Miskolcer Woche“; im Spätherbst desselben Jahres zu Ehren des Gewerkschafts-Kongresses, ferner im Budapester Károlyi Palais (Fővárosi Képtár = Hauptstädtische Bildergalerie). Zu Weihnachten des vergangenen Jahres veranstalteten wir gemeinsam mit den Malern eine Schau unserer Arbeiten im Eisenwerk.

Zu erwähnen sind folgende Erfolge des Bildhauerzirkels: 1948 trug im SZIT-Wettbewerb Pál Varga mit seiner bereits erwähnten Petőfi-Büste den ersten Preis davon.

Beim Landes-Arbeitswettbewerb „für die Kultur“ errang der Bildhauerzirkel den zweiten Platz.

1949 wurde die Gruppe beauftragt, ein Relief zu Ehren der Soldaten-Arbeiter-Solidarität anzufertigen, das dann — aus Kunststein ausgeführt — die Mauer der Kaserne in der Szeles utca schmückte. Derzeit befindet sich

das grossformatige Relief an einem unbekanntem Ort, weil die Kaserne eine andersartige Verwendung fand.

Unsere Studienausflüge:

1. Wir besichtigten in Budapest die Ausstellung der Sowjetunion und
2. besuchten die Keramikfabrik von Hollóháza und die Porzellanfabrik von Herend.

Die Betriebsdirektion mit Ferenc Herczeg an der Spitze stand uns stets hilfbereits und förderlich zur Seite, um unsere Zielsetzungen — die möglichst beste Wiedergabe von Arbeiterthemen — verwirklichen zu können. Ihnen verdankt der Zirkel auch das Zustandekommen einer reichhaltigen Fachbibliothek, den Bau eines Brennofens und die Möglichkeit, dass wir unsere kleinformatigen Plastiken auch in Metall giessen lassen konnten.

Die Presse verfolgte die Tätigkeit unseres Zirkels stets mit grosser Anteilnahme:

Vierzehn Berichte über den Bildhauerzirkel erschienen in folgenden Pressorganen: Szén és Acél, Diósgyőri Munkás, Miskolci Hírlap, Északmagyarország und im Budapester Blatt „Friss Ujság”.

1949 musste ich Miskolc verlassen. Seither lässt der Bildhauerzirkel von Diósgyőr-Vasgyár wenig von sich hören.

Lili R. Nyiry

LATIN NYELVŰ KOMÉDIA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL A BORSOD MEGYEI LEVÉLTÁRBAN

KILIÁN ISTVÁN

A magyar vígjáték fejlődésére a hivatásos világi színháztársulatok a nyugat-európai országokhoz viszonyított késői jelentkezése nyomja rá a bélyegét. Mindazok, akik a magyar komédia történetét kutatják, keresik azokat a drámákat, komédiákat, interludiomákat, amelyek a XVIII. század végén irodalmi rangra emelkedett magyar komédia forrásai lehetnek, s éppen ezért egy-egy újonnan előkerült magyar vagy más nyelvű, de Magyarországon játszott komédia értékes forrása a magyar dráma-, közelebbről a komédia-történetírásnak. Egy-egy előkerült komédia természetesen gazdagítja a korról alkotott irodalomtörténeti ismereteinket. A magyar vígjáték történetének legmodernebb feldolgozója, Dömötör Tekla¹ közreadta a XVII—XVIII. század magyar nyelvű komédiáit, interludiomait, s a komédiakutatás eredményeinek birtokában szintézist teremtett.

A magyar vígjáték első otthona az iskola volt, s ezért ahogyan megkülönböztetjük az iskolákat az őket fenntartó hatóságok alapján, úgy különböztetünk meg katolikus és protestáns, illetve jezsuita, ferences, minorita, piarista és pálos színháztársulatot. A katolikus iskolai színháztársulatban a jezsuiták jutottak vezető szerephez,² amelyet Habsburg- és pápahűségük, valamint jól kidolgozott oktatási rendszerük,³ drámaírási és rendezési gyakorlatuk is biztosított számukra. Történeti elsőbbségre azonban a ferencesek tettek szert.⁴ A sokáig őrzött latin nyelvűség, a vallási propaganda szolgálatba állított témaválasztás a jezsuiták eredményeit egyes kutatók szerint másodlagossá, esetleg regresszívvé is tette. Sokkal pozitívabb ebből a szempontból a piaristák⁵ és a pálosok⁶ drámai gyakorlata, hiszen jókedvű, reális figurákat felvonultató, klasszikus komédia sztereotip jegyein építkező magyar nyelvű komédiák piarista és pálos szerzők tollából születtek a XVIII. század második felében. A komédiáírók az iskoladrámák sajátos műfaji adottságaiból kifolyólag egymás, vagy klasszikus szerzők, drámaírók munkáit felhasználják, annak egyes motívumait átveszik, kompilálják. Az iskolai vígjátékok szerzői komédiáik megírásánál Plautus munkáit is szemük előtt tartották. Plautust — Tési Edit⁷ szerint — háromféle módon hasznosítják komédiáik írása közben: néhány plautusi kifejezést ültetnek át darabjaikba, vagy átvesznek bizonyos plautusi cselekménymotívumokat vagy kölcsönöznek bizonyos helyzeteket, dialógusokat. Már 1518-ban adtak elő Plautus darabot.⁸ A XVI. század folyamán Bartholomaeus Pannonaus Gryllusa⁹ árul el Plautus-hatást. 1566-ban Zsámboki ad ki Plau-

tus-textusokat.¹⁰ A magyar jezsuita iskolákban is játszanak tőle komédiákat, kölcsönöznek ötleteket, fordulatokat, vagy szelidítik meg a minden bizonnyal obszcénnek tűnő plautusi cselekményeket.¹¹ A profán, sokszor obszcén Plautus azonban a jezsuitáknál közelség volt annyira kedvelt, mint a piaristáknál vagy a pálosoknál, akik 1737-től a század végéig Plautus komédiáinak legkülönbébb átdolgozásait jelenítették meg színpadjaikon.¹² A másik klasszikus komédiaíró Terentius már közelség volt ennyire népszerű. A jeles latin komédiaíró magyarországi utóéletét legutóbb Maróti Egon vizsgálta.¹³ Terentius neve a magyar jezsuita iskoladrámák címeiben csak kétszer fordul elő,¹⁴ az Andriát azonban, vagy ennek „motskaitól megtisztított” változatát többször is előadják. Első alkalommal 1693-ban Eperjesen, majd 1697-ben Kassán, 1702-ben Zágrábban, 1708-ban Kassán, 1719-ben Selmecebányán, 1722-ben Komáromban, 1726-ban és 1731-ben Sárospatakon, 1741-ben pedig Rozsnyón mutatnak be Chremes címmel komédiát.¹⁵ Chremes Terentius Andria című vígjátékában Philumena és Glycerium atyja.

Az iskolai vígjátékszerzők természetesen ismerték Molière-t, Holberget, Gottschedet s a tőlük olvasott vígjátékok alapötleteinek felhasználásával a témát aktualizálva kompilálták meg saját vígjátékaikat. Gragger¹⁶ molière-i, Bittenbinder¹⁷ plautusi, holbergi, molière-i, kotzebue-i, gottschedi, Alszeghy¹⁸ pedig ismét csak plautusi nyomokat keres az iskolai vígjátékokban. Puskás Endre¹⁹ pedig Holberg magyarországi utóéletére is kitér munkái bemutatása során. A forráskutatásokat összegezi, az ismert XVII—XVIII. századi komédiák szövegét újra kiadta Dömötör Tekla.²⁰ Az irodalomtörténeti kézikönyvben az iskoladráma-kutatás eddigi eredményeit, s ezen belül a komédiatörténetet összefoglalja Tarnai Andor.²¹

Az iskolákban előadott vígjátékoknak vannak sztereotip jegyei, viszatérő helyzetei, motívumai, azonos karakterű szereplői, s ezek igen könnyen azonosíthatók Plautus vagy Terentius, Molière vagy Gottsched vagy éppen Holberg valamelyik cselekményhelyzetével, szereplőjével. Felfedezhetők ezekben a komédiákban is az európai bohózat legmarandóbbnak bizonyult elemei, a verekedés, a koporsóba vagy tumbára fektetés. Szereplői között megtaláljuk a semmittevő, de minden hájjal megkent szolgát, a részeges katonát, a csavargó diákot, a magas polcra jutott parasztot vagy mesterembert, a jobb kéregető helyért veszekedő koldushadát, az álorvost, a panaszkodó parasztot. A koporsóba fektetés Ben Johnson Volponejában válik irodalmi rangúvá, megismétlődik az egyik legsikerültebb magyar közjátékban, a Kocsonya Mihály házassága című darabban. Az ál orvos motívum Molière Botcsinálta doktorában kerül színre, a magyar irodalomerő pedig egy epikus munkában, Fazekas Lúdas Matyjában emelkedik irodalmi rangra. A most bemutatott vígjátékban is megjelennek ezek a motívumok, viszatérnek a klasszikus komédiák jellegzetes szereplői.

A Hilaria Deorum is Salacone Sartorculo exhibita (Az istenek tréfája Salacon szabóinassal) című, igen jóízű, latin nyelvű komédia egy nemrég előkerült dramakolligátum egyik darabja. A gyűjteményről egy alkalommal már beszámoltunk,²² s ugyanitt közöltük a gyűjteményben található

Caract. Cap. 1. Cantu. 1. 1732
 Hilaria Deorum
 In Salacone Sartorculo exhibita.

Argum.

Salacon famosi olim Sartoris discipulus, peritus
 humana, aliora se putaret; ubi enim, nescio
 quō narrante fabulas tot dierum in audivit, se
 minorem his ratus, divinitatem et ipse affectare
 incipit. Placuit D^o simpliculū in soltem adesse,
 re brevi gravius lapsurū. Deus illud ei persuadet,
 honorisq; ois, q' d^o conveniant, exhibent. Ecce au-
 tem, dud jam humanis oneris triumphum agit glo-
 ria, regente deorū eorundem ipse per Satyros
 deū quibz, sartoreculūq; in visus et gaudia celo-
 rum induit. Egregio id oibz documento illis, q' vel
 ultra credida sagere, aut certe potestates in eo, quo
 par ē honore, colere didicerunt. Ita Eudymion
quod Morpheum hanc noctis hāc.

Prologus.

Fortuna ^{in hanc hanc classis castam} ~~nota hanc castam~~ ^{Amorem} ~~Amorem~~ ^{Amorem}
 fraudem in totis Coribz affumit. Fraud tot specie
 Iyrenis titenti. Amori potū offer, quem de in hanc
 augere quidem.

Fortun. Iyren blanda, fraudis mater
 Vultus raris simula.
 Simulatrix veri affert.
 Veritatem quidem.

két magyar nyelvű dráma szövegét. Később a magyar folklór szempontjából érdekesnek ígérkező latin nyelvű betlehemes játékot adtuk közre.²³ A kolligátum az erdélyi Kézdivásárhely melletti Kanta minorita iskolájából való, egy-egy drámafűzet címlapján ugyanis a *Catalogo Conventus Cantensis adscriptus* 1732. (a kantai konvent katalógusához írva 1732.) bejegyzéseket találhattuk. Bizonyos tehát, hogy a gyűjtemény egy-egy füzete 1732-ben már Kantában volt. Az első dráma címlapján (*Parentum nimius amor sui ipsius ultor* — A szerfölött nagy szülői szeretet önmagát bosszúlja meg) egy ugyancsak kantai, de más jellegű bejegyzést találtunk: A [nn]o 1738. *Compositum pro Schola Cantensi ord. [inis] Min [orum] S. [ancti] Francisci Conventualium*. (Összeállították 1738-ban szent Ferenc konventuális minorita rendjének kantai iskolája számára.) Ez a darab tehát 1738-ban született, s egy ismeretlen kantai minorita munkája. Rendkívül vegyesek a fűzetben található évszámbejegyzések. A legkorábbi dátumot (1698. dec.) a *Gladiator Moschus* drámafűzet első lapján olvashattuk. A legkésőbbi viszont az éppen imént idézett 1738-as bejegyzés. A legkorábbi dátumnál (1698. dec.) 1—2 évtizeddel idősebbnek tartjuk a közre is adott *Jaj én hűt régentén*, mint virágzom vala kezdősorú iskoladrámát. A kolligátum tehát olyan iskolában előadott színjátékokat tartalmaz, amelyek XVII. század utolsó negyedétől az 1738-ig terjedő időben keletkeztek. A gyűjteményt egyébként úgy tűnik, hogy csak a katalógusbejegyzések és a *Parentum nimius amor sui ipsius ultor* című dráma köti a Kézdivásárhely melletti kis falucska minorita iskolájához. A Miklós myrai püspökről szóló drámát egy belső adata Trencsénhez köti. A *Gladiator Moschus* dráma Bécsben keletkezett a jezsuita iskolában, előadták Kassán ugyancsak a jezsuitáknál, s valószínűleg innen kerülhetett le Kantába. A *Declamatio de Victore ebrioso Bacchanalastica* (Farsangi declamatio a részeg Victorról) című komédia végén az alábbi forrásjelzettel találtuk: *Ex Ann. [alibus]. S. S. [ocietatis] J. [esu] Fland. [riae] Belg. [icae.]*²⁴ (a belga-flamand Jézus Társaság Évkönyveiből.) Az *Exile pretium posco* kezdetű drámafűzet zárólapján az alábbi tulajdonosi névbejegyzést olvashatjuk: *M. [agister] Paulus Klimpfinger Syntaxist [arum] Lincensis. 1708.*²⁵ (A syntaxisták magistere Paulus Klimpfinger Linz 1708.) A *Gladiator Moschus* drámafűzet címlapján Hidi Gergely névalírását találtuk meg. Hidi ugyancsak jezsuita tanár.²⁶ Ugyanezen a címlapon a bécsi szerző is bejegyzi nevét: *Ex Litteris P. [atris] Frölich (Frölich pater betűivel).*²⁷ A Miklós püspökről szóló drámát pedig Lippai Miklós²⁸ vágújhelyi prépost tiszteletére adták elő Trencsénben 1688-ban. A hely- és a személynév adatok bizonyítják, hogy egyes fűzetek Linz, Bécs, Kassa, Trencsén jezsuita iskolájából valók. Kantában ezeket a jezsuita szerzők tollából született darabokat csak előadták, esetleg úgy, hogy a kor szokása szerint a szöveget aktualizálták. A *Parentum nimius amor sui ipsius ultor* című darabról azt állítottuk, hogy az jezsuita példa vagy példák alapján született minorita kompiláció. A *Jaj én hűt régentén* kezdetű moralitásjátékról az *esse*²⁹ magyar szitokszó használata miatt azt sejtethjük, hogy erdélyi szerző műve. A többi darabot sem helyhez, sem szerzőhöz, sem iskolához nem tudtuk kötni. A kolligátum darabjainak összeválogatása azonban, minthogy több a profán, mint a vallásos

téma, s négy nagyon jó vígjáték is megjelenik a kötetben, minorita koncepciót, tendenciát sejtet.

Hogyan kerültek a jezsuita eredetű, Linzben, Bécsben, Trencsénben, Kassán, az ismeretlen belga-flamand városban született jezsuita darabok Kanta minorita iskolájába? Volt néhány olyan magyar város, ahol a drámakolligátum és egy-egy dráma keletkezése táján egyszerre éltek és dolgoztak a jezsuiták. Ilyen volt Lőcse, Nagybánya, Eperjes, Eger.³⁰ Ezekben az iskolákban a minoriták nemcsak elleshették a „sikert aratott” vagy jónak vélt iskoladramák mesterfogásait, hanem, minthogy egy-egy drámából több másolat is forgott közkézen, egy-egy jezsuita darab másolatának is birtokába juthattak. Ezekből a városokból pedig már viszonylag könnyűszerrel jutottak le a darabok Kantába. A kölcsönzés még így is többszörösnek tűnik. Hiszen a trencsényi darabnak előbb el kellett kerülnie Lőcse, Eperjes, Nagybánya vagy Eger jezsuita iskolájába, s csak innét, ezeknek a városoknak a minorita iskolájába, s ezután Kantába. A Bécsben született darab pedig előbb a kassai jezsuita iskolába, innen valamelyik említett városba, majd ugyanennek a városnak a minorita rendházába, s csak legvégül le Kantába. A kölcsönzésnek egészen bonyolult, s igen hosszadalmas útja ez, de véleményünk szerint nem elképzelhetetlen, hiszen a jezsuita példahatás igen erős volt a XVIII. század elején. A belga-flamand, a linzi darabok Kantába kerülése is csak ilyen többszörös kölcsönzés révén képzelhető el. Ez a többszörös áttétel indokolhatja azt, hogy az 1688-ban Trencsénben előadott Miklós-dráma, vagy az 1698-ban Bécsben született *Gladiator Moschus* című retorikai dráma, vagy az 1708-ban már meglevő *Exile pretium posco* kezdetű adulatív, ha úgytetszik, iránydráma Kantába csak 1732előtt jutott el, helyesebben csak ebben az évben katalogizálják. A jezsuita drámák Kantába kerülésének lehetséges egy másik útja is, azaz egy-egy drámafüzetet ma még nem ismert személyek vitték le Linzből, Bécsből, Kassáról, a belga-flamand házból Kantába. Az 1680-ban Esztelneken alapított minorita iskola tanítói Guarini Bonaventura és Lucioli József³¹ olasz minoriták voltak. Talán ők hozták magukkal Linzből, illetve Bécsből. 1696-ban a kantai minorita konvent elöljárója Raszlaviczi Bálint,³² aki 1686-ban Lőcsén, 1692-ben pedig az egri ház elöljárója volt. Raszlaviczi tehát Lőcséről is, Egerből is szállíthatta ezeket a füzeteket Kantába. A kölcsönzés nyilvánvaló.

Mi tette indokolttá azt, hogy a legkülönbélebb helyekről, Belgiumból, Linzből, Trencsénből, Kassáról Kantába került darabokat egy kötetbe fűzzék? Ismét csak a jezsuita példahatásra hivatkozhatunk. A minoriták pedagógiai, drámarendezési, -írási gyakorlata közelség lehetett annyira megalapozott, mint a jezsuitáké. A minoriták követték ugyan a jezsuita *Ratio studiorum* alapelveit, ez azonban csak alkalomszerű és esetleges lehetett. Volt arra eset, hogy a jezsuiták bevádolták a csiksomlyói ferenceseket a főkormányzéknel 1726-ban amiatt, hogy tanítói gyakorlatlanok, pedagógiájuk elavult.³³ Balázs Antal csiksomlyói ferencest pedig feljelentették valamiféle színpadi mű miatt.³⁴ Kovács Bernandon, a XVIII. század második feléből való kantai drámagyűjtemény ismertetője említi meg, hogy egy *Canonica Visitatio* előírta a kantai minoriták számára, hogy az előadott

darabokat egy külön könyvben rögzítsék.³⁵ Lehetséges, hogy ez a parancsolóan előírt, a minoriták részéről akarva-akaratlanul elfogadott jezsuita példa, valamint a Canonica Visitatio készítette Kanta minoritáit arra, hogy egy kissé maguk mentségéül is a számukra mindenképpen akadémikuskodónak tűnő, jezsuita intenciójú felügyelőnek, visitatornak jezsuita darabokat is tartalmazó drámakötetet mutattak be. Lehetséges, hogy ez a jezsuita darabokat is tartalmazó kolligátum keletkezésének az oka.

Kanta község minorita iskolájának jogelődjét Esztelneken, 1682-ben Kantától mintegy 20—30 kilométerre fekvő községben alapították. 1692-ben már kicsinynek bizonyult épületek helyébe Kantán új épületeket kezdenek emelni, s 1696-ban az iskolát is Kantába helyezik át.³⁶ Ezután az iskola és a rendház fokozatosan bővül. 1848-ban a rendkívül kicsiny Kanta községet érthető okokból Kézdivásárhelyhez kapcsolták,³⁷ s ettől kezdve az iskola a kézdivásárhely-kantai iskola nevét viseli. A városrész egyébként ma is őrzi a Kanta nevet.³⁸ A kantai minoriták valószínűleg az iskolaalapítástól kezdve adtak elő drámákat. A jezsuita drámák Kantába kerülésének felsorolt lehetőségei erősítik ezt a feltételezésünket. A XVII. század végén Erdélyben, Székelyföldön született a Comoedia Generalis. A dráma szövegében előforduló Brassó, valamint a Háromszék megyét északkeletről délnyugati irányban átszelő Feketeügy neve alapján feltételezhető, hogy a dráma székelyföldön, talán éppen az 1696-ban Kantában létrejött minorita iskolában keletkezett.³⁹ A történeti folyamatosságot ez a most ismert drámagyűjtemény biztosítja, hiszen az esztelneki jogelőd iskola alapításától kezdve, egészen 1732-ig bármelyik esztendőben elképzelhető a drámafűzetek Kantába jutása. Ezt az 1732 vagy 1738 után egybefűzött kötetet az utódok ismerték, hiszen a Kovács Bernardon által bemutatott fűzetben, amely az 1752—1779-ig játszott kantai színjátékokat tartalmazza, a Parentum nimius amor sui ipsius ultor című darabot megváltoztatott szöveggel megtaláljuk.⁴⁰ Az 1752-től 1779-ig egy kötetbe gyűjtött drámák közül Szabó J. Dániel közread két közjátékot,⁴¹ Szombathy pedig valamennyiről igyekszik kimutatni, hogy a darabok forrásai jezsuita drámák voltak.⁴² A Comedia Generalis keletkezésétől kezdve tehát egészen 1779-ig, a második kantai gyűjteményben levő Sanctus Paulinus episcopus⁴³ című dráma keletkezéséig a folyamatos drámajátszás kimutatható.

Mint fentebb már említettük a 12 iskolai színjátékot tartalmazó kolligátumban 4 többé-kevésbé jó, rossz komédia található. Az első komédia a Placetne juvenes...⁴⁴ kezdetű darab II. declamatioja. A declamatioiban az intrikus Astrologus becsapja az éhező, a zsoldot már hosszú ideje nem kapó katonákat, a boldog új esztendőért áhítózó diákokat, a jobb kéregető helyért veszekedő koldusokat, vagy a rossz időjárásra és a rossz termésre panaszkodó parasztokat. Hússal, vérrel telített alakok jelennek meg a darabban. Itt van az intrikus, a tudományát fitogtató, de valójában semmit sem tudó asztrológus, a katona, akinek szabad lopni, rabolni, aludni, falni, harácsolni, inni, s ha elfogyott a bora, sört is ihat (rapere, furari, dormire, comedere, haurire... si vina desunt, bibere cervisiam). Megjelennek az uraikat ócsároló, és a rossz termést sirató parasztok, akik a bizonytalan terméslehetőségek helyett inkább vágyakoznak a biztos zsákmányt nyújtó

katonaelet után. A darab szerkesztése is módosíthatja ismereteinket. A *Placetne juvenes* kezdetű darab I. declamatioja afféle elmélkedő dráma, a II. declamatioja pedig komédia. Ezt tehát nem interludium, hanem valamiféle postludium.

A gyűjtemény második vígjátéka a *Declamatio de Victore ebrioso Bacchanalastica*⁴⁵ című darab. A rendkívül jóízű, igen ügyes, komikus helyzeteket és reális jellemeket teremtő komédia az előbbihez hasonlóan komoly hangvételű szerkezeti egységgel kezdődik. Ez azonban már nem úgynevezett elmélkedő dráma, hanem elmélkedő monológ, s ezt követi a postludium, amelyben a kornak szinte elmaradhatatlan szokásaként megjelennek a bűnre csábító alvilág vagy pokol megszemélyesítői is. A részeges katonát Capitan parancsára megkötözik, s mikor már mámorát kialudta, akkor el akarják vele hitetni, hogy meghalt. A jelenet rendkívül komikus, hiszen a darabot diákszereplők adták elő. A 7. inductioban a részeg Victort a színpadra cipelik agyonkötözve, majd nagy lármát csapnak, hogy ébredjen fel részeg álmából. Az ébredező Victor nem tudja hol van, feleségét hívja, fájlalja kezét, lábát, világosságot kér. Miles sejtelmesen szól hozzá: mindketten meghaltak, részegen együtt merültek a pokolba. Victor megrémül, önmagát vádolja és fogadkozik, hogy sohasem iszik többé bort. Itt is reális alakokat sorakoztat fel a szerző. Victort sem a templomban, sem otthon nem lehet megtalálni, csak a kocsmában. Reális alakok a Victort megrézfáló katonák is, hiszen már a megbeszélésének pillanatában is jóízűt nevetnek a majd rászédett Victoron, s tudva azt, hogy gyakran és szívesen dicsekszik dús szakállával és bajuszával, azt is levágják. A pokol egyik ördöge itt is⁴⁶ szívesebben tömné a hasát, semhogy az alvilág fejedelmének számára terhes utasításait végrehajtsa. A reális jelenetek egész sorával találkozunk a darabban. Úgyesen kombinálta a szerző darabjába azt aényt is, hogy diákszereplők adják elő diák nézőközönségnek. Újszerű a darab szerkesztése. A humoros, szerfelett sok nevetésre okot adó farsangi darabot egy elmélkedő monológ előzi meg. Az előző komédiánál a tragikus I. és a komikus II. inductio azonos rangú szerkezeti elemek, itt a postludium szerkezeti helyét, a második helyet még megtartja, a bevezető monológ jelentősége azonban kisebb, mint a *Placetne juvenes* című darab I. inductiojáé. Itt tehát már arról van szó, hogy a szerző felismerte a komédia jelentőségét, s most már nem afféle figyelemfelkeltő, pihentető, másodlagos szerepet, hanem primer szerepet szánt neki. Itt ebben a színjátékban a terjedelmes elmélkedő monológ válik másodlagossá, s a monológ természetéből adódóan jelentéktelenebbé.

A kolligátum harmadik vígjátékából már ez a komédiát megszelídítő, másodlagos szerepet vivő elmélkedő monológ is hiányzik. A *Voluptas a deluso adolescente delusa* (A rászédett ifjútól rászédett vágy)⁴⁷ című komédia teljesen önálló, független műfaj. Az egész darab jól sikerült tréfák sorozata. A munkaundorban (*taedium laboris*) szenvedő Licelinushoz, hogy őt meggyógyítsa, egy áorvos, Cyprinus érkezik. A „gyógyszer” hat, s ezért Cyprinus belopja magát Licelinus kegyeibe annyira, hogy az eddig „beteg” gazda Cyprinus vetélytársát Eudaemont is elúzi házából. A részeg Licelinust Cyprinus testvérei, Dolor, Luctus, Egestas, Inquietudo és Pudor

látogatják meg, akik a részeg, mámorában önmagáról mit sem tudó Licelinust egy halotti tumbára fektetik, s egyáltalán olyan helyzetet teremtenek, amely alapján a majd részeg álmából ébredező Licelinus azt sejtetheti, hogy már meghalt. Licelinus felébredve valóban halottnak hiszi magát, s hogy lelkiismeretét megnyugtassa, az igazságtalanul száműzött Eudaemont visszahívja házába, aki Licelinust azonnal felvilágosítja, nem halott, csak Cyprinus testvérei hitették el vele ezt. Licelinus azonnal bosszút esküszik. A bosszú módjára maga Cyprinus nyújt nagyszerű alkalmat, az ál orvos most már magáról akarja elhitetni, hogy halott. Saját jószántából fekszik tumbára. Az álhalott jajveszékélésére Licelinus szolgálai futnak elő, akik az önként, magát halottnak mutató Cyprinust istenesen elagyabugyalják, mondván: a csejt csellet kell megtorolni. Ismert motívum a részegség, a tumbajelenet, a hetvenkedés, ismertek a panaszkodó szolgálak.

A gyűjtemény legjobban sikerült, azaz tematikailag legegységesebb, szerkesztés szempontjából legarányosabb, a komikus helyzetek felsorakoztatását tekintve legnagyobb darabja az alább szövegében is közölt *Hilaria Deorum in Salacone Sartorculo exhibita* című komédia. A dráma kézírata sem külső, sem olyan belső adattal nem rendelkezik, melynek alapján a keletkezés körülményeire vonatkozóan valamiféle következtetésre juthatnánk. Csupán annyi bizonyos, hogy az ezt a komédiát tartalmazó füzetet 1732-ben katalogizálták. A kézirat szerzői példánynak látszik, hiszen azonos kéztől származó szereplőmódosításokat, metrikai javításokat, találunk benne. Ezekon kívül javít néhány egy-egy *inductio* elé írt cselekményösszefoglaló szövegén. Idegen kéztől származik a sorok számozása, valamint egy idegen szereplőmódosítás. Mindkettő feltehetőleg azonos kéztől, mégpedig a katalógusbejegyzés írójának kezétől származik. Ebből arra gondolunk, hogy a darabot Kantában elő is adták, s lehetséges, hogy a szerző is kantai volt,⁴⁸ aki azonban a kolligátum más darabjaihoz képest igen kevés rendezői utasítást ír a kéziratba. A komédiában mint a szövegből is látni lehet, csak néhány alkalommal énekelnek, itt azonban a többi darabtól eltérően a dal szövegét is leírja a szerző.

A komédia szerzője nemcsak a nagyravágyó, a munkát nem kedvelő szabóinaskát állítja pellengérré, hanem a görög-latin istenvilágot is, s ezzel a ténnyel Borss Dánielnek az 1765-ben, Sátorlajaujhelyen előadott komédiáját, amelynek célja ugyancsak a görög-latin istenvilág parodizálása.⁴⁹ A Salacon-komédia ismeretlen szerzője kigúnyolja a világlustája szabóinast, az isteneket, akik ezt a világlustáját — még ha tréfából is — képesek istenné emelni, s azt, aki a túfogatásra, lustasága, tehetetlensége miatt nem volt alkalmas, azt az égi hadak fővezérévé teszik. A komédia cselekményét az alábbiak szerint lehetne röviden összefoglalni.

Az egyszerű szabóinas Salacon elmélkedik az *1. inductioban* arról, hogy fejét mélyenszántó gondolatai majd szétrepesztik, az Etna ölében nem forr úgy a láva, mint az ő fejében a gondolat. Salacon úgy látja, hogy kiveszett ebből a világból a hit. Elmélkedését csak éhsége zavarja meg, társa azonban csak répát hoz neki, akit ezért a vakmerőségért a fellegekben járó inas elkerget magától. Hogyan is merészeli mélyenszántó gondolatait ily durva étellel megzavarni? Ezután panaszkodik újból az inas. A baj napról

napra növekszik, éjjel, nappal dolgoznia kell. Bárcsak istenné lehetne. Juppiter is, Apollo is ember volt előbb. Alcides háza sem a csillagok között volt. Társai próbálják csillapítani a nagyravágyó inaskát, mondván, a gomba nem nő a ciprusok magasságáig, az istenné levés egyetlen útja a szenvedés. Hiába. Kijelenti: semmitől sem fél, illendő hát, hogy az égbe jusson, s nem is tesz le erről a szándékáról. Különben is, ha ez nem sikerülne, akkor keze által fog elpusztulni az ég. A 2. *inductio* az égiek tanácsába visz. Juppiter panaszkodik, hogy mennyire megcsappant az isteneknek bemutatott áldozatok száma. A földön burjánzik a bűn, az erény a földre terítve hever. A tanácskozó istenek közé bebocsátást kér Salacon egyik társa, aki előadja, hogy Salacon az égiek közé akar jutni. Rövid vita után elfogadják Saturnus javaslatát: emelkedjék csak az inas a magasba, hogy azután annál nagyobbat zuhanjon. A 3. *inductioban* Salacon a pásztorok szertartására jut el. Látja, hogy valamennyi pásztor Pán kien-gesztelése végett, vagy ellenszolgálatás fejében ajándékot visz. A pásztoristen a kapott ajándékokat Salaconnak adja tovább ajándéku-l, aki azt kéri példaképétől, hogy ő is vele együtt szolgálhasson az égieknek. Pán ígéretet tesz arra, hogy az égiek közé emeli, igaz ugyan, hogy az embert elsősorban az erényei teszik istenivé. Salacon butaságában jogosultnak hiszi magát arra, hogy az istenek között szolgáljon. A 4. *inductio* színhelye a szabómester, Sartor háza. A mester szidja Salacont: vérét akarja kiszívni, házát ittléte óta az Eumenisek lepték el, s ráadásul még be is merészelt állni katonának csak azért, hogy mestere vérét kiontsa. Az ártatlan inas tiltakozik a rágalom ellen. Sartor azonban szidalmak közben másik két inasával a tyúkólba záratja Salacont, mondván, hogy itt aztán kedvére hadakozhat a tyúkokkal és a kakasokkal. Az 5. *inductioban* Mercurius és Vulcanus kiszabadítják az inast börtönéből. A szabaddá lett Salacon most már bosszút esküszik. Kéri az isteneket, hogy segítsék bosszútervében. Mercurius és Vulcanus meggyőzik az inast, hogy sorsa most már az örökös háború lesz. Most azonban itt, megaláztatása és megszabadulása helyén emlékoszlopot állítanak fel az ő tiszteletére. Vesse meg tehát most már az emberi dolgokat, mert elindult az istennélevés útján. Azt akarják az istenek, hogy ő, aki csak szabóinas volt, az istenekhez hasonlóan parancsoljon. A 6. *inductioban* a félénk, most már tréfából istenné lett, vagy inkább az istennélevés útján elindult Salacon a színen megjelenő Saturnus elől, azt gondolván, hogy az a halál maga, menekülni akar. Az ijedt istenjelöltet Mercurius és Vulcanus nyugtatják meg: Saturnus az, de meg különben is, most már ő maga is isten lesz. Fussanak már tőle az emberek. Saturnus megnyugtatja az új istent: Juppiter küldte azért, hogy istenné emelje. Salacon előbb kételkedik, végül is hisz Saturnusnak, s hagyja, hogy istenné szenteljék. Vulcanus és Mercurius köszöntik új istentársukat, aki boldogan viseli istenségét, s úgy érzi, hogy mostmár csak egyetlen dolog választja el az istenektől: az, hogy közöttük is legyen. A 7. *inductio* a szabócéh tanács-termében zajlik le. A szabók azon tanácskoznak, hogy mit tegyenek Salaconnal, aki ellen Sartor azt a rágalmat költi, hogy hadat szervez a szabók ellen. A szabók éppenúgy, mint az előbbi *inductioban* az istenek, a megoldás módozatai felett vitáznak, eközben Sartor egyik inasát a tyúkólhoz

küldi, hogy vezesse Salacont a szabótanács elé, akiről ezalatt úgy döntenek, hogy éljen meg három évig saját kenyeréből. Az imént kiküldött inas azonban rémülten fut vissza, s jelenti, hogy inastársa elmenekült. A tanács előbb a hírt hitetlenkedve fogadja, s aztán, hogy megelőzzék az elmenekült Salacon esetleges szándékát, fegyvert ragadnak. Sartor a famulusok hadának hadvezéri beszéd kíséretében kiosztja a fegyvereket, akinek nem jut, azoknak tút.⁵⁰ A 8. *inductio* Vulcanus műhelyébe vezet el. Vulcanus Juppiter parancsára az új isten fegyvereit készíti. A kovácsisten sokat panaszodik a munkára. Salacon isten szolgálatában több a munka, mint Juppiter vagy Mars szolgálatában. A fáradtságtól még a keze is remeg. Vulcanus éppenúgy panaszodik, mint Salacon inas korában.⁵¹ Az új isten meg becsmerli Vulcanus munkáját. A munkások Salacont szidalmazó énekbe kezdenek, erre újabb szidalomzapor hull Vulcanus fejére, aki a munkatempó enyhítéséért könyörög. Salacon ahelyett hogy válaszolna, inkább dicsekedni kezd: nevét hamarosan meg fogja ismerni a föld és az ég. Végül Vulcanus felvilágosítja Salacont, az istenek a már nyugalomban vágyó Mars helyébe akarják állítani. A 9. *inductioban* ismét Sartor házában vagyunk. A szabó reményét veszve tér haza. Tudja, hogy Salacon öelölle menekült el. Bűnösnek érzi magát, amiért elűzte házától az inast. A tanács tagjai vádolják Sartort, ő pedig úgy véli, érdemes arra, hogy az alvilágba jusson. Könyörög az égiek közé jutott Salaconhoz, s ebben a pillanatban megpillant egy üstököst, s erről úgy véli, hogy csodajel, s ez is az ő bűnösségét bizonyítja. A 10. *inductio* ismét égi terekre vezet. Mars meglátogatja Salacont, akire a szerencse napja virradt, mert Juppiter úgy döntött, hogy ő vegye át Marstól az égi hadak irányítását. Juppiter most azért küldte őt magát, Marsot, hogy ünnepélyes keretek között átadja hatalmát. Ezután következik a hatalomátadás szertartása. Mars átadja a hatalom jelvényeit, Deucalion az égiekhez fohászodik, hogy ismerjék el Salacont vezérüknek. Az új hadistennek a kezébe a katonák leteszik az esküt, ő pedig ígéretet tesz, hogy az ég hatalmáért életét és véréit is hajlandó feláldozni. A beiktatás szertartását örömműnnep követi. A 11. *inductioban* ismét az istenek között vagyunk. Salacon hatalmának és gögjének növekedését végül is Mercurius elégeli meg. A satirokat biztatja fel Salacon ellen, aki csak parancsokat osztogat, s az isteneket akarja irányítani, még Mars tisztét is el merészelte vállalni. Uralkodni akar az egész világon. Félő, hogy Juppiter hatalmára törő új Enceladus lesz belőle. A satirok hűséget fognak Mercuriusnak, s tagadják Salacon isteni mivoltát. Icarus szerencsétlenségének is az volt az oka, hogy túlságosan magasra tört. Kölcsönösen megfogadják tehát, hogy bosszút szőnek Salacon ellen és elfogják a zsarnokot. A 12. *inductio* színhelye ismét csak az ég. Az új hadisten Salacon büszkélkedik, hogy az ég közé került. Ő maga az ég dísze, még Juppiter is örült annak, hogy atyjának tartja. A csillagokig jutott fel, s ezért a sorsot áldja. Harcra buzdítja az ég katonáit, a szabók ellen akar háborút indítani. Bűnhődjenek a szabók az ellene elkövetett vétkekért. Katonái hűséget esküsznek, s ezután Salacon katonai vezényszavakkal gyakorlatoztatja katonáit,⁵² majd újból buzdítja őket. Eközben hírnök érkezik: az istenek elnézését kéri, amiért hadistenné emeltetésének ünnepélyes szer-

tartásán nem jelenhetett meg. Mulasztásuk helyrehozatalára küldik az istenek italát a nektárt.⁵³ Ezt talán nem veti meg Salacon, hiszen, aki ebből iszik, a legmagasabb rangú istenek sorába emelkedhet. Eközben — s ez a 13. *inductio* cselekménye — satirok támadják meg Salacont, katonái elmenekülnek. Itt vagy?! — sziszegik Salacon fülébe a satirok —, aki Juppiter hatalmára törtél. Bűnhődj nagyobb büntetéssel, mint az az embereknél lenne jogos. Salacon jajgat, sorsa fordultán panaszskodik. A satirok pedig egymás után mocskolják a tréfából istenné lett inast, aki ismét csak a sorsot átkozza, amely éppen akkor büntette a legjobban, amikor a legmagasabbra emelte. Az istenek bíraskodnak Salacon felett a 14. *inductioban*. Megjelennek a vádolók is, s közöttük — a javított szöveg szerint — ott ül egy szabó is, aki valószínűleg maga Sartor, Salacon mestere. Juppiter záporozza szitkait az istenek ellenségére. A vádlók felsorolják az inas vétkei: felkelt mestere ellen. Saturnus ismét csak vádolja Salacont: az istenek hatalmára akart törni. Az inas pedig esedezik, könyörög, fogadkozik, szánja, bánja vétkei. Mercurius gyászemlévényt emeltet számára,⁵⁴ hogy megijessze a nagyratörőt. Megfosztják isteni ruháitól, s Vulcanus inasruhát erőszakol Salaconra, közben pedig szemére olvassa a degradált istenek, hogyan bánt vele akkor, amikor még hatalma volt. Salacon csak a sorsot szidja, átveszi mestersége jelvényét a tűt és a cérnát. Mars egy farkdot nyújt át neki, büntetésből viselnie kell, mert Juppiter ellen szőtt összesküvést. Mercurius sós tengervizet itat⁵⁵ a remegő és vonakodó Salaconnal — nektár helyett. Vulcanus az inas homlokára bélyeget süt, hogy messziről is meg lehessen ismerni. A megcsúfolt inas pedig szégyenében legszívesebben meghalna. Vulcanus mondja ki az ítéletet: nem halhat meg, mert számára rosszabb az élet a halálnál. Sorsa az elhagyatottság és a szerénység lesz. Ez a nagyravágyó nyeresége. Salacon most már úgy érzi, hogy sem az égiekhez, sem a földiekhez nem tartozik, végül is a nézők soraihoz fordul: ti barátaim, legalább ti sirassátok meg sorsomat.

A cselekmény rövid leírása után nyilvánvalóvá vált a vígjáték *szervezete*. A darabot a klasszikus komédia mintájára Argumentum és Prologus vezeti be, majd Epilogus zárja le. Az ismeretlen szerzőt a cselekmény színhelyeinek elosztásában minden bizonnyal az arányosság elve vezette. A színhelyek szabályszerűen nem váltakoznak ugyan az Olympus és a föld között, annyi azonban bizonyos, hogy 7 *inductio* (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9) a földön, ugyancsak 7 olympusi színtereken játszódik. Már ez is tükrözi a szerzői szándékot: nemcsak a nagyravágyó szabóinast, hanem az antik istenvilágot is ki akarta gúnyolni.

Az ismeretlen szerzői *forrásait* vagy forrását megállapítani nem lehet, legfeljebb csak feltételezéseink lehetnek. Gragger⁵⁶ szerint Plautus, Terentius, Shakespeare komédiái mellett Molière munkáit is használták. Különösképpen ismerik a szerzők a Fösvényt, a Botcsinálta doktort, az Úrhatnám polgárt. A most bemutatott komédia témája leginkább az Úrhatnám polgár alapötletéhez áll a legközelebb. Ismerik Ludvig Holberget, az ő munkái közül ehhez a témához legközelebb a Den politische Kandestöber, A politikus csizmadia áll.⁵⁷ Gottsched Schaubühnejét az iskoladramaszer-

zők csak a XVIII. század második felében kezdik forrásként felhasználni, nagyobbára azonban csak a piaristák és különösképpen Pállya István.⁵⁸

Tény az, hogy az ismeretlen, talán kantai minorita szerző, a komédia keletkezése idejében még eléggé járatlan utakon járt. Ez a nagyszerű vígjátéktema a XVIII. század elején még közelség volt annyira népszerű az iskolai színpadokon, mint a század végén. A jezsuiták ezt a nyilvánvalóan társadalmi szatírárt is rejtő témát nem kedvelték annyira, mint a század végén a piaristák. Minthogy szinte minden iskoladráma-téma vándortéma, s az iskolák között kéziratban talán még jobban terjedt egy-egy jobban sikerült színjáték, mintha az nyomtatásban is megjelent volna, a közvetlen forrásokat a komédia saját környezetében kell keresnünk, azaz az iskolai színpadokon. A forrásul szolgáló kéziratok komédiák vagy elvesztek vagy egyelőre kallódnak. Minthogy iskolai színpadon a most bemutatott komédiatéma az elsők között szerepel, ezért sokkal könnyebben követhető ennek a tématispustnak az utó-, mint az előélete. Ez a komédia *rusticus imperans* vagy másként *Burgois gentilhomme*-téma magyarországi változatának feltehetőleg a kezdetét rögzíti. Ez a téma is több motívumból tevődik össze. A legelevenebben talán az úgynevezett *rusticus imperans* téma határozott az ismeretlen szerzőre, de a komédia egy-egy inductioja megírásánál egészen bizonyos, hogy használta a Bacchushoz kapcsolt vígjátéki témamotívum valamelyikét, vagy az istenparódiákat.

A német jezsuitáknál már 1639-ben megjelenik a *Rusticus imperans* téma Grazban, Freiburgban,⁵⁹ 1654-ben Hildesheimben *Rusticus Moschus* témájú komédiát játszanak.⁶⁰ Hasonló témát adtak elő 1692-ben Innsbruckban, 1698-ban Augsburgban, 1701-ben Eichstattban, 1739-ben Kölnben.⁶¹ Magyar jezsuita színpadon először Sárospatakon játsszák ezt a témát 1664-ben. Az eredeti téma írója Jakob Masen.⁶² Kantában tovább él a téma, s minden bizonnyal ugyanennek a komédiának az ismeretében, talán más komédiák forrásul való felhasználásával is írja Miklósi Ambrus 1774-ben a *Stolander* című vígjátékot, majd ugyanő még ugyanebben az évben a *Stolander* prókátor és a négy mesteremberek a diétán című közjátékot.⁶³

1747-ben Plautus és Molière vígjátékainak elemei keveredhettek egy Eperjesen előadott darabban.⁶⁴ A XVIII. század végén ez a *Rusticus imperans* vagy *Burgois gentilhomme* téma virágzásnak indul. 1769-ben Egerben a molière-i Úrhatnám polgár kerül színre az iskolában „a fenn-héjázó és maga sorsával meg nem elégedő embernek bolondsága” címen.⁶⁵ 1780-ban pedig a Kézdivásárhelyhez közelfekvő Csiksomlyón játsszák a *Rusticus imperans* témát.⁶⁶

Nem kétséges, hogy az iskolai darabok írói szívesen túzték tolluk hegyére a klasszikus mitológia egyik vagy másik alakját, esetleg az egész istenvilágot. Bacchusnak az antikvitásban megrajzolt alakját a komikum érdekében természetesen módosítják, sőt talán teljesen meg is változtatják. Így válik a XVIII. század iskoladrámák íróinak tolla nyomán a bor istene valamiféle parasztistenné, olyanná, mint Pan, akit azonban éppen az különböztet meg Pantól, hogy a nagy istenek között él, s viselkedésével magatartásával, ruszticitásával valahogyan mindig távol áll az igazi, az arra teremtett istenektől. Kétségtelen, hogy Bacchus mithikus sorsa paraszti mi-

voltát bizonyos fokig magyarázza,⁶⁷ ennyire rusztikussá azonban csak az iskolai színjátékirók tolla nyomán válhatott, s elvesztette éppen legjellemzőbb sajátosságát, azt az ellenállhatatlan drámaiságot, a fékezhetetlen extázist, amely éppen Euripides Bacchanaliájában mutatkozik meg legnyilvánvalóbban. Ez a XVIII. századi Bacchus nagyon hasonlít a Rusticus imperansra, s éppen ezért játszották, szinte valamennyi iskolában éppen farsang idején a róla szóló komédiákat. Bacchussal a részegség is elveszti tragikus voltát s valahogyan komikussá válik.

A németországi jezsuita rendházak iskoláiban 1572-től kezdődően mutathatók ki ezek a témák, 1572-ben Dillingenben, 1608-ban Grazban, 1611-ben Ingolstadtban, 1625-ben Konstanzban, 1646-ban Innsbruckban, 1659-ben Hildesheimben, 1737-ben ismét csak Hildesheimben mutatnak be olyan farsangi darabokat, amelynek témája Bacchus, vagy a részegség neveltségessé tétele.⁶⁸ A részegség és a nagyravágyás motívuma nagyon gyakran keveredik egymással.⁶⁹ Magyar iskolákban a Bacchushoz kapcsolt témák viszonylagosan későn jelennek meg. 1690-ben Pozsonyban, 1720-ban Trencsénben, 1721-ben Eperjesen, 1724-ben ugyanitt, 1725-ben Sárospatakon, 1726-ban Eperjesen, 1728-ban Trencsénben, 1731-ben Szakolcán, 1733-ban Eperjesen, 1734-ben Szakolcán, 1746-ban Sárospatakon, 1750-ben ismét csak Sárospatakon, 1751-ben Eperjesen játszanak olyan komédiát, amelynek címében Bacchus is szerepel, s feltehetőleg a részegséget pellengezi ki benne szerzője.⁷⁰ Piarista iskolákban eddigi ismereteink szerint csak két alkalommal mutatnak be Bacchus-komédiát.⁷¹ 1727-ben Nyitrán, 1747-ben pedig Privigyén. A pálos iskolák közül meg éppen Sátoraljaújhegyt mutatják be Borss Dániel Bakhus című istenparódiáját 1765-ben. Nincs kizárva, hogy Borss Dániel példának az 1750-ben Sárospatakon előadott jezsuita Bacchus-darabot tartotta.⁷² A fentebb felsorolt német Bacchus-komédiák közül felhívjuk a figyelmet az 1659-ben Hildesheimben előadott Bacchus Thaumaturgus című komédiára, amely már címében rejti a komikum és a ruszticitás lehetőségét. Kantában, 1773-ban csak egy alkalommal játszottak *Actus Bacchanalisticus*.⁷³ Kovács Bernardon a cselekmény rövid ismertetése során inkább a részegség tragikus tényére hívja fel a figyelmet, valószínű azonban, hogy a komédia szerzője, Kertsó Cirják tolla nyomán Bacchus is, a részegség is komikus vonásokat nyer éppen úgy, mint a Borss Dániel komédiájában. A fenti adatok ismét csak arra utalnak, hogy a most ismertetett komédiatéma a magyar iskolai színpadon az elsők között jelenik meg.

Ebben a darabban is megtalálhatók az iskolai színjátékoknak a bohózzattól örökölt sztereotip jegyei, a verekedés, a koporsóba fektetés. Az utóbbi helyett két jelenetre szeretnénk a figyelmet felhívni. A 6. inductioban Saturnus elől az ijedt Salacon elmenekül, mert azt hiszi, hogy az maga a halál. A 14. inductioban pedig Mercurius az istenségéből ismét inassá degradált Salaconnak, hogy őt megijessze, egy halotti emelvényt állíttat fel.⁷⁴ Megjelennek itt klasszikus vígjátéki alakok is. Salacon nemcsak az úrhatnám polgár megtestesítője, hanem az ingyenélő is, akit kaptafaokoskodása juttat neveltség sorsára. A ravasz szolgát itt Mars és Vulcanus valamint Mercurius képviselik. Úgy látszik, hogy a tipikusnak ható szereplők mellett

a szerző tudatosan szerkeszti a társadalmi szatíra felé is hajló komédiáját. Magyar színpadon talán először jelenik meg a mesterember. Sartor tipikus figura. Reális jelenet a 4. inductio, amelyben Sartor a szidalmak özönét zúdítja a szabóinasra. Szinte beléfojtja a szót. Salacon csak épphogy oda tudja vetni Sartornak kérdését, a miértet. Erre azonban zúdul az újabb szidalomzúpor, anélkül, hogy a szidalmak okát Sartor a legkisebb mértékben is meg tudná magyarázni. Csak egyetlen álokot tud felhozni Salacon ellen, azt, hogy katonának akar beállni, s el akarja pusztítani Sartor házát és házanépét. Salaconról azonban sosem derül ki, hogy valaha is katona akart volna lenni. Komikus az, hogy Sartor sejtése végül is mégis valóra vált. Jellemző, hogy Salacon éppenúgy becsmérlti a később neki alárendelt Vulcanus munkáját, ahogyan Sartor becsmérelte valaha az ő munkáját. A szabómester megelőzendő Sartor támadását, maga szervez hadsereget. Nagyszerűen használja fel itt is az író a komikus lehetőséget. A famulusok egy része, fegyver híján mesterségük eszközével, a tüvel indul a Salacon elleni háborúba. Reális figura Salacon is. Sokat panaszkodik a munkára, éjjel-nappal dolgoznia kell, ülve alszik el, remeg keze, lassan már látni sem lát. Buszke tudására, testi erejével is dicsekszik. Az ismeretlen szerző azokat is tolla hegyére tűzte, akik egyéni érdemeiket csupán családjuk eredetében keresték. Nevetségessé teszi Salacont, amikor származására hivatkozik. Az istenek közé emelkedett Salacon pedig nem ismer határt a dicsekvésben. Salacon istenné válva tehát minden bizonnyal a hatalomra jutott és már saját társait sem becsülő embert példázza. Közelszem olyan jól kontúrozott figurák Mars, Mercurius. Ők Sartor és Salacon figurái mellett mintha el-sikkadnának. Ugyanakkor karakterisztikus egy epizódszereplő, Vulcanus.

Bizonyos, hogy ez a vígjáték gyakorlott szerző munkája, hiszen rendkívül meggyőzően, motiváltan vezeti végig Salacon alakját a komédián. A szabóinas előbb csak arra panaszkodik, hogy gondolatai majd szétvetik a fejét, majd azon kezd gondolkodni, hogy az istenek közül néhány ember volt előbb. Ha ők istenné lehettek, miért ne lehetne ő is azzá? Szolga ugyan most még, de a szolgák előbb voltak, mint az istenek. Erősnek érzi magát, tudja, hogy csak kemény munkával, szenvedéssel juthat az égiek közé. Mit kell neki szenvedni mesterétől? Pan, akinek ünnepén részt vesz, csak tovább szítja ezt a lángot Salaconban, hiszen mint mondja, őt is erényei emelték az istenek közé. A szenvedésből tovább részesül. Mestere indokolatlanul megtámadja, sőt a tyúkólba zárátja, tehát még a börtönbe csukott embernél is jobban megszegyeníti. A szenvedése tudatában levő Salacont végül Mercurius és Vulcanus szabadítják ki a tyúkólból. Mindketten csak tovább biztatják a szabóinast. Dicsőségére oszlopot emelnek. Később istenné szentelik, olajjal kenik fel. Vulcanusszal fegyvert készíttetnek tiszteletére. Végül maga Mars adja át neki hadisteni tisztét. Amikor a neki hűséget esküdött katonákat éppen a szabó elleni hadjáratra buzdítja, akkor meg egy égi követ a nektárt hozza neki, s ettől az istenek között is a leghatalmasabb lesz. Így jut el a naiv szabóinaska szinte fokként a legmagasabbra. Ebben a fokozatosságban írói céltudatosságot kell látnunk.

Felkelti a figyelmet a Pan isten tiszteletére rendezett pásztorünnep leírása is. Mint a gyűjtemény betlehemes játékában, itt is megtalálható a

bukolikus pásztorbeszélgetés, ajándékvitel, igaz, hogy itt nem pásztorok, hanem parasztok viszik az ajándékot, tejet és mézet. Az egyik paraszt hállalkodik, mert a háromszor elveszett marha előkerült. Annyi ajándékot visznek, amennyi erejükből telt. Ezek a gondolatok megtalálhatók a betlehemes játékokban.⁷⁵

Egy másik jelenetben hasonlóság figyelhető meg a *Musa cum ministris suis* című darab egy jelenetével. A katonai vezényszavak itt is éppenúgy elhangzanak, mint ott. Komikus, hogy az inasa ellen a szabók hadát indító Sartor katonáihoz buzdító beszédet intéz. Ugyanígy cselekszik az inasisten is. Sartor is, Salacon is nevetségesek ebben a tisztben, hiszen mindketten olyan mesterséget folytatnak, amely nagyon távol áll a katonai tudományoktól. Az eszmei célzat nyilvánvaló: senki sem törekedjék magasabbra, mint amire tehetsége jogosítja. A Prologusban a szerző *Fraus* és *Fortuna* szájába adja a tanulságot: rövid az öröm, mulékony az érzéki vágy. Másutt pedig Salacon szájába adja a szerző saját nézetét: országok omlanak össze, ha a vallást sérelem éri, ha viszont tisztelet övezi az égieket, akkor állnak az országok is. (125 A) Kétségtelen azonban, hogy éppen a magas polcra jutott szabóinas szájában, aki szinte már magának követeli az isteneknek kijáró tiszteletet, a szituációból következően is ez a kijelentés komikusnak hat. Legvégül a komédia epilógusa foglalja össze a szerző mondanivalóját: csalárd a világ, meredek helyen állanak a magas tisztségek, s amikor már valaki azt hiszi, hogy elérte, megcsúszik a lába. (126 A)

Joggal vetődhet fel a dráma olvasójában az a kérdés, hogy ebben a komédiában illik-e nagyon komolyan venni azokat a keresztényinek tűnő életelveket, amelyeknek inkább tragédiában volna helyük. Úgy tűnik, hogy — ha nem is a vallást, de ennek még a felvilágosodás lassú, magyarországi terjedése idején is élő középkori léletszemléletét, az egyház liturgiáját is pellengérré kívánta állítani az író. Hiszen itt ebben a komédiában a szerző semmit sem vesz komolyan. Talán éppen ezért tartjuk olyan jól sikerült, a maga korában mindenképpen kiemelkedő komédiának. Az ismeretlen szerző Salaconnak, ennek a nagyravágyó, semmirekellő világlustájának a szájába adja a középkor keresztény léletszemléletének gondolatait. Salacon jelenti ki, hogy a világból kiveszett a hit, s az az ország, ahol a vallást nem tisztelik, előbb vagy utóbb elpusztul. Vagy egy másik gondolat: az embert az erény és a szenvedés emelheti az égiek közé. Ugyenebben a drámakolligátumban találunk olyan, leginkább a húsvéti misztériumhoz kapcsolható játékot, elmélkedő drámát, amely Kempis Tamás nyomán a szenvedés boldogító hatásáról zeng himnuszt.⁷⁶ S itt a maga korában még mindenképpen komolynak vélt gondolatokat az ismeretlen szerző éppen Salacon szájába adná? Mintha a liturgia terjengősségét, szimbolizáló törekvését is parodizálná a szerző akkor, amikor a Salacont istenné emelő szertartás szövegét és rendezői utasításait megírja. S ugyanez játszódik le negatív előjellel az utolsó inductioban is, amikor a szabóinast megfosztják istenségének jelvényeitől, ruháitól, s kezébe a szabók jelvényét, a tüt és a cernát adják, testére isteni öltözete helyett az inasruhát erőszakolják a sátirok. A vallástalanság veszedelmes voltáról maga Juppiter is elmélkedik, de Juppiter is komikus elem ebben a darabban. A pásztorszertartáson meg

ugyanúgy visznek ajándékot Pannak a parasztok, mint a Jézus születését megjelenítő pásztorjátékban. Ha a szerzőnek a vallást, vagy inkább az egyház liturgiáját, szimbólumokba bújtatott életszemléletét parodizáló szándékáról feltételezésünk megállja a helyét, akkor ezt a jelenséget a maga korában egyedülállónak kell tekintenünk. Az antik istenvilágot nyugodtan állíthatja pellengérré az iskolai komédia szerzetes írója. A keresztény vallás egyes megnyilatkozási formáit azonban aligha, s ha ezt megteszi, mint ahogyan feltételeztük ennél a komédiánál, akkor kétségtelen, járattalan utat választott az ismeretlen szerző a maga számára, s darabja a magyar reneszánsz egyik utolsó megnyilatkozása, vagy a kései magyar felvilágosodás egyik előfutára.

Salacon komikumának fokozatos építése, a helyesen alkalmazott motívumváltás, a tudatos szerkesztés, a realizisztikus jellemek és helyzetek, az árnyos színhely elosztás mellett, úgy véljük, a szerző még stílusa, nyelve kialakításában is tudatos munkát végzett. Gondolunk itt különösképpen az 1. inductio Salacon-monológjára, amelyben patetikus szavakkal zsúfolja tele Salacon mondandóját (1—5. sorok) a szerző. Más helyen, amikor Vulcanus és Mercurius kiszabadítják a tyúkólból, akkor Salaconnak az alábbi szavakat adja a szájába: „Dextram, cruorem, spiritum, memet cape, Per te resurgens reddor et coelo et mihi” (299—300). Amikor Mars átadja Salaconnak a hatalmát, akkor szinte szertartásossá, szakrálissá válik a nyelv. Természetes, hogy a szituáció miatt itt is komikus hatást vált ki. (ind. 10.) Ismét máskor, amikor már a legteljesebb hatalmat élvező Salaconnak a szájára jobban illenének a patetikus szavak, akkor szinte rusztikus trivialitással nyilatkozik nagy örömeiben: *Jam celsus astra tango. . . Exultat animus, fateor exultat, salit, Diffundit inter viscera, haud sese capit.* (123 A) Mintha itt is valamiféle szándékosságot látnánk. Az inas Salacon fennköltlen, patetikusan fejezi ki magát, amikor szájára jobban illenének az egyszerű, keresetlen szavak, istensége tetőpontján azonban egyszerűen, rusztikusan beszél. Nem csodálkozunk azon, hogy Sartor csak néhány szót tud katonáinak mondani, az azonban mindenképpen feltűnő, hogy Salacon, aki inas korában oly terjengősen tudott monologizálni, hadvezéri tisztében istenként már csak alig tud néhány szót buzdításként mondani az alárendelt égi hadakhoz.

Összegezve az eddig elmondottakat: ez a darab a *Rusticus imperans* típusú témáknak egyik legkorábban ránk maradt, latin nyelvű változata. A szerkesztésben, a jellemábrázolásban, a komikus helyzetek megteremtésében vagy a meglevők kiaknazásában, a társadalmi szatírárt is rejtő gongolatok kimondásában, nyelvi stiláris törekvéseiben tudatosságot, szándékos írói törekvést vélünk felfedezni. Szerzője ismeri és felhasználja a hagyományos vígjátéki elemeket, de újakat is teremt. Éppen ez a most közreadott komédia vet fel egy gondolatot: a magyar drámatörténet-írás mindaddig nem tud reális képet alkotni a XVII—XVIII. század iskoladrámáiról, amíg nem ismeri a magyarországi, újkori latinság nyelvén született drámákat. Van-e jogunk a magyar irodalomtörténetből eleve kizárni a XVII—XVIII. században született latin nyelvű drámai emlékeinket? Köztudott, hogy a társadalmi középréteg, a falusi, városi értelmiség közéleti

nyelve ebben az időben a latin volt. Az ó tolluk alól kikerült latin nyelvű munka a magyar irodalom szerves része. A latin nyelv a magyar irodalmi nyelvfejlődésre rendkívül intenzíven hatott. A magyar nyelven író drámaszerzők munkáikat latin nyelvű példák ismeretében írják, nagyon gyakran csak a latin nyelvű drámát travesztálják. Természetes, hogy a magyar nyelvű iskoladrámák szerzőire inkább hatottak a latin nyelvű iskolai színművek, mint Molière vagy Holberg, Plautus és Terentius, Shakespeare vagy Gottsched. Természetes, hogy a külföldön kiadott esetleg nehezen is beszerezhető, talán még nyelvi problémákat is okozó francia, svéd, német, olasz komédiáknál, tragédiáknál kedveltebbek voltak a többnyire latinul írt, az iskolai színjátszás feltételeit is jól ismerő, inkább aktuális iskolai drámák. A kompilátor szerzőnek sokkal könnyebb volt iskolai darabokból kompilálnia, mint Plautust „motskaitól” megtisztítani. A női szerepeket nem kellett férfi szerepekké alakítani. Ezek a latin nyelvű komédiák, mint a most bemutatott is, a XVIII. század végi magyar komédiának a primér forrásai. A magyarra travesztált latin munkák megőrzik a latinos mondat-szerkesztést, s bizonyos grammatikai elemeket, a klasszikus, latin szókincs-ből jónéhány szót átültetnek a magyar nyelvbe. Hagyományozzák a reneszánsztól kezdve a latin életszemléletet, az irodalomelméletet, a költői, írói mesterfogásokat, a műfaji specialitásokat. A latin követendő példa maradt még drámaszerzés közben is. Hiszen ha másra nem is gondolunk, arra mindenképpen fel kell figyelniünk, hogy a szerkesztésben klasszikus hagyományokat követnek. A Plautus-komédiát *argumentum* és *prologus* vezeti be, valamint *epilogus* zárja be. Ugyanígy egy-egy jól sikerült iskolai vígjáték is követi ezeket a hagyományokat. Az iskolai vígjátékokban még élő világ a mitológia, igaz, hogy igen gyakran a keresztény poklot népesítik be mitológiai személyekkel, vagy, mint itt is, parodizálni törekszenek a mitoszt. Más alkalommal, ha nem is a pokol képzelt személyeit helyettesítik, de mindenképpen negatív szerepet töltenek be. A parodizálási törekvés is antik örökség, hiszen a görög vagy latin auktoroknál is felfedezhető ez a parodizálási szándék. Ilyen tekintetben legkézenfekvőbb példa Lukianosz *Ikaromenipposza* vagy *A tragikus Zeus című dialógusa*.

A kantai drámagyűjteménynek tehát — úgy tűnik legjobb vígjátéka a *Hilaria Deorum in Salacone Sartorculo exhibita* című komédia. A szerző a törtető, magasabb posztok után vágyódó inast pellengérezi ki. Valamennyi, a kolligátumban található darab közül ebben érezhető leginkább a szerzőnek a társadalmi satíra felé is hajló igénye, s talán itt sejthető a leghatározottabban a tudatos írói munka. Erről a darabról sem külső, sem belső adatok alapján nem tudtuk kimutatni a jezsuita eredetet. Nem elképzelhetetlen, hogy ez a komédia egy, a latin nyelvet jól ismerő, azt a mondandóhoz tudatosan alkalmazó, jól szerkesztő minorita szerző munkája. Csak annyit állíthatunk határozottan, hogy 1732-ben Kantában már ismerték. Nincs okunk abban kételkedni, hogy a *Parentum nimius amor sui ipsius ultor* című drámát kantai minorita írta, volt tehát a kantaiak között olyan, aki drámaírással foglalkozott, s így ezt is írhatta valaki a tanárok közül. Lehetséges, hogy ez a darab a szerző példánya volt, hiszen azonos kéz többszörösen javít, módosít a szövegen. Mindenesetre a szerző ügyes tollú, a drámairodalomban, a drámaelméletben tájékozott ember lehetett.

J E G Y Z E T E K

1. Népies színjátszó hagyományaink és az iskoladráma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Evkönyv 1952/53. Régi magyar vígjátékok (Budapest, 1954.)
Drámái szövegeink története a XVII. században. Régi magyar drámái emlékek kötetben I. (Budapest, 1960.) 195—256.
2. A jezsuita iskoladrámát illetően: vö. Takács József: A jezsuita iskoladráma (1581—1773) II. (Budapest, 1937.) Juharos Ferenc: A magyarországi jezsuita iskoladrámák története (Szeged, 1933.), Jablonkai Gábor: Iskoladrámák a jezsuiták iskoláiban (Kalocsa, 1927.)
3. Vö.: Bernhard Duhr: Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu (Freiburg, 1896.), Georg Mertz: Pädagogik der Jesuiten (Heidelberg, 1898.)
4. A ferences színjátszást illetően vö.: Alszeghy Zsolt—Szlávik Ferenc: Csiksomlyói iskoladrámák. (Budapest, 1913.)
5. Prónai Antal—Császár Elemér: A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670—1778 előadott drámák jegyzéke. ItK. 1915. 114—122.
6. Bayer József: Pálos iskoladrámák a XVIII. évszázadból. (Budapest, 1897.)
7. Plautus Magyarországon. (Budapest, 1948.)
8. Hont Ferenc: Magyar színháztörténet. (Budapest, 1962.) 56—57.
9. RMDE I. Bev. 157—159. Hont: i. m. 1962. 57, Tési: i. m.
10. A magyar irodalom története (MIT) I. (Budapest, 1964.) 292. Tési: i. m.
11. 1747. Eperjes: „...cum e Doctissimo Moliero Schurdanum hominem rupicem eqvestrem in ordinem recipi cupidum probe cunctum ac derisum Plautini sale produxit.” Takács József: i. m. (A továbbiakban TJ/87. EK Ab. 90. 1747. Vö. még Tési: i. m. 10.)
12. 1737. Dobraniczky Lázár átdolgozása Plautus valamelyik darabjáról. 1781. Kiszzenben: Temlényi Remig: Fraus in authorem conversa. 1754. Kecskemét: Schintall Glycerius: Poenulus Plautinus. 1755. Szeged: Tarnóczy Simontól két darab kerül színre. Az egyik Plautus Menaechmi-jének átdolgozása. Szeged: Tarnóczy Simon: Pseudolus Plauti. 1757. Kiszzenben: Messina Menyhért: Miles gloriosus Plauti. 1763. Nagykároly: Belányi Bernardin: egy dráma Plautus Captivije után. Vác: Jomeján S: Ex Plauti Menaechmis. Schaffrath Lipót: Plautinam expurgatam, scilicet Aululariam. 1764. Vác: Paschall Adolf: Plautinam productum actionem. Máramarossziget: Kiss István: actionem Plautinam... produxerunt. 1766. Kecskemét: Karaba Agoston: Plautina una in Sacchi feriis. Máramarossziget: unam Plautinam... produxerunt. Vác: Dugonics András: Plautus magyarra fordított és mocskaiból megtisztított Menaechmus nevű víg szabású játéka. Vác: Pseudolus Plautus után. 1767. Szeged: Podharatzky Mihály: Methodo Plautina Senem Philargum turpis Avaritiae Prototypon. Tata: Kassik Vazul lefordította iskolai célra Plautus Rudensét. 1768. Pálly István: Plautus Rudensét fordítja le. Debrecen: Kruzi Márton: Duae actiones comicae ex Plauto. Vác: Mayer Elek: Plautus Pseudolon. Szeged: Poor Kajetán: Themistoklés fiatal koráról farsang idején adatott elő darabot Plautus és Terentius stílusában. Vác: Koch Xavér egy magyarra fordított Plautus-darabot adatott elő. 1768/69. Hajas Casparus Plautus-imitációt rendezett színre. A Menaechmit latinul, a Captivit magyarul. 1769/70. Szeged: Benyák Bernát: Mostellaria expurgata. 1770. Vác: Unam comoediam (?). 1772. Kecskemét: Simai Kristóf: Mesterséges ravaszság. 1773. Debrecen: Matorsai (Malotsai) Jenő: Mostellária. Csulik Alajos: Palaemon. Comoedia brevis verbis Plauti et Terentii. 1774. Pest. Névtelen: Plautus átdolgozás. Tokaj: Filargus magyar nyelvű színdarab. 1774/1784. Pest: Benyák Bernát évenként egy darabot ír. Közöttük Charibulus Plautus Epidicusa után. 1776. Kecskemét: Szauer András: Comoedia Plautina Menaechmorum. Csulik Lajos: Marsupium (Ex Dn Cygne). Plautusra vezethető vissza. 1777. Szeged: Actio Germanica. Holberg egy Plautus travesztiája. Plautus Menaechmi. A kényes részeket kihagyják. Dugonics: Trinumus átdolgozását Perényi József adja ki.
13. Terenz in Ungarn. Acta Universitatis de Ludovico Kossuth nominatae VII./1. 1961.

14. 1753. febr. 8. Szokolca: A tanárképző hallgatói egy Terentius-darabot adtak elő. TJ 99. EK Ab 108. 1753. 1766. Kassa: „bis Terentianus sales in theatrum intulit.” TJ 124. EK Ab 89. 1766.
15. Vö. TJ 35, 37, 41, 44, 52, 55, 61, 68, 79.
16. Gragger Róbert: Molière a magyar irodalomban. ItK. 1909. 147—166, 317—352.
17. Adalékok a magyar színmű történetéhez. ItK. 1910. 293—318. Vö. még: Bleyer Jakab: Gottsched hazánkban. (Budapest, 1909.) 23—59.
18. Alszeghy Zsolt: A trencsényi magyar jezsuita drámák forrásaihoz. IT 1943. I. 11—14.
19. Holberg: A politikus csizmadia. Bev. tanulmány 43. (Szeged, 1941.)
20. Régi magyar vígjátékok. (Budapest, 1954.) (A továbbiakban R MVJ)
21. MIT II. 581—586.
22. Kilián István: Ismeretlen iskoladráma-gyűjtemény a XVII—XVIII. századból. Borsod-Miskolci Füzetek Irodalomtörténet 5. (Miskolc, 1967.)
23. Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről. Antik Tanulmányok. 1968. 304—320.
24. Dr. Anton Pinsker (Prowinzarchiwar SJ Wien) a rövidítést másként oldotta fel: Ex Litteris Ann. [uis] S. [ocietatis] J. [esu] Fland. [riae] Belg. [icae]. A bejegyzés alapján tisztázhatatlan — Pinsker szerint —, hogy az utalás egy jezsuita rendházra vagy a belga-flamand jezsuita provinciára vonatkozik-e. Dr. Anton Pinskernek a szíves, többszöri levélbeni felvilágosításért ezúton mondok köszönetet.
25. Paulus Klimpfinger 1684-ben született Bécsben. 1699-ben belépett a jezsuita rendbe. 1706/07-ben Leobenben, 1707/08-ban Linzben a syntaxisták magistere volt. A provincia katalógusa szerint „habet curam rerum comicarum”. 1710. június 1-én ismeretlen ok miatt kilépett a rendből. Az adatokért ismételtelen Anton Pinskernek kell köszönetet mondanunk.
26. Hídi Gergely személyére vonatkozóan: vö. Kilián: i. m. 1967. 10—11.
27. P. Frölich kiletéről ugyancsak Anton Pinsker volt szíves felvilágosítást adni. Teljes neve: Gabriel Froelich. Született Bécsben 1657. október 7-én. Filozófiát és teológiát tanított Grazban, Linzben és Bécsben. Linzben a jezsuita kollégiumnak egy évig rektora is volt. Meghalt ugyancsak Bécsben, 1725. március 25-én.
28. Lippai Miklós személyét illetően Kilián: i. m. 1967. 8. sz. jegyzet.
29. „Esse léle kurák”. Vö. Kilián: i. m. 1967. Megjegyzések a szöveg kiadáshoz 94. 36. sz. jegyzet. Vö. még: Szamota István—Zolnai Gyula: Magyar oklevél szótár. (Budapest, 1902—06.) 202. Eszsz előfordul Debrecenben is. Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond: Magyar nyelvtörténeti szótár. (Budapest, 1890.) I. 703.
30. Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon. II. (Budapest, 2914.) 427—438. Polgár László: Bibliographia de historia Societatis Jesu in regnis olim corona Hungarica unitis. (1560—1773) Róma, 1957.)
31. Vö. Kilián: i. m. 1967. 6. sz. jegyzet.
32. Vö. Raszlaviczki személyét illetően: Karácsonyi: i. m. 427—438.
33. Alszeghy—Szlávik: i. m. Bev. 7. Idézi: Bándi Vazul: A csiksomlyói r. kath. főgimn. története. Gimnáziumi értesítő 1895/96. 10.
34. Alszeghy—Szlávik: i. m. 8.
35. Kovács Bernardon: Kézirati iskolai drámák a XVIII. évszázadból. Az Erd. Róm. Kath. Status Kézdivásárhelyi kantai főgimnáziumának értesítője az 1905/906-ik tanévről. Közé teszi Hassák Vidor. 23—45.
36. A kantai minorita iskolatörténetet illetően vö. Karácsonyi: i. m. II. 427—438. Vö. még Schematismus... Ordinis Fratrum Minorum... Conventualium (Miskolc, 1942.) 38—39. Kilián: i. m. 1967. 6. sz. jegyzet. A katolikus iskolaügy Magyarországon II. (Kalocsa, 1884.) 80—81, valamint Satus Actualis Parochiae Kantensis De anno 1866. (Kézirat. Kézdivásárhely. Rk. plébániahivatala. Jelzet nélkül.)
37. Kézdivásárhely-Kanta történetét vö. Orbán Balázs: A székelyföld leírása II. (Pest, 1896.) 107. Szalay Gyula: Kézdivásárhelyi Szóts István Főbíró élete. (1675—1760) és nemességi póre 1721—1754. (Szamosújvár 1915.) 54. p. 2. sz. lábjegyzet. Orbán Balázs: Háromszék. (Pest, 1869.) 216. Kővári László: Háromszék és a székelyek. (Hölglyfutár, 1861.) Jancsó Benedek: Háromszék megye. (Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben.) (Budapest, 1901.) 345—346. Háromszéki állapotok. (Erdélyi Híradó, 1842.) 81—82. Csutak Vilmos: Adatok Háromszék megye Bach-kor-

- szakbeli közművelődési és közgazdasági történetéhez. (A szepsiszentgyörgyi Gr. Mikó kollégium értesítője 1909—1910.) Pótsa József: Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére. (Szepsiszentgyörgy, 1899. 380.) Kozma Ferenc: A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. (Budapest, 1879.) Jákó János: Háromszék megye. (Nagy-kikindai magyar gimnázium értesítője 1882—1883.)
38. Erről Kézdivásárhelyt személyesen győződtem meg. A két helység Kézdivásárhely és az egykori Kanta között csak a kicsiny Rácokpatak képezte a határvonalat.
  39. Vö. RMDE 515—555. Vö. még: Busa Margit: Egy ismeretlen színjáték ItK. 1956. 2. 187—196. „As minap hogj én is Brassoba mentem...” (526. sor) „A Fekete ügjből sok halat ki fogék...” (590. sor)
  40. Kovács Bernardon: i. m. Szerző: Szabó Konrád. Vers és próza vegyesen. I. IV. actus. Prologus, Epilogus. Cím ugyanaz. Előadták: 1762. aug. 2.
  41. Borka asszony és György deák, Stolander és Dromulus. (ItK. 1918. 3—4, 323—343, 403—420.)
  42. Szombathy János: A kantai minorita iskoladrámák. IT 1942. 187—188.
  43. Szerző: Jancsó Ferenc. Magyar. Előadták: 1779. május 30. Vö.: Kovács Bernardon: i. m.
  44. Vö. Kilián: i. m. 26.
  45. Vö. Kilián: i. m. 27.
  46. Vö. Kilián: i. m. Parentum nimius amor sui ipsius ultor dráma. Iv. Act. sc. 4.
  47. Kilián: i. m. 28.
  48. Socius 3 tius szereplőnevet x jellel utalja a megfelelő szöveghelyhez.
  49. RMVJ 50—51. Bayer: i. m. 1897. (Szövegkiadás is.) Vö. még: A magyar drámairodalom története a legrégebb nyomokon 1867-ig. II. Függelék. (Budapest, 1897.) 395. Bayer: i. m. EPhK 1891. 143. MIT I., 587—589.
A Bakhus című drámát 1969-ben Budapesten előadta a Thália színház.
  50. A szabók seregének katonái éppen úgy tűt használnak fegyverül, mint a Homérosznak tulajdonított Béka egérharc című komikus eposzban, amelynek egy későbbi magyarországi feldolgozója Csokonai.
  51. Vö.: szöveg 23—31, 472—478 sorokat.
  52. Ugyanilyen vezényszavakat olvashatunk a Musa cum ministris suis című a kolligatumban található darabban: 9. scena. 76 A.
  53. Megjegyzendő, hogy az inductio cselekmény-összefoglalásánál a szerző az alábbi írja: „legatus adest... nectarque deorum... salsam maris aquam offert”. (A szövegben azonban már a sós tengervízről már nincs szó: „Mittunt deorum nectar, haud sperni putant, quo te fatentur Caelitum excelsissimum...” Glaucus és Oceanus követe tehát nem nektárt, hanem valóban sós tengervizet iszik, s erről azt hiszi Salacon, hogy ez a nektár.
  54. A komédiának úgy tűnik elmaradhatatlan kelléke a tumbajelenet. Megtalálható ebben a gyűjteményben levő Declamatio de Victore ebrioso című komédiában, és a Voluptas a deluso adolescente delusa című darabban.
  55. Vö. itt 53. sz. jegyzet.
  56. i. m.
  57. Vö.: Puskás Endre: Holberg: A politikus csizmadia fordítását (Szeged, 1942. Bev. 43.) Puskás már a magyar sajátosságoknak megfelelően a Kandestöber-t csizmediának fordítja, holott az önművest jelent.
  58. Bleyer: i. m. 34.
  59. Graz: Doller Bawrkönig, Ein voller Bawr, zu königlicher würde erhaben, dan folgens gleich, durch ferrere Trunkheit wiederum in der Bawr Stiffel gestossen. (1639. Freiburg, Br. Jonathan) Freiburg: Der betrunkene Bauer, Szerző: Jakob Masen, Köln, 1664. Vö. Müller: i. m. 72.
  60. Vö.: i. m. 82.
  61. Valamennyi cím nélkül. Müller i. m. megjegyzi, hogy a Rusticust Párizsban du Cercaeu rendezte a színházban. A benediktinusok ugyanezt Salzburgban 1738-ban és 1749-ben. Hasonló témájú az 1641. Maastricht vita humana somnus.
  62. Életét illetően vö.: Müller: i. m. II. 30—31.

63. Vö. Kovács Bernandon: i. m. nr. 13, 14. Vö. még: Szabó J. Dániel: i. m. Bayer: i. m. II. Függelék.
64. Molière munkáinak magyarországi élete ezzel az előadással kezdődik meg: „cum e Doctissimo Moliero Schurdanum hominem rupicem equestrem in ordinem recipi cupidum probe emunctum ac derisum Plautino sale produxit”. Vö. TJ 87. (EK Ab. 90. 1747.)
65. Vö.: TJ i. m. 129. Vö. még: Gragger: i. m.
66. Vö.: Bayer: i. m. II. Függelék 396. Szent Antal napján. Írta Szentés Reginald Jakob Masen darabja alapján. Vö. még: MIT II. 587—589.
67. A Zeus villámaintól elpusztult Semelé gyermekét, Dionyszoszt a hegyi nimfák és Silenos nevelték fel. Társaságukba tartozott Pan is. Vö.: Geréb József: Az Olimposz. (Budapest, 1916.) 120—127.
Trencsényi—Waldapfel Imre: Mitológia. (Budapest, 1956.) 176—179.
68. 1572. Lob und Todel der Trunksucht. 1608. Graz: Cyprianus et Justina martyres (Verspottung der Trunksucht.) 1611. Ingolstadt: Drama: das in der Trunkheit überwundene Neugriechland. 1625. Konstanz: Ebrietas vindicata oder Strafe der Völlerei. 1646. Insbruck: Lazarus und Prasser. 1659. Hildesheim: Bacchus Thaumaturgus. 1737. Hildesheim: Bacchi schola eversa (szerző: Jakob Masen). Vö.: Müller: i. m. 46, 58, 59, 65, 77, 84. Jakob Masenre vonatkozó adatok uo. II. 30—31.
69. Vö. itt: 59. sz. jegyzet.
70. 1690. Pozsony: Actio Bacchanalastica. Vö.: Bayer: i. m. II. Függelék 385. TJ ezt a darabot nem ismeri. 1720. Trencsény: Certamen Latinitatis Bacchum inter Palladem diribitrice Quadragesima compositum. TJ 53. EK Ab. 115. 1720. 1721. Eperjes: Bacchus metu Quadragesimae Apostata a fide factus et haereticis initiatus. TJ 54. EK Ab. 90. 1721. 1724. Eperjes: Bacchanalia seu Bacchi nuptiae cum culina. TJ 58. EK Ab. 90. 1724. 1725. Sárospatak: Declamatiuncula de Baccho. TJ 60. EK Ab. 95. II. 1726. Eperjes: Matemorphosis farciminum in Valente incolumnique Baccho. TJ 61. EK Ab. 90. 1726. 1728. Trencsény: Declamationes: 1. pro Cerere contra Bacchum, quod prae isto illa plus emolumentum Trencseniensibus praestet. 2... 3... affectus Bacchanalisticarum brevitate multatus. TJ. 70. EK Ab. 107. 1731. 1733. Eperjes: per Pana, Deum armentorum coram Jove in jus vocatus ac ab eodem feriarum Bacchanalisticarum brevitate multatus. TJ. 70. EK Ab. 107. 1731. 1933. Eperjes: Gernus Eperjesiensis de Baccho nobili victoria triumphans TJ 69. EK Ab. 90. 1733. 1734. Szakolca: Mortis cum Baccho litigium TJ 71. EK Ab. 107. 1734. 1746. Sárospatak: Bacchus, quo insanum ventris cultum auditores dedoceret. TJ 86. EK Ab. 95. I. 1746. Vö. még: Bayer: i. m. II. Függelék. 395. 1750. Sárospatak: Bacchus. TJ 94. EK Ab. 95. I. 1750. 1751. Eperjes: Festivitas Bacchi sale Plautino. TJ 95. EK Ab. 90. 1751.
71. 1727. Nyitra: Actio Bacchanalastica. 1747. Privigye: Actio Bacchanalastica. Vö.: Prónai—Császár: i. m. ItK 1915. 114—122.
72. RMVJ 127—161. Bayer: i. m. 1897. 41—79.
73. Actus Poetico Bacchanalisticus temporis accommodatus pro anno 1772. quo magna erat vini cari ties (!) in Transsylvania productus Cantae 14. febr. 1773. Szerző: Kertsó Církák. Vö.: Kovács Bernandon: i. m. nr. 9. Szombathy: i. m. szerint Kertsó forrása Masenius volt: Bacchi schola eversa. Vö.: EPhK 1891. 143. Bayer: i. m. 1897. 41.
74. Vö. itt: 54. sz. lábjegyzet.
75. Vö.: Kilián: i. m. 1968. A pásztorok beszélgetése és ajándékvitel. 67—101 és 185—196, 241—261 sorok.
76. Centrum animae Crux Christi cím ugyanebben a kolligátumban található darab Vö.: Kilián: i. m. 1967. 29.

111 A

Catalogo Conventus Cantensis adscriptus 1732¹

Hilaria Deorum
In Salacone Sartorculo exhibita.

Arg[umen]t[u]m

Salacōn famosi olim sartoris discipulus, pertaesus humana, altiora se petierat; ubi enim, nescio quō narrante fabulas tot deorum inaudivit, se n[on] minorem his ratus, divinitatem et ipse affectare incepit. Placuit Dijs simpliculum in soc[ieta]tem adsciscere, brevī gravius lapsurum. Deum illum e[ss]e persuadent, honoresque o[mn]es, qui dijs conveniant, exhibent. Ecce autem, dum jam humanis major triumphum agit gloriae, repente deorum eorundem jussu per satyros deum exiit, sartoculūque inter risus et gaudia caeterorum induit. Egregio id o[mn]ibus documento illis, qui vel ultra crepidam sapere, aut certe potentes n[on] eo, quo par e[st] honore, colere didicerunt. Ita Endymion apud Morpheum hora noctis 2 da.²

Prologus

Fortuna in sinu suo elanguescentem Amorem /rotae suae insidentem/ praecipitatura /Circumagens/³ fraudem in sociam consilij assummit. Fraus sub specie syrenis sitiēti Amori potum offert, quem ille in suam acceptat pernitiam. (!)

Fortuna: Syren blanda, fraudum mater
vultus novos simula.
Simulatrix veri affer
Venenata toxica.

Sitit Amor, languet amor,
Potu membra recrea.

111 B

Fraus: Sunt in promptu manu plena,
Mortis ca[us]am do venena.
Lac serpentis et draconis
Dulcem potum simulo.

Amor: Heu angores! heu ardores!
Nulla amori unda dat spes.
Ubi aequor, ubi mare auxilium es?
Heu! q[ua]m amantis durum e[st] calorem,
Velle extinguere cordis ardorem,
Superat aestus medelae spem.
An obstant N[umi]na n[ost]ro languori,
Et negant superi vices ardori!

Quid consilij? unde auxilium?

Fortuna chara mea, juva me.

Fortuna: Quid gemis, q[ui]d ploras,

Quid cupis, q[ui]d oras?

A te manum n[on] avertam,

Ego cuncta antevertam, Tutis age a[nim]is.

Me vallo munitus, sat es custoditus.

Nullus te jam v[el] timore, hostis terret v[el] furore,

Laeta pace fruere.

Amor: In regno amoris e[st] rogius doloris,

Nil angunt timoris v[el] minae furoris;

Ardores, languores excruciant me.

Ah! sitio, languo! Fortuna chara mea juva me.

Fraus: Hinc ardores avolate, et calores temperate,

Dulcis potus implet vota, bibe, vires repara.

Amor: Heu me, fallacem ambrosiam, pereo! toxica! pereo!

Fraus et Fortuna: Quae blandiuntur trahunt illicijs,

Quae ambiuntur, fallunt delicijs,

Sunt fucus o[mn]ia, s[un]t dulce fel,

Fide, bibe, cui vide, Dulcis potus e[st] triste fel,

Quam e[st] brevis gaudiorum, fugax voluptas sensuum,

Mellita saepe toxica frons offert peramoena

Fide t[ame]n, cui vide, fraus amicam simulat.

112 A

I n d u c t i o 1 m a

Salacon sartorculum professus, memorans in se, tot e[ss]e deos, quos olim, describi audierat, sua recogitare incipit decora, jamque illis se vere parem existimans, decernit quoquomodo in eorum venire so[ci]etatem, ab Argo t[ame]n aemulo suo clam auscultante sugillatur.

Salacon: Proh q[uan] tus urget caput, et infestat calor! *Suendo queritur*

Non tantus aestus surgit Aethnaeo sinu;

Trisulca q[uan]do fulmina irato Jovi

Cudunt Cyclopes, q[uan]tus hic ardor furit.

Dij hospitales! grande portendunt malum

Tempora*, ego multum vereor haec symptomata;

* Socius 3 tius⁴

Vertiginosos capitis humores notant.

Sartor socius Sal[aconis]1: Pervince frater quidquid isto pectore

Remanet doloris; quae fuit durum pati,

Meminisse dulce e[st], ferre casus horridos.

10

Salac: Ingrata tellus, exulat pietas, fides,

Nec temperari facile, nec reprimi p[otes]t

Haec norma vitae.* Sartor inimicam tuae

* Socius 3⁵

Hanc dexteram olim senties domui: Jovem,

Limenque sacrum testor armorum dei.

Puer: Adesse tempus prandij d[oni]nus monet.

*Prodit cum rapis
puer.*

Salac: Et tu sceleste furcifer rapis tuis

O[mn]em saluti claudis inimicus viam?

Abi, nec us[qua]m s[imi] le mihi⁶ monstrum afferas,

Vel stipitem istum caede membrorum illinam.

20

Puer: Bene, bene, rapas supplicia referam tua

Hiante (juro) hos ore captabis cibos.

Salac: sic e[st]: malorum sensus accrescit die.

Ut detur al]i] q[uan]do otium fessis? nihil;

Sed nec laboribus dies satis e[st] suus,

Noctis q[ui]etem turbat, ut somno gravis

Et fessa cervix capite submisso labet.

112 B

Manus tumescunt, torpet acies luminum,

Hebetesque visus vix diem insuetum ferunt.

Lenire rapis tentat, haec s[un]t praemia.

30

Acheronte toto tanta vix veniant mala.

*Socius Imus Sal.*⁷ Quemcumque miserum videris ho[mi]nem scias.

Salac: Haec ipsa multos ca[us]a ab ho[mi]nibus arcuit.

Qui pacis author, generis humani arbiter

Electus, orbem Juppiter nostrum regit,

Nunc inter astra /positus/⁸ muneris tanti parens;

Non ille olympum super et astrorum domos

Regnavit olim, socius at ho[mi]num fuit.

Hac spe minantem fulmen accedam Jovem,

Subibo virtus⁹ q[ui]dq[ui]d exposcit deum.

Socius 2. Sal.: O stolo, stolo: fungus haud unq[ua]m solet

Inter cupressos ferre sydereas caput.

Quid video? quam dote praefulges deus,

Quae subita vultus ca[us]a mutavit tuos?

Salac: Miseria sacros praestat: adjuncti dijs

Phaebus, Gradivus, Pluto divitias tenet,

Illum potestas anteit, Venerem lepos;

Honore Juno, mente Mercurius valet:

Nulli erat ad aethera mollis his terris via.

Socius Imus: Mortale coelo potuit adjungi genus?

50

Sal: Famulique fuerant ante, q[ua]m fierent dij.

Socius Imus: Se quisque facili decipere fide p[otes]t.

Semperne duris constitit fieri deum?

Salac: Pastor Pheraeos Delius pavit greges,

Et q[ui] gubernat astra, q[ui] nubes quatit,

Latere rupis voluit exesae specu.

Socius 2: Dij dent salutem, Caelitum penetra domos

Post monstra tot perdomita sartoris tui.

113 A

/Socius 2/ Nec¹⁰ fuerit astris potior Alcidae domus,

Consors malorum, pariter et regnum pete

60

Salac: Aut fiet, aut peribit hac Caelum manu.

Socius 2: Pumillo turpis, ecce q[ue]m Mavors calet
 In ore multus; friget ad quodvis manus.
Salac: Nullo prememur onere, me superi vocant,
 Me jam decet subire sydereas plagas.
Soc. 1.: V[irtu]tis haec sors e[st], pati primum. Nitet
 Tentata melius; quaeque jam gravi manu
 Premi videtur, altius in altum exilit.
 Sartore nasci Numen haec et te facit.
Salac: Sic e[st]: egestas tristis et durus labor 70
 Reddunt miserijs majus humanis bonum.
 Potuere plures. similis e[st] ratio mei.

I n d u c t i o 2 d a .

Concilium Deorum super iniq[ui]tatem humanorum senatum celebrans
 intellecta per Argum Salaconis mente, statuit ludum facere. *Juppiter*.
 /*Daedalus*./ /*Saturnus*./ /*Apollo*./ /*Aesculap*./ /*Pan*./ /*Mars*./ /*Vulcanus*./ /*Mercur*./
 /*Juppiter*./: Saturnus: Salus fatiscit publica, et pulsa scelus
 V[irtu]te surgit. Livor, ambitio, dolus
 Agunt triumphos gentium; o saeculi lues!
 In quae sequentem monstra praecipitem prior
 Dies adurget? Q[uan]tus in n[ost]ram furor
 Agitur ruinam: fana dispulsis jacent
 Inhonora sacris, cultus extinctus perijt.
 /*Daed*/ /*Juppiter*/: Etiam Gigantes arma pestiferi movent. 80
 Egressus o[mn]em limitem pudor; gemit
 Oppressa v[ir]tus, luditur honestas, forum
 Astraea pulsa deserit, nullum fides
 Servat tenorem, fas jacet, floret nefas,
 Dijque dicimur ore sacrilego rei. 113 B
Vulcan: Dum terra caelum media libratum feret,
 Nitidusque certas mundus evolvit vices,
 Nunq[ua]m meus cessabit in poenas furor.
 Constituit a[nim]us: sternam et evertam o[mn]ia.
 /*Juppiter*./ /*Saturnus*./ /*Pan*/: Petatur aether; quisquis ut
 pulso regat 90
 Titane mundum, postulat, monstra evocat
 Quae munit ingens montis oppositi specus.
 Fas et relictum e[st], veniat invisum scelus,
 Suumque lambens sanguinem, impietas ferox:
 /*Mea*/ Tua jussa fulmenque obstruent ausis viam.
 /*Aescul*./ /*Mars*/: Ruina rerum e[st], e[ss]e clementes nimis;
 [Di]fferre nocuit, quidquid in promptu e[st] boni.
 Nunc hauriendum sanguinem inimicum reor.
 Altus sepultas obruat gentes cinis.
Socius 2 Sal: Illustre terrae lumen, et caeli decus 100
 Dij, queis secundum tumida cesserunt freta,

Inferna vestros regna sensere impetus;
 Quidq[ui]d paratur, liceat impune eloqui.
/Apollo:/ Juppiter: Effare, quodnam pectoris vulnus tui?
 Jussusque cuncta pande Caelestum arbitris
 Secreta mundi. *Soc. 2. Sal:* Sartor attollit caput
 Salacon, beata /terrae/ spatia v[el] caeli¹¹ petit,
 Vel laeta saltem¹² nemoris Elysij loca
 Numen futurus. *Vulc:*¹³ Verane e[st] fama hoc agi?
Soc. 2. Sal: Me poscit o[mn]is vindicem mundus suum, 110
 Caeli minister ille sum, brevibus ait.
Mercur: /Ergo ad labores seriae aptentur manus,
 Non decet inertes e[ss]e pro ca[us]a deûm/
 Tellure rupta tartaro gressum efferat
 Pluto, cruenta praeferens dextra facem.
 Impellat urbes Juppiter, caelum solo
/Misceat/ Solumque caelo misceat: v[ir]tus mea 114 A
 Nescit quietem. */Apollo/ Pan Deus:* Siste vehementem impetum;
 Praecelsus ipse perdet authores amor.
Mars: Quid? monte gemino limitem ad Superos agat,
 Videat sub Ossa Pelion Chiron suum,
 In coelum Olympus tertio¹⁴ positus gradu 120
 Perveniat etiam; bella Briareus sua
 In alta mundi spatia sublimis paret?
Juppiter: Haec cura nobis tradita, et lege hac sumus:
 Stabilire sedem, ne Enceladus¹⁵ ausu novo
 Lacessat astra, quaerat aequari dijs.
/Aescul/: Permite stultum, miserias properet suas
 Armare, nescit ille, q[ui]d poscat malum.
/Daedal:/ Saturn: Bene e[st] :in altum assurgat, ut gravius ruat;
 O[mn]is Deorum coetus assensu pari
 Dignum regendi munere affirmet. Deos
 Dolere id unum, gratiam meritis parem 130
 Non po[ss]e reddere, si t[ame]n placeat suas
 Deferre velle¹⁶ Numini Augusto vices.
 Salacon Deorum unus sit, et Caelos regat.
/Apollo:/ Mars: Q[uo]d certa monstrat ra[ti]o consilium probo.
Mercur: Placet, cuique ludum a[nim]us istum jubet.
 Lugebit ille damna delusae spei,
 Dum se superbum gloria ludum sciet.
/Mars:/ Vulc: Nec ista decori derogant quidq[ua]n deûm.
 sic fraus colorat multa, dum verum exprimat. 140

Inductio 3tia

Pan DEus¹⁸ ruricolis cinctus se vili sorte natum, inter Divos relatum t[ame]n
 referens, Salaconis amplius accendit animos.

Pan Deus. Rustici. Salacon.

Rust. 1: Haec e[st] Deorum dextera impatiens modi,
Ignara parvi, prodiga, effusa in suos.
Majora votis capimus, et quae vix putem
Potuisse fieri, facta ni visus probet.
Rust. 2: Tu prosperos amice successus refer.

114 B

Rust. 1: Felicitas, felicitas socij mei!
Lac, melque munus Numini n[ost]ro fero.
Et parcere, et ferire noverunt dij,
Pijj pij et malis mali. *Rust. 3:* q[ua]m tu mihi
Obscura tantae verba fortunae refers. 150
Rust. 1: Quis influentis dona fortunae o[mn]ia
Scrutetur? o[mn]i major haec laus e[st] dei:
Rust. 4: Tuumne, q[uo]d nuper perijt, redijt pecus?
Rust. 4: Tuumne, q[ui]d nuper perijt, redijt pecus?
Rust. 1: Praeter juvencos reddidit vitulos mihi
Vaccasque septem. n [on] preces ille e[st] meas
Perire frustra passus. *Rust. 2:* ho, ho! bonus e[st] Deus.
Adibo, ruris praesidem et n[ost]rum decus
Vos quocque senum praesidia, vos pueri meo
Pendete collo; Pana /vobiscum colo/ veneremur pijj.

160. *Duos pueros
imponit humeris.*

Votiva quemvis Numini dona offeram.
Hinc auspicari vestra vos semper volo,
Hinc petere lapsis rebus et dubijs opem.
Rust. 4: Subsiste, munus victimam tecum feram.
Rust. 2: Sit, quemque v[est]ris vocibus testem volo.
Et ecce monitu caelitem portae patent.
Rust. 3: Augere cumulus hic voluptatem p[otes]t
Quod cum meis adire Divina haec licet.
Rust. 1: Sacrate Divis, proximum caelo caput,
Haud te quidem magnanime mirari addecet, 170
Me ferre munus tam tuis aris leve:
Ea tu capesse, quantula ex a[nim]o data.
Rust. 2: Nil e[ss]e crede turpe commissum tibi.
Ego destinavi victimas, pueros. Viden
Hae te precantur labis innocuae manus.
Hos rite supplex, meque cum illis offero.
Ponatur o[mn]is ira, et ex animo furor
Erasus abeat. Obsides fidei accipe

Aperitur scena

115 A

Hos innocentes. *Rust. 3:* Suscipe et munus meum
Inter potentes arbiter pastor deos. *Rust. 4:*
O paria meritis pretia pro tantis tibi
Utinam rependam! Marte sum felix tuo.
Hoc¹⁹ sanguine hirci sceleribus veniam peto.
Pan: Hic sanguis hirci sceleribus veniam dabit.
Pueros amatum pignus accepto libens,

180

Geminumque munus Castor et Pollux meum e[st].
 Hos e[ss]e semper crede in amplexu patris.
 Hic s[un]t eruntque. nulla pars prolis tuae
 Tibi subtrahetur, servient missi dijs.
 Reddam, et tibi illos nullus eripiet dies.
Salac: Quae scena multo Numine augusta obvios
 Absorbet oculos? primus ad caelum e[st] gradus.
Pan: Si Pana credis additum Divis caput,
 Me, quem vetusto Roma dominatrix colit
 Saxo locatum, ruris aeternum decus
 Agnosce. *Sal:* Salve gaudium vitae meae
 Amorque, salve Numen augustum, meus.
 Vix tempero a[nim]o, vix capit frenos amor.
Pan: Tuum e[st] id o[mn]e, quidq[ui]d e[st] frater meum.
Sal: Accipio rattris n[ome]n impositi feram. 200
 O si secundes, qui potes votis Deus,
 Si jura Divûm serviant tecum mihi!
Pan: Mea jam peracta gloria e[st], restat tua.
 Permutat ima saepius summis dies
 Unus, q[ui]d ultra? frater expretus loquor:
 Frustra fugit fortuna, quem virtus probat.
Sal: . . .gam²⁰ deorum in divitem agnosco manum.
Pan: Haec fluxa terrae munera et miseras opes
 Dij recusant, divites caeli plagis.
 Non ego meorum gloriam patrum canam, 210
 Non vertice alti montis impositas domos;

115 B

Humi jacentem me extulit virtus malis,
 Atque una meritis praemia haec n[ost]ris dedit.
 Laus vera et humili saepe contingit viro.
 Qui honoris unam gloriam veri petunt,
 A[nim]o, magis, q[ua]m stemmate efferrî volunt.
 Implebis olim stirpe caelestes domos.
Sal: Credibile reddis, q[ui]dq[ui]d e[st] extra fidem.
 Est ca[us]a similis mea tuae frater; bene e[st].
 Si ra[ti]o nobis reddita e[st] vitae tuae; 220
 Tibi me peracta vita, relligio (!), fides,
 Mores, propago generis aequalem probant.
 V[ir]tus Olympo nata se dignum petat
 Super astra culmen, dedecet caeli decus
 Reptare terris, sydera unum me decent.
 Pan sorte misera natus hos a[nim]os dedit.

Recedit Salacon.

Inductio 4ta

Salaconis in arte sua instructor d[omi]nus, per falsam quorumdam informa[ti]onem persuasus, discipulum suum jam diu domo absentem voluisse militiae dare n[ome]n; illum tamq[ua]m a tribu sua profugum in caveam includit, ulteriorem sente[n]ti]am a coetu sartorum praestolaturus.

Sartor cum duobus sociis. Salacon.

Sartor: Scelerate n[ost]rum proditor, mundi lues
Pessima, rebellis coetui, ita d[omi]num colis?
Heu q[ua]m cerastam nutrij, q[uan]tam sinu
Fovi Megaeram! semper ut quiddam mei
Respexi, amavi perditum, quoquo p[otes]t
Amor, flagravit clara in hunc semper face.
Nunc o[mn]e rerum jura pervasit nefas.
Sal: Cur? *Sart:* Cur? malorum nempe convictus, petis
Quaerisque causam? rebar hanc laetam diem

116 A

Nobis agendam; tristior nunq[ua]m t[ame]n
Illuxit ulla, jam domum Eumenides tenent,
Meum helluari sanguinem vultur cupis.
Sal: Ergo nocentis opprimar fraude innocens!
Sart: Indicia sceleris te satis monstrant reum.
Tu militi ausus n[ome]n et vitam dare,
Me destinasti victimam primam tibi.
Quis credat unq[ua]m tam effera, ignota, horrida,
Tremenda caelo pariter ac terris mala
Ut tentet infans; vulnera, et caedem, et vagum
Fumus per artus? militis gladium induit,
Et cur? ut ausit odia, pernitiem (!), neces
Referre amori, sanguinem fundat meum,
Ferrumque in haec praecordia /exacuat/ immergat latro.

240

Sal: Sat me suimet conscia et veri arbitra
Tuetur innoce[n]tia, e[st] horror mihi
Tam triste n[ome]n, facinus an poteram exequi?
Sart: Mox arrogantis defluet linguae tumor:
Non vana ludit fama, nec fictus color.

250

Huc famula mecum turba! vincite impium,
Istaque clausus discat in cavea fidem,
Fidelitatem coetui n[ost]ro datam,
Non militum ulli: abjuret hoc n[ome]n prius.

*Accurrunt 2 socij
sartoris*

Sal: Ah, parce! nunq[ua]m mens fuit talis mihi;
Odi arma, Martis asseclas fugi procul.
Socius 1: Quid inane garris? obsequere v[el] te meus
Obedientem(!) faciet hac fustis manu.—

260

Sal: Vincire poteris, reddere haud sontem potes.
Socius 1: Jam jam innocentem credo, dic te, si potes.

Includitur caveae

Soc. 2: Hic milita, haec te socia defendat cohors; *Salacon.*
Galina(!), gallus: primus in aciem irrue,
Exercitumque primus ingente impetu
Mavortiali frangito, et strangem dabis.

116 B

Sal: O terrae et Urbes! sic abit tantum scelus.
Statuere quidvis parte inaudita altera, 270
Noxa irreperta, juris integritas vetat.

Soc. 1: Aequum atque iniquum perfide imperium feres.
Nunc munere isto militum solvit fides.

Sal: Heu me! levamen respuit acerbus dolor,
Nec perditum levare, nisi luctus p[otes]t.
Sart: Carcere perenni doleat abruptam fidem.
Nunc consulam alios; ne quid insano impetu
Peccet furentis ira, consilio indiget.
Adibo coetum, poena si forte e[st] levis
Adjudicata crimini, reddat gravem;
Sin poena crimen superat, ut doleat minus.

I n d u c t i o 5 t a

Mercurius assumpto in socium Vulcano ad Salaconem e Cavea solvendum contendit. Hoc feliciter eliberato se ad Deadalum artis architectonicae M[a]g[ist]rum confert triumphumque gloriae ad adventum Salaconis signum jam jam inter Deos referendi erigi imperat.
/Daedalus artis architectonicae M[a]g[iste]r per Machaonis opem eliberato captivo sartorculo ad adventum illius triumphum erigit gloriae signum jam jam inter deos referendi.²¹

*Machaon. Salac. Daedalus cum Operarijs.*²²

*Mercur:*²³ Delapsus astris venio, ne tantum nefas
In luce media regnet, atque ultros deos
Lethale crimen provocet. Supra caput
Humana n[ost]rum se efferunt: sente[n]tia est;
Pervertere orbem, bella regnorum undique
Committere o[mn]i p[art]e q[uo]d superos movet:
(Quid video, vinctum cavea Salaconem tenet?)
Tua ca[us]a sola e[st]; vindices ferent manus.
Sed erige a[nim]os, poscit id virtus tua: 290
*Vulc:*²⁴ Partes meae hae s[un]t, solvere hoc vinctum loco
Sal: O spes resrugens nuntij, o faustus dies!
Nunc rursus aura paene redivivus fruor.
Caeli potentes vindicem v[est]rum malis
Eripite tantis, tempus hoc vobis datur.

117 A

*Mercur:*²⁵ Ad haec manus exempla poscuntur tuae.²⁶

*Vulc:*²⁷ Ne deesse nobis forte pietatem putes;

- /Haec turba/ Manus ista solvet²⁸ carceris postes tui. *Educitur e cavea*
Sal: Dextram, cruorem, spiritum, memet cape.
 Per te resurgens reddor et caelo et mihi. 300
*Vulc.*²⁹ V[ir]tus per ipsas graditur aerumnas pede
 Non indecoro major ad caeli decus;
 Nullisque mundi gravior impendet furor,
 Quam quos potestas culmen ad summum levat.
 Prematur illa, deprimi nunq[ua]m p[otes]t;
 Nunq[ua]m astra foedat luridi Acherontis vapor,
 Aeterna solem noctis haud umbrat lues.
 Nec sic abibunt ista, vivaces aget
 Violentus iras a[nim]us et saevus dolor
 Aeterna misero bella sartori feret. 310
 Nunc sequere Divum monita te mecum vocant.
Sal: Age sors, favente coepta si nutu regis,
 Constante miserum sospitet vultu salus.
 /*Daedal.:* / *Merc:* Nunc ad labores seriae aptentur manus,
 Non decet inertes e[ss]e pro causa dei.
 Ra[ti]one superum jussa fundantur, loco hoc
 Sedes honoris surgat, e[st] vester labor.
 /*Oper[arius] 1.:* / *Daedal:* Non abnuendum e[st], si dat imperium deus.
Oper 1: Quaecunq[ue] d[omi]nus jusserit, servum exequi
 Decet imperata. *Oper. 2:* crimen haud leve e[st] sui 320
 Librare d[omi]ni jussa. 3.³⁰ mandatum placet.
Daedal. cum Oper: Ergo nunc e[st] laborandum *Erigitur columna*
 Nihil dijs denegandum; *gloriae.*
 Finis n[on] e[st] irritus.
 Caelo surgat hic triumphus,
 Hic honoris erit locus,
 Salaconi gloria.
 Perge manus operari;
 Decet Dijs famulari,
 Praemium e[st] Caelicum.
- 117 B**
- /Mach:/ *Vulc:* Tuo has honori pronior caeli manus *Advenit cum Sala-*
 Victoriae aras statuit. (a) i, palmas cape (b) *cone Vulcanus. (a)³¹*
Sal: Ostenta dictis haec fidem praebent tuis. *(b) inflantur tubae*
 /Mach:/ *Vulc:* Humana sperne, summa votorum venit,
 Quidq[ui]d triumphi cernis, ad caelum e[st] via.
 Co[m]mun]is una haec o[mn]ibus Divis fuit.
 /*Daed.:* / *Merc:* Inscende solium, quemque, quem superi vocant,
 Dictare leges subditis isto volunt.
Sal: Amplector o[mn]em, quam jubent Coeli, viam. 330
 Non metuo victa jam mala, aerumnas amo
 Bene collocatas; e[ss]e sic miserum juvat.

I n d u c a t i o 6 t a .

/Aesculapius et Apollo/ Salaconem ob Saturnum (quem mortem putarat) profugum ijdem Mercurius et Vulcanus³² reducunt; utque firmius in opinione eum sua retineant, velut faciales a Jove missi in Deorum insuper³³ numerum evocant.

/Aescul. Apollo./ Mercur. Vulc. Salacon. Saturnus.

Sal: Heu fugimus³⁴ fata! fugimus, aspectum subit   Viso Saturno
Immane monstrum, fraude deceptus deum   fugit Salacon
Mecum ruina cuncta sic video obruta!

Satur: Persiste, celerem quo rapis loco hoc pedem?

Sal: Occidimus, aures saeva mors pepulit meas.

Heu! Heu! /Aescul./ Mercur: quid istud, ca[us]a /pellit, e[st] al[i]q[ui]d mali?/ quae nova e[st] fugae³⁵

Sal: Vitam relinque misero, et indulge fugam.

/Apollo./ Vulc: Gressum paventem siste, sum auxilio tibi. 340

Sal: Quid precibus et me teque in exitium trahis?

Mors me premit. /Aescul./ Merc: nec fata s[im]ile audent nefas:

Te refugit illa. Sal: sonuit en gradu novo;

Heu me! resistite precor, huc gressum parat.

/Apoll./ Vulc: Quam saepe mens sollicita sibi fingit metum.

Sal: Quem visa toties comprobant, verum puta.

/Aescul./ Merc: Sed falsus umbra territat vana color.

Saturnus iste e[st], tu deum mortem vocas.

118 A

Satur: Est fixa semper mea tuo obseq[ui]o fides.

Ne metue, vanis concitum pectus doma.

350

Sal: Despondet a[nim]us. Satur: ra[ti]o confirmet virum.

Sal: Infame fugere mortis e[st] honor, genus.

/Apoll./ Vulc: Te sospitali sydera allapsu beant.

/Aescul./ Merc: Sator deorum, Numen Aetherae Domus

Per nos salutem mittit, et te ad se evocat.

Sal: Antiqua gaudia gaudio complex novo.

Adverto: lusit ficta me facies necis.

Non jam repugnat precibus infelix timor,

Suspicio tristi sparsa diffugit metu.

Sed fare, certam veritas praestat fidem?

360

Satur: Non error /verbis/ ullus /aut fucus/ nulla fraus verbis sube[st];

Ego ipse praesens audij jussa haec Jovis.

Salac: Incerta n[on] s[un]t signa te verum loqui.

Grates /do, cujus/ repono gratiae³⁶ /n[ost]ro/ magni Jovis.

/Apoll./ Vulc: Injuncta nos³⁷ quoque exequi mandat fides.

Sal: Ambigua loqueris, pande, q[ui]dcunque e[st] bonum.

/Aescul./ Merc: Te jussit isto Juppiter inungi die.

Sal: Amica narras, ungitur, qui fit Deus.

Co[mmun]e dijs, et Regibus id unum scio.

/Apoll:/ Merc: Si fidere times, opere praestabo fidem. 370

Hac quisque Divûm qui subit sortem, manu,
Hoc d[e]b[e]t ungi, q[uo]d vides, oleo. *Sal:* incipe,
Nullum relinquam facinus, ut votis fruam.

/Apoll:/ Merc: Summa hoc potestas vindici terrae datur,

Et decora caeli: nomini turpem tuo *ungitur Salacon.*

Deleo notam ho[mi]nis, ne tuae laudi obstrepat.

Nunc annuente te viam sequor meam.

Peracta jussa nuntius referam Jovi.

/Aescul:/ Merc: Vale, benigno gra[ti]a allapsu deûm

In te redundet. /Apoll:/ Vulc: vive sis n[ost]rum memor. 380

Salac: Vivite. Deorum dexteram, et magni Jovis

Veneror amores. /jam/ sive jam nolint,³⁸ velint

Tellus et astra, jura regnando feram.

118 B

Sepono dubias mentis ambiguae notas;
Na[tur]a me concepit ad magna o[mn]ia,
Ut astra subeam, restat hoc unum deo.

Inductio 7ma

Sartores habito senatu constituunt Salaconem tribus adhuc annis a magisterio differendum. Ubi autem illum profugisse advertunt, co[m]mun[i] sensu decernunt, vi m[anu]m³⁹ illum reducendum. Armat Sartor domum suam, si n[on] aliter, acu saltem vindictam de discipulo sumpturus.

Sartores. puer nuntius.

Sartor M[a]g[ist]e[r] Sal[aconis]: Senatus alme v[est]ra me cogit salus,

Et qua tenemur publica in leges fide,

In jus vocare perfidum nobis caput.

In jus rebellis, si t[ame]n per te licet.

Salaco vocatur; crimen et pueri scelus

Poscunt severos iudices. *Sart. 1:* adsit reus

Sed quale v[el] q[od]d crimen in coetum edidit?

Sartor Mgr. Sal: Per vim inferendae caedis illectus modo

Statuta n[ost]rum sprevit,⁴⁰ et quo sit nocens,

Ad arma spondet militi certam manum;

Jam miles illud jurat: in n[ost]ram domum,

In me et senatum stringere et ferrum, et faces.

Sart. 2: Et ausus istud facinus e[st] Salaco puer,

Ille ut suorimu sanguinem fundat, ptuas?

400

Non arma, virgae dantur in pueri manus:

Aut ludis, aut deluderis. *Sart. Mgr. Sal:* certa e[st] fides:

Juro nocentem, quo t[ame]n pateat nefas,

Hac clave cavea solvito vinctum domi:

Adsit scelestus criminis testis sui.

Puer: Tuis secundos exitus jussis dabo.

Sart. 3: Contemptus hostis saepe plus nocuit minor.
 Si poena sceleris nulla reddatur reo,
 Favore crescet in dies majus malum.
Sart. 4: Praestare verbis convenit socij fidem.

410

119 A

Sit innocens, nec coetui mortem paret;
 Assumpsit arma, quae /leges/ vetant leges, sat e[st].

Sart. 5: Sua arte vivat tyro plus annis tribus.

Sart. 6: Recte mones, hoc lege damnatur scelus.

*Quicumque sartor inscio coetu suo*⁴¹

Legis leges

Tractarit arma, tyro si fuerit, manet;

M[a]g[iste]r artis lege si n[on]stet sua,

Coetus magistri munere indignum puta.

Sart. 1: In v[est]ra sensum consilia jungo meum.

Sart. Mgr. Sal: Studia senatus, cura et integritas placet. 420

Poenam statutam crimini tanto luat.

Puer: Elapsus o[mn]e Salaco delusit malum,

Nunc liber urbe vincula explodit tua.

Sartor Mgr. Sal: Quid? Salaco liber? pro scelus! quaenam p[otes]t —

Per arcta caveae claustra laxari via.

Puer: Visa et peracta certus inspector fero.

Sart. Mgr. Sal: Nec visa, nec peracta, sed nugas meras.

Puer: Sed clara certam veritas reddit fidem.

Sart. 2: Non differenda iudico remedia malo,⁴²

Ne tua tuaeque viscera arrodant domus.

430

Sart. Mgr. Sal: Horresco, quam n[on] vana praesensit metus.

Appetitur armis, et rebellanti manu

Jam liber in mea damna grassatur puer.

Sart. 3: Vi perduellis arma refringi decet.

Illius ensi n[oste]r occurrat furor,

Per vim reductus ciriminis poenas luet.

Sart. 4: De re futura loqueris, ego poenam volo.

Ferro peremptus spiritum immitem exspuat.

Sart. 5: Sed q[ui]d moramur? facta, n[on] verba haec juvant;

Tonat procella gravior, undantes vias 440

Specto furenti milite, et n[ost]rum, et tui

Avido cruoris. *Sart. 6:* dum potes, caedem occupa.

*Milites in
 conspectum
 Sartorum
 veniunt.*

Hos q[ui]dq[ui]d artus animat, addictum tuis

Pro commodis assistet, et bono domus.

Sartor Mgr. Sal: Sonuere classica, arma famuli, arma ocyus.

119 B

Huc socij, et o[mn]is convolet, jubeo domus.

Properate v[est]rum si quis obseq[ui]um, fidem

Unq[ua]m poposcit usus, haec poscit dies.

Accingere isto, tu accipe hoc; tuum hoc erit.

Distribuit arma.

Sin aliter, acus haec perfidum perimat caput. 450
 Nunc /hauriendum/ socia funde sanguinem infaustum⁴³ /volo/ cohors.
 Generosa v[ir]tus gloriae in campum vocat
 Cujusque gladios: convenit seq[ui] ducem.
 Felix perit, q[ui]cunque, quos odit, premit.
Soc[ius] Sart[orum] 1: Peremptus hostis conferet novum decus,
 Novamque nobis gloriam victus dabit.
Soc. 2: Audacibus /nec raro/ fortuna, nec raro favet.
 Praecelsa virtus arduis se se probat.

I n d u c t i o 8 v a

Vulcanus labori insudans suo, o[mn]em operam Deorum jussu Salaconis in usum a se impendi debere queritur, conclusumque esse: hujus nominis ho[mi]nem aliquem Marti jam viribus fracto, et caedium inimico succedere oportere.

Vulcanus. Salacon.

Vulc: O dira fata, Numinum o saevus furor!
 Ergo querelis tempus aeternum manet; 460
 Pro misera pietas! eloqui fatum pudet.
 Utinam cruorem capitis invisus meo
 Sacrare possem malleo, haud ulla amplior,
 Meliorque po[ss]et victima offerri mihi.
 Te te Creator Caelitum testem invoco,
 Et te potentem gentis armigerae ducem;
 Si q[ua]ndo tantus me labor pressit tuus.
 Gradivus ipse belliger ut ut sit ferox,
 Veniam labori saepius nostro dedit,
 Nec me furentes semper aetnaeis jugis 470
 Versare voluit igne perpetuo focos.
 Heu, q[ua]m dolori numerus angustus meo e[st]!
 Destituit a[nim]us membra, jam vires labant,
 Et vix tremente sustinent arma haec manu.

120 A

Durate trepidae lugubri officio manus,
 Ingeminet ictus, fulmen in mundum paret:
 Et Marte pejor, saevior et ipso Jove,
 Ca[us]a e[st] laboris impius Salacon mei.
Fabri cum Vulc: Longus labor vires demit
 Sartor puer nos affligit;
 Fulmen, ensis Salaconi,
 Apparantur novo Marti;
 Neque dies sufficit.

Fit cantus

Sal: Luctum morare, desine infelix dolor;
 Ade[st] daturus auxilia victis malo. 480
 Sed q[ui]s dolore percitos urget labor,
 Quid ensis iste, quidve vocifer a[nim]o,

Planctusque supra ferreum hoc volunt opus.

Vulc. cum Fabr: Urgent die, nocte dij.

Arma cudi nova Marti.

Ferrum premit, opus terit,

Robur demit, manum ferit.

Dire puer Salacon.⁴⁴

Canitur iterum

Sal: Quid me nefanda stirpe progenitum vocas.

Authore gignor Numine, haud generis pudet.

O si saltem ferrum e[ss]es,

Malleoque si subesses!

Dolor foret minor meus;

Manus mea tortor tuus

Dirae stirpis Salacon.⁴⁵

Canitur 2 do

Sal: q[ui]d obstrepis, q[ui]d voce tartarea metum

Irasque cogis pristinae mentis novas?

Secede mecum potius, et rerum statum

Dubium ac minacem justa consilia explicent.

Opibus merebor, ut fides pretium ferat.

Vulc: Non patitur a[nim]us turpis admissi memor.

Heu, quam furoris damno praecipitem modum,

Sal: Facile pacisci mutuam veniam l[ibe]t.

Vulc: Fateor, tumultus cordis, assidui tui

Ca[us]a labores fecerant, hinc me furor

Et pejor ira pectus invasit dolor:

Servire, quem n[on] noveram tantum tibi.

Sed parce, jam grave nihil, aut miserum mihi e[st];

Si te sciam voluisse, tu tantum impera.

Sal: Quid, me furentis imperij damnas reum,

500

Me tuus ut ille tangat afflicti labor

Huic me laborem flumina, et ferrum jubet

Salacon ego sum, brevibus hoc n[ome]n nota.

Vulc: Hic ipse Salacon Martis officium geret,

Immensa superis gloria, exitium solo.

120 B

Huic me laborem fulmina, et ferrum jubet

Divûm potestas pendere, ut bellum regat.

Ca[us]a e[st]: fatiscit pressus armorum pater,

Pacemque poscit, furere si placeat dijs.

Sal: Fides habenda e[st]; referat hoc pretium labor.

Insudet armis cincta Cyclopum manus.

510

Vulc: Fiet, q[uo]d optas, spondeo verbis fidem.

Sal: Et me potestas evocat superûm; placent

Et arma, miles, et placent Martis vices.

Inductio 9na

Sartor desperans de reducendo suo Salacone, inter affectus varios absentia valedicit, seque in memoriam ejus perennem commendat. Territus ultimum a Comete gladiato, fugit.

Sartor cum socijs suis.

Sart. Mgr. Sal: Frustra e[st] m[a]g[ist]ri gaudium evasit puer.

Q[uo]d amem, per o[mn]es quaero percurrens vias,

Vasta gravatus horridam clava manum.

Heu! chare Salacon me fugis? juste fugis.

Sic ergo, sic tua merita, aerumnas tuas,

Tuos labores n[ost]ra compensat manus.

Quas servituti, reddo quas⁴⁶ fidei vices? 520

/Ruinas/ Iram ruinas, probra, cruciatus, necem.

Jussa execranda, dira, scelerata, impia.

Im me arma, ferrum vertite, in me o[mn]is ruat

Unum potestas, illius poenas luam.

Abite sceleris socia pars n[ost]ri; pudet

Meminisse dirum sortis infaustae nefas.

Pereant et arma, pereat et tota haec domus.

Detecta prodit veritas, fuit innocens.

Socij o[mn]es: Damnamus et nos signa stultitiae tuae.

Sart. Mgr. Sal: O fata! supero, solus in longos miser 530

Luctus supersum, quis mihi junget manum,

Quis artis ista decora restituet meae.

Heu sortis atros turbines, foedum scelus!

Quid vivo, q[ui]d respiro, q[ui]d lumen traho

Viduus? ruamus amime, jam praeceps hiat

121 A

In poenam avernus, e[st]ne Thysiphone (!) manum

Armata colubris, e[st]ne tartarea al[i]q[ui]d

Monstrum palude? pernego, n[on] e[st] deus,

Qui scelera plectat, scelera nisi jacto mea

Exurat igne: nulla Thisiphone(!) e[st] Stygi, 540

Nisi concitato turbine erumpat foco,

A[nim]amque n[ost]ram corpore inimico extrahat.

Miserande Salacon, te arma quaesierant mea,

In innocentis sanguinem armavi domum.

Ah! vive semper, vive et aeternum vale.

I, perge felix, sequere felicem impetum,

Memorque vive n[omi]nis saltem mei.

Heu me! q[ui]d istud e[st]? q[ui]d hoc? medium diem

Cometa apparet.

Cinxere tenebrae; phoebus obscuro meat

550

Sine nube vultu: q[ui]s diem retro fugat,

Agitque in ortus, unde nox atrum caput

Ignota profert? poena, pro video, mea e[st];

Ultrice dextra repetit authorem scelus.
Pereo, meoque damnor ex[em]plo nocens.

I n d u c t i o 1 0 m a

Mars deducto in officinam suam Salacone, s[i]g[nifi]cat illum armorum deinceps futurum Praesidem. Arma induto Deucalion novos o[mn]es adjungit milites.

Mars. Deucalion. Salacon et milites ejus.

Mars: felicitatis nuntia haec dies tuae e[st]
Magni propago Martis, heroum genus,
Decusque belli: saepe cui primos dedit
Bellandi honores palma, quemque unus tubae
Egit per hostes clade metuenda canor. 560
Fortuna tibi jam famula in obseq[ui]um venit.
Ad te supremi missus imperio Jovis
/Fecialis/ Gradivus adsum; magna mandata haec cape:
Tuo /tradu/ mea arma bella vult fraeno regi,
Et e[ss]e summum Principem armorum jubet.
Capesse nostra decora, ques felix diu
Post fata quoque mea pondus hoc belli geras.

121 B

Sal: Alto reposta mentis haerebunt sinu
Obseq[ui]a caeli maxima, et gratia deum.

Mars: Ducis supremi tesseram, virgam cape, 570
Et Martis una regimen amplexu hoc datum.
Adstringe galeam, laeva se clypeo ingerat;
Gladium Tonantis vindicem e[ss]e hunc noveris.
Dum frater exarmatur, armatus mane.

Sal: Aperio grande pectus hospitium deo.

Mars: Nunc socia cingat principem belli cohors.

Deucal: Adeste grandes generis aetherei viri.

Adeste, vitam capere vos jubeo novam
Generosa belli socia et adjutrix deum,
Proles Tonantis, vos favor caeli manet. 580
Quem quisque conspicit, ducem agnoscat suum,
Bellique praesidem. hoc sator mandat poli.

Mars: Probatis illum. *Milit[es] o[mn]es:* annuimus imperio Jovis.

Mars: Bene e[st], abunde e[st]: ergo q[uo]d jubent dij;

Faustum evenire publico caeli bono,

Utrique mundi cardini, qua sol venit,

Et qua recedit occidens; bellis volo

Te praesidere principem: hoc munus tuum e[st].

Sal: Vitam, cruorem, quidquid hic spirat mei:

Devoveo jussis, nutibus, caeli bono. 590

Mars: Firmate Marti jurejurando fidem

Mil. o[mn]es: Juro fidelem principi n[ost]ro manum.

Mars: Tactoque ferro quisque, quae voveam, prior
concepta verbis vota concipiat sequens:

*Aeterna felix bella pro Superis gerat.*⁴⁷

Milit. o[mn]es: Aeterna felix bella pro superis gerat.

Mars: Jam feriat auras aere clangenti tuba,
Totumque laetus celebret hunc mundum dies.

Sal: Grates Olympo, cujus afflatu fruor

Mihi tam benigno; maxima immeritum l[ice]t

In me redundat gratia, enervi jacet

600

122 A

Inflatur.

Invidia nisu, meque sublimi vehens

Fortuna, gyro mobilem sistit rotam.

I n d u c t i o 1 1 m a

Mercurius Satyris ad se vocatis, elatum Sartoreculi exponit a[nim]um;
illis in iras accensis, bellum contra fictum hunc deum mandat, eumque
capi jubet.

Mercurius. Satyri.

Merc: Adhucne lentus vindicis manus chalybs,

Et ira patiens post nefas tantum mea e[st]?

Admissa jam s[un]t; morte puniri parum e[st],

Graviora meruit impium pueri scelus.

Quid vos moratur, syderum, socij, decus?

Corripite tela vindices magni Jovis.

Satyr. 1: Opere haud moramur justa mandata exequi.

610

Sat. 2: Jamque urit a[nim]os pertinax nimium furor,

Et in furorem temere praecipites agit.

Sat. 3: q[ui]s ausus al[i]q[ui]d, quove consilio, doce.

Merc: Utinam dolori spiritum reddat meo.

Iramque n[ost]ram sanguine extinguat suo!

Sartoris ille natus e plebe e[st] puer . .

Dat jura, leges figit armorum arbiter,

Regnare princeps orbe vult toto deus.

Quin alta caeli spatia sublimis petit,

Ut regnet unus, Martis officium gerat,

620

Et praesidere militum po[ss]it rei.

Caelo timendum e[st], regna ne summa occupet.

Munimen orbis e[ss]e, se fingit deum,

Et po[ss]e sydera viribus vinci suis,

Regnare caelis: surget Enceladus novus,

Mittetque quo nunc premitur, in superos onus.

Sat. 4: Pernego, nego deum hunc; inferos Pluto regit,

Neptunus aequor, astra famulantur Jovi:

Est o[mn]e Marti munus in bello datum.

Mars: Qui temeritate fertur in praeceps sua, 630
 122 B

Malis domandus e[st]. gravi semper jugo
 Prematur, ut nil s[imi]le tentare audeat,
 Et hoc sat e[st]. *Sat. 5*: Non pereat infandum genus,
 Se agnoscat ho[mi]nem, nulla tranquillae trahat
 Momenta vitae, donec inimicam exspuat
 Scelestus a[nim]am, ditis adituram domos.
 Miseria quemvis segregat ho[mi]nem a Deo.
Sat. 6: Nunc anteq[ua]m se firmet, aut vires paret;
 Petatur ultro, ca[us]a vindictae e[st] deus.
 Aut perdet, aut peribit. In medio e[st] scelus 640
 Positum occupanti. *Sat. 1*: nemo n[on] eadem volet,
 Nullum relinquam facinus, et nullum e[st] satis.
Merc: Perge ira, perge, et magna meditantem opprime.
 Monuimus. ite, iussa quo vocant mea.
 Capite tyrannum. Captus aeternum gemat.
 Dirimite litem praelio ultorem rotet
 cujusque chalybem Martis irati furor;
 Perdat, trucidet, stirpe cum tota ruat.
 Consilia n[ost]ra qui seq[ui] renuit, perit.
Sat. 2: Fortuna ad alta cereas pennas h[a]b[e]t; 650
 Ubi prope steterit solis Augusti faces,
 Excussus astris Icarum mundo dabit.
 Fortuna stabilem nemini servat fidem.
Sat. 3: Juro tonanten, captus et caelo ruet.
 Quid fata po[ss]int, triste documentum dabit.
Sat. 4: Nunc justa caeli ca[us]a sub Martem monet;
 Vincamus una, nullus e[st] metui locus.

I n d u c t i o 1 2 m a

Salacon de fortuna sua jam laetus paeana cani imperat; primum vim sartoribus inter terrestria illaturus, bellum in eos decernit. Legatus inter haec Melicertes⁴⁸ a Glauco et Oceano dijs marinis, novam aggratulationis dignitatem ade[st], nectarque deorum reipsa⁴⁹ salsam maris aquam offert.

Salacon. Legatus, Nuntius. Milites.

Sal: Nunc inter astra positus evasi genus 123 A
 660

Mortale tandem, decuit hunc finem dari.
 Merui nitentem regiam clari aetheris;
 Quin ipse q[uam]q[ua]m Juppiter credi meus
 Pater e[ss]e gaudet, contuli caelo decus.
 Te sors adoro, perge quo pergis gradu.
 Jam celsus astra tango, quem longo diem

Suspirio poposci et aeterna prece,
 Felix repente rebus affulsit meis.
 Exultat a[nim]us, fateor, exultat, salit,
 Diffundit intus viscera, haud sese capit.
 Age, nunc triumphum gloriae miles cane,
 Numenque mundum solvat in plausus novum. 670
 Meum diem celebrare caelestes volo,
 Pelagique Numen o[mn]e consensu pari.

Milites: Ergo vivat! inclamemus *Fit cantus*
 Martem novum celebremus
 Mille vivat saecula!

Caelum terris major petat,
 Decet, tandem Martis ferat
 Praemium hoc gloria.

Hoc sub duce cadet fastus
 Inimicus cedit astus,
 Tanto belli Principe.

Nihil e[st], q[uo]d timeamus,
 Non bonum, quo careamus,
 DEO⁵⁰ sub Belli duce.

Laeti Duci applaudamus,
 Votum cordis hoc addamus:
 Mille regnet saecula!

Sal: Placent amoris signa, sed fidei magis.
 Divine miles, n[on] voco humanum amplius,
 Qui praeliaris Numini: junge⁵¹ ordinem;
 Exuscitate mentis antiquae igneos
 Rursum vigores, q[ua]ndo vos deus sui /jubet/
 Jubet e[ss]e honoris vindices, et Mars vocat.
 Inimica primum bella sartores premant,
 Referantque poenan scelere promeritam suo.
Mil 1: Idem e[st] in a[nim]is, q[uo]d jubes, factum puta.
Sal: Posterior alas explicet miles, vola
 Latus sinistrum; dexterum in latus veni,
 Pedem revolve; rursus in phalangem abi.
 Terga fugientum persequere, veteri pedem
 Statione firma. repe, da terga in fugam.

123 B

Subsiste, quivis ordinem tuum cape.
 Vindicta magni Numinis. v[ir]tus manum
 Laudanda, pectus ira, cor sancto furor
 Obarmet aestu. pergite hac, qua vos trahit 690
 Bene auspicatae gloriae impatiens sitis.

Mil. 2: Ca[us]a ipsa stimulos addit. in ca[us]a dei
Posuisse vitam, militi summum e[st] decus.

Nunt: Ingressus aulam praeco Numinum, tua
Anhelus ora poscit. *Sal:* admitto virum.

Quae ca[us]a n[ost]ros cogit in vultus gradum?

Legat[us]: Festum diem Mars alme consensu pari.

Celebrare Pelagi Numina hunc tecum volent;

Q[uo]d utrumque major impedit cura, id dolent.

Mittunt deorum nectar, haud sperni putant,

700

Quo te fatentur Caelitum excelsissimum,

Foedusque jungunt, si socia placeat manus.

Sal: placet.

Inductio 13.

Nec opinantem quid s[imi]le, sartorem deum Satyri fugatis o[mn]ibus
ejus socijs capiunt, et in senatum deorum justa mulctandum poena
necq[ui]dq[ua]m conquerentem abducunt.

Satyri. Salacon.

Sat. 5: Capite, rape contumacem. *Sat. 6:* nil moror.

Scelus, patrator sceleris haud falso liquet:

Decreta poena e[st], capite supplicium luat:

Milit. o[mn]es: Perijmus o[mn]es, monstra, pro monstra effera!

Sat. 1: Ades sceleste, plebe sartorum satus

Palam Tonantem vindicas p[ar]tem tibi.

Majora poenis⁵² peccat humanis, deos

Quisq[ui]s lacessit; magnus hunc vindex manet.

710

Sal: Quam varia mecum ludit et q[uan]tas vices

Fortuna versat! arduum ad caelum e[st] iter.

124 A

Sat. 2: Ut ima ditis, et styga et manes petas

Ultra nocentum exilia, te traddam inferis.

Sat. 3: Etiam die nolente discutiam tibi

Tenebras miseriae sub quibus latitant tuae.

Duplici (!) catena colliga collum manu.

Sal: O dura nimium fata, crudeles vices!

O sors acerba, semper ex aequo mala,

Cum parcit et cum verbere inflicto furit.

720

Sat. 4: Haec e[st] superbi poena; dum magna appetit,

Non po[t]e[st] vitam trahere pejoram nece.

Sed ultio n[on] sera delebit probrum.

Quicumque laesus vindicem exposcit manum,

Paenas petentem me, comes adeat deos.

Poenas petentem me, comes adeat deos.

Sat. o[mn]es: Eamus. *Sat. 5:* anne caelitum sedes placent? *Prodeunt accusa-
tores et Dij.*

Inductio Ultima

Salaco plurium damnatus reus, in poenam temeritatis suae sartoreculum indutus a Vulcano in fronte stigmata, a Marte gladium ligneum obtinet; nectar insuper illud marinum epotare cogitur in documentum: ne plus, q[ua]m po[ss]it, volet, altaque tectorum culmina ut cautior adeat.

Salac[on]. Accusatores. Dij.

Sal: Ah parcite, dij supplici hac saltem vice!

Erroris istud o[mn]e, q[uo]dcunque e[st] nefas.

Juppiter: Contemptor inimicum dijs monstrum tace.

Caelestis ira quem premit, miserum scias. 730

Erroris o[mn]e facinus e[st] nunquid tui?

Audi querelas pauperum, quotquot vides.

*Accus. Sart. 2.*⁵³ O quam superbos plectit ex alto /Mavors/ deus!

Non tu petijsti Caelitum sedes puer?

Nunq[ui]d propinquum dixeras te dijs caput.

Ubi arma, tu Mars, cujus imperio ducis

Subiectus orbis pareat liber diu?

/Nunc si Mavors es/, /es/ Gradivus es, nunc perfer hanc molem mali.

Accus. Sart 1: Imposita pedibus vincla dirrupit (!) puer.

Se coetui d[omi]noque retinenti eripit. 740

Est profugus, unum sufficit poenae nefas.

Te puniendum Numini tradit scelus.

Accus. 3: Diluere possem cuncta nisi talis fores⁵⁴

124 B

O innoce[n]ti a sancta, quis fidem abnuat?

Nil arguendum video sed timeo t[ame]n:

si nemo doceat fraudis et sceleris vias;

Est una: . . . . . /datam/ nobis fidem.⁵⁵

Salac: Dolet pudetque quodquod admisi scelus.

Acc. 2: scio, quid queraris scelere praerepto doles,

Quod n[on] patraris fuerat hic dominus tibi: 750

In morte d[omi]ni sternere et nos et domum.⁵⁶

Sal: Te te precor, quem mundus et Caelum timet.

/Daedal:/ *Saturn:* Inique /latro/ sartor loqueris, an violas deos?

Fraudare Divos, qui cupit crimen facit.

Vitia cohaerent invicem,⁵⁷ qui semel amat,

Odisse nunq[ua]m poterit; abscissus licet,

Regerminat malignus a plantis vigor.

Sal: Saepe error ingens sceleris obtinuit locum.

/Aescul:/ *Mercur:* Quid? inultus ego sim, tacita sic abeant mala?

Agite, theatrum erigite funereum reo. 760

Coelos petivit tumidus, abjectum cinis

Turpet inhonestus, pendat ambitio scelus.

/Apoll:/ *Pan:* Jace terendus pedibus, in cineres abi.

V[irtu]tis illi hanc Martiae vestem date.

Vulc: Cape hos amictus, exuat sartor deum,

Memorque sortis vivat, haud laus e[st] levis,
 Artis ab honore ductus artificis honor.
Sal: Heu me! fugacis decora d[omi]natus mei.
 Quam res secundae n[on] habent unq[ua]m modum.
 Resummo fila, et artis indicia meae.

770

Mars: Nunc, fulminantem saepe qui vinci Jovem

125 A

Stulte putaras arma pro bello indue:

*Ligneum accipit
 gladium*

His /te Mavortem/ /Gradivum/ praesidem te vindica /inditis dijs/
 armorum deum⁵⁸

Taces, deumne poena, mortalem an probat?
 Etiamne sanctum vendicas Numen tibi.
 Depono /sceptrum/ gladium,⁵⁹ gloria haec alium manet.
Merc: Sed age, deorum nectar epota ocyus.
 Quid ira superum po[ss]it, ex[em]plum dabis.

Quid extimescis? n[on] deum timor probat.

Cogitur bibere

Sal: Pereo, morior, heu sola mors votum meum.

780

Detestor, execror, horreo, nego me Deum.

Me stulta pietas fascino illexit pio.

Juppiter: V[irtu] te agendum e[st]. Numen haud mori p[otes]t.

Sal: Cur a[nim]am in ista luce detineam amplius,
 Morerque, nihil e[st]. *Vulc:* perfer imperium deum,
 Temet reserva, nulla moriendi e[st] via.

Haec signa sunt. vivere aeternum his datur.

Frons e[st] sigillis apta pro n[ost]ris tua
 Stringite superba, et insolens flatu nimis
 Sartoris a[nim]a spiritus ponat suos.

790

Sal: Pereo, morior, heu sola mors votum meum.

Vulc: Nobilius al[i]q[ui]d genere terreno appetis;

Signo hoc habebis n[ome]n et vultum dei.

imprimis

Salac: Mors misera, vita morte sed peior mea e[st].

Desertus et destructus et cunctis egens,
 Heu quo labor, quo vota ceciderunt mea!

Fulgore primo captus et fragili bono
 Fallacis aevi, quisquis attonitus stupes;
 Mendacis ex me summe fortunae impetum.

Haec meta rerum, mentis hoc tumidae lucrum.

800

Damnatus exul, sorte nec superum fruor.

Nec inferorum laedere e[st] tantum deos.

Religio divum laesa regnorum trahit
 secum ruinam: perstet in superos honor,
 Imperia stabunt; deme Numinibus fidem,
 Cultumque rerum, quidq[ui]d e[st] usq[ua]m ruet.

125 B

Sed me pudor, luctusque, perpetuus manet.

Vos saltem amici, n[on] meos dico amplius,
Vos miseriae deflete lugendas vices.

809

E p i l o g u s

Cupido jam jam aetherea praetervectum cor amoris perseq[ui]tur, captum
velut rebelle sibi /Plutoni aeternis mancipandum carceribus/ Charontis⁶⁰
trahit obsequio⁶¹ debitam temeritati o[mn]i exhibens e[ss]e poenam,
contemptum.

Cupido: Perduellis siste gressum
Et tumentis cordis aestum,
Quo volatum tendis, inde
Lapsus instat. Insolentis
Iste finis e[st] laboris,
Se ruina perdere.

Amor: Evolabo. *Cup:* te retundam.

Amor: Me firmabo. *Cup:* n[on] recedam.

Amor: Vires o[mn]es explicabo.

Cup: Ego telis grandinabo.

Amor: Tuus furor erit vanus,
Et imbellis o[mn]is arcus,
Telo, nervis, irrita vis.

Cup: Jam coërce linguae aestum,
Et os doma permolestum

*Cup. Char.*⁶² Vives hac in servitute,
Hac aeternum miser sorte
Dabis nautae operam.
Age jam nunc vires jacta,
Disce Numen, e[ss]e tela,
Quae superbos fulminent.

Amor: Ergo sorte concidente,
Ergo fato saeviente
Gemam hac in servitute!
O sors bona, longa nulla,
Laeta migrat, venit maesta,
o[mn]i e[st] jucundiore Maesta semper longior.⁶³

125 B

O[mn]es s[imul]: Hoc moneris posteritas
Fallax mundi e[st] prosperitas.
Stant in arduis honores,
Sunt in lubrico favores;
Est t[ame]n, q[ui] pervenire
Huc, laborat impete.
Q[uan]do credit se tenere
Pertinaci dextra fer[r]e.
Lubricat pes et ruina
Inopina involvitur.   Finis.
O.[mn]ia] A.[d] M.[ajorem] D.[ei] G.[loriam]

SZÖVEGKRITIKAI JEGYZETEK

A szöveg közlésével kapcsolatos elveinket a magyar nyelvű drámák, valamint a latin nyelvű pásztorjáték közreadása során ismertettük. Felhívtuk a figyelmet az általános és az egyéni rövidítésekre is, éppen ezért itt csak azokra a rövidítéstípusokra szeretnénk a figyelmet felhívni, amelyek korábbi szövegeinkben nem szerepeltek. Igen sűrűn találkozunk a kolligátum korábban kiadott szövegei kézírásaitól eltérően a szóvégi *-us*, *-um*, *-m*, vagy a tapadó *-que* szócska rövidítésével. Az *-us* jele: egy a betűsor alá húzott görbe vonal. Az *-um* esetében a másoló vagy a szerző ugyanezt a görbe vonalat a betűsor fölé húzza. Hasonló a helyzet az *-m* rag esetében is. A *-que* szócskát úgy írja le, hogy kiírja a *q*-t, az *ue* helyett azonban az *-um*-hoz hasonlóan a sor alá kanyarítja a vonalat. Ezekon kívül természetes más közismert rövidítések is szerepelnek a szövegben. Így az *oe* az mint *omne*, *oibus omnibus*, *nn nomen*, *nne nomine*. Rövidíti a lét ige bizonyos alakjait is: *e est*, *ee esse*, *st sunt*, *eent essent*. A *poe potest*, a *point possint*. Az *n non*-t jelent. A *qui*, *quae*, *quod* ragozott vagy ragozatlan, továbbképzett alakjaiban ugyanazokat a jellegzetes *q*-szerű jeleket használja a szerző, mint a pásztorjáték másolója. A *-tur* ragot úgy rövidíti, hogy leírja a *t*-t, az *-ur* helyett azonban függőleges irányú hullámos vonalat húz az alsó betűszárak mélységében. A hosszú mássalhangzót többnyire úgy jelöli, hogy csupán egy mássalhangzót ír le, s föléje a hullámos ékezethez hasonló vízszintes vagy függőleges helyzetű vonalat ír. A rövidítéseket nem alkalmazza következetesen. Valamennyi rövidítést (az egyértelműt és a problematikusait is) feloldottuk, a szókiegészítéseket azonban szögletes [ ] zárójelbe tettük. A végződésrövidítéseket [ ] nélkül oldottuk fel. A sorokat az eredetit figyelembe véve számoztuk, ahol az eredeti számozásban tévedés történt, ott módosítottuk a számot. Itt sem hozzuk a lapok jobb felső margóján középütt található $\pm$ jelet. Azokhoz a sorokhoz, illetve szavakhoz, amelyekhez megjegyzést kellett fűznünk, sorszámot tettünk. Nem használtuk a kéziratban található ékezeteket, amelyeket törvényszerűen ugyan, de következtelenül használ a szerző. Az áthúzott szövegrészt / / zárójelbe tettük.

- Idegen kézírású bejegyzés, azonos valamennyi katalógusbejegyzés kézírásával. Vö. itt: 4–5. sz. jegyzet.
- Az eredeti szövegben is aláhúzott szövegrész.
- A javítás előtti eredeti szövegváltozat: *Fortuna rotae suae insidentem circumagens fraudem...*
- 4–5. Utólagos, a katalógusírással azonosnak tűnő bejegyzés. A *Socius* 3 szereplőnevet *x* jellel utalja a megfelelő szöveghelyhez.
- A *slē* rövidítés *simile*-t jelent. A szövegösszefüggésbe beilleszthető. Grammatikai probléma nem merülhet fel, a verssor azonban metrikailag hibás lesz.
- Ráírásos javítás. Az első változat nem olvasható.
- A *positum* törölve. Metrikailag rossz sor. A *positus*-szal érthetőbb lett volna *Salacō* gondolatmenete. Enélkül a mondat jelentése elszíntelenedik.
- A *subibo* és a *quidquid* közé és fölé írt szó a *virtus*.
- Nec* ráírásos javítás. Az első változat olvashatatlan.
- caelum* javítva *caeli*-re.
- saltem*: a *laeta* és a *nemoris* fölé és közé írt szó.
- Ráírásos szereplőnév-módosítás. Az első változat *Mars* volt.
- A kéziratban számmal írva: *3 tio*.
- Enceladus* vö.: 625. sor.
- A *velle* a *Deferre* és a *Numini* közé és fölé beírt szó.
- Az *Apollo* szereplőnevet a szerző nem húzta át, csak fölé írta az újat: *Mars*. Értelemszerűen át kellett volna húznia, hiszen az *inductio*ban mindenütt törli.
- Az első két betű nagybetűvel írva.
- Hoc* ráírásos javítás. Az eredeti nem olvasható ki.
- A javított szó első három betűje olvashatatlan.
- Az 5. *inductio* tartalom-összefoglalásának első változata végig áthúzva. Az új szöveg az áthúzott felett soronként.

22. A tartalom-összefoglalás után a szereplőneveket módosítani kellett volna. Machaon és Daedalus helyett a szövegbeli szereplőnevek korrigálásának megfelelően Vulcanust, illetve Mercuriust kellett volna írnia.
23. Ráírásos javítás. Az első változat olvashatatlan.
24. Azonos kézírású, utólagos szereplőnév-bejegyzés a margón a vonatkozó sor magasságában.
25. Ráírásos javítás, az első változat olvashatatlan.
26. Ráírásos javítás. A *meae*-t *tuae*-re javítja a szerző.
27. Azonos kézírású utólagos szereplőnév-bejegyzés a margón a vonatkozó sor magasságában.
28. Ráírásos javítás. A *solvit*-et *solvet*-re javítja a szerző.
29. Ráírásos javítás. Alatta feltehetőleg *Merc* volt.
30. Azonos kézírású, utólagos bejegyzés a *jussa* és a *mandatum* szavak közé. A 3 érlelmszerűen *Operarius tertius*-t jelent.
31. Ráírásos javítás. A *Mach.* szereplőnevet *Vulc.*-ra módosítva.
32. Az *ijdem Mercurus et Vulcanus*, utólagos a két sor közé illesztett bejegyzés. Értelemszerűen a szövegben helyeztük el.
33. Az *insuper* a *Deorum* és a *Numerum* fölé és közé írt szó.
34. Utólagos szórend változtatás. Az első változat szerint: *Fugimus*, (2) *heu*... (1)
35. Majdnem teljesen átfirt sor. Az első változat: *Heu! Heu! Aescul: quae ca[us]a pellit, e[st] al[i]q[ui]d mali? Javított változat: Heu! Heu! Mercur: quid istud, causa quae nova e[st] fugae?*
36. Ráírásos javítás. Az első változat *gratia* volt.
37. Ráírásos javítás. A *nos* alatt *me* volt.
38. Ráírásos javítás. A *no*lnt első két betűje az első változat szerint előbb *ve* volt.
39. Határozottan kivehető az *m* betű. A rövidítést feloldani nem tudtuk.
40. Ráírásos javítás. Az első változat *spernit* volt.
41. A kéziratban is aláhúzott négy sor.
42. A sorban a *differenda* és a *remedia* szavakat a szerző ráírással javítja. Az első változatban *differendum* és *remedium* volt.
43. Ráírással javított szó. Az első változat olvashatatlan.
44. A kéziratban az 1—2. és 3—4. sorokat egy sorba írja a szerző.
45. Az öt soros versszak a margón olvasható a 479—483. sorok magasságában. A versszakot a szerző ++ jellel utalja a megfelelő szöveg helyhez.
46. Az eredeti szövegben *quas* (2) *reddo* (1) sorrendben szerepel.
47. A szerző által aláhúzott sor.
48. A *Melicertes* a *haec* és az a *Glauc*o szavak fölé és közé írt szó.
49. A *seipsa* csak így olvasható.
50. Nyomtatott nagybetűkkel írva.
51. Az első változatban *junget*. A *t* törölve.
52. A *poenis* a *Majora* és a *peccat* szavak fölé és közé írt szó.
53. A *Sart* az *Accus* és a 2 fölé és közé írt szó.
54. A törölt szó fölé írt sor. Az eredeti sorban azonban az *Accus* 3. szereplőnevet nem törli.
55. A törölt sor fölé írt sor, s ebben is törölt néhány szót a szerző, emiatt néhány szó olvashatatlan.
56. A 739. sortól több sor törölve. A javított szöveg a sorok fölött. A törölt sorok az alábbiak.
*Accus. 1: Et furta s[un]t illi haud nova, assvevit malo,
 Effregit ipsum limen in n[ost]ra domo.
 Aliena rapuit, nec satur in hoc erat.
 Et rusticorum gaudio invasit pecus.
 Accus. 3: Non tu es furatus anserem matri meae?*

124 B

O pestilens invidia nec miseris fugis.
*Accus. 3: (!) Unum levamen denique aerumnis datur
 Videre saltem et nosse quo pereat malo,
 A quo omne venit sortis heu damnum meae*

Nondum is sepulerum mat[er] abisset (?) mea
 Ni foeda toties verba violassent piam (?)
 Experta voces in[n]ocens illa e[st] tuas.
 Quotus Megaeram, sexui labem suo,
 Sagamque, quoties se audiit misera stygem.
 Et ubi tot acuum s[un]t pretia, quas tibi dedit?
 Confidit o[mn]ia: praemium hoc reddis bonae?
 Pro juste vindex sceleris, hoc audi nefas.
 Audite superi, plura si quisquam audeat.
Salac: Dolet, pudetque, q[ui]dq[ui]d admisi scelus.

57. Az *invicem* a *vitijs* szó fölé írva.

58. Majdnem teljesen átjavított sor. Az eredeti:

His te Mavortem vindica inditis dijs. A Mavortem szó fölé utóbb a Gradivum szót írja, majd azt is törli, a végleges forma a köv.: His praesidem te vindica armorum deum.

59. A *sceptrum* áthúzza. Föle írva: *gladium*.

60. A Plutoni aeternis mancipandum carceribus törölve. A törölt sor fölé írva: *Charontis*.

61. Az *obsequio* a *tradit* és a *debitam* közé és fölé írva.

62. A szövegrészt e két szereplő mondja együtt. Amort gályarabságra ítélik Charon bárkáján.

63. A „Maesta semper longior” új sorba kívánkoznék verstani szempontból. Az eredetiben azonban a két verssor egyben található.

**EINE LATEINISCHE KOMÖDIE VOM ANFANG DES
18. JAHRHUNDERTS IM MISKOLCER ARCHIV**

(Auszug)

Verfasser veröffentlicht zusammen mit seiner einführenden Studie eine lateinische Komödie vom Anfang des 18. Jahrhunderts, ein Stück aus dem Schuldrama-Kolligatum vom Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts. I. Kilián machte die Sammlung unter dem Titel „Ismeretlen iskoladráma-gyűjtemény a XVII—XVIII. századból” (Eine unbekannte Schuldramen-Sammlung aus dem 17—18. Jahrhundert) in den „Borsod-Miskolci Füzetek, Irodalomtörténet 5” (Miskolc 1967) bekannt. Ebenda publizierte er gleichzeitig zwei ungarisch-sprachige Stücke der Sammlung. Das lateinische Hirtenspiel des Kolligatums veröffentlichte Verfasser in seiner Arbeit „Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről (Lateinsprachiges Hirtenspiel vom Anfang des 18. Jahrhunderts), (Antik Tanulmányok 1968, 304—320). In diesen Studien berichtet Verfasser eingehend über Zeit und Ort der Entstehung des Kolligatums. Die zu verschiedenen Zeiten und an verschiedenen Orten geschriebenen handschriftlichen Schuldramen-Hefte wurden 1732 in der Schule des Minoriten-Ordens der Gemeinde Kanta bei Kézdivásárhely (Komitat Háromszék in Siebenbürgen) in einem Band zusammengefasst. Von dem Miklós-Drama der Sammlung konnte nachgewiesen werden, dass es 1688 in Trencsén, in der Schule des Jesuitenordens aufgeführt wurde. Der Autor des Dramas „Der Gladiator Moschus” war der Wiener Jesuit Gabriel Froelich. Dieses rhetorische Drama wurde 1698 zuerst in Wien, einige Monate später auch in der Schule der Jesuiten in Kassa aufgeführt. Auf dem Titelblatt des Dramen-Heftes steht auch der Name des namhaften ungarischen Historikers aus dem 18. Jahrhundert: Gergely Hidi. Auf der letzten Seite des mit den Worten „Exile pretium posco” beginnenden Dramas ist der Name des Linzer Magisters Paulus Klimpfinger und die Jahreszahl 1708 zu lesen. Auf dem letzten Blatt des Heftes mit der Faschingskomödie: „Declamatio de Victore ebrioso Bacchanalastica” ist die Quellen-Signatur eines begonnenen Dramas aufgezeichnet: Ex. Ann.[alibus] S.[ocietatis] J.[esu] Fland.[riae] Belg.[icae]. Auf dem Titelblatt des ungarischen Schuldramas „Parentum nimius amor sui ipsius ultor” steht eine Anmerkung, die wahrscheinlich vom Autor des Stückes stammen dürfte, mit der Angabe der Jahreszahl 1738 und des Ortes: Minoritenschule von Kanta. Es ist also sicher, dass im Kolligatum internationale, unter anderem auch aus den Schuldramen-Repertoire des Jesuiten-

ordens stammende Stücke vom ausgehenden 17. und vom beginnenden 18. Jahrhundert auf uns überkommen sind.

Das erst jüngst aufgefundene Kolligatum bezeugt, dass in der Minorienschule von Kanta seit ihrer Gründung Theaterstücke aufgeführt wurden. Die in dieser Studie veröffentlichte Komödie ist das beste Stück unter den vier lateinischen Stücken, die die Sammlung enthält. Weder der Name des Autors noch das Datum der Erstaufführung des Stückes sind uns bekannt. Die Katalogisierung lässt vermuten, dass die Komödie 1732 oder einige Jahre früher auch in Kanta aufgeführt worden war. Der unbekannt Autor dürfte — wie es aus seinem Stück ersichtlich ist — die Schul-Komödien des 17—18. Jahrhunderts gekannt haben, in denen einzelne Elemente der Komödien von Plautus, Terentius und Lukianus verwertet waren. Dieses Lustspiel baut sich aus Elementen der in den Schulen des 17—18. Jahrhunderts sehr beliebten Komödie „*Rusticus imperans*“ oder aber aus Motiven der zur Faschingszeit europaweit gespielten Bacchus-Komödien auf. Dem Thema nach ist es eine sogenannte Götterparodie. Salacon, den Schneidergesellen, der alles besser wissen will und sich unter die Götter sehnt, heben die Götter aus Spass zu sich empor. Aber nicht nur das: Mars, der Kriegsgott, wird seines Amtes entsetzt und Salacon an seiner Stelle zum Oberbefehlshaber der himmlischen Heerscharen erwählt. Der unbekannt Autor versteht es grossartig die Situationskomik zu nutzen. Der pathetische Kügler Salacon wird als Kriegsgott bäuerisch derb und trivial. Auf der Erde hatte ihn sein Meister Sartor oft getadelt, weil er nicht ordentlich arbeitete. Als Kriegsgott lässt dieser Salacon eine Flut von Schimpfwörtern auf den Feuergott Vulcanus niederprasseln, der ihm die Waffen schmiedet. Eine komische Szene folgt der anderen, neben einigen realistische Gestalten geschaffen. Der Aufbau des Stückes ist proportioniert, Ablauf und Verkettungen der Handlung sind klar übersichtlich. Auf den ungarischen Schulbühnen erscheinen derartige Götterparodien erst viel später. Das dieser Parodie zunächst verwandte Stück ist das mehr als dreissig Jahre später entstandene Schul-Lustspiel „*Bachus*“, das Daniel Borss 1765 in Sátoraljaújhely (Komitat Borsod-Abauj-Zemplén) aufführen liess.

Es wäre möglich, dass der Autor mit diesem Stück nicht nur die hellenisch-römische Götterwelt an den Pranger stellen wollte, sondern als ein später Nachfolger der Renaissance oder als ein früher Vorläufer der ungarischen Aufklärung auch die Religion selbst blossstellen wollte. Diese stimmungsvolle, gekonnt geschriebene Komödie bezeugt auch, dass die ungarische Dramaturgie solange kein reales Bild von der Entwicklung des ungarischen Dramas im 17—18. Jahrhundert darstellen kann, solange die erfolgreiche lateinischsprachige Dramenliteratur dieser Zeit nicht eingehend erforscht ist. Das Theaterstück „*Hilaria Deorum in Salacone Sartorculo exhibita*“ war mittel- oder unmittelbar sicherlich die Quelle zahlreicher Komödien mit ähnlichen Themen. Wie es sowohl in der ungarischen als auch in der deutschen Forschung üblich ist, sucht auch Verfasser der Studie Antwort auf die Frage zu finden, aus welchen Themenelementen der un-

bekannte Autor seine Komödie gestaltet hatte. Die unmittelbare Quelle anhand von Titeln der Bühnenwerke ermitteln zu wollen ist heute unmöglich, so wie es auch unmöglich ist, jene Komödien zu eruieren, denen dieses nachlebende Drama-Thema — im Ablauf der Zeiten — als Quelle gedient hatte.

István Kilián

TORKOS CSŰRÖK ÉSZAK-BORSODBAN

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Borsod megye hegyvidékes északi területének hagyományos gazdálkodásában a *csűr* alapvető szerepet játszott. Ez a gazdasági épület szolgált a gépi cséplés általános elterjedéséig a kérébe kötött szalmas gabona tárolására, és biztosított helyet a kézi szemnyerés fáradságos munkája számára. A XX. század elejéig a hegyvidék gazdálkodásában a csűr nyújtott védelmet a kicseplésre váró gabonakévéknek, és a cséplést végzőknek is. A csűr használatának alapján nevezte el *Schier, Bruno* Közép-Európa csapadékos klímájú területének hagyományos gazdálkodási formáját csűrös gazdálkodásnak.¹ A csűr használata azonban nem jelentette azt, hogy minden egyes paraszti gazdaság rendelkezett ezzel az épülettel. Általában az 5 holdon aluli kisgazdák portájáról hiányoztak a csűrök, amint erről *Pápai Károly* a múlt század végén tudósított: „különálló csűr csak a módosabbaknál fordul elő . . . A csűr helyén némelyeknél a *szín* áll, vagy a szegényeknél ott van a szabadszűrű”.² A csűr helyettesítésére sokszor egyszerű építmények, vagy kimondottan takarmánytároló *abarák* szolgáltak.³

A csűrös építkezés a múlt század közepétől bontakozott ki jelentősebben a gabonakonjunktúrák és az egész mezőgazdasági termelés fellendülésének ösztönző hatására.⁴ A gazdasági megerősödés nagyobb számban jelentette meg a kisparaszti portákon a csűrűt. A parasztgazdáknak mindig megvolt a törekvés, hogy amint lehetőségük nyílt rá, csűrűt építettek. Ezt erősítette az a felfogás, amit egy égerszögi gazda említett: „a faluba az embert addig nem is vették figyelembe, míg nem vót csűrje”.⁵ Ugyanisa csűr gazdasági funkcióin kívül jelentős társadalmi szerepkörrel is rendelkezett a falu életében, szinte a mai napig. A csűrépület volt — létével és méreteivel — elsősorban fokmérője és kifejezője a parasztgazdaság erejének, alapja a gazda társadalmi rangjának, tekintélyének.⁶ Ez adhat magyarázatot arra, hogy a századfordulón, de a XX. század első felében is, amikor a gépi cséplés miatt már nélkülözhetőek lettek a csűrök, mégis igen nagy számban épültek nemegyszer hatalmasabb és tágasabb méretűek, mint egykor. Ezek az épületek inkább a paraszti gazdaság erejével való hivatkozást szolgálták, mint tulajdonképpeni gazdasági szerepkört. Ekkor jelentek meg Észak-Borsodban ismét nagyobb számban a *torkos csűrök*, sokszor új építőanyagból, de sok hagyományos építési formát megőrizve.

A torkos csűrök nemcsak egy jellegzetes gazdasági építkezési formát képviselnek, hanem a gazdasági elkülönülés mértékét is jelezték. Egy-egy

helységben torkos csűrűt csak a legmódosabb gazdák építettek. Ezek a csűrűk méretükben is meghaladták az általánosan elterjedt egyenes ereszvonalú csűrűket. Építésszerkesztési szempontból több anyagot, bonyolultabb ács-technikát követeltek meg, vagyis előállításuk lényegesen költségesebb volt, mint egy átlagos csűrűnek.

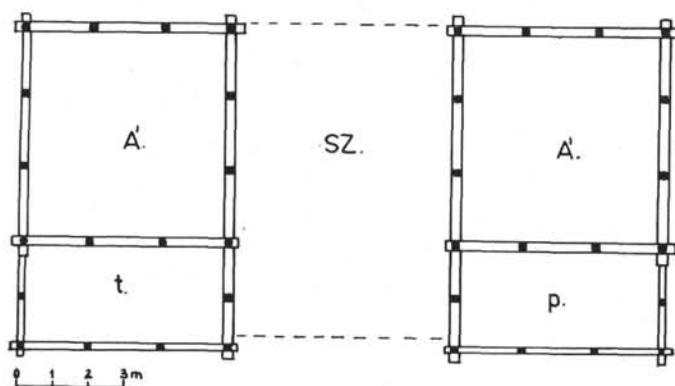
A torkos csűrűk tipológiailag beletartoznak a közép-európai kereszt-szerűs csűrűk nagy elterjedtségű rendszerébe, amelynek egyik változatát képviselik az egyenes ereszvonalú kereszt-szerűs csűrűkkel szemben.⁷ Mindkét változat az épület hossz tengelyére merőlegesen három részre tagolódik: középen a *szérű*, az átjárható folyosó helyezkedik el, ennek két oldalán vannak a tárolóhelyiségek. Az egyiknél a bejárat egybe esik az épület falsíkjával, a másiknál viszont a tárolóhelyiségek vonalától 2—3 méterre kiugró torokrésszel bővül a *szérű*.⁸ Ez a konstrukció a magyarországi, de az európai párhuzamoknál is csak a keresztfolyosós alaptípusnál fordul elő. A torkos csűrűk alaprajzilag lényeges különbséget nem mutatnak, azonban morfológiai és funkcionális szempontból eltérnek egymástól, ami az építőanyag megváltozásából következik. Lényeges különbség van a fa és az ásványi eredetű (kő, sár, vályog, téglá stb.) építőanyag felhasználása között.⁹ A csűrűs építkezés hagyományos formája és elterjedési területe arra utal, hogy a klasszikus csűrűs építkezés egyetlen anyaga a fa volt.¹⁰ Az ásványi eredetű anyagokból a századforduló után, a csűrűk funkcióváltozásának bekövetkezése után kezdtek építkezni. Az új építőanyag új szerkesztési technikákat hozott, amelyek az épület külső kiképzésében is módosulást, változást eredményeztek. De a századforduló után a faanyag felhasználásában, építésszerkesztésében is bekövetkeztek olyan változások, amelyek kihatottak az épületkülsőre is, háttérbe szorítva több hagyományos elemet. A csűrűs építkezésben megtalálható ilyen változásokat legszembetűnőbben a torkos csűrűk példázzák. Ezért indokoltnak látszik ezt a sajátos épületformát a hagyományos alkatból kiindulva alakulásán, időbeli fejlődésén keresztül leírni, az egyes formákat egymással összevetni.

A hagyományos szerkesztésű torkos csűrűk kizárólag fából épültek. Eredetileg egymásra fektetett, az épület sarkainál egymásba kapcsolódó gerendákból, *boronafallal* szerkesztették,¹¹ amire néhol a későbbi zsillipelt faltechnikára alkalmazott *boronafa* elnevezés is utal (Hangony, Domaháza).¹² A XVIII. század végétől azonban már erősen megfogyatkozott az erdők épületfa céljára alkalmas állománya. Ettől az időtől kezdve a faépítkezés visszaszorítására a közigazgatási szervek kísérletei egyre erőteljesebben érvényesültek.¹³ A földesúri, közigazgatási tilalmak a faépítkezést nem tudták egysapásra felszámolni, de a fa felhasználásában változást idéztek elő. A múlt század elején még nagy számban előforduló boronaházak a század végére szinte teljesen eltűntek. Helyüket a lényegesen kevesebb épületfát igénylő *gerendaváz* épületszerkezetek vették át, amelyek a múlt század közepén a csűrűépítés területén is általánossá lettek.¹⁴ Észak-Borsodban a még megtalálható hagyományos építésű torkos csűrűk mind gerendaváz épületszerkezetet őriznek (1. kép).

A gerendaváz torkos csűrű alapját négy alaperenda, *talpfa* képezi. A talpfákat lapos kövekre fektették, hogy ne nedvesedjenek át. A talpfák az

1. kép. Hagyományos szerkesztésű gerendavázás torkos csűrök. Bolyok.
Paládi-Kovács Attila felv.

2. kép. Torkos csűr alapperendázata. Á = ág, Sz = szűrű, T = torok,
p = polyvás, t = törekes. Borsodbóta.

épület hossz tengelyére merőleges irányban helyezkedtek el olyan módon, hogy az épület két szélső falának és a középső helyiség, a szérű oldalfalainak alapjául szolgáljanak. A közepén elhelyezkedő két talpfa 2—3 méterrel hosszabb, mint a szélsők, mert a torok bejárati oszlopainak megtartása is feladata. A torok oldalfalainak alapzatát jelentő belső alapperendák mindig egy darabból álltak, statikai fontosságuk miatt.¹⁵ Egy átlagos méretű torkos csűr oldalsó falainak alapperendái 6—7 m, a belső alapperendák 8—10 m hosszúságot tettek ki (2. kép). A tárolóhelyiségek első és hátsó falának alapzatát szintén négy gerenda alkotta, amelyeket sarkaiknál a talpfákba csapoltak. A *keresztalpfák* egyforma hosszúságúak voltak, méretük a tárolóhelyiségek hosszához igazodott, ami 5—8 m lehetett. Az egymást keresztelő alapperendákat egyenes irányú bevágással mélyesztették egymásba, *berovás* által kapcsolták össze.¹⁶ A gerendavégek 10—15 cm-rel nyúltak túl az összekapcsolás helyén. Az épület alapzatát képező gerendákat régen erős tölgyfából vágták, amit fejszével faragtak szögletesre. Az alapperendák vastagsága ritkán volt 40 cm alatt. A századfordulón épült csűrökön viszont már 25 cm-nél vastagabb gerenda alig fordul elő. Ezek tartós összekapcsolására bonyolultabb gerendakötési módokat kellett alkalmazni.

A csűr alapkeretének sarkainál, a kötések felett egy-egy erősebb *oszlop* helyezkedik el, amely a felső gerendakeret sarkaiba csapolva rögzíti az épület vázát. A falsíkokat a sarokoszlopok között további közbeeső, rend-

3. kép. A csűrtorok tetőszerkezete. Borsodbóta.
Selmeczi Kovács Attila felv.

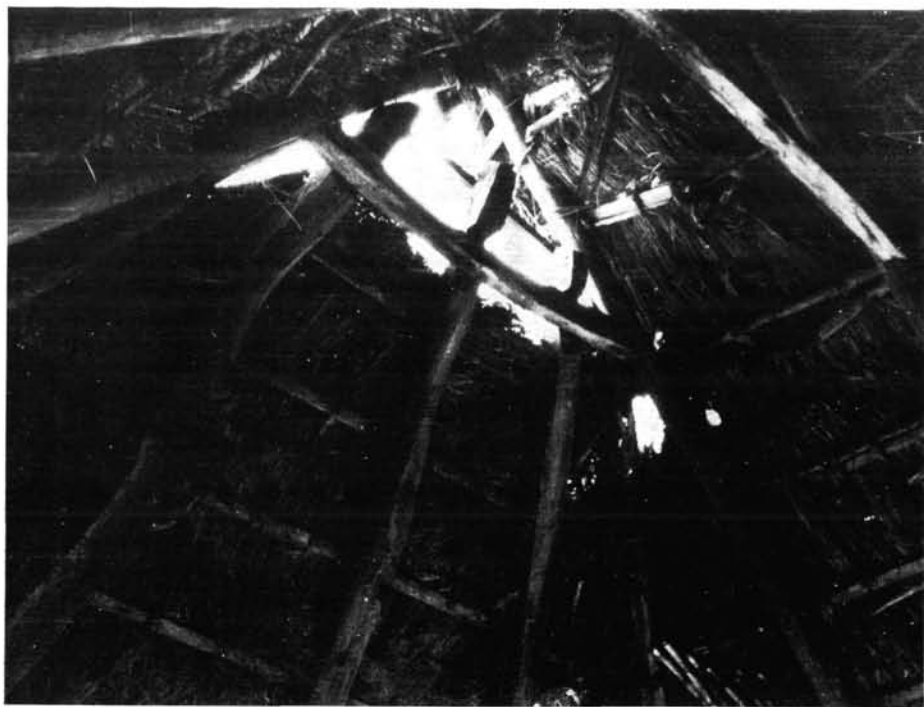
szerint vékonyabb oszlopok tagolják. A közbeeső oszlopok száma a helyiségek falain általában 2—3. Az oszlopok átlagos távolsága 1,5—2 m között változhatott. Az oszlopok mérete a régi csűrökön 30×30 cm vastagságot tett ki. Az újabban emelt épületeken általában 16×16 cm-es oszlopokat használnak fel. Néha a 10×10 cm-es méret is előfordul. A sarokoszlopokhoz hasonló két oszlopot csapoltak a torok alapgerendáiba a bejárati rész-nél. Ezek az oszlopok a csűrtorok tetőszerkezetének megtartásán kívül bejáratot is alkottak: a kapuzárnyakat tartották meg. Az oszlopok magassága, amely az épület falmagasságát adta, 3—3,5 m, ritkán 4 m volt.

A csűrtorok elülső két tartóoszlopát felül vízszintes gerenda kapcsolta össze, amelynek végei a csapolás helyén 10—15 cm-rel nyúltak túl. A torok belső felülső határolását az épület teljes hosszán végighúzódozó *koszorúgerenda* biztosította. A *koszorúfák* zárták le az épület hosszanti falán elhelyezkedő oszlopok sorát. A fedél megtartását szolgáló szarufákat is a koszorúfák tartották meg, amelyeknek *folyógerenda* (Gömörszőlős, Kánó, Szőlősárdó), *szelemen* (Sajónémeti), *majorpang* (Hangony), *borítógerenda* (Domaháza) megnevezése is ismeretes volt.¹⁷ A torok felső összekötő gerendájának két végéhez, ahol az oszlopokra támaszkodnak, az épület hosszten-gelyére merőlegesen egy-egy *keresztgerenda* van kötve, amelyek másik végét a koszorúfába csapolták. A csapolás alatt állnak az épület belső terét közepén határoló sarokoszlopok. Az a felső gerendakeret tartotta meg a csűrtorok tetőszerkezetét, amely szervesen kapcsolódott az épület teljes fedélszerkezetéhez (3. kép). A torok szarufáinak alsó vége az oldalsó keresztgerendákhoz kapcsolódott. A régi csűröknél az elülső összekötő gerendára is rögzítettek szarufákat, ami által az 1. képen látható sátor-tetős torokfedélzetet alakítottak ki. A szarufák egymástól 0,8—1 m távolságra helyezkednek el. A koszorúgerendán úgy támasztották meg, hogy a szarufa végétől 50 cm-re derékszögű bevágást ejtettek, és ezt megakasztották a koszorúgerendán. A bevágást *kármí* bevágásnak nevezték. Felsőkelecsényben az ilyen rögzítést *szakolás*nak hívták. A szarufa felső végétől, az *üstöktől* 1,2 m-re helyezkedett el a *kakaskötés*, amely a fordított V alakú szarufákat rögzítette.

A régi torkos csűrökön kakaskötést ritkán használtak. A szarufák felső végét erősen egymásba csapolták, alsó végét szintén csapolással, *ojtással* (Gömörszőlős) rögzítették a koszorúfába. Az alul ojtott tetőzetnél úgy képezték ki az ereszt, hogy a szarufát 50—60 cm hosszú *pótszarufával* (Felsőkelecsény), *pocokkal* (Sajónémeti, Gömörszőlős) toldották meg.¹⁸ A koszorúfába csapolásnak ez a technikája a „szalmás világ”-ban volt, a sátor-tetős építésszerkeztéshez kapcsolódott. A hagyományos építésű csűrök tetőzete kivétel nélkül sátor-tetős. Ezt a formát nemcsak az épület hosszanti tetőzetének megoldása, hanem minden esetben a torok fedélzetének kiképzése is tükrözi. A sátor-tetős nyújtott csűr-fedél lezárásának sajátos formája — a visszaemlékezések szerint — a kontyos vagy kanfaros fedél volt. A sátorfedél rövidebb oldala nem érte teljesen végig a hosszabb tetősíkokat, ami által a tető felső sarkainál nyílás maradt, amely az épület szellőzésére is szolgált.¹⁹ Az ilyen tetőlezárást *félfalazat*nak mondták (Szőlősárdó). A fél-falazatos tető úgy készült, hogy a tetőél hosszában végigrakott szaru-

fapárok két szélőjét *keresztkötéssel*, *kakaskötéssel* fogták össze felülről kb. 80—120 cm távolságra. A két szélő szarufát akkor is összekapcsolták, ha a többire nem tettek kakasülőt. A szélő kakaskötésre erősítették a kisebbik tetősíkot tartó *rövidszarufákat*, amelyeket *grótszarufa* (Szőlősardó) vagy *farszarufa* néven is említenek. A rövid szarufák száma 3—4 volt. Felső végüket erősen bevágták, szögletesen bemélyesztették a végüktől 20 cm-re. A bevágásoknál fogva akasztották a vízszintes kötésre. Alsó végüket a felső gerendakeret keresztgerendájába csapolták (4. kép).

A szarufákat vízszintesen fektetett lécekkal borították be a fedél megtartására. Az első lécet a szarufák *spiccre* legömbölyített végétől 5—6 cm-re szögelték fel. Szalmafedél alá 40—45 cm-ként helyezték el a további léceket. Cserépnél az első sor után 26 cm-re került a következő, a többi 32—33 cm-re. Az üstöktől 3 cm-re maradt el a lécezés. Az első világháborúig a csűrteőket legnagyobb arányban szalmazsúp borította. A torkos csűrök hagyományos fedélanagya is a kévékben, *matringokban* felkötözött rozsszalma, *zsúfszalma* volt.²⁰ A felkötözött szalma leszorításáról a tetőgerinre 1 méterenként elhelyezett átlós kötésű ekelovak, *lefoglalólecek* (Felsőkelecsény) gondoskodtak. A cserépfedés tette általánossá a csűrtorok homlokzati részének leegyszerűsítését, sima deszkafallal, vételekkel való lezá-

4. kép. Csűrteő lezárása farszarufákkal. Gömörszőlős.
Selmeczi Kovács Attila felv.

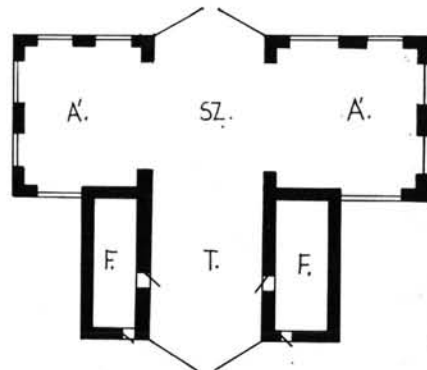

rását, vagy szabadon hagyását (3. kép). A csűrtorok megszerkesztésében a sima oromzat, a vértelék azonban már a XIX. század második felében megjelent néhány sátortetős csűrön is (5. kép). Ez a torokszerkesztés az anyag-takarékosságra, az építőanyag változására utal. A csűrtorok két alapvető formájú megszerkesztése: a sátortetős és a nyeregtetős a századforduló után is állandóan váltotta egymást, az építetők igényének megfelelően.

A régi torkos csűrök tárolóhelyiségét úgy bővítették ki, hogy a két oldalt lejtő sátoros torokfedelelet a földig leeresztették, és alacsony deszkafalal határolták (1. kép). Ilyen módon a csűr bejárati részénél, a torok mellett kétoldalt 1,5—2 m széles, féleresztes, alacsony helyiségek alakultak ki, amelyek pelyva, törek, kézieszközök stb. tárolására voltak alkalmasak. Az újabban kőből, téglából épített torkos csűröknél is felhasználták ezt az alaprajzi, szerkesztési megoldást (6. kép). A torok mellett kiképzett tárolóhelyiségbe rendszerint a csűr folyosó, a torok folyosója felől volt a bejárat. A torkos csűr alaprajzi bővítése a két oldalt elhelyezkedő tárolóhelyiség megtoldásával is történhetett, amikor nagyobb méretű kiegészítő helyiségek álltak elő (átlag $6-7 \times 2$ m). Eben az esetben a tárolóhelyiségek féleresztre toldott fedélzete elérte a torok bejárati vonalát, amelyből a csűrtorok csak magassága révén emelkedett ki (3. kép). Az alaprajzi beosztás viszont világosan megmutatja a tipikus szerkesztésformát, a torok előreugró jellegét, amelyet az alapgerendák kötése is jelez (2. kép). Ha a tárolóhelyiségeket toldották meg néhány méterrel, az épület hosszanti síkjában ereszkedő féleresztes fedél megakadályozta a csűrtorok oldalsó bővítését. Ugyanígy a torok bővítése kizárta a tárolóhelyiségek elülső megnyújtását. Az előforduló példák arra utalnak, hogy a torok bővítése archaikusabb megoldás. Szerkezetiileg a nyújtott sátortetős torok oldalsó fedélsíkainak leeresztése egyszerűbb volt. A nyeregtetős, egyenes oromzatú csűrtorok leeresztése már ritkábban fordult elő.

5. kép. Sátortetős torkos csűr. Görömböly. Vincze István felv. után.

6. kép. Téglából épített torkos csűr alaprajza. Á = csűrág, SZ = belvilág, T = torok, F = fiók. Arló.

7. kép. Deszkafallal borított gerendavázás torkos csűr. Felsőnyárad.
Selmeczi Kovács Attila felv.

8. kép. Gerendavázás torkos csűr vesszőfallal.
Hangács. Bodó Sándor felv.

A gerendavázis torkos csűrök hagyományos és újabb építésszerkesztése közötti különbségek a falazat elkészítésében is kifejezésre jutnak. A hagyományos falszerkezet *zsilipelt* technikával készült. Az épületváz oszlopainak egymás felé néző oldalába középen 4—5 cm mélységben és hasonló szélességben vájatot véstek, amit *zsilipnek*, *zsilypnek* neveztek. Az oszlopokba vájt zsilipekbe az oszlopok közének megfelelő hosszúságú, 20—30 cm szélességű, fejszével durván faragott bükk vagy tölgyfadeszkákat raktak egymásra egészen a tetőgerendáig. A deszkák egyenetlen széleik miatt nem illeszkedtek egymáshoz, ami a csűr szellőzésének előnyére vált (1. kép). Ennek a falkiképzésnek leegyszerűsített, újabb megjelenési formája az egyszerűen oszlopokra szögezett deszkafalazat (7. kép). Újabb, elég ritkán előforduló falszerkesztési eljárás volt a *vesszőfal*, *fonottfal* készítése torkos csűrön. Bár sok helyen ezt a falkiképzést jobban kedvelték, mert a berakott termény levegőzését egyenletesebben biztosította, mint a *ravásfal*. Ennek ellenére sajátos módon a nagygazdák torkos csűrjeinél nem kapott polgárjogot. Nem tartották elég rangosnak, a helybeli felfogás szerint „nem pásszolt a torkos csűrhöz” (Felsőkelecsény). Ezért a torkos csűrök építésének újabb felendülése során, a már változó szerkesztési eljárások között jelenhetett csak meg (8. kép). A vesszőfal az anyagtakarékoság, de a hagyományos szerkesztésmód leegyszerűsítésével bekövetkező építőeljárás megváltoztatásának tükrözője lehet.

A hagyományos gazdálkodás idején a csűr folyosó kiképzésében elsődleges törekvés a megfelelő méret kialakítása, a minél tágasabb kapubejárat biztosítása volt. A csűr folyosó, a szérú a gabona behordása idején beállóhely, átjáró helyiség szerepét töltötte be. A kévékkel megrakott szekérral a csűr alá hajtottak, és innen adogatták le a kévéket a két oldalon elhelyezkedő tárolóhelyiségekbe. Erre a munkára legmegfelelőbb a torkos csűr bejárat meg szerkesztése volt, amely méreteivel biztosította a zavartalan behordást. A csűr folyosó hátsó részét sem lehetett lezárni, mert a berakodás után a megüresedett szekérral a csűr mögötti *rakodókert*be mentek ki, ahol megfordulva jutottak vissza a csűr folyosón át az udvarra. Az átjárás miatt a csűr folyosót teljes szélességében és magasságában szabadon hagyták, még peremfalazást sem készítettek. Az átjáráshoz legmegfelelőbb a nyitott folyosó volt (1. kép). Azonban a csűr munkahelyként is szolgált a gabona szemkiválasztására és tisztítására. A télbe nyúló hosszadalmas munka a helyiség védettséget igényelte.

A folyosót elől és hátul rendszerint nagy, kétszárnyú kapukkal zárták le, amelyek mérete a folyosó méretéhez alkalmazkodott. A kapuszárnyak magassága megegyezik a falmagassággal, hosszuk pedig a csűr folyosó szélességének felével (kb. 2,5—3,5 m). A kapuszárnyak mérete a megrakott szekér befogadására volt számítva. A gyalogos bejáratnál nehéz a hatalmas kapuszárnyakat mozgatni. Ezért legtöbb esetben az egyik kapuszárny síkját 80—90 cm széles kapuhajlással törték meg, vagyis egy keskenyebb kapunyílást is biztosítottak az egyik kapuszárnyon. Néha alacsony kiskaput nyitottak rajta (7. kép).

A kapuszárnyakat jelenleg függőlegesen álló deszkákból készítik, amelyeket alul és felül vízszintes, középen átlós irányban elhelyezett deszka-

pántok fogtak át. A vízszintes lécekre erősítik a *sarokvasakat*. A kapuszárnyak a sarokvasak segítségével a torokbejárat két oldalán álló oszlopokba ütött kampókon forognak.

Régebben sövényből, fonásból készítették a kaput, amelyet nem az oszlopokra függesztettek, hanem a kapukeret alsó sarka egy kivájt tönkön, tuskón, felső sarka a torok felső keresztgerendájába, a *vízvezetőgerendába* mélyesztett lyukban forgott.²¹ A sövénykaput a múlt század közepe táján kezdte kiszorítani a függőleges deszkából ácsolt kapu.²²

A deszkakaput eleinte a sövénykapu keretéhez hasonlóan rögzítették. Már csak néhány régi csűrön találunk *rúdon* forgó deszkakaput (Domaháza, Borsodszentgyörgy, Hangács) (8. kép). A kapu szárnyai kapcsos szögeléssel vannak a kapu magasságának megfelelő 10 cm vastag, kerek metszetű rúdra erősítve. A rúd két vége kovácsolt vaspánttal van ellátva, amely középen álló rövid vastengelyt tart. A rúd alsó végének vastengelye a csűrbejárat sarokoszlopa mellé a földbe ásott tölgyfakorongon forog, kissé bele-süllyesztve. Felső vége az oszlopba erősített kerek vaskeretben áll.

Ennél hagyományosabb rögzítésmódot mutat be Szlovákiából *Niederle, Lubor*, ahol csűrkapuk egyáltalán nincsenek az oldalsó oszlopfalakra függesztve. A kaput tartó forgó gerenda *Behun*, 'futó' végéibe erősített vastengely alul kivájt kőben vagy tönkben forog, felül pedig a kapukeret szemöldökfájába mélyesztett csapban.²³ Hasonló rögzítési módot ír le *Chotek, Karel* is.²⁴

Az ásványi eredetű anyagból, főként kőből, téglából épített torkos csűrök a századforduló után jelentek meg az észak-borsodi parasztgazdaságokban. Ezek a csűrök teljesen megőrizték a gerendavázás csűrök hagyományos alaprajzi beosztását: a középső helyiség két oldalán hasonló módon helyezkednek el a tárolóhelyiségek, a *fiókok*, *csűrágak*. A tárolóhelyiségek alaprajzi bővítése is hasonlóan történt, mint a gerendavázás épületeknél. Az újabban épített téglacsűrök — az előforduló adatok nagy számában — nyeregvetős formát mutatnak. A torkos csűrépület hosszanti tengelyén elhelyezkedő fedélszerkezetet az oldalsó falak egyenes felfalazásával, téglából rakott tűzfalal zárták le. A fedélanyag cserép vagy pala ezeken az épületeken. Az egyszerűbb tetőszerkesztés ellenére néha a hagyományos építésmóddhoz való ragaszkodás olyan erős volt, hogy torok kiképzését a régi csűrök mintájára sátor tetővel szerkesztették meg (9. kép). A csűrtorok szarufái az oldalsó bejárat falakra fektetett gerendákra és az oldalfalakat felül összekötő *borítógerendára* támaszkodnak. A borítógerenda egyben a kapubejárat felső határolóját is képezte. Két végébe az oldalfalak mellett álló kapuoszlopokat csapolták, amelyekkel belülről átlósan elhelyezett *kötőfák* rögzítették. A hagyományos mintára szerkesztett sátoros csűrtorok a külsőre megmutatkozó hasonlóság ellenére eltér a szalmás, régi csűrök torokszerkesztésétől. Itt a torok tetőszerkezete zárt sátor tetőt alkot, amelynél nem használtak *farszarufákat*. Az üstök alatt nem maradt nyílás, mert a borítógerendára állított szarufák felnyúltak a tetőcsúcsig, és a tetőt végig befedték cseréppel. A téglacsűr torokszerkesztése statikai szempontból is eltér a hagyományostól: a tetőzetet nem oszlopokon álló gerendakeret tartja,

9. kép. Téglafalazatú torkos csűr. Felsőnyárad.
Selmeczi Kovács Attila felv.

hanem az a torok oldalsó falaira támaszkodik. A csűrtorok oldalfalain nyugszanak a felső keresztgerendák is.

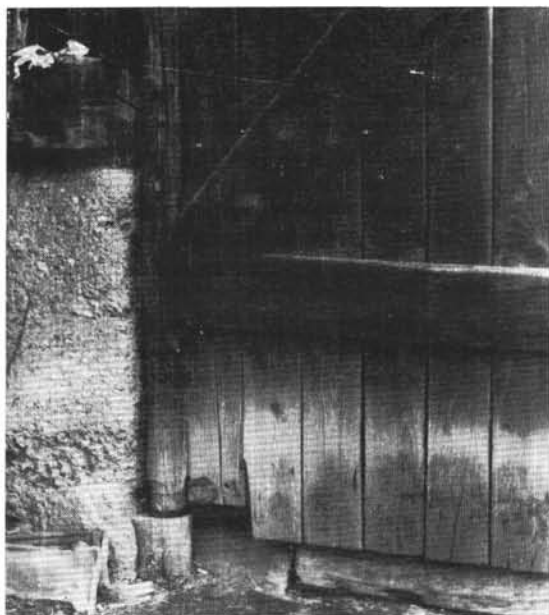
A téglából és egyéb ásványi anyagból épített torkos csűrök és a hagyományos faépületek közötti alapvető eltérést a statikai, konstrukciós különbség jelenti, amely az építőanyag jellegéből adódik. *Barabás Jenő* a csűrök típusokba osztásánál legutóbb irányadónak a konstrukciót, elsősorban a tetőteher megtartásának megoldása közötti különbségeket tekintette.²⁵ A tetőteher viselésének módja szerint elhatárolást tett többek között a falazott és vázas szerkezetek között. Ez a lényeges szerkesztési különbség egyazon földrajzi területen az időbeli változás eredményeként: a fáról ásványi építőanyagra való áttérés következtében is előáll. Az építőanyagnak ez az alapvető megváltozása az épületszerkesztést is lényegesen megváltoztatta.²⁶ Ugyanis a gerendavázcsűr tetőszerkezetét a felső gerendakeret közvetítésével az alapkereten álló oszlopok tartották, az épület gerendaváza. A falak nem játszottak szerepet a tetőzet megtartásában, ezért kiképzésük másodlagos jelentőségű volt. Az ásványi anyagból építkezésnél viszont a falaknak lényeges feladatuk lett: az épület külső falazata tartja meg a tetőszerkezetet a ráfektetett koszorúgerendák által. A csűrtorok tetőzete is az oldalsó falakra támaszkodott. A falvastagság vályogból 50 cm, kőből, téglából 35–40 cm volt. A külső falak alá rendszerint kőből alapozást készítettek, amit 50–80 cm magasra húztak fel. Alapozás csak a tárolóhelyiségek külső falai alá készült, mert a középső helyiséget változatlanul a szabad át-

járás számára tartották fenn, földje a külvilággal egy szintben volt. Az átjárható folyosót elől és hátul nagy kétszárnyú kapukkal zárták le. A kapuk már leírt hagyományos rögzítését a torkos csűrök őrizték meg legtovább. A legtöbb hatalmas méretű torkos csűr kapuszárnyai ma sem sarokvason forognak, ami általános használatú, hanem függőlegesen álló rúdon. A kapuszárnyak deszkáit felül és középen vízszintesen 2 erős rúd fogja át, amely a kapuszárny két szélén álló függőleges keretrúdba csapolva biztosítja a kapuszárny forgását. A rúd alsó vége a beleerősített vashegy segítségével lapos kőágyban, felső vége a torok bejárata feletti szemöldökfába mélyesztve forog (10. kép). A helybeli vélemények szerint ez a megoldás alkalmasabb és biztonságosabb volt a nagyméretű kapuszárnyak mozgatására, mint a sarokvas használata.²⁷

A tárolóhelyiségek és a csűr folyosó között legtöbb esetben nem volt tömör falazás, hanem derékmagas deszkafalat, *kármentőt* állítottak. Az új csűrökben ilyen közfalat is ritkán használtak.

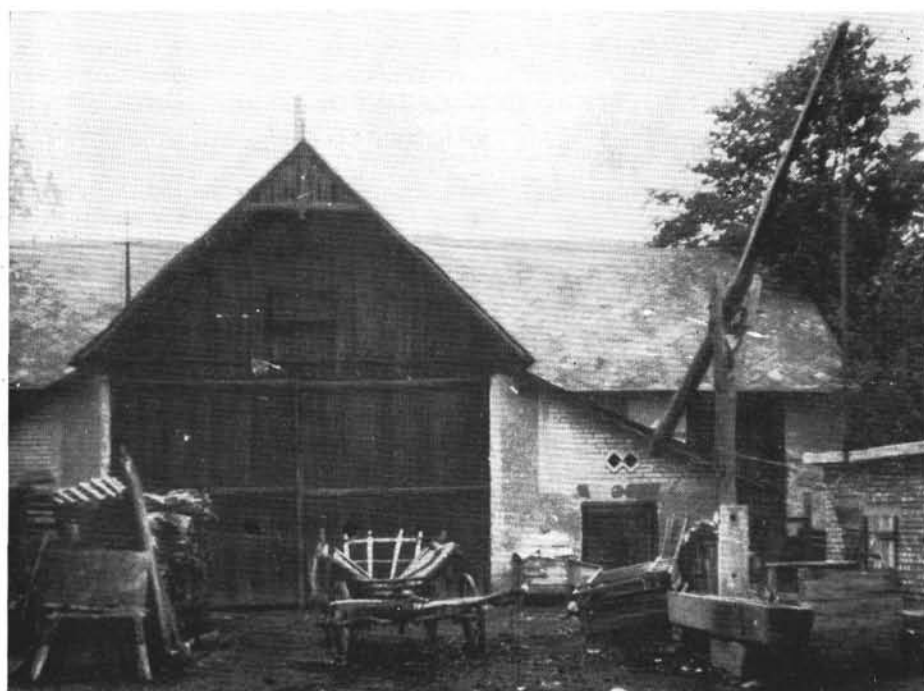
A torkos, falazott csűröknek statikailag átmeneti formáját mutatja a téglaszlopokra állított épületkiképzés. A torkos csűr alapzatára nem készült teljes felmenő falazat, hanem a tárolóhelyiségek sarkaira L alakban készített sarokpillérekre fektették a koszorúgerendákat, amelyek a sarokoszlopokat tartják. A sarokoszlopok hossza mindkét irányban 1 m. A sarokoszlopok között 1—1 közbeeső téglaszlop helyezkedik el, amely mindegyike 1 m hosszú. Az oszlopok között a koszorúgerendáig függőlegesen állított deszkával zárták el. A deszkafalazatot alul 70 cm magas kőalapozás tartja, felül a koszorúgerendához való szögezés (6. kép). Ennek a csűrnek a szokásostól eltérően 6 m hosszúságú torokkiképzése az épület alaprajzi méretének növelését kívánja az épület monumentalitását is eredményezi. A csűrtorok ilyen jelentős megnyújtása és a csűr alá épített pincék lejáratainak célszerű kiképzése miatt a toldalék helyiségek torok mellé építése előnyösebb volt, mint az újabb építkezést általában jellemző tárolóhelyiségek elülső megtoldása. A torok mellé épített *szecskás* helyiségek és pincelejárók féleresztes kiképzése a csűrtorok hagyományos bővítésének emlékét idézi. Azonban itt a toldalék helyiségek tetőszerkezete élesen különvlik a torok tetőzetétől, a torok oldalfalazatához kapcsolódik, jól tükrözve toldalék helyiség jellegét (11. kép). Ez a torkos csűr jelentékeny méreteivel, harmonikusan kialakított bejárati homlokzatával, erőteljesen érvényesülő torokrészével a tehetős parasztgazdaság erejét kifejezően reprezentálja.

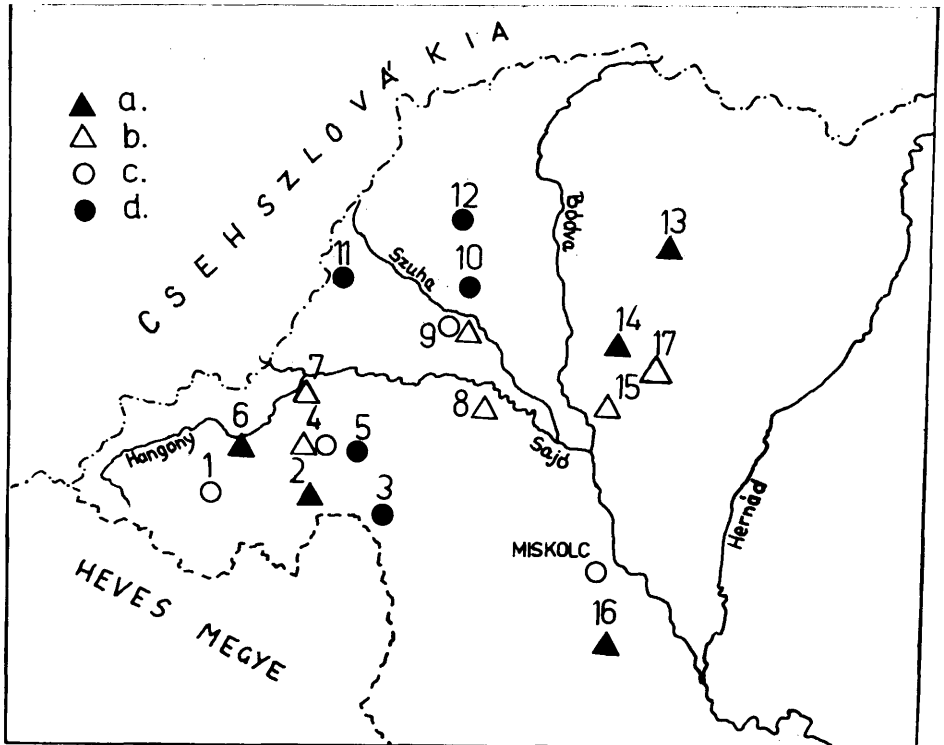
A torkos csűrök építésének a XX. század elején feléledő gyakorlata Borsod megye északi részén, elsősorban Ózd vidékén, a Hangony és Sajó völgyében volt számottevő. Ezen a vidéken a szénbányák és gyárak, az iparosodás erősen kihatott a hagyományos gazdálkodásra és építkezésre. Amint *Vargha László* rámutatott, a „kétlaki munkásság”, a földműves-bányász, az idénymunkás könnyen vagyonosodó s elsősorban a külszínre adó rétege a századfordulón a sajjóvölgyi és bódvavölgyi falvak lakóházainak gazdagabb, mutatósabb formáját igényelte.²⁸ A megnövekedett igények kihatottak a gazdasági építkezésre is, amelynek eredményeként nagyobb számban jelentek meg a mutatósabb alkatú torkos csűrök ezen a területen.²⁹ A torkos csűrök építésének emléke a Szuha völgyében és a Bódva vidékén is elő-

10. kép. Csűrkapu hagyományos sarokrögzítése. Sajónémeti.
Selmeczi Kovács Attila felv.

11. kép. Téglapilléres torkos csűr. Arló.
Selmeczi Kovács Attila felv.

12. kép. Torkos csűrök előfordulása Borsod megye északi részén. a. = hagyományos szerkesztésű gerendavázás típus, b. = újabb szerkesztésű gerendavázás csűr, c. = téglából épített torkos csűr, d. = emlékezetben élő hagyományos torkos csűrforma. 1. Arló. Mezőgazdasági Múzeum Fotóarchívuma (a továbbiakban MM. F.) 59.408. Selmeczi Kovács Attila felv. (1968) — 2. SÁta. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára Fénykép-gyűjtemény. (A továbbiakban EA. F.) 83.896. Dincser Oszkár felv. (1939). — 3. Mályinka. Saját gyűjtés (a továbbiakban S. gy.). — 4. Borsodbóta. MM. F. 59.423. és 59.426. Selmeczi Kovács Attila felv. (1968). — 5. Uppony. S. gy. — 6. Bolyok (Ózd) Paládi-Kovács Attila: A barkó etnikai csoport. Műveltség és Hagomány. X. Debrecen, 1968. 202. — 7. Sajónémeti. MM. F. 64.490. Selmeczi Kovács Attila felv. (1968). — 8. Kazincbarcika. EA. F. 123.948. Molnár Balázs felv. (1956). — 9. Felsőnyárad. MM. F. 64.475. és 64.476. Selmeczi Kovács Attila felv. (1968). — 10. Felsőkelecsény. S. gy. — 11. Gömörszőlős. S. gy. — 12. Kánó. S. gy. — 13. Irota. EA. F. 213.553. Földes László felv. (1968). — 14. Damak. EA. F. 560. Bakó Ferenc felv. (1942). — Bodó Sándor felv. HOM. — 15. Ziliz Gunda Béla: Népi mezőgazdálkodás a Boldva völgyében. Népr. Ért. XXIX. 1937. 54. 17. ábra. — 16. Görömböly. EA. F. 152.264. Vincze István felv. (1958). — 17. Hangács. Bodó Sándor felv. HOM.

fordul.³⁰ Itt a torkos csűrök építése kisebb arányú volt, emléke inkább a hagyományban és néhány megőrzött gerendavázis épület formájában maradt fenn (12. kép). Heves megye északi részén volt még számottevő a torkos csűrök használata és építése.³¹ A hagyományos észak-borsodi torkos csűrökhöz hasonló épületek nagyobb számban Zala megye területén, Göcsejben maradtak fenn, amelyek némelyike a boronafalas építésszerkesztést is megőrizte.³² A torkos csűrök Vas megye néhány helységében is ismeretesek voltak.³³

Az észak-borsodi torkos csűrökhöz meglepően hasonló csűrszerkesztést ismerünk Délkelet-Lengyelországból, ahol szintén régebbi csűrépítési módként maradt meg.³⁴ A csűr megemelt homlokzati bejárata a sátortetős épületformán található csak meg, amelyet *Skarżynski, T.* kapcsolatba hoz a szelemenés (járomgerendás-támaszfás) épületkonstrukcióval. Ezt a szerkezetet a favázis (Fachwerk) fallal megjelenő nyeregvető szinte teljesen kiszorította. A tetőszerkezet fejlődése a csűr tetőzet magasságának csökkentésére és falmagasságának növelésére irányuló tendenciát tükröz.³⁵ A XIX. század végéig a csűrös gazdálkodást folytató területeken a torkos csűrök használata szélesebben elterjedt lehetett, mint ahogy ma annak emléke, elterjedési köre rekonstruálható. Azonban kevés helyen maradt fenn a hagyományos épületforma.

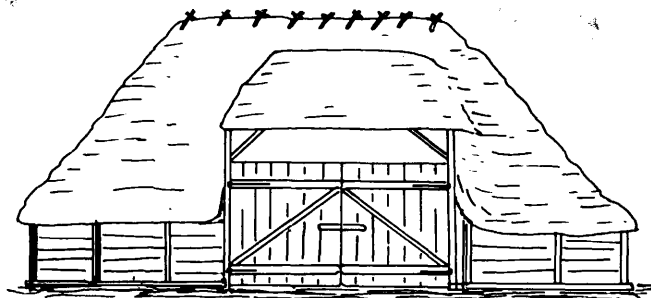
A torkos csűrök gazdasági funkciója a hagyományos gazdálkodás idején kettős volt: egyrészt a kicsépeletlen gabonakévéket védték a megázás elől, másrészt a kézi szemnyerésnek: a cséplésnek, vagy a lovakkal történő nyomtatásnak biztosítottak munkahelyet. A torkos csűr sajátos alaprajzi kiképzése és szerkezeti felépítése miatt mindkét munkaforma számára igen előnyös volt. A tágas csűrtorok kibővített bejárati része a jól megrakott gabonás- vagy szénásszekeret is befogadta, a behordás munkáját nem korlátozta. Az átjárható helyiségnek a torok miatt megemelt tetőtere pedig a beálló szekérről való rakodás számára biztosított alkalmas mozgási lehetőséget. A gabonán kívül gyakran takarmányt is tároltak a csűrben, amit az egyik tárolóhelyiségben, vagy a csűr folyosó tetőterében kialakított padláson helyeztek el. A nedves takarmányt rendszerint a csűr folyosó felett szárították ki. Általánosságban a csűrnek ezt a részét *torok*, *torkos*, *szűrűtorok* névvel jelölték meg. A termény berakása után a felső koszorú- vagy *vízvetőgerendákra* vékonyabb gerendákat helyeztek egymástól 0,8—1 m távolságra. Néha deszkát, vesszőfonást is tettek a gerendákra, majd erre rakták fel a nedves takarmányt száradni.³⁶ Takarmány szárítására felhasználták a torkos csűrök folyosóinak padlásterét is, amit hasonlóan *szűrűtoroknak* neveztek. Ha a csűrtorok, a kiugró tetőrész alá került takarmány, azt mondták, hogy a „torokban van a széna” (Borsodbóta). A *torok* terminológia mindkét épületrészre egyaránt vonatkozott. Torkos csűrnek, *csűrtoroknak* azonban csak a kiugró bejárati részt, vagy azzal rendelkező épületet neveztek.³⁷

A torkos csűr szerűje a csűrtorok alatti folyosórésszel bővítve igen tágas munkateret képezett, ahol a szokásosnál több cséplőmunkás állhatott fel a szerű földjére fektetett kévék kicsépelésére.³⁸ A csűrtorok felső tágas kiképzése, az épület magassága pedig biztosította, hogy munka közben

a cséphadaró ne ütközzék bele a tetőgerendákba.³⁹ A torkos csűr tágas folyosótere a lovakkal való nyomtatás számára is igen előnyös volt. A Hanyony vidékén, a Bódva völgyéig szokásban volt a csűr alatti nyomtatás. A munkát leginkább 2 lóval végezték, amelyeket egymás mellé kötve körkörösén járattak a szérűre elterített kibontott gabonakévéken, az *ágyáson*.⁴⁰ Nyomtatásra különösen alkalmas volt a *négyágú* torkos csűr, amelynek szérűje elől és hátul is torokrészsel volt kibővítvé. Ilyen alaprajzi formára Gömörszőlősön még emlékeznek, amely alatt két csoportban nyomtatnak két-két lóval. Az ágyásokat egymás mellé az épület közepéig terítették el, és egymás mellett járatták rajta a lovakat.

A csűr alapvető gazdasági szerepkörének betöltésére legalkalmasabb épületszerkezetű torkos csűr típus régen a nagybirtok gazdálkodásának is jellegzetes gazdasági épülete volt. Még a múlt században épített uradalmi csűrök nagy részét kiemelkedő csűrtorokkal, tágas kapubejárattal fából és ásványi eredetű anyagból egyaránt építették.⁴¹ Az uradalmi torkos csűrök jóval nagyobb méretűek voltak, mint a parasztgazdaságok épületei, azonban a szerkezeti, formai kiképzésük szinte azonos volt, ami az épületek közötti kapcsolatra utal. Feltehető, hogy a gazdag parasztok a nagybirtok épületeinek mintájára építették torkos csűrjeiket, ezzel is hangsúlyozva vagyoni elkülönülésüket; de a paraszti gazdálkodásban ez a régóta élő hagyományos csűrforma is teret hódított, szerkezeti alkalmassága miatt, a nagybirtok gazdasági építkezésében.

A torkos csűr bejárati megoldása kapcsolatban áll az egyszerűbb kiképzésű, egyenes ereszevonalú csűrökön alkalmazott *leppentő*vel is. Az alacsonyabb ereszmagasságú épületek bejاراتának növelését úgy oldották meg, hogy a folyosó bejárati részénél a koszorúgerendát megszakították, és helyette mozgatható tetőrészt, *leppentőt* iktattak be. A leppentő keretbe foglalt fedélrész volt, amelynek felső oldalát a koszorúfa fölé iktatott közbeeső gerendára, a *kisszelemenre* kapcsolták, hogy fel lehessen emelni, ha a megakart szekér a csűr alá állt. A régi zsúpfedeles csűrökön leppentőt egész Borsodban alkalmaztak, használata széles területen elterjedt.⁴² A csűrtorok és a leppentő között nemcsak funkcionális, hanem szerkezeti kapcsolat is megmutatkozik, amelyre a két megoldás közé eső épületformák

13. kép. Kétfiókos csűr leppentővel. Ziliz. Gunda Béla felv. után.

előfordulása utal (13. kép). Ez a bejárati kiképzés elsősorban funkcionális szempontból indokolt. Azonban az épület bejárata feletti leppentőt az ereszhöz viszonyítva a szokásostól eltérően magasra emelték, és kissé előrehozták. Az így szerkesztett leppentő morfológiai rokonságot mutat a csűr-torok kiképzésével.⁴³ A példák alapján az észak-borsodi parasztgazdaságok torkos csűrjei kapcsolatban álltak a nagybirtokok jellegzetes csűrformáival, de a kisebb gazdaságok egyszerűbb szerkesztésű leppentős csűrjeivel is. A kapcsolat a gazdasági épületek funkcionális kihasználásából következő szerkezeti alkalmasságból ered.

A torkos csűrök építésének hagyománya a gazdasági építkezés egyik jellegzetes elemét őrizte meg Észak-Borsodban. Az észak-nyugati fekvésű iparosodott falvak csűrös építkezése a századforduló után egyedülálló módon felelevenítette a torkos csűrök építésének szokását, létrehozva egy sajátos építésmódot, amely jól ötvözte a hagyományos formai elemeket az új építőanyag felhasználásából származó szerkezeti, statikai eljárásokkal. Mindez a feledésbe merülő, egykor elterjedt, jellegzetes torkos csűrforma megőrzését, továbbélését segítette elő.

J E G Y Z E T E K

1. *Schier, Bruno*: Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa. Reichenberg, 1932. 384.
2. *Pápai Károly*: A palócz faház. Ethn. IV. 1839. 8.
3. Vö.: *Paládi-Kovács Attila*: Az abara. Egy szénatároló építmény a magyar parasztok gazdálkodásában. Népi kultúra — népi társadalom, II. Bp. 1969. 79.
4. *Hoffmann Tamás*: A gabonaneműek nyomtatása a magyar parasztok gazdálkodásában. Bp. 1963. 80—81.
5. Elmondta Tóth Béla (1903). Égerszög.
6. Hasonlóra utal: *Szinte Gábor*: A székely csűr. Népr. Ért. IV. 1903. 3. — *Gönczi Ferenc*: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 463. — *Vajkai Aurél*: Veszprém megye népi építkezése. Népr. Ért. XXXII. 1940. 324. — *Barabás Jenő*: Zalai pajták. Zalaegerszeg, 1960. 279—280. — *Balassa Iván*: Földművelés és Hegyközben Bp., 1964. 107.
7. A magyarországi csűrök típusokba sorolásához l. *Barabás Jenő*: Scheunen auf ungarischen Sprachgebiet. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, XIII. Berlin, 1967. 1—15. — A keresztiszérűs csűrökkel szembeni hosszantifolyós típushoz l. *Baumgarten, Karl*: Zimmermannschwerk in Mecklenburg. Die Scheune. Berlin, 1961.
8. *Barabás Jenő*: Scheunentypen in Göcsej. Acta Ethn. V. 1956. 89.
9. Vö.: *Mendöl Tibor*: Általános településföldrajz. Bp., 1963. 125. — *Bátky Zsigmond*: Parasztházak építőanyag szerint való elterjedése hazánkban. Föld és Ember. I. 1929. 36.
10. Erre legutóbb a csűrökkel kapcsolatban utalt: *Balás, E.*: Mnohoboké stodoly v indikačních skicách stbilního katastru. Český lid. LI. Praha, 1964. 43.
11. Általánosságban igazolja *Szedér Fábán*: A palóczok. Tudományos gyűjtemény 1819. VI. 41.
12. Bolyokról (Özd) közli: *Paládi-Kovács Attila*: A barkó etnikai csoport. Műveltség és Hagyomány. X. Debrecen, 1968. 202.
13. *Bakó Ferenc*: A faépítkezés emlékei Heves megyében. Az Egri Múzeum Évkönyve. V. Eger, 1967. 165—167.
14. *Gönczi Ferenc*: i. m. 403 — *Pápai Károly*: i. m. 12—13. — *Istvánffy Gyula*: A palóczok lakóháza és berendezése. Népr. Ért. XII. 1911. 2, 15. — *Hadik Béla*: A magyar ház ezelőtt kétszáz évvel. Népr. Ért. XVIII. 1926. 34.
15. Hasonló szerkesztésűek a göcseji pajták is. *Gönczi Ferenc*: i. m. 463. — *Barabás Jenő*: i. m. (1956) 101.
16. *Pápai Károly*: i. m. 12. — *Bakó Ferenc*: i. m. 170.
17. *Majorpang* terminológiát ír *Pápai Károly*: i. m. 13. — *Istvánffy Gyula*: i. m. 2. — A borítógerenda elnevezés a Gömör megyei Gicén is ismeretes volt. *Herkely Károly* gyűjtése. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára (EA) 427. 4.
18. Hasonló elnevezést említ *Gunda Béla*: Tárgyi néprajzi adatok Felső-Borsodból. Népr. Ért. XXVI. 1934. 3. — *Vajkai Aurél*: Adatok az Alsó-Hernád-völgye és az abaúji Cserhát népi építkezéséhez. Népr. Ért. XXIX. 1937. 266.
19. Vö. *Gunda Béla*: i. m. (1934) 4.
20. Részletesebben l.: *Selmeczi Kovács Attila*: A zsüpfedél készítése a keleti palócoknál. Ethn. LXXIX. 1968. 548—558.
21. *Gunda Béla*: i. m. (1937) 48. — Nógrádban is hasonló volt. *Gönyey Sándor*: Az ősi faépítkezés emlékei Diósjenőn és környékén. Népr. Ért. XXIX. 1937. 300. — éppen úgy mint Abaújban. *Gönyey Sándor*: Az abaújmegyei Pusztafalu népi építkezése... Népr. Ért. XXXI. 1939. 132.
22. *Seemayer Vilibáld*: Pajtáskertek Nemespátrón. Népr. Ért. XXVI. 1934. 80.
23. *Niederle, Lubor*: Moravské Slovensko. I. Prága, 1923. 94.
24. *Chotek, Karel*: Pletené stawy na Slovensku. Slovenky národopis. II. 1954. 256.
25. Három alaptípust határolt el (Wandscheune, Säulenscheune, Gerüstscheune) *Barabás Jenő*: i. m. (1967) 3.
26. Vö.: Agrártörténeti Szemle. XI. 1969. 273—274.

27. Ilyen kapuszárnyrögzítést találtam az új torkos csűrökön Arlón: Mezőgazdasági Múzeum Fényképtára (MM.F) 59 408 és Borsodbótán: MM.F 59 426.
28. *Vargha László*: Fejezetek a magyar népi építészet köréből. Bp., 1953. 43. — *Vargha László*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye népi műemlékei. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények IV. 1960. 1—37.
29. Pl. az arlói torkos csűr (6., 11. kép) 1923-ban, a borsodbótai (2., 3. kép) 1936-ban épült.
30. *Gunda Béla*: i. m. (1937) 48, 54.
31. Heves megyében a paraszti gazdaságokban a hagyományos gerendavázás építkezés maradt fenn, kő és téglá anyagból épített torkos csűrök a nagybirtokokon voltak. Ez az építkezés forma a századfordulóig terjedt. Adatolt források: Bélapátfalva (gerendavázás, sätortetős kb. 1850). EA. F. 2006. *Pápai Károly* felv. 1900. — Tarnalelesz (gerendavázás, farszarufás, sätortetős 1880.) Dobó István Vármúzeum Fotótára 4086. *Bakó Ferenc* felv. 1959. — Bükkszenterzsébet (uradalmi csűr) saját gyűjtés — Bélapátfalva (uradalmi csűr, 1836) Heves megye műemlékei I. 547. 89—91. és 6—8. kép. — *Barabás Jenő*: Zalai pajták. Zalaegerszeg, 1960. 278—284.
32. Leírásukat l. *Barabás Jenő*: i. m. (1956)
33. *Tóth János*: Falusi épületek fejlődése a nyugati végeken. Dunántúli Szemle. VIII. (1941) 306—307.
34. Sätortetős, gerendavázás torkos csűr képét közli *Plaska, Augustów* körzetéből *Skarżyński, T.*: Stodoly w polskim budownictwie ludowym XIX i XX wieku. Lud. XLVIII. Warszawa, 1962. 411. 24. kép.
35. *Skarżyński, T.*: i. m. 408—409.
36. Szérütorok elnevezést említ *Pápai Károly*: i. m. 31. — Abaújban szürötorok a neve. *Balassa Iván*: i. m. 104. — Hasonlóan alakították ki a Vág vidékén is. *Vö.: Chotek, Karel*: i. m. 280.
37. Előfordult a *tornác* elnevezés is. Damak. EA. 560. *Bakó Ferenc* gyűjtése. 1942.
38. A cséplésre l. *Gunda Béla*: i. m. (1937) 59—62. — *K. Kovács László*: Die ungarischen Dreschflegel und Dreschmethoden. Acta Ethn. I. 1950. 41—95.
39. *Barabás Jenő*: i. m. (1960) 281.
40. *Hoffmann Tamás*: i. m.
41. *Györffy István*: Takarás és nyomtatás az Alföldön. Népr. Ért. XX. 1928. 10. — További példákat Heves megyéből. l. 31. jegyzetben.
42. Magyarország Néprajza I. XVII. tábla. — *Gunda Béla*: i. m. (1937) 48—49. — Abaúj-ból *Gönyey Sándor*: i. m. (1939) 132—133. — *Balassa Iván*: i. m. 111. — Zempléni hegységből *Ikvai Nándor*: Földművelés a Zempléni hegység középső részén. Műveltség és Hagomány. IX. Debrecen, 1967. 142.
43. Ehhez hasonló példát közöl még Borsodból *Gunda Béla*: i. m. (1937) 52. — Szinte megegyező bejárati megoldást ad Délkelet-Lengyelországból *Skarżyński, T.*: i. m. 390.

SCHEUNEN MIT VORHALLE IM NÖRDLICHEN TEIL DES KOMITATES BORSOD

In der traditionellen Landwirtschaft im nördlichen Teil des Komitats Borsod konzentrierten sich die landwirtschaftlichen Arbeiten sozusagen um die Scheunen. In der niederschlagreichen Berglandschaft wurden bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts die Garben in den Scheunen gespeichert und hier mit den Dreschflegeln gedroschen. In dem von uns untersuchten Gebiet gab es in allen grösseren Bauernhöfen Scheunen mit einem einheitlich förmigen Grundriss. Eine ganz eigenartige Abwandlung dieser Scheunen sind die mit einem bedeutend grösseren Grundriss, einer erhöhten und verlängerten Einfahrt, der sogenannten „Vorhalle“ (torkos csúr). Im Norden des Komitats sind sie ziemlich häufig. Scheunen mit Vorhalle gab es fornehmlich bei reichen Grossbauern derartige Scheunen besaßen. Aber auch bei den Grossgrundbesitzern begegnete man dieser Scheunen-Form.

Das übliche Baumaterial der Scheunen war das Holz. Alle Scheunen, die sich bis auf den heutigen Tag erhalten haben, sind aus Holz gebaut, sie sind zumeist Fachwerkbauten. In früheren Zeiten baute man Scheunen mit Blockwänden. Seit Ende des 18. Jahrhunderts aber, nachdem administrative Verordnungen und Verbote der Grundbesitzer das Roden der Wälder eingeschränkt hatten, entstanden immer mehr Fachwerk-Scheunen, weil dazu weniger Holz nötig war. Zu der traditionellen äusseren Form der Scheunen mit Vorhalle gehört noch das zeltförmige Strohdach, das auch die Vorhalle bedeckte (Abb. 1). Dieses Dach hatte eine ganz eigenartige Dachsparrenkonstruktion (Abb. 4). Die Wände der Scheunen bestanden aus Brettern, die zwischen die Pfosten des Balkengerüsts eingefügt waren. Am Ende des 19. Jahrhunderts erschienen auch die glatten Bretter- und Flechtwerkwände (Abb. 8). Für die Abänderung der traditionellen Form ist in erster Linie der Gerade Abschluss des Dachstuhls der Scheunenvorhalle durch eine Bretterwand kennzeichnend (Abb. 5). Diese Formveränderung erschien bereits 1850. Der Anbau zusätzlicher Räumlichkeiten führte zu einer Abänderung des Grundrisses. Anstatt der Erweiterung der Vorhalle (Abb. 6) wurden den Speicherräumen Räumlichkeiten zur Aufbewahrung der Spreu und des Rüttstrohs vorgelagert (Abb. 2).

Die zu Beginn des 20. Jahrhunderts einsetzende massive Industrialisierung zeitigte eine wirtschaftliche Kräftigung der Bevölkerung. Dies förderte auch die Bautätigkeit in der Landwirtschaft und liess den Bau von

Scheunen mit Vorhalle wieder aufblühen. Die in den Jahren 1920—1930 entstandenen mächtigen Scheunen waren bereits Stein- oder Ziegelbauten. Hinsichtlich ihrer Baukonstruktion weichen sie vollkommen von der üblichen Form ab. Durch die allgemeine Verbreitung der Dreschmaschinen spielten sie nicht mehr jene Rolle im bäuerlichen Wirtschaftsleben wie einst: sie dokumentierten nur mehr die Bedeutung und das Ansehen der bäuerlichen Wirtschaft (Abb. 9 und 11).

Die geographische Verbreitung der Scheunen mit Vorhalle ist im nördlichen Teil unseres Komitats am bedeutungsvollsten (Abb. 12.) Im Anrainerkomitat Heves und in den westungarischen Komitaten Zala und Vas waren sie gleichfalls bekannt. Ähnliche europäische Entsprechungen der Scheunen mit Vorhalle kommen noch im südöstlichen Teil Polens vor.

Die auch in Bildern gezeigten Scheunen mit Vorhalle aus Nord-Borsod gehören organisch dem weitverbreiteten europäischen System der querdiehligen Scheunen an und bereichern diesen Typus sogar durch einige bodenständige Varianten.

Attila Selmeczi-Kovács

A KOVÁCSOK LÓGYÓGYÍTÁSA

BODGÁL FERENC

A paraszti társadalomban évszázadokon keresztül parasztemberek, pásztorok, kovácsok gondoskodtak a megbetegedett állatok gyógyításáról. Néprajzi tanulmányok többször foglalkoztak a parasztemberek, pásztorok állatgyógyító ismereteivel, esetenként a kovácsokat is említik. A legutóbbi évek néprajzi gyűjtéseiben, publikációiban is megtaláljuk a régi paraszti állatorvoslás nyomait.¹

A visszaemlékezéseken, recens paraszti ismereteken kívül csíziók, nap-tárak, több évszázados kéziratos feljegyzések is megőrizték az állatgyógyító ismereteket.²

Az állatok közül a ló rendszeres patkolása, különféle betegségeinek gyógyítása évszázadokon keresztül elsősorban a kovács feladata volt. Különösen a pata kezelése, a jó patkolás kívánt nagy ügyességet és hozzáértést. A jó patkolást a céhszabályok is megkövetelték, sőt, ha patkolás közben a kovács a lovat *megnyilazta* volna, kártérítésre is kötelezték.³

A kovácsok lógyógyítása különösen háborús időkben volt nélkülözhetetlen. Ilyenkor szűrt, lőtt, égetett sebeket kellett gyógyítani, operálni. Ezért a nemzedékeken keresztül szájhagyományban és tapasztalati úton átörökített ismeretanyag mellett — éppen a ló fontosságára való tekintettel — már elég korán megjelennek a ló ápolásával foglalkozó könyvek. A Heltai Gáspár által Kolozsvárott feltehetőleg 1590-ben kiadott csízióban már külön fejezet „Az lovaknak betegségekről való orvosság” található.⁴

Szabó György a falusi kovácsok XV—XVI. századi munkájáról írott tanulmányában említi a lógyógyítás fontosságát is.⁵ Heltai fentebb említett munkájának népszerűségét az is bizonyítja, hogy többször is kiadták, így legutóbb Budán, 1875-ben.⁶ A XVI. századból való a csíksomlyói kézirat, melynek receptjei a Csízióval mutatnak rokonságot. A XVI—XVII. század fordulójáról való Balassi Zsigmond Emlékkönyvben, valamint Révai István 1666-ból származó kéziratos könyvében, a Berhidáról származó terjedelmes orvosló könyvben is sok állatgyógyító eljárást, receptet találunk.⁷ 1631-ben Petrovánj feljegyzik, hogy egy zsellér kovácsmesterséggel szolgál s a „lounak nyaualiajahoz is tud”. Az állatgyógyító orvosságok nagyrészét is a kovács készítette ebben az időben. Orvosság készítésre használták az avas hájat, timsót, zöld galicot, tojást és mézet.

Kisebb állatsebészeti műtét volt az *érvágás*, erre 1544-ből van adatunk.

Az „érvágót” a kovács szerszámai között mindig felsorolják. Ezt a szerszámot ásatásból is ismerjük, de szerepel a tokaji sebészek 1691-ből való pecsétjén is és említik a Pápán 1613-ban kiadott kovács artikulusok is.⁸

Böhm (Tseh) Mártonnak először 1656-ban Lőcsén megjelent „Lovak orvosságos meg próbált új könyvetskéje” nagy népszerűségnek örvendett. Egyes részeit lemásolták a kéziratos füzetekbe, újranyomták 1676, 1797, 1822. években⁹

A gyakorlatban elsajátított ismeretanyag, a kéziratos és nyomtatott művekben meglevő receptek hatása egy adott korszakban együtt is jelentkezhetett, szétválasztásuk szinte lehetetlen.

A lovak ápolása, gondozása, gyógyítása nemcsak a tulajdonosnak, hanem az államnak is fontos volt. A parasztokat az elmúlt századokban sokszor terhelték futárszolgálatokkal, szekerezéssel, s a háborúk alkalmával előfordult, hogy a lovakat egyszerűen összeszedték. A lovak tervszerű gondozásáról, gyógyításáról az állam is igyekezett intézkedni. A céhekben már korán megkövetelték a jó patkolást, de a lóorvoslás kötelező elsajátítására a XVIII. század végéig nincsenek adataink.

1799. szept. Mihály havában a Helytartótanács rendeletet küld ki a megyéknek, hogy a falusi és városi kovácslegényeket Pestre küldjék a baromorvosi ismeretek elsajátítása végett.¹⁰ Két évvel korábban, 1797. január 2-án nevezik ki Pesten Tolnay Sándort az állatgyógytan tanárának, s hamarosan egy kovácsműhelyt is felállítanak, ahol a kovácsok a szükséges gyakorlati ismereteket is elsajátíthatják.¹¹

Tolnay Sándor nemcsak jó felkészültségű gyakorlati szakember, hanem két könyvet is írt (Barmokat orvosló könyv, Pest, 1795, A Lovak megismeréséről és orvoslásáról Pozsony és Pest, 1804.), s művei elég nagy népszerűségnek örvendettek.

Az állatgyógyítás megkövetelése az államhatalom részéről jelentős lépésnek könyvelhető el, megvalósítása azonban nem megy könnyen. Ez többféle okkal is magyarázható. Sokan elegendőnek tartják ekkor még a tapasztalati úton, vagy a különféle csíziókból elsajátítható ismereteket, de a jelentős anyagi áldozatokkal járó tanulásért egyébként sem lelkesednek. Ezért a Helytartótanács egy újabb rendelete kedvezményeket nyújt a tanulni akaróknak. Így a felmerülő költségeket a helyi törvényhatóságoknak kell fedezni, viszont néhány év múlva a baromorvosi iskolával nem rendelkezők nem lehetnek mesterré.¹² A rendeletnek az utóbbi kikötése a későbbi évtizedekben a céheknek módot nyújt arra, hogy erre való hivatkozással az új mesterek felvétele elől elzárkózzanak.

Hogy a kovácsok lógyógyító tevékenysége a nagyobb városokban általános volt, azt a miskolci kovácsoknak a város számára benyújtott számlái is bizonyítják az 1770—1793 közötti évekből. 1770-ben Gaiszler Antal Miskolc véros számára a következő lógyógyításokat végezte: „Az setét szürke ló az első lábára sánta volt, az gyógyításért és orvosságért 1 Rf 51 xr. Az kis szürke meg volt rugva a hátusó lábára és az nyerges ló is az lábát megrántotta az orvosságért és gyógyításért 3 Rf 3 xr.”¹³ A későbbi években Pachmaiszter János végez állatgyógyítást a város számára. Így 1793-ban:

„Az ki lónak az 4 lábain erret vágтам 24 xr, az kis szeblős lónak sebes vala az lába orvosságot csináltattam 20 xr, két lónak 4 erret vágтам s egy uj patkót 20 xr, egy ló betek volt három erret vágтам rajta 18 xr, két lónak szügy erret vágтам 24 xr, az lovaknak csináltattam az patikában szech (szék) inditto port 1 Rf, az bitank szürke lónak orvoslására attam kéczer orvosságokat 20 xr, az gagyas ló az első lábára sánta volt orvosságot attam 39 xr, az ki ló betek vala Crisztárt s orvosságot attam bé 1 Rf, 20 xr, az kis ló betek vala erret vágтам 18 xr, két ló betek volt 4 erret vágтам 24 xr, két lónak erret vágтам 24 xr.”¹⁴ 1796-ban a város egyik lova elhullott, ennek megvizsgálására is Pachmaiszter kovácsot küldtek ki.¹⁵

1799-ben a következő állatgyógyításokat végzi: „Gombos lónak orvosságokért s ér vágásokért 1 Rf 30 xr, 5 lónak szája tisztítás s 4 ér vágás 54 xr, az köhögés ellen бүдös kőer attam 12 xr, az sárgának két száj 4 és vágás 12 xr, két lónak szájtisztítás 36 xr, az mocskos ló s rudas betek lévén az szájokban s nyakon eret vágтам 36 xr, az csikó körmire orvosságot attam 42 xr, 6 lónak száját tisztítottam az Csödörrel együtt s 8 eret vágтам 1 Rf 36xr, az köhögés ellen Бүдös kőért fizettem 12 xr, az ló lábának orvosságot attam 14 xr, az két ló szája tisztítás s 4 ér vágás 36 xr, négy lónak szája tisztítás s 3 ér vágás 1 Rf 12 xr.”¹⁶

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a kovácsok feladata volt a betegség megállapítása, a beteg ló gyógyítása, illetve ezzel kapcsolatosan az orvosságok elkészítése is. Leggyakrabban előforduló lóorvoslások: érvágás, szájtisztítás, sántítás, seb begyógyítása, széklet megindítása, a köhögés meggyógyítása. Recepteket Miskolcra nem ismerünk, korabeli kéziratos könyvek, csiziók azonban értékes adatokat tartalmaznak.¹⁷

A Helytartótanács a baromorvoslást nemcsak 1799-ben, hanem a későbbi években is szorgalmazza. 1801-ben utasításokat küldenek a megyéknek, hogy a kovácslegényeket küldjék fel Pestre tanulni. Míg egyes megyékből rendszeresen jelentkeznek is, addig a Hajdúságból nem akad vállalkozó. 1829-ben jelentést kérnek arról, hányan tanultak baromorvoslást Zemplén megyéből.¹⁸

A XIX. század első harmadától újabb baromorvoslással foglalkozó könyvek jelennek meg, ezekből is lehet bővebb ismereteket szerezni, egyes helyeken azonban ezt nem tartják elegendőnek, így a későbbiekben a baromorvoslást tanult és a tanfolyamot nem végzett kovácsok között veszekedések, pereskedések is vannak.¹⁹

Miskolcon 1826-ban Kolonics Pál és Szép György kovács azon veszekszik, hogy ki ért jobban a lovak gyógyításához. Kolonics ugyanis elpanaszolja, hogy Levandovszky Antal görög kereskedőnek 1822—23 esztendőben is dolgozott és a lovait kúrálta. Mivel egy lova elromlott, azt a kereskedő Szép György kovács keze alá adta, de az két hét múlva megdöglött. Ezért az őt nem akarta kifizetni, hanem azt kívánta, bizonyítsa be, hogy nem az ő hibájából döglött meg a ló. Ezután a tanács elé mentek panaszukkal, s itt javasolták nekik, hogy Szakmáry József doktor vizsgálja meg a receptet, aki azt meg is cselekedte, de nem találta veszedelmesnek.²⁰

Hogy a kovácsok ebben az időben rendszeresen foglalkoztak lógyógyí-

tással, arra bizonyíték egy Noszvajon (Borsod megye) 1831-ben elhalt kovács hagyatéki leltára, melyben „egy Ló orvos könyv” is szerepelt. Néhány évvel későbből a Dunántúlról a „Patkolás Mesterség Tudománya Ao 1838” címmel egy kézirat, gyógyításokkal foglalkozó művet ismerünk.²¹

Az 1840-es években a katonaságnál, patkolóiskolákon való gyógyítás tanulása már nem ritkaság, sőt egyes megyék külön baromorvosi állást is létesítenek. 1841-ben Borsod megyében a baromorvosi állás elnyerésére öt kovácsmester is pályázik.²²

A céhek ebben az időben már megkövetelik az új tagoktól a baromorvosi tanfolyamok elvégzését, a nagyszentmiklósi céh azért panaszkodik 1841-ben a tokajiakra, hogy enélkül is felvettek egy kovácsot.²³ Évekig tartó per van hasonló ok miatt 1839—41 között Sarkady János és a miskolci kovácscéh között is.²⁴ A baromorvosi ismereteket — a céhbeállítás feltételeként — megkövetelik ebben az időben a kassai, egri, debreceni kovácscéhekben is.²⁵ A patkolóiskolát végzett, illetve a lovak gyógyításához értő kovácsok száma a XIX. század közepe táján már annyira megnövekedik, hogy ezeket az ismereteket az uradalmi kovácsoktól is megkövetelik. Nagyváthy külön kiemeli, hogy egy jó kovácsnak az állatorvosláshoz is kell értenie.²⁶

A XIX. század elejétől sokat változik a magyar mezőgazdaság is. A különféle naptárakban, később gazdasági újságokban, könyvekben nemcsak az okszerű gazdálkodásra, hanem az állatgyógyításra is jócskán találhatunk adatokat. (1. kép)

1857-ben „Márton József gyógy-kovács Kis-Kun-Szt. Miklóson: Egy pár szó a baromorvoslásról” írt cikkében elmondja, hogy régebben a gyógyításnál szokásban volt a babona, ún. „csomókötés” és „ráolvasás”. Legjobb volna, ha minden nagyobb helyen baromorvosláshoz értő lenne. Legtöbb helyen a kovácsokat erre nem akarják elismerni, „bárha a felsőbbség által rendeltetnék is baromorvosi állomás, már ilyenkor feledve van a gyógykovácsnak minden eredményes tette és annak eredményei, mert így talán majd fizetést is kellene neki adni; pedig erre mind azt mondom tisztelt gazda uraimék, hogy a baromorvosi működés épen csak a kovácsmesterséggel egészítették ki. Igen bölcs rendelése volt a magas kormánynak, hogy azt a kovácsmesterséghez kötötte, mert vannak legtöbbször olyas bajok, támadások, a melyeket egyedül melegített vasakkal vagy kovács fogókkal lehet elűzni, vagy előidézni, vagy érlelésbe hozni”. Eddigi tapasztalatai alapján a következő betegségeket ismerteti: vízkórság, lépnnyavalya vagy betegség, az epekór vagy epeáradás s ezek tapasztalati úton szerzett gyógyítására ad tanácsokat.²⁷

Még ekkor, a XIX. század közepén is élnek a csíziókból átvett, néha babonás praktikákkal keveredő eljárások. Egy 1855-ben kiadott s több nemzedéken keresztül használt csízióban a következő gyógymódokat találjuk:

XLIII.

A' lovak' betegségeiről való orvosságok.

A' melly Lónak a' szemén hályog vagyon.

Annak a' szemét amaz kék-kövel kell törteni. Ha a' nem használ; a' kovácscsal metélted le a' szemöldökét, és sózd-meg, meggyógyul.

A' melly lónak egere vagyon.

A' kovács, vagy te magad a' kelevényét egybeszorítván egy törökkel nyisd-meg, és a' rutságot vedd ki, meggyógyul.

Ha valamely lónak a' megütözés miatt betegsége volna.

Végy retket, eb-kaprot: aszald-meg, vedd borba, és töltsd a' lónak a' torkába, és az orrát a' lónak jól megdörgöljed, hogy izzadjon a' ló gyarkorta; ezt miveljed, elhidd, hogy meggyógyul.

Ha a' lónak a' torka megdagadt, hogy el nem nyelheti az abrakot.

Három tyuk-tojást habarj meg ezetel, és végy alkora fát mint egy ujud, tekerd-meg ruhával, azután a' lovat dűjtsd le, és a' tyuk-tojásos ezetel töltsd a' torkába, és dörgöljed véle, meggyógyul.

Ha a' lónak férg vagyon a' gyomrában.

Végy erős ezetel, tyuk-tojást, szarvas-porl, borsot, ezeket jól meg kell törni és ezetben megforralni, hagyd meghőlni, ugy töltsd a' lónak a' torkába.

1. kép: Csízió, 1855-ből

JELENTÉS.

Alólírt a pesti kir. állat-orvosi intézetben kiképzett s oklevelezett állatorvos és rendszeresen kitanúlt kovács mester ajánlja a t. c. közönségnek minden orvosi tudományához és mesterségéhez tartozó szolgálatát a leghűbben és kielégítőleg; fő-törekvése leend szorgalma és igyekezete által a n. é. közönség pártfogását kiérdemelni. Minden szegényebb sorsú állattulajdonosnak bármily orvosi szolgálatot naponta 11 órától 12-ig ingyen megteend.

Papp Ferencz.

oklevelezett állatorvos és kovács mester Miskolczon nagy-hunyad utca 763 szám alatt.

2. kép: Papp Ferenc kovácsmester és „baromorvos” hirdetése 1865-ből

A' lovak betegségeiről való orvosságok.

A. KOVÁCS EMLITÉSE

1. *A' melly lónak egere vagyon.*

A' kovács, vagy te magad a' kelevényit egybeszorítván egy törökkel nyisd-meg, és a' rutságot vedd ki, meggyógyul.

2. *A' melly Lónak a' szemén hályog vagyon.*

Annak a' szemét amaz kék-kövel kell törteni. Ha a' nem használ; a' kovácscsal metélted le a' szemöldökét, és sózd-meg, meggyógyul.

3. *A' melly fiatal ló meg-nem állja a patkolást.*

A' mit a Kovács legelőször talpáról levág a körméből, itassák-meg róla a lovat; azután aprón vagdalva adja megenni abrakban, azután megállja szépen a patkolást.

B. VAR, KELEVÉNY, SEB, TÁLYOG, FEKÉLY, VADHÚS

4. *Ha a lónak a bőre között vagyon féreg, és a husában.*

Vedd a ló-csontot, tégy hozzája zöld görögöt avagy krispánt, osztán süsd meg a lónak a bőrit, mellyben a féreg fekszik, és az égésre hints efféle port, meggyógyul.

5. *Ha a lónak kelevénye vagyon.*

Égesd meg a kelevényét keresztül tüzes vassal, a tüzes vasat tartsad kénköhöz, csöpögesd bé kénkövel, kösdbé piritott kenyérrrel.

6. *Ha a ló varas.*

Végy kénkövet, és zöld görögöt, ó hájat és Crudes füvet, emberganéjt, vakard meg a varát és azután kend meg a lovat meleg helyen.

7. *Ha a lónak sebet, vagy valami törését akarod meggyógyítani.*

Végy csuka-háját, és vizi csigát, égesd meg uj fazékban, törd porrá, azzal hintsd bé a lónak a sebet.

8. *Mikor tályog esik a lóra.*

Hárs-fát (Tilia) kell megégetni, és azzal meghinteni.

9. *A' melly ló fekélyes.*

A lencsét égesd-meg, törd porrá, hintsd meg a fekélyt vele, és elszárasztja.

10. *Azonról.*

A lónak a felső ajakán belől új fazéknak fenekével jó tüzes lévén, süsd-meg az inyét és fagygyuval csöpögesd-bé, meggyógyul.

11. *Azonról.*

A kenyérnek a héjját szedd jól le; és kösd jól reá, meggyógyul.

12. *A' melly lónak sebébe vad-hús vagyon.*

A szöllő-magot jól meg kell törni, és borban főzni, és a sebet mosd-meg véle, és a gáliz-követ törd-meg és krispánt, mosás után hintsd be véle, meggyógyul.

13. *A' melly ló fekélyes.*

Keress kan-macskát, és mesd el a tökit mind bőrostól, egy dézsába tölts annyi vizet, a mennyit megiszik szomjún lévén jól, és a macskának a vére hadd folyjon belé, és a tökitis vessed belé, hadd álljon benne harmad napig, de ne igyék addig a ló, és harmad napmúlva itasd-meg azt a vizet véle, és a macskának a tökit kösd a ló nyakára magában, hadd álljon rajta; meggyógyul.

14. *A' melly lónak lába megvarasul avagy megtetvezik.*

Vedd vizét a körös-fának, azzal kenjed.

15. *A' mely lónak béka-var indul a lábán.*

Végy eleven kénesőt, óltsd-meg eczetben, tyukmony fejrét habarj közibe, azzal kenjed.

C. TOROKGYÓGYÍTÁS, TOROKGYÍK, KÖHÖG, KEHES

16. *Ha valamely lónak a megütkezés miatt betegsége volna.*

Végy retket, eb-kaprot: aszald meg, vesd borba, és töltsd a lónak a torkába, és az orrát a lónak jól megdörgöljed, hogy izzadjon a ló gyakorta; ezt miveljed, elhidd, hogy meggyógyul.

17. *Ha a lónak a torka megdagadott, hogy el nem nyerheti az abrakot.*

Három tyuk-tojást habarj meg eczettel, és végy akkora fát mint egy ujud, tekerd-

meg ruhával, azután a lovat düjtsd le, és a tyuk-tojásos eczetet töltsd a torkába, és dörögöljed véle, meggyógyul.

18. *Ha a ló igen hurutol.*

Végyled vagy hat tyukmonynak a fejérét, és tömjént törj össze, töltsd a lónak a torkába.

19. *Ha a ló igen kehes.*

Végý fél font olajat, forrald meg serpenyőben; aztán hadd hüljön meg, töltsd a lónak fülébe, használ.

20. *A kehes lóról.*

Végý egy tyukmonyat, s a héjából töltsd-ki a székit, csak a fehérjét hagyjad benne, annakutánna fa-olajat tölts belé, s eczetet, töltsd a lónak az orrába, de a lónak fedd-bé a fejét; meglátod, hogy megindul benne.

Vagy: Végý fél font fa-olajat, forrald-meg egy serpenyőben, és hadd meghűlni, és töltsd a ló füleibe napjában kétszer, meggyógyul.

Vagy: A kender-magot, és a borsot meg kell törni, úgymint egy itczényit, annakutána a kétféle lisztet egybe kell keverni, és azt kell napjában kétszer, avagy háromszor is adni, meggyógyul.

Vagy: A Szent István fűvét (Circaea) és Szent László király fűvét (Gentiana cruciata) abrakban add meg-enni.

Vagy: A földi bodzának (Sambulus ebulus) a tövés ásd ki, és aprítsd vele igen apróra, és abrakban add megenni, kihányja véle.

Vagy: A fekete nadálynak a tövét, és a torzsát aprítsd igen apróra, és abrakban add megenni, egy hétig, mind kihányja.

Vagy: A pidpónia (alias szárnyas-egér) vérét aszald-meg, add enni abrakban, kihányja tőle.

A z o n r ó l .

A pipis madarat aszald-meg verőfényen, törd porrá, add azt abrakban enni, az-is jó.

Ugyanazonról, ha igen köhög.

Végý egy darab ó szalonnát, két tyukmonynyal mind héjastól, vagdald össze véle igen apróra, tölts annyi bort reá, a mivel meghiguljon, és a lónak töltsd torkába,

Ugyanazonról, ha hurutol.

Végyled fejérét vagy hat tyukmonynak, és tömjénnel törd-össze, töltsd a lónak a torkába, hogy behasson; meggyógyul.

A z o n r ó l .

A földi töknek (Bryonia) gyökerét meg kell aszalni, és törni, szítálni, úgymint egy tyukmony légyen annyi liszt, és keverjék egy Budai meszely eczetben, és töltsék a lónak torkába, és meg-kell fojtani a lovat egy kevéssé, és megindul mindjárt a keh, s kihánnya.

21. *A melly lónak torok-gyikja vagon.*

Fojtsd-meg egy kevéssé, osztán keress ebszart, törd meg eczetben, mézben, habard egy csuporban, csináld szép higan, és a vakarón töltsd a ló torkába, ha pedig a torkában dagadás lészen, annak ezt mivel: tyukmony fejérét, mézet, hamut, eczetet habarj össze; törüljed alá vele a torkát kívül ital után, s meggyógyul.

22. *A melly ló köhög.*

Végý egy darab kövér szalonnát, és tyukmonyt nyersen, vagdald össze apróra, tölts annyi bort reá, mennyivel meghidegüln, és a megmondott szerszámot töltsd torkába.

23. *Kehes lóról.*

Menny el, és egy tiszta fazékba tégy meszet, és emberek hugyozzanak reá, míg megtelik, azután szürd meg, és tiz pénz ára gálicz-követ törj-meg, vesd a hugyba, és főzd-meg erőssen a fazékban, mosd meg azzal, és hintsd meg a kehes lovat.

D. HÁLYOG GYÓGYÍTÁSA

17. ld. 1. sz.

24. *A melly lónak hályog vagyon a szemén.*

Vedd a vizi csigát, tedd a tűzre, és ha a fekete haja lepattog, osztán vedd a csiga husát, törd meg, végy egy gyömbért hozzája és dugaszt, kit a patikában árulnak. Ezeket égesd meg, egy kevés borral oltsd meg, azután végy gáliczkövet is. Egyenlő mérték szerint törd össze, a port szitáld meg, hintsd tiszta ruhába, és kösd a lónak a szemére.

25. A gyömbért, timsót, egett-bort, tyukmonynak a székít, sót, ezeket össze kell csinálni tyukmony héjában, és meg kell erőssen égetni, azután megtörni, szitálni, nád csévível szemébe fujni; az használ néki.

26. Végy egy szelet kenyeret, és erős eczetben meg kell főzni erőssen, hogy lév nélkül ne legyen, azt meg kell aszalni, törni, s a porát a szemébe kell fujni.

Vagy: Végy gyömbért, törd-meg erősen az ember-ganéjjal és aszald meg, s törd-meg, és szitáld-meg a gyömbérrel együtt, és nád-csévível fujd a lónak hályogos szemébe.

27. A karakatonának az epéjét, fa-olajjal szerezzed, és timporáld-össze egyaránt, és a lónak a szemébe bocsássad.

28. *Ló szemén valóról-való orvosság.*

Borsot, sót, gyömbért, törj össze mézzel, dörgöld-bé a lónak szemébe, és belől mind a fülét hasítsd meg, s dörgöld-meg azt is véle, azt a kis boborcsocskát is, a melly a fülében vagyon, mesd-el; hidd-el, hogy meggyógyul.

29. *Hályogról való igen jó, ló szemének.*

A gyömbért, timsót, tyukmonynak székét, sót, égett bort, ezeket egy tyukmony héjában kell szerzeni, és erőssen meg kell törni, szitálni, és úgy kell nád csévível szemébe fujni, csak a törött szekfüt is: meggyógyítja.

30. *Hályogról való probatum.*

A Kristál-üveget törd-meg aprón, és szitáld meg, mennyi borsót, annyi konkolyt is, mind ezeket össze timporálván, nád csövén fujd bé.

31. *A melly lovon hályog indul.*

A házon kívül feltapasztott anyagot törd-meg, és szitáld meg, annakutánna kerj sót eczetben, szép hig és sűrű légyen, verd bé véle, de meg kell főzni, és jó melegen mindennap háromszor, de amazt lemosd tőle.

A z o n r ó l .

Keress lány disznó-ganéjt, sózd-meg, és szép sűrűn csináld eczetben, ezzel verd bé, és meggyógyul.

Az ember ganéját aszald meg, törd aprón, és nád csövével fujd által a szemébe, három nap egyszer, és meggyógyul szépen.

E. BETEG FEJ, HAS, HÁT

32. *A melly lónak beteg feje vagyon, avagy megütközött volna.*

Keress retket és eb-kaprot (*Matricaria inodora*), aszald-meg, azután törd-meg erőssen. vesd borba, és annakutánna töltsd a torkába, az orrát pediglen dörgöljed, hadd prüszögjön a ló, ezt pedig gyakorta miveljed, és meggyógyul.

33. *A melly lónak a feje fáj.*

Mint tudjad-meg, igen könnyez a szeme, és a ló csak igen áll magán, és menj el, szedj mezei szek-füvet (*Stellaria holostea*), főzd-meg eczetben, és a fejét most meg jó sötössen a levével. A szekfüvet pedig kösd a szemére, legyen rajta harmad napig, megvidámul a ló.

34. *Ha a lónak hasa megdagad.*

Végy hárs-fát (*Tilia*), égesd-meg, a szenet törve keverd fa-olajba, töltsd torkába.

35. *Ha a lónak megnyomja a hátát a nyereg, avagy a lapoczkáját.*

Egy kis mogyoró-fácskába üsd által a kést, hogy a hegye hasson ki, csak azt vagdald a sérzésre a tenyereddel, hogy győjjön ki mérge a gyakdozáson, annakutána pirits kenyeret reá annyi helyre, és sózd meg jól, öntözd meg jól eczettel, és borítsd a sérzésre, a hol meggyukdoztad, meggyógyul.

36. *Ha a háta megtörik a lónak a sok járásban roszt nyereg miatt.*

Végy egy ó kemenczéről, avagy falról anyagot, törd-meg, és szítáld-meg; azután tedd fazékba, tölts eczetet reá, és habard egybe, és főzd meg. A hig anyaggal, kend a szőri ellen a dagadást. Azután tizenkét óra mulva mosd le, és minden dagadás elmulik. Ha mindjárt utra kell is menned, csak eczettel tisztítsd-meg, vágd-meg a nemzetőt, semmit sem árt a lónak.

F. TURÓS LÓ

37. *Turós lóról való por.*

Az apró bojtortjánt (*Agrinionia*), és a lónak csontját meg kell aszalni, és meg kell törni, szítálni, és ezzel kell hinteni; még egyéb sebet is meggyógyít.

38. Saru talpát, disznó csontját, csuka héját, ezeket csináld porrá mind együvé, égesd-meg őket és hintsd véle, meggyógyul.

Ugyan azonról.

A csuka héját, a vizicsigát, égesd-meg uj fazékban, törd porrá, hintsd vele, meggyógyul.

39. A keserű laput (*Arctiuni*) igen jó erős pár-lugban főzd-meg jól, és mosd meg a levével, a fűvével kösd-be, és meggyógyul.

40. *A melly lovat megnyilaznak, és: Turós lónak ha a hátán lyuk vagyon.*

A Celidóniát keresd-meg, erős pár-lugban főzd-meg, és lencsöppüt mártogass belé, és ragaszd a lyukba, és a füvet felyül tedd reá, meggyógyul.

F. FÉREG ELLEN, GILISZTA, RÜH, TETÜ, LÉGY

41. *Ha a lónak féreg vagyon a gyomrában.*

Végy erős eczetet, tyuk-tojást, szarvas-port, borsot, ezeket jól meg kell törni és eczetben megforralni, hagyd meghűlni, úgy töltsd a lónak a torkába.

42. *Ha a lónak a bőre között vagyon féreg, és a húsában.*

Vedd a holt lónak a csontját avagy a tetemét, kösd a lónak a nyakára, mind meglónak a bőrit, mellyben a féreg fekszik, és az égésre hints efféle port, meggyógyul.

43. *Ha gelesztás a ló.*

Vedd a holt lónak a csontját vagy a tetemét, kösd a lónak a nyakára, mind meghal a geleszta.

44. *Mikor a lovat féreg bántja.*

Fog-hagymát törj, tedd borba, a farkán-való inát meg kell vágni, kézzel is nyúlnak a bélibe, és úgy tisztítják ki.

45. *A melly lóban roz-s-féreg vagon.*

Az Isten-fáját (Artemisia abrotanum) jó marokkal törd-meg nyersen, és tölts mézet, eczetet reá, és szürd-meg ruhán által, hadd higuljon meg, és töltsd a ló torkába egy vakarón; meghizik a ló.

46. *A melly ló meg akar rühesedni.*

Keress lenmagolajat, Viaszt, Bárány-faggyut, egy fazékban meg kell főzni, azután törve, szítálva kell bele vetni timsót, bűdösékövet, avagy salétromot és gálicz-követ, és jó meleg helyen a lovat meg kell kenni, akár meleg istállóban: meggyógyul. Ez másféle barmoknak is jó.

47. *Mikor a lónak a lába tetvezik.*

Végy eleven kénesőt, óltsd-meg eczetben, tyukmony fejrét habarj közibe, azzal kenjed.

48. *A melly lónak lába megvarasul, avagy megtetvezik.*

Vedd vizét a körös-fának (Fraxinus), azzal kenjed.

G. LÁBFÁJÁS, ROKKANÁS, KÖRÖMSZORULÁS, JÓ KÖRÖM, HOLT TETEM, BÉKA IMPÓK

49. *Ha a lónak nyirját igen kifaragják, hogy a lába megdagadna.*

Végy lenmagot, főzd meg, kösd a lónak a lábára, három éjjel álljon rajta, használni fog.

50. *Ha a ló lába meghasad.*

Nyisd meg a ló lábát a köröm között, végy buzalisztet, habard meg tyukmony fejrével; kend lábára.

51. *Ha a ló lába a sok járástól megdagad és sántitana.*

Vond le a patkót a lábáról, és a talpát vágd meg, márts cseppüt a vízbe, tedd a sebbe, kivonsza minden mérgét.

52. *Mikor megrokkán a ló.*

Fa-olajt, eczetet, bort, hagymát, tyukmonyt öszve kell habarni, és a ló torkát meg kell törteni véle.

53. *Mikor a lónak megszorul a körme.*

Sótalan hájat, bárány-faggyut, ezeket megfőzván azzal kell kenni és kötni.

54. *Mikor a lónak a lába megdagad.*

Mézet, gálicz-követ, timsót kell öszve-törni, és azzal kell bé-kötni.

Vagy: fa-olajt és tyukmony-fejéit kell öszvehabarni, és kötni, kenni is ugyanazzal.

55. *Mikor a ló megrokkán.*

Végy fa-olajt, égett-bort, hamvat, 3 tyukmonnyal öszve habarván, a lónak a fáklyáját kell véle kenni, meggyógyul.

56. *Mikor a ló a körmét megnyomja.*

A szép fa-olajt csöppüre kell kenni, s azt rajta kell tartani s annakutánna mikor a husát kitömní, mézet kell tyukmonnyal öszve-habarni, azzal kell tartani, meggyógyul.

57. *A melly lónak elesik a talpa, avagy el akar esni.*

A vaj-fű (Orobanche) magvát törd-meg, hints-meg véle a talpat, es szőrrel felyül borítsd-bé, és emberganéjjal tapaszd bé, annakutánna ruhával tekerd bé, hogy el ne essék róla, de minden napon kösd kétszer; meggyógyul két hétre.

58. *A melly lónak megnyüvesül a körme.*

Az édes tejet forrón töltsd a nyü közzé, és mind kivész belőle, aztán meggyógyul.

59. *A melly lónak szorul a körme.*

Feszítsd kétfelé a körmét erőssen, azután keress hájat, vereshagymát, és vagdald öszve ezeket mind, annakutánna kösd a talpára, és homoru patkóval meg-kell patkolni, annakutánna tartasd rajta egy hétig, még más hétben mulván ujobban bé kell kötni, nyilván meggyógyul.

60. *A melly ló megrokkant.*

Keress foghagymát, erős eczettel törd meg jól, és ezzel kend-meg jól a lovat vagy háromszor, a kenet után ülj a hátára, izzazd-meg jól, annakutánna pokróczczal takard-be, meggyógyul.

61. *A lónak hogy jó körme légyen.*

Mikor a lovat patkoltatod, töltsd-meg a talpát az önnön ganéjjával, de mézzel öszve-gyurd, és annakutánna süveg-talpat tégy reá, és patkoltasd-meg, és jó körme léssen, soha meg nem szorul.

62. *A melly lónak csipőjén avagy térdén, avagy bokáján seb esik, avagy is járna-ki belőle.*

Keress eb-csontot, törd meg, szitáld meg, keverd-öszve szitált hamuval, ezzel hint-sed meg a sebet, és ez az iz-vizet is megállítja szépen.

63. *A melly ló megrokkant, avagy szügyében megbontakozott.*

Végy szappant, és fa-olajt, eczetet, bort és hájat, bárány-faggyut és timsót, két tyukmonnyak a fejerét és két tyukmonnyini irós-vajat, ezeket jól egybe kell törni a morszárban, a timsót törve, szitálva, és igen meleg istállóban erőssen meg-kell kenni a lovat, harmad napig álljon rajta a kenés, azután mosd le a kenést róla meleg eczettel avagy sósvizzel, ismét kend-meg azonképen, de harmad napig minden nap háromszor kend-bé; de a lábát és a körmét meg ne érd vele, s meggyógyul.

64. *A melly lónak lábai dagadoznak.*

Budai égett pint bort, egy meszely eczetet, egy diónyi gálicz-követ, még annyi timsót, ezeket öszve kell törni, főzni, és jó melegen kell véle mosni, annakutánna egy kevés mézet és fél marok lisztet, tyukmony-fejerivel öszve vell gyurni, és timsót is belé venni, kemenczében erőssen meg kell aszalni, meg kell törni, és mosás után meg kell a lábát véle hinteni; s meggyógyul.

65. *A melly lónak sebes a lába bokája.*

Tyukmonyat, mézet, ezeket öszve kell jól csinálni, törni, és len-cseppüre kenni, és a ló lábára kötni, meggyógyul.

66. *A' melly lónak a bokáján alól sebes a körömház felett, avagy megnyomta volna.*

Timsót, gálicz-követ törj-meg, és szitáld-meg, annakutánna keverd mézben, főzd-öszve, és kössed véle, meggyógyul.

67. *A melly lónak cseves a lába.*

A szöllő-vesszőt meg kell égetni, és pár-lugot csinálni belőle, azt el-kell tenni, hogy meg-hidegedjen, más nap osztán meg kell szűrni, azzal kell a lábát mosni; ugyanakkor, mikor mossa, a vakaróval kell vakarni a lábát, és a mosás után krispánt, borsot, sőt egybe kell törni, de egyaránt legyenek, és ezzel kell hinteni háromszor egymás után.

68. *Mikor a ló lábán impók indul.*

Keress óltatlan meszet, tölts eczetet reá, és igen szép sűrű lévén, jó melegen, a mint eltűrheti, kösd a ló lábára a hol az impók vagyon.

A z o n r ó l .

A földi-bodzának (*Sambucus ebulus*) gyökerét főzd meg borban kenvér heja alatt, mossad a levével, és a fűvével kösd-bé, a hol az impók vagyon, negyedik kötés-sel melegen kösd, meggyógyul.

69. *A' melly lónak békája vagyon.*

Az ember ganéjával kösd-bé és megfakasztja.

70. *A' melly lónak lábán hólt-tetem vagyon.*

Mogyoró-fával avagy hólt ember-tetemmel a szára csontját töröld erőssen. Azután végy vereshagymát, mesd ketté, sózd-meg, és kösd reá, meggyógyul.

77. *A' melly lónak a csuklójában avagy a körmében az iz között megsérzik.*

Keress bárány-faggyut avagy kecske-faggyut, mogyoró-fának a szenével törd-ösze, azzal kösd be, avagy erős pár luggal sóssal mossad, és szappanyozd meg jól, hadd száradjon reá.

72. *A' melly lovat megrugnak vagy első, vagy hátulsó lábában, avagy csipőjében.*

Az erős eczetet sózd-meg jól, és agyaggal gyurd össze, és flastrom módjára kösd-bé a rugást, de elsőben sós hájjal kend meg, mikor a kötés rajta nincsen; és kösd-bé, meggyógyul.

73. *A' melly lónak kimenyül a lába.*

Először ugrasd meg a lovat, annkautánna vond meg a körmét, hogy csuklójában megsattanjon, azután főzz fokhagyma szárát, avagy füstös szalmát, kösd-bé véle.

74. *Nyilazásról való.*

A kölest főzd-meg lenmag-olajba, de meg kell rontani, és vond-le a patkót róla, kösd a talpára a főtt kölest, kösd-bé jól véle; hogy valamiképen le ne essék róla.

75. *A' melly lónak heverje vagyon.*

A kereszt-csonton a bőrit nyisd-meg, üsd-meg, és meggyógyul.

76. *A' melly lónak az eleiben, avagy a szügyében valami sértése vagyon.*

Égetett bort 6 pénz árát,

Fa-olajt 6 pénz árát,

Bécsi szappant 5 pénz árát,

Vajat egy tyukmonyit, két veres hagymafőt, ezeket elsőben egy mozsárban törd-ösze, azután tedd egy fazékba, és főzd-meg jól, és nagy meleg istállóban kenjék-meg a lovat minden nap kétszer vagy háromszor; egy hétig ha kened, szépen meggyógyul.

77. *Ha a lónak körme megszorul.*

Végy sótalan hájat, bárány-faggyut, főzd össze, és azzal kösd melegen mindennap: meggyógyul.

78. *A' melly lónak talpa megtörik.*

Mézet, tyukmonyat habarj öszve, kösd a ló talpára; de meg kell főzni, s meggyógyul.

79. *Ha a lónak körme eltávozik.*

A köröm-ház felett egy ér legyen, keresd fel, és vágasd meg, hadd jöjjön ki a vére, s meggyógyul.

80. *Ló körme szorulásról.*

Az árva-csalánt (Lamium) törd-meg nyersen jól, irós-vajjal együtt, két hétig kösd-véle: meggyógyul.

Ugyan-azonrúl, de jobb ezzel kötni.

Főzd-meg erőssen a buzát, kössed vele harmad naponkint 15 napig, annakutánna ütless homorú patkót reá. Ha mind e sem használ, törj sirópát és egy darab ó hájat véle együtt jól öszve, és csináld egy saru-szárban, és a patkón felyül vond a körmére. 15 napig álljon rajta; meggyógyul, de homorú patkó legyen.

81. *A' melly lovon impók legyen.*

Végy egy cserépbe vaját, és kösd egy ruhába, tedd a vajba, törd meg erőssen, dönts le a lovat, és az impókat süsd-meg véle, meggyógyul.

82. *A' melly lovon kapta-tetem legyen.*

A köröm-kaptát, süsse meg valami részént vagy három helyen hosszára alá a körmére.

83. *A' melly lónak körme megszorul.*

A Kovács faragja-ki a talpát, hasítsa-ki a békáját, csináljon homorú patkót, és ha reá üti, szedje a bolondító fünek (Atropa belladonna) a levelét, főzzem-meg zsirban, és kösse egy saru-szárban a ló lábára, és harmadnapig tartsa rajta, meggyógyul. De háromszor kösse harmadnap múlva.

H. IN JAVÍTÁS

84. *Ha a ló lábából in jár ki.*

Végy ebszart, és nyisd meg egy kicsinnyé a lónak a lábát, és az ebszart vévén, kösd bé.

85. *A' melly ló megüti az innát, vagy szárát.*

A veres téglát, és a széna porát, füstös szalmát tedd egy fazékba, tölts eczetet reá, főzd-meg jól, és annakutánna jó melegen kösd reá, hol megütötte; meggyógyul.

A z o n r ú l .

Keress mézet, kend csöppüre, kösd a lónak a megütött inára, ha pediglen sok az idő, hogy megütötte, annyi ideig kell kenni véle, harmad napig álljon rajta, meggyógyul.

86. A melly bimbócska e csukló alatt legyen, mesd-meg keresztül, és dörgöld mogyoró-fával, avagy vakaró nyelvél erőssen, azután aszald hamunak, keverd vajban, jó melegen kösd reá, meggyógyul szépen.

87. *A' melly ló inát megrontja.*

Végy egy tekenyőbe sarátnakot, sandatakat, tölts eczetet reá, az öszve buzog, habard-el és a szent tisztítsd ki, rakd egy törló-szűrbe, kösd a ló lábára, a hol megütötte, legyen rajta harmad napig, meggyógyul. Avagy végy egy tyukmonyat, habard egybe apró miljével, még tiszta léssen.

Más. A ló lábán az inak végén mess egy kis keresztet a bőrön; egy ruhával a tésztát kösd reája, harmad napig kivonsza a fájdalmát, s meggyógyul. Némellyek egy szíjjal keményen megkötözik, és úgy várják meggyógyulását.

I. MEGZABÁLT

88. Ha a ló az istállóban megzabállik.

Azon megesmeréd, hogy az orra csöpög, annak vedd vérét az orra porcogóján, meggyógyul.

89. Ha a ló futtában megzabállik.

Azon megesméréd, hogy igen hurutol; annak a füle és szeme között vedd vérét, és megvidul.

90. Ha a ló megzabállik életében.

Azan esméréd meg, hogy megdagadt, és négy lábát kiterjeszti, és leesik; annak szappanos vizet tölts a torkába.

91. A' melly ló rozstól vagy árpától megzabállik.

Keress egy darab szappant, faragd hosszan, és szép gömbölyegen, mint az embernek egyik uja, töld a seggébe, és meggyógyul. De háromszor egymásután töld meg, hogy lefolyjon, annakutánna küld mély vízbe, hogy csak a feje lássék-ki, hadd álljon ott napestig

92. A' melly ló meg-ütközik a széltől, avagy megzabállik.

Ezt megesméréd arról, hogy a lónak a szíve, vére is igen dobog, annak a lónak a homlokán a két fülénél, és a két szeme között való ereket meg kell vágatni, meggyógyul.

93. A' melly ló megzabállik.

Végy négy lat vaját, törj két fő fokhagymát, tölts két meszely eczetet reá, ezeket főzd öszve, ha meghül, öntsd a lónak a torkába, és vágass szügy-eret, és torok-eret.

J. NEM VIZEL

94. Ha a ló nem vizelhetik.

Végy mustármag-olajt és ebvérét, kend-meg a ló mellén való ereket, meggyógyul.

Vagy törd meg jól a fokhagymát, borban habard el, annak a levével kend meg a vaszaráját s megindul a vizeleti. A jávor-szíz (Platyserium alaicorne) is igen jó, ha a ló hasára kötöd.

95. Mikor a lónak vizelete megáll.

Hevitsd meg az új téglát erőssen, és a lónak a hasa alá kell tartani, erős eczettel öntözni, s megindul.

Vagy: Keress egy hárs-kötelet, vesd-által a lónak a farán, két végét vond-ki a hátulsó lábai között: vonítsd jól meg, hogy a ló megugráljék, s mindjárt elindul a vizeleti.

96. A' melly ló nem vizelhet.

Vágasd-meg a sarkantyú eret, három reggel egymásután, azután Ruta-vizet, eczetet borral elegyits össze, töltsd a torkába nyolczad napig egymásután; meggyógyul.

97. Két fő fokhagymát törj meg erőssen, habard borban, és annakutánna a levével mosd-meg a vaszaráját, megindítja a vizeletit.

98. *A' melly lónak csepeg a vizelete.*

Veres baj-fú magot, betonica-magot, gyömbért törd-meg, és tölts reá bor eczetet, és főzd-meg jól, jó melegen annakutánna a lónak a torkába töltsed, megállítja a csöpögést.

K. NEM ESZIK, NEM HIZIK, NEM GANÉJOL, FÁZIK

99. *A' melly ló nem ehetik.*

Keress foghagymát, borsot, törd-össze erőssen, és ezzel kend a lónak a fogát erőssen napjában kétszer vagy háromszor, meglátod, hogy ehetik.

100. *A' melly ló nem hizhatik.*

Szedj egy fél marok Isten-fáját (Artemisia abrotanum), mozsárban törd meg mindenestől, tölts eczetet reá, és szürd meg, és hogy ha megszál, töltsd a lónak a torkába. És 15 napra meghizik, a benne való férget is megöli.

101. *Mikor a ló nem ganéjolhatik.*

Csinálj jó szappanos vizet, s vakard által, töltsd a ló torkába, meggyógyul.

102. *A' melly ló igen fázik.*

Azon lónak ha csöpög is az orra, annak a nyakán való erét két felől meg kell vágni, és meggyógyul.

103. *Ha a ló nem ehetik és nem ismèred a nyavalyályát.*

A fejér ürmöt (Artemisia) törd meg jól erőssen; tölts reá erős eczetet, sózd meg erőssen, facsard ki ruhán által a levét, töröld meg jól a homlokát, és fujj az orrába, meggyógyul.

L. HERÉJE VAN, SÖRÉNY HIBA

108. *A' melly lónak heréje vagyon.*

A zabolát keverd ember-ganéjba, és vesd szájába jól, és ülj fel a hátára, és nyargald-meg csak könnyen alá s fel meg-gyógyul, és a nyargalás után fogd-fel a farkát és egy rontásával üss hármast rajta jól, hogy hányja el a hazugnak-valót.

105. *A' melly lónak sérénye, avagy farka elmellyed.*

Mennyel, a kövér kappannak a kövérivel, keményen meg kell kenni, meggyógyul.

A csízióban felsorolt sokféle betegséget, illetve több mint százféle gyógyítási mód egyrészét még a későbbiekben is használják, egyes gyógymódookról még a közelmúltból is vannak adataink.²⁸

A hagyományos gyógymódok mellett azonban mindinkább tért hódítanak a kor színvonalán álló, könyvekből tanult gyógymódok. Növekedik a „baromorvosi” iskolát végzett, szakkönyveket tanulmányozó kovácsok száma. 1865-ben Miskolcon egy kovácsmester mint „kiképzett s oklevelezett állat orvos” ajánlja szolgálatait a lakosságnak.²⁹ (2. kép)

Sajószentpéteren az 1860-as években Mareczák Sándor kovácsmester dolgozik. Hagyatékában a következő könyveket találjuk: Gyarmati Sándor: *A Falusi Baromorvos*. Kassán, 1832., Dr. Wágenfeld: *Általános baromorvoslási könyv*. A hatodik kiadásból fordítá Mihálka Antal, Pesten, 1848. *Közönséges Baromorvosi könyv*. Kiadta egy nagy tapasztalású baromorvos. Kassán, 1836.³⁰ (3. kép)

Wágenfeld könyvét nagyon kedvelték, előkerült ez Kovács Sámuel putnoki kovácmester hagyatékából is. Ez a könyv 1845-ben jelent meg először magyarul, második kiadás 1847-ben, a harmadik 1861-ben. Ez a példány Dobos Dezső tulajdonából is előkerült. Sajnos, a könyv példányszámát nem tudjuk, de hogy sokat forgatták, azt az elhasznált oldalak is mutatták.³¹

A könyvek szerint a kovácsok állatgyógyító ismerete nem korlátozódott a lovakra, megtaláljuk benne a lovak, szarvasmarhák, juhok, disznók és kutyák nyavalyáit, illetve ezek gyógy módjait is.

A fővároson kívül a nagyobb városokban a múlt század nyolcvanas éveiben jönnek létre patkolóiskolák. 1884-ben már Kassán is van patkolóiskola.³²

1890-től a pesti „állatgyógyintézet” mint főiskola működik tovább, ezidőtől kezdve a kovácsok inkább csak a patkolóiskolákat látogatják. A különféle patkolási szakkönyvek is elszaporodnak.³³ 1892-ben már Miskolcon is sikeresen fejeznek be egy patkolótanfolyamot.

Ebben az időben a patkolótanfolyamokat — melyek már nem azonosak a korábbi „baromorvosi” tanfolyamokkal, nem kötelező elvégezni. Mindamellet elég sokan vesznek ezeken részt, hiszen az itt tanultak a szakmai ismeretek bővítését szolgálják. A tanfolyamokat rendszerint telenként tartják a kovácssegédek, mesterek számára. Ezek elvégzése emeli a kovácsok társadalmi tekintélyét is. Nagyobb vidéki városokban a katonaságnál is tartanak tanfolyamokat az itt szolgáló kovácsok, illetve civilek számára. Az oktatók tanult kovácsok, állatorvosok. Tananyaguk legtöbbször Zimmermann könyve, mely több kiadást ért meg és egy-egy példány idősebb kovácmestereknél ma is megtalálható.³⁴ (4. kép)

A tananyagot leginkább a patára korlátozták, de foglalkoztak a lovak általános ismeretével is. Falvakon ekkor még alig volt állatorvos, így a pata és egyéb lóbetegségek gyógyítását is a kovácsok végezték. Így kurálták a *havivakságot, kehet, eret vágta*k, de előfordult, hogy más állatot is meggyógyítottak. 1875-ben Sárospatakon Boros Lajos „baromorvos és kovácmester” dolgozik, alkalomszerűen lógyógyítást is végez.³⁵

A pata gyógyítással, illetve a beteg patára való patkótípusokkal a múlt század utolsó harmadában már sokat foglalkoznak a kovács szakkönyvek és szaklapok. Kísérletező, ügyeskezdő kovácmesterek különféle gyógypatkó típusokat honosítanak meg, s ilyen gyógypatkókat a múzeumi gyűjteményekben is találhatunk. (5. kép)

A patkolóiskolát végzett kovácmesterek cégtáblájukon is feltüntetik, hogy „okleveles patkolókovács”. A tanfolyamon szerzett ismereteiket inasainknak is továbbadják, a patkolóiskolákon készített patkókat megőrzik, s a beteg pata ápolását ezeken magyarázzák inasainknak. (6—8. kép)

A katonaságnál majdnem minden évben voltak patkolótanfolyamok, az elvégzéséről szóló régi bizonyítványokat, fényképeket idősebb mesterek megőrizték. (9. kép)

A legutolsó patkolótanfolyamot Kassán, 1941-ben a katonaságnál tartották.

ÁLTALÁNOS
BAROMORVOSLÁSI KÖNYV,

VAGYIS

ALAPOS, ÉS NÉPSZERŰ

O K T A T Á S,

MELLY A' TENYÉSZTŐT A' HÁZI ÁLLATOK' BETEGSÉGEINEK KÖNY-
 NYŰ MEGISMERÉSÉRE, 'S A' LEGEGYSZERŰBB, ÉS LEGOLCSÓBB
 MODONI ORVOSLÁSÁRA TANÍTTJA.

Dr. WÄGENFELD

POROSZ KIR. KERÜLETI BAROMORVOS UTÁN

FORDITÁ

a' hatodik kiadás szerint

MIHÁLYKA ANTAJ.

A' kir. József-Ipárfüladóban a' természetrajz, áruismeret, és kereskedelmi-
 földleírás tanára, 's a' kir. magyar természettudományi társulat
 rendes tagja, s. t.

81 ábrával 9 aczétra metszett táblán.

Második javított és bővített magyar kiadás.

PESTEN,
 EMICH GUSZTAV SAJÁTTA
1848.

3. kép: Állatgyógyítási könyv 1848-ból

Egyes elzártabb helyeken idősebb kovácsok még a két háború között is foglalkoztak lógyógyítással, ritkábban egyéb háziállatokkal is. Híres gyógyító embernek ismerték a környéken a Pálházán (Zemplén m.) élő Bacsó Mihály kovácsmestert. A gyógyítást Balogh József kovácstól tanulta Sátoraljaújhelyen, de tanult a pásztoroktól is, sőt egy Göndör nevű állatorvostól is ellesett néhány gyógymódot, de könyvekből is olvasta.

A leggyakoribb munka volt az *érvágás*, és a *szájtisztítás*. Az érvágást legtöbbször a nyaki eren végezték, ha „véryomást” állapítottak meg. Előfordult, hogy az íny felduzzadt. Ilyenkor felvágta a szájpadrását, a vért kieresztette, majd sóval bedörzsölte.

A keheiséget földi tökkel (*Bryonia*) gyógyította. Ezt meg kellett főzni és a ló torkába önteni.³⁶

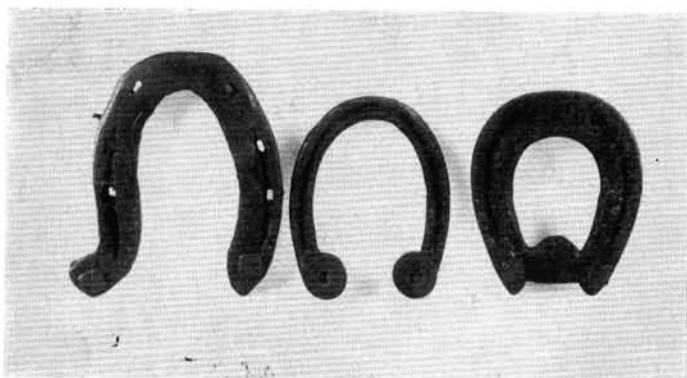
A rühesség gyógyításával is foglalkozott. 1945 után vett egy rühes lovat. Ezt az állatorvos agyon akarta lövetni. Ő azonban nem engedte. Fáradt olajjal teljesen bekente a lovat, abban állt három napig. Utána lemosták. A lemosás után háromszor édestejjzel kenték, majd lecsutakolták. Ezután két liter édestejbe két deci petróleumot tettek, evvel mosták le. Ezután a ló a régi bőrét lehámlotta és meggyógyult. A *szórférget* is gyógyította. Egy darab fenyőt szénné égetnek, ezt zsírral összekeverik, s ezzel kenik be a beteg testrészt, úgy vélte, meggyógyul.

A vizeletszorulást petrezselyemmel gyógyította. A petrezselymet megtisztította, összevagdosta, majd megfőzte. Ennek levét a ló torkába töltötték. A *megzabálás* gyógyítását Göndör állatorvostól tanulta. Keserűsöt kell grízes liszttel, korpával összedolgozni. Ezt tojásformára elkészíteni és lenyeltetni a lóval. Ezt ki is próbálta 1925 körül.

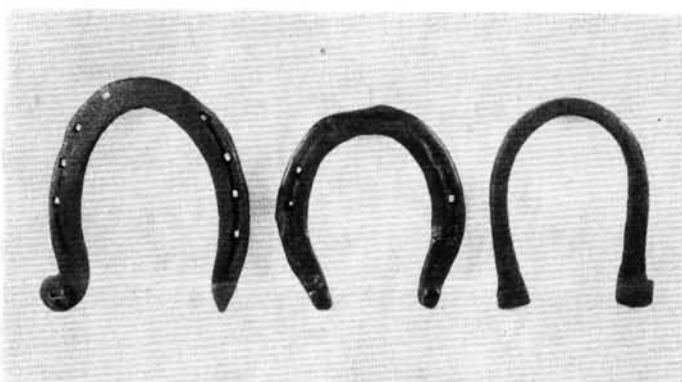
A *hámdörzsölést* sikerrel gyógyította. A sebes részt bakancs-zsírral

4. kép: Patkolótanfolyam résztvevői a katonaságnál Miskolcon, kb.1910-ben

5. kép: Különféle gyógypatkók Borsod megyéből

6. kép: Gyógypatkók Borsod megyéből a XIX. századból

7. kép: Gyógypatkók a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében

kenegette, míg megdagadt. Ezután borotvával kivágta, majd a nyílást gézzel teletömte.

Vadhúst is sikeresen gyógyított. Egy vasat fölmelegített, a vadhúst megsütötte, majd a megsült részt egy éles beretvával levágta.

A vérzéscsillapítást lótrágyával végezte. Egy beteg pata vérzésekor lótrágyát nyomott rá, majd csukott patkóval leszorította, a vérzés elállt.

A körömbeszakadás is előfordult. A patára egy bocskorpatkót csinált, ezt két szöggel ráerősítette a beteg patára.

Foglalkozott a „*halhólyag*”, csömör, *felfúvódás* gyógyításával, ha *tor-kán akadt valami* az állatnak, az kivette. Az 1910-es évektől egészen 1945 utánig gyógyított, csak azóta hagyott fel vele.³⁷

Emődön az idősebb mesterek a következő lóbetegségeket és gyógy-módokat ismerik:

1. A rüh gyógyítása: 6—8 liter vízben 3—4 levél *dohányt*, két marék *tyúk-trágyát* és fél deci *kreolint* összekevertek és összefőztek. Meleg istállóban tartották a lovat és a lével hetente egyszer lemosták, három héten keresztül.

2. *Kehesség* (*mírigykór*nak is mondják) gyógyítása: Nedvdús takarmány-nyal etették. *Szénamorvát* főztek fel, s azt egy abrakosba tették, majd a ló fejére húzták. A felfőtt szénamorva gőze párolta a ló orrát.

3. *Tüdőgyulladás*: Hidegvizes borogatás, meleg istállóban való tartás.

8. kép: Gyógypatkó lemezből, beteg patára. Ferkó János kovácsmester készítette Sajóvámoson 1930-ban

9. kép: Bizonnyítvány a patkolókovács-képző tanfolyam elvégzéséről 1929-ből

4. *Vizeletszorulás: Vöröshagymát* megpucoltak, majd sóba mártották és kanca lónál a pérájába dugták. Herélt lónak viszont *gyökeret* (petrezselyem) mártottak sóba és a hímveszőbe dugták.

Volt egy másik módja is. A falu határában lévő juhistállóba vezették a lovat. A juhodályban egy kis területen felpiszkálták a trágyát és a lovat odaállították. A ló a csikarástól rendszerint odafeküdt és az *erős páratól* a vizelet megindult.

5. *Megzabálja magát:* Nyolc-tíz liter vízben egy darab *szappant* feláztattak, ezt a végbélen keresztül beöntötték. Huszonnégy óráig nem adtak enni és gyakran járatták.

6. *Hályog a szemén:* Általában ütődés által keletkezett. Elhatalmasodás előtt hideg *folyóvízzel* mosogatták. Ha ez nem használt, üveget *porrá törték* és nádszálon keresztül befújták a szemébe.

Ha a kiscsikónak hályog volt a szemén, *bagaria bőrből* levágtak egy vékony csikot és azt a beteg szemmel egy oldalon lévő fülre kötötték és addig rajta volt, amíg meg nem gyógyult.

Kezelték sóval is ezt a betegséget, úgy, hogy az ellenkező oldalon lévő fülbe rakták be a sót.

7. *Térdrezgés: Hidegvizes borogatást* raktak rá. A lovat pihentették.

8. *Gennyes talp:* Akor keletkezett, ha a lovat mezítláb (patkó nélkül) hajtották, vagy a kovács elevenbe szögelt a patkolásnál. Ekkor volt olyan kovács, aki puskaporról, másik tüzes vassal kiégette, majd *forró faggyúval* becsepegtették és egy posztódarabkával bekötötték. Ezt a kezelést hetenként ismételték, amíg meg nem gyógyult.

9. *Térdmegvastagodás:* Hidegvizes borogatás.

10. *Pók:* kétféle fajtáját ismerik: *hólyagpókot* (ennek puha a tapintása) és a *csontpókot* (ennek tapintása kemény). Mindig a hátsó lábon található, a csánkban és a bokán. A hólyagpókra sántított a ló, a csontpókra csak ritkán. Nem nagyon kezelték, súlyosabb esetekben hidegvizes borogatást raktak rá.

11. *Sebesülés:* Egy maréknyi *farkasalamát* (Aristolochia) 3—4 liter vízben megfőztek, ennek levével mosogatták addig, míg meg nem gyógyult. A kifőzött farkasalamát megszáritották, majd porrá törték és mosogatás után a sebre szórták.

Gyógyították a sebet még *rávizeléssel* is.

12. *Hámdörzsölés:* A gazda *vizeletével* mosogatta. Az ügyes kocsis valami puhát kötött a hámrá s az nem dörzsölte ki a lovat.

13. *Torkán akadt valami:* Szénamorvát főztek és azt a ló torkára kötötték. Míg a falat le nem ment, óránként kétszer ismételték az eljárást.

14. *Vadhús a szájban:* Három-négy helyen felválták és *sóval* behintették.

15. *Lábficam:* Hidegvizes borogatást raktak rá.

16. *Havivakságban* szenvedő lovat nem nagyon gyógyítottak, sőt sokan nem is tudták, hogy a ló havivakságban szenved. Ha holdtöltére lát és látása azután csökken, és végül megint nem lát a ló, havivakságban van. Az ilyen lovat el szokták adni, mert később megvakul.

17. *Futóhályog:* Ha a ló víztől *megcsemel*, futóhályog keletkezik. Ekkor

tályoggyökeret húztak a ló szügyibe. A tályoggyökér, a *fekete hunyor* — *Helleborus niger* — vékonyszálú gyökere. A tályoggyökeret úgy húzták, hogy a szügy bőrét előrehúzták, ezt egy árral keresztülszúrták, majd az ár helyére behúzták a tályoggyökeret. Ez gennyes daganatot idézett elő a ló szügyin. Ezt kipucolgatták, míg be nem gyógyult.

Tályoggyökeret használtak akkor is, ha a ló beteg lett és nem tudták, hogy mi baja van. Azt tartották, ha a gyökér daganatot húz, akkor a ló meggyógyul, ha nem húzott, vagy nem volt beteg az állat, vagy pedig elhullott.

18. *Futótályog* esetén még eret is vágtak a ló nyakán. Ez úgy történt, hogy a ló nyakát madzaggal elkötötték, és a kidagadó eret az erre a célra szolgáló érvágó késsel átvágták. A vért addig eresztették ki, amíg *jó élénk piros vér nem mutatkozott*.

19. Ha a lónak *kihegyesedett a foga*, nem tudott enni. Ilyenkor a kovács az erre a célra szolgáló *fogreszelővel* lereszeltte.

Ha régi fog nem akart kiesni és az új nőtt, egy vaspálca és egy kalapács segítségével a kovács kiütötte.

20. *Körme beszakadt*: A kovács kireszeli a beszakadást és mindig pontosan vasalják.

Hasonló betegségekkel Egerlövön, Cigádon, Mezőkeresztesen, Nagyszénáson stb. is a kovácsok foglalkoztak.³⁸

Bár egyes, elzártabb falvakban a kovácsok még foglalkoztak lógyógyítással, a legtöbb esetben ez azonban csak a patára korlátozódott. Ezt bizonyítják a miskolci Herman Ottó Múzeum által 1963-ban kibocsátott kérdőívekre beküldött adatok.³⁹

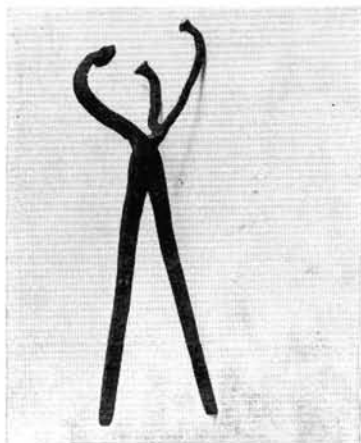
Lógyógyítással kapcsolatos eszközöket a múzeumi gyűjteményekben alig találunk, mivel e témát a kovácsmesterséggel összekapcsolva alig kutatták. Lógyógyító eszközöket említenek a XIX. századi limitációk. A kovácsok állatgyógyítására utalást találunk a Tokajban 1804-ben kiadott árszabásban. Eszerint: „Ér vágás 6 kr.”⁴⁰

Kovácsszerszámok vásárlásakor ilyen állatgyógyító eszközök is előkerülnek. Ilyen eszköz a patakutatófogó (10. kép). Előkerül még „ásító” vagy „ásítóvas” is. Ez vékony zablaszerű eszköz két végén felhajlítva. Legtöbbször a kovács maga készíti. Fogreszelés előtt a ló szájába dugták, hogy a szája tátva maradjon. Ilyen tárgyat ismerünk Verpelétről, Mikófalváról és Kisgyőrből a múlt századból. (11. kép)

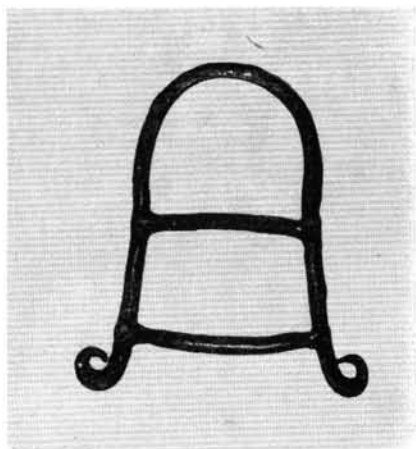
A fog kivésésére szolgált a *farkasfogvéső* (Verpelét), vagy *farkasfogkiütővas* (Alföld). Ez hosszúnyelű acélszerszám, melynek egyik vége vésőszerűen van kiöblösítve. Ezzel véste ki a kovács a farkasfogot. Ezt a szerzámot a kovácsok készítették.

Lógyógyításkor nélkülözhetetlen eszköz az *érvágó*, (Mezőcsát, Kisgyőr), vagy *lónyakvágó* (Verpelét). Ez rendszerint vékony acélból készült, egyik végén háromszög alakban ellaposítva és finoman élezve, másik végén kör alakban visszahajtván. A beteg lovon, elsősorban a ló nyakán vágott vele eret a kovács.

Ritkábban előkerül még a fogreszelő is.

10. kép: Patakutató fogó.
Kisgyőr, XIX. század

11. kép: „Ásító” Borsod megyéből,
XIX. század

A patagyógyításhoz sorolhatjuk a minden mester műhelyében megtalálható patkolási szerszámokat.

Áttekintésünk azt bizonyítja, hogy a kovácsok állatgyógyítási ismeretei a felsőfokú állatorvosi oktatás bevezetése — 1890 — előtt három forrásból származtak:

1. a mesterség elsajátításával együtt megtanult hagyományos tapasztalatokon nyugvó ismeretanyag,
2. a különféle baromorvosi könyvekből, csiziókból átvett ismeretek,
3. a „baromorvosi iskolákon” patkolótanfolyamokon elsajátított állatgyógyító ismeretek.

Ezek az ismeretek a gyakorlatban sokszor együtt szerepeltek, különválasztásuk szinte lehetetlen. Az évszázados tapasztalatokon nyugvó, s nem egyszer babonás praktikákkal kevert gyógyítási módok csak lassan vesztek ki. Az állatorvosi ellátás fejlődésével a kovácsok gyógyító tevékenysége csökkent, vagy leginkább csak a lovak patáira korlátozódott. Az idősebb nemzedék ismeretanyagában a régi gyógymódok még megtalálhatók, ezeknek a használatára azonban már csak a legritkább esetben kerül sor.

Jegyzetek

1. Katona Imre: Népi állatorvoslás Csongrádon. Néprajzi Közl. III (1958) 1—2. sz. 231—268., 4. sz. 128—149., 1959. 1—2. sz. 147—162.
Tóth János: Lóorvoslások. Népr. Közl. VIII (1963), 2—4. sz. 226—229.
Vajkai Aurél: Egy bakonyi magyar falu paraszt állatorvosai. Ethn. XLIX (1938), 52—66.
Vajkai: „A lovak betegségéről való orvosságok”. Ethn. LXVIII (1947), 116—119.
2. Tóth: i. m.
Vajkai: 1938., 1947.
Molnár Gyula: Egy XVIII. századi gyógykovács-könyv receptjei. Ethn. LXXXV (1964), 458—462.
László Ferenc: Állatorvoslás 1800 körül. Magyar Állatorvosok Lapja XX (1964), 6. sz. 283—284.
Ló-gyógyászat. Német eredeti kézirat 1812—1813 körül. 79 lap, bőrkötésben. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára: Gazdaság 28. K 257.
Itt jegyzem meg, hogy a kovácsok embergyógyítására nincsenek számbavehető adataink. Egy általánosan ismert adomában él a foghúzó kovács (Ld. Kovács a borsodi népköltészetben. Borsodi Szemle X. (1966), 57—61), s ezt az adomát a legtöbb kovács ismeri.
Embergyógyításra kései adatunk van a következő közlésben: „Kovács-legény mint sebész.
N-Réde községben múlt héten egy kovács a padlásról leesvén, füle a földön lévő kosárba ütődve teljesen leszakadt; erre a kohónál fujtató segéd feltalálván magát, minden késedelem nélkül a szomszédba rontott s ott tűt, czárnát kérve a leszakadt fület jó nagy öltésekkel felvarrta.”
„Gyöngyös”, 1873. július 14.
3. „Item. Az mely Lónak az körmét megfaragják, akar mi okból máshoz vinni nem szabad, azt meg-patkolni. Annak büntetése egy forint.”
Archiv Mesta Presov; Kovácsky Cech: Az eperjesi kovács-céh iratai kb. 1669. évből. Hasonlóan intézkednek a pápai kovácsok 1613-ban kiadott artikulusaikban is. Történelmi Tár, 1895. 102—103.
„Ha a Kovács az érvágással, vagy nyilazással, vagy másképpen elrontaná a lovat, s azon elrontást ahoz értő, s részben nem hajló emberek megesmernék, és hitelesen bizonyítanak, azt a lovat tartozik a Kovács maga költségén meggyógyítani, vagy annak illető árát, ha az meg nem gyógyulhatna, lefizteni.” Veszprém megye, 1813. *Megnyilaz*: a pata belső részét szöggel megsérti.
Vajkai Aurél: Egy magyar falu paraszt állatorvosai. Ethn. XLIX (1938), 60.
4. A nemzedékeken keresztül empirikus úton hagyományozott lógyógyítási módok később lejegyzett anyagát találjuk meg a Bihar megyei Konvár községben lakó Kamuti ősök birtokában a XVIII. század első feléből, mely 186 féle receptet tartalmaz.
Molnár Gy.: i. m.
5. Szabó György Falusi kovács a XV—XVI. században. Folia Archeologica VI (1954), 143.
6. Magyary—Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Bp. 1929. I—II. kötet.
7. Vajkai: „A lovak betegségéről való orvosságok”. Ethn. LVIII (1947), 116—119.
8. Szabó Gy.: i. m. és Tört. Tár 1895. 102—103.
9. A szerző személyére vonatkozóan a könyv bevezetőjéből a következőket tudjuk meg: 1557-ben mint 15 éves ifjú Kunterpach Zsigmond ezredes szolgálatában állt, majd Belgiumban volt vele 3 évig. Innét Magyarországra került, ahol Rossel Claudiul ezredesnél szolgált, aki a S. Andreai (állítólag Szendrő, Borsod m.) parancsnoka volt. Itt a „fekete német lovasok”-nál volt táborigaznok, mert a mesterség fundamentumát előbbi uránál Belgiumban tanulta. Itt hét évig volt, majd a törökök Egerben elfogták s Konstantinápolyba vitték fogolynak. Onnan megszabadult s még sok kalandban volt része.

Szily Kálmán: Az első állatorvosi könyv magyar nyelven. Klny. a Természettudományi Közöny 360. füzetéből. Bp. é. n. 460—463.

10. „Azon tekintetből, hogy a hasznos baromorvosi tudománynak megtanulása időjártával mind inkább elterjedjen, és annak gyümölcsei az emberiségre nagyobb mértékben háramoltassanak; (a kovácsok közül) . . . egy kettő minden esztendőben Télen, midőn t. i. otthon műhelyeikben kevesebb foglalatosság, Boldog-Asszony hava 15-kétől kezdve tartandó iskolai Leczkékre megjelenhet a Pesthi Királyi Egyetembéli Baromorvoslás Tudománya rendes Tanítójához, Tólnay Sándorhoz . . .”
Kassics Ignác: A Magyar Ország Mester-Emberek, ezeknek Legényeit, és Tanítványait, nem külömben a Mester Czéheket illető Kegyelmes Királyi Rendeléseknek Kivonatai. Bécsben, 1835. 62—63.
11. Dr. Thanoffer Lajos: Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története. Bp. 1888. 46—48.
12. Kassics: i. m. 25—26.
13. Miskolci Állami Levéltár: IV. kötet, 1793.
14. u. o. Fasc. XXV.
15. „Alább írt alázatosan referálok, hogy Folyó Holnapnak 20-ik napján Inspector Nztes Holló József Úr regvisitójára a Ns Város Majorjába ki menvén az Ns Város kovátsával Pachman János Urammal együtt hogy az Foris Ns Város kotsisa keze alatt lévő Czugjából Gatvás nevezetű Salita (?) Venius meg Döglet Lovat fent nevezet kováts által nézetetvén meg, tsak ugyan a midőn fel bontatott volna az egész tüdő el rothattanak találtatott. Melyről adom ezen relatió leveletem.
Sig. Miskóltz 27. Juny. 1796. Góts Mátyás.
Miskolci Áll. Lt.: Gazdasági Dolgok 1796. 21. sz.
16. u. o. Pénztárnoki Számadás, 1798. Nró 318.
17. Tóth János idézett művében egy a Jászságban valószínűleg a XVIII. század végén írt lóorvoslási kéziratot, melynek receptjei Regiomontanus csizójával mutatnak egyezést. Hasonló recepteket találunk a Bagó Márton által Budán 1855-ben nyomtatott csizóban, mellyel a továbbiakban részletesen foglalkozunk.
18. A Helytartótanács latin nyelvű nyomtatott leirata hivatkozik az 1799. szeptember 25-én kelt rendeletre. Hajdúböszörményből erre a következőket válaszolják: „Alább-írtak alázatosan referályuk a Tekintetes Nemes Kerületnek, hogy itten Böszörményben a Kováts Mester emberek a Legények közül sok igyekezetünk hatására is senkit sem vehettünk arra, a ki a Barom Orvoslási mesterségtanulás végett Pestre fel menne s magát erre ajánlotta volna.” Ugyanezt írják H. Szoboszló, H. Nánás és H. Dorogról is.
Debreceni Állami Levéltár: Fasc. II. 1801. Nr. 6—7., 50.
Sátoraljaújhegyi Állami Levéltár: 1829. 171., 694—695., 699. 702. és 1671.
19. Falusi baromorvos. Kassa, 1833.
Közönséges baromorvosi könyv. Kiadta egy nagytapasztalatú baromorvos. Kassán, 1836.
Használják még Patikai Lukáts könyvét is: Oktatása a lovak . . . betegségeinek. Pesten és Budán, 1792.
20. Kolonics Szép György kovácsot becsmérel, hogy minek avatkozott a dolgába, mikor a lógyógyításhoz nem ért. Melyre Szép feleli, hogy ő már két alkalommal is gyógyított olyan lovat, melyet Kolonics rontott el.
„Én igaz a Pesti K. Universitásban nem tanultam, nem is szolgáltam Diplomaér, de Ifjúságom idején 15 esztendei vándorlásaim között 2 esztendőket a Berlieni Királyi Udvarban dolgozó Barom Orvos Kováts Maiszternél, minden fizetés nélkül tsak azért, hogy az orvosi tudományban elő mehessenek, az hol nem a könyvekből, vagy irományokból, hanem a minden napi tapasztalásokból tanultam Curámat, melyre nézve ámbár xros és garasos Receptek által Curálok is csak használjon. Én azt tartom, hogy sokkal dicséretesebb a gerjedő tüzet egy veder vízzel még kezdetben el óltani mintsem azt nagy költséggel készült és sok vízzel meg töltött vízi puskák mellett is földig le hagyni égni.
Miskolci Áll. Lt.: 1837. Nró 170.
21. Soproni Múzeum S. 32. Gysz: 9149/1952. I—II. köt.

22. Borsod megyében 1841-ben a baromorvosi állás elnyeréséért folyamodik Rodriquez Ignác baromorvos. Ugyanezt kéri Holcman Ignác a Ferdinánd huszárezred állatorvosa s kovácsa, aki Bécsben a József tanintézettől nyert bizonyítványt s 1837-38-ban a megyében is volt. Venc Ferenc Ferdinánd főherceg 3-ik lovasezred első századának kovácsa és lóorvosa is esedezik a megyéhez, hogy őt a megboldogult Kirchmayer lóorvos helyett vegyék fel, s mellékeli a bécsi patkolóiskolai bizonyítványt németül, 1834-ből.
Dvoruas Ferenc németnyelvű levelében szintén az állásért folyamodik.
Miskolci Áll. Lt.: Bm. lt. 1841. Nró 1859. 2881—83.
Törő Ferenc miskolci „Diplomatikus Barom Orvos s Kovács Mester” ugyancsak folyamodik a megyéhez, hogy a baromorvosi állást megkapja. Hivatkozik arra, hogy 12 éve itt helyben dolgozik s mellékel 16 fajta bizonyítványt (a mellékletek hiányoznak). Az állást szavazattöbbséggel a lovasberényi származású Rodriquez Ignác nyeri el.
Miskolci Áll. Lt.: Bm. lt. 1841. 1860. és 2883.
23. A nagyszentmiklósi céh a Helytartótanácsához folyamodik azért, mert Kalmár Istvánt az ottani földesuraság a baromorvosi tudomány nélkül fölvette. Pedig a nevezettet a tokaji kovácscéhbe baromorvosi tudomány nélkül vették fel. Utasítsák a tokaji céhet, hogy legényeket csak úgy vegyenek fel, ha az 1826. év okt. 30-án kiadott 2770. sz. rendelet értelmében baromorvosi tudománnyal bír.
Sátoraljaújhelyi Áll. Lt.: 1841. Nró 265. és vegyes iratok IV—1., Nró 503.
24. A per lényege, hogy Sarkady János, aki ügyes kovács, baromorvosi diplomával nem rendelkezik, a mesterséget pedig folytatja. Az idősebb mesterek, így: Nagy Mihály, Törő Ferenc, Szép Mihály, Záhorszky Mihály, Nagy Gábor, Dudok Dániel, Somogyi János „Baromorvosi Tudományt tanult Diplomátikus Kovács Mesterek” egészen a helytartótanácsig folyamodnak. Budáról br. Eötvös Ignác ír ez ügyben. Szerinte Sarkadyt a baromorvosi tudományok megtanulására kötelezni nem kell, a céhbe pedig fel kell venni. De szorosán ügyelni kell arra, hogy a nevezett a baromorvoslást ne gyakorolja.
Buda, 1841. Szent György hó 20.
Miskolci Áll. Lt.: Bm. lt. 1841. Nró 2917. 10 darab
25. Hogy a céh elsősorban a legnehezebb feltétellel, a baromorvosi iskola megkövetelésével próbálja megnehezíteni a céhbeállást, arra Bankus Ferenc debreceni kovácslegény kérése a példa. Kérésére a céh így válaszolt:
a) Ha a legény szerény és jó igyekezetű, 10 esztendei vándorlás alatt tud annyit keresni, hogy a baromorvoslást kitanulja.
b) A mesterségnek jó értését a próbamű (remek) választaná meg.
c) A házasság nem útja a céhbe való állásnak, de a felsőség parancsolata szerint a legénynek megházasodni nem szabad, ez is mutatja, hogy a házasságot többre becsüli mint a baromorvoslás tanulását.
d) Hogy vannak olyanok, akik tudják a baromorvoslást, mennél többen tudják, annál jobb a publicumnak és akiket baromorvoslás nélkül bevettek, annak a szülei haltak meg, vagy más nyomorúság miatt történt.
Debreceni Áll. Lt.: Kovács céh iratai. 1823. jan. 31. Bodgál Ferenc: A miskolci kovácslegények sztrájkja 1854-ben. Borsodi Szemle V (1961), 5. sz. 553—554.
26. „A Kovácsokban megkívántatik, hogy a Lovak nyavalyái közül a leg-közönségesebbeket, mint a *körömszorulás, teletalpúság, egere megmozdulás, megeröltetés, érvágás, ina megrántás*, s a t. az ide tartozó házi Orvosságokkal együtt értsék: a patkolást, kotsi vasazást...” stb.
Nagyváthy János: Magyar Gazdatiszt. Pesten, 1835. 97.
Egere van (parotitis, fültőmirigygyulladás): amikor szájgyulladás vagy étvágytalanság miatt a rágáskor keletkező nyál nem ürül ki és a fültőmirigyek megduzzadnak.
Katona: 1958. 248.
27. Falusi Gazda 1857. 160—169., és Aranyi János „állatorvos és kovácsmester”: Csalhatatlan óvszerek a szarvasmarha egészségbeni megtartásáról.
Falusi Gazda, 1856. 77—78.

28. *Csízio, avagy az asztrológiai tudományok rövid értelemmel való leírása*. A híres neves Királyhegyi János írásából magyar nyelvre fordított és sok helyen meg-bővített. Budán, 1855. Nyomtatta és kiadja Bagó Márton.
Vesd össze: Tóth János: i. m., valamint e tanulmányban az emődi állatgyógyításról írottakkal.
Pidpónia, alias szárnyas-egér, valószínűleg denevér
Pipismadár = *búbos pacsirta*. Brehm: Az állatok világa.
VIII. köt. Bp. é.n. 121.
timporál = összekever
Karakatona = kárókatona (*Phalacrocorax Brissoni*), vonuló madár, melynek több faj-tája van.
Brehm: i. m. X. köt. 341.
Celidónia = *Chelidonium majus* = fecskefű. Erdőszéleken, akácokban, kertekben, parlagokon gyakori. Gyógynövény, fájdalomcsillapító szer.
A ló nyírja = nyírcsont; keskeny, hosszúkas csont, amely a patacsont két ága kö-zött foglal helyet. A pata helytelen faragásakor a kovács megsértheti.
Süveg talp = teljesen zárt patkó, lemezzel, vagy más módon befedve.
Magyary—Kossa szerint az *impók*, *himpók*, *inpók* elnevezés a pókhoz való hason-lóságból keletkezett.
Kimenvül = kificamodik
Kapta = csüdcsonton fejlődő csontkinövés (*exostosis*)
Betonica-mag (*Stachya officinalis* = orvosi tisztesfű
Megcsemel = megcsömörlik
Szénamurva = szénamurva; széna magja, letört virága, levele.
A növénynevek meghatározásához Jávorka—Csapody: Erdő, mező virágai Bp. 1950., valamint Csapody—Priszter: Magyar növénynevek szótára, Bp. 1966. c. műveket használtam.
29. „Jelentés. Alólírt a pesti kir. állat-orvosi intézetben *kiképzett s oklevelezett állat orvos* és rendesen kitanult *kovács mester* ajánlja a t. c. közönségnek minden orvosi tudományához és mesterségéhez tartozó szolgálatát a leghűbben és igyekezete által a n. é. közönség pártfogását kiérdemelni. Minden szegényebb sorsú állattulajdonos-nak bármily orvosi szolgálat naponta 11 órától 12-ig ingyen megteend.
Papp Ferenc oklevelezett állatorvos és kovácsmester Miskolczon Nagyhunyad ut-cza 763 szám alatt.”
Miskolczi Tudakozó Intézet Értesítő 1865. 1. sz.
30. Bodgál Ferenc: A vörössipkás honvéd. Északmagyarország, 1967. július 7.
31. Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára: 2267. Bodó Sándor gyűjtése. Ajándékozta Csellő Fülöpné miskolci köteles, akinek az édesapjaé volt. A könyvben gumbé-lyező lenyomata: a sarkos patkó száraiban KOVÁCS SÁMUEL, a száruk között ko-vácsmester PUTNOK
32. „A patkolási tanfolyam városunkban most befejeztetett. Ezen tanfolyamon 17 ta-nuló nyert bizonyítványt jeles és jó osztályzatokkal.”
Borsod, 1892. december 1.
33. A pesti egyetem orvosi karán 1787-ben megalakult „Egyetemi állatgyógyászati tan-szék és állatgyógyintézet” 1851-ben vált önállóvá. 1851-től 1875-ig mint „Pesti állat-gyógyintézet”, 1875-től 1890-ig mint M. Kir. állatorvosi tanintézet. 1890-től 1934-ig mint „M. kir. állatorvosi főiskola” működött. 1934-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem állatorvosi osztályává alakult. A felszabadulás után az Agrártudományi Egyetem állatorvosi karaként működött 1952-ig.
Azóta önálló intézmény, Állatorvostudományi Egyetem.
Mezőgazdasági Lexikon, Bp. 1958. 84—85.
33. Monostori—Bekenye: A lóismeret kézikönyve. Bp. 1896.
Zimmermann Ágoston: Patkolástan. I. kiadás 1890. Későbbi kiadások; 1892., 1912.
34. Zimmermann könyvét az 1950-es években megtaláltam Göncön egy idős mesternél, aki abból tanult. Legújabbban megjelent szakkönyv: Dr. Horváth Mihály: Patkolás-tan. Hatodik, teljesen átdolgozott kiadás. Bp. 1959.

35. Így 1875-ben: „Egy beteg lóhoz voltam, eret vágtam rajta, 1 50. Egy beteg lovon eret vágtam otthon, 30”, stb.
Boros Lajos sárospataki baromorvos és kovácsmester naplói. Sárospataki Főiskola Levéltára.
36. A gyűjtést 1969 júliusában végeztem.
A földi tökkel való gyógyítást megtaláljuk az 1855-ös csízió 20. receptjében is.
37. Hogy mennyi állatot gyógyított, arról így beszél: „Az számlálhatatlan. Mert hozták innen is, onnan is. Én pénzt nem kaptam érte, én csak köszönömért dolgoztam. Hoztak Mikóházáról, hoztak Füzerről, hoztak Pusztafaluról, meg Hutáról, ez a körzet ide tartozott. De még ahol voltak kovácsok, onnan is lehozták, mert tudták, hogy merészkedek vele foglalkozni.
Mikor idejött Pál doktor, ő tudta, hogy lovakkal foglalkozok, hát azt mondta: — Maga nagy mester, de most már hagyjon fel vele, mert nekünk is élni kell!
A demokráciában, mikor megalakult, akkor jött ide új orvos, Pál doktor. Ő mondta nekem, hogy hagyjak fel vele.”
A mester megjegyzését érdemes összevetni Oláh Andor megállapításával: „A parasztorvosok állandóan dokumentálják, gyanúsán hangoztatják, mennyivel sikeresebben gyógyítanak, mint a diplomás orvosok.”
Oláh Andor: Népi orvoslás, orvostörténet, orvostudomány. (A népi orvoslás kutatásának orvostörténeti jelentősége) Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 3. (1956), 93.
38. Szabó Sándor: Népi állatorvoslás és állattenyésztés Emődön. 1965. évi néprajzi pályázat. HOM Ad.: 1549. ltsz. Ugyanez bővítve; Népünk életéből. Szerk.: Zupkó Béla. Mezőkövesd, 1970. 81—94.
Az 1950-es évekig tartó állatgyógyítás egyrészt az egyes gyógymódok továbbéléséről, másrészt pedig ezek számának csökkenéséről tanúskodik.
A kovácsok állatgyógyításáról hasonló adatokat gyűjtöttem 1952—1956 között Gönc, Telkibánya környékén. Kérésemre e témából több pályamunka is készült; Vályi Nagy Bertalan: Lótenyésztés Mezőkeresztesen. 1965. évi pály. 15 old. HOM Ad.: 1550., Varga Gyula: Az állattenyésztés múltja Mezőnagymihályon. 1965. évi pály. HOM Ad.: 1553., Konc Lajos: Népi állatorvoslás Egerlövön. 1965. évi pály. HOM Ad.: 1564., György Károly: Lótartás Cigándon — Bodgál F. (szerk.): Borsod megye népi hagyományai. Miskolc, 1966. 78—79.
A kovácsoknál használt egyes gyógymódok a paraszt állatgyógyítóknál is megtalálhatók, kivétel az érvágás, szájbetegség, illetve patagyógyítás.
39. Kérdőívünk a kovácsok állatgyógyítási ismereteire, a tanulás helyére tartalmazott adatokat. A válaszokból az derül ki, hogy a mai 60—80 közötti mesterek legjava is patkolótanfolyamot végzett, állatgyógyítási ismereteket ott tanult. Adataink: Szomolya, Sály, Emőd, Sajólad, Szakáld, Tiszadorogma, Mezőkeresztes (Borsod m.), Verpelét, Bükkszék, Mezőszemere, Ecséd, (Heves m.) községekből vannak.

HUF- UND KURSCHMIEDE

Verfasser befasst sich — gestützt auf volkliche Handschriften, gedruckte Belege, museale Gegenstände und ethnographische Sammlungen der vergangenen Jahre mit der veterinären Tätigkeit der Hufschmiede.

Das Beschlagen der Pferde und ihre ständige veterinäre Behandlung war Aufgabe der Hufschmiede. Sogar die Zunftsatzungen forderten einen einwandferein Beschlag, ja der Hufschmied war — wenn er das Pferd während des Beschlags vernagelt hatte, sogar zum Schadenersatz verpflichtet.

Zu den seit Generationen überkommenen, erfahrungsgemäss erworbenen und auch in volklichen Aufzeichnungen erhaltengebliebenen veterinären Heilmethoden kamen seit dem 16. Jahrhundert auch gedruckte Werke — Kalender und Bücher — hinzu, die über die Behandlungsart verschiedener Pferdekrankheiten unterrichteten. Häufig enthielten sie aber auch abergläubische Praktiken. Die gute Betreuung der Pferde war nicht nur für den Pferdebesitzer, sondern auch für den Staat von wesentlicher Wichtigkeit. Aus diesem Grunde wurde seit dem ausgehenden 18. Jahrhundert auch von den Hufschmieden die systematische Aneignung veterinärer Kenntnisse gefordert. Winters über wurden in Pest für Schmiedegesellen veterinäre Lehrkurse veranstaltet; später mussten die Gesellen bei ihrer Aufnahme in die Zunft die Absolvierung dieses Kurses bescheinigen. Dass die Hufschmiede in den grösseren Städten systematisch auch veterinär tätig waren, ist in Miskolc durch Rechnungen aus den Jahren von 1770 bis 1790 belegt. Die Zahl der geschulten Hufschmiede hatte sich bis Mitte des 19. Jahrhunderts derart vergrössert, dass auch die Grossgrundbesitzer die veterinäre Schulung der gedungenen Hufschmiede forderten. In jener Zeit erschienen bereits zahlreiche veterinäre Fachbücher, derer sich die Hufschmiede auch regelmässig bedienten. Angaben über veterinäre Heilmethoden und -verfahren fanden sich auch in den Kalendern und auch in verschiedenen landwirtschaftlichen Fachzeitschriften. Im letzten Drittel des vergangenen Jahrhunderts gab es nicht nur in Pest, sondern auch in anderen grösseren ungarischen Städten Schulen, in denen die beim Militär angestellten, aber auch die zivilen Schmiedegesellen das Beschlagen der Pferde lernen konnten. In verschiedenen Fachschriften erschienen Beiträge zu diesem Themenkreis. In dieser Zeit beschränkte sich die veterinäre Tätigkeit der Hufschmiede im allgemeinen nur noch auf die Pferdehufe, obwohl sie sich mancherorts auch noch mit Aderlass und auch mit der

Behandlung beziehungsweise Heilung anderer Pferdekrankheiten beschäftigten.

Verfasser stellt fest, dass in jener Zeit, als die Tierheilkunde in Ungarn ihren hohen Stand noch nicht erreicht hatte, das heisst bis etwa 1890, die veterinäre Wissenschaft der Hufschmiede aus drei Quellen stammte:

1. Aus den traditionellen, auf Erfahrung beruhenden Kenntnissen, die sich der Geselle beim Erlernen des Handwerks angeeignet hatte.

2. Aus verschieden veterinären Fachbüchern, Kalendern.

3. Aus den Erkenntnissen, die sie sich in den verschiedenen „Veterinär-Schulen“ oder in den Lehrkursen für Hufschmiede erworben hatten.

Auch heute noch lassen sich diese Kenntnisse nur schwer voneinander absondern. Die seit Jahrhunderten üblichen, erprobten Heilverfahren — häufig auch mit magischen Praktiken vermischt — konnten nur langsam ausgerottet werden. Mit der allgemeinen Verbreitung des Veterinärdienstes aber nahm allmählich auch die Tätigkeit der Kurschmiede ab oder beschränkte sich nur noch auf die Hufe der Pferde. Die einstigen Heilmethoden leben nur mehr in der Erinnerung der älteren Generationen weiter, angewendet werden sie in äusserst seltenen Fällen.

Ferenc Bodgál

PÁPAI ISTVÁNNÉ A KARCSAI MESÉK LEGKIEMELKEDŐBB MESEMONDÓJA

Karcsa a Bodrogek köz közel 2400 lélekszámú községe. A felszabadulásig igen elmaradott falu annak ellenére, hogy körjegyzőségi székhely. Igaz, az elmaradottságát nagyrésztben a falut körülvevő nagybirtoknak köszönhetette. Hozzájárult elmaradottságához még az is, hogy a városhoz (Sátoraljaújhely, Sárospatak) elég nagy távolságra volt. Csak gyalogszerrel, vagy az év száraz hónapjaiban szekérral tudtak innen a városba menni egészen 1924-ig. Ekkor épült meg ugyanis itt az első kövesút, mely a falut összekapcsolta a külvilággal.

Szorgalmas, becsületes nép élt itt, olyan emberek, akik szeretettel őrizték őseik hagyományait. Ennek köszönhető az, hogy a néprajzi irodalomban sok adat van Karcsáról, hogy innen még egyetlen múltat kutató sem ment el üres kézzel.

Magam már diákkoromban elhatároztam, hogy az itt élő és a fonókban, vagy az egyéb társas összejöveteleken, vagy egyéb munkák szünetében előkerült meséket, mondákat, történeteket összegyűjtöm. S miután iskoláim elvégzése után visszakerültem falumba, meg is kezdtem diákkori elhatározásom valóra váltását.

1967-ben jelentkeztem először néprajzi pályázaton az itt gyűjtött mesékkel, s azóta mostanáig minden évben. Eddig 371 mese került lejegyzésre. Összesen 39 mesélőt szólaltattam meg. A mesélők a falu társadalmának minden rétegét képviselik. Vannak közöttük volt gazdasági cselédek, pásztorok, kisparasztok, középparasztok, sőt a faluban élő cigánylakosságból is került ki hat mesélő. A mesélők közül 11 nő és 28 férfi. Kor szerint nézve az általános iskolástól a 80 évesig minden korosztályból található a mesélők között.

2640 gépelt oldal terjedelmű az eddig lejegyzett anyag. Az anyagot tanulmányozva megállapítható az, hogy a női mesemondók meseanyaga eltér a férfi mesemondók anyagától. Ha mesélnek is a női mesemondók olyan mesét, melyet a férfiak is mesélnek, azt átalakítják. Ez azonban csak igen ritkán fordul el, mert mint fent is említettem, a női mesemondók meseanyaga eltér a férfiakétól. Hogy miért van ez az eltérés? Véleményem szerint azért, mert a mesék legtöbbször csak egynemű hallgatóság között kerültek elmondásra, már ami a női mesélők meséit illeti, ugyanis ha egyes hallgatóság volt jelen, akkor mindig férfi mesélő mesélt az összegyűlt

vegyes hallgatóságnak. Ezt figyeltem meg a fonókban, a kepek aratás alkalmával előforduló szüneteiben, tavasszal a szurkáláskor és egyéb alkalmakkor. A női mesélők csak női hallgatóság előtt, vagy gyerekeknek meséltek.

Tíz olyan mesélőt tartok még számon az eddigi 39 mesélő közül, ahova érdemes lesz visszatérni, mert ezek még őriznek mesét. Felbukkannak visoznt még mindig olyanok, akikhez eddig még nem juthattam el különböző okok miatt. Remélem, hogy a jövőben még ezeket is megszólaltathatom.

A meséket Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok című munkája alapján azonosítottam, illetve a Berze Nagy féle típusok alapján állapítottam meg a gyűjtött mesék típusát. Csak 245 mesénél sikerült a típust megállapítani, de ezek között is vannak olyanok, amelyeknek csak egy-két motívuma egyezik meg a Berze Nagy féle típusokkal. 126 mesének egyáltalán nem találtam típuszámot, nem egyezett ezeknek a meséknek egyetlen motívuma sem Berze Nagy típusaival. Lehet, hogy ezek új típusal gazdagítják a magyar népmeseirodalmat.

A mesélők között legkiemelkedőbb egyéniség Pápai Istvánné, lánykori nevén Páhi Emma. Aránylag fiatal kora ellenére tőle jegyeztem le eddig a legtöbb mesét, számszerint 150-et. Ez a 150 mese 1400 gépelt oldalnyi terjedelmű. Egész véletlenül ismertem meg, mint mesemondót. 1965 nyarán jutottam először magnetofonhoz, csak ekkor kezdhettek meg a gyűjtést. Addig jóformán csak a mesemondók felkutatását végeztem. Özvegy Kovács Jánosné meséit akartam elsősorban felvenni a mesemondó idős kora miatt. Őt tartották ugyanis a falu legjobb mesélőjének, még én magam is hallottam pár szép meséjét. Amikor azonban a mesék felvételéhez hozzákezdhettem volna, a mesélő már nagybeteg volt és nemsokára meg is halt. Csak abban reménykedtem, hogy lesz azok közül, akik hallgatták a meséit olyan egyéniség, aki átvette a hallott meséket. Így jutottam el Pápainéhoz. Most már megvallhatom, hogy akkor nem nagyon bíztam a sikerben, mert én magam is azt tartottam, hogy jó mesélőt csak öregek között lehet találni. Ezért nem is nagy lelkesedéssel kezdtem a gyűjtést Pápainénál. Szerencsére kellemesen csalódtam, mert az évek óta visszatérő gyűjtésben Pápainé mindig szerepel. Szinte kifogyhatatlan a mesetudása. Még most sem mondhatom el azt, hogy befejeztem nála a gyűjtést.

Pápai Istvánné 1932-ben született Karcsán. Apja egy felsőborsodi faluból került a községbe kovácslegénynek. Itt megnősült és itt is maradt. Nem éltek fényesen és Pápainé is megismerhette és meg is ismerte a falusi szegénygyermek életét, mert apja önállósítani soha nem tudta magát, munkája pedig hol volt, hol nem. Éppen ezért a gyermekek munkájára is szükség volt, hogy a családnak meg legyen a kenyere. Pápainéék négyen voltak testvérek és ő volt a legidősebb. A felszabadulás után földet kaptak és azon gazdálkodtak, míg a család a termelőszövetkezetbe nem lépett.

Pápainé 1951-ben ment férjhez. Ez a házassága azonban nem sikerült, mert férjével nem tudták megérteni egymást és így rövid együttélés után elváltak. 1954-ben ment férjhez másodszor. Három gyermeke van, két lány,

és egy fiú. Pápainéék együtt élnek a szülőkkel. Férje is, ő is a termelőszövetkezet növénytermesztő brigádjában dolgozik. Édesapja ma már nyugdíjas, de még mindig dolgozik. Nem tud megenni munka nélkül. A háztartást otthon az édesanyja vezeti. Jól élnek, szépen gyarapodnak.

A mesék gyűjtésekor örömmel álltak rendelkezésemre. Segítettek mindenben. Amikor mentem, mindig telt ház várt. Először arra gondoltam, hogy a mesegyűjtés kedvéért vannak annyian, de aztán megtudtam, hogy télen minden este így van náluk. Hogy nem csak akkor mesél amikor én ottvagyok, hanem mások is. Így azután a meséket mindig természetes környezetben, társaságban vehettem fel.

Pápainé előadásmódja színes, élénk. Nem az arcjátékával, nem a gesztikulálásával kötötte le a figyelmet, hanem hangjának színezésével. Előadásában gyakran alkalmazkodott a mese szereplőinek hangjához. A lejegyzett meseszöveg és a hallott szöveg között igen jó az egyezés ellentétben más mesélők szövegeivel, ahol a lejegyzett szöveg az élő szövegtől sokkal szegényesebb. Arra a kérdésemre, hogy honnan tudja ezeket a meséket így válaszolt: „Mikor még iskolások vótunk, sokat mesélt nekünk Kovács nanó (özv. Kovács Jánosné). Nyáron is mikor ü vót otthon sokszor vótam nállók, oszt ha valamit segíteni kellett, hát segítettem neki. Ezér osztán Kovács nanó mesélt nekünk. Mikor meg mán fonóházba jártunk télen, nem mullott el este, hogy ne mesélt vóna valaki. Én nem tudom más hogy van vele, de én mindég úgy vótam a mesével, hogyha valahun meghallottam egy mesét, hát másnap mán én is el tudtam mesélni.”

Pápainé meseszövegeinél a szerkezet egészen laza. Más a felépítése, mint más mesélők meséinek. Előfordul, hogy gyakran indokolatlanul lép tet be szereplőket a mesékbe. A mesekezde és végzése megegyezik a magyar népmesék szokásos kezdésével, illetve végzésével. Az állandó kifejezések és számok is azonosak a magyar népmesékben előfordulókkal. Több meséjében sok szereplőt vonultat fel és meglepetésszerű fordulatokat alkalmaz. Ennek ellenére minden meséje kerek, egységes, világos szerkezetű. Igen jó előadó és nagyon örülök annak, hogy meséit felvehettem eddig és feljegyezhettem. Hogy hány mesére terjed a repertoárja, azt ma még nem lehet tudni, de most már feladatommak tartom, hogy minden meséjét rögzítsem.

Az eddig elmondottakhoz még sok mindent hozzá lehetne tenni, azonban bármennyit mondanánk is Pápainéről, nem mondana annyit, mint azok a mesék, amelyeket ő mesélt. Éppen ezért fontosabbnak tartom, hogy most már Pápainé meséiből mutassak be kettőt. Hogy miért kettőt, arra is választ adok. A két mese közül az első olyan, melyet azonosítanál lehetett Berze Nagy János népmese típusaival, míg a második mese típusát nem lehetett megtalálni. Azonkívül ez a két mese jól példázza Pápainé mese-mondó stílusát, egyéniségét.

1. A sündisznócska

Hol volt, hol nem volt, volt eccer egy szegény ember. Annak a szegényembernek nem vóut még egy gyereke se. Így kiment az erdőüre minden nap. Fát szedegetett, meg valami bogyóuféléket szedegetett. Majd eccer, ahogy szedegeti a bogyóut, úgy betévedt az erdőübe, hogy eltévedt az erdőü közepin. Akármerre ment, ha jobbra, ha balra, nem tudott kiakadni az erdőüübül, hijába mán járatos vóut benne.

— Jaj, édes jóu istenem! Csak valaki kivezetne ebbül az erdőüübül, én rögtön gyermekemnek fogadom. Ha csúszzóu vóuna, ha béka, bármi is vóuna, gyermekemnek fogadnám.

Eccer megszóulal valaki:

- Gyere szegényember utánna! De megállod a fogadást?
- Ugyan ki beszél? Ki vagy?
- Én vagyok itt a lábod előütt.
- Ugyan ki vagy?

Lenéz az öregember, hát lássa, hogy egy sündisznócska.

— Jaj, gyermekemmé fogadlak. Tányérkámbul etetlek, mindenemet rád áldozom, csak vezess ki az erdőüübül.

Kivezette a sündisznócska a szegényembert az erdőüübül. Elbúcsúztak egymástul. A szegényember elment haza, a sündisznócska elment be az erdőübe. Majd mán lefeküdtek este, eccer valaki kopogtat. Kiszóul a szegényember:

- Ki az?
- Én vagyok édesapám, nyiss ajtót!

Hej, megvakarta a szegényember a fejét:

— Hij, hát csakugyan elgyütt a sündisznócska. No, ez rajtam fog maradni a faluba, hogyhát sündisznócskát fogadtam gyermekemnek. De mindegy. Kivezetett az erdőüübül.

Kinyitotta neki az ajtót. Bement a sündisznócska. Mutatta neki, hogy üljön le a kemence elibe.

- Édesapám, éhes vagyok!
- Aggyál neki enni annyok!

Hozott a vénasszony egy rossz tányért, öntött neki bele tejet, letette neki a kemence elibe.

— Hm! Édesanyám! Ültessél az asztalhoz ámm! Aranytányérkábul aggyál enni aranykanálkával.

Nem vóut mit tenni. Az asztalhoz ültette, öntött neki a legdrágább tányérjába tejet, kenyeret adott neki. A legszebb kanalat adta oda neki.

Hozzáfogott enni a sündisznócska. Mikor megette a tejet, hát elbámult az öregasszony is, meg az öregember is, hogy sündisznócska, osztán meg tudta fogni a kanalat is, oszt tudott rendesen enni. Hát majd odatett a kemence padkára egygy csomóu rongyot a vénasszony:

- No, ereggy, feküggj le édesfijam!

— Hm, édesanyám! Fektesz magad mellé az ágyacskádba, sejempaplanal takarjál le!

Hej, félt a vénasszony.

— Édesjőuistenem, ha én ráfekszek a sündisznóra, mind összevissza szurkálja a bürömöt. Én abba a pillanatba meghalok. Nem édesfijam! Nem magam mellé fektetlek. A legszebbik szobámba, a legszebbik nyoszójámba.

— Nem bánom én édes öreganyám — aszongya —, csak sejemplaplannal takarjál le.

Lefektette a sündisznócskát a vénasszony, a legszebb dunnájával letakarta. Elaludtak. Majd reggel felébrednek. Aszongya a sündisznócska az apjának:

— Van e pézed édes jóu apám?

— Hm. Édesfijam. Pézem? Három tallérom a ládafijába.

— Hm. Csak három tallér? No, de nem baj. Elég lessz az. Drága jóu anyám! Mennyen el a vásárra!

— Hol van vásár édesfijam?

— Hát itt a legközelebbi városba.

— Ugyan mit tuggyak én venni három tallérért?

— Hm, édesanyám! Van ott egy fekete kakas, két tallérért megveszi, meg van egy kis szekér, aztat meg a harmadik tallérér. Vegye meg édesanyám! Majd meglátja, nem bánja meg.

— Mindegy édesfijam. Lisztecskére szántam ezt a három tallért, de megveszem neked, ha ez a kívánságod.

Elment a vénasszony a vásárra, meg is vette. Alig bement a vásárra, ott vóut mingyán a kakas, meg a kisszekér. Megvette. Megyen haza:

— No, édesanyám! Mégis csak megvette a kívánságomat?

— Meg édesfijam.

— No, édesapám. Most meg maga mennyen el városba, szegőüdjön el kondásnak.

— Jaj, édes gyermekem! Gyenge mán az én lábom ahoz.

— Te törődüggyön vele édesapám, szegőüggyön el kondásnak.

Hát engedelmeskedett a vénember. Elment a városba, elszegőüdüött kondásnak. Nevették, hogyhát vénember, osztán kondásnak szegőüdüött. Hát hun foga mán az birni a járást? Dehát nem vóut mit tenni, ezt mondta neki a gyermek. No, akkor osztán hazamegy a vénember:

— No, mi van édesapám?

— Hát elszegőüdtem kondásnak édesfijam.

— Hát akkor édes jóu apám, annyi lessz a maga dóuga, hogy feláll a ház tetejire, megfujja eztet a kürtöt. Én pedig majd vigyázok a disznóra.

Úgy is vóut. Megfújta a vénember a kürtöt, mindenki úgy engedte ki a disznóut, ahogy eddig. Csak úgy sereglettek ki a disznóuk. A sündisznócska beleült a szekerbe, befogta a kakast, hajtotta szépen maga előütt. Vitte a sündisznóut. Hát mentek, mendegéltek. Ki az erdőü szélire hajtotta egészen ki a nyáját. Ott legeltette. Ez így ment naprul-napra egymás után.

Majd eccer épp a nyáját legelteti a fijú, vagyis a sündisznócska, eccer megy a faluba levőü leggazdagabb kocsmáros vadászni. Bemegy az erdőübe. Ej, még tízóura sincsen, a csapláros eltévedt az erdőübe. Hijába ment jobbra-balra, nem tudott kiakadni.

— Hej, azt a kutya mindenét neki! Hát én eltévedtem ebbe a nagy er-

dőübe, amit életem óta minden szigi-szugját ismerek? Hát hogy is tévedhettem én el?

Aszongya neki a szolga:

— Hóu, drága uram, kedves bátyám! Hát mink itt vesszünk éhen!

— Hát ez nem lehet édesfijam.

De bizony úgy is vóut. Mán eljártak két napot, mán eljártak három napot, nem tudtak kiakadni az erdőübül. Eccer aszongya a kocsmáros:

— Ha éngemet valaki kivezetne ebbül az erdőübül, azt a jányom adnám hozzá feleségül, amejiket óuhajtsa. Még mellé adnék neki ojan két zsák aranyat, hogy csak bírná hazavinni.

Eccer megszólul a lába mellett valaki:

— No, édes uram! kocsmáros uram! Én kivezetlek az erdőübül. De állod a fogadást?

— Hun beszéltek? Kik vagytok?

— Itt vagyok a lábod előütt.

Lenéz a kocsmáros, láttya, hogy hát a sündisznóucska.

— Hej sündisznóucska, te emberhangon is tudol beszélni?

— Tudok én édes uram, drága gazdám!

— No, állom a fogadást, vezess ki az erdőübül!

Kivezette a sündisznóucska a kocsmárost az erdőübül. Elment a kocsmáros haza, a sündisznóucska meg ottmaradt a disznók mellett. Hát a kocsmáros el is felejtkezett a sündisznóurul. Eccer az egyik nap megyen a király. Ahogy megyen, nagyot kiját valaki a lova lába mellett:

— Hej, állj meg! El ne gázoltass felséges kirájom!

— Ki vagy te poronty?

— Én vagyok a sündisznóucska. Majd a fejemre tapostattál.

— Hm. Térjél ki az utambul, mer kettéharapom a nyakadot.

— Ne nagyon ugráljon kocsis ur!

— Aszondtam térjél ki az utambul, mer elgázolom a nyakadot.

— No, jóul van, én kitérek, de erre ráfizetel.

A sündisznóucska kitért, ük pedig mentek be az erdőübe. Alig értek be az erdőübe, hát úgy eltévedtek, elkalandoztak, elbandzsaloztak, hogy nem tudtak kiakadni az erdőübül. Hát mán ott jártak két nap, ott jártak három nap. Mán majd meghaltak éhen. Még egy vadat se lüttek.

— Felséges kirájom, ittveszünk az erdőübe!

— Itt bizony. Nem kellett neked ojan gorombán beszélni a sündisznóucskával. Most mijen jóu vóuna, ha kivezetne az erdőübül!

Megszólul a sündisznóucska:

— Itt vagyok én felséges kirájom. Ha kel kivezethetlek.

— Vezess ki sündisznóucska, bármit is fizetek neked érte.

— Állod a szavad felséges kirájom?

— Állom.

— No, akkor kössünk szerzőüdest.

— Mit kívánsz?

— Mit kívánok? Aztat a jányod add feleségül, amejiket én óuhajtom. Akkor pedig három zsák aranyat.

— Hohóu, a jányomat? Azt nem tehetem. Egy sündisznóucskához egy kirájkisasszonyt? Nem, ezt egyáltalán nem tehetem.

— Akkor vész az erdőübe!

Elment a sündisznóucska. A szolgák hozzáfogtak veszekedni, kijabálni.

— Éhen halunk az erdőübe! Nincs aki kivezessen! Felséges kirájunk te felelsz értünk, vezess ki az erdőübül! Ha nem adod a jányod, hát vezess ki!

— Hát hijába fijuk, dehát egy sündisznóucskához egy kirájkisasszonyt?

— Azt ámm! De mentsd meg az életünköt!

— Hát — szolga! Ereggy, szóljál a sündisznóucskának! Vezessen ki az erdőübül. Hozzáadom a legkissebbik jányomat feleségül.

Elment a szolga, szóult a sündisznóucskának:

— Jóul van — aszongya — én kivezetlek, de mondd meg elébb a kirájnak, hogy papérra fektesse le nekem elébb a szerződést, a pecsétgyűrűjével pedig pecsételje meg, hogy a legkissebbik jányát adja feleségül, meg három zsák aranyat.

Elment vissza a szóuga.

— Hát felséges kirájom, aszondta a sündisznóucska, hogy szerződést fektess papérra, mégpedig a pecsétgyűrűddel pecsételd le.

— Hm, ezt nem tehetem meg. Ereggy mondd meg neki, hogy szóval mondtam.

Visszamegyen a szolga:

— Szóval mondtá a kiráj sündisznóucska. Áll a kiráj szava?

— Nem, nekem papért hozzál!

Visszamegyen a szolga, mongya a kirájnak, hogy a sündisznóucskának papér kell. A király semmiképpen sem akart beleegyezni. De mán a szolgák zúgtak, veszekedtek, egyik jobban, mint a másik, hogy éhen pusztulnak, az erdőübe vesznek, hát nem vout mit tenni, papérra fektette a kiráj, hogy hozzáadja a jányát a sündisznóucskához. Meg három zsák aranyat. Lepecsételte a pecsétgyűrűjével, elküldte a papért. Abba a pillanatba a sündisznóucska kivezette üköt az erdőübül.

Hát mán el is felejtkezett a kiráj is a sündisznóucskárul. Eccer gondol egyyet a sündisznóucska. Elment be a városba a kocsmárosnál. Megkopogtassa az ablakot:

— Kocsmáros uram, nyissál ajtót!

— Ki az?

— Én vagyok — aszongya, — elgyüttem a béremér!

— Hijj, a sündisznóucska gyermekeim! Itt van, mégicsak elgyütt.

Mindegyik szabadkozott:

— Én nem megyek édesapám, én nem megyek.

A harmadik megint:

— Én se megyek.

Mind hozzáfogott pityeregni.

— Nyissál ajtót kocsmáros uram!

Kinyitotta az ajtót:

— No, gyere sündisznóucska a pincémbe.

- Levezette a pincéjébe, megtűtött neki két zsák aranyat.
- No, itt ez a szekér, elviszi neked az aranyat.
  - Hö, kocsmáros uram! Hát hogy? A jányodrul is szóu vóut.
  - Beérheted sündisznóucska evel a két zsák arannyal.
  - Nem. Aszontad, azt a jányod adod hozzám feleségül, amejiket én választom. Most pedig vállasztok egyget.
  - Hát gyerünk akkor, nézd meg a három jányomat!
- Megnézte a sündisznóucska a három jányt, hát a legkissebbik teccett neki.
- Jaj sündisznóucska! A legkedvesebbet, a legbájosabbat, a legszebbet viszed el?
  - Nekem is a legkedvesebbre van szükségem.
- Hintóut adott a kocsmáros a jányának, felültek rá, mentek. Ahogy felültek, a jány egyenesen hozzáfogott sírni, kruncogni. Egész utat végig-sírta, végigkruncogta. Hijába szóult neki a sündisznóucska, nem beszélt.
- Tünnny innen! Nem érdekel! Sündisznóucska megszurod a kezemet!
  - Eh! Állj meg kocsis!
- Megáll a kocsis.
- Fordulj vissza! Nekem nem kell ijen nyöszöri feleségnek. Te meg másik kocsis, hajts a faluvégire a szegény emberhez a két zsák arannyal. De rögtön tünjetek el, míg jóukedvembe vagyok!
- Visszafordult a kocsis a kocsmáros jányával. Elvitte vissza. Ű meg hazament.
- No édesapám, megkapta-e a fizetést?
  - Meg édes gyermekem. Ebbül ojan gazdagok legyünk, hogy a városba nem lessz gazdagabb nállunknál.
  - No édesapám, megvan-e a liszt ára?
  - Meg édesfijam.
- No, egyget gondolt a sündisznóucska, megint felült a kisszekerbe a kakással. Elindul. Bekopog a kiráj ablakán:
- Ki az?
  - Én vagyok felséges kirájom, nyiss ajtót!
  - Ki az az én?
  - Én vagyok a sündisznóucska, gyöttem a béremér!
  - Hej, itt a sündisznóucska! Dehát én még a gyermekeimnek se beszéltem rulla.
- Mingyán összehíjta a három jányát.
- No, édes gyermekeim! Mikor én eltévedtem, az erdőübül úgy vezetett ki éngemet egy sündisznóucska, hogy amejik jányomat válassza, aztat kell odadni.
- Aszongya a legidősebb:
- Én nem megyek! — kiszaladt a szobából.
- A középső is:
- Én nem megyek! — az is kiszaladt.
- Aszongya a legkisebbik:
- Elmegyek én édes jóu apám. Jaj, hát a te életedrül van szóu, hát

hogyis ne mennék. A te életedért mindent megteszek, még az életemet is feláldozom. Elmegyek. Engedd be a sündisznócskát!

— Jaj, édes gyermekem! Tetülled váljak meg? Hisz te vagy a legjobb, te vagy a legszebb!

— Nem baj édes, jóu apám! Csak haggyad. Hagy mennyek én a sündisznócskához feleségül.

Beengedték a sündisznócskát, oszt mondta, hogy a legkissebbik jánya hozzá megyen feleségül. Megtőütetett a kiráj három zsák aranyat, még ráadásul még egy zsák aranyat, feltétette egy szekérre, elindította vele a kocsist. A kirájkisasszonynak meg sündisznócskának meg egy hintóút készítettett. Hát elindulnak. Az arannyal megyen előül a kocsis, ük pedig utánna a hintóúval.

— Nem félsz tüllem szívem szép szerelme?

— Hát hogy is félnék szívem szép szerelme, hiszen mellettem vagy.

Mentek tovább.

— Nem félsz tüllem szép kirájkisasszony?

— Hát hogy is félnék. Eggy sündisznócskátul? Jaj, te kis buta.

Megsimogatta a sündisznócskát. Habár megszúrta a tenyerét. No, megint aszongya a sündisznócska:

— Szeretel-é éngem szép királykisasszony?

— Jaj hát hogyne szeretnék. Ha nem szerettelek vóuna, hozzád se gyöttem vóuna feleségül. Nem hagytam vóuna ott a palotámat. De mivel szerettelek, hozzád gyöttem feleségül.

Megint mentek tovább. Megint megszólal a sündisznócska:

— Szeretsz-é éngem szép kirájkisasszony?

— Hát mán hogyne szeretnék sündisznócska;

Fogta a jány a sündisznócskát, beleültette az ölébe. Ott simongatta. Eccer mit lát a jány? Kinyújtotta a nyakát.

— Csóukolj meg szép kirájkisasszony!

Hát nem vóut mit tenni, megcsóukolta a sündisznócskának az orrát. Hát megcsóukolta.

— Állj meg kocsis! De azonnal állj meg!

Hömbörödött egyget a sündisznó, akkor leugrott a hintóru. Hát uramisten mit lát a kirájkisasszony? Eggy gyönyörúséges szép kiráji változott belőülle. Csak néz a jány:

— Jaj a sündisznócska! Jaj a sündisznócska!

— Én vagyok az nem más szép kirájkisasszony! Öleljük meg egymást!

Megölelték egymást, megcsóukolták egymást.

— Gyerünk vissza a kiráji kastéjba!

Amíg mentek, elbeszélte a kiráji a kirájkisasszonynak, hogyhát ütet egy gonosz varázslóu sündisznócskává változtatta. Oszt mindaddig sündisznócskának kellett neki lenni, míg valaki belé nem szeret úgy, mint mán sündisznóuba, oszt meg nem csóukolja.

Mikor visszaérnek a kiráj elibe, hát csak nagyot nézett a kiráj. Ej, csakúgy ütötte a guta a jánynak a két vénebbik testvérjét, amijen szép kirájlegény vóut a sündisznócska.

Abba a pillanatba csaptak egy nagy lakadatot, hozzáadta a kiráj a jányát. Elmentek a palotába, mán ennek a kirájnak a palotájába. A szép kocsmárosjány meg megzavarodott. Elvitték a bolondok házába. Még most is ott van, ha meg nem halt.

2. A fekete holló

Hun vóut, hun nem vóut, vóut eccer egy nagyon, de nagyon gazdag kiráj. A tengerparton lakott. Mindég a tengerre szokott kijárni halászatni. Nemcsak ü, hanem a felesége is. Az egyik reggel a felesége a tenger szélin buslakodott egy gyönyörűséges szép árvaficfa alatt. Azon buslakodott, hogy neki nem vóut gyermeke. Hogy mán megöregszik, oszt gyerke nincs. Eccer megcsattogtatta valami a feje felett a szárnyát. Néz fel, hát látja, hogy egy fekete holló. A hollóznak két tolla ojan vóut, mint a szivervány.

— Ne busulj kirájné! A te jószívűséged, a te jószágod ad neked gyereket. Kisjányt fogol szülni.

Nem akarta hinni a kirájné, hiszen mán időün felül vóut.

— De mondom neked — aszongya —, hogy ne busulj, ne is kételkedgyél, kisjányt fogol szülni. Mer neked ojan jó a szived, hogy minden szegényt, minden koldust kiségit.

Hát megörült a kirájné, de azér mégiscsak kételkedett. Hazament, mongya a férjének:

— Én nem tudom, hogy álom vóut-e, vagy valóság-e, de ez meg ez a látomásom vóut a tengerszélen.

— Jaj, biztos a tenger habjai közt elkábult a fejed.

— Nem felséges kirájom, nem. Talán valóság vóut.

Vártak. Hát eccer tényleg megérezte a kirájné, hogy neki gyerke lesz. Megörültek. Ojan öröme lett a kirájnénak, hogy az nem lelte semmibe se az örömét, csak abba, hogyha kimehetett a tengerpartra, ugyanarra a hejre, ahol megjelentették neki, hogy lessz gyermeke.

Hát az egyik nap ott ül, üldögél, észrevette, mintha a szülés már beállt volna. Sietett haza, futott. Ahogy hazaér, hát bizony mán meg is lett a szép kisjány. De bizony nem sokáj nevelte a kisjányt. Ahogy szaladt, hát bizony ojan betegséget kapott, hogy hát örökös vóut neki. Mikor kétéves vóut a kislány, a kirájné meghalt. Attul fogvást a kisjány mindég éjjelnappal sírt. Nem fejlődött sehova. Hijába vóut a dajka, hijába vóut minden, nem ért semmitse. Mer nem vóut édesannya.

Hát az egyik reggel kimegyen a kiráj a tengerpartra, ugyanarra a hejre, ahun a feleségének megjelentették, hogy lessz neki gyerke. Leül a ficfa alá. Ott bevetette a hálóját a tengerbe, úgy gondolta, hátha fog valami halat. Hát veszi ki a hálóut. Egyébb nem vóut benne semmisse, csak egy aranyhalacska.

— Hijj — aszongya —, te aranyhalacska, téged nem eszlek meg, nem viszlek haza, inkább bedoblak vissza a tengerbe.

— Nem, ne dobjál be felséges kirájom. Ne dobjál be, hogyha vigyél haza. Oszt éngemet egy nagy kádba tegyél bele a vízbe. Oszt majd ha a te jányod tizennyóuc éves lesz, akkor majd éngemet felbontol, megsütöl, oszt a te jányod éngemet meg fog enni.

— Az én jányom, aranyhalacska? Mikor te emberi hangon beszélsz? Nem, ijét nem teszek.

— De tégy felséges kirájom. Ez nekem a vágyam. Hogyha éngemet a te jányod meg fog enni, ojan igen tündéri szép jány lessz, hogy ojan még a mesébe sincs.

— Valóságot beszélsz aranyhalacska?

— Valóságot felséges kirájom.

Hát hazavitte a kiráj, oszt betette a kádba az aranyhalacsját. Nyóütt az aranyhalacska, de a kisjány mindég csak jáccadozott vele, nem is gondolt arra, hogy ü aztat valamikor megegye. Úgy elbeszélgetett vele, mint egy kis jáccóutársával. Majd eccer a kiráj elment vadászni. Hát ahogy az erdőbe ott kóborol összevissza, a vadakat valahogy nem nagyon lehetett látni. Hát szembetűnt vele egy nagy tömeg, úgy, hogy úgy gondolta, hogy egy kiráj. Hintóun megyen elibe. Hát mit lát? Hogy a szomszéd kiráj is ugyanazon erdőün tart vadászatot, de nem is a kiráj, ha kirájné. Mer a kiráj meghalt a harcba. Ottan úgy megszerették egymást, megcsábította a szomszéd kirájné, hogy ez elvette feleségül. Hát annak is vóut egy jánya. A jány, az nem vóut ojan szép. Hát hazavitte a kirájnét. Attul fogvást mán nehezebb vóut ennek a szép kirájkisjánynak. Úgy, hogy mán akkor csak a kertbe üldögélhetett, mer a palotába nem is nagyon engedték be. Külön szobácska vóut neki. Az egyik nap aszongya a kirájné az urának.

— Mongyad felséges kirájom! Mijér hizlalod te eztet a kishalat itten ebbe a hordóuba? Ugyan mijér is lehet ez?

— Jaj — aszongya —, azon te mit töröd a fejedet? Csak azér, hogy a kisjányom evel szokott jáccadozni.

— De azér áruld el nekem, hogy mijér hizlalod itt ezt a halat?

De a kiráj nem árulta el. Itt meg vóut a kirájnénak egy tükre. Elővette.

— Tükröm, tükröm, áruld el nekem a titkot! Minden titkot árulj el!

Persze a tükör megmondta a kirájnénak, hogy mijér van ott az aranyhalacska. Majd eccer aszongya a kirájné:

— Édes jányom! Nagyon, de nagyon betegnek tegyed magadot. Addig nyögjél, jajgassál, hogy meg kell enni neked az aranyhalat.

Megyen haza a kiráj, hát a kirájné jánya igen beteg, igen jajgat, nagy a kinnya. Akármit csináltak, akarhonnan hoztak orvost, de nem gyóugyult a jány. Kérdezi tülle a kiráj:

— Mi bajod van?

— Hát — aszongya — énnekem csak az a bajom, hogy én valamejék nap megpillantottam az aranyhalat a kádba. Úgy megkívántam, hogy én meg is halok, ha én nem ehetek az aranyhalnak a húsából.

Hőüj, bántotta a kirájt, hiszen az ü jányáé, dehát annyira szerette a

feleségét, az annyira megvette az eszét, hogy az ü jányát mán nem sokba nézte. Megfogta az aranyhalat.

— Azér mán ne haljál meg, inkább levágom, oszt edd meg.

Levágatta az aranyhalat, megsütötték. Megette. Hát mit látnak? A csunya jány sokkal csúnyább vóut, mint azelőtt. Hát bántotta igen a vén kirájnét. Majd eccer hírül ment mindenfelé, hogy ennek a kirájnak igen szép jánya van. De ahogy az aranyhalacsát megpuccolták, hát a szolgák elejtették az aranypénzcskét. A kisjány meg összeszedte. Hát mán nem ojan kisjány vóut, ojan tizenhat-tizenhét év körüli. Összeszedte a pézecs-két, oszt a saját ablaka alá elásta. Sajnálta nagyon. Úgy csinált vele, mintha temette vóna el. Kisiratta. Hát az egyik este lefekszik a jány. Megkopogtassák az ablakot. Ugrik fel a jány:

— Mi lehet az?

Hát ahogy megnyissa az ablakot, lássa, hogy beszáll egy fekete holló. Háromszor körülrepül a szobába.

— Kisjányom, kisjányom! Minden nap könnyeiddel öntözd aztat a hejet, ahun az aranyhalacsát elástad.

Hát megfogadta a kisjány, hogy úgy fog csinálni, könnyeivel fogja öntözni. Hát egyik nap sírta ott a könnyeit, öntözte, arra a hejre hullajtotta, ahun az aranyhalacsát elásta. Hát mit lát? Reggelre egy gyönyörű szép kisa kinyőött azon a hejen. Második nap is ott sirdogál mégjobban. Kél fel reggel, hát láti, hogy egy gyönyörű szép húsfa. Így nevezték el, húsfa vóut. Ojan szagos vóut, hogy az egész országot beillatozta a szaga.

Hát attul a perctül a kisjány mindég csak ott üldögélt. Ott öntözgette a virágokat, a kertbe, meg a fát. De nem tágított a fa alóul, azalatt ült nap-rul-napra. Majd eccer megyen a jánykérőü. Megyen a kiráj, nagyba vezet be előül, de a szép kirájfi odavetette óudalra a szemét.

— És ez ki, ez a kisjány?

Aszongya a jánynak az apja:

— Hát ez ijen kis kertészkisjány.

Vitte be a mostoha jányához a kérőüt. Hát az nem teccet a kirájfinak. Hát elment a kirájfi minden szó nélkül. Eccer éccaka tizenkét óurakor megkopogtassák a kirájnak az ablakát. Néz ki a kirájfi, hát egy fekete holló. Beprepül, háromszor körülszáll a szobáján.

— Az vóut a kirájkisasszony, akit kertészkisjánynak neveztek. Azt kell neked feleségül vened!

Kiszáll a holló. A kirájfi meg elkezdett dévankozni:

— Ki volt ez a fekete holló? Hogy került ez ide?

Akkor másnap reggel megint a lovára ült, oszt ment a kirájnál.

— Felsőges kirájom, mégiscsak kíváncsi vóunék a jányodra. Hát egy jányod van neked?

— Csak ez az egy.

Megint csak odapillantott, megnézi megint. Megint csak ott ül a kisjány a fa alatt. Aszongya:

— És ez?

— Kertészkisjány.

Megint elment a kiráji. Majd éccaka tizenkét óraker megkopogtatták a jányak az ablakát. Beszál a fekete holló.

— Hóunap tizenkét óraker jánykeróüd lessz. Nyisd meg az ablakot! — Kiszállt a fekete holló.

Aval másnap ment egy követ. Ahogy megérkezik az udvarba a követ, hát mingyán ugráltak, hogy miféle követ. Persze a követ nem ment be a palotába, csak megállt a kertészkisjány mellett, oszt odaadott neki egy levélkét. Hát a kiráji küldte neki a levelet, hogy éccaka tizenkét óraker megjelen, nyisson ablakot.

Úgy is tett a jány. Mikor mán odaért, illetve közeledett a tizenkét óra, megnyitotta az ablakot, hát bement a kiráji. No, hát úk osztán ott szerelmeskedtek. A jány is megszerette egyenesen. Ez így fojt két-három hétig. Majd eccer a kirájné valahogy észrevette, hogy világ van a kirájkisasszonynak a szobájába. Mingyán jelentette a kirájnak. Aszongya:

— Ugyan ki lehet ott? Valamejik udvari bolond, vagy udvarmester, vagy valamejik szolga? Hiszen kivel lehetett fel a kirájkisasszony? Aki még a házbul se megyen ki egyebüve, csak a húsfa alá.

— Hát — aszongya a vén kiráj — én nem tudom, de valami van a dologba.

No, úgy is vóut. Rábeszélte a kirájt, hogy a következő éccaka lessék meg.

Ahogy lefekszik a jány — gondolta magába, hogy szunyóukál egy kicsit, míg megy a kiráji —, megkopogtatták az ablakot. Kinyitotta a jány az ablakot, azt gondolta, hogy a kiráji. Hát látta, hogy beszál a fekete holló. Körülszál a szobába.

— Nyisd az ablakot, ha gyön a kiráji. De soká ne szóurakozzatok!

Elszállt a holló. Nemsokára ment is a kiráji. Beeresztette a kirájkisasszony. Nohát, ott beszélgettek egy kis ideig. Eccer zörgetik, verik az ablakot. Megnyiti az ablakot a jány, hát beszál a fekete holló:

— Azonnal meneküljete, de azonnal meneküljete, mer végetek! Azonnal meneküljete!

Hát gondolkoztak, hogy hogy meneküljenek. Hát aszongya a holló:

— Csak a húsának a tetejibe!

Hamar kimásztak az ablakon, felmásztak a húsának a tetejibe. Uramisten, mi történt!? A húsfa elszállt velek. El egészen a kirájinak az ablaka alá. Akkor osztán mikor odaértek, másnap megesküdték. Boldogan éltek a kirájkisasszony, meg mán a kiráj. Hát persze ez nagyon bántotta a vén kirájnét. De nem tudott mitévőü lenni, mer aztat se tudta, hogy merre mentek, hol laknak. Majd eccer aszongya a kirájkisasszony az urának:

— Hallod felséges kirájom! Vóuna nekem egy kérésem tehozzád.

— Ugyan mi?

— Hát énnekem csak az a kérésem vóuna, hogy én azt hallottam, hogy az én édesapám meghalt. Hát azér mégiscsak édesapám vóut, hát szeretnék elmenni a temetésére.

— Semmi kifogásom kedves feleségem.

Mingyán tizenkétlovas hintóba fogatott a kiráj, hatvan embert adott

hozzá. Tisztet. Tiszteket, katonákat, hogy mennyenek kíséruőünek a kirájnéval. Elmentek. Hát mikor meglátta a vén kirájné, nagyon megörült.

— Jaj, kedves gyermekem, amennyit sírtam utánnad. Bánkóudtam. De jóu is, hogy megkerültél. Szegény jóu apád bánatába elpusztult.

Hát bántotta a jányt, hát aszongya:

— No, de nem baj. Majd elmegyek, megmutatom neked legalább a sírját. Az vóut a vágya, hogy az alá az árvaicfa alá temessük, ahol a te jóu anyád megtudta, hogy neki gyereke lesz.

Hát így igen festette az ártatlant. Nagy lakomat adtak nekik. No, elindultak. Mennek, mendegélnek, mán a követek, mán a vén királyné a jányával, meg ez a fíjatal kirájné. Ahogy mennek, hát aszongya a vén kirájné:

— Hallod édesjányom! Minek gyönne oda a sírt összegázolni ez a sok katonaság, ez a sok ember? Inkább mulassanak. Itt ez a vendéglőü, én fizetek minden köücséget, ereggy be, oszt mongyad nekik, hogy foglaljanak hejet, oszt mulassanak. Egyenek, igyanak. Annak az örömére, hogy tégedet megtanáltalak.

Hát ráállt a kirájkisasszony, azt gondolta, hogy Isten tuggya, hogy mijen jóuba igyekszik. No, ük osztán hárman mentek, mendegéltek. Mikor osztán mán odaérnek a ficfa alá, hát tényleg ott vóut eggy sír féle. Aszongya a kirájné:

— Hallod-e édesjányom? De a víz szélin van tudod, egészen bent. Mer azér, hogy mikor idetemetük, akkor a víz egészen bent vóut, most meg mán feláradt. Jaj, de gyönyörü innen! — Felmászott a fa tetejire a vén kirájné. — De gyönyörü, de is szép!

Onnan nézte. Lemászik vissza. Felmászott a vén kirájnénak a jánya.

— Tényleg innen jóu mán nézni a jóu apámnak a sírját. De gyönyörü, de is szép!

— No, majd én is megnézem — mongya a fíjatal kirájné.

Felmászott a fára. Aszongya:

— Nem látok semmit.

— De figyeljed csak jobban — aszongya —, így arra — aszongya — kukucskálj!

Aszongya:

— Jaj, mán valami zörög! Jóuanyám, a fa úgy rezeg!

— Á-Á, hát biztos — aszongya — a halacskák a vízbe. Majd mingyán megjelenik neked a sír.

Ez alatt az időü alatt kifürészelték alatta a fát. Bezuhant a tengerbe a fával eggyütt a fíjatal kirájné. Akkor oszt szaladt a vén kirájné a jányával eggyütt, szaladt igen.

— Jaj — aszongya — azonnal fogjatok! Követek gyertek gyorsan, mer a kirájné nagyon megbetegedett.

Mit tett, felóütöztette az ü jányát kirájnénak, fekete fátylat vont a szemére, vitték haza a hintóuba. Amikor hazaérnek, mingyán szaladt az ura, fogadta:

— Jaj, csakhogy meggyóttél! Annyira hijányoztál!

— Jaj, bizony hijányozott kedves eggy gyermekem, de nagyon megbete-

gedett. Napfényt nem érhet az arca. Azt rendelte az orvos, a fátyol szüntelenül a szemén legyen. Még egy percre se vegye le, mer akkor vége, elpusztul.

— Hát ugyan mijér? — Megijedt a kiráj. — Hát hogyhogy?

— Jaj, hát megnézte az apjának a sírját, oszt a nagy bánkoudásba, a nagy bánatba belebetegedett.

Hát bántotta a kirájt, dehát nem vóut mit tenni. No, majd eccer a kiráj bemegyén a szobába. Aszongya:

— Hát mégis ennek vessünk véget, hisz ojan régen nem láttam az arcodot. Vondd le a fátyladot.

Dehát nem engedte az annya levenni a fátyolt, az meg nem hagyta ott egy percig se, a büdöss vén boszorkány. Eccer elmennek halászni a halászok a tenger vizébe. Aszondta a vén kirájné, hogy fogjanak mán halat, mer ojan régen nem evett mán halat. Hát ahogy halásznak, hát mit látnak? Gyönyörűséges szép két kis aranykacsa uszkál ott a vizen. Egy nagyobb, meg egy kis fijuoka. Hát mindenkinek szembetűnt, hogy ott uszkált az aranykacsa. Hazamennek, mingyán jelentették a kirájnénak.

— Hőüj — aszongya —, mingyán kiadom parancsba, hogy az aranykacsát fogják el, mer a kirájkisasszony meghal, hogyha meg nem eheti az aranykacsának a máját.

Hát nem tudott mit tenni a kiráj, akarhogy is, csak meggyóugyuljon a kirájné. Megfogi az aranykacsát, oszt a kirájné megeszi. Maga a kiráj ment el kifogni az aranykacsát. Hazavitte nagy örömmel. Levágták, megsütötték a kirájkisasszonynak, az megette. De bizony nem szépült meg tülle. Csak ojan csúnya vóut. Nem is vette le az arcárul a fátylat. Bántotta ez a kirájt igen. Majd eccer a hűsfa meghajtotta az ágát. Aszongya a hűsfa:

— Jaj, de szomorú élet!

Aszongya a kiráj:

— Né mán, még a fa is beszél?

Akkor elhallgatott. Eccer megint a kiráj ott sétálgatott az udvaron. Megint megszólal a fa:

— Jaj, de kietlen élet!

Megint csak hallgatott, hát nem tudta, hogy a fa beszél, dehát más nem vóut ott, sehun senki. Megint megáll a kiráj, néz magán körül. Akkor megint a másik nap ott járkál a kiráj. Megint megszólal a fa:

— Jaj, de bús élet ez!

Megint nem tudta a kiráj, hogy ki beszél, honnan beszélnek. No, majd eccer hozzáfog a fa énekelni:

— Becsaptak szép kirájfi. Vond le a fátylat a kirájnénak a szemérül!

Hej, eztet meg meghallotta a vén kirájné. Hamar kiadta másnap parancsba, hogy mer zavarja a fa, hát vágják ki az ablak alóul. Hát a kiráj csudálkozott, hogy lehet az, hogy kiadta parancsba, hogy vágják ki a fát. Nem vóut mit tenni, kivágták. Hát levítették a kert alá a fát. Ahogy levítették a kert alá a fát, hát eccer megyén arra a kiráj. Mit lát? Egy gyönyörűséges szép virágocska van ott. De annak is ojan illata vóut, hogy az egész országot átjárta az illata. Hát hogy sétál a kiráj, megint megszólal valaki:

— Jaj, de bús élet ez, jaj de szomorúság!

Megint csak forgolódik a kiráj magán körül:

— Ugyan miféle beszéd ez?

Ezt pedig a vén kirájnén hallotta.

— Jaj — aszongya —, mán megint. Megint hozzáfogott ez a az otromba csúnya fa beszélni.

Akkor fogta magát, a fát kifürészelte ü maga. Akkor kiadta parancsba, hogy szátvát csináljanak ebbül a fábul. Hát a kirájt bántotta, hogy hogy is adhatta parancsba, hogy eztet a fát kivágják, mikor ez ojan szép vóut, ojan illatos. Dehát nem vóut mit tenni, mer az vóut a vágya a kirájnénak, hogy szüni akar, hát csináljanak szátvát abbul a fábul. Akkor osztán, mikor kész vóut a szátva, hát a vén kirájnén hozzáfogot szüni.

— Hej, megállj, most kibánok veled! Az anyádnak ezzét-azzát — aszongya — Most kibánok veled!

Hozzáfogott igen szüni, csattogtatta a fát. Hát . . . Mi történt? Az esz-vátának minden darabja szerteugrált. Csihi-puhi a vén kirájnén. Mejik a fejét, mejik az orrát, szemét. Csak úgy bugyogott kifele a vér a fejébül. Visításra fakadt a kirájnén. Hát akkor osztán a sok emberek valahogy beszaladtak, hát kiszabadították a vén kirájnén. Akkor pedig kiadta parancsba, hogy azonnal tegyék a kemencébe az esz-vátát, oszt égessék el. Hát ahogy betették a szátvát a kemencébe, ég. Ahogy száll a füstje, hát csak úgy karikázik, karikázik. Hát mit látnak a tetejin? Eggy gyönyörűséges szép aranykacsát. A kémény tetejin.

— Hát — aszongya a kiráj —, mégiscsak csudálatos. Hát hogy is lehet ez? Akkor a kiráj kiadta parancsba, hogy ezt az aranykacsát azonnal fogják el. Hát de hogy is fogják el? Körülfogta a katonaság, minden udvari mester, udvari bolond a palotát, hogy elfogják a kacsát. De a palota egyik sarkából szállt a másikba. Összevissza. Úgy megcsalta a népet, hogy sehogy se tudták elfogni. Majd eccer osztán sikerült elmenekülni az aranykacsának. Szállt, szállt messzire, míg el nem szállt egésszen a tenger vizébe. Akkor ott osztán megtanálta a kiskacsáját. Uszkáltak, uszkáltak, ojan boldogok vóutak.

Hát a kiráj meg gyászba borította az életét. Mer a felesége semmiféleképpen se gyóugyult ki. Se hozzá nem feküdhett, se meg se csóukolhatta, se meg se ölelhette. A fekete fátyol mindég a szemén van. Csak fekszik a szobába, mint egy halott. Hát bánatába elment halászni. De merre is mennyen? Hova is mennyen? Hát elhatározta magába, hisz végeredménybe övé a másik ország is, ahova a felesége való. Az anyóussa itt van, hát elmegyen arra a tengerre halászni, ahun az apóussa meghalt. Hát ahogy odaér az árvaficfa alá, leül a fa alá, beveti a hálóját is a vízbe, hát mingyán uszkáltak arra az aranykacsák.

— Hej — aszongya —, csakhogy te itt vagy, te csodakacsa! No, megállj, ha így meg nem foglak, de megfoglak a nyilammal, mer te biztos valami boszorkány leszel.

Aszongya az aranykacsa:

— Ne nyilazz meg szép kirájfí!

— Én tégedet? Dehogy nem. Megcsaltál mán többször — aszongya —, hát nyilat vetek a fejedbe.

— Ne nyilazz meg, annyit mondok, ne nyilazz meg!

De bizony a kiráj nem hallgatott, megnyilazta az aranykacsát. Ahogy megnyilazta az aranykacsát, az három bukfencet vetett. Hát mit lát a kiráj? Ott áll egy gyönyörűséges szép nő a víz közepibe.

— Jaj, ments meg, mer belefulladások! Ments meg, mer belefulladások!

Belevetette a kiráj magát a vízbe. Mikor megölelte a jányt, vagyis az asszonyt, akkor látta, hogy az az ü igazi felesége.

— Akkor hát hogy kerültél ide?

Hát oszt elmondta neki a kirájnén, hogy hogy járt, hogy mint került a vízbe.

— Dehát a kiskacsa?

Jaj, akkor hozzáfogott sírni a kirájnén. Sírva mondta el, hogy mikor elment az apja sírját megnézni, mán akkor viselőüs vóut, oszt akkor, mikor a vén kirájnén megölte, a vízbe lökte, akkor ott született meg neki a gyerek, Míg ott beszélgettek, hát a kiskacsa meg eltűnt. Jár össze-vissza, keresgeti, hát nem leli sehun. Hozzáfogott sírni a kirájnén, hogy nincsen a kiskacsa. Hát mán mindegy, elindultak búsan haza. Eggyrészbe boldogan, másrészbe búsan. Ahogy mendegélnek, hát néz így fel a kirájkisasszony, hát az aranykacsa a feje felett szálldogál.

— Nézd — aszongya —, itt az aranykacsa.

Aszongya megint a kiráj:

— Megnyilazom.

— Jaj, ne nyilazd meg!

— De én mégis megnyilazom. Aszontad, hogy téged se nyilazzalak meg — aszongya —, oszt ugyi, hogy jóul jártam?

Akkor oszt megnyilazta a kiráj azt az aranykacsát is. Fejen tanálta. Abba a pillanatba lepottyant a főüdre az aranykacsa. Sírt, sírt a kirájnén, hogy most mi lesz?

Hát ahogy a kirájnén hullajtotta rá a könnyeit, hármat ugrott az aranykacsa. Ojan gyönyörűséges szép kirájfi vállott belőülle, hogy ojan még a mesébe sincs. Akkor oszt boldogan mentek haza mind a hárman.

Amaztat a drága szép kirájkisasszonyt, meg az édesanyját egy szilajcsikóunak a farkára köttette a kiráj, oszt aval hordatták el, szétrugatták. Ennyi vóut, mese vóut, aki hallgatta azé vóut. Aki nem hiszi, hát akkor kételkedjen benne.

Jegyzet:

1. *Sündisznócska*: A Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok című munkája 441. (Sündisznóvőlegény) típusával egyezik annak A motívuma nélkül.
2. *A fekete holló*: Azonosítani nem lehetett a Berze Nagy féle típusok egyetlen darabjával sem. Véleményem szerint több meséből tevődik össze. Megtalálható ugyanis néhány típus egyes motívuma, de még ezek is csak részben.

**PÁPAI ISTVÁNNE,
DIE HERVORRAGENDSTE MÄRCHENERZÄHLERIN VON KARCSA**

Karcsa ist eine der ältesten Siedlungen des Bodroghöz. Weil das Dorf lange Zeit von der Welt abgeschlossen war — die nächsten Städte: Sátoraljaújhely und Sárospatak liegen 18 beziehungsweise 20 km weit entfernt —, war die Gemeinde ziemlich rückständig geblieben. Erst 1924 wurde die erste Landstrasse gebaut, die das Dorf mit der Aussenwelt verband.

Die Leute, die hier lebten, hielten die seit Jahrhunderten von den Vätern auf die Söhne überkommenen Traditionen in Ehren. Etnographen, die hier vorbeikamen, kehrten nie mit leeren Händen heim, so dass sich in der folkloristischen Literatur zahlreiche Berichte über Karcsa finden. Obwohl viele Folkloristen das Dorf aufgesucht hatten und allerhand gesammelt worden war, sind die Volksmärchen der Aufmerksamkeit der Forscher entgangen. Um das Versäumte nachzuholen, begann ich die hier noch lebendigen Märchen zu sammeln. Bislang habe ich 371 Märchentexte von 39 Erzählern aufgezeichnet. Die Erzähler stammen aus allen Schichten der Einwohnerschaft: es finden sich einstige Knechte der Gutsherren, Hirten, Kleinbauern, Bauern des Mittelstandes, ja sogar Zigeuner unter ihnen. Insgesamt sind es elf Frauen und achtundzwanzig Männer. Hinsichtlich des Alters sind von den Grundschulern an alle Altersklassen bis zu Achtzigjährigen vertreten.

Eine nähere Betrachtung der Texte führte zu der Erkenntnis, dass sich die von Frauen erzählten Märchen inhaltlich von denen der Männer unterscheiden. Dies ist darauf zurückzuführen, dass die Erzähler ihre Märchen — dies bezieht sich auf die weiblichen Erzähler — gewöhnlich einer gleichgeschlechtlichen Zuhörerschaft vortrugen; einem gemischten Publikum erzählten in der Regel nur Männer. Dies konnte ich in den Spinnstuben, in den Arbeitspausen beim Stellen der Getreidepuppen (Mandeln) oder bei den gemeinschaftlichen Frühjarsarbeiten beobachten.

Ich verglich die gesammelten Märchen mit dem Werk von János Nagy Berze: „Magyar népmesetípusok“ (Ungarische Volksmärchen-Typen). Dabei fand ich für 126 Märchen keine Typennummern, bei 245 Märchen gelang es mir den Typus festzustellen, aber auch hier gab es zahlreiche Märchen, bei denen nur ein-zwei Motive mit denen von J. Berze Nagy angeführten Typen übereinstimmten. Es wäre denkbar, dass diese Erzählungen den ungarischen Volksmärchenschatz mit neuen Typen bereichern.

Die hervorragende Persönlichkeit unter den Erzählern ist zweifel-

sohne Frau Pápai (Pápai Istvánné), geborene Emma Páhi. Diese 38jährige Frau kennt eine bewundernswerte Vielzahl von Märchen. Bis jetzt habe ich 150 ihrer Märchen aufgezeichnet, im Umfang von 1400 maschinengeschriebenen Seiten.

Frau Pápai wurde 1932 in Karcsa geboren. Ihr Vater kam als Schmiedegeselle in das Dorf und heiratete hier. Das Ehepaar blieb zeitlebens arm, weil es dem Vater nicht gelang, sich selbständig zu machen, da es nur selten Schmiedearbeiten gab, und er Arbeiten verrichten musste, die sich eben fanden, um seine vier Kinder ernähren zu können.

Nach der Befreiung Ungarns erhielt auch die Familie Ackerland zugeteilt, das sie bewirtschaftete, bis auch sie Mitglied der Produktionsgenossenschaft wurde.

Bei der Tonbandaufnahme der Märchen stand mir Frau Pápai stets bereitwilligst zur Verfügung. Sie half mir stets wo und wann sie nur konnte, so dass ich die Märchen immer in einer natürlichen Umgebung, in Anwesenheit einer Zuhörerschaft aufnehmen konnte.

Die Vortragsweise von Frau Pápai ist lebhaft, farbig. Nicht ihr Mienenspiel ist es, mit dem sie die Aufmerksamkeit ihrer Zuhörerschaft fesselt, sondern ihre klangvolle Stimme. Häufig versucht sie die Stimmen der einzelnen Märchengestalten nachzuahmen. Die gehörten und die niedergeschriebenen Märchen stimmen harmonisch überein, nicht so wie bei anderen Märchenerzählern, wo der Unterschied zwischen dem Vortrag und der Niederschrift oft bedeutend grösser ist.

Bei Frau Pápai ist die Konstruktion der Märchen viel lockerer als bei anderen Erzählern. Es kommt häufig vor, dass sie — scheinbar unbegründet — eine neue Figur in die Erzählung eintreten lässt, aber letzten Endes stellt es sich immer heraus, dass es notwendig war. In mehreren ihrer Erzählungen spielen zahlreiche Gestalten eine Rolle und es kommt zu überraschenden Wendungen. Dennoch ist eine jede ihrer Erzählungen ein abgerundetes Ganzes. Noch kann man nicht wissen, wieviele Märchen sie kennt, nur aber halte ich es für meine Pflicht, alle ihre Geschichten festzuhalten.

Von ihrer zahlreichen Märchen möchte ich hier zwei bekanntgeben. Deswegen diese beiden, weil sie am vortrefflichsten das Individuelle ihres Stils veranschaulichen. Das erste Märchen stimmt mit dem Märchentyp 441 (Der Igelbräutigam) der Ungarischen Volksmärchentypen von J. Berze Nagy — aber ohne das A-Motiv — überein. Für die andere Erzählung aber fand sich in der vorhin genannten Arbeit keine Entsprechung. Dieses Märchen setzt sich aus mehreren Typen zusammen, das heisst, eigentlich aus Typen-Fragmenten.

Zu dem Gesagten könnte noch manches hinzugefügt werden, doch wäre dies nur dann verständlich, wenn auch der Text der Märchen bekannt wäre. Das ist der Grund, warum ich die beiden Märchen publizierte.

Ich freue mich, dass ich diese Arbeit begonnen habe, dass ich diese Texte vielleicht vor dem Vergessenwerden werde bewahren können, die in den explosiven Zeiten, in denen wir heute leben, sicher spurlos in Vergessenheit geraten wären.

Géza Nagy

LELETMENTÉSEK ÉS ÁSATÁSOK 1969—70-BEN

KEMENCZEI TIBOR—K. VÉGH KATALIN

1969.

Arnót (miskolci j.)

A község keleti határában a helyi tsz juhhodálya melletti kisebb emelkedésen homokbányászás közben kelta sírokra bukkantak. Az előkerült öt sír leletanyagát sikerült összegyűjteni, majd újabb öt sírt megmentünk. A temetkezések hamvasztásosak voltak, s egymástól nagy távolságra helyezkedtek el. Az urnán kívül kerámia és vasmelléleteket (kard, lándzsa, kés, zabla, fibula) tartalmaztak. A homokbányában egy újkőkori, a bükki kultúrába tartozó szemétdödröt is feltártunk.

Boldva (edelényi j.)

A cigánytelep feletti dombon Tóth Lajos későbronzkori településről származó cserepeket talált és adott át a múzeumnak. A leletek a pilinyi kultúra népének hagyatékai.

Bőcs (miskolci j.)

Kis Bertalan Petőfi u. 23. sz. alatti telkén házalapásás során középkori, XV—XVI. századi szemétdörrre bukkantak. Edénytöredékek, két sarkantyú, patkók, kengyel, zablátöredék, állatcsontok voltak benne.

Edelény

Az Akácoshegyen Tóth Lajos bronzkorvégi cserepekre bukkant. Ezek települést jeleznek ott.

Emőd (mezőcsáti j.)

Pincés Sándor Borbála u. 5. sz. alatti házában kertjében pinceásás közben avar sír került elő. A benne talált leleteket, bronz fülbevalókat és üveggyöngyöket a múzeumnak ajándékozta.

Kistokaj (miskolci j.)

A gázfogadó állomás közelében a felszínről pattintott neolitikus kőeszközöket és római kori cserepeket gyűjtött Bánki H. Péter és ajándékozta a múzeumnak.

Köröm (miskolci j.)

Az ún. Rákóczi-dombon földelhordással koravaskori települést kezdtek pusztítani. A leletmentő ásatás során a homokbánya partfala mentén 15 koravaskari gödröt tártunk fel, köztük két gödörházat tűzhellyel. Az előkerült leletanyag a Hallstatt A periódusból származik, s a Gáva kultúra körébe tartozik.

Megyaszó (szerencsi j.)

A község határában régen talált bronz karperecet, csüngőt és pitykét adott át egy tanuló Bodó Sándorné tanárnak, aki ezeket a múzeumnak ajándékozta. A leletek a későbronzkorból az i. e. XIII. századból származnak.

Mezőcsát

Az Állami Gazdaság almatárolójának építésekor egy urnát, amely a Hallstatt A periódusból származik, továbbá egy árpádkori ezüst karperecet tartalmazó sírt találtak.

A község belterületén a gimnázium építésekor egy középsőbronzkori urna és két bögre került elő. A leleteket Táboros Sándor tanár ajándékozta a múzeumnak.

Mezőkövesd

A község határából felszíni gyűjtésként kerültek be a múzeumba újkőkori és rómaikori edénytöredékek. Az újkőkori leletek az alföldi vonaldiszes edények típusait képviselik. Közülük egy emberi lábat ábrázoló töredék emelkedik ki. A rómaikori cserepek között egy terra sigillata edény része is volt.

Miskolc

Tapolcán, a Vízmű régi gépháza és az új gépház közötti csatorna ásásakor 2—3 m közötti mélységben XVIII. századi cserepeket, állatcsontokat,

1. kép: Kelta urna Arnótról

2. kép: Későbronzkori település ásatásának részlete Köröm-Rákóczi dombon.

s egy 1700-as évekből származó rézpénzt találtak. Valószínű szemétködör volt azon a helyen. A leletek előkerülését Kriston Endre építésvezető jelentette múzeumunknak.

Létrástetőn, a Tuskós-barlang tisztítása során a Műszaki Egyetem barlangkutató csoportjának tagjai újkőkori, a bükki kultúrába tartozó edénytöredéket találtak. A leletet Zámponi Vilma ajándékozta a múzeumnak.

Muhi (mezőcsáti j.)

A Muhi és Ónod közti földgázvezeték mentén bronzkorvégi cserepeket talált és adott át a múzeumnak Bánki H. Péter.

Ózd

A Kőalja alatti kertekben (Tanácsköztársaság u. 102. és 104) faültetés során négy urnás és egy szórthamvas temetkezésre bukkantak. A sírokban az urnán kívül általában még két edény, tál, csupor volt található. A leleteket Dobosy László iskola igazgató mentette meg. A temetkezések a Hallstatt B periódusból származnak, s a Kyjatice kultúrához tartoznak. A lelőhelyen az 1950-es évek elején tártak fel urnasírokat.

Sima (szerencsi j.)

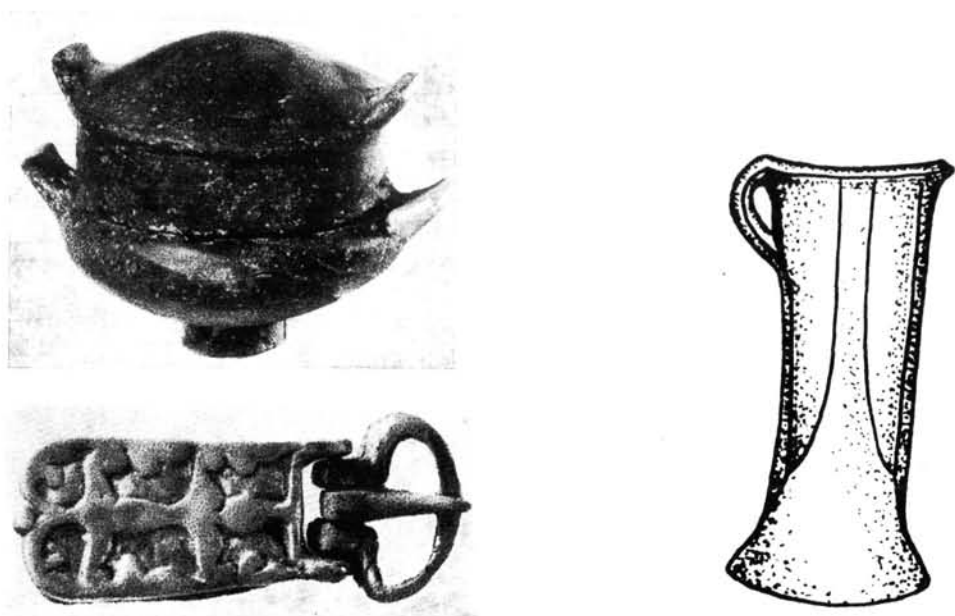
Angyal Béla, a szerencsi helytörténeti múzeum vezetője újkőkori edénytöredékeket, kőpengéket gyűjtött össze a község határából. A leletek a bükki kultúra népének településéről származnak.

Taktabáj (szerencsi j.)

Az Erdőalja-dűlőben először 1929-ben találtak néhány Hallstatt A korú urnasírt. A temető feltárására tervásatást indítottunk. Ennek során 17 sír került a napvilágra. Az urnákat általában tál fedte, bennük hamvak, csészék, bronz ékszertöredékek voltak. Az urnák mellé kisebb edényeket is helyeztek. A 12. sírban az urna mellett bronz pajzsfibula volt. Néhány sír állatsontot is tartalmazott. A temetkezések egy csoportban egymástól többnyire viszonylag távol helyezkedtek el. A leletanyag a Gáva kultúra körébe osztható.

Sajókeresztúr (miskolci j.)

A községnek Sajóecseg felé eső részén, a Sajó mellett lévő homokbányában már hosszú ideje pusztítottak egy nagy kiterjedésű római kori települést. A közvetlenül veszélyeztetett terület megmentésére, a település

3. kép: Fedeles függeszthető edény a taktabáji urnatemetőből.

4. kép: Honfoglaláskori aranyozott ezüst övcsat Tizzaszederkényből.

5. kép: Bronz tokos balta az alsódobszai kincsből.

megmaradt részén leletmentő ásatást végeztünk. Ennek eredményeként megállapíthattuk, hogy két, egy újkőkori és egy rómaikori települési szint volt. Az előbbi az alföldi vonaldíszes edények kultúrája népének hagyatéka, míg az utóbbi az előkerült terra sigillata töredékek alapján az i. u. II—III. századra keltezhető.

Tiszaszederkény (ma Leninváros)

A Tiszai Vegyi Kombinát műszerézműhelyének alapozása közben három honfoglaláskori temetkezést bolygattak meg. A sírok megmaradt részét feltártuk. Kettő lovas temetkezés volt. Az előkerült leletanyagban zablá, kengyelek, íjcsontok, aranyozott ezüst övveretek, nyílhegyek találhatóak. A lelőhelyen több sír nem került elő, valószínűleg évekkal ezelőtt, a gyár építését megelőző tereprendezéskor pusztultak el.

1970.

Alsódobsza (szerencsi j.)

A község keleti részén, a Megyaszó felé vezető út mentén fekvő szántóföldön kapálás közben Dobrosi Barna aranykarpereceket és bronztárgyakat talált. A lelőhely megásatása során további bronztárgyak kerültek elő. A kincslelet a későbronzkorból származik, s összesen 10 aranykarperecet és 40 bronztárgyat tartalmaz. A bronztárgyak között tokosbalták, lándzsák, sarlótöredékek, tük, kézvédő spirális korongja, kardpengetőredék, fűrészlemezek, falera, spirális huzal, öntörögök vannak. Edénytöredékeket nem találtunk, s ez azt bizonyítja, hogy a tárgyakat nem agyagedényben, hanem bőrbe vagy vászonba csavarva rejthették el.

Edelény

A Sajószentpéterről vezető út mucsonyi elágazása közelében lévő homokbányában két mamutfogra bukkantak. Ezeket Kovács József hozta be a múzeumba.

Emőd (mezőcsáti j.)

Az istvánmajori Új Élet Tsz homokbányájában egy kelta urnát talált Barna Gyula MÁV forgalmi tiszt. A helyszíni szemle során több lelet nem volt látható a területen.

Háromhuta (sátoraljaújhelyi j.)

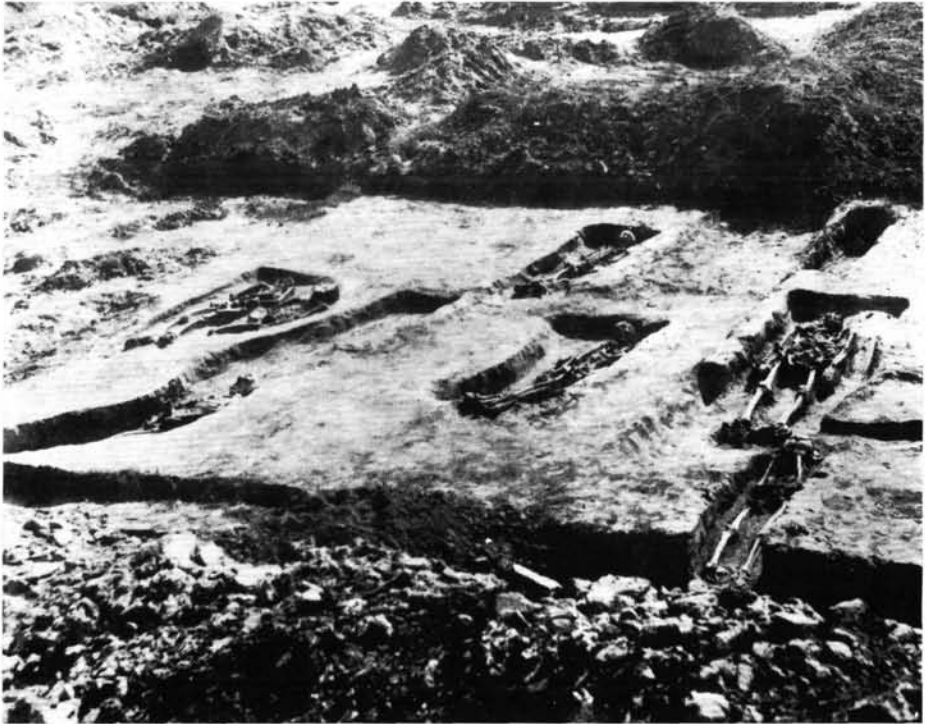
A Zabarla-tetőn egy későbronzkori bronz balta került elő. A lelőhelyet Gömöri János sárospataki régész tekintette meg, de újabb leleteket nem talált.

Kazincbarcika.

A Sáros völgyben, a Herbolya felé vezető dűlőút mellett a felszínen cserepek találhatók. Ezek közül Mészáros Tiborné gyűjtött össze és hozott be a múzeumba néhányat. A leletek a bronzkor végéről származnak.

Kisgyőr (miskolci j.).

Múzeumunk földvárkutató programjának keretében a Leányvárbán végeztünk tervásatást. Az ásítás célja az erődítés szerkezetének, korának tisztázása, a település helyének megkeresése, s a földvár nyugati oldalán levő sírhalmok egyikének feltárása volt. A várat mély árok és sánc veszi körül. Az ásítás során a bejárat közelében átvágtuk az árkot, s a földvár belsejében kutató szelvényeket nyitottunk. Megállapítottuk, hogy a sánc csak földből készült követ vagy fát nem használtak fel az építkezéshez. A földvárban a különböző helyeken ásott kutató szelvényekben települési objektum nem mutatkozott, mindössze néhány újkőkori és későbronzkori, továbbá XIV. századi cserepet találtunk. Ez arra mutat, hogy a nagy kiterjedésű földvárban nem volt tartós település.

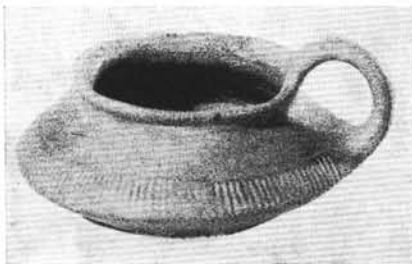
6. kép: Honfoglaláskori temető feltárásának részlete Kistokajon.

A Leányvár mellett két csoportban sírhalmok találhatóak. Az egyik, feltehetően a földvárval egyidős csoport 8 halomból áll, s közvetlenül a földvár nyugati oldala mellett helyezkedik el. Közülük két halmot tártunk fel. Szerkezetük jól megfigyelhető volt. Mindkét halmot kötakaró fedte, s a sírgödörök méretei szerint hamvasztásos temetkezések fölé emelhetők, a sírgödörök azonban üresek, kiraboltak voltak. Az egyikben a sírgödör pontosan a halom közepén volt, míg a másikban a szélén, s a kirablók pontosan a sírgödörre ástak rá. Ez azt mutatja, hogy a rablás nem sokkal a temetés után történhetett.

Kistokaj (miskolci j.)

A község és a vasútállomás között levő homokbányában talajgyalulással több X. századi sírt pusztítottak el. A leletmentő ásatás során 44 sír került elő. Közülük 17 sír erősen bolygatott volt a földmunka következtében, több esetben csak néhány csontdarab jelezte a sír helyét. Érintetlenül csak az eredetileg mélyebben fekvő sírok maradtak meg. A sírok Ny—K irányításúak. A női sírok a férfiakénál gazdagabbak voltak, mellékleteik: fülbevalók, gyöngyök, ezüst préselt korongok, gombok, karperecek, gyűrűk, orsógombok. Az egyik sírban két áttört ezüst korong is volt, loábrá-

7. kép: Lófejbrázolásban végződő fokos a prüggi bronzkincsből.

10. kép: Agyagsészse a vajdácskai urnasírokból.

8. kép: Szkíta bronztükrő nyélrészé Szerencsről.

zolással. A férfi sírokból kés, nyílcsúcs, fülkarika, gyűrű származik, de többségük mellékletnélküli volt. A gyermek sírok szintén nem tartalmaztak leletet.

Nagycsécs (mezőcsáti j.)

A községtől északra, a Sajó partján levő emelkedésen alkalmoszerű homokkitermelés során csontvázat találtak. A helyszíni szemlekor az összetört csontok között csak egy későbronzkori edénytöredéket leltünk. A sír előkerüléséről Szilvási János nagycsécsi lakos értesítette múzeumunkat.

Novajdrány (encsi j.)

A XVIII. században épült ref. templom körül kerítésnek ásott árokban a földmunka során egy újkori koponyát, középkori cserepeket és egy hamvasztásos sírt találtak. Ez utóbbi szkítakori, egy behúzott peremű tál és bütykökkel díszített, hamvakat tartalmazó csupor tartozik hozzá. A leletek előkerüléséről Kovács Lajos ref. lelkész bejelentése révén értesültünk.

Prügy (szerencsi j.)

Mudri Imre prügyi lakos Zrínyi u. 12. sz. alatti házának udvarán pinceásás közben a Hallstatt B periódus végére keltezhető bronzkincs került elő. A tárgyak egy agyagurnában voltak, 130 cm mélységben. A bronzkincs tartalma a következő: 35 tokos balta, 18 karperec, 2 zabla, 2 falera, kis bronz üst, buzogány, lófejben végződő fokos.

Sajópüspöki (ózdai j.)

Gyüre László plébános arról értesítette múzeumunkat, hogy a templom előtt vízvezetékcső fektetése közben csontokra és edénytöredékekre bukkantak. A leletek a X. századból származnak, s arról tanúskodnak, hogy akkor temető volt ott.

Sátoraljaújhely

A Bozsva patak szabályozásánál egy agyagedényben 247 db XVII. század eleji ezüstpénzt találtak. Közöttük legértékesebb Rudolf 1605-ből és Ferdinánd 1609-ből származó tallérja.

Szerencs

A Kölcsey utca 18. számú ház előtt vízvezetékárok ásása közben egy szkíta bronz tűkör nyelét, egy bronz függőt és egy pitykét találtak. A tűkörnyél szarvasalakkal díszített. A leletekről csak akkor szereztünk tudomást, mikor a lelőkörülményeket már nem lehetett megállapítani, az azonban biztosnak látszik, hogy temetkezésből kerülhettek ki. Koruk az i. e. VI. század.

Tarcal (szerencsi j.)

Balázs József, Könyves K. u. 17. szám alatti lakos a telkén vízvezetékcsatorna ásása közben két kis agyagedényt talált. A helyszíni szemle során csupán néhány jellegtelen cserepet gyűjthettünk össze. A lelőhelyen csupán futólagos, rövid élettartamú település lehetett. Lehetséges, hogy az edények sírhoz tartozhattak. Ezek a korabronzorkból származnak, s a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Tiszaszederkény (ma Leninváros).

A város határában kotrógépes árokásás során Jusztus Ferenc tömör markolatú bronz kardot talált. Ez a Hallstatt A periódusból, azaz az i. e. XI. századból származik.

Vajdácska (sátoraljaujhelyi j.)

Szűcs István ref. lelkész értesítette múzeumunkat, hogy Brevák József Petőfi u. 21. szám alatti kertjében ásás közben 20—30 cm mélyen három urnatemetkezést talált. A sírokban egy-egy urna hamvakkal és több kisebb edény, csésze volt. A leletek a pilinyi kultúra népének hagyatékai, s az i. e. XIII. századból származnak. A lelőhelyen a kerti növények miatt nem lehetett hitelesítő ásatást végezni, a három sír valószínűleg nagyobb urnatemetőhöz tartozhat.

Zalkod (sátoraljaujhelyi j.)

A Holt-Tisza mellett húzódó, Régi temetőnek nevezett homokdombon bronzkori és középkori edénytöredékeket gyűjtött össze Gömői János, a sárospataki múzeum régésze. A lelőhelyen előkerült egy III. Béla korából származó rézpénz is, s ez lehetségessé teszi, hogy ott árpádkori temető is volt. A bronzkori leletek a hatvani és gávai kultúrák hagyatékai.

9. kép: Bronzkard Tiszaszederkényből.

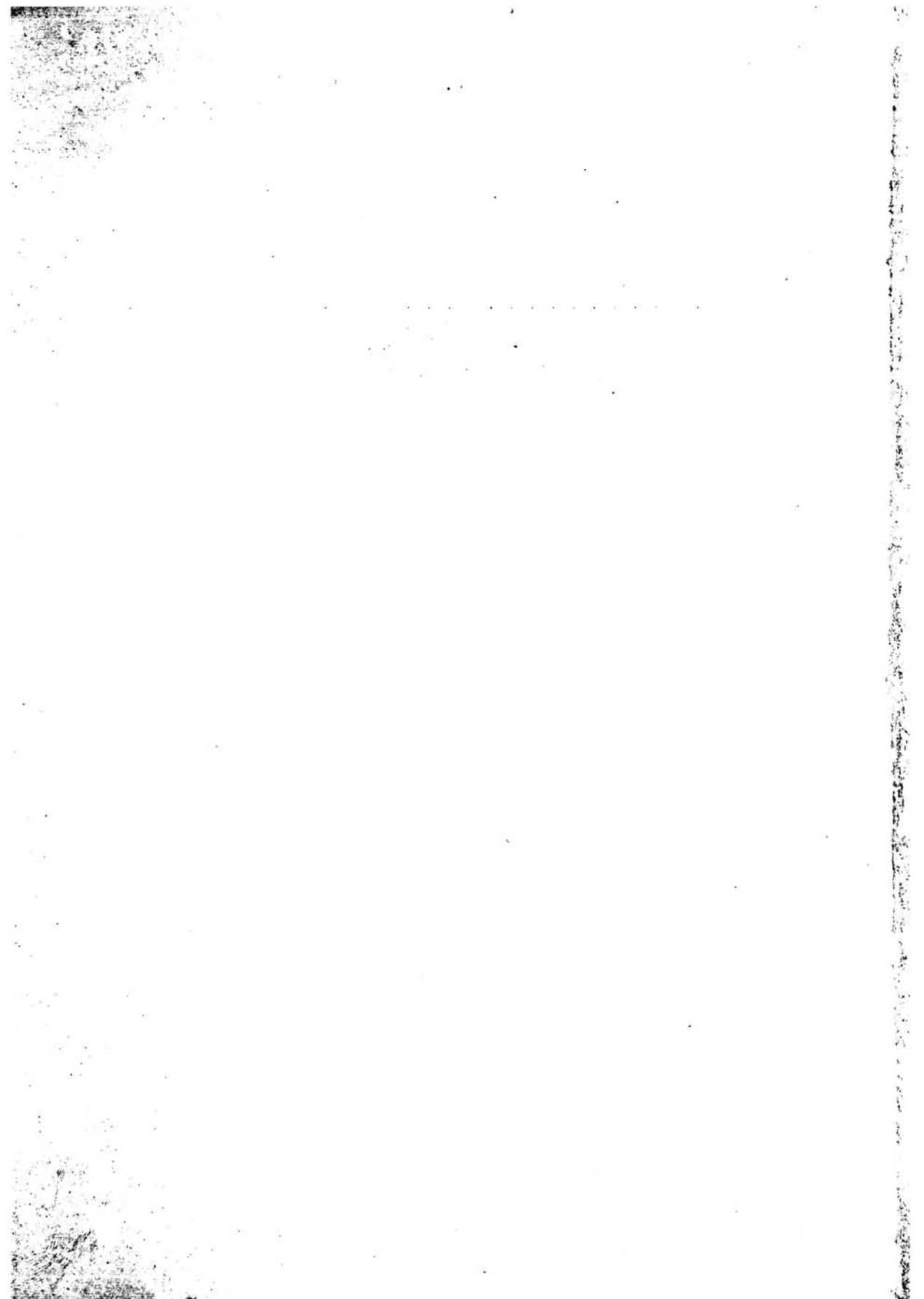
TARTALOM
INHALT
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

HUSZTY SÁNDOR: Herman Ottó folyóiratának második kötete 1878	5
Der zweite Band der Zeitschrift von Ottó Herman (1878)	
Второй том журнала, изданного Отто Херманом г. 1878	
The second volume of Ottó Hermans's Periodical 1878	
KEMENCZEI TIBOR: A gávai kultúra leletei a miskolci múzeumban	31
Funde der Gáva Gruppe in Miskolcer Museum	
Находки т.н. Гава культуры в музее города Мишкольц	
The material of finds on Gáva Culture in the Miskolc Museum	
K. VÉGH KATALIN: Szarmatakori leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumban	37
Sarmatenzeitliche Funde im Herman Ottó Museum von Miskolc	
Находки из сарматской эры в музее им. Отто Хермана в Мишкольце	
Finds of Sarmatian Era in the Ottó Herman Museum in Miskolc	
KATONA IMRE: Újabb adatok a miskolci kőedény- és porcelángyár történetéhez	115
Neuere Beiträge zu der Geschichte der Miskolcer Steingut- und Porcellanfabrik	
Новейшие данные к истории фаянсовой и фарфоровой фабрики в городе Мишкольце	
Some more newer data to the history of the Miskolc earthenware and porcelain factory	
DEÁK GÁBOR: A 48-as függetlenségi és a radikális irányzatok Borsodban a századfordulón	141
Die unabhängigkeits und bürgerlich radikalen Richtungen um die Jahrhundertwende im Komitat Borsod	
Направления касающиеся независимости 1848 года и радикальные в комитате Боршод на рубеже столетия	
The 48 Independence and the Radicals tones in county Borsod at the turn of the century	
VARGÁNÉ ZALÁN IRÉN: A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum egyesület kialakulása és fejlődése az első világháborúig	169
Die Geschichte des Borsod-Miskolcer Allgemeinbildungs- und Museum-Vereins bis zum Jahre 1914.	
Формирование и развитие т.н. Боршод—Мишкольц Общеобразовательного и музейного общества до первой мировой войны	
The emergence and development of the Borsod-Miskolcz Cultural and Museum Society at the turn of the century	

- ZÁDOR TIBOR: A Diósgyőrvasgyári Zenekar története és szerepe a diósgyőri munkások zenei műveltségének kialakításában a felszabadulásig 209
 Die Geschichte der Musikkapelle von Diósgyőrvasgyár
 История Оркестра Диошдьёрского металлургического Завода и роль его в формировании музыкального образования рабочих Завода до Освобождения
 The history of the Diósgyőr Ironworks' Orchestra and its role in the formation of the Diósgyőr workmen's musical culture up to the Liberation
- ZÁDOR TIBOR: A diósgyőrvasgyári munkások művelődési törekvései a századfordulón 279
 Bildungsbestrebungen der Arbeiterschaft von Diósgyőrvasgyár um die Jahrhundertwende
 Стремления к образованию Диошдьёрского металлургического Завода на рубеже столетия
 Cultural endeavours of the Diósgyőr Ironworks workmen at the turn of the century
- ROMÁN JÁNOS: Források a Tanácsköztársaság Borsod megyei történetéhez . . . 291
 Quellen zur borsoder Geschichte der Räterepublik
 Источники к истории Венгерской Советской Республики (1919) в комитате Боршод
 Sources for the history of the Hungarian Soviet Republic (1919) as to the county of Borsod
- R. NYÍRY LILI: Munkásszobrászat indulása Diósgyőrvasgyárban a felszabadulás után 367
 Anfänge der Arbeiter-Bildhauerei in Diósgyőr-Vasgyár nach der Befreiung
 Начало скульпторной деятельности рабочих в Диошдьёрском металлургическом Заводе после Освобождения
 The beginning of activity in sculptural arts among workmen at the Diósgyőr Ironworks after the Liberation
- KILIÁN ISTVÁN: Latin nyelvű komédia a XVIII. század elejéről a Borsod megyei Levéltárban 383
 Eine lateinische Komödie vom Anfang des 18. Jahrhunderts im Miskolcer Archiv
 Комедия, написанная на латинском языке от начала 18-ого века в Архиве комитета Боршод
 An early 18th century comedy in Latin language in the Borsod County Archives
- SELMECZI KOVÁCS ATTILA: Torkos csűrök Észak-Borsodban 435
 Scheunen mit Vorhalle im nördlichen Teil des Komitates Borsod
 Амбары в виде горла в Северном Боршод
 Throat shaped granaries in Northern Borsod
- BODGÁL FERENC: Kovácsok lógyógyítása 457
 Huf- und Kursmiede
 Лечение лошадей кузнецами
 Blacksmiths doctoring horses

- NAGY GÉZA Pápai Istvánné, a karcsai mesék legkiemelkedőbb mesemondója 487
Pápai Istvánné, die hervorragendste Märchenerzählerin von Karcsa
Жена Иштвана Папай, самая выдающаяся сказочница в селе Карча
Mrs. István Pápai, the most remarkable teller of Karcsa tales
- KEMENCZEI TIBOR—K. VÉGH KATALIN Leletmentések és ásatások 1969—
70-ben 507
Fundrettung und Ausgrabungen im Jahre 1969—70.
Работы по спасению находок и раскопки в годах 1969—70.
Saving the material of finds and excavation works in 1969—70

2

A közölt tanulmányok bő ismeretet és jó módszertani segítséget nyújtanak mind a szakembereknek, mind a környezetismeretet tanító pedagógusoknak. De méríthetnek belőle a művelődési otthonokban működő honismereti szakkörök és egyéni kutatók is.

HERMAN OTTÓ MÚZEUM
Miskolc — Hungary

Papszer utca 1.
Telefon: 36-317

K i a d v á n y o k

Publications

1.

Herman Ottó Múzeum
Evkönyve

Yearbooks of the
Herman Otto Museum

2.

A Miskolci
Herman Ottó Múzeum
Közleményei

Communications of the
Herman Otto Museum

3.

Múzeumi füzetek
Booklets of the Museum
(Archeology —
Ethnography Ancient
and modern history
history of art)

4.

Néprajzi kiadványok
Ethnographical Studies
